KOLONIALE STUDIËN

1940

KONINKLIJK INSTITUUT VOOR TAAL-, LAND- EN VOLKENKUNDE

INHOUD JAARGANG 1940

INHOUD No. 1 Bladzijde

De verdere ontwikkeling van het natuurwetenschappelijk onderzoek in Indië en de plaats daarin van den Plantentuin, door Dr. Ir. D. Tollenaar 5

Voldoet de A. M. S. nog?, door Dr. C. Hooykaas . . . 21

De handel in oorlogstijd, door Dr. C. Ph. de Groot . . . 32

De bestrijding van het analphabetisme, door P. Post . . . 51

De Commissie voor handelsgewassen, door Ir. J. W. Roeloffs 70

Chineesche vakvereenigingen in Nederlandsch-Indië, door Nio Joe Lan 77

Een litteraire Faculteit zonder Nederlands?, door Dr. S. P. Uri 94

Ontvangen boeken en tijdschriften 101

INHOUD No. 2

De herziening van de politieke verhouding tot de Vorstenlandsche zelfbesturen, door Mr. H. G. Verhoeff 109

De Amerikaansche Handelspolitiek aan den vooravond van een nieuwen termijn, door C. J. Kretschmer de Wilde. 156

De ontwikkeling van het boschbeheer in verband met de Bestuurshervorming in de Buitengewesten, door Ir. G. C. Kampman 170

Een nieuwe inheemsche visscherij, door Dr. J. Reuter. 199

Boekbesprekingen:

J. S. Furnivall, „Netherlands India, a study of plural economy, Cambridge, University Press 1939", door Drs. W. Koster 219

Tijdschrift voor Internationale vraagstukken. Uitg. mij. A. W. Sijthoff, Doesastraat, Leiden, door Dr. N. A. C. Slotemaker de Bruïne 221

Ontvangen boeken en tijdschriften 223

INHOUD No. 3 Bladzijde

Voorwoord van de Redactie 229

Neerland's cultureele Politiek in Indië, door Dr. F. R. Verhoeven 231

Satelliet-plaatsen, door F. H. van de Wetering 246

Eenige opmerkingen over de ontwikkeling der verhouding van de zelfbesturende Landschappen tot het Gouvernement, door Mr. W. F. Prins 270

Bij het 40-jarig Jubileum van de Tiong Hoa Hwe Koan — Batavia, door Nio Joe Lan 287

Sterfteverhoudingen in de stad Bandoeng, door W. Brand . 312

Boekbespreking, door R. M. Mr. A. K. Pringgodigdo . . . 340

Ontvangen boeken en tijdschriften 343

INHOUD No. 4

De versterking der eenheid, door Dr. K. A. Hidding . . 347

De ontwikkeling van de koloniale gedachte, door J.H. Calmeyer 359

Sterfteverhoudingen in de stad Bandoeng II, door W. Brand. 385

Toelating van niet-Europeesche leerlingen tot de Europeesche Lagere School, door R. M. Mr. A. K. Pringgodigdo . . 406

Differentieele rechten in Nederlandsch-Indië ?, door Jhr. H. T. Baud 425

Ontvangen boeken en tijdschriften 468

INHOUD No. 5

Neerland's tegenwoordige koloniale politiek, door Dr. J. W. Meyer Ranneft 473

Verslag van de lezing op 1 October 1940 voor de Bataviasche Volksuniversiteit, gehouden ter opening van het Werkjaar 1940/1941, „Over Nederlandsch-Indië in oorlog; in het bijzonder over het Indische burgerschap", door Mr. J. A. Jonkman, Voorzitter van den Volksraad 487

Bladzijde

De verdeeling van delfstoffen over de aarde als factor in de wereldeconomie, door Dr. Ir. R. W. van Bemmelen. 497

De openstelling van Japan voor den wereldhandel en de rol van Von Siebold, door Dr. W. M. F. Mansvelt . . . 537

Boekbespreking: door Dr. I. J. Brugmans, „De Muze van Jan Companjie" van E. Du Perron 550
door Mr. Dr. J. H. Heslinga, „Surinaamsch Staatsrecht", van Dr. Mr. J. A. E. Buiskool 554

Ontvangen boeken en tijdschriften 557

INHOUD No. 6

De ontwikkeling van de bedrijfsreglementeering, door J. M. H. Timmermans 563

Een merkwaardig artikel in de Indische staatsregeling, door W. Zwart 577

Uitroeiing van het analphabetisme in de Minahasa, door J. C. Notebaart 590

Onderzoek naar de mogelijkheid van een economische zoetwater-vischteelt op uitgebreide schaal op Sumatra, door W. Groeneveldt 601

Kopergieten in Lamangga, door Dr. E. J. van den Berg . . 635

INHOUD

Bladzijde

De verdere ontwikkeling van het natuurwetenschappelijk onderzoek in Indië en de plaats daarin van den Plantentuin, door Dr. Ir. D. Tollenaar 5

Voldoet de A. M. S. nog?, door Dr. C. Hooykaas . . . 21

De handel in oorlogstijd, door Dr. C. Ph. de Groot . . . 32

De bestrijding van het analphabetisme, door P. Post . . . 51

De Commissie voor handelsgewassen, door Ir. J. W. Roeloffs 70

Chineesche vakvereenigingen in Nederlandsch-Indië, door Nio Joe Lan 77

Een litteraire Faculteit zonder Nederlands?, door Dr. S. P. Uri 94

Ontvangen boeken en tijdschriften 101

DE VERDERE ONTWIKKELING VAN HET NATUURWETENSCHAPPELIJK ONDERZOEK IN INDIË EN DE PLAATS DAARIN VAN DEN PLANTENTUIN

DOOR Dr. Ir. D. TOLLENAAR

INLEIDING.

Ongeveer 3 jaar geleden heb ik in dit tijdschrift een overzicht gegeven van de ontwikkeling der natuurwetenschappen in deze landen [1]), en daarbij ook een blik in de toekomst geslagen. Dat er op dit oogenblik aanleiding bestaat, om mijn standpunt nader te bepalen, wordt gemotiveerd door de snelheid van de economische ontwikkelingen en door het bekend worden van een vijfjarig plan der regeering voor reorganisatie van den Plantentuin.

In mijn vorige artikel heb ik uitvoerig de ontwikkeling van het natuurwetenschappelijk onderzoek in Indië als volgt geschetst: In de vorige eeuw was de Plantentuin de eenige plaats van natuurwetenschappelijk onderzoek, waaruit bij de ontplooiing van den groot-landbouw nieuwe cultuurproefstations ontstonden. Differentiatie en decentralisatie lieten al spoedig de proefstations voor

[1]) „Ontwikkeling en Toekomst van het Natuurwetenschappelijk onderzoek voor Ned.-Indië", Koloniale Studiën, jaargang 1937. Wanneer in dit artikel gesproken wordt van natuurwetenschap, omvat dit slechts biologie en landbouw, dus niet andere takken, zooals medische, physische, chemische en technische wetenschappen.

de diverse cultures tot zelfstandigheid uitgroeien in de centra dier verschillende cultures, hetgeen een natuurlijke en noodzakelijke ontwikkeling is.

Naast deze proefstations ontwikkelden zich later wetenschappelijke en landbouwkundige diensten bij diverse concerns voor nog gedifferentieerder en localer behoeften.

Zoo constateerde ik begin 1937 een duidelijke evolutie met als natuurlijk resultaat: de Plantentuin voor de zuivere wetenschap, de proefstations voor het basis-onderzoek der diverse cultuurgewassen en tenslotte de landbouwkundige diensten voor speciale vraagstukken op bepaalde ondernemingen.

DE ONTWIKKELING DER PROEFSTATIONS SINDS 1937.

Al is een periode van 3 jaar kort, de destijds uitgestippelde evolutie is duidelijk in dezelfde richting voortgeschreden en heeft nog niet haar eindpunt bereikt.

In mijn vorige artikel heb ik de richting uiteengezet, die de Centrale Proefstations Vereeniging (C.P.V.) met de Crisis Cultuur Centrale (C.C.C.) uitging, n.l. rationalisatie bij de werkverdeeling, waardoor centralisatie van het onderzoek in slechts enkele proefstations plaats vond.

Laat mij beginnen de verdere ontwikkeling te schetsen van deze grootste groep van *proefstations voor meerjarige cultures*, die in de C.P.V./C.C.C. vereenigd zijn. De opheffing van het aparte Kina-proefstation te Tjinjiroean en zijn samenvoeging met het Proefstation West-Java (Thee en Rubber) te Buitenzorg kreeg haar beslag; een betere werkverdeeling bij het koffie-onderzoek tusschen de proefstations te Malang en Djember werd geëffectueerd. Wie de laatste jaren de begrootingen met bijbehoorende werkprogramma's dezer proefstations heeft gevolgd, ziet een vaste lijn, resulteerend in een groote vereenvoudiging van de werkprogramma's, een beperking van het onderzoek tot hoofdvraagstukken en een logische verdeeling dezer vraagstukken over de drie proefstations.

Bij deze concentratie van bepaalde proefstations op bepaalde cultures sloot aan de uitrusting van de diverse proefstations met uitgestrekte eigen proefterreinen, vnl. voor selectie van die bepaalde cultures, zoo in 1938 voor rubber bij Buitenzorg, in 1939 voor Kina in het Pengalengansche en begin 1940 voor Cacao bij Semarang. Dit beteekent een groote versterking van het onderzoek

voor deze cultures, mogelijk geworden door deze centralisatie onder de constante, doelbewuste en deskundige leiding gedurende een reeks jaren van den Voorzitter der C.P.V., dr. ir. F. Kramer. Daarnaast zien wij een sterken uitbouw van de z.g. „rubber-research", waaronder verstaan wordt onderzoek met het doel latex en haar verdere derivaten meer nuttige eigenschappen te verleenen en deze een grooteren en meer gedifferentieerden afzet te bezorgen. De Rubberstichting in Holland en de afd. Rubber-Research van het proefstation West-Java verdeelden in overleg hun werkprogramma's en beide directeuren bezochten in 1939 elkaars instelling in Indië en Holland. De C.P.V./C.C.C. heeft zich m.i. tot een modelorganisatie ontwikkeld, waar alle belanghebbenden en het gouvernement zitting in hebben en waarmede een soepele organisatievorm is verkregen, die voortreffelijk werkt, met uitsluiting van de mogelijkheid, dat op de bereikte resultaten door ondernemingen geparasiteerd wordt, daar elke producent lid moet zijn. Van dwang is verder in de C.P.V. nimmer eenig gebruik gemaakt en alle belangrijke maatregelen, ook de vaststelling der contributie, worden eerst na algemeen overleg in Bestuurs- en Algemeene vergaderingen genomen. Wie de positie en efficiency dezer proefstations heden ten dage vergelijkt met een 10 jaar geleden, constateert een dergelijk geweldigen vooruitgang, dat deze zelfs door optimisten, nog zoo betrekkelijk kort geleden, niet voor mogelijk zou zijn gehouden.

Ook tusschen het *proefstation voor de meerjarige cultures der Avros* te Medan en de C.P.V. zien wij een nauwer contact groeien. Door de voor beide groepen gemeenschappelijke vraagstukken, die thee- en rubberrestrictie op deden komen, ontstond een veelvuldiger uitwisseling van gedachten, hetgeen zich tot de proefstations uitbreidde. Gezamenlijk wordt in één wetenschappelijk tijdschrift gepubliceerd (De „Archieven" voor Rubber en voor Thee), in 1939 werd ertoe besloten, dat het Avros-proefstation de Oliepalm-ondernemingen op Java wetenschappelijk zal gaan verzorgen; de C.P.V. daartegenover bedient wetenschappelijk de theebelangen op Sumatra. Over en weer brengen de proefstation-directeuren van Avros en C.P.V. elkaar periodieke bezoeken voor uitwisseling van inzichten en voor het opmaken van werkplannen.

Hier ontwikkelt zich dus het onderzoek voor de bergcultures in een gecentraliseerde richting, zooals die mij nuttig en noodig

voorkomt en m.i. zal het het beste zijn, om deze ontwikkeling den zelf ingeslagen weg te laten vervolgen.

Verder verdient onze aandacht een andere groote combinatie van instituten en laboratoria, vereenigd in het *Algemeen Proefstation voor den Landbouw*, waarvan de taak is, om de cultures, waarvoor geen ander proefstation bestaat, te verzorgen en verder, om algemeene landbouwkundige vraagstukken te entameeren. Bij zijn onevenwichtigen en snellen uitgroei was het verband tusschen de instituten in dit proefstation in verschillende opzichten los geraakt en de samenwerking en het contact met b.v. de C.P.V. waren voor den huidigen tijd bepaaldelijk onvoldoende. Dit proefstation kreeg van de Regeering gedurende de allerlaatste jaren, die wij hier overzien, bijzondere aandacht en in 1939 werd een nieuwe directeur aangesteld, die een duidelijk omlijnd plan heeft opgesteld, teneinde intern dit instituut gezond te maken. Anderzijds is reeds contact met in de C.P.V. en Avros vereenigde particuliere groepen gezocht. Zoo zijn reeds plannen in vervulling gegaan, om nieuw plantmateriaal, o.a. van houtolie, kapok, agave, te toetsen op en in samenwerking met particuliere ondernemingen op practische en duidelijk omschreven voorwaarden. Een zeker optimisme is thans gerechtvaardigd, dat het Algemeen Proefstation en de C.P.V. meer naar elkaar zullen toegroeien. Veel hangt daarbij steeds van de leidende personen af en nu valt het niet te ontkennen, dat tusschen het ,,particuliere" en ,,ambtelijke" element in Indië veelal een overdreven klove bestaat, grootendeels uit historische oorzaken te verklaren. Op dit oogenblik is hierbij echter de gunstige omstandigheid, dat de Voorzitter der C.P.V. een oud-gouvernementsambtenaar is, terwijl de huidige directeur van het Algemeen Proefstation van een particulier proefstation komt. Een gunstig symptoom acht ik het verder, dat door het Departement van E.Z. wederom leven is ingeblazen aan de ,,Commissie van Advies voor de grondkarteeringen van Java en Sumatra". Deze grondkarteering vormt een zeer belangrijke taak van het Bodemkundig Instituut, onderdeel van het Algemeen Proefstation, die een werk uitvoert, dat zoowel voor bevolking als ondernemers van groot belang moet worden geacht. In bedoelde commissie van 5 leden nu, zijn benoemd 3 directeuren van particuliere proefstations, benevens 2 natuurwetenschappelijk ontwikkelde vertegenwoordigers van Cultuurmaatschappijen, leden van de C.P.V., hetgeen een wederzijdsch nuttig contact met het Bodemkundig

Instituut heeft gelegd. Ook hier kan een verdere ontwikkeling dus met vertrouwen tegemoet worden gezien.

Wat het *Suikerproefstation* aangaat, ook hier valt een verdere concentratie te constateeren door de opheffing in 1938 van het aparte proefstation te Cheribon en de algeheele centralisatie van het onderzoek voor suikerriet te Pasoeroean. Een nauwer contact met de andere proefstationsorganisaties heeft zich niet ontwikkeld en ligt ook niet duidelijk in de behoeften, behalve met het Algemeen Proefstation voor den Landbouw.

De zwakste plekken in de organisatorisch door mij noodzakelijk geachte ontwikkeling der proefstations vormen de *tabaksproefstations*. De streng gelocaliseerde ligging der tabakscentra en hare bijzondere problemen hebben een individualisme doen voortleven, dat niet meer vereenigbaar is met de tegenwoordige eischen, die het meer algemeene landsbelang stelt. Symptomatisch voor dit ver doorgevoerde individualisme is het gebeurde in 1939 met het Proefstation voor Vorstenlandsche Tabak te Klaten. Dit proefstation kan bogen op een onafgebroken werkzaamheid van ruim 40 jaar, waarbij doorloopend belangrijke resultaten voor de Vorstenlandsche tabakscultuur werden behaald, waardoor deze zich niet alleen economisch heeft kunnen handhaven, doch zich na de wereldcrisis zelfs heeft kunnen uitbreiden in contrast met de ingekrompen Deli- en Besoeki-tabakscultures. Niettemin was het anno 1939 mogelijk, dat de grootste contribuant, door haar lidmaatschap zonder financieele noodzaak op te zeggen, het bestaan van dit proefstation in gevaar bracht. Bij den huidigen organisatievorm is het dus mogelijk gebleken, dat onder gunstige economische omstandigheden één contribuant het voortbestaan van een voor de geheele cultuur belangrijk instituut bedreigt. Niets wordt aan de beteekenis van dit symptoom veranderd door het feit, dat de overblijvende leden een grooteren socialen plicht gevoelden en ertoe besloten, om in ieder geval bedoeld proefstation in zijn ouden vorm voort te zetten. Bij de georganiseerde concurrentievormen in het buitenland, had deze bedreiging uit het oogpunt van algemeener landsbelang niet mogelijk moeten zijn. Het zal er m.i. dan ook toe moeten komen, dat allen, die bij proefstations belang hebben, zich onder bepaalde voorwaarden (b.v. van maxima van contributie) binden, om middels een algemeene C.C.C., die alleen maar contributies int, bij te dragen aan het onderzoek der bestaande cultures.

Voor bonafide belanghebbenden kan hieraan geen enkel bezwaar verbonden zijn, zoolang de hoogte der contributie jaarlijks in gemeenschappelijk overleg wordt vastgesteld, evenals zulks in de tegenwoordige (nog niet alle cultures omvattende) C.C.C./C.P.V. het geval is. In de thans vele jaren bestaande C.C.C. is deze contributie-vaststelling door geen belangrijke groep als een dwang aangevoeld. Het zou voor allen, die bij proefstations belangen hebben, ook van gewicht zijn in een groote C.P.V. bijeen te komen, waardoor periodiek een systematisch contact bij de bespreking van werkprogramma's en begrootingen werd gelegd. Maar om nog andere redenen dan de werkverdeeling tusschen de diverse proefstations zou een dergelijk periodiek contact heel nuttig blijken. Het ware dan veelal mogelijk tegenover diverse gemeenschappelijke onderwerpen uniforme Indische richtlijnen te bepalen en ik denk daarbij aan positieregelingen voor het wetenschappelijk personeel, uitwisseling van vraagstukken met laboratoria in Nederland, beperking van publicaties en hun verspreiding, uitruil van plantmateriaal met het buitenland en de kwestie van het kweekerseigendom.

Kort wil ik de ontwikkeling, zooals deze plaats heeft en zooals deze zich m.i. verder dient te voltrekken, samenvatten.

De C.P.V. (annex C.C.C.) heeft zich zeer gunstig verder ontwikkeld. Met een minimum van dwang is een maximum van efficiency qua werkverdeeling tusschen de bergcultuurproefstations bereikt. Deze concentratie heeft het ook mogelijk gemaakt eigen centrale Thee-, Kina- en Rubberproeftuinen op te richten en de z.g. „Rubberresearch" krachtig uit te bouwen in organisatorisch eenvoudige samenwerking met de Rubberstichting in Holland.

Tusschen Avros en C.P.V. ontwikkelden zich ook meer systematisch overleg en onderlinge werkverdeeling, terwijl met de nieuwe leiding van het Algemeen Proefstation valt te verwachten, dat ook deze een dergelijk samengaan actief zal bevorderen, waarvoor reeds verschijnselen spreken.

Verwacht mag worden, dat deze natuurlijke groei kan leiden tot een Algemeene C.P.V. voor Ned.-Indië, waarin alle proefstationsorganisaties vereenigd zijn en waarin jaarlijks onderling begrootingen, werkprogramma's en periodieke kwesties van algemeen belang (personeelsvoorwaarden, publicaties en hun verspreiding, uitvoer van plantmateriaal, kweekerseigendom, e.d.) worden behandeld.

Het is het beste, als deze „Algemeene C.P.V." door vrijwillige agglomeratie tot stand komt, doch mocht dit op den duur niet volledig het geval zijn, dan zou eenige dwang niet nagelaten mogen worden, om te voorkomen, wat in 1939 nog mogelijk bleek, dat één contribuant, door willekeurig uittreden, het voortbestaan van een in Indië erkend nuttig werkend proefstation in gevaar brengt.

DE ONTWIKKELING DER PARTICULIERE WETENSCHAPPELIJKE DIENSTEN SINDS 1937.

Een verdere uitbreiding van bestaande diensten en de oprichting van nieuwe hadden, zooals voorzien kon worden, plaats. Uiteraard spelen deze ontwikkelingen zich veelal intern af en komt men daarvan dus onvolledig op de hoogte. Behalve de in mijn vorige publicatie genoemde diensten, kan hier melding gemaakt worden van dergelijke bij de Société Financière, op de onderneming Siloewok-Sawangan, van de oprichting van een selectiedienst voor de bergcultures bij de firma Crone en van de oprichting van een eigen proefveldendienst voor de Suikerfabrieken van de Factorij met een eigen laboratorium te Tegal. Vermeld kan worden de uitbouw van den landbouwkundigen Dienst der Klattensche Cultuur Maatschappij met een afdeeling voor roselle, het uitkomen van Prof. Hudig voor de H.V.A., gevolgd door het oprichten van een eigen laboratorium voor grondonderzoek op Sumatra. Wij mogen aannemen, dat bij de intensiveering en daarmede differentieering der locale vraagstukken, wij hierbij nog maar aan het begin van een ontwikkeling staan.

DE ONTWIKKELING VAN HET ONDERZOEK VOOR NIEUWE CULTURES.

Aan het einde van mijn vorige artikel heette het : „Het onderzoek naar belangrijke nieuwe cultuurmogelijkheden bleef vele jaren geheel onvoldoende, hoewel in een deel hiervan toch belangrijke perspectieven schuilden". Hierin is sinds 1937 helaas geen enkele verbetering gekomen. Wel zijn ook mij bekend de meestal geïsoleerde pogingen van velen, om wat aan nieuwe cultures te doen, het werk van de ambtelijke „Commissie voor de Nieuwe Handelsgewassen", de uitgifte van eenig nieuw plantmateriaal door het Algemeen Proefstation voor den Landbouw. Doch dit alles

heeft niets te beteekenen in verhouding tot de behoeften, tot de ontwikkelingsmogelijkheden, die aanwezig zijn en tot wat in het buitenland op dit gebied de laatste 10 jaren is verricht (b.v. in Amerika, Duitschland, het Britsch Imperium en Japan). Als gevolg van de in die landen behaalde successen zien wij de belangrijkheid van vele onzer oude exportproducten achteruitgaan zonder dat wij effectief iets gepresteerd hebben, om deze landen op hun beurt aan economische mogelijkheden, die elders bestaan, te helpen. De nood dringt hier om een systematisch aanpakken van het noodzakelijke onderzoek op behoorlijke schaal, hetgeen zou garandeeren het behalen van resultaten in diverse richtingen. Bodem, arbeid en kapitaal zijn beschikbaar, het onderzoek moet slechts de mogelijkheden scheppen en hiermede mag niet langer worden gewacht. Tientallen millioenen voor militaire verdediging per jaar worden algemeen nuttig geoordeeld, eenige tonnen voor de economische defensie moeten dan toch zeker gemotiveerd worden geacht. Niet alleen de onontgonnen eindeloosheid van de buitengewesten vraagt om nieuwe cultuurmogelijkheden, doch ook de door sterke suiker-, rubber-, thee- en kina-restrictie vrijgekomen of vrij te maken gronden. Bevolking en particuliere ondernemingen, beide hebben hieraan dus behoefte.

Ik zou deze behoefte, die ik hier kortheidshalve onder „nieuwe cultures" samenvat, vooral zeer algemeen willen stellen. Zij omvat behalve de nieuwe cultuurmogelijkheden, waarvan ik noem Virginiatabak, Roselle, Houtolie, Amorphophallus, Derris, Katoen, ook het onderzoek naar nieuwe gebruiksmogelijkheden door technologisch onderzoek van bestaande producten, zooals vezels, en evenzoo den import van allerhande planten-vormen door het uitzenden van expedities naar Centraal-Azië, Amerika, Afrika, een hier tegenwoordig totaal verwaarloosde methode, nadat wij toch in de vorige eeuw geleerd hadden, welke economische mogelijkheden zich hierdoor kunnen openen.

Wanneer men zich nu afvraagt, waarom ondanks deze algemeen gevoelde behoefte aan nieuwe mogelijkheden, in de practijk zoo ontstellend weinig bereikt is, dan is het mij mogelijk door zelf opgedane ervaringen hiervan een duidelijke verklaring te geven.

Voor het welslagen van nieuwe cultures zijn systematische onderzoekingen gedurende een reeks van jaren noodig. Meestal betreffen deze onderzoekingen: acclimatisatie, geschiktste levensomstandigheden, selectie uit een mengsel van geïmporteerd

materiaal van datgene, wat het beste bij de Indische omstandigheden past, cultuurmethoden, bereidingsmethoden, onderzoek over de bestrijding van ernstige ziekten. Centraal geleid, vanuit een proefstation, dienen gegevens verzameld en bekend gemaakt te worden, hulp te worden verleend en onderzoek van de hoofdvraagstukken te worden aangevat. Veel meer nog dan bij een bestaande cultuur is hier de noodzaak aanwezig van centraal basis-onderzoek. In contrast hiermede zien wij juist een algemeene versnippering dezer pogingen [1]), hetgeen uiteraard bijna steeds tot een mislukking moet leiden, wat dan, behalve het individueele nadeel voor het betreffende concern, nog het algemeene nadeel meebrengt, dat zich de meening vormt, dat deze nieuwe cultures in Indië geen kans van slagen zouden hebben.

Centraal onderzoek heeft evenwel niet plaats, omdat er geen proefstation voor bestaat; er wordt geen proefstation voor opgericht, omdat de meestal zeer verspreide, op kleine schaal, oriënteerend werkende ondernemingen, elkaar niet vinden; en wanneer zij elkaar wèl vinden, dan zijn de voor systematisch onderzoek jaarlijks benoodigde gelden niet bijeen te krijgen volgens de gebruikelijke basis: oppervlakte of geproduceerde (resp. geëxporteerde) hoeveelheid, omdat deze nog slechts van zeer geringen omvang zijn.

De factoren kennende der mislukking, wordt het voor het gouvernement en de particuliere organisaties, die hierbij beide groote belangen voor de toekomst hebben, mogelijk de handen ineen te slaan, teneinde te geraken tot het systematisch leiding geven aan onderzoek voor nieuwe cultuurmogelijkheden.

Ik wil hier in groote trekken aangeven, welke practische weg ingeslagen zou kunnen worden: Er wordt een „C.P.V. voor nieuwe cultures gevormd, bestaande uit een bestuur van particuliere groepsvertegenwoordigers (A.L.S., Avros, D.P.V., Suikersyndicaat, enz.) en gouvernementsvertegenwoordigers met annex een werkcommissie, waarin alle directeuren van de gouvernements- en particuliere proefstations zitting hebben. Jaarlijks wordt een bedrag

[1]) Op de Jaarvergadering van Proefstation-personeel, Oct. 1938 te Malang gehouden, vatte de Voorzitter, *Dr. Ir. C. Coolhaas*, den indruk van de proefstationwereld hierover als volgt samen:
„Hier zien wij, dat belanghebbenden door concurrentie-strijd gedreven
„en doodsbang, dat de één iets te weten komt van proefresultaten van den
„ander, ieder op zichzelf en daardoor onvoldoende uitgerust, proeven
„nemen. Een versnippering, welke het goed en op groote schaal enta-
„meeren dezer cultures dreigt te verstikken". (Verslag van de 26ste Vergadering der Vereeniging van Proefstationpersoneel, Oct. 1938").

bijeengebracht, om de gedachten te bepalen b.v. van een ton, op te brengen deels door het gouvernement, deels door de particuliere organisaties (het is mij reeds bekend, dat enkele voor een dergelijken goeden opzet geld beschikbaar zouden hebben). Werkprogramma's en begrootingen voor onderzoek van nieuwe gewassen worden in die organisatie jaarlijks in gemeenschappelijk overleg opgesteld. Voorloopig behoeven geen nieuwe proefstations te worden opgericht, doch kan het werk in de meeste gevallen op bepaalde condities worden uitbesteed aan bestaande proefstations, die daarvoor wegens outilleering en/of locale ligging het meest aangewezen zijn. Dit is een practisch plan, dat, indien op de juiste wijze geëntameerd, uitvoerbaar zal blijken te zijn en dat tot practische resultaten voor bevolking en ondernemingen moet leiden.

Wanneer de „Algemeene C.P.V." te zijner tijd gevormd is, kan hiermede ongedwongen de „C.P.V. voor nieuwe gewassen" samengesmolten worden, want beide bestaan dan uit dezelfde organisaties. Op deze wijze groeit dan op natuurlijke manier in de naaste toekomst de „Centrale Organisatie voor toegepast Natuurwetenschappelijk Onderzoek", die mij in mijn vorige artikel nog als verder en wat vager ideaal voor oogen stond.

DE PLANNEN VOOR 'S LANDS PLANTENTUIN.

Ik heb in mijn vorige artikel, en ook thans weer, uit historie en actueele behoeften de tegenwoordige plaats van 's Lands Plantentuin duidelijk gemaakt. Wij kennen hem uit Treub's tijd als de moeder, waaruit alle proefstations geboren werden; de kinderen zijn haar thans veelal ver over het hoofd gegroeid, met andere doelstellingen bezield en andere behoeften koesterend; op hun beurt hebben deze kinderen weer nakroost verwekt in den vorm van de particuliere wetenschappelijke diensten.

Nog steeds heeft de Plantentuin in het heden een belangrijke taak, doch deze taak kan onmogelijk wezen die van een kloek, die alle veel te groote en anders opgegroeide kippen weer onder haar vleugelen verzamelt. Naar Treub moeten wij geen stap terug zetten: dit zou in het nadeel zijn der proefstations, die een heel andere leiding en bovendien hun eigen leiding behoeven (C.P.V.). Dit zou echter ook in het nadeel zijn van den Plantentuin zelf, die hierdoor in conflict zou komen met zijn veel sterkere kinderen en kleinkinderen en die daarmede bovendien zijn eigen belangrijke taak in het heden zou verloochenen.

Er zijn thans plannen door de Regeering aan den Natuurwetenschappelijken Raad en aan den Volksraad voorgelegd, die gedeeltelijk den Plantentuin in den vorm van Treub's gebouw willen herstellen. De voorstellen, aan den Natuurwetenschappelijken Raad voor advies voorgelegd, zijn nog geheim, doch in de Memorie van Toelichting, ingediend bij de aanvullende begrooting 1940 voor 's Lands Plantentuin groot *f* 111.664,— per 5 Februari 1940, vinden wij een en ander openbaar gemaakt en daarbij komt de m.i. gedeeltelijk foutieve doelstelling naar voren. Ik laat hierbij dit gedeelte van de Memorie van Toelichting volgen; de passages, waarin de gedeeltelijk foutieve doelstelling tot uitdrukking komt, zullen daarbij cursief gedrukt worden.

„De wetenschappelijke beteekenis van 's Lands Plantentuin
„voor de tropische natuur is in de afgeloopen jaren ernstig
„achteruitgegaan, zoowel door de omstandigheid dat de Tuin,
„*door zich steeds meer af te wenden van het toegepast natuur-*
„*wetentschappelijk onderzoek en zich terug te trekken op het*
„„*zuiver" wetenschappelijk terrein, in een geïsoleerde positie*
„*was geraakt* en het levend contact met de andere hier
„gevestigde wetenschappelijke instellingen had verloren, als
„door de op deze instelling toegepaste bezuinigingsmaatregelen,
„waarvan de doorvoering in een tijd van financieele en econo-
„mische crisis te gereeder geschiedde, nu als gevolg van
„evengenoemde omstandigheid de Tuin aanmerkelijk aan
„waardeering had ingeboet.

„*Zoodoende ging de leidende plaats, die de Plantentuin ten*
„*aanzien van het onderzoek der tropische natuur behoort in*
„*te nemen, verloren,* terwijl mede de verbreiding en popula-
„riseering van de natuurkennis in het gedrang kwam. Zijn
„groote waarde behield de Tuin slechts als studiemateriaal,
„doch daarmede werd de aan deze instelling toevallende taak
„slechts zeer ten deele gediend.

„Het toegepast biologisch-natuurwetenschappelijke onder-
„zoek hier te lande splitste zich in den loop der jaren over
„verschillende instellingen, zoowel gouvernementeele als
„particuliere, doch de onderlinge samenhang van de aldaar in
„onderzoek zijnde vraagstukken is van dien aard, dat gescheiden arbeid niet zonder schade kan plaats vinden, terwijl
„bovendien, naast en boven de verschillende en verschillend

„gerichte specialiseering, het biologisch-natuurwetenschap-
„pelijke onderzoek als geheel een onderwerp van voortdurende
„Landszorg moet zijn, aangezien de vermeerdering van de
„algemeene natuurwetenschappelijke kennis en de overdracht
„van die kennis en van de belangstelling daarvoor aan de
„opeenvolgende generaties van fundamenteel belang is voor
„de maatschappij. In Nederlandsch-Indië, dat wellicht de
„rijkste tropisch-biologische verscheidenheid ter wereld
„bevat, moet de Overheid voorgaan, ook in de ontginning
„van dien rijkdom.

„Bij deze beoefening van de natuurwetenschap om haarzelfs
„wil en om haar cultureele beteekenis is 's Lands Plantentuin
„de centrale instelling, die in staat behoort te zijn daaraan,
„althans binnen deze gewesten, op adequate wijze leiding te
„geven. Het zou, zoowel nationaal als internationaal bezien,
„een fout zijn deze instelling slechts in stand te houden
„als studieveld voor buitenlandsche of voor uit Nederland
„overgekomen geleerden.

„Naast de hiergenoemde motieven kunnen nog andere,
„strikt economische, worden genoemd, welke tot een
„versterking en verjonging van de organisatie van 's Lands
„Plantentuin nopen.

„De biologische wetenschap is in de laatste decennia snel
„voortgeschreden; de economische vraagstukken — zooals de
„dreiging van synthetica, de vraag naar „nieuwe" handels-
„gewassen, de dreigende vernieling van den bodem en van
„de natuurlijke productie, de noodzakelijke onderzoekingen
„omtrent bodem en bemesting, de tekorten aan kennis van de
„biologie in zoet en zout water — stapelen zich ook voor
„Nederlandsch-Indië op en de resultaten van natuurwetenschap-
„pelijk en technologisch onderzoek zullen tot de krachtigste
„hulpmiddelen behooren voor het bereiken en behouden van
„het dynamische evenwicht tusschen bevolking, bodem en
„levende natuur, hetwelk noodig is voor de verdere welvaarts-
„ontwikkeling van deze landen.

„De oplossing van de hier bedoelde vraagstukken is slechts
„mogelijk door een goede samenwerking tusschen toegepaste
„en zuivere natuurwetenschap en deze samenwerking kan het
„best en het vruchtbaarst tot ontplooiing komen, *indien zij*
„haar knooppunt vindt in die instelling, welke een zelfstan-

„*dige en algemeen natuurwetenschappelijke taak heeft* en die „juist daardoor regelmatige verbinding heeft en moet hebben „met de meer gespecialiseerde instellingen van toegepast „natuurwetenschappelijk onderzoek, namelijk in 's Lands „Plantentuin.

„Een samenwerking in den hier bedoelden zin is binnen het „verband van het Departement van Economische Zaken reeds „tot stand gekomen in 1939 door de instelling van een centrale „commissie voor natuurwetenschappelijk onderzoek onder „voorzitterschap van den Directeur van 's Lands Plantentuin, „welke commissie tot taak heeft den Directeur van Economi- „sche Zaken en de hoofden van de onder dat departement „ressorteerende diensten, kantoren en zelfstandige afdeelingen „van advies te dienen op natuurwetenschappelijk gebied.

„De algemeene coördinatie op natuurwetenschappelijk „terrein kan echter slechts dan tot werkelijk goede resultaten „leiden, indien zij kan steunen op *een goed georganiseerde „en uitgeruste centrale natuurwetenschappelijke instelling, „waartoe 's Lands Plantentuin is aangewezen.* Op dit oogen- „blik is deze instelling evenwel voor de hier aangegeven „bindende functie ongeschikt".

Ten opzichte van de cursief gedrukte passages kan na mijne uiteenzettingen hier volstaan worden met op te merken, dat het „steeds meer afwenden van toegepast natuurwetenschappelijk onderzoek" geen actief terugtrekken, geen foutieve politiek is geweest, doch een natuurlijke en juiste evolutie. De onderlinge samenhang tusschen de vraagstukken, die het toegepast natuurwetenschappelijk onderzoek bezig houden, behooren gecoördineerd te worden in de leiding van een Centrale Proefstations Vereeniging, zooals deze reeds werkzaam is en zooals deze zich op uitstekende wijze ontwikkelt. Het zou verkeerd zijn, om bij de plaats gevonden evolutie den Plantentuin te organiseeren als centrale instelling of als centraal knooppunt ten behoeve van toegepast natuurwetenschappelijk onderzoek. Dit zou even geforceerd zijn, als wanneer men instituten van zuivere physica en chemie zou willen aanwijzen als centraal punt voor coördinatie van onderzoek voor toegepaste techniek (electriciteit, luchtvaart, scheepvaart, mijnbouw, chemische industrieën) en een zoölogisch instituut of zoölogischen tuin zou willen belasten met de coördinatie van medisch en veterinair onderzoek.

Dit is niet slechts mijn persoonlijk standpunt, doch dit wordt gedeeld door de overgroote meerderheid van Indische en Nederlandsche ter zake tot oordeelen bevoegde wetenschappelijke autoriteiten. Ook de vorige Directeur van 's Lands Plantentuin, *Dr. K. W. Dammerman*, heeft deze opvattingen duidelijk gehuldigd [1]); in zijn ambtsperiode ontbraken de fondsen om den Plantentuin op de juiste wijze te outilleeren.

Inplaats aan een reorganisatie van den Plantentuin bestaat dan ook de behoefte, dat voldoende fondsen beschikbaar worden gesteld voor het richtig vervullen van de taak van het eenige natuurwetenschappelijke onderzoekingsinstituut in Indië, dat zich met *zuivere* wetenschap kan bezig houden. Deze zuivere wetenschap is nog steeds bron van nieuwe kennis en van geheel nieuwe mogelijkheden. Dit wordt ook in kringen van toegepast natuurwetenschappelijk werk gevoeld en niet voor niets ziet men overal in de wereld industrieën soms groote giften aan instituten van zuiver wetenschappelijk onderzoek vermaken. Doch nog om een andere reden behoort de Plantentuin m.i. zijn taak zuiver te houden. Zuivere en toegepaste wetenschap moeten elkaar regelmatig kunnen corrigeeren. Het is derhalve voor alles noodig één centrum in Indië te bezitten, waar de zeer talrijke groep onderzoekers der vele instellingen van toegepast onderzoek gelegenheid krijgt inspiratie en correctie op te doen, kennis te nemen van een vrijere gedachtegang, waarbij nu eens de toepassing niet op den voorgrond staat.

Voor zoover mij thans bekend is, gaan de voorstellen der Regeering betreffende den Plantentuin voor een flink deel in de richting van versterking van die zuiver-wetenschappelijke taak (inclusief natuurbescherming en opvoedkundige taak) en zoover moeten deze plannen dus worden toegejuicht, doch voor een ander deel gaan deze voorstellen in de richting van zich te begeven op het gebied van het toegepaste onderzoek, wat dan bepaaldelijk onjuist moet worden geacht.

Vooral waar de thans ingediende suppletoire begrooting de inleiding is van een vijfjarig plan voor reorganisatie van den Plantentuin, is thans het oogenblik gekomen om te bepalen, welk gedeelte van dit groote plan dient te worden verwerkelijkt.

[1]) *K. W. Dammerman*, „'s Lands Plantentuin te Buitenzorg", Koloniale Studiën, jaargang 1938; *K. W. Dammerman*, „The Botanical Gardens at Buitenzorg as a scientific institution, its past and its future", Annales du Jardin botanique de Buitenzorg, vol. 49, 1939.

Met een laatste opmerking wil ik besluiten. Ik heb wel eens hooren betoogen, dat de zuiver wetenschappelijke beoefening aan den Plantentuin niet, zooals wel voorgekomen is, dient te ontaarden in liefhebberijstudiën over zeer abstracte onderwerpen; als remedie werd dan de oplossing genoemd, om den Plantentuin te coördineeren met de toegepaste instituten van wetenschappelijk onderzoek. Dergelijke excessen moeten m.i. inderdaad door correctie (zie boven) voorkomen worden, doch het zou een vreemde oplossing zijn, ter voorkoming van een dergelijk deraillement, den Plantentuin tot centrale organisatie te promoveeren voor en over toegepast onderzoek. Daarmede schiet men het doel geheel voorbij. De eenvoudige oplossing is het steeds aanstellen van een realistischen directeur en aan den Plantentuin een Commissie van Bijstand te geven, waarin ook iemand van de toegepaste natuurwetenschappen zitting heeft. Met eenige voorbeelden wil ik tenslotte duidelijk maken, wat wel en wat niet op het program van onzen Plantentuin dient te staan.

Niet: een studie van de cytologie van rubber of rijst, want als hieraan behoefte bestaat, moet dit werk aan de daarvoor bestaande proefstations worden ondergebracht.

Evenmin: een studie over bodembacteriologie, want dit onderzoek behoort bij het Bodemkundig Instituut van het Algemeen Proefstation thuis, in geval daartoe de wenschelijkheid in Indië op een gegeven oogenblik bestaat.

Ook niet: een studie van de levensgewoonten van een bijzonder soort spinnen, omdat dit veel te ver verwijderd ligt van de levende basis dezer Indische Maatschappij en omdat onderwerpen voor het grijpen liggen, die dichter bij huis blijven en waarbij nog eens kans bestaat op ontdekkingen, die voor onze cultures beteekenis kunnen hebben. Een studie van algemeene erfelijkheidsvraagstukken, van groeistoffen, van de opname van voedingsstoffen door plantenwortels zijn een paar van dergelijke onderwerpen, die voor het grijpen liggen.

Het is werkelijk niet moeilijk hier een goeden middenweg te bewandelen en een juiste keuze te doen uit de eindelooze reeks van vraagstukken voor proefondervindelijk onderzoek, die de tropische natuur biedt. Er is een algemeen verlangen, in Indië en in Holland, naar het flink uitrusten van den Plantentuin voor onderzoek van dezen aard.

SAMENVATTING.

1. Geschetst werd de ontwikkeling sinds 1937 in de richting van een centraal uitgestippelde werkverdeeling bij het proefstationwezen, zooals dit o.a. duidelijk tot uitdrukking komt bij de interne ontwikkeling der Centrale Proefstations Vereeniging, haar groeiend contact met de Avros en het Algemeen Proefstation voor den Landbouw. Gehoopt mag worden, dat samen met de Suiker en de Tabak in niet te verre toekomst tot een „Algemeene C.P.V." wordt gekomen, waarin periodiek over vraagstukken van gemeenschappelijk belang en verdeeling der werkprogramma's voor het toegepast wetenschappelijk onderzoek wordt overlegd.

2. Zoolang een dergelijke „Algemeene C.P.V." nog niet bestaat, wordt het noodig geacht een „C.P.V. voor nieuwe culturen" te stichten, die jaarlijks begrootingen en werkprogramma's voor de nieuwe cultures in gemeenschappelijk overleg tusschen gouvernements- en particuliere vertegenwoordigers opmaakt en bepaalde onderzoekingen op overeen te komen condities aan bestaande proefstations uitdeelt.

3. De Plantentuin dient zich uitsluitend te bepalen tot zuiver wetenschappelijk onderzoek, dat niet te ver verwijderd mag zijn van de levende basis dezer maatschappij, doch dat zich anderzijds moet onthouden van zich te begeven op het terrein van het toegepaste onderzoek, waarvoor uitgebreide instellingen bestaan, die daarvoor beter geschikt zijn. Teneinde voor den Plantentuin een dergelijke positie te verzekeren, ware aan deze instelling een Commissie van Bijstand toe te voegen.

VOLDOET DE A. M. S. NOG?

DOOR Dr. C. HOOYKAAS

De Algemeene Middelbare School in Nederlandsch-Indië is wel geheel ingeburgerd in de koloniale maatschappij, maar bestaat goed bezien nog niet zeer lang. In 1919 werd te Djokja een eerste school van dit type opgericht, en wel een natuurwetenschappelijke afdeeling (B), die na drie jaar voorafgaand Meer Uitgebreid Lager Onderwijs sterke gelijkenis moest hebben met de drie hoogste klassen van de Hoogere Burger School met vijfjarigen cursus; de abituriënten hebben dezelfde rechten als die van de HBS 5. In verscheidene plaatsen zijn sindsdien scholen van hetzelfde type geopend, welke een zeer grooten toeloop hadden van de zijde waarvoor zij geprojecteerd waren: de Inheemsche en Chineesche bevolkingsgroepen.

In 1920 werd te Bandoeng een Westersch-klassieke afdeeling geopend, de A II, waar meer dan een kwart der schooluren wordt besteed aan Latijn en Antieke Cultuur, uiteraard ten koste van de exacte vakken, die zich hier de tweede, zoo niet derde plaats toegewezen zagen. In 1926 werd te Soerakarta de Oostersch-letterkundige afdeeling opgericht, de A I, die aan Javaansch, Maleisch en Indische cultuurgeschiedenis een eerste plaats en ongeveer evenveel tijd inruimde. De twee A-afdeelingen werden in 1932 onder één dak en één directeur gebracht te Jogjakarta; het bleven schooltjes van vier à vijf klassen, die dan nog lang niet altijd vol zaten, terwijl andere plaatsen dit schooltype nooit gekend hebben.

De laatst opgerichte A I-afdeeling bestond in 1939 gedurende $12^1/_2$ jaar, waaraan geen ruchtbaarheid gegeven is; 10 jaar geleden zijn de eerste abituriënten op de arbeidsmarkt verschenen, juist met de crisis van Wall-street en de daarop volgende malaise. De

A II-afdeeling bestaat langer, en de eerste B-afdeeling vierde dit jaar haar 20-jarig bestaan. Voor Indië is dit lang, maar goed bezien is dit toch nog niet meer dan een experimenteerperiode, wanneer we ons rekenschap geven van het feit, dat een cultureel experiment vaak veel tijd behoeft.

Ik was 6 jaar verbonden aan de A I-afdeeling, onder één dak met de A II, en stond in voortdurend nauw contact met docenten van de B-afdeeling; door mijn HBS-jaren, staatsexamen en oriëntalistische studie meen ik niet vreemd te staan tegenover een der drie typen.

De vraag, of een school voldoet, heeft twee aspecten. In de eerste plaats: kan de *samenleving* de abituriënten gebruiken in betrekkingen en tegen salarieeringen, welke beantwoorden aan de moeite en kosten die besteed zijn aan hun opleiding? In de tweede plaats: wanneer wij wijzer geworden zijn in de kwarteeuw vanaf de eerste plannen tot nu, geleerd hebben van wat Indië en de wereld daarbuiten te zien gegeven hebben, achten we deze school dan nog *paedagogisch* verantwoord?

Ten aanzien van de vraag, of een school voldoet, bestaan een aantal misverstanden, die eerst moeten opgeruimd worden. In de eerste plaats zijn er de ouders van leerlingen, die op HBS of lyceum struikelden, maar de AMS met vlag en wimpel doorliepen. Geen wonder, daar de Inheemsche leerlingen voortdurend bij alle vakken gehandicapt worden door de vreemde voertaal: het Nederlandsch; van wat de leeraren en boeken mededeelen, ontgaat hun heel wat, en wat zij weten en begrijpen, kunnen zij niet allemaal snel genoeg mondeling of schriftelijk uiten. Hoe persoonlijk-aangenaam en maatschappelijk-gelukkig in deze gevallen ook de AMS moge gefungeerd hebben, naar deze achterdeur en door de weinige passanten ervan mag dit bouwwerk niet beoordeeld worden.

In de tweede plaats is er de suggestie van het Cijfer; terwijl Moslims belijden: er is geen god dan dé GOD, en Moehammad is Zijn profeet, lijkt het wel of bij het onderwijs betrokkenen gelooven: er is geen (ander goed) onderwijs dan het Gouvernements-Onderwijs, en het Cijfer is Zijn waardemeter. Het ligt ook zoo voor de hand: slecht werk wordt beloond met een onvoldoende, redelijk werk met een voldoende, goed werk met een goed cijfer. Wie veel goede cijfers behaalt, is een goed leerling; wie slechte cijfers behaalt, een slecht leerling. De docent, die erin slaagt de leerlingen goede vorderingen te doen maken, is een goed docent.

De school waar veel goede cijfers behaald worden, waar veel leerlingen kunnen bevorderd worden, is een goede school. Was het maar zoo eenvoudig! Doch naarmate het onderwijs minder elementair wordt, blijken de aangelegde maatstaven meer subjectief te worden. Directeur noch inspecteur, commissie van toezicht noch gecommitteerden bij het eindexamen vermogen hier oriënteerend of corrigeerend op te treden; het zijn de hoogeschool en de maatschappij aan wie ten dezen het oordeelen competeert.

Wat de maatschappij betreft, moet hierbij in de derde plaats nog een klein voorbehoud gemaakt worden. Het is voorgekomen in een boom-periode, dat alle leerlingen van een hoogste klasse reeds vóór hun eindexamen „besproken" waren door werkgevers; dit accentueert meer hun quantitatief tekort dan hun qualitatieve voortreffelijkheid. Het tegenovergestelde verschijnsel doet zich in malaise-tijd voor: maanden na hun eindexamen kunnen ook goede abituriënten werkloos rondloopen, of pas na maanden een zeer nederig baantje krijgen; dit behoeft aanvankelijk slechts te wijzen op hun te groote quantiteit en behoeft nog niet te wijzen op eigen mindere qualiteit. Het quantitatief tekort herstelt zich zelf evenwel blijkbaar gauw genoeg, het chronisch quantitatief teveel echter blijkt op alle gebieden door overheidsmaatregelen bezworen te moeten worden. Menigmaal wordt bij die restrictiemaatregelen meteen de aard van het product onderworpen aan nadere beschouwing, wanneer dit tenminste voor wijziging vatbaar is. Mochten mijn lezers nog in het ongewisse verkeeren, dan wil ik reeds nu terstond aan den aanvang verklaren, dat ik overtuigd ben van de noodzakelijkheid, verandering aan te brengen zoowel in hoeveelheid als hoedanigheid der leerlingen.

Het wil mij namelijk voorkomen, dat de Indische samenleving de abituriënten der AMSen te weinig gebruikt in die betrekkingen en tegen die salarieeringen, welke beantwoorden aan de moeite en kosten welke besteed zijn aan hun opleiding. Dit is uiteraard een zeer subjectieve kwestie, die zelfs wanneer men de beschikking heeft over statistisch bruikbaar materiaal nog geheel verschillend beoordeeld zal worden, èn door de gewichtige imponderabilia, èn door het standpunt van den beoordeelaar.

Statistisch bruikbaar materiaal nu heb ik niet tot mijn beschikking kunnen krijgen; de eenige instantie, die zich dit zou kunnen verschaffen, is het Departement van Onderwijs en Eeredienst. Ik heb slechts inlichtingen kunnen inwinnen over mijn eigen weinige

oud-leerlingen over weinige jaren. Hiervan gaan nog af de meisjes, welke doorgaans geen betrekking ambieeren, en de studenten, die met hun studie menigmaal slechts uitstel van executie zoeken, alsmede een derde groep. Deze bestaat uit bv. den oudsten zoon, die na den dood zijns vaders in het familiehuis op den familiegrond moet gaan wonen, den filosoof die gaat zwerven en geheel onderduikt, den zoon uit kratonkringen die pangéran moet worden of abdidalĕm . . . . Om kort te gaan, statistisch materiaal, dat procentsgewijs verwerkt kan worden, was voor mij niet te krijgen, maar de gegevens die ik verwierf, lijken mij veelzeggend genoeg om er in het openbaar aandacht voor te vragen.

Eenigen dan hebben geluk gehad en betrekkingen verworven van *f* 90, *f* 80, *f* 55. Verscheidenen dienen op *f* 40—; geen van hen zou deze betrekking gekregen hebben zonder zijn einddiploma. Maar de meerderheid zit op baantjes van *f* 25 en minder; de meesten op omstreeks *f* 15.—; verscheidenen daaronder. Om het even of zij een onderkomen gevonden hebben op overheidskantoren dan wel bij het particuliere onderwijs, hun heden is onvoldoende, en zoo diep onvoldoende, dat hun toekomst niet veel beter belooft te worden. Ik zwijg nu nog maar van wat er staat tegenover de gelukkigen die in het begin genoemd werden : de ongelukkige die zenuwziek werd van het vruchteloos solliciteeren, de man die onderwijzert voor *f* 4 à *f* 6 p.m., de man die zijn vrouw niet meer kon onderhouden en haar daarom naar haar ouders terugzond.

Om geheel zakelijk te blijven wil ik afzien van de bittere teleurstelling der abituriënten zelf, die zich jaren lang gewrongen hebben in een geestesgesteldheid welke niet de hunne was, hoe fel ieder dit ook ervaart. Ook wil ik buiten beschouwing laten hoe ouders, oudere broers, heele families jarenlang zich zeer groote opofferingen getroost hebben voor het schoolgaan van het licht der familie, die blijkbaar zoo goed kon leeren, zoo veelbelovend was. Maar wat stelt de HBBL in het vooruitzicht voor deze categorie, uiteraard in correspondentie met wat de vrije markt biedt en wat de kostbare opleiding rechtvaardigt? De HBBL biedt tot *f* 100.—; de vrije markt *f* 10 à *f* 20.—; de opleiding kost naar mijn berekening, per leerling die slaagt, alleen op de AMS zeker een *f* 2000. Een aanzienlijk deel van mijn oud-leerlingen werkt in betrekkingen en tegen een salarieering, die zij ook hadden kunnen krijgen zonder AMS-opleiding. De periodieke verloven der leeraren, hun overplaatsingen, de omstandigheid dat het zelfs tot de uitzondering

gaat behooren wanneer een docent een klas langer dan een jaar behoudt, daarbij de geheel andere wereld waarin leeraar en leerling leven — dit alles maakt dat dit jammerlijk resultaat niet gekend wordt, nauwelijks geloofd en onvoldoende beseft. In leeraarskringen heb ik er weinig belangstelling voor gevonden.

Maar is het soms niet juist? Ligt het misschien alleen aan die weinige gecontroleerde jaren juist van malaise-tijd? Of zijn misschien de abituriënten van de A I-afdeeling der AMS minder in trek? Mocht dit maar aangenomen worden! Maar sinds het zooeven genoemd onderzoek heeft de B-afdeeling der AMS te Djokja gejubeld om haar twintigjarig bestaan, en daarbij is een enquête ingesteld naar het maatschappelijk slagen harer abituriënten, de proef op de som. A priori mocht verwacht worden, dat deze niet onbevredigend hoefde te verloopen, immers de school levert af sinds 1922, heeft dus vele goede jaren gekend. Hoewel ook het MO-orgaan den wensch uitte, gegevens verstrekt te krijgen omtrent het maatschappelijk resultaat, dit mocht niet baten : de uitkomst der enquête is niet openbaar gemaakt.

Wel is er in verband met dit jubileum op gewezen, dat de AMS afd. B in zooverre goed aan haar doel beantwoordt, dat het percentage geslaagden zoo gunstig is in vergelijking met dat der HBS. Het wordt door de Inheemsche gemeenschap ongetwijfeld zeer gewaardeerd, dat zij met de (Mulo +) AMS langs veiligen, welbeproefden weg dezelfde rechten kan verwerven als met de HBS, en een der doeleinden bij de oprichting van dit schooltype is hiermee zeker verwezenlijkt. Maar wanneer men hierbij stil blijft staan, vervalt men in Cijferdienst, want er is niets gebleken omtrent de maatschappelijke bruikbaarheid van de school, noch omtrent haar intrinsieke waarde.

Zoolang het tegendeel niet is gebleken, blijf ik dan ook vreezen, dat het bepaald ongunstig gesteld is met het rendement van de AMS. De malaise is te lang en te blijvend geweest, de nieuwe oorlog schept te veel onzekerheden, dan dat dit op zijn beloop gelaten zou mogen worden. Daarvoor is het geld te schaarsch en kan deze arbeid productiever op ander gebied aangewend worden. Daarvoor worden de leerlingen te ver uit hun eigen maatschappij gehaald en dan weer daarin teruggestooten. Hun kennis vervliegt des te sneller, naarmate zij verder verwijderd is van de behoefte eraan in het Inheemsch milieu. Bovendien vinden zij vaak geen boek, geen tijdschrift, geen krant om het geleerde eenigszins bij te houden; zelfs de school-

boeken moeten zij veelal achterlaten. Verwacht mag worden dat zij zeer teleurgesteld zijn en zeer ontevreden met hun lot, dat zij zich misleid gevoelen. Een enquête, die waarlijk niet zoo veelomvattend, tijdroovend noch kostbaar zou behoeven te zijn — zeker niet in vergelijking tot de hooge kosten van het MO —, lijkt mij hier niet misplaatst.

Wanneer we ons rekenschap geven van de bedoelingen die voorgezeten hebben bij de oprichting van de AMS, dan waren deze van den edelsten aard. Men beoogde aan de Inheemsche jeugd toegang te verleenen tot de Hoogescholen langs een weg die rekening hield met de Indische omstandigheden en moeilijkheden dier jeugd, men beoogde haar recht te geven op het bekleeden van betrekkingen die voordien slechts weggelegd waren voor de abituriënten van de HBS. Deze schepping van Thorbecke was toen nog onaangetast en leek geschapen voor alle tijden en zelfs alle landen, althans Nederlandsch-Indië. Men wilde zelfs tegemoetkomen aan bijzondere verlangens en Maleisch als leervak invoeren; het toch al omvangrijke programma heeft de verwezenlijking hiervan onmogelijk gemaakt. Er waren op de HBSen gunstige resultaten behaald met Inheemsche jongelui, maar deze samenleving zou zooveel van dergelijke abituriënten kunnen te werk stellen, dat speciale inrichtingen alleszins gerechtvaardigd leken. Het lag zoo voor de hand en is zoo begrijpelijk.

Nu evenwel binnenlandsche en buitenlandsche omstandigheden ons manen tot bezinning, nu nieuwe inzichten in paedagogie en psychologie zich hebben doen gelden, dringt de vraag zich op : is het onderwijs der AMS inderdaad het aangewezen onderwijs? Is dit waarlijk ontwikkeld, of werkt het verdringend? Wij Hollanders in onze overzeesche gewesten zijn over het algemeen opgetreden met meer égards voor het cultuurbezit der Inheemsche bevolking dan andere mogendheden. Bovendien hoort men op verscheidene gebieden de laatste jaren de leus weerklinken: terug tot het Inheemsche, weg met het Westersche en het uniforme. Zelfbesturen worden weer ingesteld, landstalen krijgen nieuwe kansen bij het onderwijs, BOW-bouw moet vervangen worden door Inheemschen stijl met Inheemsche materialen. Zou het middelbaar onderwijs hier buiten vallen?

Neen, het blijkt duidelijk hoe er meermalen naar gestreefd is, een MO te ontwerpen, dat rekening houdt met de speciale eischen die hier en nu gesteld worden. Heel duidelijk treedt dit aan den

dag bij geschiedenis en aardrijkskunde, economie en Chineesche cultuurgeschiedenis. Alleen kan een onderwijsprogramma nog zoo ideaal zijn — zoolang de docenten de stof niet bestudeerd hebben gedurende hun opleiding, noch gedurende den cursus den tijd vinden om zich er goed in te werken, en evenmin zelfs tijdig gewaarschuwd kunnen worden voor de taak die hen wacht, terwijl bovendien de leermiddelen nog veel te wenschen overlaten, daar make men zich geen overdreven indruk van de uitwerking. Trouwens deze geheele tegemoetkoming, hoe zeer ook te waardeeren en welk een uitstekend principe om verder van uit te gaan, is nog in het geheel niet genoeg, wanneer we ons rekenschap geven van de groote verschillen tusschen de Hollandsche HBS-jeugd en de Indische AMS-jeugd. Zonder te streven naar volledigheid moge ik er eenige noemen:

Hollandsche HBS-ers van de hoogste klassen zijn 15 à 18 jaar oud, doorgaans kind thuis en op erotisch gebied onervaren. Indische AMS-ers zijn doorgaans een paar jaar ouder, in een land waar de rijpheid eerder intreedt; zij leven doorgaans (soms al jaren) niet meer thuis en hebben veelal hun meer losse of vaste sexueele betrekkingen. Bij Hollandsche middelbare scholieren meer overwegend intellectueele en soms wezenlijk wetenschappelijke belangstelling, bij Indische AMS-ers zelden wezenlijke belangstelling voor wetenschap, daarentegen vaak artistieke belangstelling en vormgevend vermogen. — In Holland bij een niet onaanzienlijk percentage moreele en geloofskwesties als een belangrijke zaak, hetzij men nu toetreedt tot een kerkgenootschap of niet; hier weinig principieele conflicten, al zou er voor onze naturen zeer veel stof voor opgehoopt liggen. — In Holland vrij politiek leven, voor zoover daar al belangstelling voor bestaat op dien leeftijd; hier meer politieke belangstelling uiteraard, maar verbod aan politiek leven deel te nemen.

Neemt men kennis van een taal dezer landen en de daarin geschreven literatuur, stelt men zich op de hoogte van den beleden godsdienst en de godsdienstige praktijken, luistert men naar de muziek en aanschouwt men de dansen, maakt men 't tooneel mee en poogt men door dit alles een inzicht te gewinnen in gedachtenwereld en gevoelsleven, dan moet men wel getroffen worden door de groote verschillen, die niet alleen van tijdelijken en uitwendigen aard zijn, maar ook wezenlijk en blijvend. Aan deze verschillen komt men niet tegemoet door een AMS te maken, die van de gebruikelijke HBS even weinig verschilt als de Hollandsche

meisjes-HBS met „jongens-eindexamen" na 6 jaar. Voor zoover de B-afdeeling bedoeld is als algemeen vormend, acht ik deze school principieel verkeerd, daar hier minder sprake kan zijn van ontwikkeling der natuurlijke gaven dan wel van verdringing van den aanleg. De A II-afd. met haar vele Latijn lijdt m.i. in zooverre minder aan het genoemde euvel, dat taal- en literatuurbeoefening in deze landen van oudsher in eere gestaan heeft en geacht is te leiden tot wijsheid en mystiek. In zooverre was de A II-afdeeling bepaald een stapje voorwaarts; de A I-afdeeling lijkt mij bepaald een stap voorwaarts.

Zelfs lijkt de A I-afd. mij principieel goed van opzet, met haar beoefening der Inheemsche talen en Indische cultuurgeschiedenis, ook al zou ik incidenteel nog wel het een en ander willen wijzigen terwijl de B-afd., met zeer veel incidenteel goeds, mij toch principieel verkeerd lijkt. Immers, het volkomen negeeren van de eigen taal der leerlingen, eigen literatuur, tooneel, dans, zang, muziek, godsdienst, zedeleer, wereldbeschouwing, is geen neutraliteit; deze negatie is een stellingname. Daarmee worden deze cultuurgoederen gebrandmerkt als minderwaardig, niet voor ontwikkeling vatbaar, wat je maar liever vergeten moet. Het onderwijs aan de AMS B kweekt een type van jongelui, dat niet meer thuis is in het Inheemsche milieu, zonder dat zij daarmee Hollanders of Westerlingen zijn geworden. Het staat zeer te bezien of de Inheemsche samenleving met hen gebaat is, ook wanneer ze goed slagen in overheidsbetrekking; het staat zeer te bezien of zij een gelukkiger leven leiden dan hun landgenooten die deze opleiding niet konden volgen.

Meer dan tot nog toe zullen we het moeten zoeken in de kwaliteit en niet in de kwantiteit, zoowel van de leerstof als van de leerlingen; de tijdsomstandigheden vergemakkelijken dit niet onaanzienlijk. Meer dan wel aan den dag trad moet weer beseft worden, dat hier niet alleen maar steeds door geproduceerd mag worden, maar men ook moet blijven experimenteeren, al kost dit extra geld en extra moeite. Behalve aan opleiding zal aan opvoeding gedacht moeten worden, al wil ik geenszins onderschatten de waarlijk opvoedende waarde die eo ipso uitgaat van een goed-uitgebalanceerde opleiding — iets wat wel eens uit het oog verloren wordt.

Inmiddels mag verwacht worden, dat hier niet alleen bedenkingen worden gemaakt en zelfs onverholen critiek geuit wordt, maar dat ook discutabele voorstellen tot verandering worden gedaan. Nu is het gemakkelijker een oud gebouw te verlaten na het te hebben zien functionneeren en op grond van de opgedane practijk

een geheel nieuw te ontwerpen dan het bestaande te verbouwen — al blijft het ontwerpen vóór eenig gebruik nog het allermoeilijkst. Veel van het oude, voor zoover het niet te zeer in den weg staat of niet te sloopen blijkt, moet bij de verbouwing blijven staan, al zou men het zelf nooit opgetrokken hebben. Wat ik opmerk met betrekking tot een nieuwe AMS.-B moet dan ook niet opgevat worden als een ideaal program, maar als een minimum-compromis.

En eerst moet instemming verworven zijn met deze gedachte, dat gelijkwaardigheid geenszins gelijk- en gelijkvormigheid impliceert. Het vak dat men onderwezen krijgt, is lang niet altijd het belangrijkste; de wijze waarop het aangevat wordt, daarentegen van het meeste belang. Ieders eigen schoolherinneringen bevestigen dit. Aan het programma wil ik dan ook niet eens zoo vergaande veranderingen aanbrengen als Prof. Dr. C. C. Berg van de Rechtshoogeschool in zijn onlangs gehouden diesrede Indië's Talenweelde en Indië's Taalproblemen. Fransch en Duitsch eraf, met behoud van het Engelsch; hoeveel er ook vertaald is in het Nederlandsch, hoe weinig ook de studenten deze vreemde talen behoeven, de internationale perspectieven met de internationale taal bij uitstek wil ik hun niet onthouden. Fransch en Duitsch zijn nagenoeg even misbaar als Italiaansch, Spaansch en Russisch en quod non necesse, asse carum est. Wat men niet behoeft te koopen, is duur gekocht — maar ook wat men niet behoeft te leeren, gaat ten koste van wat wèl noodig is.

Met Prof. Berg ben ik het eens, dat niet alleen Nederlandsch, maar ook Maleisch theoretisch en practisch (passief en actief?) geheel beheerscht moet worden; waar Soendaasch of Javaansch de landstaal zijn, komt dit erbij. De AMS behoeft, meen ik, niet verlicht te worden; leerlingen noch Inheemsche maatschappij zouden daarmee gebaat zijn. Integendeel. Na het zooeven opgemerkte acht ik me ontslagen van de verplichting om te wijzen op het belang van de landstaal, terwijl ik in dit tijdschrift (Augustus 1939) reeds wees op het belang van het Maleisch. Trouwens, hiermee grijp ik terug op de oude projecten van de AMS afd. B.

De B.-afd. nadert de A I-afd. nu sterk; deze laatste zou haar kracht moeten zoeken in verdergaande beoefening der literatuur, zoowel van den laatsten tijd als van vroeger tijden, en het Oostersch gymnasium worden, dat het nu nog niet is. Zij zal waarschijnlijk altijd uitzonderingsonderwijs blijven, waar ook niets tegen is. De A II-afdeeling heeft in mijn oogen geen andere reden van bestaan

dan deze, dat de oudbeproefde methode om Latijn te leeren een niet te onderschatten paedagogische waarde heeft; toch geloof ik, dat dit geen voldoende bestaansreden oplevert. Het zou mij niet verwonderen wanneer bij omzetting der A I- en B-afdeelingen de A II vanzelf leegliep.

Waarin evenwel een principieele wijziging zou moeten gebracht worden, dat is de leeraarsopleiding, en daarmee de geest van het onderwijs. Het is een zaak die ik vaker heb bepleit, zij het tot dusverre zonder zichtbaar succes; ze moet evenwel m.i. van zoo groot belang geacht worden, dat er niet vaak genoeg op kan gewezen worden. Hoe kan men inwerken op den geest van menschen, dezen naar het heet ontwikkelen, wanneer men hetgeen ontwikkeld moet worden geen blik waardig keurt? Toch is dat het geval, wanneer men een voor Holland opgeleid docent zonder meer voor een klas Inheemschen zet. Zoogoed als men andere instrumenten gebruikt naarmate men steen, hout of metaal gaat bewerken, even zeer moet men anders te werk gaan of men een Inheemsch of een Hollandsch leerling voor zich heeft.

Missie en zending weten dit zeer wel; de uitzendende genootschappen leveren al tientallen jaren werkers af, die goed onderlegd zijn in taal en godsdienst der te bearbeiden volkeren. Zeer veel van de verschijnende studies op lexicologisch, grammaticaal, letterkundig, sociologisch, ethnographisch terrein hebben we aan hen te danken. Zendingsartsen en -verpleegsters komen niet tot publiceeren, maar bereiken vaak een respectabele en benijdenswaarde hoogte in het spreken der Inheemsche talen; dit wordt noodzakelijk geacht door hun lastgevers, het verzwaart aanvankelijk hun arbeid, maar leidt uiteindelijk tot het gewenschte resultaat. Dat niet alleen: het is de eenige weg die tot goed en blijvend resultaat kan leiden.

Inmiddels wordt hetzelfde vereischt van rechters en bestuursambtenaren, officieren bij land- en zeemacht, employé's van cultuurondernemingen en zoo voort. Niet dat het den laatsten te doen is om den geest der Inheemschen te beïnfluenceeren en te vervormen op verfijnde wijze; de aanrakingen kunnen doorgaans tamelijk oppervlakkig blijven. Toch moeten ook zij een zekere hoeveelheid kennis en inzicht verwerven met betrekking tot de Inheemsche maatschappij, haar wezen en uitingsvormen. Het is wel zeer verwonderlijk, dat de onderwijskrachten niets van dit alles zouden behoeven, en toch vruchtbaar werkzaam zouden kunnen zijn.

Prof. Berg roert dit punt ook even aan in zijn slotperoratie, en wel met de woorden: „Wie deze suggestie belachelijk vindt, vrage „zich eens in gemoede af, of een onderwijsstelsel, dat het feit der „diepgaande taalverschillen tusschen leeraar en leerling nog maar „al te vaak negeert, niet eveneens iets van deze qualificatie verdient". Wanneer we deze rhetorische vraag positief stellen, dan zouden we het kortweg als belachelijk mogen qualificeeren, dat onze onderwijskrachten niets van de Inheemsche leerlingen afweten, van hun taal in het bijzonder, van hun verdere cultuuruitingen in het algemeen. Wat zij dienaangaande in den loop der jaren plegen op te snappen, blijkt geheel onvoldoende te zijn. De volle klassen, de vele uren, de groote Europeesche kota's waarin de scholen staan, het campagne-achtige voortwerken in de schoolmaanden — het laat geen tijd om de lacunes in te halen. Den menschen zelf treft geen verwijt, trouwens, het is hier geen kwestie van verwijten.

Het gaat om verzuimde mogelijkheden, mogelijkheden evenwel die zich steeds blijven voordoen en die alsnog benut kunnen worden. Nog altijd kunnen de onderwijskrachten oriëntalistisch bijgewerkt worden. Naarmate de docent de leerlingen beter begrijpt, zal hij zich zelf begrijpelijker uitdrukken. Niet alleen doordat hij een te expliceeren taalverschijnsel kan illustreeren met een vergelijkbaar verschijnsel uit hun eigen talen, maar omdat hij zich heeft vertrouwd gemaakt met hun geestesgesteldheid.

Deze oriëntatie der leerkrachten zou wederzijdsch begrip bevorderen, waardoor de leerlingen minder vaak hun toevlucht behoeven te nemen tot onbegrepen memoriseeren — deze handreiking der docenten aan het Oosten zou ten gevolge hebben, dat de Inheemsche leerlingen zekerder en met beter resultaat zich zouden eigen maken een der kostelijkste goederen van het Westen: begrip.

Het is hier de plaats niet in details te treden; aan elk der genoemde punten zou een apart artikel gewijd kunnen worden. Betoogd werd: Er hapert wat aan de AMS. Het maatschappelijk resultaat laat waarschijnlijk veel te wenschen over; dit worde onderzocht. Geen wonder overigens, want er is onvoldoende rekening gehouden met aard en omstandigheden der leerlingen. Het schoolprogramma dient althans eenige wijziging te ondergaan. Bovenal moeten houding en opleiding der leeraren herzien worden.

Gitgit (Noord-Bali), 29 October 1939.

DE HANDEL IN OORLOGSTIJD

DOOR Dr. C. Ph. DE GROOT

Welke gevolgen de oorlog zal hebben voor het handelsverkeer van Nederlandsch-Indië zal voor een groot deel afhangen van de mogelijkheid de scheepvaartverbindingen met de afzetgebieden van de Indische producten in stand te houden.

Voorzoover het verkeer met de vroegere bestemmingslanden verbroken wordt, zullen nieuwe markten voor de Indische producten gevonden moeten worden, terwijl voor den aanvoer van de benoodigde invoerartikelen naar andere leveranciers zal moeten worden omgezien.

De handel zal nieuwe wegen moeten zoeken en het verkeer zal in vele gevallen in nieuwe banen moeten worden geleid. Ten deele zal men hierbij kunnen aanknoopen aan bestaande verbindingen, ten deele zal men pionierswerk moeten verrichten. De ervaring uit het verleden kan slechts in beperkte mate inzicht geven in de moeilijkheden die men hierbij zal ontmoeten. Een vergelijking van de huidige situatie met die in de jaren 1914—1918 kan hierbij zeker niet zonder meer als richtsnoer worden gebruikt, aangezien de omstandigheden zich sedertdien belangrijk hebben gewijzigd, zoowel wat betreft de wijze van oorlogsvoering als wat betreft de positie van Nederlandsch-Indië in het wereldverkeer.

Al laat de toestand zich voorloopig gunstiger aanzien dan in de laatste jaren van den wereldoorlog, zoo is het toch niet uitgesloten, dat tengevolge van de steeds scherper wordende blokkademaatregelen van beide oorlogvoerende partijen de handel met Nederland bij verderen duur van den oorlog wellicht in gelijke mate zal worden getroffen als in de jaren 1917 en 1918, toen na de afkondiging van den onbeperkten duikbootoorlog met ingang van 1 Februari 1917

het verkeer met het Moederland geheel werd lam geslagen en een deel van de handelsvloot werd vernietigd.

De Nederlandsche vloot omvatte eind 1917 468 stoomschepen met een inhoud van pl. m. 723.000 netto tonnen. In totaal gingen in de oorlogsjaren 88 stoomschepen met een inhoud van ruim 237.000 tonnen verloren. Door de geassocieerden werden voorts in Mei 1918 een groot aantal stoomschepen, die zich in Engelsche en Amerikaansche havens bevonden, in beslag genomen; hiervan behoorden 92.000 netto registertonnen aan de K.P.M. en de op Indië varende Maatschappijen.

De voor den afvoer van de Indische producten beschikbare tonnenmaat verminderde daardoor met 41% (van 225.933 tot 133.559 tonnen).

Bovendien was het nuttig effect van deze tonnenmaat kleiner dan in normale tijden, doordat de gebruikelijke verbindingswegen in vele gevallen niet bevaarbaar waren, zoo moesten de op Nederland varende schepen tijdens een deel van den oorlog de zooveel langere route om de Kaap en om het Noorden van Engeland volgen.

De reisduur werd bovendien verlengd, doordat de navigatie in de gevaarlijke zone groote voorzichtigheid vereischte, herhaaldelijk werd vertraging ondervonden, doordat de Nederlandsche schepen door één der oorlogvoerenden werden aangehouden. In vele gevallen werden Nederlandsche schepen opgebracht naar een buitenlandsche haven voor nader onderzoek. Evenals thans stelde Engeland den eisch, dat neutrale schepen een haven binnen het Britsche Rijk moesten aanloopen om te laten onderzoeken of contrabande werd vervoerd.

Behalve dat de vervoerscapaciteit van de Nederlandsche vloot verminderde, viel ook een groot deel van de buitenlandsche scheepsruimte weg, die anders beschikbaar was voor den afvoer van de Indische producten. Reeds dadelijk bij het uitbreken van den oorlog voelde men het gemis van de Duitsche schepen, die van de wereldzeeën werden verdreven en waarvan vele, evenals thans, in neutrale havens een wijkplaats zochten. Voor troepenvervoer en aanvoer van de benoodigde grondstoffen en voedingsmiddelen werden bovendien door de handelsvloten van de geallieerde mogendheden hooge eischen gesteld. De oorlog ter zee verminderde de beschikbare tonnenmaat, terwijl de afweermaatregelen, die tegen de vijandelijke aanvallen genomen werden, er toe bijdroegen het nuttig effect van de vloot te verminderen. In het bijzonder

het varen in convooi, waartoe de Engelsche en Fransche Regeeringen ter beveiliging van de scheepvaart tegen duikbootaanvallen ook thans weer zijn overgegaan, brengt groote vertraging met zich mede. De vaarsnelheid moet worden aangepast aan die van het langzaamste schip, bovendien veroorzaakt het groote aantal schepen dat gelijktijdig een haven komt binnenvallen, vaak stagnatie bij het laden en lossen, terwijl ook het samenstellen van een convooi veel tijd vergt. Teneinde ondanks deze belemmeringen den aanvoer zoo min mogelijk te doen stagneeren, trachtte men de benoodigde goederen zooveel mogelijk te betrekken van de dichtstbijgelegen leveranciers en onttrok men aan verbindingen, die niet van direct levensbelang waren, zooveel mogelijk schepen. In den wereldoorlog ontstond hierdoor in het Verre Oosten een nijpend tekort aan laadruimte. Ook thans worden bij het vervoer met buitenlandsche schepen in het verkeer met omliggende landen af en toe reeds moeilijkheden ondervonden.

Niettegenstaande de groote verliezen die werden geleden, was de tonnenmaat van de Nederlandsche vloot aan het einde van den oorlog toch nog ongeveer 120.000 tonnen grooter dan aan het begin.

De hooge winsten van de scheepvaartmaatschappijen bevorderden in sterke mate den nieuwbouw.

In de laatste jaren van den oorlog lag echter het scheepvaartverkeer practisch stil. In de verschillende Nederlandsche havens werden ingeklaard in:

1913	16.996	schepen	met	18.198.000	netto	tonnen
1914	12.454	,,	,,	13.540.000	,,	,,
1915	6.341	,,	,,	6.621.000	,,	,,
1916	5.114	,,	,,	4.681.000	,,	,,
1917	2.184	,,	,,	1.859.000	,,	,,
1918	1.779	,,	,,	1.633.000	,,	,,

Het handelsverkeer van Nederland met Nederlandsch-Indië was in het laatste oorlogsjaar vrijwel geheel onmogelijk geworden. De in- en uitvoer bedroeg in millioenen guldens in:

	1913	1914	1915	1916	1917	1918
Uitvoer van Nederl.-Indië naar Nederland	528	395	379	387	100	4
Invoer in Nederl.-Indië uit Nederland	162	143	131	110	39	10

Hoewel gedurende de eerste oorlogsjaren de handel met Nederland nog kon worden voortgezet, nam de omvang van het verkeer reeds dadelijk sterk af.

Op 20 Augustus 1914, ongeveer drie weken na het uitbreken van den oorlog, verscheen de eerste Engelsche contrabandelijst. Thans werd de eerste lijst hier te lande ontvangen op 15 September, dus 10 dagen na de oorlogsverklaring van Engeland aan Duitschland. Deze was veel omvangrijker dan die van Augustus 1914. Gedurende den wereldoorlog waren de goederen in drie categorieën verdeeld, n.l. absolute- en voorwaardelijke contrabande en artikelen, waarvan de circulatie was toegestaan. Tot deze laatste groep behoorden o.a. kinabast en tabak. De beide eerste categorieën zijn thans weer ingesteld, de derde categorie, die van goederen die vrijelijk naar den vijand mogen worden uitgevoerd, is komen te vervallen.

Terwijl in den vorigen oorlog het verbod om relaties te onderhouden met den vijand gericht werd tot ingezetenen van- of handel drijvenden op Engelsch territoir, verbiedt de wet van 1939 een en ander aan „any person". Voorts kan de Board of Trade vaststellen, wie voor de toepassing van deze wet geacht wordt tot den vijand te behooren.

De maatregelen van Engeland waren destijds de aanleiding tot de oprichting van de N(ederlandsche) O(verzee) T(rustmaatschappij), die haar bemiddeling verleende om den aanvoer van de meest noodzakelijke goederen te verzekeren. Deze instelling garandeerde, dat de ingevoerde goederen voor verbruik in Nederland zouden worden aangewend en niet aan de Centrale mogendheden zouden worden verkocht. Door van de importeurs een garantie te vorderen, waaruit bij overtreding van de gestelde bepalingen de verschuldigde boete kon worden voldaan, trachtte de leiding van de N.O.T. de naleving van de voorgeschreven regelen af te dwingen.

Van de producten van Nederlandsch-Indië konden aan het einde van den oorlog slechts tabak en kinabast zonder tusschenkomst van de N.O.T. naar Nederland verscheept worden. Van de overige producten moest de uitvoer beperkt worden tot hetgeen in Nederland werd verbruikt. Zonder consignatie van de goederen aan de N.O.T. weigerden de scheepvaartmaatschappijen deze te vervoeren.

De Nederlandsche Stoomvaartmaatschappijen werden voorts gedwongen om geen goederen te vervoeren voor rekening van en geadresseerd aan personen, firma's en maatschappijen, die op de zwarte lijst, de zoogenaamde Statutory List, waren geplaatst.

Nederlandsch-Indische ondernemingen, waarvan de Directie niet geheel uit personen bestond behoorende tot neutrale of bevriende natiën, werden eenvoudig op de Zwarte Lijst geplaatst, hetgeen zeggen wil, dat zij producten in een neutraal land gekweekt moeilijk konden verkoopen en niet konden afschepen, waardoor de handel onmogelijk werd gemaakt. Zelfs ging men zoo ver, dat men Nederlandsch-Indische firma's trachtte te dwingen om hunne deelgenooten, volgens hunne nationaliteit tot de Centrale Mogendheden behoorende, hunne belangen bij de zaken te doen opgeven. Ten slotte werden zelfs zuiver Nederlandsche personen en firma's op de zoogenaamde Zwarte Lijst geplaatst als zij zaken deden, zelfs in Nederlandsch-Indië, met firma's of personen, die op deze lijst voorkwamen.

Zoo verhaalt het gedenkboek van de Internationale Crediet- en Handelsvereeniging „Rotterdam", dat deze Maatschappij het gevaar boven het hoofd hing op de zwarte lijst te worden geplaatst wegens de verdenking in contact te staan met een zekeren Mr. Veneta. Wie dat was, wist geen sterveling, totdat ontdekt werd, dat het de Ve(reenigde) Ne(derlandsche) Ta(baksbank) gold, een volkomen legitiem lichaam, dat met algeheel medeweten van de oorlogvoerenden was opgericht om het voortbestaan van den tabakshandel te verzekeren. [1]).

Steeds willekeuriger werd tegen de neutrale scheepvaart opgetreden. Herhaaldelijk weigerde de Engelsche Regeering aan Nederlandsche schepen om op de Indië-route kolen in te nemen in onder Engelsche contrôle staande havens. Toen ook bij vaart om de Kaap bunkeren niet meer werd toegestaan werd in November 1916 weer getracht de route door het Suezkanaal te leggen. In het begin van 1917 moesten echter twee booten, die van Indië kwamen, terugkeeren, omdat de Engelschen geen kolen wilden verstrekken voor de verdere vaart.

Daarna gingen nog enkele schepen door het Panamakanaal, totdat in October 1917 de Amerikaansche Regeering een verbod om te bunkeren uitvaardigde voor schepen op weg naar aan Duitschland grenzende neutrale staten.

In 1916 voeren nog 91 schepen met een laadvermogen van 728.000 tonnen van Indië naar Nederland. In 1917 slechts 11 met een inhoud van 79.000 tonnen.

[1]) N. V. Internationale Crediet- en Handelsvereeniging „Rotterdam", Gedenkboek uitgegeven bij het vijf-en-zeventigjarig bestaan op 28 Augustus 1938, blz. 40.

22 September 1917 vertrok het laatste schip uit Indië naar Nederland. Daarna was het rechtstreeksche particuliere scheepvaartverkeer met het Moederland verbroken. In 1918 ging nog een convooi bestaande uit een drietal schepen onder begeleiding van den oorlogsbodem „Hertog Hendrik" van Nederland naar Indië.

Het aandeel van Nederland in den uitvoer van Nederlandsch-Indië liep terug van 28.1% in 1913 tot 0.5% in 1918. Dat de uitvoer naar Engeland en Frankrijk zich beter heeft kunnen handhaven dan die naar Nederland, is te danken aan de Stoomvaartmaatschappij Oceaan, die onder Engelsche contrôle stond en het goederenverkeer met de geallieerden in stand hield. De Stoomvaart Maatschappij Nederland en de Rotterdamsche Lloyd namen alleen lading aan voor Nederland.

AANDEEL VAN DE VOORNAAMSTE BESTEMMINGSLANDEN IN DE WAARDE VAN DEN UITVOER VAN NEDERLANDSCH-INDIË [1]) (IN % VAN DEN TOTALEN UITVOER).

	1913	1914	1915	1916	1917	1918	1938 [2])
Nederland	28.1	23.5	25.6	18.5	2.5	0.5	19.9
Engeland	3.9	16.7	12.2	19.7	11.0	5.7	5.4
Frankrijk	4.3	3.2	3.1	2.6	1.1	1.2	1.7
Ver. Staten	2.2	2.6	5.3	11.5	25.8	16.5	13.7
Penang/Singapore	21.0	19.6	17.5	16.6	23.2	26.4	17.9
China	2.9	2.9	2.4	1.5	2.9	5.7	
Australië	2.1	3.2	3.7	1.9	3.0	4.1	5.5[3])
Japan	5.8	3.0	2.1	2.1	4.0	11.6	3.2

[1]) 1913—1918 excl. Gouvernementsgoederen.
[2]) Incl. post- en bootpakketten, passagiersgoederen en goederen voor scheepsgebruik.
[3]) Incl. Nw. Zeeland.

De positie van Nederland als stapelmarkt van de Indische producten werd in de oorlogsjaren geheel vernietigd. Van het verloren terrein heeft men later slechts een deel weten terug te winnen. De Nederlandsch-Indische exporteurs zochten in toenemende mate rechtstreeksch contact met de afnemers, die vroeger hun producten door bemiddeling van den Nederlandschen handel kochten; daarnaast zagen zij uit naar nieuwe markten, waar zij een compensatie konden vinden voor den verloren geganen afzet in Europa. Doordat deze pogingen over het algemeen succes opleverden, kon de export van de meeste producten zich aanvankelijk tamelijk goed handhaven.

UITVOER VAN DE VOORNAAMSTE PRODUCTEN.

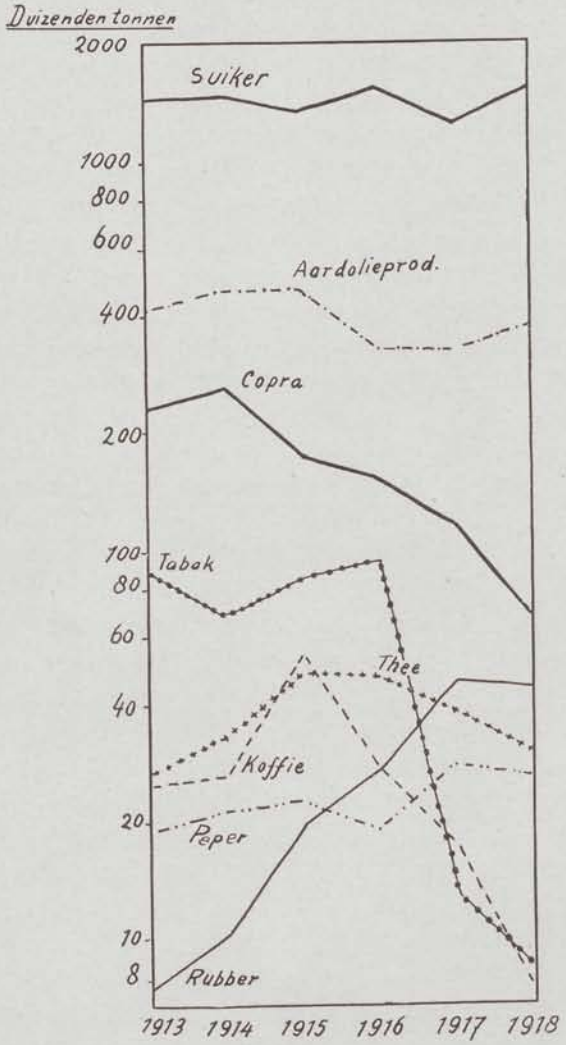

De achteruitgang van den uitvoer van copra, die blijkt uit vorenstaande grafiek, hield verband met de groote uitbreiding van de olieindustrie in Nederlandsch-Indië, waardoor de binnenlandsche fabrieken de hand legden op een groot deel van den copraoogst; toch hoopten zich ook van copra in de laatste oorlogsjaren groote voorraden in de havenplaatsen op.

Het nijpend tekort aan scheepsruimte maakte den export steeds moeilijker Op de vermindering van de beschikbare tonnage

tengevolge van den oorlog werd reeds gewezen; daarnaast dreigde de schepenvorderingswet in Nederland, die o.a. bepaalde, dat op Nederlandsch-Indië varende vrachtschepen, voor zoover noodig, konden worden gerequireerd voor den aanvoer van voedingsmiddelen in Nederland, al dadelijk een ernstige belemmering te vormen voor den regelmatigen afvoer van de Indische landbouwproducten. In Juli 1917 lag in de Nederlandsch-Indische havens voor een waarde van pl.m. *f* 150 millioen aan producten opgeslagen, die wachtten op scheepsgelegenheid. De Kamer van Koophandel en de Handelsvereeniging zonden een request aan den Gouverneur-Generaal teneinde dezen te verzoeken er bij de Nederlandsche Regeering op aan te dringen bij de toepassing van de schepenvorderingswet meer rekening te houden met de belangen van Nederlandsch-Indië. Hoewel aan dit verzoek wel aandacht werd besteed, leverde het toch weinig practisch resultaat op. Nog erger werd de toestand, toen op 18 Maart 1918 Engeland en de Vereenigde Staten beslag legden op de Nederlandsche schepen, die zich in de Britsche, Britsch-Koloniale en Amerikaansche havens bevonden. De producten begonnen zich op onrustbarende wijze in de afvoerhavens en productiecentra op te hoopen. Bovendien onderwierpen de Vereenigde Staten, nadat deze zich hadden aangesloten bij de geassocieerde mogendheden, den invoer uit Nederlandsch-Indië aan velerlei belemmeringen. Voor sommige producten werd de invoer geheel verboden, terwijl van andere slechts zeer beperkte hoeveelheden werden toegelaten. De invoervergunningen werden vaak met groote vertraging ontvangen, waardoor de uitvarende schepen dikwijls geen volle lading konden verkrijgen of hun vertrek aanzienlijk moesten vertragen, terwijl groote hoeveelheden goederen voor verscheping gereed lagen. In 1917 en 1918 werden de moeilijkheden bij de verscheping wel van zeer nijpenden aard. Het volume van den uitvoer lag in deze jaren ruim 15% beneden dat van 1916. De beteekenis van dezen achteruitgang is echter veel grooter dan alleen uit dit percentage blijkt, aangezien de productie zich in deze jaren in een periode van expansie bevond, zoodat de uitvoer onder normale omstandigheden een belangrijke stijging zou hebben getoond. Duidelijk blijkt uit onderstaande cijfers, dat de uitvoer van de zes belangrijke exportproducten kina, koffie, suiker, tabak, thee en rubber in de laatste oorlogsjaren belangrijk bij de, in vele gevallen nog kunstmatig beperkte productie, ten achter is gebleven.

TOTALE UITVOER VAN NEDERLANDSCH-INDIË EN UITVOER EN PRODUCTIE VAN 6 BELANGRIJKE LANDBOUWEXPORT-PRODUCTEN

(in duizenden tonnen)

	UITVOER		PRODUCTIE
	totaal	zes belangrijke landbouwexportproducten	
1913	3.428	1.655	1.663
1914	3.435	1.648	1.617
1915	3.548	1.541	1.555
1916	3.550	1.795	1.902
1917	2.969	1.392	2.059
1918	3.002	1.674	2.031

Niettegenstaande de prijzen van de koloniale producten in de invoerlanden tot een ongekende hoogte stegen, liepen de prijzen van de uitvoerproducten hier te lande in het laatst van den oorlog sterk achteruit, waardoor de waarde van den uitvoer in 1918 nog veel sterker was teruggeloopen dan de hoeveelheid.

Het groote verschil tusschen de prijsbeweging in de verbruikslanden en in de productielanden werd mede veroorzaakt door de enorme stijging van de vrachttarieven, die in vele gevallen met 500% en meer naar boven liepen, gelijk blijkt uit onderstaande cijfers.

VRACHT VAN JAVA NAAR NEDERLAND.

		Dec. 1914	1915	1916	1917
Tabak	per ton	f 23.75	f 47.50	f 100.—	f 123.75
Koffie	,,	,, 27.50	,, 75.—	,, 125.—	,, 163.50
Rijst	,,	,, 15.—	,, 54.—	,, 112.50	,, 166.50
Copra	,,	,, 18.50	,, 60.—	,, 82.50	,, 121.—
Kinabast	per m^3	,, 10.—	,, 24.—	,, 33.—	,, 61.50

Toch waren deze vrachtverhoogingen nog matig vergeleken met de stijging van de chartervrachten van Oost-Azië naar Europa. De vracht voor het vervoer van rijst van Rangoon naar Engeland steeg van 21 tot 240 shilling per ton of met ruim 1000%.

De verschepingsmoeilijkheden belemmerden in gelijke mate den import als den export. De aanvoer uit Nederland werd in de laatste oorlogsjaren vrijwel geheel afgesneden, zooals blijkt uit onderstaande cijfers.

AANDEEL VAN DE VOORNAAMSTE LANDEN VAN HERKOMST IN DE WAARDE VAN DEN INVOER IN NEDERLANDSCH-INDIË[1]) (IN % VAN DEN TOTALEN INVOER).

	1913	1914	1915	1916	1917	1918	1938[2])
Nederland	33.2	32.4	26.8	22.5	10.3	2.2	22.2
Engeland	17.5	18.3	21.5	21.0	15.2	14.8	8.0
Frankrijk	0.8	0.6	0.5	0.6	0.6	0.4	1.9
Ver. Staten	2.1	2.5	4.1	7.6	13.0	11.8	12.6
Penang/Singapore	18.6	18.8	21.4	22.5	29.5	29.4	8.2
China	1.6	2.4	2.2	1.4	1.1	0.9	1.7
Australië	2.4	2.7	1.4	1.8	2.5	4.1	2.7[3])

[1]) 1913—1918 excl. Gouvernementsgoederen.
[2]) Incl. post- en bootpakketten, passagiersgoederen en goederen voor scheepsgebruik.
[3]) Incl. Nieuw-Zeeland.

De Vereenigde Staten en Japan konden hun afzet in Nederlandsch-Indië daarentegen belangrijk vergrooten. De groote invasie van Japan op de Indische markt dateert echter niet uit den oorlogstijd maar uit de crisisjaren na 1929. Ook Australië vond voor verschillende producten een afzetgebied op de Indische markt, doch moest de in deze jaren verworven positie naderhand voor het grootste deel weer prijsgeven.

Aan verschillende artikelen, vooral kunstmest (zwavelzure ammoniak), ontstond, doordat de vroegere handelsverbindingen werden afgesneden, ernstig gebrek. Zoo ondervonden de suikerfabrieken van de stagnatie in den aanvoer van meststoffen zeer nadeelige gevolgen. Door een aantal schepen rechtstreeks naar Chili te dirigeeren voor den aanvoer van chilisalpeter trachtte men voor het tekort aan zwavelzure ammoniak, waarvan de uitvoer uit Engeland en de Ver. Staten geheel stop was gezet, een compensatie te vinden. De vraag naar grondstoffen van de zijde van de oorlogvoerenden was in vele gevallen zoo dringend, dat de neutrale landen niet aan bod kwamen. Teneinde den invoer van de meest noodzakelijke artikelen zooveel mogelijk te verzekeren, besloot de Regeering in April 1918 een aantal uitvoerverboden

in te stellen met het doel bij de verstrekking van uitvoerlicenties als contraprestatie den invoer van de voor deze gewesten meest noodzakelijke artikelen te bedingen. Deze maatregel heeft echter slechts weinig succes opgeleverd.

Niettegenstaande de vele belemmeringen, die aan den invoer in den weg werden gelegd, nam de invoerwaarde, na een inzinking in 1914 en 1915, in de volgende oorlogsjaren van jaar tot jaar toe. In 1913 bedroeg de invoerwaarde *f* 493 millioen. In 1915 was deze teruggeloopen tot beneden de *f* 400 millioen, doch in 1918 werd voor niet minder dan *f* 568 millioen ingevoerd.

Deze stijging is in de eerste plaats een gevolg van de geweldige verhooging die de prijzen der geïmporteerde goederen ondergingen. Het indexcijfer van de prijzen van invoerartikelen steeg van 100 in 1913 tot 275 in het derde kwartaal van 1918. De importhandel maakte, niettegenstaande den verminderden aanvoer in deze jaren, dan ook goede winsten.

GROOTHANDELSPRIJZEN VAN UITVOERPRODUCTEN EN INVOERARTIKELEN.

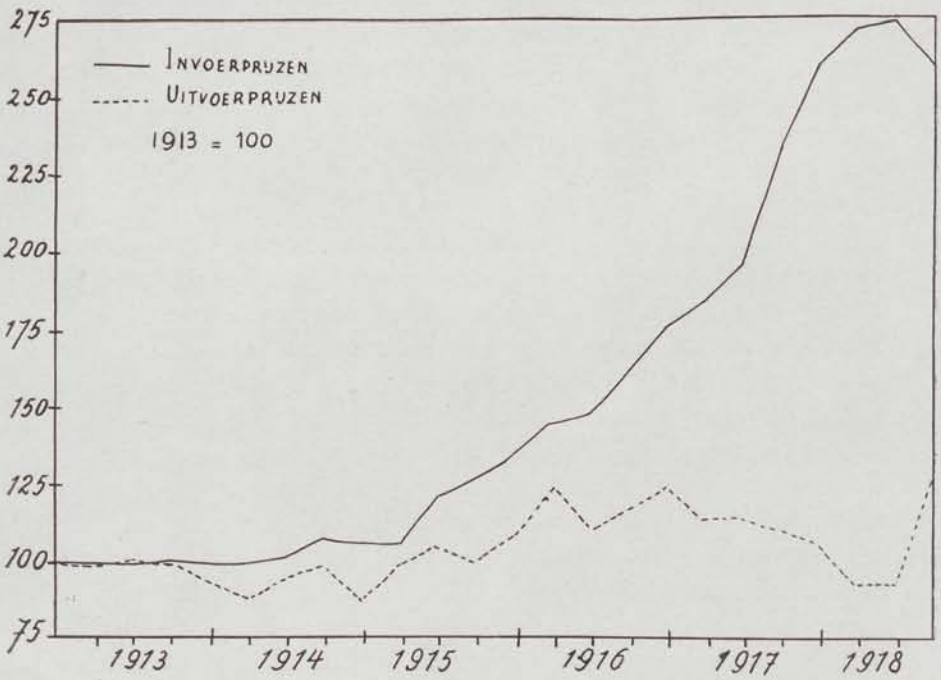

Het ongewogen gemiddelde van de exportprijzen was in 1917 slechts 10% hooger dan in 1913. Duidelijk illustreert de uiteenloopende beweging van beide indexcijfers, hoe de Indische exporthandel te lijden had van de moeilijkheden bij den afscheep. Het gewogen indexcijfer had vooral in de jaren 1915—1917 een gunstiger verloop onder invloed van den in deze jaren zeer hoogen suikerprijs, die in 1916 bijna 75% boven het vooroorlogsche peil lag. De groote prijsdaling van de koffie werd veroorzaakt, doordat dit product in den loop van 1916 tot contrabande werd verklaard. In 1918 waren voor de meeste producten de prijzen lager dan in 1913.

INDEXCIJFERS VAN DE PRIJZEN DER VOORNAAMSTE EXPORTPRODUCTEN (1913 = 100)

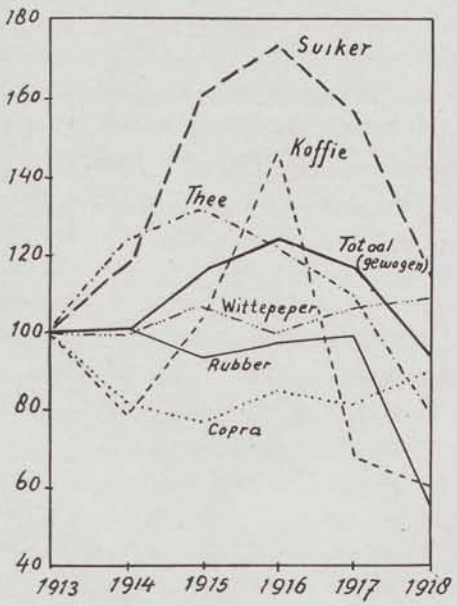

Door de uiteenloopende prijsbeweging tusschen invoer- en uitvoergoederen wijzigde de ruilvoet zich in voor Nederlandsch-Indië ongunstige richting. Het saldo van de handelsbalans, dat in 1916 nog *f* 422 millioen bedroeg, liep in 1918 terug tot 112 millioen. Onderstaande cijfers geven een overzicht van de waarde van den in- en uitvoer in deze jaren.

WAARDE VAN DEN IN- EN UITVOER VAN NED.-INDIË
(in millioenen glds).

	Invoer	Uitvoer	Uitvoersaldo
1913	493.3	683.9	190.6
1914	429.5	684.7	255.2
1915	399.4	770.9	371.5
1916	446.3	868.2	421.9
1917	496.7	793.2	306.5
1918	567.5	679.8	112.3

De Indische export kon zich in den wereldoorlog tamelijk wel handhaven; pas toen ook de Vereenigde Staten den invoer van Indische producten aan banden gingen leggen en de scheepvaart belemmerden, ontstonden ernstige moeilijkheden bij den afscheep. Dat het totaalcijfer ook voor 1918 op het eerste gezicht nog tamelijk gunstig schijnt, is voornamelijk te danken aan het bevredigende peil waarop de suikeruitvoer, destijds het belangrijkste exportproduct, zich ook in dit jaar nog kon handhaven (zie de grafiek op blz. 38).

Indien het aantal oorlogvoerenden zich niet verder uitbreidt, zullen de afzetmogelijkheden voor de Indische producten waarschijnlijk gunstiger blijven dan in de jaren 1917—1918. Wellicht zal het wederom moeilijkheden opleveren om de noodige scheepsruimte beschikbaar te stellen. De Nederlandsch-Indische Regeering kan thans echter krachtens de Zeeschepenvorderingsordonnantie ook over Nederlandsche schepen in de Indische wateren beschikken. Deze bevoegdheid bezat zij in den wereldoorlog niet.

De handel verweet destijds de Nederlandsche Stoomvaartmaatschappijen, dat deze in het begin van den oorlog, toen de Duitsche schepen niet meer varen konden, waardoor een vermindering van het beschikbare tonnage ontstond, een aantal schepen uit de geregelde vaart op Indië hebben genomen, omdat elders hoogere vrachten waren te krijgen.

Er zijn nog enkele andere punten, die bij een vergelijking tusschen 1918 en 1940 onder de oogen moeten worden gezien.

De oorlog doet weliswaar de vraag naar een groot aantal producten sterk toenemen, doch dit houdt niet in, dat de markt onverzadigbaar zou zijn. Naast een groote toeneming van de vraag naar

producten, die noodig zijn voor de oorlogsvoering of die tot de noodzakelijke voedingsmiddelen behooren, zal de vraag naar andere artikelen, die eenigszins een luxe-karakter dragen, waarschijnlijk verminderen. In den wereldoorlog ondervond b.v. de afzet van tabak groote moeilijkheden; partijen, die in afwachting van scheepsgelegenheid hier te lande werden opgeslagen, gingen onder invloed van het klimaat sterk in qualiteit achteruit. De aanplant werd belangrijk ingekrompen. Ook de vraag naar thee liep in de laatste oorlogsjaren terug. Eind 1917 waren de prijzen zoodanig gedaald, dat de productiekosten ternauwernood meer gedekt werden. De uitvoer naar Europa hield bijna geheel op, terwijl Australië den invoer verbood. Ook thans heeft Australië reeds voor een aantal producten een invoerverbod uitgevaardigd. Van den koffieoogst bleef in 1917 een groot deel onverkocht.

Aan de aanbodzijde zijn de omstandigheden in de laatste 25 jaar sterk veranderd. In 1914 verkeerde de aanplant van de meeste koloniale producten nog in een periode van uitbreiding, in het bijzonder gold dit voor de rubber; thans leven wij in een tijd van aanpassing en restrictie. Voor de meeste producten overtreft, bij een prijspeil, dat den ondernemer een redelijke winst laat, de productiecapaciteit de behoefte. Wel valt te verwachten dat de vraag zal toenemen, doch de restrictiecomité's zullen deze verbetering van de vraag niet kunnen benutten voor een verhooging van de prijzen, die belangrijk boven de stijging van het algemeene prijsniveau uitgaat, zonder het risico te loopen hiermede het geheele restrictieschema in gevaar te brengen. In den regel is een clausule opgenomen, die bepaalt, dat, indien één van de deelnemende landen in vijandelijkheden wordt gewikkeld, de overeenkomst onder bepaalde voorwaarden kan worden opgezegd. Waar het Britsche Rijk in de voortbrenging van alle bij de internationale restrictieovereenkomsten betrokken producten een groote rol speelt, zal de Engelsche Regeering er waarschijnlijk naar streven de uitvoerpercentages in het algemeen ruim te stellen, opdat buiten hetgeen benoodigd is voor aanvulling van de oorlogsvoorraden en bevrediging van de behoeften binnen het Rijk een voldoende hoeveelheid overblijft voor den export, die de zoo zeer benoodigde buitenlandsche deviezen op moet leveren ter betaling van den import, die, onder invloed van het door den oorlog gestegen verbruik, onvermijdelijk moet oploopen.

In veel sterkere mate dan in de jaren 1914—1918, toen de Vereenigde Staten op groote schaal de benoodigde oorlogsbehoeften

op crediet verstrekten, zal thans de valuta en daarmede de handelspolitiek een rol spelen in de oorlogsvoering.

Voorzoover mogelijk zullen Engeland en Frankrijk de door hen benoodigde grondstoffen uit hun eigen dominions en koloniën betrekken teneinde hun deviezen te reserveeren voor materialen, welke niet binnen het Franc-Ponden-blok kunnen worden verkregen. In hoeverre dit den afzet van de Indische producten in nadeeligen zin zal beïnvloeden, valt moeilijk te voorzien, omdat de mogelijkheid bestaat, dat voor een verlies van afzetgebied in Engeland en Frankrijk compensatie kan worden gevonden op andere markten. Er moet echter gerekend worden met de mogelijkheid, dat de behoefte aan deviezen in bepaalde gevallen zal leiden tot een prijsonderbieding, waarbij met een normale kostprijsberekening geen rekening meer wordt gehouden. Steeds meer worden handelspolitiek en deviezenpolitiek tot een geheel vereenigd, waarbij het streven er op gericht is om eenerzijds het ruilvoordeel zoo groot mogelijk te doen zijn en anderzijds om aan den handel van den vijand zooveel mogelijk afbreuk te doen.

Het vraagstuk van de kosten voor den individueelen ondernemer speelt hierbij een rol van ondergeschikte beteekenis. Het totale nut van de handelsovereenkomsten voor het land als geheel geeft den doorslag.

Terwijl de individueele ondernemer bij het afsluiten van zijn transacties streeft naar een maximale winst, dus naar een zoo groot mogelijke netto-opbrengst, is het doel van den overheidsexport in het algemeen gericht op het verkrijgen van een zoo groot mogelijk deviezenbedrag, dus een zoo hoog mogelijke bruto-opbrengst.

Bij deze ontwikkeling verliest het begrip „wereldprijsniveau" meer en meer aan beteekenis. Inplaats daarvan ontstaat een aantal van elkaar onafhankelijke markten, ieder met hun eigen prijspeil. De verkooper zal in vele gevallen genoodzaakt zijn zich aan de uiteenloopende verhoudingen op deze van elkaar afgescheiden markten aan te passen.

Onder deze omstandigheden is het voor Indië noodzakelijk het concurrentievermogen op de export-markten zooveel mogelijk intact te houden, waartoe het van belang is een inflationistische beweging van het binnenlandsch prijsniveau tegen te gaan.

In verband hiermede is het van veel belang, dat de Regeering reeds onmiddellijk bij het uitbreken van den oorlog maatregelen heeft genomen om de stijging van het prijsniveau binnen redelijke grenzen te houden.

Wat den invoer betreft, zoo dreigde de rijstvoorziening van de bevolking aan het einde van den wereldoorlog ernstige moeilijkheden op te leveren. Tusschen het Nederlandsch-Indische en het Britsch-Indische Gouvernement werd een overeenkomst gesloten, waarbij laatstgenoemde den jaarlijkschen aanvoer van 400.000 tonnen Rangoonrijst verzekerde, waartegenover de verplichting stond tot levering van een gelijk quantum scheepsruimte voor het vervoer van artikelen tusschen Britsch-Indische havens. Na de inbeslagneming van de Nederlandsche schepen werd deze overeenkomst van Engelsche zijde echter niet gestand gedaan.

De organisatie van de voedselvoorziening is thans door het Voedingsmiddelenfonds tijdig geregeld, terwijl de invoerbehoefte aanzienlijk is gedaald. Beliep in 1915 en 1916 de invoer van rijst resp. 407 en 510.000 tonnen, in de laatste jaren bedroeg de invoerbehoefte minder dan de helft van deze hoeveelheden. Ook de aanplant van andere voedingsgewassen, zooals maïs en kedelee, is thans veel grooter dan in 1918. Voorloopig behoeft de voedseltoestand dan ook geen zorg te baren. De Teeltdwangordonnantie zal er voorts toe bijdragen, dat deze gewesten in de komende jaren zooveel mogelijk onafhankelijk worden van den buitenlandschen aanvoer van voedingsmiddelen. De ontwikkeling van verschillende industrieën hier te lande (o.a. cement, metaalwaren en constructiewerk, zeep, margarine, textiel, rubberwaren) verhoogt voorts de onafhankelijkheid van buitenlandschen invoer, hoewel hierdoor tegelijk de economische structuur van het land gecompliceerder is geworden en daardoor in sommige gevallen meer kwetsbaar voor storingen in het wereldverkeer.

Zoolang de vaart op den Pacific-oceaan ongestoord blijft, lijkt het echter waarschijnlijk, dat de noodzakelijke goederen zonder bezwaar uit de omliggende landen kunnen worden betrokken. Kan de verbinding met Nederland gehandhaafd blijven, dan zal het Moederland ten aanzien van verschillende artikelen zijn afzet hier te lande kunnen uitbreiden. Zoo is volgens een recente mededeeling van den Voorzitter van het Algemeen Landbouw Syndicaat de levering van zwavelzure amoniak thans reeds geheel door Nederland overgenomen. Ook de leverantie van mierenzuur voor de coagulatie van rubber kan geheel door Nederland worden verzorgd; inmiddels heeft men hier te lande reeds maatregelen getroffen om, indien de aanvoer van dit artikel zou worden

afgesneden, dit te vervangen door azijnzuur, dat in Indië kan worden bereid uit spoelwater van rubber. Ook op ander gebied, o.a. ten aanzien van de verpakking van rubber en thee, is men werkzaam om de ingevoerde materialen zoo mogelijk te vervangen door in het binnenland te verkrijgen producten.

Blijkt het inderdaad mogelijk de belangrijkste invoerartikelen zonder al te groote vertraging aan te voeren, zoodat hier te lande voor de noodzakelijke grond- en hulpstoffen en verbruiksgoederen geen schaarschte ontstaat — hetgeen uiteraard een tendenz tot prijsstijging in het leven zou roepen — dan zullen toch de prijzen van de invoergoederen zonder twijfel in sterkere mate oploopen dan die van de uitvoergoederen, doordat de hoogere vracht- en assurantietarieven bij invoer de prijzen verhoogen, doch bij uitvoer de ontvangsten drukken; de ruilvoet zal dus voor Indië ongunstiger worden. Indien echter, evenals in de eerste jaren van den wereldoorlog, het volume van den uitvoer zich op een bevredigend peil kan handhaven, behoeft dit niet te leiden tot een vermindering van het invoersaldo van de handelsbalans.

Waar de Overheid onder de huidige omstandigheden evenals in den vorigen oorlog in vele gevallen genoodzaakt zal zijn om in meerdere mate dan anders in te grijpen in het economische leven, is het van groot belang, dat de Regeering thans niet alleen een veel beter uitgerust apparaat ter beschikking heeft, maar ook een veel grootere vrijheid van handelen bezit. De bevoegdheden, waarover zij krachtens de schepenvorderings-ordonnantie, de crisisuitvoerordonnantie en het contingenteerings- en licentieeringsapparaat kan beschikken, stellen haar in staat den in- en uitvoer nagenoeg volledig te beheerschen. De crisisuitvoer-ordonnantie opent de mogelijkheid den uitvoer van bepaalde goederen te verbieden of aan beperkende bepalingen te onderwerpen; dit houdt o.m. in, dat, indien zich een tekort aan scheepsruimte voordoet, de Regeering beslissen kan, dat b.v. hetzij de meest waardevolle goederen, hetzij de goederen die het snelste aan bederf onderhevig zijn, bij uitvoer den voorrang hebben, terwijl andere op een volgende scheepsgelegenheid moeten wachten. Omgekeerd kan bij invoer, indien meer goederen in een buitenlandsche haven voor verscheping gereed liggen dan er laadruimte ter beschikking staat, de Regeering beslissen, welke hiervan voor de binnenlandsche consumptie het meest dringend noodig zijn. De contingenteeringen en licentieeringen maken het voorts mogelijk, om ten aanzien van de daaronder

vallende goederen invloed uit te oefenen op de landen, vanwaar de importeurs deze moeten betrekken.

Nogmaals moet er de nadruk op worden gelegd, dat bij een vergelijking met de jaren 1914—1918 groote voorzichtigheid moet worden betracht. In vele opzichten hebben de verhoudingen zich sedertdien gewijzigd, terwijl de gebeurtenissen ieder oogenblik een wending kunnen nemen, die men tevoren niet kon voorzien. In den wereldoorlog heeft in Nederlandsch-Indië het handelsverkeer zich zoowel wat den import als wat den export betreft in een vrij snel tempo aan de veranderde omstandigheden weten aan te passen. Wel gaf het tekort aan scheepsruimte aanleiding tot ernstige vertraging, doch pas na het afkondigen van den verscherpten duikbootenoorlog, de deelneming van de Vereenigde Staten aan den oorlog en de requisitie van de Nederlandsche schepen in de Engelsche en Amerikaansche havens, werd de Indische export voor ernstige moeilijkheden geplaatst.

Het laat zich aanzien, dat men voor de verloren gegane betrekkingen met Europa voor een deel op andere markten een compensatie zal weten te vinden. Er moet echter rekening mee worden gehouden, dat deze mogelijkheid niet voor alle producten zal bestaan. In vele gevallen zal de omschakeling thans minder moeilijkheden opleveren dan in 1914, doordat de rechtstreeksche betrekkingen, die handel en scheepvaart onderhouden met landen zooals Japan, de Vereenigde Staten, Australië, Zuid-Afrika en Zuid-Amerika, waar Nederlandsch-Indië meer dan voorheen op zal zijn aangewezen, thans veel intensiever zijn dan destijds. Ook in den vorigen oorlog is gebleken, dat door deze gedwongen omschakeling in vele gevallen nieuwe relaties kunnen worden verworven, die ook bij terugkeer van meer normale toestanden kunnen worden behouden.

Een voorbeeld van nieuwe wegen, die onder invloed van den oorlog voor den Indischen handel geopend worden, is de rechtstreeksche verbinding onder Nederlandsche vlag, die door de K.P.M. op Zuid-Amerika werd geopend.

De ervaring van de jaren 1917 en 1918 heeft echter geleerd, dat zelfs wanneer Oost-Azië buiten den strijd blijft, met de mogelijkheid moet worden gerekend, dat bij langeren duur van den oorlog de neutrale scheepvaart door de oorlogvoerenden practisch onmogelijk kan worden gemaakt, zoodat ook het verkeer met het Moederland ernstig in gevaar kan worden gebracht. Daar staat tegenover,

dat de noodzaak om nieuwe markten op te zoeken en om gedwongen door de omstandigheden nieuwe procedé's in toepassing te brengen, wellicht wegen opent, die van blijvende beteekenis zullen zijn voor de Indische Volkshuishouding.

Zooals reeds werd uiteengezet laten de kansen, dat de afscheep van de Indische producten thans minder stagnatie zal ondervinden, zich niet ongunstig aanzien. Ook is de Volkshuishouding thans beter uitgerust om zich aan de gewijzigde omstandigheden aan te passen. De Regeering beschikt thans over uitgebreide machtsmiddelen die, mits op de juiste wijze gehanteerd, er toe bij kunnen dragen de moeilijkheden, waarvoor men zal worden geplaatst, beter en sneller tot een oplossing te brengen dan destijds mogelijk was.

DE BESTRIJDING VAN HET ANALPHABETISME

DOOR P. POST

Het College van Gedeputeerden der Provincie Oost-Java heeft sedert de overdracht van het Inlands Onderwijs aan de Locale Ressorten en van het toezichtsapparaat daarop aan de provincie grote belangstelling getoond voor het volksonderwijs en in verband daarmee voor de bestrijding van het analphabetisme.

Het College van Gedeputeerden voerde herhaalde malen besprekingen met het Diensthoofd en de inspecteurs van den Dienst voor Provinciale Onderwijsaangelegenheden en er werd geconfereerd over deze onderwerpen met de Residenten en Regenten van Oost-Java. Ten slotte deelde de Gouverneur op een dezer conferenties mede, dat Gedeputeerden besloten hadden, een diepgaand onderzoek te doen instellen naar:

1e. wat op het gebied van analphabetisme-bestrijding in Oost-Java reeds gedaan wordt;

2e. hoe dit geschiedt en of deze pogingen aanmoediging verdienen;

3e. wat de Provincie in zulke gevallen doen kan om deze uitingen te stimuleren;

De Gouverneur wenste enkele punten voorop te stellen, waarmede bij het onderzoek rekening zou zijn te houden:

1e. De volksschool zou geheel buiten de bemoeieniskring gehouden worden.

2e. Indien mocht worden overgegaan tot het nemen van proeven, dan zou dit onderwijs alleen omvatten zeer eenvoudig lees- en schrijfonderwijs. Het doel zou zijn de mensen een beetje te leren lezen en schrijven en enkele aantekeningen te maken van getallen, die zij in het dagelijks leven plegen te gebruiken.

3e. Het letterschrift zou beperkt worden tot het Latijnse.

4e. Het onderwijs zou zich alleen richten tot half- en geheel volwassenen.

De Provinciale Onderwijsdienst kreeg deze opdracht en voerde haar inmiddels uit. Het rapport terzake is gepubliceerd in een Bijvoegsel van het Provinciaal Blad van Oost-Java van 21 September 1939.

De rapporteur wist zich van zijn taak te kwijten op een loffelijke wijze. Hij heeft op duidelijke wijze de grenzen van het analphabetisme in het Gewest Oost-Java aangegeven en de onderscheidene pogingen tot bestrijding ervan nagegaan. Zijn rapport zal in de naaste toekomst blijken te zijn een waardevol geschrift, zowel voor het volksonderwijs als voor de bestrijding van het analphabetisne, mocht men er al toe komen, die bestrijding in *daarvoor vatbare* streken aan te vangen of voort te zetten.

De rapporteur heeft zich ook beziggehouden met hetgeen men vroeger op het gebied der analphabetisme-bestrijding heeft gedaan en geeft daarvan een kort overzicht.

Het Analphabetisme Bestrijdingscomité wordt besproken, echter in zo korte citaten, dat de lezer een volkomen onjuiste indruk moet krijgen van hetgeen in de jaren 1921 — '24 is geschied en dit kan voor hen, die opnieuw aan het werk tijgen, een nadeel blijken.

Dit zet mij aan tot het schrijven van deze verhandeling; ook vind ik aanleiding tot dit artikel in de wens een polemiek voort te zetten, die na de opheffing van het A.B.Comité aanving, over de waarde van het volksonderwijs voor de liquidatie van het analphabetisme.

Een nota over de waarde van het volksonderwijs schreef ik in 1927 als lid van de Onderwijsraad, waar naar aanleiding van een verzoek door Minister Welter terzake, een advies werd voorbereid betreffende de mogelijkheden voor verbetering van het volksonderwijs. In 1932 verscheen als Mededeling No. 21 van het

Nutsseminarium voor paedagogiek aan de Universiteit van Amsterdam „Het Volksonderwijs in Nederlandsch-Indië". De Inspecteur van het Inlands Onderwijs, J. Schuyt, beantwoordde dit geschrift in een gelijknamige brochure, terwijl Dr. I. J. Brugmans eveneens deze problemen in beschouwing neemt in Kol. Stud. XVIII Febr. 1934 in „Het Volksonderwijs en de volkstelling".

Ondertussen verrichtte ik in 1933 een onderzoek naar de beklijving van het geleerde op de volksschool, waarvan ik thans de resultaten meen te moeten publiceren; ook omdat het in de bedoeling ligt van de Provinciale Onderwijsdienst van het Gewest Oost-Java naar deze beklijving een uitgebreider onderzoek in te stellen dan dat, waartoe ik in 1933 in staat was. Het behoeft geen betoog, dat ik de wel zeer opvallende activiteit der autoriteiten in Oost-Java buitengewoon waardeer — en met een zucht realiseer, dat ik niet bij machte ben aan dit werk anders mee te doen dan door deze bescheiden bijdrage tot de geschiedenis der analphabetisme-bestrijding.

* * *

Het grootste deel der bevolking van Nederlandsch-Indië heeft geen kennis van enig alphabet. Een verschijnsel, dat niet nalaat diepe indruk te maken op degeen, die tracht de volkerengemeenschap in de archipel een weinig te leren kennen.

Toen ik in 1921 mijn taak aanvaardde als onderwijzer aan de kweekschool „Goenoeng Sari" te Batavia, was het analphabetisme een onderwerp, waarover ik meermalen sprak met de oudere leerlingen der school. Ik bekeek het vraagstuk met hen, minder beschouwend dan wel met de drang dit „euvel" te liquideren en achtte toen een oplossing heel wel mogelijk, een vraagstuk van organisatie, volhouden en weloverwogen aanpakken. Analphabeten waren er genoeg in de onmiddellijke omgeving. Onze huisbedienden, schoolbedienden, koelies van de firma Jenne en ander fabriekspersoneel uit de buurt werden gevraagd en in de middaguren gaven de kwekelingen enige uren les, uitgezonderd des Zaterdags. Zij gebruikten de leerwijze, die op de volksscholen gebruikt werd, een gewone, eenvoudige en voor Volwassenenonderwijs nog steeds zeer doelmatige normaalwoordenmethode. De platen met de woorden waren niet aanwezig, doch die

werden getekend. Er waren een twintigtal platen — met bijbehorende woorden —, elk volgend woord bracht een nieuwe letter.

De cursus met soms vijf dagen per week een paar uur les — meestal van half twee tot een uur of vier — had vrij spoedig een zichtbaar resultaat ten gevolge. Ik kon in een December-(1921) of Januarinummer van „De Taak" reeds een beschouwing over het vraagstuk met enige mededelingen over het werk der kwekelingen publiceren.

Logerende in Bandoeng merkte ik, dat een inheems onderwijzer te Tjidjadas op vrijwel dezelfde wijze bezig was, zijn dorpsgenoten te onderrichten, met de bedoeling bepaalde godsdienstige lectuur voor hen open te leggen. Hij was reeds vrij lang bezig met dit werk en had bevredigende resultaten. Dit bracht mij tot de gedachte een vereniging op te richten, die zich uitsluitend met dit werk had bezig te houden.

Ik riep een vergadering bij elkaar van personen, die ik tevoren had bezocht; voor 't grootste deel behorende tot de groep, die de uitgave van „De Taak" mogelijk maakten, een algemeen indisch weekblad, waarvan ik toentertijd redactie-secretaris was.

Een vereniging werd opgericht, die op voorstel van den oud-resident Borneo W. A., den Heer K. A. James, de naam kreeg van Analphabetisme Bestrijding Comité (A.B.Comité).

Het Bestuur bestond o.m. uit de Heren D. ter Laan, P. F. Dahler, H. Agoes Salim, H. Soetadi, J. H. François, R. L. Djadiningrat, R. Soewandi, A. Wongsosewojo, H. A. James, J. Vleming, J. Th. Harkink; ik werd aangewezen als voorzitter. Van deze vereniging waren natuurlijke en rechtspersonen lid. De laatsten maakten met hun, soms vele, afdelingen de uitbreiding vrij gemakkelijk.

In het Nederlands-Indische Onderwijzersgenootschap en de Theosofische Vereniging bevonden zich zeer goede propagandisten, ook de Jeugdorganisaties Jong Java en Jong Sumatra met hun goedgeredigeerde Organen — mijn leerlingen en tal van jongelui van de toenmalige Rechtsschool en Stovia, die geregeld bij mij thuis kwamen, werkten hieraan mee — hadden met hun voorlichtend werk zeer veel resultaat.

Dit A.B.Comité had in de verschillende gewesten van de archipel kringbesturen, die het werk in dat gewest leidden.

Art. II ALGEMEEN HUISHOUDELIJK REGLEMENT A. B. C.

Van de plaatselijke en gewestelijke besturen.

a. Minstens vijf leden kunnen zich verenigen tot een plaatselijk centrum.

b. Minstens vijf plaatselijke centra kunnen zich verenigen tot een gewestelijke kring.

c. Verbinding van kringen en centra tot grotere geographische of ethnographische groepen geschiedt door het Hoofdbestuur.

d. De in a, b en c bedoelde eenheden stellen hun eigen huishoudelijke reglementen vast, welke ter beoordeling van het Hoofdbestuur, gene bepalingen mogen bevatten in strijd met dit reglement en de Statuten der vereniging.

De arbeid van het Hoofdbestuur beperkte zich tot propaganda en het werk in Batavia en omstreken, de zorg voor leermiddelen en contact met verschillende officiële en commerciële instanties.

Ik had toentertijd een taak van slechts 20 lesuren per week — maar moest met andere bestuursleden menige avond tot laat in de nacht doorwerken om door alle correspondentie heen te komen.

De Directeur van Onderwijs en Eredienst werd regelmatig op de hoogte gehouden. Mr. Creutzberg had altijd tijd voor mij — en, niet geheel op de hoogte nog van ambtelijke verhoudingen, want pas in Indië en verbonden aan een bijzondere school, moet ik daar onbescheiden gebruik van gemaakt hebben. Ook de Heer Van der Meulen t.t.t., hoofdambtenaar ter beschikking, heeft heel wat tijd voor conferenties over gehad.

Het spreekt vanzelf dat de Directeur van Onderwijs en Eredienst ook inlichtingen van inspectiezijde ontving.

Deze waren van dusdanige aard, dat de Directeur van Onderwijs en Eredienst bepaalde, dat alle volksscholen en standaardscholen voor het A.B.C.-werk beschikbaar waren, zonder dat enige vergoeding behoefde betaald te worden. Borden en meubelen konden gebruikt worden. Het A.B. Comité had te zorgen voor leermiddelen.

Die waren er en steeds in voldoende voorraad. Ik had onderdehand een nieuwe methode ontworpen, bestaande uit een enkel boekje als eerste begin, met plaatjes, waarbij, ik meen, 10 mormaalwoorden behoorden. We hebben er in twee jaar tijd 100.000 van gebruikt (maleis).

Voor het Javaans verscheen in Blitar een soortgelijke, iets meer uitgebreide methode van M. Abdullah. In Bandoeng verscheen eveneens een eenvoudig beginboekje in 't Soendaas, hoewel men in West-Java het Maleise boekje veel gebruikte. Er waren gehectografeerde handleidingen. Later stelde ik met den Heer Y. G. van der Veen, Gedelegeerd lid van den Onderwijsraad (op last van het Departement hieraan meewerkende), de Pendidikan A.B.C. samen, *voor lezen, schrijven* en *rekenen*. De pendidikans zijn in de loop der jaren in 15.000 exemplaren verspreid.

Potloden kochten wij bij grote partijen uit Holland zowel als uit Japan en meestal beneden de stukprijs van 1 cent. Het hoofd van de firma Smalhout, dat met de beweging sympathiseerde, bezorgde mij meerdere malen goedkope partijen schrijfmateriaal.

De verzendingen gingen van mijn huis uit naar de scholen of de kringen.

Er werden vele honderden guldens aan porti uitgegeven, conferenties met de P. T. T. hierover liepen op niets uit. Later zorgden de kringen voor duurdere plaatselijke inkoop en portvrije distributie.

De benodigde fondsen werden verkregen uit contributies en bijdragen. Meerdere belangstellenden in Holland droegen in ruime mate bij. Zo wijlen Mevrouw Van Deventer, die met haar zeer grote contributie veel mogelijk maakte.

Maar zij was niet de enige.

Er waren verscheidene leden, rechtspersonen en natuurlijke, die honderden guldens per jaar stortten.

Ik gebruikte „De Taak" als centraal propaganda-orgaan; de Indische couranten steunden sterk. Andere organen stonden wat weifelend tegenover 't geval. Op congressen en jaarvergaderingen werd veel over het A.B.C.-werk gesproken en eens woonde ik een vergadering bij van een Javaans-mystieke vereniging, die haar hoofdzetel had te Tjitjoeroeg, op een theeonderneming van een bekende kijahi, Mohammad Santri, die tijdens een wajangkoelit-uitvoering van de lakon Ardjoena Wiwaha, de waarde van het Hanatjaraka bezong en zijn leerlingen deelname aan dit werk aanbeval. Wij kregen daarna elk jaar een bedrag van hem en zijn beste wensen, eigenhandig geschreven.

Mijn indruk is, dat met deze gebeurtenis op de Salak tijdens een vollemaansbijeenkomst de beweging voor de bevolking een zekere sanctie gekregen had — de Kijahi was namelijk zeer gezien,

vooral ook in Midden- en Oost-Java. Ik kon mij goed met hem onderhouden, daar ik toen de Javaanse taal reeds voldoende beheerste.

In dien tijd logeerde ik gedurende een vacantie drie weken lang in een Javaanse dessa in het Djocjase, tezamen met den Goeroe Djawa Sastrowirja, mede om na te gaan hoe in dit milieu het gebruik van het Javaanse alphabet was. In die tijd werd mij elke avond, ook in naburige dessa's, getoond wat er was, hoe de oude methodes van lezen leren waren. Ik meen hier toen wel met de kern van het problemencomplex in aanraking gekomen te zijn, daar ik hier kon waarnemen welke de eigenlijke functie der lees- en schrijfkunst bij het volk was.

De practijk der A.B.C.-cursussen hield de belangstelling ondertussen wel gaande.

De A.B.C.-kring West-Java organiseerde een grote pasar malem, die enige duizenden guldens netto winst opleverde. In deze provincie waren ver over de duizend avondschooltjes. De onderwijzersverenigingen werkten vol ambitie mee, vooral ook na het P.G.H.B.-congres van Bandoeng 1922.

Toen na afloop van de droge tijd de vele duizenden diploma's werden uitgereikt — dikwijls door een erecomité, waarvan de wedana's of assistent-wedana's voorzitter waren — bleek, dat meerdere bezoekers der A.B.C.-cursussen abituriënten, ja zelfs gediplomeerde abituriënten van de volksscholen waren.

Dit scheen ons gedurende eenige tijd de wind uit de zeilen te nemen, vooral op het Departement van Onderwijs en Eredienst, waar deze zijde van het succes de volle aandacht en terecht had.

Er kwamen inspectierapporten binnen — waarin men meende te mogen constateren, dat het A.B. Comité strijken ging met de successen van het Inlands Lager Onderwijs. De duizenden bezitters van het A.B.C.-diploma zouden het lezen en schrijven op de dessascholen geleerd hebben.

Gedeeltelijk was dit ook waar. Toch verdiende het A.B. Comité deze blaam niet. Integendeel. Het was de Inspectie toentertijd nog niet opgevallen en ons evenmin, dat massa's abituriënten van het I.L.O. na verloop van enige jaren doodeenvoudig nagenoeg alles vergeten waren, wat ze op de volksschool geleerd hadden.

Het beklijvingsprobleem is een vraagstuk van de eerste orde voor den schoolman en met deze beklijving was klaarblijkelijk iets niet

in orde. Ten slotte is het een onomstotelijk feit, dat die dorpslieden niet meer konden lezen noch schrijven, toen zij zich opgaven voor de A.B.C.-cursussen.

Dit probleem had mijn volle aandacht; een wending in de beweging van geheel andere aard maakte, dat ik eerst jaren later hiernaar een onderzoek kon instellen.

Het is misschien nu beter dan toen te begrijpen, dat de grote belangstelling van vele zéér links georiënteerde politici wel iets meer te betekenen had. Maar ik meende, zolang ik dit werk kon houden op het zuiver culturele niveau, waarop het opgezet was, er tegen hun medewerking geen bezwaar gemaakt kon worden. Iedereen kon zijn particuliere motieven voor zich houden. Meerdere zendelingen in de Bataklanden sloten zich aan en organiseerden verscheidene schooltjes en cursussen. Anderen dachten er anders over en zo kwamen er wel eens berichten binnen, dat cursussen verdwenen waren, omdat men in bepaalde ambtenaarskringen niet op hun voortbestaan gesteld was, gezien de politieke antecedenten van een enkel bestuurslid. Dit gaf mij een artikel in de pen „A.B.C. en Regeringshulp", in „De Taak" van 11 Februari 1923, dat met de volgende woorden eindigde:

„Er wordt niet gevraagd geldelijke steun. Alleen:

VOORSCHRIFTEN, waardoor elke ambtenaar geboden wordt op geen enkele manier tegen te werken en de sympathie van de Regeering HIËRARCHISCH DOOR TE LATEN tot aan hen, die in onmiddellijke aanraking zijn met het volk. En onvermengd met eigen gevoelens door te laten! Dan hebben we inderdaad ZEER VEEL aan deze sympathie.

Vervolgens INSPECTIE door inspecteurs en schoolopzieners van het Inlandsch Onderwijs, wat door de rondtrekkende opzieners gedaan kan worden en gedaan is tegelijk met hun eigen werk zonder extra onkosten. En als resultaten van deze samenstellende krachten: opwekking, enthousiasme, sympathie, hulp en steun.

En GEZAMENLIJKE REDACTIE (van Gouvernement en A.B.C.) eener Volkscourant, waarin inderdaad gewerkt wordt aan de moreele en intellectueele opheffing van het Indische volk — opdat, om met de Encyclopedisten te spreken, ONZE NAKOMELINGEN ZICH ALDUS ONTWIKKELEND DEUGDZAMER EN GELUKKIGER ZULLEN WORDEN."

Er waren voor het A.B. Comité inderdaad zeer groote moeilijkheden op komst, moeilijkheden, waartegen het door de aard der

organisatie niet bestand zou zijn zonder steun en hulp van de autoriteiten, voor wie het voor een groot deel werkelijk mogelijk moet zijn geweest die hulp en steun te geven. Ik heb meerdere malen moeten opmerken, dat, hoevelen in officiële kringen zich interesseerden voor deze arbeid, er ook hooggeplaatste ingezetenen waren, die de bestrijding van het analphabetisme „het begin van het einde" noemden en van de regering eisten, dat zij deze dwaasheden zou verbieden, die tot niets anders dan soesah zouden leiden.

Ik werd eens — het was al een eind in 1923 — op het Departement geroepen en kreeg ambtelijke klachten omtrent het optreden van A.B.C.-leiders te hooren, die het in hun gestelde vertrouwen hadden misbruikt.

Een paar vrienden, dienend bij het Binnenlands Bestuur waarschuwden mij, dat invloeden van vermoedelijk een revolutionnair karakter merkbaar werden. Ik schreef hierover den Heer Van Munster, die zijn woord gegeven had, zijn politieke overtuiging buiten deze arbeid te houden — maar hij kon mij niet inlichten. Deze communistische schoolman heb ik echter altijd ten volle vertrouwd.

Ik probeerde de invloed van de inspectie op het A.B.C.-werk te vergroten en daardoor enige contrôle op het wel zeer uitgebreide arbeidsveld te houden. Ondertussen gebeurde het, dat ik op een avond twee leiders uit Atjeh ontving, die enthousiaste verslagen uitbrachten over hun werk tussen Medan en Kota Radja. Het bestuur van deze kring was gevestigd te Loh Seumaweh en er waren duizenden koelies bij betrokken.

Deze heren kwamen niet terug. Toen ik enige dagen later informeerde, zaten zij op Tji Pinang. Wat zij precies op hun geweten hadden, is mij nooit bekend geworden. Maar wel weet ik, dat plotseling alle scholen in Noord-Sumatra werden gesloten. Het bleek, dat sommige analphabetisme-bestrijders het vergaderverbod trachtten te ontduiken door een A.B.C.-Cursus op te richten en door politieke vergaderingen te houden. Soms was het een combinatie van beiden. Deze feiten kon het Bestuur niet voorzien.

In Priangan scheen het een oogenblik dezelfde kant uit te zullen gaan.

Uiterst linkse leiders in het kringbestuur bleken de resultaten der cursussen te willen misbruiken op de wijze, zoals dit in Atjeh plaats gevonden had. Een nieuw tijdschrift, namelijk de „Pahlawan", werd uitgegeven — een blad, waar de kersverse alfabetist z'n verdere culturele ontplooiing in verzorgd zou krijgen.

Het was nogal simplistisch van opzet, maar de kans van slagen, zonder ingrijpen onzerzijds, niet gering.

Het Hoofdbestuur van het A.B. Comité trachtte een eigen blad uit te geven, de ontrouwe bestuurders werden uit de organisatie verwijderd.

Met medewerking van Kolff werd het Maleis-Soendase blad „Dian" uitgegeven onder redactie van Marah Soetan, die inmiddels enige verdienstelijke leerboekjes voor het A.B.C. had geschreven, die uitgebreider en beter waren dan het mijne. „Dian" kon niet op tegen de „Pahlawan" en heeft het niet ver gebracht. Het blad was ook te mooi en daardoor te duur. Het A.B. Comité kon ondertussen het werk niet meer aan.

Propaganda maken, aanmoedigen, geld voor leermiddelen verzamelen, methodes schrijven enz. — dat ging. Toen de politiek er zich mee bemoeide en het contrôle-apparaat van het I.L.O. te slecht bezet bleek, om deze A.B.C.-Cursussen mede onder zijn hoede te nemen — niet onbegrijpelijk overigens — kon de vereniging niet anders doen, dan haar activiteit beëindigen, voorzover het streken of scholen betrof, waaromtrent zij geen zekerheid had.

De Directeur van Onderwijs en Eredienst deelde mij persoonlijk mede, dat, indien het comité niet en meer in het bijzonder de voorzitter persoonlijk kon instaan voor de goede gang van zaken, de schoolgebouwen niet meer ter beschikking van de vereniging gesteld konden worden. En de informaties die ik toen kon vernemen, waren van dien aard, dat van een dergelijke persoonlijke garantie geen sprake kon zijn. Het Dag. Bestuur bestond verder uit twee departementsambtenaren, de Heren François en Soewandi, en na een voortzetting der conferentie met deze heren werd verlof gekregen het Hoofdbestuur in te lichten. Dit machtigde het D.B. tot het nemen van de nodig geachte maatregelen.

Zoo werden bijna alle kringen opgeheven. Alleen volkomen betrouwbare leden konden doorwerken ook in schoolgebouwen. In Batavia, langs de kust tot Bantam, tusschen Batavia en Cheribon bleven enige cursussen voortbestaan. Ook op Bali ging men door (onder leiding van den Heer Oterdoom, ambtenaar bij het volkscredietwezen). Zo waren er cursussen in gevangenissen, in het leger, bij de politie en in hospitalen.

Maar de grote omvang van het echte volkswerk was weg en persoonlijk meende ik, dat, indien men in het leger geen analphabeten kon gebruiken, men daar over voldoende middelen beschikte,

de soldaten bij te brengen wat men nodig achtte en het A. B. Comité daarvoor niet nodig was. Evenwel werd het verenigingswerk gecontinueerd met hoop op gunstiger tijden. Er is veel moeite gedaan om tot een nieuwe opzet te komen, maar het mocht niet gelukken.

Enige jaren later werd, door gebrek aan medewerking, het verenigingstoezicht op dezen arbeid geschorst — men werkte, dit werd ons meermalen meegedeeld, liever op eigen gelegenheid in eigen tempo, aangepast aan plaatselijke toestanden.

De oorzaken der mislukking, van „het fiasco" — waarover ik in een nota aan de Onderwijsraad sprak, uit welke nota de samensteller van het rapport 1939 aan den Gouverneur van Oost-Java citeert — liggen dus op een heel ander niveau dan de lezer alsmede de samensteller van dat rapport vermoedt. Toen ik mijn advies als lid van de Onderwijsraad schreef, waren deze zaken ieder lid van die raad voldoende bekend en was toelichting overbodig. Hoe groot de invloed van communistische (of revolutionnair-nationalistische) beweging op de A.B.C.-arbeid geweest is, heb ik nooit precies geweten. In het Atjehse schijnt het een moment ernstig geweest te zijn — alsmede in het Rembangse. Evenwel heb ik ook de indruk, dat men een beweging met die duizenden avondschooltjes voor volwassenen hier en daar ambtelijk wel wat lastig vond en blij was er van af te zijn — ook al was er ter plaatse geen vuiltje aan de lucht. Gebonden door mijn betrekking als kweekschoolonderwijzer — ook de overige bestuursleden hadden hun dagelijkse bezigheden — kon van bestuurswege zich niemand naar de plaats der moeilijkheden begeven, terwijl het onderzoek door de kringleiding zelf natuurlijk uitgesloten was.

Het blijkt, dat cultureel werk als dat van het A.B.Comité in een land als het onze op grote schaal alleen kan plaats vinden door organisaties, die over controlerende ambtenaren beschikken. De beste organisatie is hier de overheid zelf, die in de inspectieapparaten, thans provinciale onderwijsdiensten, over organen beschikt, die de juiste contrôle kunnen uitoefenen, voorlichting kunnen geven — hetgeen echter niet nodig is, als leerkrachten van het I.L.O. weer voor dit werk zouden te winnen zijn. Voor men echter hiertoe zou overgaan — de rapporteur van den provincialen onderwijsdienst is het wel met mij eens wat het toezicht betreft, minder wat het regelend ingrijpen aangaat — moet omtrent enkele vraagstukken dieper inzicht verkregen zijn.

Een eerste vereiste is een helderder inzicht in de beklijvingskracht van het geleerde op de volksscholen.

Het vraagstuk is door mij mede naar aanleiding van het rapport van „The auxiliary Committee on the growth of education", een subcommissie van de onderwijscommissie Simon (1929), besproken in de publicatie No. 21 van het Nutsseminarium voor de Pedagogiek aan de Universiteit te Amsterdam („Het Volksonderwijs in Ned.-Indië, 1932"). De Inspecteur van het Middelbaar Onderwijs Drs. C. Hartogh schreef er een nota over, ik meen voor de leden van de Onderwijsraad.

In 1933 kreeg ik de gelegenheid om een onderzoek naar de beklijving van het geleerde op de desascholen in te stellen. Ik deed dit op een tournée in Midden-Java, waarbij ik meer in 't bijzonder een onderzoek naar de intelligentie van bepaalde groepen Javaanse schoolkinderen in te stellen had. Dit werk bracht mij in een streek, die mij uitermate geschikt leek voor een beklijvingsonderzoek: de streek om de desa Bandongan een tiental kilometer bewesten Magelang.

Het ging hier om een gebied, waarvan de bevolking een zeer zelfgenoegzaam leven leidde en waarvan het voor de meeste dorpelingen een gebeurtenis van gewicht was, als zij eens een keer per maand naar de Magelangse markt gingen.

Toch was deze streek niet geïsoleerd, er waren behoorlijke verbindingswegen en er reed zelfs een busje. De verbinding met Magelang was veel beter dan bijv. de verbinding van Nederhorst den Berg met Amsterdam en in verhouding goedkoper. Ik liet uit de desa Bandongan en een drietal nabijgelegen dorpen (met behulp van den door den assistent-resident Maurenbrecher ingelichten wedana van Bandongan) alle gecertificeerden van de dorpsschool op een Zondagochtend bijeenkomen. Er waren om zeven uur 108 abituriënten van de dorpsschool aanwezig, de certificaten werden door mijn helper, den hoofdonderwijzer Soetedjo Atmodipoerwo, den wedana en zijn assistenten onderzocht. Stuk voor stuk lieten wij nu deze desalieden lezen. De gebruikte leesstof bestond uit schoolboekjes en een eenvoudige brochure van de Volkslectuur over landbouwonderwerpen en een zeer eenvoudig pamflet. Het resultaat was zeer teleurstellend voor de onderzochte personen. Zij erkenden in de periode na hun schooltijd (4 tot 9 jaar) nooit weer gelezen te hebben en er waren er, die nu eerst merkten, dat zij er totaal niets meer van kenden.

Wij probeerden het met javaanse karakters, met latijnse karakters, de meeste mensen waren volkomen alles kwijt. Ruim zeventig percent bracht er niets van terecht.

Men denke nu niet, dat de onderzochte personen in een zenuwachtige stemming waren! Er werd heel gemoedelijk gesproken — er werd gelachen en er was een genoeglijke stemming, een prettige vrijmoedigheid, waarbij menig dorpsbewoner door rake opmerkingen wel te kennen gaf nu in te zien, waardoor hij al zijn schoolkennis vergeten had. Er waren er ook, die er zich voor schaamden en hun uiterste best deden, echter de leeskunst was weg. De „goede" lezers waren niet al te best! Er was er een, die de naast elkaar gelegen regels van de kolommen op een pagina achter elkaar nam en daar blijkbaar geen hinder van ondervond. Hij was erg trots, want hij las. Toen wij hem vroegen, wat hij gelezen had, werd hij kwaad. Wij lieten hem lezen in de goede volgorde, eenvoudig Javaans, en vroegen de inhoud terug te vertellen. Ook dit vond hij te erg. Wij rekenden hem nog tot de geslaagden. Het begrip van de functie van het lezen was hij dezen jongeman reeds geheel weg.

Het schrijven gaf iets minder slecht resultaat. Het werd gecontroleerd door middel van een heel eenvoudig dicteetje, waarbij toegestaan was het alphabet naar keuze te gebruiken. Wanneer iemand zijn eigen naam kon schrijven en de naam van het dorp, waar hij thuis hoorde — en ten slotte iets schriftachtigs gepresteerd had bij het dictee, werd hij nog bij de geslaagden ingedeeld. Het motorische geheugen bleek hier iets meer vastgehouden te hebben.

Het rekenen werd onderzocht met behulp van enige opgaven als: 75 + 88 + 15; 87 — 42; 9 × 23; 125 : 5 (van elke soort 5 sommetjes).

Mijn assistent maakte op het bord enige sommetjes voor, daaraan zoveel explicatie toevoegende, dat ik meende aanmerkingen te moeten maken. De uitslag was voor de optelling het gunstigst: ± 50%. De aftrekking kwam nog tot 30%. Van de vermenigvuldiging en de deling waren ze volkomen vervreemd. Een enkele wist nog wel hoe hij zulke sommetjes moest aanpakken, maar bereikte toch op geen stukken na een goed antwoord.

Die dagen nu werd mij duidelijk, waarom zoveel abituriënten van de volksscholen indertijd naar de A.B.C.-Cursussen kwamen, hoewel ik het eigenlijke motief nog altijd niet in een sterk gevoelde behoefte mocht vinden.

De behoefte aan de lees- en schrijfkunst bestond in het onderzochte gebied zeker niet.

Elk der onderzochte lieden werd hiernaar gevraagd (Heb je wel eens een brief geschreven of ontvangen — en meer dergelijke vragen).

In hun eenvoudig, geïsoleerd dorpsbestaan had het schrift nagenoeg geen functie en dit was de reden, dat men vrijwel alle schoolgeleerdheid kwijt geraakt was.

Gebruik, functionnering is een voorwaarde voor beklijving, *vooral als de leertijd kort geweest is.*

De leertijd kan — met een te verwaarlozen percentage uitzonderingen — zo lang zijn, dat daarin een zekere garantie voor de beklijving steekt. Dit is ook de mening van de subsommissie Hartog-Simon. Deze onderzoekers achtten een lagere-schooltijd van vier jaar minstens een onafwijsbare voorwaarde voor normale beklijvingspercentages. De nederlandsch-indische volksschool heeft een driejaarsleerplan. Dit, zo gezegd, geeft eigenlijk een te gunstige indruk. De eerste klas heeft les van 7.30 tot 10 uur. De tweede klas komt daarna tot 1 uur — terwijl het derde leerjaar les heeft van 7.30 uur tot 1 uur. Men moet bij de gedachte aan de driejarigheid dezer school zich blijven voorstellen, dat klasse I en II maar enkele uren les ontvangen.

Deze school moet dus vermoedelijk als basis voor normale beklijving te zwak geacht worden, *als in de maatschappij, die de abituriënten opvangt, het alphabet nog geen functie heeft.*

Met de bedoeling dit o.m. te betogen schreef ik in 1932 bovenaangehaalde studie.

Het bewijsmateriaal leverde het onderzoek in Magelang.

Ik beschikte hierbij over een sociaal feit van de eerste orde.

Deze kwestie had al langer de aandacht van een groep leden der onderwijsraad, in verband met de opdracht van Minister Welter, na te gaan in hoeverre het volksonderwijs te intensiveren ware. In de aanvang werkte ik aan voorbereiding van dit onderzoek in 1928 mee. Er werd naar aanleiding van de vraag van den minister door den Gouverneur-Generaal geconfereerd met de residenten. De Directeur van Onderwijs en Eredienst stelde het onderwerp ter sprake op een Inspecteursconferentie en de Onderwijsraad werd advies gevraagd. Verder resultaat dan deze beraadslagingen heeft de ministeriële vraag niet gehad.

Bij de bekendmaking van de resultaten van het onderzoek Hartog-Simon is wel waarschuwend in hun richting gewezen (in 1930 door

Dr. W. M. F. Mansvelt) maar men heeft daarop geen acht geslagen. Herhaaldelijk is gevraagd of de driejarige volksschool een betrouwbare beklijvingsbasis vormde. En het feit, dat men niet tot een diepgaand onderzoek overging — ook niet na mijn aandringen in 1933 bij de *Inspectie van het I.L.O.* om een uitgebreid beklijvingsonderzoek in te stellen in verschillend gestructeerde economische gemeenschappen, heeft vermoedelijk meer vrees voor de uitslag tot ondergrond gehad, dan de zekerheid, dat men op voldoende beklijving kon rekenen !

De terugval van gecertificeerde desaschoolabituriënten tot analphabetisme was en is een feit — niet alleen in Nederlandsch-Indië, ook in Britsch-Indië, in Siam, in alle landen, waar niet de gemeenschapshuishouding dringt naar de beheersing van de lees- en schrijfkunst.

Indien enige officiële instantie momenteel het analphabetisme, zij het in bescheiden mate, wenst te bestrijden, dan zij haar eerste werk te overwegen, hoe de intensivering van de volksschool mogelijk ware, zodat de schoolkennis tegen de wegebbende invloeden van de alphabetloze gemeenschap meer weerstandskracht bezit. Ik meen, dat men hier wel degelijk met succes zou kunnen werken, door, net als in Holland in de winter, in tijden, dat de jongelieden in het werk gemist kunnen worden, herhalingslessen te geven, enige malen per week en gedurende enige jaren. Het is dan mogelijk ook leesstof met enige waardevolle inhoud te behandelen, hetgeen bij een driejarig leerplan, gezien de leeftijd der leerlingen, niet mogelijk moet zijn.

Men geve het schoolhoofd hiervoor enige betaling — het succes kan haast niet uitblijven, terwijl men dan niet direct staat voor de veel ingrijpender verandering van uitbreiding met vierde klasse.

Hiermede zou m.i. wel een proef genomen kunnen worden in bepaalde streken van uiteenlopend karakter. Officieel, betaald herhalingsonderwijs dus, uitsluitend voor gecertificeerde abituriënten.

De alphabetloze gemeenschap. De eenvoud van de primitieve gemeenschapshuishouding biedt geen functie aan het alphabet. Op geestelijk niveau hebben we iets dergelijks: de religie toch eist al even weinig.

De Reformatie heeft een continuë beperkende invloed gehad op analphabetisme in Noord-West-Europa.

„Nu las, wie vroeger nooit gelezen had; wie niet lezen kon, leerde lezen" (Herder 18e Humaniteirsbrief, 1792). Ongelooflijke snelle

verbreiding van het alphabet — ook in een volksgemeenschap van veel eenvoudiger structuur dan onze hedendaagse. Maar de allerhoogste levenswaarden liggen daar in de eenvoudige wikkels van een twintigtal simpele lettertekens.

In 1517 — als de prikkel nog niet werkt verschijnen er 80 boeken in de Duitse taal; van 1522 tot 1533 verschijnen er van het Nieuwe Testament alleen reeds 85 drukken. Eén Wittenbergs uitgever verkoopt in de eerste vijftig jaar na het verschijnen van de bijbel in de landstaal ongeveer 100.000 bijbels. Men denke zich de functie van het alphabet hier eens even in ! En stelle daarnaast de functie van het autochthone of latijnse alphabet in de Islam.

In bepaalde gevallen moge verder het ngadji tot een eigenaardige beheersing der Arabische lettertekens voeren, die begrip niet schijnt uit te sluiten — men is reëel als men de betekenis daarvan zeer laag aanslaat.

De ambtenaren van het district Bandongan waren wel wat verlegen met de uitslag en vergeleken deze met de uitslagen van de volkstelling van 1930, die heel andere getallen had opgeleverd. Deze cijfers, welke in 1933 bekend werden, waren voor Dr. I. J. Brugmans aanleiding, om in het Februarinummer van Koloniale Studiën een artikel te wijden aan „het volksonderwijs en de volkstelling", mede in antwoord op mijn brochure over Volksonderwijs en als definitieve weerlegging van alle critieken op de deugdelijkheid van het volksonderwijs.

Uitgangspunt bij deze redenering zijn de alphabetenaantallen, welke de volkstellingcommissie vaststelde.

De jongste publicatie van het volkstellingskantoor, waarin de resultaten van de in 1930 gehouden telling zijn neergelegd voor zover de inheemse bevolking van West-Java betreft [1]), biedt een ongezochte gelegenheid, de resultaten en de invloed van het volksonderwijs aan de hand van nuchtere cijfers te wegen; men heeft namelijk gegevens verzameld omtrent de kennis van de schrijfkunst en omtrent de genoten schoolopleiding. Als alphabeten zijn beschouwd zij, die aan een kennis een briefje konden schrijven over een alledaags onderwerp, in welke taal en letterschrift dan ook. Schoolgaande kinderen werden als alphabeten geteld, wanneer zij in de derde of een hogere klasse ener lagere school zaten [2]).

[1]) Volkstelling 1930, deel I, inheemse bevolking van West-Java (1933). In het vervolg aangehaald als: Volkstelling I.

[2]) Volkstelling I, p. 65.

Op de praelabele vraag, of het aldus verzamelde materiaal betrouwbaar moet worden geacht, behoeft hier niet in den brede te worden ingegaan. In het algemeen kan worden opgemerkt, dat in hoofdzaak althans ten plattelande is gewerkt met tellers, die van de levensomstandigheden der getelden nauwkeurig op de hoogte waren en dus de opgaven betreffende de schrijfkunst tamelijk wel konden verifiëren. Alleen in de grote steden, op de particuliere landerijen en in sommige gedeelten van Bantam zijn tellers gebezigd, die aan de bevolking vreemd waren; in die gevallen is het denkbaar, dat sommigen als alphabeet zijn genoteerd die het vereiste briefje niet zouden hebben kunnen schrijven. Daar staat echter tegenover, dat de tellers de kolom van het alphabetisme wel eens bij vergissing oningevuld hebben gelaten, terwijl uit andere gegevens kon worden opgemaakt dat de getelde persoon alphabeet moet zijn geweest [1]). Men kan dan ook zonder bezwaar zeggen dat de cijfers, hoewel in details wellicht niet volkomen nauwkeurig, in grote trekken een beeld van de toestand kunnen geven.

Ik kan hier het vertrouwen van Dr. Brugmans in de tellers niet delen en ben er helemaal niet van overtuigd, dat de getallen in grote trekken een beeld van de toestand geven.

Ik heb daarvoor goede grond in mijn eigen onderzoek — dat met zijn veelzeggende uitslag een diepe indruk maakte op de Bestuursambtenaren, die zich hier met een zekere ontsteltenis de praktijk der volkstellers herinnerden.

Men had in het bewerkte district de gecertificeerden direct bij de alphabeten gerekend. Maar men had aldaar ook ngadji identiek geacht met lezen — en al is de eerste vergissing (gecertificeerden zijn lezers) begrijpelijk — de tweede is dat minder, daar zij, die door middel van ngadji tot een soort leeskunst gekomen zijn niet zó veel voorkomen.

Het is niet aan te nemen, dat de beklijvingsgebreken alleen maar in het door mij onderzochte Soembingdistrict zouden zijn voorgekomen.

Ik vernam van den mij toentertijd vergezellenden schoolopziener, dat een controleur in de streken tusschen Magelang en Kopeng ook eens een dergelijk onderzoek had gedaan en eveneens tot zeer ongunstige resultaten was gekomen.

Mijn werkkring liet het niet toe, dat ik mij verder met dit werk occupeerde.

[1]) Ibid., p. I, 65.

Mijn assistent, de Heer Soetedjo Atmodipoerwa, stelde alleen in 1934 een volkomen gelijk onderzoek in in een streek in het Rembangse met vrijwel dezelfde resultaten.

Nu kan men zeggen, de onderzochte gebieden behoren wellicht tot de ongunstigste, het is voorbarig hier te generaliseren.

Ik wil gaarne mede voorzichtig zijn — maar nu doemen de duizenden gecertificeerden uit de jaren 1921, 1922, 1923 voor mij op — die heul zochten bij het A. B. Comité — om daar de langvergeten kennis te heroveren !

En merk ik extra op, dat ze door de Inlandse Onderwijsinspectie *zelf ontdekt* zijn (vide de rapporten over de A.B.C. in de Preanger), zoodat ik dus vrij veilig thans mag besluiten, dat Dr. Brugmans zijn betoog op te losse grond bouwde. Het is daarom nodig weer en sterker aan te dringen op een gedegen onderzoek.

Voor mij ligt in de drang dier duizenden naar de herhalingsschool in de twintiger jaren nog wat meer verborgen. De boer laat zich niet tot dit schoolgaan opzwepen, als daar niet veel eerder en veel sterker een andere drang actief geweest is.

Ik heb een sterk vermoeden, dat, door de maatschappelijke ontwikkeling van West-Java, hier langzaam aan behoefte aan deze schoolse kennis begon te ontstaan.

De A.B.C.-schooltjes van 1922, 1923 komen dan voor een belangrijk deel overeen met de herhalingsscholen, waarmee men in mijn jeugd gedurende de wintermaanden in Holland de beklijving van de hoofdzaken der leerstof, opgedaan in de zesjarige volksschool, meende te moeten bevorderen. Het verschil ligt in de grote moeilijkheid, die men in Holland had de leerlingen er heen te krijgen: voornamelijk door printa kras van de werkgevers — en de vrije wil van de dessalieden hier.

Tot slot moge ik het besprokene samenvatten.

De actie van het A.B.Comité van 1921 — 1924 is beëindigd door het Hoofdbestuur, omdat niet te controleren en door het Comité niet te weren politieke leiders (het vergaderverbod) de cursussen in vele streken misbruikten tot propaganda hunner politieke, soms staatsgevaarlijke ideeën.

De cursussen werden veelal bezocht door gecertificeerde abituriënten van de volksschool, die hun schoolse kennis, hier lezen, schrijven en rekenen, vergeten waren. Hun massale opkomst wijst op veel groter beklijvingsgebreken dan er in Holland ooit gecon-

stateerd zijn. Tevens wijst die veelheid vermoedelijk op een behoefte in sommige streken.

Het is nog steeds de moeite waard de waarschuwende stem te beluisteren in het rapport Hartog-Simon, ondanks de opmerkingen daaromtrent van Dr. Schriecke (Kol. Stud. XVII pag. 155). Het onderzoek in 1933 in enkele dorpen op de Soembinghelling bewijst, dat het resultaat van de volksschool in een alphabetloze gemeenschap zeer snel z'n paraatheid verliest. De volkstellers van 1940 zullen de gestelde normen welbewust moeten aanleggen en niet afgaan op volksschoolcertificaten en in geen geval ngadjilieden mogen meetellen. De resultaten van de volkstelling 1930 moeten ontoereikend geacht worden om als uitgangspunt te dienen voor een betoog als dat van Dr. Brugmans (Kol. Stud. XVIII). Een serieus beklijvingsonderzoek in bepaalde, te voren te karakteriseren gebieden van Java is noodig om enige zekerheid te stellen op de plaats van uitspraken, waarvoor tot nu toe onvoldoende grond aanwezig moet worden geacht.

Bandoeng 5 December 1939.

DE COMMISSIE VOOR HANDELSGEWASSEN

DOOR Ir. J. W. ROELOFFS

De plannen tot reorganisatie van 's Lands Plantentuin hebben in breeden kring, zoowel hier te lande als in het moederland, geleid tot bezinning over den ontwikkelingsgang van de toepassende natuurwetenschappen, vooral op landbouwkundig gebied in Ned.-Indië, naast die van het zuiver natuurwetenschappelijk onderzoek.

Aangezien het onderzoek naar mogelijkheden voor nieuwe cultures thans vrij algemeen een zeer urgent onderwerp van het landbouwkundige researchwerk wordt geacht, lijkt het mij gewenscht een beknopt overzicht te geven van de wijze waarop het Gouvernement tot nu toe deze kwestie heeft aangevat. Uit dit overzicht moge eenerzijds blijken dat dit onderzoekingswerk een natuurlijken groei vertoont en dat voor particulieren en overheid de tijd is aangebroken om de handen ineen te slaan. Anderzijds moge deze uiteenzetting er toe bijdragen, eventueele misvattingen die over dit Gouvernementswerk mochten bestaan, te corrigeeren.

Geschiedenis en opzet.

Het Gouvernement heeft sinds lang erkend dat inzake het zoeken naar nieuwe handelsgewassen, door hem pionierswerk behoort te worden verricht. In 1933 werd de noodzakelijkheid daarvan uiteengezet in uitvoerige Dienstnota's van den Directeur van 's Lands Caoutchoucbedrijf en van het Hoofd van de afdeeling Nijverheid van het Departement van Economische Zaken. In deze nota's werd aangedrongen op meerdere differentiatie in de teelt van land-

bouwgewassen ter verhooging van de economische weerbaarheid van dit land in het algemeen en ter versteviging van onzen kwetsbaren export in het bijzonder. Het past niet in het bestek van dit artikel, deze motieven aan een nadere beschouwing te onderwerpen of verder uit te werken. Volstaan moge worden met de mededeeling dat de Regeering de in deze nota's neergelegde ideeën overnam en vastlegde in het „Economisch Werkplan" van 1933. Als uitvloeisel daarvan werd nog in hetzelfde jaar ingesteld, de thans nog bestaande „Commissie van advies inzake de bevordering van de cultuur van handelsgewassen". Deze, in het vervolg kortweg te noemen „Commissie voor handelsgewassen", kreeg tot taak leiding te geven aan en eenheid te brengen in de door verschillende Gouvernementeele instanties reeds aangezette en nog uit te voeren onderzoekingen op het terrein van nieuwe handelsgewassen, alsook in de wijze waarop de resultaten dier onderzoekingen zouden worden verwerkt.

In deze commissie, die geheel ambtelijk werd gehouden, kregen zitting, nagenoeg alle Hoofden van Afdeelingen, Diensten en Bedrijven van het Departement van Economische Zaken, alsmede enkele Hoofdambtenaren van andere Departementen. Uit de taakomschrijving volgde dat deze commissie een leidende en coördineerende, maar geen uitvoerende functie werd toebedeeld.

De commissie heeft gedurende de eerste jaren van haar bestaan niet veel van zich doen spreken, hoewel door de verschillende Gouvernementsresearchinstellingen ook in deze jaren veel nuttig werk is verricht. Zij bleek voor een zware taak te staan. Afgezien van de moeilijkheid om een coördinatie tot stand te brengen tusschen zelfstandige Diensten, namen de steeds dieper in het economische leven ingrijpende crisis en de daartegen te treffen maatregelen, aller aandacht en tijd in beslag. Tusschen het latente bestaan der commissie en de tengevolge van de financieele positie van het Land jaarlijksche vermindering der fondsen, ontstond een begrijpelijke maar noodlottige wisselwerking en in 1936 was de post voor handelsgewassen nagenoeg van de begrooting verdwenen.

De moederlandsche welvaartsbijdrage bracht echter redding. Een deel dezer bijdrage werd voor de bedoelde onderzoekingen gereserveerd en inspireerde de commissie tot nieuw leven, en stelde haar in staat haar taak met meer succes te vervullen. Als algemeene richtlijn stelde zij voorop dat alvorens bevordering van cultuuraanleg van bepaalde gewassen kan worden aangemoedigd, de

economische beteekenis c.q. de commercieele afzetmogelijkheid van het product moet vaststaan en dat de cultuurtechnische zijde en de verwerking tot een handelsproduct geen overwegende moeilijkheden meer bieden. Zij stelde zich daarbij voorts op het standpunt dat alle te verrichten onderzoekingen behoorden te worden uitbesteed aan de daarvoor in aanmerking komende Gouvernementsinstellingen, waarvoor zoo noodig vanwege de commissie fondsen zouden kunnen worden beschikbaar gesteld. De commissie zelf zou zich in verband met de te geven leiding, bepalen tot het verzamelen van algemeen oriënteerende gegevens t.a.v. mogelijkheden met nieuwe gewassen, tot een coördinatie van de onderzoekingen der medewerkende instellingen en tot samenvatting der verkregen resultaten.

Men is sinds den nieuwen opzet in 1937 hard aan het werk gegaan. Onderzoekingen over vele nieuwe gewassen werden aangezet. De commissie vergaderde regelmatig ter bespreking van de algemeene lijnen en ter verdeeling van de werkzaamheden onder de medewerkende instanties t.w. de Gouvernementslandbouwbedrijven, 's Lands Plantentuin, het Algemeen Proefstation voor den Landbouw, het Boschbouwproefstation, het Laboratorium voor Scheikundig Onderzoek, het Centraal Bureau voor Technische Onderzoekingen, het Eykman Instituut enz. Haar coördineerende taak vervulde de commissie door geregelde bijeenkomsten te beleggen met alle onderzoekers die elk op hun terrein met hetzelfde onderwerp bezig waren en waarin mededeeling werd gedaan van de resultaten en vorderingen der werkzaamheden. *Op deze wijze werd bereikt, dat alle van Gouvernementswege ingestelde onderzoekingen over nieuwe handelsgewassen, in één bedding werden geleid,* en dat bij het secretariaat als centrale instantie gegevens binnenkwamen, zoowel op cultuurtechnisch, technologisch als economisch terrein van vele tientallen gewassen.

Ter verkrijging van algemeene gegevens betreffende de eischen van nieuwe soorten aan omstandigheden van grond en klimaat, werd verspreid (vnl. op Java) een tiental proefterreinen aangelegd, waarop reeds vele gewassen ter toetsing werden uitgeplant.

Aangezien de geschiedenis van verschillende der voornaamste bestaande cultuurgewassen aantoont wat het buitenland beteekend heeft voor de economische ontwikkeling van Ned.-Indië, hecht de commissie bijzondere waarde aan verkenningen van andere tropische en subtropische landen, ten einde na te gaan welke van

de aldaar voorkomende soorten voor ons van beteekenis kunnen worden en of aldaar variëteiten en vormen gevonden kunnen worden die voor het selectiewerk van hier te lande reeds geteelde gewassen van belang kunnen zijn. Met dit werk werd in 1938 een daadwerkelijk begin gemaakt door uitzending van een deskundige naar Indo-China en door een voorloopige verkenning van het tropische deel van Zuid-Amerika.

Het behoeft geen betoog dat de werkzaamheden der commissie, wier activiteit nog slechts over een periode van ca. drie jaren loopt, nog niet hebben gevoerd tot groote tastbare resultaten. Het zoeken naar nieuwe gewassen is, zooals hierboven reeds in het kort werd aangestipt, een arbeid van zeer breeden omvang en van langen duur. Alleen reeds het cultuuronderzoek dat ons de factoren zal moeten aangeven die noodzakelijk zijn voor het gedijen van nieuwe soorten, vordert in de meeste gevallen observaties en proeven van vele jaren. Toch zijn, mede dank zij enkele in vroegere jaren incidenteel begonnen onderzoekingen, reeds enkele practische uitkomsten waarneembaar.

Dank zij het vruchtbare selectiewerk van de Gouvernementslandbouwbedrijven en van het Algemeen Proefstation met *Derris*, den leverancier van een bekend insecticide, gaan steeds meer cultuur-ondernemingen over tot aanplant van hoogwaardige cloonen van dit gewas. Het totale areaal neemt jaarlijks toe en bedroeg in 1936, 1937 en 1938 resp. 1070 ha, 2305 ha en 3291 ha. De vraag naar dit product neemt tengevolge van het regelmatig vinden van nieuwe gebruiksmogelijkheden, gestadig toe.

Met den *houtolieboom*, die de hout- of tungolie levert, zijn, sinds dit gewas ± 1930 voor het eerst door het Gouvernement uit China en Indo-China werd geïmporteerd, zeer vele cultuurproeven genomen, waarbij men op groote moeilijkheden stuitte. Ten slotte werd echter een vorm gevonden die goede verwachtingen wekt. Een uitgebreide publicatie over de resultaten der proefnemingen en over de perspectieven van dit product zag in 1939 het licht [1]). Het onderzoek over dit gewas wordt thans voortgezet in samenwerking met verschillende particuliere cultuurlichamen, die zich in verband met zijn groote beteekenis, voor dit product interesseeren. Plantmateriaal is reeds op groot schaal afgestaan.

[1]) Zie „.Landbouw", Landbouwkundig tijdschrift voor Ned.-Indië, Januari 1939.

Ook met *Iles*[2], het inheemsche gewas dat o.a. het in Japan bereide konyakumeel levert, werden goede vorderingen gemaakt. De afdeeling Nijverheid slaagde er in een meel te bereiden dat in kwaliteit ten volle kon concurreeren met het Japansche product. De belangstelling voor dit meel, dat door zijn mannaangehalte in verschillende industrieele bedrijven toepassing kon vinden, resulteerde kort geleden in een drietal belangrijke proeforders. Intusschen werd, ten einde zoowel voor de cultuur als voor de bereiding van voorlichting te kunnen dienen, een proefbedrijf begonnen op de Gouvernementsonderneming Merboeh.

De *champignoncultuur* begon, ten gevolge van voorlichting en verstrekking van broed, in toenemende mate een rendeerend nevenbedrijf te worden van verschillende rijstpellerijen.

Gereleveerd mogen verder worden de uitbreiding van de cultuur van *Acacia decurrens*, den leverancier van „wattle-bark", door het Boschwezen, de toenemende aanplant en export van enkele *medicinale gewassen* enz.

Ten slotte dient te worden gewezen op de goede verwachtingen die mogen worden gekoesterd op grond van verkregen resultaten bij onderzoekingen over *vezelgewassen*, als Manillahennep, ramie, blauwe agave, over diverse *aetherische oliën* leverende planten, als kruidnagel, kajoepoetih, ylang[2] en over *papier en cellulose*-leverende houtsoorten. Men vergete hierbij echter niet, dat het aantal gewassen, waarmede voorloopige proeven werden genomen, uiteraard veel grooter is. Een belangrijk aantal viel reeds tijdens het onderzoek af wegens klimaatsbezwaren, gebrek aan perspectieven enz.

Uitbouw.

De vraag dient thans te worden gesteld of de opzet en de intensiteit, waarmede de hierboven geschetste werkzaamheden werden aangevat, in alle opzichten bevredigend zijn. Deze vraag heb ik reeds bij verschillende gelegenheden ontkennend beantwoord [1]).

De groote belangen, die hier op het spel staan, eischen een voorziening aan belangrijk grootscher allure dan hetgeen tot nu toe van Gouvernementswege is geschied. Als men ziet hoe andere landen op dit gebied uitgerust zijn, blijkt wel zeer duidelijk dat wij op

[1]) Zie „Landbouw" 1937 No. 7/8.
„De Bergcultures" 1937 pag. 1840.
„Landbouwkundig Tijdschrift" 1939 pag. 414.

dit punt ver achter zijn gebleven. Als voorbeelden moge ik op deze plaats, evenals ik dat reeds deed tijdens een voordracht voor de West-Java Landbouwvereeniging in December 1937, nogmaals wijzen op het Amerikaansche „Institute of Plant Introduction and Distribution" en het Russische „Department of New Cultures and Introduction", die met veel personeel over de geheele wereld zoeken naar planten met economische beteekenis.

Nu behoeven wij ons wel niet te meten met groote landen als de zoo juist bedoelde, maar de aldaar gevolgde methoden kunnen ons in verschillende opzichten tot leering strekken bij een uitvoering op iets bescheidener schaal dan in die landen vereischt is.

De urgentie om alle voor dit doel beschikbare krachten en bronnen te mobiliseeren stijgt met den dag. Was een zestal jaren geleden differentiatie in de teelt van landbouwgewassen reeds noodzakelijk met het oog op onzen kwetsbaren export, thans komen daar nieuwe argumenten bij.

De huidige oorlog en de daarmede samenhangende internationale spanningen vereischen onderzoekingen naar de mogelijkheden van de teelt hier te lande van gewassen die producten of grondstoffen kunnen leveren, welke onmisbaar moeten worden geacht voor de regelmatige functionneering van ons maatschappelijk leven en waarvan de toevoer uit het buitenland kans loopt, te worden belemmerd. In dit verband moge speciaal worden gewezen op het belang van medicinale gewassen.

De voortschrijding over de geheele wereld in de afgeloopen jaren van het natuurwetenschappelijk en vooral van het technologisch onderzoek, tengevolge waarvan regelmatig nieuwe grondstoffen op den voorgrond treden en steeds andere vervangingsmiddelen of nieuwe gebruiksmogelijkheden worden gevonden, nopen mede tot een verhoogde activiteit bij het zoeken naar nieuwe gewassen.

De openlegging der buitengewesten vormt een vraagstuk, waarvan de oplossing uit een internationaal politiek oogpunt steeds dringender wordt. Hier vragen groote arealen om beplanting, maar welke gewassen moet men telen?

Het is een zeer gelukkige omstandigheid dat in den laatsten tijd van particuliere zijde de noodzakelijkheid van nieuwe cultures opnieuw naar voren wordt gebracht en dat men bereid is zich hiervoor ook financieele offers te getroosten.

Dit is allereerst verblijdend omdat er een ruim inzicht in de ontwikkelingskansen op economisch gebied van Ned.-Indië uit spreekt.

Daarnaast echter is deze wil tot samenwerking van belang omdat daardoor de mogelijkheid geschapen wordt om deze onderzoekingen op ruimere basis te plaatsen. Van het Gouvernement, dat in dit opzicht zooals ik hierboven schetste, reeds veel pioniersarbeid verrichtte, kan noch mag worden verwacht dat het nieuwe cultures kant en klaar, van alle kanten onderzocht, op een presenteerblad zal aanbieden. De hulp van de particuliere proefstations is vooral bij het verdergaand onderzoek van gewassen waarvan op goede gronden mag worden verwacht dat ze objecten voor den grooten landbouw zullen worden, onontbeerlijk.

Wat betreft den organisatievorm waarin deze samenwerking kan worden gegoten, komt het mij het beste voor, over te gaan tot reorganisatie van de commissie voor handelsgewassen. Men late het zuiver ambtelijke karakter van deze commissie vallen, door opname daarin van vertegenwoordigers van de daarvoor in aanmerking komende particuliere landbouworganisaties. Deze commissie behoort de beschikking te hebben over een goed geoutilleerd centraal bureau voor de algemeene economisch-botanische studie van mogelijkheden voor nieuwe handelsgewassen en voor verbetering van bestaande cultures, alsmede voor het ontwerpen en financieren van studie- en verkenningsreizen ter verzameling van materiaal en ter bestudeering van cultuurmethoden in andere tropische gebieden.

Dit bureau behoort in nauw contact te staan met 's Lands Plantentuin, die de aangewezen instantie is voor het voeren van de directe leiding over het basisonderzoek dat door de commissie wordt noodig geacht. Hieronder zijn te verstaan de eerste verzameling en uitschifting alsmede het opkweeken van nieuw geïmporteerd materiaal, de eerste toetsing van dit materiaal aan verschillende omstandigheden van klimaat en grond enz.

Alle gegevens van de algemeene economisch-botanische en van de basisonderzoekingen dienen daarna door de commissie te worden beoordeeld, waarna de verdere werkzaamheden door haar kunnen worden toegewezen aan de daarvoor in aanmerking komende Gouvernemets- of particuliere proefstations.

Het contact en de samenwerking tusschen de onderzoekers van de verschillende instanties zouden op analoge wijze kunnen worden bevorderd, als thans (zooals ik hierboven aangaf) tusschen de Gouvernementsinstellingen plaats heeft.

CHINEESCHE VAKVERENIGINGEN IN NEDERLANDSCH-INDIË

DOOR NIO JOE LAN

I. De totstandkoming van den Bond van Chineesche Geëmployeerden te Batavia.

In Januari van dit jaar (1940) was het precies 30 jaar geleden, dat de Tiong Hoa Keng Kie Hwee, of de Bond van Chineesche Geëmployeerden, te Batavia als een rechtspersoon werd erkend.

Het verdient naar onze meening aanbeveling dit jubileum aan te grijpen om eens meer de aandacht te vestigen op deze vereeniging, in het bijzonder op de vakorganisatie onder Chineesche werknemers in Nederlandsch-Indië in het algemeen.

De Tiong Hoa Keng Kie Hwee is als de eerste Chineesche vakvereeniging hier te lande te beschouwen. Zij is geboren uit bittere noodzaak en door omstandigheden, die in aard en realiteit zeer tragisch waren. Het is het lot van een Chineeschen handelsgeëmployeerde geweest, dat de oogen van de Chineesche werknemers geopend heeft voor hetgeen zij eigenlijk het meest noodig hadden, doch tot op dat tijdstip nog steeds hadden gemist.

De Heer Oey Eng Ho, werkzaam bij één der bankinstellingen te Batavia, kreeg wegens rheumatiek, die hem het vermogen zich te bewegen ontnam, ontslag, waardoor hij in de diepste ellende kwam te vervallen. Zijn opgespaarde geld, dat hij voornamelijk aan medicijnen besteedde, was weldra uitgeput en al heel spoedig was hij ook niet meer in het bezit van verpandbare goederen. Gelukkig hadden vrienden medelijden met hem en zij hielden onder elkaar

een collecte te zijnen behoeve. Op die wijze werd in de eerste maand een bedrag van circa *f* 80.— bijeen vergaard, dat den Heer Oey ter hand werd gesteld. Men behoefde hem echter niet lang uit eigen beurs te ondersteunen, reeds na de tweede maand sleepte de ziekte den ongelukkige ten grave . . . . En in welk een omgeving had de heer Oey in den avond van zijn leven niet moeten wonen! Een schamele hut te Djembatan-Batoe, de langs den Zuidkant van het tegenwoordige majestueuze S.S.-stationsgebouw in de Benedenstad loopende straat, verleende hem onderdak. En — o noodlot! — zelfs deze armzalige verblijfplaats herinnerde hem al steeds aan 's menschen einde! Want in zijn onmiddellijke omgeving was gevestigd een . . . . doodkistenwinkel!

Men was getuige geweest van het lijden van den heer Oey, het lijden van een werknemer, die door een ziekte zijn betrekking kwijt raakte en daarbij geen onderstand kreeg, waardoor hij in armoede verviel.

Dit tragische einde deden vrienden van den heer Oey, die eveneens door bij anderen te werken in hun levensonderhoud voorzagen, beseffen, dat er iets diende te worden gedaan teneinde zichzelf zulk een lot te besparen. De hoofden werden bij elkaar gestoken en het resultaat was, dat men besloot een vereeniging op te richten voor werknemers, waarbij men voorloopig slechts de categorie handelsgeëmployeerden op het oog had.

Zoo werd op 26 September 1909 de vereeniging Tiong Hoa Sin Gie of Vereeniging voor Chineesche Geëmployeerden opgericht. Tot President werd de Heer Lie Yan Hoei verkozen. Deze heer bedankte echter, waarna op de eerste bestuursvergadering de heer Oey Han Seng in deze functie werd benoemd.

De naam Tiong Hoa Sin Gie werd reeds spoedig op voorstel van den heer Khoe Siauw Eng, Secretaris van den Chineeschen Raad te Batavia, toen Commissaris en later (in de jaren 1915—1921) Voorzitter der Vereeniging, in Tiong Hoa Keng Kie Hwee veranderd. De naam in het Nederlandsch is intusschen Bond van Chineesche Geëmployeerden geworden.

De vereeniging werd goedgekeurd bij Gouvernements Besluit d.d. 27 Januari 1910 No. 36 (*Javasche Courant* d.d. 15 Februari 1910 No. 13).

Volgens de in artikel 2 van de Statuten vervatte doelstelling is het doel der vereeniging:

a. het te werk stellen van onderwijzers om onderricht te geven aan leden en hun familiebetrekkingen, opdat zij klerken, schrijvers, kassiers of boekhouders kunnen worden en werk kunnen verkrijgen bij één of meerdere handels-, export- of importfirma's, kantoren of drukkerijen en dergelijke meer, en

b. voor zoover mogelijk, of wanneer de kas der vereeniging zulks toestaat, onderstand te verleenen aan leden of hun familiebetrekkingen voor zoover zij nog werkloos zijn.

Ontstaan als reactie op het in het voorgaande gememoreerde tragische geval „Oey", behoeft het geenszins te verwonderen, dat vooral het ondersteunen van leden, die hun betrekking hebben verloren, of liever die eervol zijn ontslagen zonder toekenning van onderstand, de groote aandacht dier vereeniging krijgt. Overigens ligt dit eenmaal in de lijn van een vakvereeniging. Wel eigenaardig is het evenwel, dat in de omlijning van het doel het verleenen van dergelijke hulp ondergeschikt wordt gesteld aan het in sub *a* genoemde doel: het geven van onderwijs aan leden en hun familiebetrekkingen, hetwelk derhalve klaarblijkelijk belangrijker dan het verleenen van hulp wordt beschouwd.

De Tiong Hoa Keng Kie Hwee stelt zich dus in de eerste plaats ten doel de belangen van de leden te behartigen door hun kennis te vermeerderen, teneinde hun betere kansen in de maatschappij te geven. In dit opzicht gelijkt de vereeniging dus wel eenigszins op een onderwijsvereeniging, maar dan eene, die het onderwijs van een speciale groep van volwassenen op het oog heeft. Waar zij zich volgens de omschrijving van haar doeleinden derhalve ook op onderwijsgebied beweegt, is het niet al te verwonderlijk, dat in 1913 de „Tiong Hoa Keng Kie Hwee" van de Tiong Hwa Hwe Koanvereeniging te Loemadjang het verzoek om toezending van een onderwijzer voor de Chineesche taal en een voor het Engelsch ontving, hetgeen prompt aan de Bataviasche Tiong Hoa Hwe Koan werd doorgezonden . . . .

Het onder sub *b* genoemde wijst vooralsnog niet op een doelbewust optreden ten behoeve van de aangesloten werknemers of beter handelsgeëmployeerden — het is zelfs passief te noemen. Immers wordt slechts beoogd steun te verleenen aan door ontslag uit een betrekking in moeilijkheden geraakte leden, en dan nog slechts in zooverre dit ontslag als eervol kan worden aangemerkt.

De toestanden van 30 jaren geleden waren natuurlijk anders dan thans. De Tiong Hoa Keng Kie Hwee bewoog zich toen overigens op een gebied, dat nog volkomen onbekend en ongebaand was. Vooral de ontvangst van de vereeniging bij de Chineesche werkgevers was niet al te bemoedigend geweest. Hoewel hiervoor geen aanleiding bestond, had men bij de Chineesche toko-eigenaren het gevoel, alsof de vereeniging tegen hen was gericht. Eenigen hunner zagen dientengevolge slechts ongaarne, dat hun personeel als lid tot den Bond toetrad.

In de eerste jaren van haar bestaan is het daarom dan ook zelfs gebeurd, dat het Bestuur dier vereeniging het raadzaam oordeelde, bezien vanuit het standpunt van de belangen van den betrokkene zelf, een aanvrage om lid te worden af te wijzen, omdat . . . . het lidmaatschap den (Chineeschen) chef van den aanvrager onwelgevallig zou zijn. Gelukkig waren niet alle Chineesche werkgevers zulk een voor een vakvereeniging zoo funeste meening toegedaan. De meer ruimdenkenden onder hen hadden er niet het minste bezwaar tegen, dat hun personeel zich in de Tiong Hoa Keng Kie Hwee organiseerden, en.... steunden zelfs deze vereeniging! Dit deden zij hetzij door donateur te worden, hetzij met een gift ineens. Onder degenen, die den Bond van Chineesche Geëmployeerden met een ruim bedrag hebben bedacht, waren o.a. wijlen de heer Tjong A Fie, Majoor der Chineezen te Medan, die in 1916 de Tiong Hoa Keng Kie Hwee met een bedrag van *f* 1000.— verblijdde, en wijlen de heer Oei Tiong Ham, Majoor der Chineezen te Semarang, die in 1918 de vereeniging eveneens *f* 1000.— schonk. Men scheen te beseffen, dat het bestaan van een bond van geëmployeerden ook voor de werkgevers zijn voordeelen kon hebben, vooral waar het bevorderen van de kennis der leden door onderricht mede één der doeleinden van de Tiong Hoa Keng Kie Hwee is.

II. Werkwijze van de Tiong Hoa Keng Kie Hwee.

In den beginne werd bepaald, dat voor elk niet door eigen schuld zijn betrekking kwijt geraakt lid de andere leden *f* 0.25 per maand onderstand hadden te betalen. Maar per maand zouden de leden niet meer dan 4 × *f* 0.25 hebben te betalen. Wanneer er dus in een zekere maand 5 of 6 leden te ondersteunen waren, kregen deze elk derhalve niet de volle *f* 0.25 van elk der leden, doch slechts 1/5 of 1/6 van de geheele opbrengst. Later zag men in, dat het

maximum van 4 × *f* 0.25 aan onderstand toch wel wat te klein was. Uit deze overwegingen besloot men te bepalen, dat voortaan den leden aan onderstand 6 × *f* 0.25 konden worden in rekening gebracht. Sindsdien had dus gelijkelijke verdeeling eerst dan plaats, wanneer het aantal te ondersteunen leden meer dan 6 groot was. Tegelijkertijd bepaalde men, dat de leden eerst 6 maanden na de toetreding tot den Bond steungerechtigd waren. Het doel van dezen maatregel was wel duidelijk : men wilde beletten, dat een geëmployeerde tot den Bond toetrad, wanneer hij reeds er van op de hoogte was, dat hij in de komende maanden aan den dijk zou worden gezet. (1922) x.

Dit systeem bevredigde op den langen duur niet. Want volgens deze regeling ontving iemand met een salaris van bijv. *f* 300.— bij het verliezen van zijn betrekking evenveel of, zoo men wil, even weinig onderstand als een werkloos geworden lid dat vroeger *f* 50.— of minder verdiende. De minder gewenschte gevolgen van dit systeem manifesteerden zich zoowel bij de hoog- als bij de laaggesalarieerde werknemers.

Het feit, dat degenen met een groot salaris eenzelfden onderstand kregen als degenen, die veel minder verdienden, kon uiteraard onmogelijk een aantrekkingskracht vormen om tot de vereeniging toe te treden. Het resultaat bleef niet uit: in de ledenlijst van de Tiong Hoa Keng Kie Hwee kwamen dan ook aanvankelijk slechts weinig namen voor met groote salarissen.

Aan den anderen kant sloot deze regeling, waarbij het bedrag van den onderstand geheel en al afhankelijk was gesteld van het ledental der vereeniging, de mogelijkheid niet uit, dat iemand met een salaris van *f* 50.— bij het buiten betrekking geraken een onderstand kreeg van, laten wij maar zeggen *f* 70.—. Dit beteekende dus, dat het verliezen van zijn baantje hem vermeerdering van inkomsten, dus voordeel bracht. Dit was natuurlijk weinig geschikt om de activiteit van den betrokkene te bevorderen om vlug, althans in de eerste zes maanden, waarin hij nog recht op onderstand had, weer aan een job te komen, gesteld dat zijn capaciteiten hem geen betrekking met een hooger salaris dan zijn vroegere kon waarborgen. Want kreeg hij na een maand werkloos te zijn geweest weer een baantje, waaraan een bezoldiging van bijv. *f* 45.— verbonden was, dan ontving hij in de tweede maand dus niet meer *f* 70.— van de vereeniging, maar *f* 45.—, d.i. zij salaris. Nu kan men wel zeggen, dat een klein salaris, waarbij continuïteit vrijwel

verzekerd is, verre te prefereeren is boven een grooteren aan een bepaalden tijd gebonden onderstand, nochtans bleef deze toestand ongewenscht.

Het Bestuur begon dan ook naar een andere regeling om te zien. Langen tijd besprak men het eene stelsel na het andere. Allerlei vormen van onderstandsberekening werden voorgesteld, één zelfs vervat in een formule, waarvan de waarden zoowat alle veranderlijk waren! Ten slotte besloot men in 1933 tot het volgende, thans nog toegepaste systeem over te gaan.

De leden hebben voortaan niet meer voor elk werkloos lid *f* 0.25 te betalen met een maximum van 6 × *f* 0.25 per maand, doch moeten maandelijks 1 % van hun salaris in een ondersteuningsfonds storten. Op die wijze wordt bereikt, dat er alvast een verschil bestaat in het maandelijks, naast de uniforme contributie van *f* 0.50 per persoon, te betalen bedrag. Zij, die een grooter inkomen hebben, betalen derhalve meer dan degenen, die minder verdienen.

Het door elk lid te betalen bedrag is dus thans niet meer afhankelijk van het veranderlijke aantal te ondersteunen leden. Het kan derhalve niet meer gebeuren, dat men in een zekere maand slechts de minimum-contributie hoeft te betalen en in een daaropvolgende maand ineens een belangrijk bedrag extra.

Verder is bepaald, dat zij, die hun betrekking verloren hebben, onderstand krijgen ten bedrage van ten hoogste 25 % van het salaris, dat zij 6 maanden, voordat zij ontslagen werden, hebben genoten. Men ziet, dat hierdoor zij, die meer verdienen en derhalve meer in het ondersteuningsfonds storten, ook meer aan onderstand krijgen dan zij, die een klein salaris genieten.

Een essentieel verschil met het vroegere systeem is wel dit, dat, terwijl volgens de oude regeling de ondersteuning practisch buiten de vereenigingskas om ging — men kreeg immers bij werkloos zijn van elk lid *f* 0.25, ten minste wanneer het aantal te ondersteunen leden per maand het maximum van 6 leden niet overschreed, en anders werd het totale bedrag van hetgeen aan onderstand van de leden ontvangen was gelijkelijk onder de werkloozen verdeeld —, het niewe systeem de uitkeeringen uit een ondersteuningsfonds doet plaats vinden. Hierbij is het niet onmogelijk, dat dit fonds op een zeker moment niet erg „vet" is, zoodat het maandelijks uit te keeren bedrag gevonden moet worden in het maandelijks door het fonds ontvangen bedrag. Wanneer dit ontvangen bedrag niet toereikend is voor de totale uitkeeringen, zal worden bepaald,

hoeveel pCt. aan de rechthebbenden kan worden uitgekeerd; de verdeeling zal dus pondspondsgewijs geschieden. Verder werd beslist, dat men 12 maanden lang lid moet zijn om steungerechtigd te zijn.

Het minimum-salaris, waarover het in het ondersteuningsfonds te storten bedrag berekend wordt, bedroeg onder de nieuwe regeling aanvankelijk *f* 50.— en het maximum idem *f* 300.—. Zij, die minder dan *f* 50.— verdienden, moesten dus evenveel in het ondersteuningsfonds storten als zij, die precies hetzelfde bedrag als hun maandelijksche inkomsten zien. Teneinde werknemers met een kleiner salaris dan *f* 50.— het toetreden tot de vereeniging te vergemakkelijken en deze toetreding te bevorderen, is het minimum-salaris thans verlaagd tot *f* 25.—, hetgeen ook vermindering aan het maandelijks te betalen bedrag meebrengt, terwijl de contributie voor hen, die *f* 45.— of minder verdienen, op *f* 0.25 wordt gesteld, en verder ook de entree voor deze categorie van werknemers van *f* 1.— tot *f* 0.50 wordt teruggebracht.

Dit is de ontwikkelingsgang van de onderstandsregeling van den Bond van Chineesche Geëmployeerden in het kort geschetst.

Als een vakvereeniging verleent de Tiong Hoa Keng Kie Hwee natuurlijk haar bemiddeling aan kantoren om personeel te verkrijgen.

Ontvangt de vereeniging zulk een verzoek, dan zoekt zij ter vervulling van die vacature uiteraard eerst onder haar werklooze leden naar den meest geschikten persoon. Levert dit geen resultaat op, dan worden er advertenties geplaatst, zoodat dan ook nietleden naar de betrekking kunnen solliciteeren.

Ook wanneer zij langs niet-officieelen weg te weten komt, dat er bij het een of andere kantoor een vacature is, dus wanneer zij een in dezen geest luidende mededeeling van een lid of van bevriende zijde krijgt, stelt zij haar leden hiervan op de hoogte.

Overeenkomstig het bij sub *a* in haar doelstelling bepaalde heeft de Bond van Chineesche Geëmployeerden verschillende malen cursussen ten behoeve van haar leden, die nochtans ook voor nietleden openstonden, opgericht.

In de eerste jaren heeft hij een avondcursus in de Engelsche taal in het leven geroepen, welke echter slechts een kort bestaan heeft gehad. Vervolgens zijn in de jaren 1927—1931 door de Tiong Hoa Keng Kie Hwee op groote schaal cursussen georganiseerd, en wel

in het Nederlandsch, Engelsch, Chineesch en in boekhouden in de Maleische taal. Ook deze cursussen gedijden niet al te best. Het langst hebben het nog de cursussen in het Nederlandsch uitgehouden; het kortstondigste bestaan had wel die in het Chineesch.

Uiteraard verleent de vereeniging ook hulp, wanneer een lid op onrechtmatige wijze ontslagen is. Dit geschiedt door bemiddelend tusschen den werkgever en het betrokken lid op te treden, het betrokken lid in staat te stellen juridische hulp te bekomen en eventueel financieelen bijstand te verleenen, dit laatste in het geval, waarin het noodig blijkt het geschil voor het gerecht te brengen. Mede in verband hiermede bezit de Bond een eigen juridischen adviseur.

III. Federatie van Chineesche vakvereenigingen.

De geschiedenis van de Chineesche vakbeweging hier te lande toont aan, dat het in de hoofdstad gegeven voorbeeld nuttig heeft gewerkt, in dien zin, dat het in de andere steden navolging heeft gevonden.

De oprichting van de Tiong Hoa Hwe Koan te Batavia in 1900 deed binnen korten tijd overal in den geheelen archipel T.H.H.K.-vereenigingen verrijzen, terwijl de oprichting van den Bond van Chineesche Geëmployeerden te Batavia den prikkel heeft gegeven tot het oprichten van soortgelijke vereenigingen in menige plaats in Indië, veelal onder denzelfden naam Tiong Hoa Keng Kie Hwee.

Reeds in het tweede jaar van haar bestaan ontving de vereeniging een brief uit Bandjermasin, waarin melding werd gemaakt van het feit, dat men te dier plaatse een vakvereeniging als de Tiong Hoa Keng Kie Hwee wilde oprichten, tot welk einde men den Bond vroeg, of men voor die in het leven te roepen organisatie den naam Tiong Hoa Keng Kie Hwee mocht gebruiken. Nu werkte en werkt de Tiong Hoa Keng Kie Hwee slechts in plaatselijken kring. Artikel 1 van haar huishoudelijk reglement bepaalt, dat tot gewone leden slechts Chineezen, die den ouderdom van 18 jaar reeds hebben bereikt en een vaste betrekking in de gemeente Batavia of in Priok hebben, kunnen worden aangenomen. Het vestigen van afdeelingen heeft nog nimmer op haar werkprogramma gestaan, al hebben zich in de laatste tijden soms stemmen doen hooren, die de Tiong Hoa Keng Kie Hwee aansporen haar arbeidssfeer

tot buiten de gemeente Batavia uit te breiden. In dit verband had het Bestuur op bovenbedoeld verzoek van Bandjermasin in het jaar 1912 geantwoord, dat het geen bezwaren had, dat de Bandjermasinsche zustervereeniging denzelfden naam Tiong Hoa Keng Kie Hwee — uiteraard met bijvoeging van den naam van de plaats van vestiging : dus Tiong Hoa Keng Kie Hwee Bandjermasin — droeg, mits er niet bij vermeld werd, dat zij een afdeeling van den Bond te Batavia was. Ook te Blinjoe werd op 1 September 1919 een vereeniging met den naam Tiong Hoa Keng Kie Hwee opgericht. De Bond van Chineesche Geëmployeerden te Batavia had, desgevraagd, daartegen geen bezwaren.

Soerabaia heeft eveneens een Chineesche vakvereeniging met denzelfden naam gekend. Enkele bewijsstukken hiervan bevinden zich in het archief van de Tiong Hoa Keng Kie Hwee te Batavia. Zoo bevat dit een medio 1919 ontvangen telegrafisch bericht van de Tiong Hoa Keng Kie Hwee op bovengenoemde plaats, dat een lid dier vereeniging door zijn chef onrechtvaardig was behandeld. De vereeniging van Batavia besloot, na het ontvangen van meer uitvoerige bijzonderheden over het geval, de Tiong Hoa Keng Kie Hwee te Soerabaia mede te deelen, dat zij bereid was haar zoo noodig bij te staan in haar actie een billijke regeling voor haar betrokken lid te verkrijgen. Deze Tiong Hoa Keng Kie Hwee Soerabaia is echter geen lang bestaan beschoren geweest. Uit het bovenstaande blijkt overduidelijk, dat de zustervereenigingen in den geheelen archipel zich naar Batavia richtten, en dat men naar het schijnt er een groote eer in stelde denzelfden naam te voeren.

Intusschen zij hier aangestipt, dat de naam Tiong Hoa Keng Kie Hwee eigenlijk niet juist is. De aanduiding van den aard der vereeniging is daarin vervat in de woorden „Keng Kie", terwijl „Tiong Hoa" en „Hwee" respectievelijk „Chineesch" en „Vereeniging" beteekenen. De woorden „Keng Kie" moeten dus „werknemers" aanduiden. Dit is echter niet het geval. „Keng Kie" beteekent . . . . „makelaar" ! Men ziet dus, dat, hoewel de naam van de Bataviasche organisatie onjuist was, men deze op menige plaats nochtans gaarne overnam. Te Batavia is men later gaan beseffen, dat de naam „Tiong Hoa Keng Kie Hwee" zich voor een vakvereeniging minder eigende. Daarom is in 1930 dan ook het besluit genomen de foutieve woorden te vervangen door andere, welke den waren aard der vereeniging wèl juist weergaven. Dit waren de woorden „Tjit Giap" (in Fukiensche uitspraak,

evenals de naam der vereeniging). Dezen naam in het Mandarijnsch uitsprekend, zou de Bond dan in den vervolge genoemd worden „Chung Hua Chih Yeh Hui". Dit besluit werd evenwel ingetrokken, naar het verhaal luidt, omdat bij naamsverandering een in het bezit van de vereeniging zijnd clubgebouw zou moeten worden overgeschreven, hetgeen belangrijke kosten met zich zou brengen. Dit nu had men er niet voor over.

Intusschen waren op Java voorts meerdere zustervereenigingen met andere namen ontstaan.

Aangezien men hetzelfde doel nastreefde, kwam men alras tot de gedachte, dat een inniger samenwerken en samengaan in den vorm van een federatie de behartiging van de belangen der Chineesche werknemers zeer zou bevorderen.

Het was de vereeniging Persariketan Kaoem Penggawe — Bond van (Chineesche) Werknemers — te Bandoeng, die de eerste stappen hiertoe ondernam. In Juli 1918 bereikte de Tiong Hoa Keng Kie Hwee te Batavia een oriënteerend schrijven van deze vereeniging omtrent een Federatie van alle Tiong Hoa Keng Kie Hwee-vereenigingen, de organisatie te Batavia verzoekende wel afgevaardigden naar een met het oog hierop te houden conferentie te zenden. Daar echter volgens een later bericht uit Bandoeng deze bijeenkomst te Djokja zou worden gehouden, antwoordde de Tiong Hoa Keng Kie Hwee, dat zij niet in de mogelijkheid verkeerde vertegenwoordigers daarheen te sturen, en wel vanwege deze zeer simpele reden, dat al haar leden werknemers waren, die zich niet vrij konden maken om naar Djokja te gaan. Zij verzocht de Persariketan Kaoem Penggawe echter na de conferentie haar een afschrift van de notulen te zenden. Van de conferentie is tenslotte niets terecht gekomen. Bandoeng hield echter vol. Nog in de maand December van hetzelfde jaar (1918) zond de Bandoengsche vereeniging, die thans Persariketan Penggawe Tionghoa heette, een afgevaardigde naar Batavia in verband met zulk een conferentie. Deze afgevaardigde heeft vervolgens de voorstellen van zijn vereeniging persoonlijk op de bestuursvergadering van 19 December 1918 van de Tiong Hoa Keng Kie Hwee verder ontwikkeld, dezen Bond verzoekende plaats en datum voor een conferentie te willen vaststellen.

Op deze bestuursvergadering werd besloten, dat aan de te houden conferentie — welke naar was overeengekomen te Bandoeng zou plaats vinden — zou worden deelgenomen. Als datum was vastgesteld 26 December 1918.

Deze bijeenkomst vond echter eerst op 11 Januari 1919 plaats. Hierna vernemen wij omtrent deze eerste federatie niets meer; zij schijnt een vroegtijdigen dood te zijn gestorven. De tijd was hiervoor zeker nog niet rijp. Eerst geruimen tijd later, nl. in 1933, komen nieuwe plannen tot het stichten van een federatie aan de orde.

In het tusschenliggende tijdvak van circa 14 jaren was er uiteraard veel gebeurd op het gebied van de Chineesche vakorganisatie. Vereenigingen van werknemers waren verrezen en weer geruischloos verdwenen. Verscheidene evenwel kwamen de kinderziekten te boven en konden zich verder staande houden, dank zij het feit dat men steeds meer het nut van zulke organisaties inzag.

In Semarang had men intusschen ook een vakvereeniging opgericht, die — vergissen wij ons niet — Tiong Hoa Ing Giap Hwee heette. De animo hiervoor bleek achteraf niet al te groot te zijn. De vereeniging werd onverzorgd gelaten en dat terwijl in de kas nog een groot bedrag aanwezig was! Toen is een algemeene vergadering belegd met als eenig agenda-punt het opheffen van de vereeniging en het vermaken van het kassaldo aan de Semarangsche Tiong Hoa Hwe Koan-vereeniging. Men mag hieruit evenwel niet concludeeren, dat in Semarang een Chineesche organisatie van werknemers niet zou kunnen gedijen. Want in dien tijd bestond daar reeds de Semarangsche Kassiers Vereeniging, een organisatie van Chineesche kassiers, die wel levensvatbaarheid bezat. Later ontstond te Semarang een andere algemeene Chineesche vakvereeniging, de Perkoempoelan Kaoem Boeroeh Tionghoa.

Het lot van de Persariketan Penggawe Tionghoa te Bandoeng vertoonde merkwaardigerwijze veel punten van overeenkomst met dat van de Semarangsche Tiong Hoa Ing Giap Hwee. De vereeniging werd aan zichzelf overgelaten en tot voor eenige jaren wist men niets anders van haar te vertellen dan dat zij nog een aardig bedrag bezat. De Bandoengsche werknemers hebben intusschen een andere vereeniging opgericht en deze is de tegenwoordige Sariket Boeroeh Tionghoa.

Zoo was de stand van zaken in de wereld van de Chineesche georganiseerde werknemers tegen het einde van 1933.

Het was tegen het einde van dat jaar, dat de Perkoempoelan Kaoem Boeroeh Tionghoa te Semarang de Tiong Hoa Keng Kie Hwee te Batavia voorstelde een conferentie bijeen te roepen om een federatie te stichten. Deze conferentie vond plaats op 25

December 1933 in het gebouw van den Bond van Chineesche Geëmployeerden te Batavia, bijgewoond door vertegenwoordigers van deze organisatie, de Perkoempoelan Kaoem Boeroeh Tionghoa te Semarang en de Sariket Boeroeh Tionghoa te Bandoeng. Het resultaat was de totstandkoming van de Federatie Kaoem Boeroeh Tionghoa (Federatie van Chineesche Werknemers).

Liet de toekomst voor deze Federatie zich in den beginne hoopvol aanzien (zij gaf een orgaan uit en had reeds verscheidene voor werknemers belangrijke kwesties, zooals bijv. den opzegtermijn, behandeld), reeds spoedig begonnen zich de eerste teekenen van verslapping en achteruitgang voor te doen. Pogingen om andere zustervereenigingen tot toetreden te bewegen faalden. Haar ledental heeft nooit meer dan drie bedragen. De Semarangsche Kassiers Vereeniging wilde eerst de kat uit den boom kijken. Men had ook getracht de Lauw Tjin Hwee (een vereeniging van beperkten omvang, en wel, zooals uit den naam afdoende blijkt, van personeel van de Firma Lauw Tjin te Batavia) en den Chineeschen Onderwijzers Bond tot leden te krijgen, echter vruchteloos. Tot overmaat van ramp ontstond er verschil van meening tusschen Semarang en de Federatie, die eerst te Batavia zetelend, toen in Bandoeng gevestigd was. Nogmaals werd de zetel van de Federatie naar Batavia verplaatst, waar zij tenslotte een geruischloozen dood is gestorven.

De laatste jaren vertoonen weder winst voor de Chineesche vakbeweging.

Te Batavia is een andere vakorganisatie opgericht, de Chineesche Verkoopers Bond, die ook navolging heeft gevonden in verscheidene andere steden. Twee jaren geleden kwam bovendien in Indië's hoofdstad de Sariket Boeroeh Tionghoa, die ook Chung Hua Lau Tung Hui wordt genoemd, tot stand, terwijl te Soerabaia, waar voordien ook reeds Chineesche vakvereenigingen bestaan hadden, inmiddels de Sariket Boeroeh Tionghoa (Lau Tung Hui) was opgericht. Te Djokja bestaat de Vereenigde Chineesche Arbeiders of Kong Kie Hwee.

Een feit moet hierbij wel de aandacht trekken. De meeste vakvereenigingen namelijk nemen thans den naam van Sariket Boeroeh Tionghoa (= Bond van Chineesche Werklieden) aan, terwijl men vroeger het zich als het ware als een eer aanrekende, wanneer men den naam Tiong Hoa Keng Kie Hwee mocht dragen.

De Chineesche werknemers zijn zich er thans van bewust, dat ook zij specifieke belangen te verdedigen hebben. Zag men vroeger

het nut van een lidmaatschap van een vakvereeniging niet in, thans is dit anders. De totstandkoming van Chineesche vakvereenigingen overal in den archipel is hiervan het tastbare bewijs.

Om hun belangen beter te kunnen behartigen, werd op initiatief van de Sariket Boeroeh Tionghoa-Batavia een conferentie van alle Aziatische vakvereenigingen gehouden, waar het besluit werd genomen een Contact- of een Studie-commissie in het leven te roepen, die het bestudeeren van de Aziatische werknemers betreffende kwesties tot taak zou krijgen. Tot voorzitter dier commissie werd op 19 Maart 1939 de heer F. Laoh, voorzitter van de vereeniging van het Aziatisch personeel bij de K.P.M. en ex-Volksraadslid, verkozen.

Het bestaan van deze Contact-commissie, waaraan ook de Bond van Administratief Personeel vanwege het feit, dat deze ook Aziatische leden heeft, deelneemt, deed de Tiong Hoa Keng Kie Hwee nogmaals de behoefte aan een federatie van Chineesche vakvereenigingen gevoelen.

Op haar initiatief werd op 27—28 Mei 1939 te Djokja een conferentie van vertegenwoordigers van Chineesche vakvereenigingen gehouden, waarbij de Djokjasche vereeniging Kong Kie Hwee als gastvrouwe optrad. Mr. Ko Kwat Tiong, die vroeger adviseur was van de geen lang bestaan beschoren Federatie Kaoem Boeroeh Tionghoa, sprak zich in zijn prae-advies, uitgebracht op 27 Mei, gunstig uit over een eventueel op te richten federatie. Men bleek het hieromtrent met elkaar eens te zijn. Op den tweeden dag van de conferentie — 28 Mei 1939 — werd de Chung Hua Lau Tung Lian Hui of, in het Maleisch, de Federatie Perkoempoelan Boeroeh Tionghoa opgericht. Als leden traden toe de Tiong Hoa Keng Kie Hwee Batavia, de Sariket Boeroeh Tionghoa Batavia, de Sariket Boeroeh Tionghoa Bandoeng, de Sariket Boeroeh Tionghoa Soerabaia, de Federatie Chineesche Verkoopers Bond in Ned.-Indië, Kong Kie Hwee, Djokja, en de Semarangsche Kassiers Vereeniging.

Inderdaad is dit een historisch gebeuren in de Chineesche vakbeweging, zooals Mr. Ko Kwat Tiong, die bij de totstandkoming van de Federatie de conferentie leidde, onmiddellijk, nadat het ontwerp van de statuten en dat van het huishoudelijk reglement waren aangenomen, verklaarde.

Het voorzitterschap der Federatie werd Mr. Ko Kwat Tiong aangeboden; deze weigerde het echter, waarop werd beslist het

bestuur te Batavia te vestigen, met dien verstande, dat zijn voorzitter en vice-voorzitter als gevolg van een stemming respectievelijk door den Bond van Chineesche Geëmployeerden en de Sariket Boeroeh Tionghoa-Batavia zouden worden aangewezen.

Deze conferentie te Djokja is de eerste groote bijeenkomst van vertegenwoordigers van Chineesche vakvereenigingen op geheel Java. Een nieuwe veelbeteekenende phase is daarmede in het Chineesche vakvereenigingswezen ingeluid.

IV. Het Chineesche vakvereenigingsleven: een groeiende beweging.

De 30 jaren, gedurende welke de Bond van Chineesche Geëmployeerden te Batavia bestaan heeft, hebben heel wat veranderingen gebracht op het gebied van de Chineesche vakorganisatie.

Zooals wij gezien hebben, heeft de Tiong Hoa Keng Kie Hwee haar ontstaan te danken aan de tragische omstandigheden, waarin wijlen de heer Oey Eng Ho door zijn ontslag was geraakt en waarin zij een waarschuwing zag voor een mogelijk overeenkomstig lot.

Toen beteekende de vereeniging echter weinig meer dan een gelegenheid of middel tot onderlingen steun in moeilijkheden als gevolg van een ontslag. Er waren zelfs menschen, die twijfelden of een vereeniging van Chineesche werknemers wel bestaansrecht had, welke meening stellig gebaseerd was op de gedachte, dat werknemers een ondergeschikte positie in de maatschappij innemen en dat zulk een organisatie, die noodzakelijkerwijze bij voorkomende gevallen de belangen van haar leden tegenover de werkgevers zou moeten verdedigen, den werkgevers wel verre van welgevallig zou zijn.

Naarmate de vereeniging echter ouder en meerdere ervaringen rijker werd, was men er van overtuigd, dat een vakvereeniging geen luxe te noemen was en dat zulk een organisatie veel kan en veel moet verrichten, natuurlijk in de eerste plaats voor de werknemers, maar verder ook voor de geheele maatschappij. Toch trad menigeen nog steeds slechts schoorvoetend toe.

Bepaalde de Bond van Chineesche Geëmployeerden zich aanvankelijk slechts tot het geven van steun bij ontslag, het verleenen van bemiddeling aan leden en niet-leden om een betrekking te krijgen en aan werkgevers voor het vervullen van een vacature, het laatste decennium kreeg hij een veel belangrijkere positie en

behandelde vele en, speciaal voor Chineesche vakvereenigingen, meer ingewikkelde problemen.

Ten eerste komt dit door het feit, dat de Chineesche — en hiermede bedoelen wij den Indisch-Chineeschen — werknemersstand grooter is geworden dan 30 jaar geleden. De voornaamste oorzaak hiervan is, dat talrijke Pranakan-Chineezen en voornamelijk zij, die een Westersche opleiding hebben genoten, de voetsporen van hun ouders, wanneer deze handelaren of kleine neringdoenden zijn, niet verkiezen te volgen. Hoewel hun vader een zaak heeft, prefereeren zij toch meestal op gouvernements- dan wel handelskantoren te werken. Dit brengt van lieverlede een verschuiving in de maatschappelijke lagen teweeg. Het aantal handelaren en neringdoenden onder de Indo-Chineezen neemt hierdoor gestadig af, maar daarentegen komen er hoe langer hoe meer Indo-Chineesche werkkrachten op de arbeidsmarkt.

Gaat men bijv. eens een kijkje nemen in de Chineesche handelswijk Kali Besar te Batavia, dan zal men zich er van kunnen overtuigen, dat daar op één medicijnhandel na geen firma's van hiergeboren Chineezen meer staan. Om maar niet meer te spreken van de warongs, waarvoor de meeste Westersch opgevoede Chineesche jongelieden hun neus ophalen, ondanks het feit, dat menig hunner juist aan de opbrengst van zulk een geminacht zaakje zijn opvoeding heeft te danken! Dit beteekent een afzakking van de hier geboren Chineezen van het peil van neringdoenden tot het niveau van loontrekkenden. En dit beteekent op zijn beurt: een zich verruimende werkkring voor de Chineesche vakvereenigingen!

Ook vrije beroepen met handenarbeid keeren de in Indië geboren en Westersch opgevoede Chineezen hun rug toe. Men wil liever een klerk in een open jas gestoken en een das om den hals worden dan bijv. een smid met een vuil werkpak, ofschoon de verdiensten van dezen laatste in de meeste gevallen aanzienlijk grooter zijn dan die van een netjes gekleed klerkje en de smid bovendien zijn eigen baas is. Dit alarmeerende verschijnsel trekt sinds lang de aandacht in de Chineesche kringen, en in pers en periodiek wordt men niet moede op het verkeerde hiervan te wijzen. Zooals gezegd, neemt hierdoor daarentegen de beteekenis van de Chineesche werknemersorganisaties toe.

Een andere factor, die momenteel nog onbeteekenend is, doch allengs van eenig gewicht voor den vooruitgang der Chineesche vakvereenigingen zal kunnen blijken, is, dat er hoe langer hoe meer

Chineesche jongedames zijn, die haar brood gaan verdienen door op kantoren te werken, nu de meening, dat Chineesche meisjes zich slechts met binnenshuiswerkzaamheden moeten bezighouden, door een goed deel der Chineesche samenleving is verlaten. Maar nog steeds is men onder de Chineezen niet algemeen van opvatting, dat het voor hun dochters goed is den kost te verdienen door buitenshuis te werken.

De Bond van Chineesche Geëmployeerden heeft dan ook sinds eenige jaren voor de dames de mogelijkheid geopend als leden tot de vereeniging toe te treden. Tot dusverre sluiten zich echter niet veel dames er bij aan; toen deze Bond zijn 30ste jaar inging, was het totaal-generaal van de damesleden precies . . . . één!

Waarover wij hierboven vertelden, zijn alle vereenigingen, die door hier geboren Chineezen zijn opgericht, die uiteraard openstaan voor Totok-Chineezen. De Totok-Chineezen hebben echter ook hun eigen vereenigingen, bijv. die van hen die bij de ijzerbewerking werken, die der timmerlieden, enz. Het zijn bij hen derhalve meestal de vaklieden, die zich organiseeren. Door hen wordt de Chineesche werknemersstand ook vergroot. Vooral voor de Federatie van Chineesche Vakbonden is dit van groot gewicht, omdat hun eventueel aansluiten bij de Federatie deze een veel grooter aantal werknemers doet vertegenwoordigen.

Dit tezamen genomen zijn de oorzaken, dat de Chineesche vakvereenigingen nog belangrijk aan beteekenis kunnen winnen. Niet alleen kan het ledenaantal nog aanzienlijk groeien, doch ook het besef dat men groote eigen belangen heeft te verdedigen.

Wij zullen dit slechts met één voorbeeld illustreeren.

Zooals men weet, genieten de niet-Europeesche werknemers niet de bescherming, die hun Europeesche collega's wel krijgen van de arbeidswetgeving van 1927, of zij moeten gelijkgesteld zijn. Ook zijn zij uitgesloten van de voordeelen van de crisis-ordonnantie 1932, waarbij bepaald wordt, dat een werkgever bij het ontslaan van een werknemer een bepaalden opzegtermijn heeft in acht te nemen. Wel opent art. 1603x van het Burgerlijk Wetboek de mogelijkheid, dat niet-Europeesch personeel bij Europeesche werkgevers ook de bescherming van deze arbeidswetgeving deelachtig wordt, maar dan alleen in het geval, dat de arbeidsovereenkomsten arbeid betreffen „gelijk of nagenoeg gelijk aan dien, welke in den regel pleegt te worden verricht door arbeiders, die aan de bepalin-

gen van dezen titel zijn onderworpen". Maar hierbij doet zich de moeilijkheid voor hoe te bepalen, dat een zekere arbeid gelijk of nagenoeg gelijk is aan dien, welke in den regel door Europeanen pleegt te worden verricht en welke niet. De zgn. „grensgevallen" leveren dan ook steeds de grootste bezwaren op en zelfs rechters blijken te dien aanzien verschillende interpretaties te hebben.

Het wordt dan ook als één der voornaamste werkzaamheden van de Chineesche werknemersorganisaties beschouwd er naar te streven, dat de arbeidswetgeving in haar geheel ook op de niet-Europeesche werknemers van toepassing wordt verklaard. Opdat haar belangen naar behooren zullen kunnen worden behartigd, wordt door de Chineesche vakvereenigingen de wenschelijkheid van het bezitten van een vertegenwoordiger in den Volksraad gevoeld.

In verband met het feit, dat toentertijd voor den nieuwen Volksraad nog twee uitheemsche onderdanen niet-Nederlanders door Z.E. den Gouverneur-Generaal konden worden benoemd, heeft op 25 Januari 1939 de Bond van Chineesche Geëmployeerden, mede namens de Sariket Boeroeh Tionghoa (Chung Hua Lau Tung Hui) Batavia, de Sariket Boeroeh Tionghoa Bandoeng, de Sariket Boeroeh Tionghoa (Lau Tung Hui) Soerabaia, de Kong Kie Hwee (Vereenigde Chineesche Arbeiders) Djokjakarta, den Chineeschen Verkoopers Bond Batavia, den Chineeschen Verkoopersbond Semarang, den Chineeschen Verkoopersbond Soerabaia en den Chineeschen Verkoopersbond Padang, een rekest aan Z.E. den Gouverneur-Generaal ingediend met verzoek, dat het Zijne Excellentie moge behagen Mr. Ko Kwat Tiong, zittend lid van den Volksraad, tot lid van den nieuwen Volksraad te benoemen, opdat de heer Ko Kwat Tiong onder meer de Chineesche werknemers in den nieuwen Volksraad zou kunnen vertegenwoordigen.

Wij zien dus, dat, terwijl vroeger de Chineesche werknemersorganisaties als het ware slechts tot taak hadden de gevolgen van een ontslag te ondervangen en te verzachten, zij zich thans van een grootere missie bewust zijn: het lot van de Chineesche werknemers langs legale wegen te verbeteren, waarvoor het hebben van een vertegenwoordiger in den Volksraad als één der middelen wordt beschouwd.

EEN LITTERAIRE FACULTEIT ZONDER NEDERLANDS?

DOOR Dr. S. P. URI

Nu de plannen tot oprichting van een litteraire faculteit aan de Rechtshogeschool te Batavia steeds vaster vorm beginnen aan te nemen, zoals o.a. blijkt uit het feit dat de Regering den Secretaris van het Departement van O. en E. een studiereis heeft laten ondernemen om gegevens ten behoeve van deze organisatie te verzamelen, wordt het tijd zich nogmaals ernstig af te vragen welke studievakken aan een zodanige faculteit behoren gedoceerd te worden.

Men is het er algemeen over eens dat men bij iedere beslissing dienaangaande de eisen van de practijk allereerst in het oog dient te houden. De toestand van 's Lands Kas laat niet toe op grote schaal te experimenteren met leerstoelen, die in generlei wezenlijke behoefte zouden voorzien en die alleen zouden dienen om het geheel de schijn van een volledige Universiteit te geven.

Vandaar dat men terecht voorlopig alleen de stichting van één of meer leerstoelen voor Oosterse talen en één voor Indische geschiedenis overweegt. Of ook de studie van de sociale wetenschappen hierin betrokken zal worden is onzeker, zoals o.a. blijkt uit een beknopt verslag van de voordracht, die Dr. I. J. Brugmans kortgeleden heeft gehouden voor de Maatschappij voor Nederlandsche Letterkunde te leiden. [1])

Het belang van eerstgenoemde vakken zal ieder, die de behoeften van deze landen enigermate kent, terstond duidelijk zijn; terwijl ook de eminente betekenis van het tweede studievak voor ieder, die beseft wat de beoefening van zijn historie voor een volk betekent, onomstotelijk vaststaat.

[1]) Zie Bat. Nieuwsbl. v. 13-1-'40.

Maar toch is hier verschil.

Terwijl bij de plannen tot het doceren van de Inheemse talen de practische behoefte op de voorgrond staat, is bij het plan voor een leerstoel in de Indische geschiedenis het ideële doel doorslaggevend.

Immers de Indische maatschappij biedt wel een arbeidsveld aan taalkundig geschoolden, ook al kan men er over twisten hoever die scholing moet gaan, maar zeker niet aan wetenschappelijk gevormde historici, die in de practijk niet of hoogst zelden gevraagd worden.

Bij de te ontwerpen leerstoel van Oosterse talen mag de ideële overweging verder meespreken dat „de taal is gans het volk", het plan voor het professoraat in de Geschiedenis is uitsluitend te rechtvaardigen door het inzicht, dat een volk, dat zijn geschiedenis verwaarloost, zijn plaats onder de zon niet verdient en dat de afneming van het „historisch bewust zijn" in het algemeen een gevaar betekent voor het voortbestaan van alle cultuur.

Maar als men dit inziet, als ons dit meer is dan een frase, zoals er in deze tijd zovele opgeld doen, dan mag men zich toch met klem afvragen, waarom men tot heden het Nederlands niet in deze plannen heeft betrokken.

Dr. Brugmans, kenner bij uitnemendheid van deze materie, wees er in genoemde rede terecht op, dat het onderwijs hier te lande het resultaat is van „een doelbewust regeringsbeleid" en in laatste instantie „een staatkundig vraagstuk" vormt.

Nu hoeft men echter geen chauvinistisch Nederlander te zijn, om het een anomalie te achten dat bij een litteraire faculteit in Nederlandsch-Indië de Nederlandse taal- en letterkunde op de Series lectionum zou ontbreken.

Reeds uit politieke overwegingen zou het geraden zijn de Nederlandse cultuur niet achter te stellen bij de Javaanse, Soendanese, Maleise enz. Al te veel nog kent men Nederland hier als land van kooplieden, militairen en ambtenaren; te weinig als natie, die op cultureel gebied een zeer hoge plaats inneemt in de rij der volken. Als Nederland prijs stelt op het behoud van Indië, dan dient het evenzeer oog te hebben voor de geestelijke als voor de materiële verdediging van deze gewesten. Geestelijke waarden zijn niet te becijferen, maar het is mijn heilige overtuiging dat een ruimer en een deskundiger verspreiding van het beste wat de Nederlandse beschaving heeft voortgebracht, ook het politieke contact tussen Oost en West niet weinig zou versterken.

Daarbij komt dan een nog wijder belang. Prof. Dr. J. Ph. Duyvendak schreef er reeds over in de kolommen van dit blad, n.l. dat de Universiteit, naast een practische taak als opleidingsinstituut, ook nog een meer ideële functie heeft te vervullen: als studie-centrum. [1])

De professoren zijn zowel hoogleraren, d.i. verspreiders van wetenschappelijke kennis, als zelfstandige beoefenaars van de wetenschap, die arbeiden aan een der hoogste menselijke idealen: de vooruitgang van [de wetenschap en het heil der mensheid.

Dit uiteindelijke doel, hoezeer ook onbegrepen door velen in deze tijd, mag nimmer bij de plannen tot het stichten van een universiteit uit het oog verloren worden.

Maar thans rijst de vraag hoe deze schone idealen in dit geval te verwezenlijken zouden zijn. Natuurlijk moeten we eerst de resultaten van de studiereis van Prof. Brugmans afwachten, maar het kan toch geen kwaad vast vooruit te lopen op de conclusies die deze ongetwijfeld in zijn rapport zal neerleggen en de adviezen die hij waarschijnlijk aan het Gouvernement zal verstrekken.

Prof. Duyvendak heeft in bovengenoemd [artikel een weg gewezen, betreffende de studie der Oosterse talen, die ook voor het onderhavige vak zeer goed te bewandelen lijkt en stellig zou voeren naar het doel dat hierboven is aangeduid.

Hij merkte n.l. op, dat het geenszins nodig is zich hier in Indië gebonden te achten aan de tradities der Nederlandse Universiteiten, wat betreft de inrichting van het hoger onderwijs en de duur van de studie.

Iets dergelijks zou zeer zeker ook in het geval van het Nederlands, waarover Prof. Duyvendak niet sprak, zeer wel mogelijk zijn.

Een sterk op het staatkundig en algemeen cultureel doel gericht professoraat in de Nederlandse cultuurgeschiedenis is zeker ook onder de huidige financiële omstandigheden te verantwoorden.

Men zou de studieduur kunnen beperken en de studiestof kunnen besnoeien, zonder veel aan breedte en diepte te verliezen.

Men zou sommige colleges echter verplicht moeten stellen voor alle studenten in de litteraire vakken en verder het vak geheel als bijvak of keuzevak voor belangstellenden moeten openstellen.

Ik denk hier niet alleen aan de studenten, want van den betrokken hoogleraar zou men ook enig optreden naar buiten mogen verwachten, in verband met wat boven over de representatieve zijde van een dergelijke functie werd betoogd.

[1]) Een litteraire Faculteit op komst? Kol. Stud. 1938 No. 6.

Men zou dan de strenge splitsing in vakken (taalkunde, letterkunde, geschiedenis enz.) moeten laten vallen en voorlopig kunnen volstaan met een leerstoel in Nederlandse Cultuurgeschiedenis, in de geest van de reeds bestaande in Engeland, Duitschland., Amerika, Afrika enz.

Afgezien immers van de aan buitenlandse universiteiten vroeger of nog verbonden oudere hoogleraren die mij bekend zijn: Prof. André Jolles en Prof. Van der Meer in Duitschland, Prof. Barnouw in Noord-Amerika en Prof. Bokhorst in Zuid-Afrika, heeft men in de latere jaren, al of niet met steun van Nederland, leerstoelen geschapen in Londen (Dr. Wevers) in Bonn en Keulen (Dr. Noordergraaf) en tijdelijk ook in Parijs (Dr. Walch), alle bezet door jongere Nederlandse geleerden, die een bredere taak te verrichten hebben dan het doceren van Nederlandse taalkunde, letterkunde of geschiedenis alleen.

Is het nu niet een beetje dwaas, dat de Nederlandse cultuur zijn apostelen heeft in de voornaamste landen van Europa en zelfs in Amerika en Afrika, doch deze niet zou hebben in haar overzeese gebiedsdelen? Het is dwaas als men zich op het standpunt plaatst, dat Indië een deel is van het rijk der Nederlanden; het is bepaald onverstandig als men de ouderwetse opvatting huldigt, dat men zich hier bevindt in Nederlandse Koloniën, waar de Nederlander de rol van „oudere en wijzere broeder" heeft te vervullen.

In andere landen heeft men de taak van een koloniserende mogendheid beter begrepen: gezien de vele universiteiten in een gebied als Brits-Indië en Frans-Noord-Afrika. Daar beseft men trouwens veel meer wat het moderne wapen der reclame en propaganda ook op geestelijk gebied waard is: getuige de fanatieke Duitse propaganda voor een nieuwere „Weltanschauung, de geraffineerde Engelse reclame voor de Britse zaak en de intensieve Franse verbreiding van de „culture française".

Heeft Raffles ons trouwens niet de ogen geopend voor het interessante verleden van onze eigen koloniën? Bloeit hier te lande niet een Verein für die Kultur- und Völkerfreunde Ost-Asiens?

Heeft tenslotte Professor Bousquet niet een heel klein beetje gelijk als hij de Nederlanders onderschatting van culturele factoren in hun koloniaal bewind verwijt? Waar is trouwens onze professor voor algemene en vergelijkende koloniale geschiedenis? Aan de enige litteraire faculteit in de koloniën is zo'n leerstoel toch ook geen

overbodige luxe te achten. Misschien zelfs is deze nog gewenster dan die voor Nederlands.

Eén hoogleraar voor Indische geschiedenis, als tegenstuk voor de Indische talen; één voor algemene koloniale geschiedenis en één voor Nederlandse cultuurgeschiedenis, als noodzakelijke aanvulling ten behoeve van de Nederlandse belangen, dàt lijkt mij voorlopig de ideaalbezetting, die echter nog wel lange tijd tot de vrome wensen zal blijven behoren.

Uitgangspunt van deze beschouwingen is en blijft de practijk; en dan is de leerstoel voor Nederlandse cultuurgeschiedenis van het bovengeschetste karakter het allereerst mogelijk en noodzakelijk.

Men zal natuurlijk de vraag opwerpen of niet reeds op andere wijze in deze behoefte wordt voorzien. Er werken hier in Indië bij het middelbaar onderwijs verscheidene leraren, die zich door woord en geschrift beijveren de Nederlandse cultuur ook buiten de school te verbreiden. De Volksuniversiteit verricht eveneens veel goed werk op dit gebied. Door de kunstkringen, enkele couranten en tijdschriften, enz. wordt eveneens het grote doel nagestreefd.

Maar het blijft alles surrogaat, omdat al deze personen en instellingen zich richten tot het grote publiek, en dus gedwongen zijn te veel te vulgariseren.

Nu zal de werkelijk diepgaande academische studie op dit gebied hier te lande natuurlijk nooit te bereiken zijn. Daartoe ontbreken hier het materiaal en de ondergrond. Aan de Nederlandse Universiteiten, ontstaan in het tijdperk der Renaissance, kan men zich b.v. het hoger onderwijs nog steeds niet voorstellen zonder kennis van Latijn en Grieks. Vandaar dat de litteraire faculteiten daar alleen toegankelijk zijn voor de bezitters van het einddiploma-Gymnasium-alpha, of een daarmee gelijk gesteld diploma.

Voor Indië is het onmogelijk aan deze eis te blijven vasthouden. Wel bezitten we op Java lycea met een gymnasium-afdeling te Batavia, Bandoeng en Soerabaja, maar de abituriënten van de alpha-richting zijn niet talrijk en zullen toch meestal voor verdere studie naar Holland trekken.

De toekomstige litteraire faculteit zal dus open gesteld dienen te worden voor de bezoekers van het Lyceum (met uitzondering van de wis- en natuurkundige richting), van de H.B.S. A. (z.g.n. litterair-economische richting) en de A. M. S. A en B (z.g.n. Oosters-litteraire en Nederlands-litteraire richting).

Dit impliceert dat de betrokken hoogleraren geen of slechts gedeeltelijke kennis van de klassieke talen en cultuur zullen mogen verwachten.

Is dit een onoverkomelijk bezwaar? Is hoger onderwijs in de litteraire vakken a priori uitgesloten zonder of met onvolledige kennis van Latijn en Grieks? Ik geloof het niet.

Een toekomstig professor in de Nederlandse cultuurgeschiedenis zou minder diep op taalkundige kwesties in kunnen gaan dan een filoloog of linguist van de oude stempel in Nederland; een Indisch hoogleraar in de algemene koloniale geschiedenis zou niet bij de Grieken kunnen beginnen, of zijn leerlingen een citaat in het Latijn voorleggen.

Het hoger onderwijs zou daardoor ongetwijfeld beneden het Nederlandse peil moeten blijven. Men verliest hier een stuk in de diepte. Maar kan men het niet in de breedte ruimschoots terug winnen? Alle leerlingen van middelbare scholen hier te lande bezitten b.v. van huis uit kennis van diverse Oosterse culturen, die de Nederlandse scholieren hun benijden mogen. Beroemt ook de Hollander in Indië zich niet in het algemeen op zijn breedheid van blik, veroorzaakt door het kennen van minstens twee cultuurgebieden, die ruimschoots opweegt tegen de dieper doordringende maar vaak bekrompener zienswijze in het vaderland?

Nogmaals, bovengeschetste leerstoel voor Nederlandse cultuurgeschiedenis is slechts bedoeld als onderdeel van een voorlopig minimumprogramma, ontworpen met het oog op de practische mogelijkheid en gewenstheid.

Wij moeten de toestand in Indië vooral niet idealiseren. De Hollander is altijd bekend geweest om zijn nuchterheid. Zo hoorde ik eens iemand in een gesprek over het onderwijs hier te lande beweren: „Een onderwijzer in Indië staat voor mij gelijk met een bewaarschoolonderwijzeres in Nederland en een Indisch leraar doet grotendeels het werk van een Nederlands onderwijzer". Deze redenatie, die maar al te veel waarheid bevat, vervolgend, concluderen wij, dat een Indisch hoogleraar dus gedeeltelijk het werk zal moeten doen van een Nederlands leraar.

Ik vrees reeds critiek op deze ongetwijfeld al te cynische voorstelling van zaken. Maar toch zou ik in dit verband willen vragen: wát is daar eigenlijk tegen? Waarom kan het werk, dat in Holland door verscheidene voortreffelijke leraren aan middelbare scholen wordt verricht, hier niet gedaan worden door enkele „hoogleraren"

verbonden aan een centrum als de nieuw op te richten letterkundige faculteit?

Na deze algemene beschouwingen nog enkele losse opmerkingen voor de practische verwezenlijking van dit alles.

Het spreekt vanzelf dat men voor de bezetting van deze cathedra niet zou moeten kiezen een gespecialiseerden en in het vak vergrijsden vakgeleerde uit Nederland, die zonder begrip van bovengeschetste veelzijdige en delicate taak hier zou komen.

Grote kosten zou de uitvoering van dit voorlopige plan ook niet met zich meebrengen: niet veel meer dan één hoogleraarssalaris en een naar de omstandigheden wisselend bedrag voor de vorming van een boekerij. Deze zou voorlopig kunnen worden ondergebracht in de bibliotheek van het Bataviaasch Genootschap, waarin al een en ander op dit gebied te vinden is.

Collegezalen bezit de Rechtshogeschool voldoende, want niemand stelle zich voor dat het daar terstond storm zou lopen.

Dit zijn slechts enkele suggesties, die natuurlijk voor wijziging vatbaar zijn. Misschien zal het te verwachten rapport van den secretaris van O. en E. een verdere uitwerking van deze opmerkingen overbodig maken, maar het docht mij goed reeds thans, nu deze kwestie weer actueel begint te worden, de vraag op te werpen of niet de Nederlandse cultuurgeschiedenis in de eerste plaats thuis hoort aan een eventueel op te richten litteraire faculteit in Nederlandsch-Indië!

Batavia — Januari 1940.

Naschrift Redactie.

Met het opnemen van dit artikel wil de Redactie niet te kennen geven, dat zij daarmede dit onderwerp afdoende behandeld acht. Zij is veeleer van meening, dat het onderwerp van een zoodanig nationaal en actueel belang is, dat het een nog dieper gaande bestudeering en openbare bespreking verdient.

ONTVANGEN BOEKEN EN TIJDSCHRIFTEN

Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde. 1940 Afl. 1.

Inhoud: Dr. J. Van Baal: Een reis naar het Gab-Gab-gebied (Midden Fly-rivier).

Dr. H. K. J. Cowan: A Persian inscription in North Sumatra.

Dr. C. Nooteboom: Vaartuigen van Mandar.

Dr. K. C. Crucq: De verdwenen kanonnen van het Kasteel Japara.

Dr. K. C. Crucq: Nog eenige gegevens omtrent de kanonnen te Soerakarta.

Dr. A. N. J. Th. à Th. van der Hoop: De Megalithische hoofdenzetel oorsprong van den Lampongschen Pepadon?

Ir. J. L. Moens: Was Purnavarman van Taruma een saura?

E. Du Perron: Multatuli's Saïdjah-lied in het maleis.

Mededeelingen.

Dr. C. Hooykaas: Het Gangeszwaard.

Dr. K. C. Crucq: Aanteekeningen nopens de terminologie gebruikelijk bij oud geschut.

Boekbespreking.

General anthropology, ed. by F. Boas.

R. F. Barton: Philippine pagans. The autobiographies of three Ifugaos.

Wilhelm Mühlmann: Methodik der Völkerkunde, door Dr. J. Ph. Duyvendak.

Bibliografische notities.

Herdenking v/h 25-jarig bestaan der Vereeniging Kartinifonds te 's-Gravenhage, gehouden op Dinsdag 10 Januari 1939 in Hotel Wittebrug.

Geen Nationale Veiligheid zonder Potent Internationaal Politieleger.

Weltwirtschaftliches Archiv: September und November 1939.

De Ingenieur in Nederlandsch-Indië: December 1939 en Januari 1940.

Fl. 1859

KOLONIALE STUDIËN

INHOUD

Bladzijde

De herziening van de politieke verhouding tot de Vorstenlandsche zelfbesturen, door Mr. H. G. Verhoeff 109

De Amerikaansche Handelspolitiek aan den vooravond van een nieuwen termijn, door C. J. Kretschmer de Wilde. 156

De ontwikkeling van het boschbeheer in verband met de Bestuurshervorming in de Buitengewesten, door Ir. G. C. Kampman 170

Een nieuwe inheemsche visscherij, door Dr. J. Reuter. 199

Boekbesprekingen:

J. S. Furnivall, „Netherlands India, a study of plural economy, Cambridge, University Press 1939", door Drs. W. Koster 219

Tijdschrift voor Internationale vraagstukken. Uitg. mij. A. W. Sijthoff., Doesastraat, Leiden, door Dr. N. A. C. Slotemaker de Bruïne 221

Ontvangen boeken en tijdschriften 223

DE HERZIENING VAN DE POLITIEKE VERHOUDING TOT DE VORSTENLANDSCHE ZELFBESTUREN

DOOR Mr. H. G. VERHOEFF

De jongste troonwisseling in het Soenanaat Soerakarta heeft zich wel in een uitgebreide belangstelling mogen verheugen, niet alleen in de Vorstenlanden doch tot ver daarbuiten, tot in 's Lands vergaderzaal aan het Hertogspark toe.

Gold deze belangstelling in de eerste plaats den persoon van den opvolger, toch was men ook niet weinig benieuwd naar den inhoud van het politiek contract, dat met dezen zou worden aangegaan. Bij geruchte had men wel eens kunnen vernemen, dat aan de samenstelling van een nieuwe overeenkomst reeds geruimen tijd werd gewerkt, doch een geheimzinnig waas omhulde dit alles, hetgeen wel eens aanleiding gaf tot veronderstellingen, dat bij de troonwisseling het Zelfbestuur wel weer iets van zijn aanzien zou moeten inboeten. Leerde niet de geschiedenis der Zelfbesturen, dat een troonwisseling dikwijls werd aangegrepen om hun een deel van hun macht en aanzien te ontnemen? En wie geen vreemdeling was in de Vorstenlanden wist, dat de groote evolutie, die gedurende de lange bewindsperiode van wijlen Pakoe Boewono X in de wereld heeft plaats gehad en die ook de Vorstenlanden niet onberoerd heeft gelaten, oorzaak was, dat de bestaande politieke verhouding tot het Soenanaat, zooals die in de opeenvolgende contracten was vastgelegd, in geenen deele meer voldeed aan de behoeften van den tegenwoordigen tijd en daardoor in de praktijk dikwijls aanleiding gaf tot moeilijkheden.

Dat een herziening van deze politieke verhouding noodzakelijk was, niemand die het in twijfel trok. Maar hoever zou het Gouvernement daarbij willen gaan en zou het Zelfbestuur daarbij weer een groote veer moeten laten? Met belangstelling werd dit door velen, met een stille vrees door sommigen, tegemoet gezien.

Op 26 April 1939 werd het nieuwe politiek contract door Pakoe Boewono XI onderteekend, op 27 Juni d.a.v. werd het door de Regeering bekrachtigd. Nog echter was de inhoud slechts aan de weinige ingewijden bekend, hetgeen aanleiding gaf tot allerlei onjuiste veronderstellingen bij de besprekingen in den Volksraad in Augustus 1939.

Thans echter is het doek weggetrokken en ligt het contract daar voor ons, bekend gemaakt in Staatsblad 1939 nr. 614. Wat is nu het resultaat van de herziening der politieke verhouding? Is de vrees van sommigen bewaarheid?

Onderwerpen wij daartoe het nieuwe politiek contract aan een nadere beschouwing en bespreken wij in de eerste plaats de rechtspositie van het Zelfbestuur [1]), in de tweede plaats den Vorst, in de derde plaats de regeermacht van het Zelfbestuur, zooals deze wordt bepaald door den omvang van zijn grondgebied, personengebied en bevoegdhedengebied, en in de vierde plaats hoe het nieuwe contract inwerkt op de vier regeerfuncties: bestuur, politie, rechtspraak en regeling.

Bij deze beschouwingen is uitgegaan van het nieuwe politiek contract met het Soenanaat, aangezien alleen dit openbaar is gemaakt in het Staatsblad. Waar artikelen worden aangehaald, hebben deze dan ook betrekking op het Soenanaatscontract. Verwacht mag evenwel worden, dat het op 18 Maart jl. met den nieuwen Sultan van Jogjakarta gesloten contract in hoofdzaken daarmede zal overeenstemmen. Voorts was het tot dusver gebruikelijk voor het Mangkoenagorosche Rijk en het Pakoe Alamsche Zelfbestuur zooveel mogelijk overeenkomstige regelen te doen gelden. Hetgeen hierna wordt opgemerkt met betrekking tot het Soenanaat kan daarom in het algemeen geacht worden mutatis mutandis ook te gelden voor de drie andere Vorstenlandsche Zelfbesturen. Evenwel

[1]) Het woord „Zelfbestuur" wordt in dit opstel, overeenkomstig het in de Vorstenlanden bestaande gebruik, gebezigd als algemeene aanduiding voor het zelfregeerende landschap of rijk. Het woord „landschap" is evenwel in de Vorstenlanden niet gebruikelijk, terwijl het woord „rijk" niet voor alle Vorstenlandsche Zelfbesturen wordt gebruikt.

zal worden getracht de volgende beschouwingen zooveel mogelijk een algemeen Vorstenlandsch karakter te doen dragen.

I. DE RECHTSPOSITIE VAN HET ZELFBESTUUR.

Ten einde het verschil in rechtspositie vóór en na het nieuwe politiek contract te leeren kennen, is het noodig even terug te gaan in de geschiedenis, tot 11 December 1749, toen Pakoe Boewono II verklaarde het eens zoo machtige rijk Mataram „met ab- en dependentië, alle gezag, magt en authoriteyt, welke ik tot dato hebbe gehad, over te geven aan de Doorlugtige Oost-Indische Compie, ... , doende overzulks bij deesen daervan volle afstand, en verklaere van nu af aen daerop geen de minste praetensie meer te hebben of te houden, maar 't rijk voorschreven, in voegen voormelt, bij deesen uyt eygene vrye en onbedwongene wil gecedeert en overgegeven te hebben aen voorschreven Doorlugtige Compie," . . . . . [1])

Daarmede had het eens zoo machtige Mataramsche Rijk als onafhankelijke staat opgehouden te bestaan. Vier dagen later ontving de oudste zoon van Pakoe Boewono II het rijk uit handen van de Compagnie, doch niet „uyt kragt van eenige vermaking, erffenisse of geboorte", maar alleen „uyt enkelde gunst en genegentheyt, ter beheeringe". En even verder verklaarde Pakoe Boewono III in deze door hem als kroonprins onderteekende en den volgenden dag als Soesoehoenan bekrachtigde „Acte-obligatoir" van 14 December 1749 [2]): „En ingevolge van dien zal dus door mij en mijne nakomelingen nooit nog ten eeuwigen dage geen de alderminste praetensie gemaakt of mogen gemaakt worden op 't Mattarmsche rijk, welk ik eenelijk vanwegen d'E. Compagnie en uyt handen van den heer gouverneur Van Hohendorff ter bestieringe ontfange en bekenne te ontfangen, veelmin op de landen en heerlijkheeden, door mijnen vader aen de Doorlugtige Compie by opgemelde contracten afgestaen, overgegeven en geceedeert."

Hiermede had de verhouding tusschen de Compagnie en het Mataramsche Rijk eenerzijds, die tusschen het Rijk Mataram en zijn vorstenhuis anderzijds, een radicale wijziging ondergaan, welke tot aan de jongste troonopvolgingen te Soerakarta en Jogjakarta zoo is gebleven.

[1]) Vgl. de acte van afstand in „CORPUS DIPLOMATICUM NEERLANDO-INDICUM", dl. V, blz. 494 e.v.
[2]) CORPUS V, blz. 496 e.v.

Eenerzijds werd het rijk een deel van het grondgebied van Nederlandsch-Indië, onder het oppergezag van de Compagnie, later van de Kroon vertegenwoordigd door den Gouverneur-Generaal, en ontvingen de opeenvolgende Vorsten het slechts „ter beheering" of in „leen", zooals het in de latere akten van verband heet. Bij den dood van iederen Vorst viel het weer terug aan de Compagnie, respectievelijk aan het Gouvernement.

Anderzijds had het vorstenhuis zijn dynastieke rechten verloren, werd iedere opvolger door den Gouverneur-Generaal aangewezen, die bij een akte van verband verklaarde zijn waardigheid als „leenman" niet te hebben verkregen „uit kracht van eenig in mij gevestigd recht, maar blootelijk door de gunst en de genegenheid, welke Zijne Excellentie de Gouverneur-Generaal, Harer Majesteit's vertegenwoordiger, mij toedraagt.", zooals het in de latere akten van verband heette.

In de praktijk kwam dit evenwel niet zoo scherp tot uiting en was de nauwe band tusschen Vorst en rijk blijven bestaan, zoo zelfs, dat men tot voor kort in zelfbestuurskringen nog verdedigde, dat rijk en Vorst als 't ware één zijn, en men de rechtspersoonlijkheid van het eerste in twijfel trok.

Hoe nu is in het nieuwe politiek contract hierin voorzien?

In de eerste plaats is de rechtspositie van het Zelfbestuur uitdrukkelijk vastgelegd. Met de z.g. „leen"-verhouding is voorgoed gebroken. Thans geen terugkeer meer tot het Gouvernement bij het overlijden van een Vorst, doch het blijft als een rechtsgemeenschap met een eigen karakter bestaan. Het is een deel van het grondgebied van Nederlandsch-Indië en is een van die rijk gevarieerde rechtsgemeenschappen, waaruit dit bestaat.

Dit gebiedsdeel, dat thans uitdrukkelijk tot een rechtspersoon wordt verklaard (art. 2), draagt de kenmerken van iedere autonome rechtsgemeenschap: het heeft een eigen grondgebied waar, een personengebied waarover, en een bevoegdhedengebied waarin het overheidsgezag uitoefent. Het heeft daartoe eigen organen, die met dat overheidsgezag zijn bekleed en het naar buiten vertegenwoordigen: de Zelfbestuurder en de Rijksbestuurder, en eigen geldmiddelen om de vervulling der overheidstaak te bekostigen. Tevens is aan het Zelfbestuur in burgerlijke zaken een hooger forum aangewezen. Als inheemsche rechtspersoon zou het voor den landraad moeten verschijnen. Het werd beter geacht de burgerlijke rechtsvorderingen tegen het Zelfbestuur in eersten aanleg te

onderwerpen aan de kennisneming van den Raad van Justitie (art. 29).

Het Zelfbestuur staat als gebiedsdeel van Nederlandsch-Indië onder het oppergezag van Hare Majesteit de Koningin der Nederlanden, vertegenwoordigd door den Gouverneur-Generaal. Met inachtneming van dit oppergezag, wordt het bewind over het Zelfbestuur gevoerd door een door den Gouverneur-Generaal aan te wijzen Zelfbestuurder (art. 1).

II. DE VORST.

Nu eenerzijds de rechtspositie van het Zelfbestuur is vastgelegd, is anderzijds de band tusschen het Zelfbestuur en zijn vorstenhuis versterkt.

Het recht op den troon was alleen in de contracten van 13 Februari 1755 en 2 April 1792 met den eersten en den tweeden Sultan, en de contracten van 29 September 1788 en 23 December 1811 met den Soesoehoenan Pakoe Boewono IV als erfelijk erkend. Later ontmoet men daarover geen clausule meer en verklaarde iedere Zelfbestuurder bij de akte van verband zijn waardigheid „niet te hebben verkregen uit kracht van eenig in mij gevestigd recht", maar „blootelijk door de gunst en de genegenheid, welke Zijne Excellentie de Gouverneur-Generaal, Harer Majesteit's vertegenwoordiger, mij toedraagt."

Thans daarentegen zijn de dynastieke rechten van het vorstenhuis uitdrukkelijk vastgelegd. Voortaan geen verklaring meer, dat de Vorst zijn waardigheid „blootelijk door de gunst en de genegenheid" van den Gouverneur-Generaal heeft verkregen, noch een betooning van hun „verkleefdheid en dankbaarheid", doch een erfelijk recht op den troon door de bevestiging van de dynastie van zijn Huis, in het Soenanaat van de dynastie van Z.V.H. den Soesoehoenan Pakoe Boewono X, welke voortvloeit uit artikel 4 van het contract, waar is bepaald, dat tot de waardigheid van Soesoehoenan slechts kunnen worden verheven mannelijke nakomelingen van Zijne Vorstelijke Hoogheid den Soesoehoenan Pakoe Boewono X.

Alleen aan den eisch van geschiktheid, welke wordt beoordeeld door den Gouverneur-Generaal, moest, zooals wel van zelf spreekt, worden vastgehouden. Gold deze eisch ook reeds bij elke keuze van een troonopvolger in het verleden, nu aan den Vorst ook een

persoonlijk aandeel in de bestuursvoering is toegedacht (art. 19), is het nog des te meer noodig, dat hij de eigenschappen bezit om zijn hooge functie nauwgezet en waardig te vervullen. Naast de bevestiging van de dynastie van den Soesoehoenan Pakoe Boewono X is daarom ook nog in een afzonderlijk artikel de handhaving van den regeerenden Soesoehoenan in Zijne waardigheid verzekerd, zoolang Hij Zijne verplichtingen stipt nakomt en Zich als een waardig Vorst gedraagt. Geschiedt zulks niet, zoo kan Hij door den Gouverneur-Generaal van Zijne waardigheid worden ontheven, eveneens indien Hij door lichamelijke of geestelijke gebreken buiten staat geraakt tot het voeren van het bewind (art. 6).

Ten aanzien van de orde van erfopvolging is alleen bepaald, dat de mannelijke nakomelingen van den laatst geregeerd hebbenden Vorst den voorrang hebben boven andere mannelijke nakomelingen van Z.V.H. Pakoe Boewono X, hetgeen dus wil zeggen, dat zoons gaan vóór broers, indien onder hen althans iemand wordt gevonden, die geschikt is. In het Mangkoenagorosche Huis is ook opvolging in de vrouwelijke lijn mogelijk, hetgeen in het verleden tweemaal is voorgekomen. [1]) Voor het overige is de erfopvolging overgelaten aan traditie en adat, waarvan een der belangrijkste regels is, dat de zoon van een hoofdvrouw (garwa padmi) gaat vóór den zoon uit een bijvrouw (garwa ampejan).

Nu het zelfbestuursgebied na overlijden van een Vorst niet meer terugkeert tot het Gouvernement, maar als vorstendom blijft voortbestaan, moest een voorziening worden getroffen voor de uitoefening van het bestuur gedurende het tijdvak tusschen het overlijden van den Vorst en de verheffing van zijn opvolger. Onder den ouden toestand, ook nog tijdens de jongste troonwisselingen, werden de bevoegdheden van den Vorst gedurende dat tijdvak uitgeoefend door het Hoofd van gewestelijk bestuur, als gevolg van het feit, dat het zelfbestuursgebied terugkeerde tot het Gouvernement. Het gewestelijk bestuurshoofd nam daartoe het rijkszegel onder zich en trok oudtijds zelfs in den Kraton.

Bij de nieuwe regeling moest — wat het Soenanaat en het Sultanaat betreft — rekening worden gehouden met de tweeledige functie van den Vorst: die van bestuurder over het Rijk buiten den

[1]) nl. met Mangkoenagoro III, die een zoon was van de oudste dochter van Mangkoenagoro II, en Mangkoenagoro IV, zoon van de tweede dochter van Mangkoenagoro II.

Kraton, en die van Hoofd van zijn geslacht, als hoedanig hij gezag uitoefent binnen den kraton.

In eerstgenoemde functie, van bestuurder over het Rijk, is de Rijksbestuurder de tweede man. Hij is wat men volgens Rouffaer oudtijds noemde de „Patih djåbå", d.i. Buiten-Vezier; immers die over het Land regeert, niet over de Rijksstad. Voor de engere kraton- en hoofdstadbelangen had men tot 1755 een afzonderlijken „Patih djero" of Binnen-Vezier, in oud-Hollandsche stukken onzuiver „Tweede Rijksbestierder" genoemd.

In den Kraton is evenwel de Kroonprins of Pangeran Adipati Anom de tweede man, oudtijds „Ratoe Anom", de „Jonge Vorst". Maar als zoodanig kwam hij in het Rijk nà den ouden of „heuschen" Adipati, zooals Rouffaer zegt, „die, als Patih, den Ouden en Echten Vorst immers vertegenwoordigde." „Vandaar, ook tegenwoordig nog, het scherpe onderscheid tusschen Kapatihan, het „Rijksbestuur", en de Kadipaten, het „Prinsenhof", resp. in den Heuschen (ouden) en in den Jongen (titulairen) Adipati belichaamd. De een is toch Hoofd der Rijksambtenaren (prijaji), de ander Hoofd van den Bloede." [1])

Ook thans ziet men dit verschil nog steeds. Bij de garebegs blijft de Rijksbestuurder met de bestuurs- of buitenregenten en verdere ambtenaren op de pagelaran (de overdekte plaats op de aloon-aloon vóór den kraton) om aldaar de bevelen van den Vorst in ontvangst te nemen. Bij het openbaar gehoor ten Gouverneurshuize op den verjaardag van H. M. de Koningin biedt een pangeran de gelukwenschen aan namens den Vorst en zijn Huis, de Rijksbestuurder voor zichzelf, namens zijn ambtenaren en de bevolking.

Geheel aansluitende nu bij deze historisch gegroeide verhoudingen bepaalt artikel 5 van het nieuwe contract, dat tijdens het Soesoehoenanlooze tijdvak, en ook bij (tijdelijke) afwezigheid of verhindering van den Soesoehoenan, Zijne bevoegdheden worden uitgeoefend door den Rijksbestuurder voor zoover zij betreffen het bestuur over het Rijk, en door den Pangeran Adipati Anom of, indien er geen kroonprins is, door een commissie van drie leden van het geslacht van Z. V. H. Pakoe Boewono X voor zoover zij betreffen het gezag in den Kraton. De eenheid van het gezag blijft evenwel bewaard in den persoon van den Gouverneur, in

[1]) Rouffaer in het artikel „Vorstenlanden", overdruk uit Adatrechtbundel XXXIV, Serie D, nr. 81, blz. 47/48.

overeenstemming met wien als neutrale boven de partijen staande figuur de bevoegdheden in beide gevallen worden uitgeoefend.

Ook bij de jongste troonwisselingen heeft men deze regeling reeds in toepassing gebracht, zij het ook krachtens opdracht van wege het Gouvernement en nog niet op grond van het nieuwe contract, dat in dit opzicht eerst bij een volgende troonwisseling toepassing kan vinden. De regeling heeft daarbij zeer bevredigend gewerkt, waarbij in Jogja een commissie van vijf leden (pangerans) practischer bleek te zijn voor de uitoefening van de bevoegdheden van den Sultan in den Kraton.

Er kunnen zich evenwel omstandigheden voordoen, waardoor het tijdperk, dat er geen Vorst is, bijzonder lang duurt, bijv. bij langdurige ziekte of indien de voor troonopvolger in aanmerking komende persoon nog een te jeugdigen leeftijd heeft. In dat geval kan de Gouverneur-Generaal op andere wijze in de uitoefening van de bevoegdheden van den Vorst voorzien, bijv. door een tijdelijken vervanger aan te wijzen („Regent" in den zin van de artikelen 34, e.v. van de Grondwet).

Over de *civiele lijst* kwamen in de oude contracten geen bepalingen voor. De middelen van den Vorst en die van het Rijk waren toen trouwens niet gesplitst. Eerst sedert deze splitsing en de invoering van een begrooting werd het noodzakelijk een bepaald deel van de inkomsten af te zonderen als civiele lijst voor den Vorst, hetgeen voor het eerst in 1917 geschiedde. Was dit, als onderdeel der agrarische en maatschappelijke hervormingen in de achterliggende decennia, reeds een belangrijke stap in de richting van een betere vervulling van de overheidstaak, de hooge bedragen der civiele lijsten waren niettemin aanleiding, dat de bevolkingsbelangen niet in diè mate konden worden verzorgd als wel gewenscht was en er nog een merkbaar verschil bleef bestaan tusschen de Vorstenlanden en aangrenzend gouvernementsgebied. Wie, die per auto deze landen doorkruiste, heeft niet den toestand der Vorstenlandsche wegen aan den lijve gevoeld ! En zoo was het met allerlei bevolkingsbelangen als onderwijs, gezondheidszorg, stadsverbetering, e.a., welke niet diè verzorging konden erlangen welke noodig was, omdat de middelen daartoe ontbraken, terwijl anderzijds de verplichte diensten hier nog noodgedwongen moesten worden gehandhaafd.

Bij een troonwisseling werd daarom ook de civiele lijst een punt van overleg, en werd een regeling getroffen om door een geleidelijke versobering van de hofhouding van den Vorst meer gelden beschikbaar te krijgen ten behoeve van de algemeene bevolkingsbelangen.

In het Sultanaat geschiedde dit reeds bij de Kroonprinselijke verklaring van 1921, en de gunstige gevolgen van de daarbij getroffen regeling en de als uitvloeisel daarvan doorgevoerde hervormingen van de formaties van de Rijksgrooten en hun personeel (de z.g. golongans) bleven dan ook niet uit. In vele opzichten (wegenonderhoud, onderwijs, gezondheidszorg, stadsaanleg) stak het Sultanaat gunstig af bij het Soenanaat, terwijl een reservefonds kon worden gevormd voor minder goede jaren.

Thans is ook voor het Soenanaat een zelfde weg ingeslagen en bij het nieuwe politiek contract is een regeling getroffen om te geraken tot een geleidelijke versobering van de hofhouding en een vermindering van de civiele lijst ten bate van de Rijkskas. Ten aanzien van deze versobering is op enkele punten in het bijzonder de nadruk gelegd, nl. op een spoedige vermindering van het aantal leden en dienaren van de hofhouding, het niet-vervullen van overtollig geworden functies, de geleidelijke vermindering van het groote aantal pangerans tot twaalf (art. 9) en een vermindering van het aantal kratontroepen (de z.g. „Guard of honour") tot 600 man (art. 12).

De gedachte versobering kan evenwel slechts geleidelijk worden doorgevoerd, terwijl aan de ontslagen dienaren onderstanden zullen moeten worden toegekend. Boven de als eindbedrag gedachte som van *f* 1.170.000,— per jaar worden daarom gedurende de eerste jaren nog verschillende aanvullingsbedragen toegekend, welke geleidelijk afloopen.

Ook in het Soenanaat ziet men thans, hoewel het nieuwe contract nog geen jaar in werking is, reeds de gunstige gevolgen van het beschikbaar zijn van ruimere middelen ten behoeve van de bevolkingsbelangen. Met groote voortvarendheid wordt thans aan de verbetering van wegen en bruggen gewerkt en spoedig zal de beschamende achterstand bij de gouvernementslanden geheel zijn opgeheven.

Gelukkig zien ook de Vorsten zelf meer en meer in, dat het volk er niet is voor hen, maar Zij voor het volk, en Zij de eerste dienaar van het Rijk behooren te zijn. In de zorg voor de belangen van hun

onderhoorigen, niet in die voor eigen aanzien, behoort hun levensdoel te liggen, waarin hun hoogste gebiedster, H. M. de Koningin, een zoo navolgenswaardig voorbeeld geeft.

Een overgang, ook een geleidelijke, van den ouden toestand van vorstelijke mildheid naar den nieuwen toestand van versobering brengt echter ook verschillende moeilijkheden mede. Velerlei belangen en voorrechten worden getroffen en velen, die dachten hun leven lang hun Vorst te kunnen dienen, zien zich genoodzaakt in andere richting een bestaan te zoeken. Dat dit teleurstelling en zekere ontevredenheid zou verwekken, was te verwachten, doch dit weegt niet op tegen de veel grootere algemeene belangen, die met de versobering worden gediend, al moet ook worden getracht — en *wordt* er ook naar gestreefd — het leed voor de getroffenen zooveel mogelijk te verzachten en hen in andere functies onder te brengen. Overigens zal een geleidelijke verandering van de mentaliteit onder den uitgebreiden kring van bloed- en aanverwanten van den Vorst niet kunnen uitblijven. Meer en meer zullen dezen er een eer in moeten stellen zelf voor hun bestaan te zorgen, zelfs buiten de Vorstenlanden, in plaats van hun leven door te brengen in de schaduw van den Vorst.

Enkele Volksraadsleden schijnen zich tot tolk te hebben gemaakt van sommige ontevredenen en zijn in den Volksraad in Augustus vorig jaar een ontijdig debat begonnen over het nieuwe politiek contract, hetgeen bijna uitsluitend ging over de civiele lijst en de door te voeren bezuinigingen. Ontijdig was dit debat, omdat eenerzijds bedoelde Volksraadsleden niet beschikten over vo ledige en juiste gegevens doch niettemin meenden critiek te moeten oefenen op het Regeeringsbeleid, anderzijds de regeeringsgemachtigde geen volledige opheldering kon verschaffen, aangezien het politiek contract nog niet was bekend gemaakt.

Tijdens die debatten bleek bij sommigen de vrees voor te zitten, dat de Regeering uitgaven, die zij in verband met de ontoereikendheid der zelfbestuursmiddelen te haren laste had genomen, voortaan zou afwentelen op het Zelfbestuur. Het spreekt echter van zelf, dat, wanneer het Zelfbestuur door ruimere middelen beter toegerust is voor zijn overheidstaak, er voor het Land minder aanleiding zal zijn om hulp te verleenen. Het moet toch ook aan het Zelfbestuur meer bevrediging schenken, indien het bij de vervulling van zijn overheidstaak minder een beroep behoeft te doen op het Land. Het was daarom niet juist te veronderstellen, dat de bezuinigde

gelden ten goede zouden komen aan het Land. Ten rechte komen zij ten goede aan het Zelfbestuur en bevorderen zij de zelfwerkzaamheid van het Zelfbestuur in de vervulling van zijn overheidstaak.

Met het aan den Vorst als civiele lijst toegekende bedrag is hij formeel vrij te handelen zooals hij verkiest. Intern wordt er evenwel een zekere scheiding gemaakt tusschen het deel, dat voor de privé-uitgaven van den Vorst is bestemd, en het (grootste) deel, dat bestemd is voor zijn bloed- en aanverwanten, zijn hofhouding en hetgeen verder tot zijn waardigheid behoort.

Een overeenkomstig onderscheid bestaat er te Jogja ten aanzien van de bezittingen, waarbij men onderscheidt tusschen particuliere bezittingen van den Sultan en de bezittingen van den kraton (z.g. kroon-bezit), die men aanduidt met het woord ,,kongsèn", welke niet kunnen vererven. In het Soenanaat schijnt echter de Soesoehoenan geen particulier bezit te kunnen hebben, doch alles aan de kroon toe te behooren.

Behalve uit de civiele lijst, kan de Soesoehoenan, in tegenstelling tot de andere Vorstenlandsche Zelfbestuurders, nog andere inkomsten hebben, nl. uit de kroonondernemingen. Deze behooren tot de bezittingen van het Soenanaat, doch worden geëxploiteerd ten bate en ten laste van den Soesoehoenan (art. 11).

De rechtstoestand van deze en enkele andere zaken, waarover wel eens twijfel zou kunnen rijzen, zooals ook van de rijkssieraden, is thans uitdrukkelijk in het contract vastgelegd. Ook deze laatste behooren tot de bezittingen van het Zelfbestuur, doch zijn onder berusting van den Vorst (art. 10).

III. DE REGEERMACHT VAN HET ZELFBESTUUR.

Zouden de Volksraadsdebatten den indruk kunnen doen wekken, dat het bij de regeling van de verhouding tusschen het Land en de Zelfbesturen bijna alleen ging om de civiele lijst, belangrijker is de bepaling van den omvang van het gezag van den Vorst, van het ,,recht van zelfbestuur", waarover artikel 21 lid (2) der Indische Staatsregeling spreekt, welke in het nieuwe politiek contract uitvoerig regeling heeft gevonden.

Dit ,,recht van zelfbestuur" is op drieërlei wijze begrensd, waarbij men kan onderscheiden een grondgebied, een personengebied en een bevoegdhedengebied. Tezamen vormen deze, wat men tegenwoordig wel noemt, de ,,landschapssfeer", waarbinnen

het Zelfbestuur zijn gezag uitoefent, en bepalen zij dus de regeermacht van het Zelfbestuur.

Grondgebied.

In de eerste plaats is het gezag van het Zelfbestuur territoriaal beperkt, nl. tot het gebied van het betrokken Zelfbestuur, zooals dit zich in den loop der jaren krachtens verschillende contracten heeft gevormd tot dat binnen de tegenwoordige grenzen. Dit spreekt wel van zelf en geldt voor elke territoriale rechtsgemeenschap.

In den loop der jaren heeft het gebied der Vorstenlandsche Zelfbesturen vele wijzigingen ondergaan, waarop wij hier niet verder kunnen ingaan. In het nieuwe contract wordt bij deze historisch gegroeide gebiedsbepaling aangesloten. Alleen op één punt vereischen de grenzen nog een verbetering, nl. de grillige grenzen tusschen het Soenanaat en de provincie Midden-Java en de aldaar bestaande enclaves in het Soenanaatsgebied, waarvoor door den Gouverneur-Generaal een op ruiling van gebied berustende regeling zal worden vastgesteld (art. 3).

„Het gezag van den Soesoehoenan strekt zich niet uit buiten de grenzen van het Soenanaat", zoo bepaalt artikel 18 (lid (3) van het contract. Bij nauwkeuriger bestudeering van den omvang van dit gezag blijkt hierop echter toch nog een uitzondering te bestaan. Bij de ordonnantie in Staatsblad 1903 nr. 8 is n.l. in artikel 2 § I lid 1 bepaald, dat aan de kennisneming en beslissing van den Soesoehoenan zijn onderworpen de strafzaken wegens feiten gepleegd binnen het *gewest* (dus niet alleen het Soenanaat) Soerakarta en de Solosche enclaves in het gewest Jogjakarta, en de burgerlijke zaken, indien gedaagden in die gebieden woonachtig zijn, tegen tot de aldaar genoemde groepen van bloed- en aanverwanten behoorende personen en sommige hooge functionarissen. Indien dus een dergelijk persoon in het gebied van het Mangkoenagorosche Rijk een strafbaar feit pleegt of, aldaar wonende, tegen hem een civiele vordering wordt ingesteld, is de Soenanaatsrechter bevoegd van de zaak kennis te nemen en omgekeerd. Dit houdt dus in een zekere uitoefening van gezag buiten de grenzen van het Zelfbestuur. Het betreft hier echter zeer bijzondere gevallen, welke aan de geldigheid van het algemeene beginsel geen afbreuk doen, volgens den regel: lex specialis derogat legi generali.

Personengebied.

In de tweede plaats strekt het gezag van het Zelfbestuur zich niet in gelijke mate uit tot alle personen, die in zijn gebied gevestigd zijn. Vóór het sluiten van het nieuwe contract waren landsonderhoorigen daaraan geheel onttrokken.

Reeds in de oudere contracten van den Compagniestijd treft men bepalingen aan, waarbij bepaalde bevolkingsgroepen onder het gezag van de Compagnie werden geplaatst. Zoo komt in het contract van 19 — 20 October 1677 met den Soesoehoenan Amankoerat I [1]) o.a. de volgende zinsnede voor:

„zijnde daarenboven onse expresse intentie en begeerte, dat alle „de vremdelingen, soo Macassaren, Maleyers, Baleyers, Chinesen, „Moren etca, welke voor desen al toegelaten sijn in ons land te „wonen en nog na desen met toestemminge van de Compie daarin „sullen toegelaten werden, altijd sullen sorteren en staan onder „het gebied en de dicipline van de Compie, onvermindert dat het „ook sullen blijven onse onderdanen, en dat om onse natuurlijke „Javaanse onderdanen te beter van derselver overlast bevrijd te „houden . . .".

In contracten van 1705 en 1737 treft men soortgelijke bepalingen aan. Duidelijker evenwel is artikel 8 van de beide z.g. Rafflescontracten van 1 Augustus 1812, gesloten met den Soesoehoenan en met den Sultan, waarvan het eerste gedeelte aldus luidt:

„Except the Javanese, born within the territories of Souracarta/ „Mataram, every person of any other description whatever, living „under His Highness's administration, shall be considered under „the immediate jurisdiction of the British Government . . . ."

Dit artikel heeft meer dan een eeuw lang het personengebied bepaald. Op den duur ontstond evenwel steeds meer behoefte aan een nadere preciseering van de wederzijdsche onderhoorigen. De bepaling gaf ook tot eigenaardige consequenties aanleiding. Aangezien de plaats van geboorte criterium was voor de onderhoorigheid, bleef een Javaan, die geboren was in de gouvernementslanden, na vestiging in zelfbestuursgebied onderworpen aan het gezag van het Gouvernement, ook al woonde hij jarenlang in dit gebied of al was hij in dienst van het Zelfbestuur.

In 1921 stelde de ordonnantie in Staatsblad nr. 566, tot stand gekomen met instemming van drie der vier Zelfbesturen doch

[1]) CORPUS III, blz. 74 e.v.

zonder instemming van den Soesoehoenan, een nieuwe regeling daarvoor in de plaats. Wegens het gemis van de instemming van den Soesoehoenan is de rechtsgeldigheid dezer ordonnantie wel in twijfel getrokken, doch in de praktijk is zij steeds nageleefd. Wat de inheemsche bevolking betreft werden tot landsonderhoorigen verklaard inheemsche landsdienaren en personen van buiten het „gewest", die zich tijdelijk daarbinnen bevinden.

Ook onder deze regeling bleven moeilijkheden niet uit. Bij de inheemsche landsdienaren was het met name het eventueele grondbezit van een zelfbestuursonderhoorige, die landsdienaar werd, dat aanleiding gaf tot moeilijkheden. Aangezien een landsonderhoorige volgens de zelfbestuursverordeningen geen inlandsche rechten op den grond kan uitoefenen, zou iemand, die landsdienaar wordt, zich van zijn grondbezit moeten ontdoen, c.q. een persoonlijk recht of een europeesch zakelijk recht moeten aanvragen. Hierop is ten slotte bij wijze van tijdelijke regeling aangenomen, dat de echtgenoote in zoo'n geval haar zelfbestuursonderhoorigheid behoudt (mits zij niet van niet-inlandsche afkomst of van buiten de Vorstenlanden afkomstig is), waardoor de grond op haar naam kan worden overgeschreven.

Ook de bepaling, dat Inheemschen van buiten het „gewest", die zich tijdelijk daarbinnen bevinden, als landsonderhoorigen worden aangemerkt, gaf tot zeer eigenaardige consequenties aanleiding, aangezien men daarbij geen rekening heeft gehouden met het feit, dat tot het Soenanaat en het Mangkoenagorosche Rijk ook enclaves behooren in Sultanaatsgebied, dus in een ander gewest dan waarin zij zelve gelegen zijn. Het gevolg hiervan is, dat een Soenanaatsonderhoorige uit het gebied, dat in het gewest Soerakarta gelegen is, die zich tijdelijk naar het gebied van een der enclaves in het gewest Jogjakarta begeeft, aldaar moet worden aangemerkt als landsonderhoorige, en omgekeerd. De Assistent-Wedono van Imogiri bijv., de Soenanaatsenclave in het gewest Jogjakarta, waar de vorstelijke begraafplaatsen zijn gelegen, die zich ter bijwoning van een conferentie of van een garebeg naar Solo begeeft, is daar iemand „van buiten het gewest die zich tijdelijk daarbinnen bevindt", en zou dus gedurende zijn tijdelijk verblijf moeten worden aangemerkt als landsonderhoorige, ergo zouden de landsverordeningen op hem van toepassing zijn.

Omtrent de vraag, of een verblijf al dan niet als „tijdelijk" moet worden aangemerkt, redt de praktijk zich door een termijn van zes

maanden aan te nemen waarna een „tijdelijk" verblijf als definitief en dus als een vestiging moet worden aangemerkt. Hieruit is het misverstand voortgesproten, dat Inheemschen in alle gevallen eerst na een verblijf van zes maanden zelfbestuursonderhoorigen worden, c.q. eerst zes maanden na hun vertrek hun zelfbestuursonderhoorigheid verliezen. Dit is natuurlijk onjuist. Bij vestiging in zelfbestuurs- of gouvernementsgebied verkrijgt of verliest men dadelijk zijn zelfbestuursonderhoorigheid. De termijn van zes maanden is slechts een hulpmiddel bij tijdelijk verblijf.

Afgezien van dergelijke moeilijkheden, welke een uitvloeisel zijn van de redactie der ordonnantie, bracht de voortgaande intensiveering van het bestuur ook mede, dat men steeds meer voelde de bezwaren van de exterritorialiteit van landsonderhoorigen als zoodanig. Dit gaf aanleiding tot instelling in 1926 van een exterritorialiteitscommissie, die dit vraagstuk in studie nam en in een lijvig rapport adviseerde tot een geleidelijke opheffing van exterritorialiteit over te gaan. Langzamerhand was een dubbele wetgeving ontstaan : zelfbestuursverordeningen voor zelfbestuursonderhoorigen, uit te voeren door zelfbestuursautoriteiten, naast algemeene en lacale verordeningen van het Gouvernement voor landsonderhoorigen, uit te voeren door Landsautoriteiten. Aangezien bovendien een herziening van Landsregelingen niet altijd gepaard kon gaan met een gelijktijdige herziening der overeenkomstige zelfbestuursregelingen, bestond er dikwijls tweeërlei wetgeving naast elkaar, zooals langen tijd met de wegverkeerswetgeving het geval is geweest, met al de bezwaren daaraan verbonden. De locale overheidszorg, welke in de Gouvernementslanden door stadsgemeenten en regentschappen wordt uitgeoefend en waarvoor zij locale belastingen heffen, stuitte in de Vorstenlanden op de moeilijkheid, dat de Zelfbesturen geen belastingen van landsonderhoorigen konden heffen. Het Land moest hierin behulpzaam zijn door de belastingen bij ordonnantie te heffen, terwijl de opbrengst aan de Zelfbesturen wordt uitgekeerd. [1]) Op het terrein, waar lands- en zelfbestuursonderhoorigen met elkaar in contact komen, deden zich meermalen conflicten voor. Bekend was de Solosche strijdvraag of een zelf-

[1]) Voertuigenbelasting, vermakelijkheidsbelasting, opcenten op de inkomsten-, personeele- en verpondingsbelasting, vergunningsrecht op den verkoop van sterken drank in het klein, vroeger ook de motorrijtuigenbelasting (S. 1925 nrs. 247 t/m 252, 1926 nr. 534, zooals sedert gewijzigd) en vuurwerk-vergunningsrecht (S. 1938 nr. 150).

bestuurs-politieagent proces-verbaal kon opmaken tegen een landsonderhoorige.

Meer en meer groeide de gedachte, dat de Zelfbesturen bij de vervulling van hun locale overheidstaak toch niet achter mochten staan bij provincies, stadsgemeenten en regentschappen, en evenals deze alle maatregelen behoorden te kunnen nemen en regelingen behoorden te kunnen vaststellen, welke voor een juiste vervulling van die taak noodzakelijk zijn voor alle bevolkingsgroepen zonder onderscheid. Door de voortschrijdende ontwikkeling der Zelfbesturen, niet in het minst door de agrarische en maatschappelijke hervormingen der laatste decennia, en de steeds beter wordende outilleering van hun overheidsapparaat, waren zij daartoe zeer zeker in staat, al blijven er uiteraard nog punten over, die verbetering behoeven.

Dit heeft er toe geleid bij of naar aanleiding van de herziening van de politieke verhouding in tweeërlei opzicht naar verbetering te streven: in de eerste plaats door een geheele opheffing van de exterritorialiteit van verschillende groepen van inheemsche landsonderhoorigen, in de tweede plaats door een gedeeltelijke opheffing van de exterritorialiteit van alle overige landsonderhoorigen door aan de Zelfbesturen zeker gezag over hen toe te kennen.

Ter uitvoering van het eerste punt is een nieuwe onderhoorigheidsregeling in bewerking, welke krachtens artikel 18 zal worden vastgesteld door den Gouverneur-Generaal. Daarbij zal getracht worden de gebreken en leemten van de bestaande regeling zooveel mogelijk op te heffen, en zal worden overwogen in hoever het mogelijk is het aantal inheemsche landsonderhoorigen in te krimpen. [1])

Wat het tweede punt betreft, is bij artikel 18 aan het Zelfbestuur gezag over landsonderhoorigen toegekend ten aanzien van dezelfde onderwerpen, als waarvan de bevoegdheid tot regeling in het rechtstreeks bestuurd gebied van Java en Madoera door het Land aan lagere gemeenschappen is overgelaten. Hierop wordt straks nader teruggekomen.

Het personengebied van het Zelfbestuur heeft dus bij het nieuwe politiek contract een beduidende verruiming ondergaan door in de regionale sfeer ook landsonderhoorigen onder het gezag van het Zelfbestuur te brengen, al blijven zij dien naam ook behouden, terwijl een inkrimping van het aantal landsonderhoorigen in over-

[1]) Vgl. Bijl. Hand. Volksr. 1939/40, Ond. 1. Afd. IV, stuk 6, § 5, voorlaatste alinea (blz. 20); Handelingen blz. 987.

weging is. Dat het hier geen schijn-verruiming betreft, blijkt wel hieruit, dat de keurbevoegdheid van het hoofd van gewestelijk bestuur practisch zal verdwijnen, zoodra alle keuren zullen zijn vervangen door zelfbestuursverordeningen. De eerste zelfbestuursverordening, die tevens voor landsonderhoorigen geldt, is reeds vastgesteld en afgekondigd in Rijksblad Soenanaat 1939 nr. 13 (ook in de Javasche Courant van 31 October 1939 nr. 87, Extra-Bijvoegsel nr. 59).

Zeer zeker is hiermede een belangrijke stap gedaan in de richting van een verdere ontwikkeling en versteviging der Zelfbesturen, welke niet zal nalaten hun aanzien te verhoogen, aangezien voortaan ook Europeanen en Vreemde Oosterlingen zich moeten wenden tot de zelfbestuursautoriteiten, terwijl dit aanzienlijk zal medewerken om hun een eigen volwaardige plaats te geven in het organisme van Nederlandsch-Indië.

Bevoegdhedengebied.

In de derde plaats omvat het gezag van het Zelfbestuur niet alle onderwerpen van overheidszorg, doch er zijn onderwerpen, welke in hun geheel, ook met betrekking tot zelfbestuursonderhoorigen, tot de overheidszorg van het Land behooren, andere waarbij zulks alleen met betrekking tot landsonderhoorigen het geval is.

Vóór de totstandkoming van het nieuwe contract was de toestand aldus, dat een deel van het overheidsgezag bij het Land berustte, terwijl het overigens voor landsonderhoorigen bij het Land en voor zelfbestuursonderhoorigen bij het Zelfbestuur berustte. Toen de Compagnie het rijk Mataram in 1749 aan Pakoe Boewono III „ter beheeringe" gaf, deed zij dit „op de voorwaarden en conditiën, mitsgaders onder zoodanige restrictiën en verbintenissen," als zij met zijn vader had aangegaan bij de contracten van 11 en 13 November 1743 en 18 Mei 1746, terwijl de Soesoehoenan beloofde deze contracten „en alle andere verbintenissen, tusschen de Doorlugtige Compagnie en mijnen voormelden vader off deszelfs preedecesseurs gemaakt en aangegaan", trouw te zullen nakomen.

Pakoe Boewono III werd dus met dezelfde regeermacht bekleed als zijn voorganger had bezeten, met dit belangrijk verschil evenwel, dat er voortaan een gezag boven hem stond, dat de opperheerschappij uitoefende, hetgeen in de door hem onderteekende acte-obligatoir tot uiting kwam in zijn belofte om het rijk te regeeren

„na de leggende en nog te ontfangene ordres, met welke en alle andere schikkingen, die Haar HoogEdelhedens tot welzijn van het rijk en volk indertijd mogte komen te stellen, ik mij altoos beloove, zonder eenige tegenspraek, in alle opzigten te vreeden te houden", terwijl hij verder beloofde om „niets (te) doen, ondernemen of beraemen, zonder preealable voorkennis van den hier wegens voormelde Doorlugtige Compagnie verblijf houdende resident en mijn beyde rijksbestierders".

Deze regeermacht omvatte dus alle overheidsgezag, uitgezonderd:

1e. de bevoegdheden, welke bij vroegere contracten waren prijsgegeven ten behoeve van de Compagnie;

2e. bevoegdheden, welke lagen opgesloten in de uitoefening van het oppergezag door de Compagnie.

Ook thans is de regeermacht van het Soenanaat en het Sultanaat nog op deze wijze bepaald, waarbij in den loop der jaren als derde uitzondering is gekomen de bevoegdheden, welke krachtens gewoonte aan het Gouvernement kwamen.

Bevoegdheden als onder ten 1e bedoeld waren er in 1749 nog slechts weinige. De Compagnie bemoeide zich ongaarne met de inwendige zaken van het Mataramsche rijk, en bedong alleen bevoegdheden, indien haar handelsbelangen dit vorderden. „Ach! had de Compagnie koopman gebleeven, en nooyt het lyntje zoo hard getrokken", zoo verzuchtte Nic. Hartingh als aftredend Gouverneur en Directeur van Java's Noord-Oostkust in de memorie voor zijn opvolger van 26 October 1761 [1]). Zoowel het stellen onder haar gezag van „Chinesen, Macassaren, Baleyers, Maleyers, Mooren ofte andere vreemdelingen", die haar handelsbelangen zouden kunnen schaden, als de voorafgaande goedkeuring van de aanstelling van een rijksbestuurder, hoofd- en strandregenten, het afleggen door dezen van een eed van trouw en gehoorzaamheid aan de Compagnie (artt. 4 en 3 contr. 11 Nov. 1743 [2])), het recht van munt (art. 22 id.), de eigendom der bosschen (art. 20 id.), het recht van mijnontginning (art. 23 id.), en de afkoop der tol-

[1]) De Jonge, De Opkomst van het Nederlandsch Gezag over Java, dl. X, blz. 371.

[2]) Zie dit contract bij CORPUS V, blz. 359 e.v.

poorten (contr. 18 Mei 1746) [1]) dienden om de belangen der Compagnie veilig te stellen en om de bedongen leverantiën van de talrijke producten onbelemmerd te doen plaats vinden.

Doch ook na den Compagniestijd onderging de regeermacht der Zelfbesturen in engeren zin slechts geringe wijziging, hoewel op andere wijze, door inkrimping van hun grondgebied, hun aanzien belangrijk verminderde.

Eerst in de tweede helft van de 19e eeuw werd meer en meer behoefte gevoeld aan een scherpere bevoegdheidsafbakening. De achterlijke toestanden in de Vorstenlanden, de onveiligheid, de gebrekkige werking van politie en rechtspraak, eischten dringend herziening, doch aan de hand van de bestaande, in zeer algemeene bewoordingen gestelde, contracten en akten van verband slaagde men er niet in de noodige hervormingen tot stand te brengen.

De Regeering meende, dat verbetering zou kunnen worden verkregen door zich te verzekeren van de persoonlijke medewerking der Vorsten bij het doorvoeren van de noodig geachte hervormingen en hen daartoe vóór hun verheffing een kroonprinselijke verklaring te doen afleggen, waarbij zij beloofden zich, tot Soesoehoenan of Sultan verheven, te onderwerpen aan de regelingen, die het Gouvernement in hun Rijk zou wenschen te maken betreffende eenige opgesomde onderwerpen.

De eerste kroonprinselijke verklaring werd den 7en Augustus 1877 afgelegd door Hamengkoe Boewono VII vóór zijn verheffing tot Sultan van Jogjakarta. Zij bevatte slechts een drietal punten, die toen dringend herziening vereischten: de verbetering der politie en justitie en der rechtspraak, het onderhoud van wegen en bruggen, en de vordering van verplichte diensten door de landhuurders. Dezelfde onderwerpen vindt men terug in de kroonprinselijke verklaring van den Soesoehoenan Pakoe Boewono X, aangevuld met eenige andere, terwijl de kroonprinselijke verklaring van den pas overleden Sultan van Jogjakarta, Hamengkoe Boewono VIII, nog weer uitgebreider was.

Hoewel niet in alle opzichten de volle medewerking der Vorsten werd verkregen, hebben deze kroonprinselijke verklaringen tot op zekere hoogte bevredigend gewerkt, en konden belangrijke hervormingen en verbeteringen in de Vorstenlanden worden tot stand gebracht.

[1]) CORPUS V, blz. 423 e.v.

Toch kleefden ook aan dit systeem bezwaren, welke ernstiger werden gevoeld naarmate in de 20ste eeuw de bestuursbemoeienis zich steeds uitbreidde. Het limitatief karakter der kroonprinselijke verklaringen eenerzijds en het steeds grooter wordende aantal onderwerpen van overheidszorg anderzijds brachten mede, dat men telkens kwam te staan voor de moeilijkheid of een bepaalde Landsregeling al dan niet toepasselijk was op zelfbestuursonderhoorigen en zoo neen, op welke wijze de toepasselijkheid zou kunnen worden verzekerd.

Voor de beantwoording van de toepasselijkheidsvraag boden de politieke contracten in den regel slechts weinig steun. Slechts enkele bevoegdheden zijn daarbij duidelijk voorbehouden aan het Gouvernement, doch voor het overige munten zij uit door een groote vaagheid. Met name voor de talrijke nieuwe onderwerpen, welke in de laatste kwarteeuw de zorg van de Overheid vereischten, zocht men in de contracten tevergeefs naar een rechtsgrond.

Ten aanzien van sommige onderwerpen werd in de praktijk voor de toepasselijkheid een beroep gedaan op de Nederlandsche opperheerschappij, doch met name over deze mogelijkheid waren de meeningen nogal eens verdeeld. Strikt genomen kunnen uit het recht van opperheerschappij als zoodanig geen bevoegdheden worden afgeleid, en is in oorsprong juist wat Spit zegt, [1]) dat het een „machtsbegrip" is, dat in de contracten nader is gepreciseerd, en alleen in uitzonderlijke gevallen mag leiden tot een ingrijpen, buiten het contract om, „als hooger, als beter Recht dat eischt".

In de praktijk heeft het zich echter ontwikkeld tot een zelfstandige rechtsbron, waaraan het Gouvernement buiten de contracten om bepaalde bevoegdheden ontleent, nl. in het algemeen in diè gevallen, waarbij het algemeen belang van Nederlandsch-Indië zoodanig betrokken is, dat het in strijd met dit belang zou zijn, wanneer de toepasselijkheid in bepaalde gebiedsdeelen afhankelijk zou zijn van de instemming der Zelfbesturen of, zooals men wel eens met een weinig duidelijke uitdrukking zegt, indien „landschapszelfstandigheid onvereenigbaar zou zijn met het feit dat het landschap een deel van Nederlandsch-Indië is."

[1]) H. J. Spit, De Indische Zelfbesturende landschappen, blz. 130 t/m 132. Zie ook Kleintjes, Staatsinstellingen, dl. I, 6e druk, blz. 58.

De meest bekende voorbeelden, waarbij voor de toepasselijkheid op zelfbestuursonderhoorigen een beroep op de opperheerschappij wordt gedaan, zijn de regelingen betreffende de landsverdediging of, in het algemeen, betreffende de veiligheid van Nederlandsch-Indië, en de internationale overeenkomsten. In dit opzicht ontmoet zulk een beroep ook bij de Zelfbesturen geen enkel bezwaar. In de laatste jaren kwamen daarbij de vele z.g. crisisregelingen, welke eveneens krachtens opperheerschappij toepasselijk werden geacht op zelfbestuursonderhoorigen. [1]) Meeningsverschillen ontstaan evenwel ten aanzien van de regelingen van die talrijke onderwerpen, welke weliswaar van groot algemeen belang zijn, doch waarbij niet zoo uitgesproken het Landsgezag aangewezen schijnt om alleen regelend op te treden. Voorbeelden van dergelijke onderwerpen zijn voorkoming en bestrijding van besmettelijke ziekten, het verkeer, radio-telefonie, zoomede onderwerpen, welke slechts zijdelings met de landsverdediging samenhangen. Al naar gelang men meer of minder rechtstreeks in aanraking komt met de moeilijkheden, welke de niet-toepasselijkheid medebrengen, zal men overhellen naar een ruimere of engere uitlegging van het begrip „opperheerschappij".

Doch ook in gevallen, dat er geen verschil van meening bestond over de niet-toepasselijkheid van een algemeene regeling, rezen in de praktijk vele moeilijkheden in verband met de vraag op welke wijze de bepalingen der algemeene regeling voor zelfbestuursonderhoorigen geldend zouden worden gemaakt: een algemeene regeling met instemming der Zelfbesturen, een toepasselijkverklaring door de Zelfbesturen op hun onderhoorigen of een eigen, concordante, regeling der Zelfbesturen. Alle drie wijzen komen in de praktijk voor, doch de Zelfbesturen, en met name het Soenanaat, voelden in het algemeen meer voor de laatste wijze van regeling bij een eigen verordening.

In de praktijk bracht dit echter dikwijls groote bezwaren mede, aangezien vele onderwerpen niet geëigend zijn om regionaal te worden geregeld, de Zelfbesturen dikwijls ook niet over het noodige apparaat beschikken om de regelen op de juiste wijze uit te voeren, en anderzijds zij niet bevoegd waren een plicht tot uitvoering op gouvernementsautoriteiten en -colleges en tot medewerking op landsonderhoorigen te leggen.

[1]) Vgl. Handelingen College van Gedelegeerden 1936/1937, blz. 24.

De meest klemmende argumenten voor een eenvoudige en practische wijze van regeling stuitten echter dikwijls af op den wensch zelf de zaak te regelen, opdat het naar buiten een zelfbestuursverordening zou zijn, al bevatte de verordening, behalve kop en staart, niets eigens en was zij louter schablonenwerk. Slechts met groote moeite en veel overleg gelukte het met de toepasselijkverklaring op zelfbestuursonderhoorigen van de Zegelverordening 1921 en de ordonnantie op de loonbelasting bij algemeene verordening de instemming van het Soenanaat te verkrijgen (Stbl. 1935 nrs. 261 en 627). Ook de uitgebreide wegverkeerswetgeving had men aanvankelijk bij een volledige eigen verordening voor de Zelfbesturen willen regelen, doch gelukkig volstond men ten slotte met een toepasselijkverklaring, waardoor vele moeilijkheden konden worden omzeild.

Hoe nu heeft het nieuwe politiek contract de moeilijkheden trachten op te lossen?

Bij de bevoegdheidsafbakening in het contract is men er van uitgegaan, dat de Zelfbesturen niet meer zijn staatjes in den staat, doch dat het gewenscht is hen te ontwikkelen tot krachtige regionale onderdeelen van Nederlandsch-Indië. Daartoe is noodig, dat zij hebben een bevoegdhedengebied, dat zij kunnen beheerschen: geen hoog reikende schijn-bevoegdheden, welke hun capaciteit te boven gaan, doch afpaling van een terrein in de regionale sfeer, waarbinnen zij zelfstandig de openbare zaak kunnen behartigen. Maar dat eigenmeesterschap behoort zich dan ook uit te strekken over de volle breedte, tot lands- èn zelfbestuursonderhoorigen, alleen gebonden aan de noodige regelen van hooger toezicht.

Bij de afbakening van dat eigen terrein kon men twee wegen inslaan. In de eerste plaats had men een algemeene formule kunnen kiezen en bijv. aan het Zelfbestuur kunnen overlaten de regeling en het bestuur van de eigen (zelfbestuurs) huishouding, waarbij men uiteraard moet denken aan een huishouding, die op een veel hooger plan ligt dan die van de provincie en andere autonome gebiedsdeelen, aangezien daartoe tal van onderwerpen behooren, die niet tot de provinciale huishouding kunnen worden gerekend, zooals het desawezen, het grondenrecht, de heerendiensten, de landrente e.a. Deze oplossing had door haar eenvoud veel aantrekkelijks, doch zou — zij het ook meer in schijn — een vrij groote stap zijn in de ontwikkeling van het zelfbestuursrecht, daar men dan buiten

het contract om zou komen te staan voor een bepaling van de grens tusschen de landshuishouding en de zelfbestuurshuishouding. Het werd daarom beter geacht meer aan te sluiten bij de voorheen gebruikelijke wijze van een negatieve bevoegdheidsafbakening door in het contract zelf een opsomming te geven van onderwerpen, welke tot het bevoegdhedengebied van het Land behooren. Dit is op de volgende wijze geschied:

1e. ten aanzien van een aantal onderwerpen of groepen van onderwerpen is bepaald, dat het recht van zelfbestuur zich daartoe niet uitstrekt, m.a.w. dat zij tot het bevoegdhedengebied van het Land behooren;

2e. ten aanzien van eenige bijzondere onderwerpen is in afzonderlijke artikelen aangegeven waar de grens tusschen het bevoegdhedengebied van het Land en dat van het Zelfbestuur loopt;

3e. de mogelijkheid is evenwel opengelaten, dat de Gouverneur-Generaal bepaalde onderwerpen als onder 1e en 2e bedoeld, geheel of ten deele brengt uit het bevoegdhedengebied van het Land tot dat van het Zelfbestuur.

Deze methode heeft het voordeel, dat zoowel Land als Zelfbestuur een beter overzicht hebben van hetgeen tot beider bevoegdhedengebied behoort, hetwelk vooral in het tegenwoordige stadium van belang is, nu een juiste grens en een eigen zelfbestuurshuishouding zich nog aan het vormen zijn. Wanneer in een later stadium een beter inzicht zal bestaan in hetgeen tot de zelfbestuurshuishouding zal dienen te behooren, zullen tegen een korte formule wellicht geen overwegende bezwaren meer bestaan.

Gaan wij thans de bovenvermelde drie punten nader ontleden.

Zooals gezegd, is ten aanzien van een aantal onderwerpen of groepen van onderwerpen bepaald, dat het recht van zelfbestuur zich daartoe niet uitstrekt. Daarbij is men er van uitgegaan, dat het gewenscht was in het contract zooveel mogelijk al die onderwerpen op te sommen, waarvoor tot dusver een beroep moest worden gedaan op het recht van opperheerschappij of de gewoonte. Ten einde evenwel te voorkomen, dat daarbij onderwerpen zouden zijn voorbij gezien, kon een bepaling niet worden ontbeerd, waarbij van het recht van zelfbestuur worden uitgezonderd de onderwerpen, welke tot dusver krachtens gewoonte of opperheerschappij van Landswege werden geregeld (art. 22 lid 1).

Tot deze categorie van onderwerpen behooren in de eerste plaats die, waaromtrent internationale overeenkomsten zijn of worden gesloten, zoomede de bevoegdheid tot het vaststellen van regelen betreffende rechten en verplichtingen voortvloeiende uit het volkenrecht in het algemeen (art. 21). Ten aanzien van deze internationale overeenkomsten zelve is in dit artikel bepaald, dat zij mede het Zelfbestuur verbinden. De verdere uitvoering van deze overeenkomsten behoort over het algemeen meer tot de taak van het Land, dat krachtens die overeenkomsten en krachtens het volkenrecht in het algemeen tot vele verplichtingen gehouden is.

Het kan echter voorkomen, dat er geen bezwaar bestaat de uitvoering van een internationale overeenkomst of het stellen van verdergaande regelen geheel of ten deele aan het Zelfbestuur over te laten. In de praktijk is dit geschied met de uitvoering van het verdrag van Genève betreffende den gedwongen of verplichten arbeid (Stbl. 1933 nr. 261), waarvoor in de Vorstenlanden door de Zelfbesturen de noodige regelingen zijn vastgesteld. Aan het artikel is daarom een bepaling toegevoegd, dat de onttrekking aan het recht van zelfbestuur niet van toepassing is, voor zoover bepaalde punten of onderwerpen door den Gouverneur-Generaal aan het Zelfbestuur ter regeling of uitvoering zijn overgelaten.

Het artikel komt dus hierop neer, dat alle onderwerpen, waaromtrent internationale overeenkomsten bestaan, zooals „de zoogenaamde handel in vrouwen en kinderen", „de verspreiding van ontuchtige uitgaven", „auteursrecht", „bescherming van den industriëelen eigendom", „opium en andere verdoovende middelen", e.a., in beginsel in hun geheel aan het recht van zelfbestuur onttrokken zijn, doch dat de Gouverneur-Generaal bepaalde punten of onderwerpen geheel of ten deele aan het Zelfbestuur ter regeling of uitvoering kan overlaten. Hierdoor heeft de Gouverneur-Generaal het in de hand de onttrekking slechts in zoover te doen gelden als dit werkelijk noodig is.

In de tweede plaats behoort tot de hier behandelde categorie een aantal onderwerpen, welke met name zijn genoemd in een als bijlage aan het contract gehechte opgave (art. 22 lid 1). Hieronder zijn verschillende onderwerpen, waarvoor tevoren een beroep werd gedaan op de opperheerschappij of het gewoonterecht, andere waarover twijfel of meeningsverschillen zijn gerezen. Alleen dié onderwerpen zijn genoemd, welke zich niet voor regionale ver-

zorging leenen en kennelijk behooren tot de taak van het Land. [1])

Daarnaast blijven — behoudens bepaling van het tegendeel — aan het recht van zelfbestuur onttrokken eventueel niet genoemde onderwerpen, welke tot dusver van Landswege werden geregeld, hetzij — zooals hierboven reeds gezegd — krachtens opperheerschappij of gewoonte, hetzij krachtens (vroegere) overeenkomsten. Tot deze laatste behooren bijvoorbeeld het recht van munt, dat aan het recht van zelfbestuur is onttrokken krachtens artikel 22 van het contract van 11 November 1743, en het recht van vereeniging en vergadering, ten aanzien waarvan de Soesoehoenan en de Sultan in 1927 hebben verklaard, dat de regelingen van het Land in zake het recht van vereeniging en vergadering en de beperking daarvan voor het Soenanaat en het Sultanaat van ver-

[1]) De onderwerpen, genoemd in de bij het Soenanaatscontract behoorende opgave, zijn:

1. Landsverdediging en al wat daarmede rechtstreeks of zijdelings samenhangt.
2. Vuurwapens, munitie, vuurwerk en (andere) ontplofbare stoffen.
3. Het Nederlandsch onderdaanschap.
4. Instelling van ridderorden en aanneming van vreemde ordeteekenen, titels, rangen of waardigheden.
5. Geld-, bank- en credietwezen.
6. Maatregelen op economisch gebied, voor Nederlandsch-Indië van algemeen belang, welke onder meer omvatten bedrijfsreglementeering, regelingen op het gebied van in- en uitvoer en productie van handelsartikelen.
7. Ontzegging van het verblijf in Nederlandsch-Indië of een deel daarvan en aanwijzing van een verblijfplaats in Nederlandsch-Indië in het belang der openbare rust en orde.
8. Toezicht op de drukpers.
9. Arbeidswetgeving, waaronder begrepen het veiligheidstoezicht.
10. Opslag, bezit, vervoer enz. van petroleum en soortgelijke licht ontvlambare vloeistoffen.
11. Venduwezen.
12. IJkwezen.
13. Het verkeer te land, te water en door de lucht (met inbegrip van dat per kabel).
14. Posterijen, telegrafie en telefonie, daaronder begrepen radio-telegrafie en radio-telefonie.
15. Waterkracht en electriciteit.
16. Het onttrekken van water aan den bodem op een grootere diepte dan vijftien meter.
17. Loterijen en premieleeningen.
18. Filmcensuur.

Aangezien het Soenanaat geen zeegrenzen heeft, zijn in deze opgave geen onderwerpen opgenomen, welke behooren tot den Dienst van Scheepvaart van het Gouvernement, zooals o.m. het zeehaven- en scheepvaartregime, zeebrieven en scheepspassen, het haven- en loodswezen, de bebakening en kustverlichting. Voor de andere drie vorstenlandsche Zelfbesturen zal er waarschijnlijk aanleiding bestaan ook deze onderwerpen in de overeenkomstige opgave op te nemen.

bindende kracht zijn (vgl. het Gouvernementsbesluit van 23 April 1928 nr. 2 in Bijblad nr. 11.627).

In deze opgave zijn de onderwerpen zoo algemeen mogelijk omschreven, ten einde mogelijken twijfel omtrent bepaalde onderdeelen bij voorbaat uit te sluiten. Deze onderwerpen zijn dus in beginsel in hun geheel aan het recht van zelfbestuur onttrokken. Evenwel is ook hier de mogelijkheid opengelaten, dat de Gouverneur-Generaal bepaalde onderdeelen of mogelijk ook wel eens een geheel onderwerp aan het Zelfbestuur ter regeling overlaat. Verwacht mag worden, dat daartoe bijvoorbeeld vermoedelijk wel aanleiding zal bestaan ten aanzien van een onderdeel van het credietwezen, nl. de Inlandsche gemeentecredietinstellingen, waarvoor de Zelfbesturen regelingen hebben vastgesteld. In de gevallen, waarin de Gouverneur-Generaal van deze bevoegdheid gebruik maakt, is de onttrekking aan het recht van zelfbestuur niet van toepassing.

Anderzijds kan het echter ook voorkomen, dat bepaalde onderwerpen, welke tevoren locaal of regionaal werden geregeld, zich daarvoor niet meer leenen en centrale regeling vereischen. Een sprekend voorbeeld hiervan is het wegverkeer, dat vroeger in hoofdzaak locaal geregeld was, doch door de toeneming van het verkeer en de belemmeringen, die het vond in de talrijke locale regelingen, centrale regeling behoefde. Ook kunnen er nieuwe onderwerpen zijn, die regeling behoeven, doch welke zich niet leenen voor regionale regeling, zooals — om een zeer recent voorbeeld te noemen — de luchtbescherming.

Het is vooral in dit opzicht, dat de voor kort geldende politieke verhouding als een bezwaar werd gevoeld. In de oude contracten was uiteraard geen rekening gehouden met de snelle ontwikkeling der maatschappij in de laatste kwarteeuw, waardoor telkens nieuwe onderwerpen om regeling vroegen. Aangezien dergelijke onderwerpen niet aan het recht van zelfbestuur waren onttrokken, was — voor zoover een beroep op het recht van opperheerschappij niet gemotiveerd was — telkens een uitvoerig overleg noodig, dat slechts zelden tot een bevredigende oplossing leidde en waarbij men dikwijls vasthield aan eigen regeling, hoe bezwaarlijk dit ook mocht zijn.

In het nieuwe politiek contract kon een voorziening in dit opzicht dan ook niet worden gemist. Bepaald is daarom dat belangen, welke niet aan het recht van zelfbestuur zijn onttrokken, doch

die zich naar het oordeel van den Gouverneur-Generaal niet of niet meer voor regionale verzorging leenen, van Landswege worden verzorgd en terzake regelingen kunnen worden vastgesteld, waartoe zoo noodig de bij het contract behoorende opgave van onderwerpen door den Gouverneur-Generaal wordt aangevuld. Tot deze aanvulling wordt echter eerst overgegaan na raadpleging van den Zelfbestuurder, tenzij door dringende omstandigheden een spoedige of onverwijlde voorziening noodig is (art. 22 lid 3 en 4).

Merkwaardig is, dat in het artikellid als rechtsgrond voor deze bevoegdheid van het Land is aangegeven, dat zulks kan geschieden „krachtens de door Hare Majesteit de Koningin der Nederlanden uitgeoefende opperheerschappij". Nu deze bevoegdheid in het contract is geregeld, had de vermelding van de opperheerschappij achterwege kunnen blijven en de bevoegdheid van den Gouverneur-Generaal alleen op het contract kunnen worden gebaseerd.

Van deze bevoegdheid is in de praktijk reeds tweemaal gebruik gemaakt, nl. bij de Gouvernementsbesluiten, opgenomen in Staatsblad 1939 nr. 671 en 1940 nr. 91, waarbij de lijst van onderwerpen met een drietal [1]) werd aangevuld.

Behalve de zoo juist behandelde algemeene bepalingen, waarbij is aangegeven tot welke onderwerpen het recht van zelfbestuur zich in beginsel niet uitstrekt, is er een aantal bijzondere bepalingen, waarbij ten aanzien van bepaalde onderwerpen een afbakening van het wederzijdsche bevoegdhedengebied wordt gegeven.

Ten aanzien van deze onderwerpen kon niet worden volstaan met opneming in de boven behandelde lijst van onderwerpen, doch was een iets meer gedetailleerde regeling noodzakelijk voor het trekken van de grens tusschen het bevoegdhedengebied van het Land en dat van het Zelfbestuur.

Het belangrijkste van deze bijzondere onderwerpen is wel het materieël privaat- en -strafrecht.

Na invoering van de gouvernementsrechtspraak in de Vorstenlanden bij ordonnantie in S. 1903 nr. 8 ontstonden al spoedig moeilijkheden over de vraag welk materieël recht door de gouvernementsrechtbanken en -rechters in de Vorstenlanden moest

[1]) nl. Onderwerpen verband houdende met een toestand van oorlog, oorlogsgevaar of andere buitengewone omstandigheden, ter beoordeeling van den Gouverneur-Generaal; luchtbescherming en publicatie van radioberichten.

worden toegepast. In overeenstemming met de Zelfbesturen kwam toen tot stand de ordonnantie in Staatsblad 1911 nr. 569, waarbij aan de gouvernementsrechtbanken en -rechters in de Vorstenlanden werd voorgeschreven welk materiëel recht zij ten aanzien van de zelfbestuursonderhoorigen moesten toepassen. De strekking van deze ordonnantie was, dat op de zelfbestuursonderhoorigen in de Vorstenlanden hetzelfde materiële recht zou worden toegepast als op de inheemsche bevolking in het rechtstreeks bestuurd gebied, en overigens de zelfbestuursverordeningen.

Wat het materiëel privaatrecht betreft, hield dit in, dat moest worden toegepast:

1e. het adatrecht (dat uiteraard ook in een zelfbestuursverordening kan zijn vastgelegd);

2e. het Europeesch burgerlijk en handelsrecht, waaraan een justiciabele zich vrijwillig heeft onderworpen;

3e. het Europeesch burgerlijk en handelsrecht, dat bij algemeene verordeningen toepasselijk is verklaard op Inlanders;

4e. de pranatans voor zoover niet van toepassing is het in de tweede en derde plaats genoemde recht.

De wijze, waarop van het adatprivaatrecht kon worden afgeweken, was destijds alleen: door toepasselijkverklaring van Europeesch burgerlijk en handelsrecht bij algemeene verordening op Inlanders (art. 75 lid 2 Reg. Regl.), waarbij de redactie van de boven genoemde ordonnantie zich aansloot. Op 1 Januari 1920 is evenwel in werking getreden een wijziging van art. 75 Reg. Regl. (thans art. 131 I.S.), waardoor de mogelijkheid werd geschapen tot vaststelling van zelfstandige voorschriften op het stuk van privaatrecht voor de inheemsche bevolking, met name algemeene verordeningen, houdende vaststelling van adatrecht, met de door de maatschappelijke behoeften of het algemeen belang gevorderde afwijkingen, benevens gemeenschappelijke voorschriften voor meerdere bevolkingsgroepen.

In verband hiermede had ook de redactie van de ordonnantie in S. 1911 nr. 569 moeten worden gewijzigd, wilde men bereiken, dat het in 1911 met instemming der Zelfbesturen aangenomen beginsel ook verder toepassing zou kunnen vinden. De Soesoehoenan wilde daartoe — in tegenstelling tot de drie andere Zelfbestuurders — zijn medewerking niet verleenen, doch de beslissing in elk afzondelijk geval aan zich voorbehouden en dan eventueel een eigen regeling vaststellen.

Hierdoor ontstond een verschil tusschen het privaatrecht, toepasselijk op de inheemsche bevolking in het rechtstreeks bestuurd gebied en de inheemsche landsonderhoorigen in de Vorstenlanden eenerzijds, en het privaatrecht toepasselijk op de zelfbestuursonderhoorigen in de Vorstenlanden anderzijds. Dit verschil werd zeer ongewenscht geacht en gaf in de praktijk aanleiding tot moeilijkheden.

Van de daaruit voortvloeiende bevoegdheid der Zelfbesturen om bij pranatan dergelijke onderwerpen van privaatrecht te regelen is alleen door het Soenanaat één maal gebruik gemaakt door vaststelling van een Verordening houdende regeling op de coöperatieve vereenigingen van Rijksonderhoorigen (Rijksblad Soenanaat 1936 nr. 14), welke een copie is van de Regeling Inlandsche coöperatieve vereenigingen in Staatsblad 1927 nr. 91 jo. nr. 316. Ten aanzien van het huwelijksrecht en den burgerlijken stand voor Christen Inlanders (S. 1933 nrs. 74 en 75, zooals sedert gewijzigd en aangevuld) is regeling bij concordante pranatan in overweging geweest, doch dit bleek onoverkomelijke moeilijkheden mede te brengen.

In artikel 30 van het nieuwe politiek contract is thans het hierboven geconstateerde verschil in toepasselijk materiëel privaatrecht opgeheven. Ook formeel is dit artikel een verbetering, aangezien het niet den vorm heeft van een instructie aan de gouvernementsrechtbanken en -rechters, doch daarbij wordt vastgesteld welk materiëel recht op de zelfbestuursonderhoorigen toepasselijk is. Dit heeft nog een andere verbetering tot gevolg, nl. dat vervalt het in dit opzicht bestaande verschil tusschen zelfbestuursonderhoorigen, die aan de rechtspraak van het Gouvernement zijn onderworpen, op wie de ordonnantie in S. 1911 nr. 569 alleen werd toegepast, en zelfbestuursonderhoorigen, die aan de rechtspraak van hun eigen Vorst zijn onderworpen, voor wie het bepaalde in genoemde ordonnantie niet gold. Voortaan geldt voor alle zelfbestuursonderhoorigen hetzelfde materiëel privaat- en strafrecht.

Dit materiëel privaatrecht is in de eerste plaats het adatrecht en de zelfbestuursverordeningen, voor zoover deze niet betrekking hebben op onderwerpen, welke geregeld zijn in toepasselijke algemeene verordeningen.

In de tweede plaats gelden ter zake de op de inheemsche bevolking in de gouvernementslanden toepasselijke algemeene verordeningen houdende regeling van privaatrecht. Hierop bestaat

evenwel een tweetal voorbehouden: *A.* Niet van toepassing zijn diè regelingen van privaatrecht, waarin belemmeringen voorkomen, welke die toepasselijkheid uitsluiten. Te dien aanzien blijft dus nog een verschil met het privaatrecht voor de inheemsche bevolking in de gouvernementslanden bestaan. Zulk een belemmering bevatten bijv. de Bepalingen betreffende het credietverband (S 1908 nr. 542), welke in artikel 3 alleen gebruiksrechten op gronden, behoorende tot het „Staatsdomein", vatbaar verklaren voor credietverband. Daardoor kunnen deze „Bepalingen" niet worden toegepast in de Vorstenlanden, waar geen „Staatsdomein" voorkomt, en blijven de Zelfbesturen bevoegd dit onderwerp te regelen, zoolang die belemmering bestaat. Dit geldt ook voor het Reglement op den burgerlijken stand voor eenige groepen van voorname Inlanders (S. 1920 nr. 751 jo. 1927 nr. 564), aangezien dit zijn werking uitdrukkelijk beperkt tot „niet tot de onderhoorigen van een zelfbestuur behoorende" personen.

B. Het tweede voorbehoud is, dat de Gouverneur-Generaal kan bepalen, dat een algemeene verordening houdende regeling, van privaatrecht geheel of ten deele niet van toepassing zal zijn. Een integrale toepassing van een dergelijke verordening kan wel eens bezwaarlijk zijn, en nu opent de contractsbepaling de mogelijkheid om zonder ordonnantiewijziging de noodige voorzieningen te treffen door bijv. te bepalen, dat de aanwijzing van bepaalde gezaghebbenden of colleges ten aanzien van zelfbestuursonderhoorigen niet toepasselijk is, waardoor het Zelfbestuur in de gelegenheid is daarvoor eigen autoriteiten of colleges in de plaats te stellen.

Voor zoover het privaatrecht voor de inheemsche bevolking niet is geregeld bij een krachtens het nieuwe politiek contract voor de zelfbestuursonderhoorigen geldende ordonnantie, blijft de bevoegdheid van het Zelfbestuur bestaan tot vaststelling van eigen regelingen. Komt er later een toepasselijke ordonnantie betreffende een onderwerp, dat reeds bij zelfbestuursverordening is geregeld, dan vervalt deze verordening krachtens artikel 25 lid (5) van het contract.

De belangrijkste regelingen van privaatrecht, welke krachtens het nieuwe politiek contract mede voor zelfbestuursonderhoorigen gelden, zijn: de Regeling op de Inlandsche coöperatieve vereenigingen (S. 1927 nr. 91) en de Algemeene regeling op de coöperatieve vereenigingen (S. 1933 nr. 108), de regeling van de rechtspositie

der kerkgenootschappen (S. 1927 nr. 156), de regelingen betreffende het huwelijksrecht en den burgerlijken stand voor de Christen Inlanders (S. 1933 nrs. 74 en 75 jis. S. 1934 nr. 621, 1936 nrs. 247 en 607), de Geldschietersordonnantie 1938 (S. 1938 nr. 523), de Woekerordonnantie (S. 1938 nr. 524), de Ordonnantie inzake de Inlandsche maatschappij op aandeelen (S. 1939 nr. 569), de Ordonnantie inzake de Inlandsche vereeniging (S. 1939 nr. 570), de Ordonnantie inzake de gerechtelijke vereffening van Inlandsche rechtspersonen (S. 1939 nr. 571), de Regeling op de gemengde huwelijken (S. 1898 nr. 158), e.a.

Wat het materieël strafrecht betreft, zijn in de eerste plaats van toepassing de algemeene verordeningen bevattende regelingen van algemeen strafrecht, waardoor deze voortaan ook zullen gelden voor de zelfbestuursonderhoorigen, die aan de rechtsmacht van hun eigen Vorst zijn onderworpen, hetgeen in de praktijk trouwens reeds voor een groot deel het geval was. De tot dusver bestaande uitzondering van artikel 523 van het Wetboek van Strafrecht, dat straf bedreigt tegen het nalaten van wettiglijk gevorderde heerendiensten, is vervallen, aangezien voor handhaving van deze uitzondering geen aanleiding meer bestond.

Ook hier is het voorbehoud gemaakt, dat de Gouverneur-Generaal kan bepalen, dat een algemeene verordening bevattende regeling van algemeen strafrecht geheel of ten deele niet van toepassing is, opdat rekening kan worden gehouden met gewoonten en gebruiken, waarvan handhaving wenschelijk wordt geacht. Hierbij is bijv. gedacht aan het ondergaan van straf, opgelegd door de zelfbestuursrechtbanken aan z.g. graadpersonen, in de kratongevangenis.

In de tweede plaats zijn van toepassing de zelfbestuursverordeningen, die strafbepalingen inhouden, voor zoover deze niet betrekking hebben op onderwerpen, welke geregeld zijn in toepasselijke algemeene verordeningen. De bij deze verordeningen strafbaar gestelde feiten worden beschouwd als overtredingen, tenzij in die verordeningen uitdrukkelijk is bepaald, dat een feit als misdrijf wordt beschouwd.

Ten slotte is in het hier behandelde artikel nog vastgelegd de toepasselijkheid van de regeling nopens de vrijwillige onderwerping aan het Europeesch privaatrecht in S. 1917 nr. 12, doch alleen ten aanzien van zelfbestuursonderhoorigen, die onder-

worpen zijn aan de rechtsmacht van de gouvernementsrechters, ten einde het misverstand te voorkomen, dat door vrijwillige onderwerping van een aan de zelfbestuursrechtspraak onderworpen onderhoorige deze justiciabel zou worden voor den gouvernementsrechter, zooals men in het verleden wel eens heeft gedacht. Vrijwillige onderwerping aan het Europeesch privaatrecht kan evenwel op de attributie van rechtsmacht geen inbreuk maken. De gevolgen van zulk een onderwerping door onderhoorigen, onderworpen aan de zelfbestuursrechtspraak, blijven door ongeschreven intergentiel recht beheerscht, behoudens de vrijheid tot regeling van dit onderwerp bij pranatan, zooals in het Sultanaat is geschied, waar de Landsregeling eertijds bij zelfbestuursverordening toepasselijk is verklaard op alle onderhoorigen.

Aangezien deze materie thans volledig is geregeld in het politiek contract, kan de ordonnantie in S. 1911 nr. 569 worden ingetrokken, waartoe reeds een ontwerp bij den Volksraad is ingediend (bijl. Hand. 1939/1940, Ond. 143).

Belastingen.

In de eerste plaats is vastgelegd, dat het recht van zelfbestuur zich niet uitstrekt tot de heffing van accijnzen en van rechten van in-, uit- en doorvoer, noch tot het invoeren van pachten en monopoliën, hetgeen ook tevoren reeds gold krachtens de oude politieke contracten (art. 34 lid 1).

Voor het overige berust het recht van belastingheffing in beginsel bij de Zelfbesturen. De verordeningen tot heffing van nieuwe belastingen en tot verhooging of verlaging van bestaande belastingen vereischen evenwel de goedkeuring van den Gouverneur-Generaal (art. 34 lid 2).

Het kan evenwel voorkomen, dat een belasting zich niet leent voor regionale heffing en regeling, zooals bijv. de zegelbelasting en de loonbelasting. In dat geval kan de Gouverneur-Generaal de vereischte goedkeuring weigeren, waardoor het recht om de belasting te heffen bij het Land berust. Maakt het Land van deze bevoegdheid ten aanzien van zelfbestuursonderhoorigen gebruik, zoo pleegt het van tevoren overleg met den Zelfbestuurder, waarbij tevens overwogen wordt of er aanleiding bestaat een gedeelte van de opbrengst uit te keeren aan het Zelfbestuur (art. 35).

De invordering van zelfbestuursbelastingen door middel van dwangschriften, voor zoover het personen betreft, die niet vallen

onder de rechtsmacht van de Zelfbestuurders, zal van Landswege worden geregeld (art. 37). Wèl hebben de Zelfbesturen eigen dwangschriftenregelingen, doch de wettigheid daarvan, voor zoover deze personen betreft, wordt betwijfeld, aangezien de bevoegdheid om aan een stuk kracht van vonnis toe te kennen zou berusten bij het gezag, dat aan de vonnissen executoriale kracht heeft toegekend, voor genoemde personen dus bij het Land en voor de personen, die vallen onder de rechtsmacht van de Zelfbestuurders, bij het Zelfbestuur.

Gezondheidszorg.

Op dit gebied bestond nog veel onzekerheid ten aanzien van de geldigheid van de verschillende gouvernementsregelingen. Sommige werden krachtens opperheerschappij van toepassing geacht, andere zijn bij pranatan toepasselijk verklaard, weer andere werden stilzwijgend toegepast. Hierin is thans meerdere zekerheid gebracht (art. 39).

In de eerste plaats is aan het Land voorbehouden het treffen van regelingen tot voorkoming of bestrijding van ziekten van menschen, dieren en planten, voor zoover van besmettelijken, epidemischen of epizoötischen aard. Ook hier is evenwel bepaald, dat de Gouverneur-Generaal de regeling kan overlaten aan het Zelfbestuur.

Er zijn evenwel ook nog andere Landsregelingen betreffende de gezondheidszorg voor menschen, dieren en planten, die geheel of gedeeltelijk van toepassing behooren te zijn op zelfbestuursonderhoorigen, doch zich niet leenen voor regionale regeling. Ten aanzien van deze regelingen kan de Gouverneur-Generaal bepalen, dat zij geheel of gedeeltelijk toepasselijk zijn.

Beschikking over grond.

Het verleenen van rechten op den grond vanwege de Zelfbesturen aan niet tot de inheemsche bevolking van Nederlandsch-Indië behoorende personen en de uitoefening van die rechten geschieden slechts met inachtneming van de ter zake van Landswege vastgestelde bepalingen. Eenmaal met een in het Burgerlijk Wetboek omschreven zakelijk recht ingeschreven, blijft het perceel aan de van Landswege vastgestelde voorschriften onderworpen, onverschillig in wiens handen het overgaat. Alleen indien een perceel in handen komt van den Soesoehoenan of van het Soenanaat,

wordt het, indien hierop geen zakelijke rechten van derden meer rusten, na daartoe gedane mededeeling en onder overlegging van de noodige bewijsstukken, uit de openbare registers afgevoerd (art. 40).

De groot-landbouwnijverheid.

Het in werking brengen en drijven van ondernemingen van landbouw wordt van Landswege geregeld, na overleg met het Zelfbestuur. Alleen indien dringende omstandigheden een onverwijlde voorziening vorderen, zooals onder crisisomstandigheden kan voorkomen, kunnen hangende het overleg de noodige regelingen worden vastgesteld, waarvan de redenen aan het Zelfbestuur worden medegedeeld (art. 43).

Mijnbouw.

In verband met de groote algemeene belangen, welke tegenwoordig bij de opsporing en ontginning der in artikel 1 van de Indische Mijnwet genoemde delfstoffen betrokken zijn, welke ten deele ook van internationale beteekenis zijn, is bepaald, dat het recht van zelfbestuur zich niet uitstrekt tot het opsporen en het ontginnen van die delfstoffen, het verleenen van het recht daartoe en het vaststellen van regelen ter zake (art. 44). Aan de Zelfbesturen blijft het recht tot regeling van — en het verleenen van vergunningen tot — het opsporen en ontginnen van niet in de Indische Mijnwet genoemde delfstoffen, zooals kalk, zand, grint e.d.

Is dus ook in het nieuwe contract het bevoegdhedengebied van het Zelfbestuur op negatieve wijze begrensd door aan te geven welke onderwerpen in het algemeen behooren tot het bevoegdhedengebied van het Land, ten aanzien van een bepaald onderdeel van dit bevoegdhedengebied, het gezag over landsonderhoorigen, kon deze methode niet worden gevolgd. Hier moest men op positieve wijze aangeven tot hoever dit gezag zich uitstrekte, en men heeft daartoe aansluiting gezocht bij de autonome gebiedsdeelen in het rechtstreeks bestuurd gebied van Java en Madoera. Zooals door deze gebiedsdeelen gezag wordt uitgeoefend in de regionale sfeer, was de Regeering van oordeel, dat ook het zelfbestuursgezag over landsonderhoorigen zich zooveel mogelijk behoorde uit te strekken tot de regionale sfeer, d.w.z.

tot „onderwerpen, waarvan de bevoegdheid tot regeling in het rechtstreeks bestuurd gebied van Java en Madoera door het Land aan lagere gemeenschappen is overgelaten." (art. 18 lid 1). Ook locale belastingen behooren hiertoe, doch uiteraard geen onderwerpen, welke aan het recht van zelfbestuur mochten zijn onttrokken.

Het kan echter voorkomen, dat het gewenscht is hetzij om bepaalde onderwerpen daarvan uit te zonderen, hetzij om bepaalde onderwerpen daaraan toe te voegen. Aan de bepaling is daarom toegevoegd: „tenzij de Gouverneur-Generaal anders mocht bepalen", welke zinsnede dus zoowel in meer beperkenden als in uitbreidenden zin kan worden uitgelegd. Dit laatste kan zich bijvoorbeeld voordoen, indien het Zelfbestuur ook aan inheemsche landsonderhoorigen Inlandsche rechten op den grond zou willen toekennen, waartoe het alleen zal willen overgaan, indien het de bevoegdheid verkrijgt om van deze landsonderhoorigen landrente of Inlandsche verponding te heffen. Aangezien deze belastingen niet behooren tot de onderwerpen, waarvan de bevoegdheid tot regeling in het rechtstreeks bestuurd gebied aan de lagere gemeenschappen zijn overgelaten, is ter zake een besluit van den Gouverneur-Generaal noodig.

IV. Is in het voorgaande getracht eenig inzicht te geven in het bevoegdhedengebied der Zelfbesturen en de uitgestrektheid van de landschapssfeer, thans dient nog te worden nagegaan hoe binnen deze sfeer het nieuwe politiek contract heeft ingewerkt op de vier bekende regeerfuncties: bestuur, politie, rechtspraak en regeling.

Bestuur.

In oude akten van verband placht de Vorst te beloven, dat hij het welzijn van het volk zou bevorderen, met rechtvaardigheid zou regeeren, den landbouw, de nijverheid en den handel zou beschermen. Deze en dergelijke uitdrukkingen zijn evenwel tot een cliché geworden zonder wezenlijke kracht. Men heeft ze daarom in het nieuwe contract achterwege gelaten en gezocht naar andere wegen om de zorg voor de belangen van land en volk te verzekeren.

Men heeft dit in de eerste plaats gezocht in de verzekering van een persoonlijke en daadwerkelijke medewerking van den Vorst aan de bestuursvoering en een regelmatig overleg met den Gouverneur (art. 19). Aan beide ontbrak onder den ouden toestand

veel. De overleden Soesoehoenan was te veel afhankelijk van het oordeel van zijn adviseurs, vooral in het steeds toenemende aantal belangrijke zaken, welke in de laatste decennia aan zijn beslissing werden onderworpen, terwijl een geregeld contact men den Gouverneur, dat had kunnen strekken om zijn inzicht in de vraagstukken van dezen tijd te verdiepen, ontbrak. Hiervan was het gevolg langdurige behandeling van vele zaken, hetgeen een belemmering vormde voor een goede bestuursvoering.

Nu wil een persoonlijke medewerking van den Vorst aan de bestuursvoering anderzijds ook niet zeggen, dat hij een deel van de taak van den Rijksbestuurder tot zich moet trekken. Geenszins. De Vorst behoort de draden van het bestuursbeleid in handen te houden en de algemeene richtlijnen aan te geven, doch alleen in belangrijke zaken zelf te beslissen. Om dit te kunnen doen is evenwel noodig, dat hij het geheele terrein der bestuursvoering overziet, zich persoonlijk inwerkt in de vraagstukken, welke zich in zijn gebied voordoen, daartoe regelmatig overleg pleegt met den Gouverneur om deze gezamenlijk te bespreken, en zoo noodig deskundigen hoort en zich plaatselijk op de hoogte stelt.

De Rijksbestuurder blijft zijn eerste ambtenaar, zijn „First Minister", zooals in het Raffles-contract van 1812 staat, die zijn wil uitvoert en door wien hij naar buiten handelt, maar dien hij anderzijds ook de noodige zelfstandigheid behoort te laten om in verschillende zaken, hetzij de uitvoering van verordeningen, hetzij in op zich zelf staande daden van bestuurszorg, zelf te beslissen. Doch ook de Rijksbestuurder dient daartoe regelmatig overleg te plegen met den Gouverneur, hetgeen van te meer belang is nu het bevoegdhedengebied van het Zelfbestuur uitbreiding heeft ondergaan met zeker gezag over landsonderhoorigen. In de uitoefening van zijn ambt is hij verantwoording verschuldigd zoowel aan het Gouvernement als aan het Soenanaat.

Meer en meer doet zich evenwel de behoefte gevoelen aan een nadere omschrijving van de taak, bevoegdheden en verplichtingen van den Rijksbestuurder in een instructie van den Vorst. Het is thans dikwijls een tasten en zoeken hoever zijn bevoegdheden gaan, in welke zaken hij zelf kan beslissen, in welke hij machtiging van zijn Vorst moet vragen. Ook in het nieuwe contract heeft men hieraan gedacht en in artikel 14 lid (3) bepaald, dat dit zoo noodig door den Vorst bij verordening wordt geregeld.

De benoeming van den Rijksbestuurder door den Gouverneur-Generaal heeft in den loop der jaren reeds veel critiek uitgelokt, zoowel van de zijde van bepaalde Vorstenlandsche vereenigingen als in den Volksraad. Het laatst kwam dit nog ter sprake bij de behandeling van afdeeling IV der begrooting voor 1940, toen een amendement werd ingediend om de daarop uitgetrokken bedragen voor de bezoldigingen der beide Rijksbestuurders te schrappen (Handelingen 1939/40, blz. 1216, e.v.). De Regeering heeft evenwel steeds het standpunt ingenomen, dat deze regeling de beste waarborgen oplevert voor een goede bestuursvoering. Meer nog dan men in woorden kan uitdrukken, voelt degene, die de Vorstenlandsche verhoudingen kent, aan, dat de benoeming door den Gouverneur-Generaal hem de noodige onafhankelijkheid en zelfstandigheid schenkt, die hij in het belang van een goede bestuursvoering noodig heeft. Daarbij is echter geen sprake van bevoogding, noch van een tweeslachtigheid, doch alleen van de verzekering van een onafhankelijke behartiging van de belangen van land en volk, met elimineering van persoonlijke belangen en invloeden, in onderlinge samenwerking.

Door het Zelfbestuur is voorts wel eens het bezwaar gevoeld, dat het zich niet rechtstreeks tot de Regeering kon wenden met verzoeken of klachten. Aan dezen wensch is in het nieuwe contract tegemoet gekomen door aan den Zelfbestuurder de bevoegdheid te geven om de belangen van het Zelfbestuur en van zijn ingezetenen bij den Gouverneur-Generaal voor te staan (art. 20). Alleen moet de Gouverneur daar over worden ingelicht, opdat hij op de hoogte blijft.

Een goede bestuursvoering kan evenwel niet worden verkregen door alleen in de hoogere regionen de daarvoor gunstige voorwaarden te scheppen. Noodig is ook, dat het Zelfbestuur beschikt over een voor zijn taak berekend corps van ambtenaren. Ook hieraan ontbrak zeer veel, en hoewel reeds veel verbeterd is, blijven nog belangrijke herzieningen noodig. Dit is echter geen eenvoudige zaak, aangezien een afdoende verbetering slechts te verkrijgen is, indien men bij de aanstelling van ambtenaren in de eerste plaats let op geschiktheid en niet op bloedverwantschap. De gedachte evenwel, dat men als bloed- of aanverwant van den Vorst aanspraak heeft op een functie in dienst van het Zelfbestuur, is zoo diep geworteld, dat hierin slechts zeer geleidelijk wijziging zal kunnen

komen. Het groote aantal ongeschikte ambtenaren op de zelfbestuurskantoren werkte evenwel zeer belemmerend. In het contract is daarom bepaald, dat de Zelfbestuurder bij voortduring zal streven naar de vorming van een voor zijn taak berekend corps van ambtenaren, en ongeschikte of overtollige krachten daaruit zal verwijderen, naar mate de omstandigheden dit toelaten of vereischen. Benoeming en ontslag van Regenten in dienst van het Zelfbestuur vereischen de voorafgaande goedkeuring van den Gouverneur (art. 15).

Ook tusschen de zelfbestuursambtenaren en de ambtenaren van het Gouvernement is samenwerking onmisbaar en ook dit behoort door den Zelfbestuurder te worden nagestreefd (art. 16).

De uitvoering van Landsregelingen, het *medebewind*, placht vroeger aan Landsautoriteiten te worden opgedragen. Nu men als beginsel heeft aangenomen, dat het gewenscht is de regionale sfeer zooveel mogelijk aan de Zelfbesturen over te laten, zal het in vele gevallen gewenscht zijn hen ook in te schakelen in de uitvoering van Landsregelingen, zoowel met betrekking tot landsonderhoorigen als tot zelfbestuursonderhoorigen. Bepaald is daarom, dat voor de uitvoering van van Landswege gegeven voorschriften, welke voor het Zelfbestuur van verbindende kracht zijn, door of van wege den Zelfbestuurder zal worden zorg gedragen in de mate als bij die voorschriften bepaald, terwijl een voorziening is getroffen voor het geval daaraan niet of niet behoorlijk wordt voldaan. Behalve in bestuur, kan dit medebewind ook bestaan in politie, in rechtspraak en in regeling 1). Het zal dus hier in hoofdzaak betreffen uitvoering van regelingen betreffende onderwerpen, die behooren tot het bevoegdhedengebied van het Gouvernement en het is juist om de Zelfbesturen aan de uitvoering daarvan te doen medewerken.

Anderzijds is ook rekening gehouden met de mogelijkheid, dat landsdienaren worden ingeschakeld in de uitvoering van zelfbestuursverordeningen door aan de Zelfbesturen de bevoegdheid te verleenen bij hun verordeningen aan in het gewest bescheiden landsdienaren bevoegdheden te verleenen of verplichtingen op te leggen (art. 25 lid 2). Dit is een ver gaande bevoegdheid, welke evenwel in verband met de uitbreiding van hun gezag over landsonderhoorigen bezwaarlijk kon worden onthouden.

[1]) Van Vollenhoven, Staatsrecht overzee, blz. 204.

Enkele afzonderlijke onderwerpen zijn in het contract in het bijzonder aan de zorg van den Zelfbestuurder toevertrouwd. Zoo zal hij voortdurend streven naar bevordering van het Inlandsch lager onderwijs in zijn gebied, waarbij hij zich zal richten naar de van Landswege gegeven aanwijzingen, terwijl de van Landswege ten aanzien van de algemeene onderwijspolitiek in rechtstreeks bestuurd gebied gevolgde beginselen ook door hem zullen worden gevolgd. Op het onderwijs zal mede van Landswege worden toegezien en in de kosten van dit toezicht door het Zelfbestuur naar evenredigheid worden bijgedragen (art. 38).

Ook de zorg voor gezonde en hygiënische toestanden is in de eerste plaats een taak van de regionale overheid, dus ook van de Zelfbesturen, waarop in het contract nog eens de nadruk is gelegd (art. 39). Daartoe behooren ook verschillende elementen van overheidszorg, welke deel uitmaken van de bestrijding van besmettelijke ziekten, waarvoor ook tot dusver door de Zelfbesturen reeds maatregelen werden getroffen, op het gebied van vaccinatie, malariabestrijding, mijnwormbestrijding, bestrijding van plantenziekten en -plagen.

Inzake het beheer der Zelfbestuursbosschen is eveneens gestreefd naar een nauwe samenwerking tusschen Land en Zelfbestuur. Bij het beheer der schermbosschen zal het Zelfbestuur zich richten naar de adviezen der Bebosschingscommissie en den raad van de Inspectie van het Boschwezen bij het opstellen van werkschema's, begrootingen en werkplannen. Het beheer der djatibosschen heeft plaats volgens dezelfde richtlijnen als dat der gouvernementsdjatibosschen (art. 45). Het vorenstaande geldt alleen voor de zelfbestuursbosschen in het gewest Soerakarta. In het gewest Jogjakarta bestaat ter zake een belangengemeenschap tusschen het Land en het Sultanaat, waarvoor een afzonderlijke regeling is vastgesteld.

In zake de *financiën* bevat het nieuwe contract slechts enkele sobere bepalingen, welke niet van veel belang zijn. Het legt nog eens vast het totaal bedrag der schadeloosstellingen, welke bij vroegere contracten zijn toegekend, zoomede dat deze worden uitgekeerd aan het Zelfbestuur en dus niet aan den Zelfbestuurder persoonlijk, zooals oudtijds het geval was (art. 46). Het bevat voorts een herinnering aan een mogelijke herziening van de financiëele verhouding tusschen het Land en het Zelfbestuur, waartoe

de Zelfbestuurder zijn medewerking zal verleenen, zoodra de Gouverneur-Generaal den tijd daartoe gekomen acht (art. 47). Dit vraagstuk zal echter voorloopig wel niet op het tapijt komen, terwijl de bestaande financiëele verhouding niet onbevredigend kan worden geacht.

Het beheer en de verantwoording der geldmiddelen moet bij verordening worden geregeld en de jaarlijksche begrootingen en begrootingsrekeningen bij verordening worden vastgesteld (art. 48), zooals in de praktijk reeds geschiedt. Geldleeningen mogen niet worden aangegaan dan na verkregen machtiging van den Gouverneur-Generaal (art. 49).

Ten aanzien van de heffing van belastingen is hierboven reeds omschreven in hoever dit valt binnen het bevoegdhedengebied van het Zelfbestuur. Zijn de heffing, verhooging of verlaging van een belasting eenmaal goedgekeurd, zoo is de verdere uitvoering geheel aan het betrokken Zelfbestuur overgelaten. Alleen is thans de mogelijkheid geopend om van de van zelfbestuurswege genomen beslissingen op bezwaren tegen aanslagen in belastingen in beroep te komen bij den Raad van Beroep voor belastingzaken te Batavia (art. 36). Het werd wenschelijk geacht een onafhankelijke deskundige instantie in te schakelen, mede omdat de Zelfbesturen voortaan ook van landsonderhoorigen belastingen zullen kunnen heffen.

Het van Landswege uit te oefenen *toezicht* is thans uitvoerig geregeld, waarbij de bepalingen betreffende het hooger toezicht op de provincie in hoofdstuk VII van de provincie-ordonnantie tot voorbeeld hebben gestrekt. Geregeld is thans de schorsing en vernietiging van zelfbestuursverordeningen en -besluiten, die in strijd zijn met het algemeen belang, een toepasselijke algemeene verordening of een overeenkomst. Voorts zullen de Zelfbesturen alle inlichtingen en gegevens verstrekken, die de Gouverneur voor de uitoefening van dit toezicht noodig heeft, van ambtelijke correspondentie met landsdienaren buiten de Vorstenlanden afschrift verleenen, terwijl de Gouverneur zelfstandig onderzoekingen kan doen instellen op de zelfbestuurskantoren.

P o l i t i e.

De politietaak, nl. de zorg voor de openbare orde en rust en voor het opsporen van strafbare feiten, is in de Vorstenlanden vanouds zelfbestuurstaak, aan de uitoefening waarvan doorloopend

zeer veel ontbrak, zoodat men in de vorige eeuw van wantoestanden op dit gebied kon spreken. In 1846 werd daartoe zelfs een Regeeringscommissaris, Mr. J. F. W. van Nes, naar Soerakarta gezonden, die met den Soesoehoenan een in S. 1847 nr. 30 opgenomen overeenkomst sloot, waarbij werden vastgesteld: „Beginselen en bepalingen omtrent de uitoefening der Justitie en politie in het Rijk Soerakarta", met bijbehoorende instructies voor de Regenten, de districtshoofden en de desahoofden.

In de praktijk zijn deze bepalingen, en met name de instructies, voor een groot deel een doode letter gebleven en heerschte er een voortdurende toestand van onveiligheid, van willekeur en onderdrukking. Omkooperij tierde welig. Bij diefstallen, vooral veediefstallen, waren de politiehoofden meestal zelf betrokken, zoodat het gestolene bijna nimmer werd opgespoord. Afdoende maatregelen tot verbetering werden niet genomen, doch het bleef bij plannen en voorstellen. De geheele 19e eeuw was op dit gebied één lijdensgeschiedenis, en het mag verwondering baren, dat dit slechts uitliep op een bepaling in de kroonprinselijke verklaring van 1893, waarbij de a.s. Soenan zich verbond zich geheel te onderwerpen aan de regelingen van het Gouvernement tot verbetering der politie.

Ook daarna bleef echter de onveiligheid op de hoofdplaatsen nog langen tijd voortduren en was er geen samenwerking tusschen de zelfbestuurs-politiecorpsen. Het gevolg was, dat hoe langer hoe meer gouvernementspolitie werd ingeschakeld. Hierdoor — en mede door de belangrijke agrarische en maatschappelijke hervormingen — werd tenslotte een afdoende verbetering verkregen. In Jogja leidde dit in 1920 tot samensmelting van de drie politiecorpsen, en in den tegenwoordigen tijd blijkt ook meer en meer, dat centralisatie op politiegebied zeer noodig is. In Solo zijn niettemin drie politiecorpsen blijven bestaan, doch onder eenhoofdige leiding.

In het nieuwe contract nu is — met intrekking van alle oude regelingen — vooropgesteld, dat het Zelfbestuur een taak heeft op politiegebied en zorg zal dragen voor de handhaving van de openbare rust en orde (art. 33). Ter voorkoming van terugkeer tot vroegere toestanden is evenwel bepaald, dat de Gouverneur-Generaal de noodige regelingen kan vaststellen met het oog op noodzakelijke eenheid in de organisatie, in de leiding en in de wijze van politieuitoefening. Deze eenheid is verzekerd door de

als uitvloeisel hiervan toepasselijk verklaarde „in de gouvernementslanden op Java en Madoera geldende wettelijke bepalingen betreffende de uitoefening van de politie en de opsporing van strafbare feiten" (het Inlandsch Reglement) op de daarmede van zelfbestuurswege belaste ambtenaren en beambten, welke voor de toepassing van die bepalingen zijn gelijk gesteld met overeenkomstige ambtenaren en beambten van de algemeene politie. Hierdoor staat thans buiten twijfel, dat een zelfbestuurspolitieagent proces-verbaal kan opmaken tegen een landsonderhoorige, hetgeen vroeger — ten onrechte — wel eens in twijfel is getrokken. Voorts staat de z.g. bestuurspolitie onder leiding van den Rijksbestuurder.

Rechtspraak.

Met de rechtspraak was het in de vorige eeuw al weinig beter gesteld als met de politie en ook ten aanzien hiervan verklaarde de Soesoehoenan Pakoe Boewono X in de vóór zijn verheffing afgelegde kroonprinselijke verklaring, dat hij zich geheel zou onderwerpen aan de regelingen van het Gouvernement tot verbetering daarvan. Het Gouvernement achtte evenwel een afdoende verbetering alleen mogelijk door deze zelf uit te oefenen, met uitzondering van de rechtspraak over de naaste bloed- en aanverwanten en enkele hooge functionarissen. Dit is de z.g. verwantenrechtspraak, welke is geregeld in de ordonnantie in S. 1903 nr. 8.

Volgens deze ordonnantie wordt de verwantenrechtspraak uitgeoefend in overleg met het Hoofd van gewestelijk bestuur. Dit „overleg", dat blijkens de geschiedenis van de totstandkoming van deze regeling bedoeld was als „overeenstemming", was in de praktijk meer een toezicht achteraf en placht te geschieden door toezending van het vonnis, dat door den Gouverneur hetzij voor „Gezien" (Solo), hetzij met de aanteekening „Goedgekeurd" (Jogja) werd geteekend. Eerst door deze aanteekening verkreeg het vonnis kracht van gewijsde.

Bedoeld „overleg" gaf echter in het Soenanaat en — minder — in het Sultanaat nogal eens aanleiding tot moeilijkheden, welke voortsproten uit verschil van opvatting tusschen den Gouverneur en den zelfbestuursrechter inzake de toepasselijkheid van gouvernementsvoorschriften, of uit de soms wel zeer groote mildheid van den zelfbestuursrechter in zijn uitspraken. Dikwijls ook is de zelfbestuursrechter zeer formalistisch en houdt hij star vast aan de

letter van bepalingen en in het geding zijnde overeenkomsten, waardoor wel eens uitspraken werden gegeven, die in strijd moesten worden geacht met de billijkheid en rechtvaardigheid, doch waartegen formeel niets kon worden ingebracht. Het overleg over de vonnissen leidde in dergelijke gevallen dikwijls tot een uitvoerige correspondentie, waarvan slechts zelden een bevredigend resultaat het gevolg was. Een niet-geviseerd vonnis had alleen tot gevolg, dat het niet kon worden ten uitvoer gelegd, aangezien het Hoofd van gewestelijk bestuur niet de bevoegdheid had om corrigeerend op te treden.

Bij het nieuwe politiek contract is hierin thans wijziging gebracht (art. 31) en zijn aan den Gouverneur overeenkomstige bevoegdheden verleend als die, welke in de buitengewesten bij de residenten berusten ten aanzien van de inheemsche rechtspraak in rechtstreeks bestuurd gebied en in zelfbestuursgebied (S. 1938 nr. 80 en 1938 nr. 529). In de nieuwe lange contracten voor de buitengewesten is aan den resident voorbehouden zijn bemoeienis met de zelfbestuursrechtspraak zelf van regelen te voorzien. Voor de Vorstenlanden werd het evenwel beter geacht in het politiek contract zelf aan te geven hoe de bemoeienis van den Gouverneur is en welke bevoegdheden hij heeft, waarbij aangesloten is aan de bestaande praktijk, dat alle vonnissen der inheemsche rechtbanken eerst ten uitvoer konden worden gelegd, nadat zij door het Hoofd van gewestelijk bestuur waren geviseerd. Bepaald is thans, dat vonnissen, waartegen geen hoogere voorziening bij een zelfbestuursrechtbank (meer) openstaat (waaronder mede worden verstaan vonnissen, waartegen wel een hoogere voorziening mogelijk is, doch waarin door den veroordeelde of door partijen is berust), door den Gouverneur kunnen worden bekrachtigd, dan wel gewijzigd of vernietigd, zoo noodig met last tot herbehandeling. De Gouverneur kan zoo noodig nadere regelen stellen in zake het door hem uit te oefenen toezicht.

Men hoort wel eens stemmen opgaan of het niet mogelijk zou zijn in het toezicht op de zelfbestuursrechtspraak op andere wijze te voorzien, nl. door inschakeling van een meer deskundige instantie dan het Hoofd van gewestelijk bestuur wordt geacht te zijn. Het schijnt echter, dat voorshands nog overwegende bezwaren bestaan tegen inschakeling van een hooger rechterlijk college. Overigens moeten de voorstanders van een oplossing in dezen zin niet vergeten, dat het toezicht dan heel wat intensiever zou zijn dan

thans door den Gouverneur geschiedt, waarvan het toezicht door den Raad van Justitie op de vonnissen van den landraad getuigt.

Bij het nieuwe contract is tevens voorzien in het bezwaar, dat door de zelfbestuursrechter uitgevaardigde bevelschriften en gewezen vonnissen buiten het gebied van het Zelfbestuur niet ten uitvoer konden worden gelegd. Bepaald is thans, dat deze op dezelfde wijze worden ten uitvoer gelegd als bevelschriften en vonnissen van den dagelijkschen rechter van de inheemsche bevolking van de plaats, waar de tenuitvoerlegging moet geschieden (art. 32).

Ten slotte is thans uitdrukkelijk vastgelegd, dat het recht van zelfbestuur niet omvat het recht van gratie van straffen, opgelegd bij vonnissen van zelfbestuursrechtbanken en -rechters, noch het recht van amnestie en abolitie ten aanzien van personen, die aan de zelfbestuursrechtspraak zijn onderworpen (art. 28). Het recht van gratie berust bij den Gouverneur-Generaal, waaromtrent vroeger nogal eens twijfel is gerezen. Voor de rechten van amnestie en abolitie geldt het bepaalde in artikel 42 lid (3) I. S.

Het door den zelfbestuursrechter toe te passen materiëele recht is thans hetzelfde als dat, wat geldt voor de zelfbestuursonderhoorigen, die onderworpen zijn aan de rechtspraak van het Gouvernement (art. 30). Dit werd hierboven reeds meer uitvoerig besproken.

Regeling.

De regelingsbevoegdheid van het Zelfbestuur heeft bij het nieuwe contract een aanzienlijke verruiming ondergaan door uitbreiding van zijn gezag over landsonderhoorigen tot onderwerpen, waarvan de bevoegdheid tot regeling in het rechtstreeks bestuurd gebied van Java en Madoera door het Land aan lagere gemeenschappen is overgelaten. Dit regelingswerk kan — zooals Van Vollenhoven zegt [1]) — „geschieden als vrij bedrijf — dus zonder dat een hoogere regeling het gelast —, maar ook ter noodzakelijke uitwerking van hoogere regels". „Voorts is regeling evenzeer denkbaar ten dienste van de eigen rechtsgemeenschap (dus in autonomie), als ten dienste van een hoogere rechtsgemeenschap die er toe oproept (dus in medebewind)."

Ook het nieuwe politiek contract kent dit onderscheid. De Vorst kan in de eerste plaats de verordeningen vaststellen, die hij in het

[1]) Staatsrecht overzee, blz. 324.

belang van het Zelfbestuur noodig oordeelt (art. 25 lid 1), waarbij hij uiteraard moet blijven binnen de landschapssfeer, zooals deze in het contract is afgebakend en hierboven is besproken. Dit kan dus onderwerpen betreffen, die als zoodanig geheel tot de regeermacht van het Zelfbestuur behooren, het kan ook onderwerpen betreffen, die als zoodanig binnen de gouvernementssfeer vallen, doch waarvan bepaalde onderdeelen aan het Zelfbestuur ter regeling zijn overgelaten. Het Zelfbestuur kan ook met andere Zelfbesturen in de Vorstenlanden of met zelfstandige gemeenschappen in aangrenzend gouvernementsgebied gemeenschappelijke regelingen vaststellen betreffende belangen, welke zij gemeen hebben. In de tweede plaats worden door den Vorst verordeningen vastgesteld ter uitvoering van algemeene verordeningen (dus in medebewind), voor zoover deze zijn medewerking voor die uitvoering vorderen, hetgeen krachtens artikel 23 lid (1) van het contract alleen kan geschieden bij algemeene verordeningen, die voor het Zelfbestuur van verbindende kracht zijn. Voor het geval het Zelfbestuur daarin nalatig mocht zijn, bevat art. 27 de noodige voorzieningen.

Ter voorkoming van conflicten is op overeenkomstige wijze als in de decentralisatiewetgeving bepaald, dat in de zelfbestuursverordeningen geen bepalingen mogen worden opgenomen omtrent punten, waarin voorzien is bij een toepasselijke algemeene verordening, terwijl zij niet mogen treden in de regeling van de huishoudelijke belangen van de waterschappen. Wordt van Landswege krachtens een aan het politiek contract ontleende bevoegdheid een onderwerp geregeld, waarin bij zelfbestuursverordening is voorzien, zoo houden de daarop betrekking hebbende bepalingen van deze verordening van rechtswege op te gelden. Wordt omgekeerd door het Zelfbestuur krachtens een hem ingevolge het contract toekomende of verleende bevoegdheid eenig onderwerp geregeld, zoo vervallen de ter zake mogelijk bij of krachtens algemeene verordening dan wel reglement of keur van politie vastgestelde regelingen. Naarmate dus het Zelfbestuur onderwerpen in de regionale sfeer mede voor landsonderhoorigen regelt, zullen de keuren van het Hoofd van gewestelijk bestuur vervallen en zal de dubbele wetgeving geleidelijk worden opgeheven.

Ten aanzien van de straffen, welke het Zelfbestuur bij zijn verordeningen kan bedreigen, is het — behalve aan de bepalingen van de eerste acht titels van het Eerste Boek van het Wetboek van Strafrecht — niet aan eenige beperking gebonden. Aangezien het

Zelfbestuur bij het nieuwe contract ook bevoegdheid verkreeg tot vaststelling van verordeningen voor landsonderhoorigen betreffende onderwerpen, waarvan de bevoegdheid tot regeling in het rechtstreeks bestuurd gebied van Java en Madoera door het Land aan lagere gemeenschappen is overgelaten, zijn de straffen, welke kunnen worden gesteld op overtreding van verordeningen, die uitsluitend of mede van toepassing zijn op landsonderhoorigen, gebonden aan overeenkomstige beperkingen als gelden voor deze gemeenschappen, nl. dat geen andere of hoogere straf mag worden bedreigd dan hechtenis van ten hoogste drie maanden of geldboete van ten hoogste *f* 100,—, met of zonder verbeurdverklaring van bepaalde goederen, en bij recidive het dubbele. Bij de verordeningen, welke alleen voor zelfbestuursonderhoorigen gelden, kunnen evenals tevoren ook zwaardere straffen worden bedreigd.

De zelfbestuursverordeningen vereischen de goedkeuring van den Gouverneur alvorens te kunnen werken, met uitzondering van belastingverordeningen, die de goedkeuring van den Gouverneur-Generaal vereischen (artt. 26 en 34). In verband hiermede is het formulier van afkondiging eenigszins gewijzigd en is de tevoren in de considerans voorkomende uitdrukking „handelende in overleg met den Gouverneur van, ..." vervallen. Hierdoor zullen de zelfsbestuursverordeningen ook naar den vorm geheel eigen verordeningen zijn. In de plaats daarvan wordt aan den voet der in het rijksblad als voorwaarde van verbindbaarheid af te kondigen verordening van de goedkeuring melding gemaakt. Tegen weigering van de goedkeuring van een verordening door den Gouverneur kan de Vorst in beroep komen bij den Gouverneur-Generaal (art. 54).

Samenvatting.

Wanneer wij thans terukeeren tot de vraag, in het begin van dit opstel gesteld, of de vrees van sommigen, dat het Zelfbestuur bij het nieuwe contract wel weer aan gezag en aanzien zou moeten inboeten, bewaarheid is, zoo kunnen wij daarop met een volmondig „neen" antwoorden. Integendeel, bij het nieuwe contract wordt zijn gezag en aanzien aanzienlijk versterkt, wordt hem een eigen, belangrijke plaats aangewezen in het Nederlandsch-Indische staatsbestel, wordt de band tusschen Vorstenhuis en Zelfbestuur weer hersteld en voor de toekomst verzekerd, wordt een eigen terrein voor hem afgebakend, waarop hij zelfstandig in het belang van land

en volk werkzaam kan zijn en dat hij kan beheerschen, worden de voorwaarden geschapen voor een betere samenwerking, opdat Gouvernement en Zelfbestuur elkander bij de verzorging der overheidstaak kunnen aanvullen. Geen blijvende bevoogding, zooals sommige Volksraadsleden vreesden, maar vertrouwen in zijn verdere groei en ontplooiïng.

Zeker, enkele hoog reikende schijn-bevoegdheden, overblijfselen van vroegere onafhankelijkheid, moesten worden prijs gegeven, doch het is hiermede als met een boom, waarvan men de dorre en de te ijl uitgegroeide takken snoeit, opdat hij zich des te beter en steviger zal ontwikkelen. Zoo ook wordt van het nieuwe contract verwacht, dat door het snoeien van hetgeen in wezen boven hun capaciteiten uitging en bij hen niet tot werkelijk leven kon komen de Zelfbesturen in den breede zullen uitgroeien tot krachtig levende deelen van Nederlandsch-Indië. Zooals de provincies in het moederland oorspronkelijk van elkander onafhankelijke leenstaatjes waren, wier groote zelfstandigheid een bron van moeilijkheden vormde voor de landsregeering, doch zich na de Fransche revolutie ontwikkelden tot autonome gebiedsdeelen van het Rijk, zoo ook zien wij thans de Zelfbesturen zich ontwikkelen van oorspronkelijk onafhankelijke staatjes tot deelen van Nederlandsch-Indië met een eigen oostersch karakter, waardoor de in dezen tijd meer dan ooit noodzakelijke eenheid van den Staat wordt versterkt.

Het streven zij er op gericht dit eigen oostersch karakter te bewaren en te ontwikkelen. Mogen de Vorsten zich steeds meer bewust zijn van de belangrijke taak, die zij als eerste dienaar van hun volk hierin hebben te vervullen. Alleen dan kunnen de Zelfbesturen zich ontwikkelen tot krachtige eenheden en doet de toekomst nog veel van hen verwachten.

DE AMERIKAANSCHE VERDRAGSPOLITIEK AAN DEN VOORAVOND VAN EEN NIEUWEN TERMIJN

DOOR C. J. M. KRETSCHMER DE WILDE

Ten opzichte van de handelspolitieke betrekkingen tusschen Nederland en de Vereenigde Staten, welke zijn geregeld door een verdrag, waarin ook Nederlandsch-Indië is betrokken, heeft de binnenkort door het Congres te nemen beslissing over de vraag, of de Amerikaansche verdragspolitiek wederom met een termijn van drie jaren zal worden verlengd, actueele beteekenis.

Vooraf dient in herinnering te worden gebracht, dat de verdragspolitiek van minister Cordell Hull berust op een wettelijke regeling, die op 12 Juni 1934 voor den tijd van drie jaren door het Congres werd aanvaard, welke periode in 1937 met een zelfden termijn werd verlengd, zoodat deze — tenzij hierin opnieuw wordt voorzien — in Juni a.s. expireert.

Deze wet heeft ten doel de handelsbetrekkingen met het buitenland te bevorderen en de arbeidsmogelijkheid in de Vereenigde Staten te verruimen door den afzet van Amerikaansche voortbrengselen op vreemde markten te stimuleeren. Dit doel tracht zij te verwezenlijken door de gelegenheid te openen tot het sluiten van handelsovereenkomsten, welke in ruil voor verlaging van invoerrechten ten gunste van bepaalde producten uit de betrokken verdragstaten waarborgen bieden voor den afzet van fabrikaten en grondstoffen van Amerikaanschen bodem, onder uitdrukkelijk beding van het meestbegunstigingsbeginsel.

De strekking van deze politiek is te geraken tot het geleidelijk en stelselmatig uit den weg ruimen van tariefmuren en andere handelsbelemmeringen, welke zijn voortgekomen uit het autarkische streven, dat, naarmate de wereldcrisis het ruilverkeer tusschen de landen bemoeilijkte, uit drang tot nationaal zelfbehoud allerwegen navolging vond.

Voordat de Trade Agreements Act werd aangenomen en toegepast, was er van bepaalde handelspolitieke richtlijnen in de Vereenigde Staten nauwelijks sprake. Immers, het begrip „handelspolitiek" omvat vaste grondbeginselen, volgens welke doelbewust onderhandelingen met vreemde mogendheden worden gevoerd ter verkrijging van bepaalde voordeelen ten opzichte van het handelsverkeer met die landen.

De voordien gevoerde handelspolitiek was in wezen niet meer dan een afspiegeling van door bepaalde groepen zelfstandig ondernomen pogingen om eigen belangen te bevorderen.

Nadat de Presidentswisseling van 1933 in vele opzichten een nieuwen koers voor het Schip van Staat medebracht, werden ook de buitenlandsche handelsbetrekkingen opnieuw bezien in het licht der gewijzigde verhoudingen.

Er bestonden verschillende mogelijkheden om in den bestaanden toestand verbetering te brengen. In de eerste plaats zou men hebben kunnen overgaan tot unilaterale herziening van de tariefsbepalingen, hetgeen het vraagstuk echter slechts ten deele zou hebben opgelost, aangezien eenzijdige verlaging van invoerrechten geen zekerheid bood, dat dit voorbeeld door de andere landen zou worden nagevolgd. Weliswaar zou daarentegen een multilaterale overeenkomst ook de andere partij tot rechtenverlaging hebben gedwongen, doch de in die landen bestaande tarieven en beschermende bepalingen waren onderling te verschillend om met eenige kans op succes de onderscheidene landen aan de conferentietafel te vereenigen.

De eenige practisch mogelijke oplossing van het vraagstuk was daarom de regeling, welke in de Trade Agreements Act is neergelegd en welke hieronder nader is toegelicht.

De overtuiging, dat zijn land geroepen was om de wereld naar normaler verhoudingen op handelspolitiek gebied te doen terugkeeren, deed Cordell Hull het plan ontwerpen, waaraan zijn naam onafscheidelijk verbonden blijft. De motieven, welke hem hebben geleid tot de richtlijnen, waarop de huidige handelspolitiek der Vereenigde Staten berust, zijn hierboven reeds in het kort weergegeven.

Hoe grooter tenslotte het aantal landen wordt, dat zich achtereenvolgens aan deze verdragspolitiek bindt, hoe meer het handelspolitiek verschiet verheldert en hoe dichter men weer tot normaler verhoudingen terugkeert. De aldus tot stand gekomen verdragen vormen een zich gestadig uitbreidend en aaneensluitend mozaïk, dat het pad effent naar een vrijer handelsverkeer.

Anderzijds zal toeneming van den goederenruil sommige landen in staat stellen om goudreserves aan te leggen, welke het betalingsverkeer vergemakkelijken en tevens een herziening mogelijk maken van de deviezencontrôle, die het handelsverkeer belemmert en het sluiten van beperkende, bilaterale handelsovereenkomsten in de hand werkt.

De éérste in de rij handelsovereenkomsten was die met Cuba, welke in Augustus 1934 werd geteekend en die afwijkt van de overige verdragen, doordat zij een exclusief en preferentieel karakter draagt overeenkomstig den aard der betrekkingen tusschen beide landen.

Van de oudere verdragen behoort het in November 1935 met Canada tot stand gekomen accoord tot de voornaamste, aangezien het in verband met de vèrgaande wederzijdsche tegemoetkomingen een belangrijke bijdrage beteekende voor de verbetering van het ruilverkeer tusschen de beide nabuurlanden. Bedoeld verdrag voldeed zóó zeer aan de bestaande verwachtingen, dat het mogelijk bleek, voortbouwende op de verkregen resultaten, in 1938 de onderhandelingen te heropenen, welke intusschen in aansluiting op het met het Britsche Imperium gesloten verdrag hebben geleid tot het sluiten van een nieuwe overeenkomst van nog verder gaande strekking.

Achtereenvolgens kwamen verdragen tot stand met de volgende twee-en-twintig landen:

Cuba	3 Sept. 1934,	
België	1 Mei 1935,	
Haïti	3 Juni „ ,	
Zweden	5 Aug. „ ,	
Canada	15 Nov. „ ,	17 Nov. 1938,
Brazilië	1 Jan. 1936,	
NEDERLAND (en Ned.-Indië)	1 Feb. „ ,	
Zwitserland	15 Feb. „ ,	
Honduras	2 Mrt. 1936,	

Columbia	20 Mei 1936,		
Frankrijk	15 Juni „ ,		
Guatemala	15 Juni „ ,		
Nicaragua	1 Oct. „ ,		
Finland	2 Nov. „ ,		
El Salvador	31 Mei 1937,		
Costa Rica	2 Aug. „ ,		
Sovjet Rusland	6 Aug. „ ,	2 Aug.	1939,
Turkije	3 Dec. „ ,	11 Jan.	1938,
Tsjechoslowakije	16 Apr. 1938,		
Venezuela	11 Juli „ ,		
Ecuador	6 Aug. „ ,		
Groot-Brittannië	17 Nov. „ .		

De hier genoemde verdragen hebben de volgende richtlijnen ten grondslag:

a) Zij voorzien in een verlaging van sommige, in den verdragstaat bestaande beperkende bepalingen op den invoer van bepaalde goederen uit de Vereenigde Staten en waarborgen dat dergelijke bepalingen of rechtenverhoogingen voor den duur van het verdrag ook ten opzichte van andere goederen niet zullen worden toegepast. Daartoe worden bij voorkeur goederen gekozen, waarvan Amerika voor het betrokken land de voornaamste leverancier is of kan worden, dan wel ten opzichte waarvan het andere land buitensporige invoerrechten heft, of waarvan aanleiding bestaat te vermoeden, dat de invoer in dat land in de naaste toekomst aan beperkende bepalingen of rechtenverhooging zal worden onderworpen. Aldus worden bij voorkeur die goederen als onderhandelingsobject gekozen, welke door de bestaande handelsbelemmeringen het zwaarst worden getroffen, zoodat opheffing of verzachting van die bepalingen daadwerkelijk bijdraagt tot verruiming van het handelsverkeer.

b) Zij voorzien in een onvoorwaardelijke, wederzijdsche meestbegunstiging. De gecompliceerdheid der huidige internationale handelspolitieke verhoudingen maakt het noodzakelijk om bijzondere waarborgen te stellen voor de strikte naleving van het meestbegunstigingsbeginsel en te verhoeden, dat het verwatert tot een nietszeggenden voet van gelijkheid, waarop uitzonderingen nochtans mogelijk zouden zijn.

c) Omgekeerd verleent Amerika in beginsel ook slechts reductie aan die landen, welke belangrijke afnemers van Amerikaansche goederen zijn of kunnen worden. Aldus is de weg gebaand om door wederzijdsche concessies te geraken tot belangrijke verruiming van het handelsverkeer, met alle daaraan verbonden voordeelen voor het bedrijfs- en zakenleven.

Wat de practische resultaten betreft, welke de sinds 1934 ingeslagen koers voor den buitenlandschen handel der Vereenigde Staten heeft opgeleverd, zij opgemerkt, dat alleen uit statistisch cijfermateriaal — hoe voortreffelijk dit ook in de Vereenigde Staten wordt bewerkt — hiervan geen zuiver allesomvattend beeld kan worden verkregen, aangezien verschillende factoren invloed doen gelden, welke in de gegevens der douane niet of slechts ten deele tot uitdrukking komen.

Een indruk van de wijze, waarop het handelsverkeer zich sinds de afkondiging van de Trade Agreements Act heeft ontwikkeld, verkrijgt men door zich voor oogen te stellen, dat de totale uitvoer der Vereenigde Staten gedurende het tijdvak 1935 — 1939 ongeveer 40% is toegenomen, met dien verstande, dat de naar verdragsstaten gerichte export met 50% toenam, terwijl die naar de andere landen slechts met 28% vermeerderde.

Een globaal beeld van den totalen in- en uitvoer over de jaren 1933/1939 geven voorts de navolgende cijfers: (zie bijlage).

Indien Cordell Hull het in zijn macht had gehad, zou de reeks verdragsstaten tevens enkele andere landen omvatten, waarmede onderhandelingen voor een te sluiten accoord gaande zijn of inmiddels tot een impasse hebben geleid. Dit laatste is onder meer het geval met Argentinië, met welk land de gevoerde onderhandelingen niet tot een bevredigend einde konden worden gebracht.

De oorzaak van dit negatieve resultaat moet ten deele worden gezocht in de belangentegenstelling van den export van beide landen. Dit is echter niet de eenige oorzaak van de mislukking; mede aanleiding daartoe was de omstandigheid, dat de concessies, welke voor een accoord met Argentinië aan genoemd land zouden moeten worden gebracht, de positie van het State Department zouden hebben verzwakt op een daartoe ongewenscht oogenblik, namelijk kort voordat in het Huis en den Senaat het debat inzake de verlenging van de Trade Agreements Act een aanvang nam.

Bijlage.

„De Amerikaansche Verdragspolitiek aan den vooravond van een nieuwen termijn".

IN- EN UITVOER DER VEREENIGDE STATEN VAN AMERIKA.

(In millioenen dollars).

Landen	1933					1934					1935					1936					1937					1938					1939				
	Invoer		Uitvoer		Excedent	Invoer		Uitvoer		Excedent	Invoer		Uitvoer		Excedent	Invoer		Uitvoer		Excedent	Invoer		Uitvoer		Excedent	Invoer		Uitvoer		Excedent	Invoer		Uitvoer		Excedent
		%		%			%		%			%		%			%		%			%		%			%		%			%		%	
Duitschland	78	5,4	140	8,4	+ 62	69	4,2	109	5,1	+ 40	78	3,8	92	4,0	+ 14	80	3,3	102	4,1	+ 22	92	3,0	126	3,7	+ 34	65	3,3	108	3,5	+ 43	46	2,5	47	1,9	+ 1
België	23	1,6	43	2,6	+ 20	26	1,6	50	2,3	+ 24	40	2,0	58	2,5	+ 18	59	2,4	59	2,4	—	75	2,4	95	2,8	+ 20	42	2,2	77	2,5	+ 35	53	3,0	54	2,1	+ 1
Denemarken	2	0,1	12	0,7	+ 10	2	0,2	15	0,7	+ 13	3	0,1	12	0,5	+ 9	3	0,1	12	0,5	+ 9	7	0,2	17	0,5	+ 10	3	0,1	25	0,8	+ 22	3	0,2	19	0,8	+ 16
Spanje	14	1,0	31	1,9	+ 17	19	1,1	38	1,8	+ 19	20	1,0	41	1,8	+ 21	19	0,8	22	0,9	+ 3	14	0,5	6	0,2	— 8	9	0,4	12	0,4	+ 3	8	0,4	17	0,7	+ 9
Frankrijk	50	3,5	122	7,3	+ 72	61	3,7	116	5,4	+ 55	58	2,8	117	5,1	+ 59	65	2,7	129	5,2	+ 64	76	2,5	165	4,9	+ 89	54	2,7	134	4,3	+ 80	51	2,8	132	5,2	+ 81
Ierland	1	0,1	4	0,2	+ 3	1	0,1	7	0,3	+ 6	1	—	7	0,3	+ 6	1	—	7	0,3	+ 6	2	0,1	12	0,4	+ 10	1	—	27	0,9	+ 26	1	0,1	8	0,3	+ 7
Italië	39	2,7	61	3,6	+ 22	36	2,2	65	3,0	+ 29	39	1,9	72	3,2	+ 33	40	1,6	59	2,4	+ 19	48	1,6	77	2,3	+ 29	41	2,1	58	1,9	+ 17	31	1,7	44	1,7	+ 13
Noorwegen	13	0,9	7	0,4	— 6	17	1,0	11	0,5	— 6	17	0,8	14	0,6	— 3	22	0,9	15	0,6	— 7	26	0,8	22	0,6	— 4	16	0,8	23	0,7	+ 7	18	1,0	24	1,0	+ 6
Nederland	31	2,1	49	2,9	+ 18	28	1,7	51	2,4	+ 23	41	2,0	49	2,1	+ 8	50	2,1	53	2,2	+ 3	53	1,7	94	2,8	+ 41	31	1,6	97	3,1	+ 66	25	1,4	74	2,9	+ 49
Vereenigd Koninkrijk	111	7,7	312	18,6	+ 201	115	6,9	383	18,0	+ 268	155	7,6	433	19,0	+ 278	200	8,3	440	17,9	+ 240	203	6,6	536	16,0	+ 333	118	6,0	521	16,8	+ 403	120	6,5	424	16,8	+ 304
Zweden	31	2,1	19	1,1	— 12	34	2,1	33	1,5	— 1	41	2,0	38	1,7	— 3	48	2,0	43	1,8	— 5	59	1,9	64	1,9	+ 5	45	2,3	64	2,1	+ 19	32	1,7	76	3,-	+ 44
Zwitserland	15	1,0	8	0,5	— 7	15	0,9	8	0,4	— 7	16	0,8	8	0,4	— 8	21	0,9	8	0,3	— 13	27	0,9	10	0,3	— 17	23	1,2	11	0,4	— 12	24	1,3	12	0,5	— 12
U.S.S.R.	12	0,8	9	0,5	— 3	12	0,7	15	0,7	+ 3	18	0,9	25	1,1	+ 7	21	0,9	33	1,3	+ 12	31	1,0	43	1,3	+ 12	24	1,2	70	2,3	+ 46	21	1,1	37	1,5	+ 16
China	38	2,6	52	3,1	+ 14	44	2,6	69	3,2	+ 25	64	3,1	38	1,7	— 26	74	3,1	47	1,9	— 27	104	3,4	50	1,5	— 54	47	2,4	35	1,1	— 12	47	2,6	40	1,6	— 7
Britsch-Indië (incl. Burma)	44	3,0	20	1,2	— 24	55	3,3	27	1,3	— 28	62	3,0	31	1,4	— 31	70	2,9	27	1,1	— 43	96	3,1	44	1,3	— 52	59	3,0	36	1,2	— 23	55	3,0	35	1,4	— 20
Nederlandsch-Indië	33	2,3	7	0,4	— 26	42	2,5	10	0,5	— 32	50	2,4	11	0,5	— 39	70	2,9	14	0,6	— 56	115	3,7	25	0,7	— 90	69	3,5	28	0,9	— 41	68	3,7	28	1,1	— 40
Japan	128	8,8	143	8,5	+ 15	119	7,2	210	9,8	+ 91	153	7,5	203	8,9	+ 50	172	7,1	204	8,3	+ 32	204	6,6	289	8,6	+ 85	127	6,5	240	7,8	+ 113	123	6,7	178	7,1	+ 55
Britsch-Malaya	60	4,1	2	0,1	— 58	105	6,3	4	0,2	— 101	132	6,4	5	0,2	— 127	168	6,9	5	0,2	— 163	243	7,9	9	0,3	— 234	112	5,7	9	0,3	— 103	107	5,8	7	0,3	— 100
Philippijnen	93	6,4	45	2,7	— 48	88	5,3	47	2,2	— 41	97	4,7	53	2,3	— 44	102	4,2	60	2,4	— 42	126	4,1	85	2,5	— 41	94	4,8	86	2,8	— 8	79	4,3	81	3,2	+ 2
Australië	8	0,6	26	1,6	+ 18	9	0,5	43	2,0	+ 34	15	0,7	57	2,5	+ 42	23	1,0	58	2,4	+ 35	44	1,4	74	2,2	+ 30	9	0,4	69	2,2	+ 60	11	0,6	49	1,9	+ 38
Egypte	6	0,4	4	0,2	— 2	9	0,5	7	0,3	— 2	9	0,4	10	0,4	+ 1	10	0,4	10	0,4	—	14	0,5	14	0,4	—	5	0,2	13	0,4	+ 8	5	0,3	11	0,4	+ 6
Unie van Zuid-Afrika	4	0,3	22	1,3	+ 18	3	0,2	45	2,1	+ 42	4	0,2	53	2,3	+ 49	6	0,2	70	2,9	+ 64	14	0,5	89	2,7	+ 75	16	1,6	70	2,3	+ 54	19	1,0	56	2,2	+ 37
Argentinië	34	2,3	37	2,2	+ 3	29	1,8	43	2,0	+ 14	65	3,2	49	2,1	— 16	66	2,7	57	2,3	— 9	139	4,5	94	2,8	— 45	41	2,1	87	2,8	+ 46	48	2,6	50	2,0	+ 2
Brazilië	83	5,7	30	1,8	— 53	91	5,5	40	1,9	— 51	100	4,9	44	1,9	— 56	102	4,2	49	2,0	— 53	121	3,9	69	2,1	— 52	98	5,0	62	2,0	— 36	85	4,6	59	2,3	— 26
Canada	185	12,8	211	12,6	+ 26	232	14,0	302	14,2	+ 70	286	14,0	323	14,2	+ 37	376	15,5	384	15,7	+ 8	398	12,9	509	15,2	+ 111	260	13,2	468	15,1	+ 208	273	14,9	398	15,8	+ 125
Chili	12	0,8	5	0,3	— 7	23	1,4	12	0,6	— 11	24	1,2	15	0,7	— 9	26	1,1	16	0,7	— 10	47	1,5	24	0,7	— 23	28	1,4	25	0,8	— 3	26	1,4	19	0,8	— 7
Cuba	58	4,0	25	1,5	— 33	79	4,8	45	2,1	— 34	104	5,1	60	2,6	— 44	127	5,2	67	2,7	— 60	148	4,8	92	2,8	— 56	106	5,4	76	2,5	— 30	94	5,1	66	2,6	— 28
Mexico	31	2,1	38	2,3	+ 7	36	2,2	55	2,6	+ 19	42	2,1	66	2,9	+ 24	49	2,0	76	3,1	+ 27	60	1,9	109	3,3	+ 49	49	2,5	62	2,0	+ 13	45	2,4	65	2,6	+ 20
Peru	5	0,3	5	0,3	—	6	0,4	10	0,5	+ 4	7	0,3	21	0,5	+ 5	9	0,4	13	0,5	+ 4	17	0,5	19	0,6	+ 2	13	0,3	17	0,5	+ 4	10	0,5	14	0,6	+ 4
Andere landen	208	14,5	186	11,2	— 22	250	15,1	263	12,4	+ 13	306	15,1	287	12,6	— 19	344	14,2	317	12,9	— 27	481	15,6	487	14,6	+ 6	356	18,1	484	15,6	+ 128	308	16,8	393	15,6	+ 85
Totaal	1.450	100	1.675	100	+ 225	1.655	100	2.133	100	+ 478	2.047	100	2.283	100	+ 236	2.423	100	2.456	100	+ 33	3.084	100	3.349	100	+ 265	1.961	100	3.094	100	+ 1.133	1.836	100	2.517	100	+ 681

Indien het voorstel tot verlenging van deze wet zonder veel wijzigingen door het Congres wordt aangenomen, is het niet waarschijnlijk dat de onderhandelingen vóór de a.s. Presidentsverkiezingen zullen worden hervat. Ten einde met Argentinië tot overeenstemming te geraken, zullen voor een bepaalde groep landbouwproducten concessies moeten worden gedaan, waardoor de positie der Democraten op een voor hen beslissend moment in gevaar zou worden gebracht. Indien de nieuwe President instemt met de verdragspolitiek van Cordell Hull, is het mogelijk, dat het volgend jaar handelsverdragen met Argentinië en Uruguay zullen worden gesloten.

De moeilijkheden, welke zich bij de onderhandelingen met laatstgenoemd land voordoen, staan onder meer in verband met de omstandigheid, dat de door de regeering te Montevideo met Duitschland, Italië en Japan gesloten barterovereenkomsten—naar van Amerikaansche zijde wordt betoogd — in strijd zijn met het reciprociteitsbeginsel.

Een andere Zuid-Amerikaansche republiek, waarmede de Vereenigde Staten onderhandelingen voeren, is Chili. Ook in dit geval lijkt het twijfelachtig of men tot overeenstemming zal kunnen komen en ook hier is de oppositie in het eigen land groot; van de zijde der afgevaardigden en senatoren uit koper-produceerende staten (Nevada, senator Key Pittman) zelfs zóó groot, dat het State Department zich genoodzaakt zag, koper te schrappen van de lijst der onderhandelingsobjecten met genoemd land. Echter verzetten niet alleen de Amerikaansche kopermagnaten zich tegen het verdrag met Chili, doch de vertegenwoordigers der farmersbelangen lieten zich evenmin onbetuigd; laatstgenoemden wezen op den prijsdrukkenden invloed, dien de invoer van Chileensche landbouwproducten zou hebben op de voortbrengselen van eigen bodem.

Het algemeene aspect der kansen tot verlenging van Hull's verdragspolitiek met een derden termijn is er niet gunstiger op geworden, nu de Amerikaansche scheepvaartbelangen, die bij die politiek uiteraard zeer geïnteresseerd zijn, om een andere reden niet tot verdere ontplooiïng kunnen geraken.

De Amerikaansche scheepvaart naar Europa ondervindt thans nl. ernstige moeilijkheden ten gevolge van de bepalingen der nieuwe Neutraliteitswet. Sommigen zijn van meening, dat de aan de opheffing van het wapenembargo verbonden voordeelen niet opwegen

tegen de voor den normalen export uit deze wetsherziening voortvloeiende nadeelen. De handel der Vereenigde Staten op Europa wordt belemmerd door een groot tekort aan scheepsruimte. Niet minder dan 79 vrachtschepen, of bijna 25% van de Amerikaansche koopvaardijvloot, zijn op de Noord-Atlantische routes uit de vaart genomen.

Zooals bekend, omvat het zeegebied, dat krachtens de jongste herziening der Neutraliteitswet niet door Amerikaansche schepen mag worden bevaren:

1) de Golf van Biscaye met uitzondering van de Noordelijke kust van Spanje;
2) alle wateren rondom Groot-Brittannië, Ierland en de omliggende eilanden, het Kanaal daarbij inbegrepen;
3) de geheele Noordzee en hooger tot de Noorsche kust op een punt ten Zuiden van Bergen;
4) de geheele Oostzee en aangrenzende wateren.

Veelal blijkt het niet mogelijk om de op deze routes terug getrokken Amerikaansche koopvaarders door buitenlandsche tonnage te doen vervangen. Sinds de vaart onder Amerikaansche vlag op den Noord-Atlantischen zeeweg voorloopig niet meer is toegestaan, oefent de aldus verminderde concurrentie een prijsverhoogenden invloed uit op de vrachttarieven.

Deze aangelegenheid is voldoende belangrijk om er in dit verband even bij stil te staan. Herinnerd zij aan het verzoek van de United States Lines om acht harer schepen onder Panameesche vlag te brengen, ten einde aldus te ontkomen aan het verbod voor Amerikaansche schepen om de Noord-Atlantische routes te bevaren.

Behalve op politieke bezwaren, stuitte het denkbeeld van registratie van Amerikaansche schepen onder vreemde vlag in het onderhavige geval echter voorts op het verbeuren van de door genoemde maatschappij genoten subsidie, terwijl volgens de bepalingen der Neutraliteitswet de bemanning van de betrokken schepen niet uit Amerikanen zou mogen bestaan. Het uitblijven van een principieele beslissing had ten gevolge, dat de U. S. Lines haar verzoek introkken. Als een volkomen verrassing werd de gevraagde toestemming enkele dagen later aan eenige andere

Amerikaansche reederijen wel verleend. Het is hier niet de plaats op deze overigens interessante kwestie dieper in te gaan.

Voldoende zij te vermelden, dat naast registratie onder vreemde vlag nog twee andere methoden toepassing vinden om aan de beperkende bepalingen der Neutraliteitswet te ontkomen, namelijk het charteren van neutrale schepen door Amerikaansche maatschappijen en het verkoopen van Amerikaansche schepen naar het buitenland.

* * *

Het staat wel vast, dat de behandeling van het wetsontwerp tot verlenging van de Trade Agreements Act tot een fellen woordenstrijd in Huis en Senaat zal aanleiding geven.

Naar verwacht kan worden, zal eenerzijds van de regeeringstafel zoowel als door de vertegenwoordigers van den exporthandel worden betoogd, dat de economische verhoudingen in de Vereenigde Staten zich onder de gunstige voorwaarden der huidige handelspolitiek voorspoedig hebben ontwikkeld. Anderzijds zal door het bedrijfsleven en bepaalde belangengroepen het standpunt worden ingenomen, dat deze ernstig zijn getroffen door onvoldoende bescherming tegen de concurrentie van buitenlandschen invoer, terwijl de depreciatie van het pond sterling en andere vreemde valuta verlaging van beschermende rechten op dit oogenblik ongewenscht doen zijn.

Ten aanzien van den invloed van den oorlog op het handelsverkeer der Vereenigde Staten kan worden opgemerkt, dat — behalve de export naar Duitschland, welke sinds het uitbreken der vijandelijkheden practisch tot staan is gekomen — de export naar de andere landen zich in het algemeen zeer bevredigend ontwikkelt.

De navolgende cijfers, ontleend aan een publicatie van de National City Bank te New-York, geven een duidelijk beeld van den uitvoer der Vereenigde Staten naar enkele der voornaamste afnemerslanden gedurende de eerste 8 maanden van 1939 en de daarop volgende eerste 4 oorlogsmaanden in verhouding tot de overeenkomstige periode van 1938, uitgedrukt in millioenen dollars:

	Jan./Aug.		Sept./Dec.		Procentueele wijziging 4 oorlogsmaanden
	1938	1939	1938	1939	
Groot-Brittannië.....	326	311	195	194	— 1 %
Frankrijk	85	108	50	73	+46 „
Canada	323	284	145	207	+43 „
Andere Brit. Domin. .	107	95	55	53	— 4 „
Geallieerde landen ..	841	798	445	527	+18 %
Duitsch territorium ..	103	67	57	1	—98 %
Nederl., België en Zwitserland	126	105	59	75	+27 %
Scandinavische landen	79	86	45	77	+71 „
Italië	39	33	19	26	+37 „
Sovjet Rusland	50	27	20	19	— 5 „
Aan Duitschland grenzend gebied	294	251	143	197	+38 %
Argentinië	60	39	27	32	+19 %
Brazilië	40	45	22	35	+59 „
Mexico	42	50	20	33	+65 „
Cuba	51	47	25	35	+40 „
Overig Latijnsch Amerika	184	187	94	130	+38 „
Totaal Latijnsch Amerika	377	368	188	265	+41 %
China en Japan	207	193	106	127	+20 %

Zooals uit bovenstaande cijfers blijkt, valt hier en daar een scherpe daling waar te nemen, waartegenover elders belangrijke vooruitgang kan worden geconstateerd, zoodat de uitvoer van Amerika ten gevolge van den oorlog in het algemeen belangrijk is toegenomen.

Gedurende December 1939 bedroeg de waarde van den export $ 357 millioen, het hoogste maandcijfer sinds 1930. Over de eerste 4 oorlogsmaanden September — December 1939 bedroeg de uitvoer $ 1.251 millioen, of 21 % meer dan in de overeenkomstige periode van 1938. Zulks in tegenstelling met 1914, toen namelijk

gedurende de eerste 4 maanden van den Wereldoorlog de uitvoer der Vereenigde Staten daalde tot beneden het niveau van 1913. Toenmaals trof het verlies van het Duitsche afzetgebied Amerika zwaarder dan thans, doordat Duitschland in 1913 ongeveer 15% van den totalen export der Vereenigde Staten opnam, tegen slechts 3% in 1938.

De vraag rijst, welke situatie zal ontstaan indien de Trade Agreements Act n i e t zou worden verlengd. In dat geval zullen de met andere mogendheden te sluiten handelsovereenkomsten voortaan door den Senaat als verdragen moeten worden geratificeerd. De tegenstanders van tariefverlaging zullen volgens de verwachting alsdan niet nalaten daarvan profijt te trekken, door aan hun stemverleening den eisch van bepaalde tegenprestaties te verbinden. Ook vroeger bleek deze wijze van verdragen sluiten uiterst stroef.

* * *

De parlementaire campagne om het voortbestaan van de huidige verdragspolitiek is onlangs ingeleid met een gloedvol pleidooi, dat minister Cordell Hull op 11 Januari j.l. in een vergadering van het Ways-and-Means Committee heeft gehouden en waaraan het volgende is ontleend.

In 1934 — aldus minister Hull — hebben de Vereenigde Staten de verdragspolitiek aanvaard ten einde in den toenmaals bestaanden noodtoestand te voorzien. De ontwrichting van het internationale handelsverkeer, welke tevens tot de economische inzinking in de Vereenigde Staten leidde, was in de eerste plaats het gevolg van tallooze handelsbelemmeringen en hooge tariefmuren.

De export van Amerika ondervond van deze ongunstige verhoudingen de zeer ernstige gevolgen. De uitvoer liep terug van $ 5.200 millioen in 1929 tot $ 1.600 millioen in 1932.

De uitvoer van andere landen naar de Vereenigde Staten stuitte op de beschermende rechten van het Amerikaansche protectionisme. Er bestond geen andere oplossing om uit deze impasse te geraken dan die obstakels uit den weg te ruimen.

Er bestonden drie mogelijkheden om dit doel te bereiken: 1) Amerika had kunnen trachten een aantal landen ertoe te bewegen om de tarieven te verlagen; 2) het had zijn eigen tarieven kunnen verlagen, in de hoop dat andere landen dit voorbeeld zouden volgen; 3) men kon met die landen onderhandelingen openen

over handelsovereenkomsten op den grondslag van wederzijdsche verlaging van ieders tarieven.

De eerste methode was onuitvoerbaar in verband met de bestaande verhoudingen. De tweede bood geen zekerheid van succes, aangezien geen waarborg bestond dat andere landen inderdaad het voorbeeld zouden volgen. De derde oplossing bleek tenslotte de eenige doelmatige manier om het doel te verwezenlijken.

De overwegingen, welke oorspronkelijk tot de aanneming van de verdragspolitiek hebben geleid, kunnen als volgt worden samengevat: Tusschen export en import bestaat een niet te loochenen verband; geen enkel land kan exporteeren, zonder daarnevens te importeeren. Om andere landen ertoe te bewegen, de door hen in het leven geroepen autarkische maatregelen te verzachten, is het noodig dat de beperkende bepalingen van het eigen land eveneens worden verruimd. In een wereld, die gevangen is in een net van talrijke ingewikkelde crisismaatregelen, in een wereld, waar andere landen door die restricties in staat zijn op handelspolitiek gebied snel belangrijke beslissingen te nemen, was het duidelijk, dat de Vereenigde Staten maatregelen moesten treffen om aan de situatie het hoofd te bieden. Deze grondslagen zijn nader uitgewerkt in de bepalingen der Trade Agreements Act.

Door aan de Uitvoerende Macht de bevoegdheid te verleenen om zelfstandig tariefbepalingen te verzachten en bestaande restricties te verruimen ten einde den export naar de betrokken landen te bevorderen, erkende het Congres de noodzakelijkheid om door deze exorbitante rechten in den noodtoestand te voorzien.

Het handelsverdrag-programma werd opgesteld ten einde den export der Vereenigde Staten te bevorderen door de andere partij eveneens tot tariefsverlaging te bewegen. Ik verklaar — vervolgde Hull — dat het daarin is geslaagd. Wij hebben op deze wijze verdragen gesloten met 22 landen, ongeveer 60 % van den totalen buitenlandschen handel der Vereenigde Staten vertegenwoordigende. Belangrijke afzetgebieden zijn aldus voor de Amerikaansche producten behouden gebleven of uitgebreid.

Wij zijn, ging de Staatssecretaris voort, slechts na zeer zorgvuldige beschouwing van alle antecedenten en met inachtneming van alle belangen tot verlaging van geldende invoerrechten overgegaan.

Het handelsverdrag-programma heeft ons prachtig door een periode van nationalen nood geholpen. Het heeft ons in staat

gesteld om onzen exporthandel uit te breiden zonder daartoe ingrijpende overheidsbemoeienis in het leven te roepen zooals in vele andere landen het geval is.

De wereld heeft onze landbouw- en industrieproducten noodig en zal deze in de toekomst nog meer noodig hebben, evenals onze landbouwers, arbeiders en zakenlieden buitenlandsche afzetgebieden noodig hebben voor het in stand houden van de welvaart.

Wij zijn thans voor de keus gesteld om deze kostbare gelegenheid te laten voorbijgaan door de verdragspolitiek vaarwel te zeggen, of om de beschikking te houden over de daaraan verbonden belangrijke voordeelen.

Minister Hull besloot zijn rede aldus :

Indien ik ook maar eenigszins den indruk had, dat de verdragspolitiek ons volk meer schade dan voordeel bezorgt, zou ik de eerste zijn om daaraan een eind te maken. Ik heb integendeel de overtuiging, dat de groote voordeelen van het stelsel duidelijk aantoonen, dat aan het verlaten daarvan groote gevaren voor de nationale welvaart zijn verbonden.

* *
*

De vraag, of de Trade Agreements Act met een derden termijn zal worden verlengd, heeft onlangs een nieuw aspect verkregen door het recente bezoek van den onder-staatssecretaris Sumner Welles aan Europa, welke reis onder meer werd benut om de regeeringen van verschillende landen te polsen over de mogelijkheid, na beëindiging van den huidigen oorlog het economische leven internationaal te regelen.

De tekst van het memorandum, dat de Amerikaansche vice-minister van Buitenlandsche Zaken met betrekking tot de economische politiek der Vereenigde Staten te Parijs overhandigde en welke hieronder is weergegeven, vertoont een treffende overeenkomst met de algemeene beginselen van Hull's verdragspolitiek:

1. Het bestaan van een gezonden handel en het op gezonde basis berusten van de betrekkingen tusschen de landen onderling vormen een volkomen onontbeerlijke basis voor de welvaart der volken en het bestaan van een duurzamen vrede. Te dien einde moet elk land door middel van den internationalen handel op normale wijze toegang krijgen tot de hulpbronnen van de geheele wereld en niet slechts tot de binnen zijn grenzen gelegene.

Ook moet elk land zijn uitvoer-overschot ongehinderd kunnen afzetten.

2. De internationale handel kan niet bloeien, wanneer hij door allerlei beperkende bepalingen, zooals voorkeurstarieven, bilaterale overeenkomsten, tolbarrières, een overvloed van voorschriften of een contrôle op de buitenlandsche deviezen wordt belemmerd. Al deze barrières zijn instrumenten van den economischen oorlog. Door de jongste ervaringen is duidelijk hun verwoestende invloed op den internationalen handel in vredestijd en dientengevolge ook op den levensstandaard van de volken en hun economische welvaart gebleken.

   Deze barrières zijn bronnen voor het ontstaan van internationale vijandigheid.

3. Wanneer na den huidigen oorlog de wereld wederom op stabiele en vreedzame fundamenten zal moeten worden opgebouwd en men den weg zal willen banen naar een economischen vooruitgang, zullen de werkwijzen van den internationalen handel op een gezonde basis moeten worden herzien.

Het is duidelijk, dat een gunstig onthaal van President Roosevelt's initiatief tot regeling van den internationalen goederenruil na den Europeeschen oorlog de kansen tot voortzetting van de op dezelfde grondslagen gebaseerde verdragspolitiek belangrijk zal vergrooten.

* * *

De universeele beteekenis der voortzetting van de Amerikaansche verdragspolitiek moge zonder meer duidelijk zijn, voor Nederlandsch-Indië als land, dat sterk is geïnteresseerd bij den export naar de Vereenigde Staten, is het uiteraard van het grootste belang, dat de politiek van minister Cordell Hull bestendigd blijft.

Zooals hierboven reeds werd vermeld, omvat het thans geldende handelsverdrag met Nederland ook de overzeesche gebiedsdeelen. Uit onderstaande tabel blijkt, hoe kwetsbaar de Indische export is ten opzichte van het Amerikaansche afzetgebied, gezien de vooraanstaande positie, welke de Vereenigde Staten innemen onder de afnemers van enkele der voornaamste Indische exportproducten:

(in metrieke tonnen)

	Totale uitvoer in 1938	Waarvan naar V.S.	%	Totale uitvoer in 1939	Waarvan naar V.S.	%
Tapiocameel ...	139.476	104.296	75	202.857	167.054	82
Palmolie	220.806	114.832	51	230.034	103.955	45
Kapok (alle soorten)	16.344	6.115	37	21.785	9.408	43
Rubber	320.269	113.994	35	410.756	191.964	47
Tin	7.330	3.105	42	14.169	9.052	64

Aldus blijft niet alleen het oog gericht op Amerika als het land, dat in economisch opzicht nog altijd den meesten invloed uitoefent op de wereld-goederenmarkten, doch zij — in verband met het belang, dat alle landen met inbegrip van deze gewesten, die in het economisch wereldbestel een rol van eenige beteekenis vervullen, bij de economische verhoudingen in de Vereenigde Staten hebben — opnieuw herinnerd aan den nauwen samenhang tusschen de conjunctuurinvloeden, die de welvaart der landen onderling bepalen en die het economisch welzijn, ook van Nederlandsch-Indië, binden aan den loop der gebeurtenissen elders.

Om die reden is de voortzetting der Amerikaansche verdragspolitiek van wijder strekking dan het daaraan voor de Vereenigde Staten zelven verbonden belang en van waarlijk universeele beteekenis.

DE ONTWIKKELING VAN HET BOSCHBEHEER IN VERBAND MET DE BESTUURSHERVORMING IN DE BUITENGEWESTEN[1])

DOOR Ir. G. C. KAMPMAN

I. INLEIDING.

Het voornaamste kenmerk van de bestuurshervorming [2]) is decentralisatie van bevoegdheden en verantwoordelijkheid vanuit het centrum der Regeering naar de periferie, welke wordt verwezenlijkt, hetzij op staatkundigen grondslag door overdracht van bestuurstaak op autonome groepsgemeenschappen en door versteviging en herstel van zelfbesturen, hetzij op zuiver administratieve wijze door overdracht van ambtelijke bevoegdheden naar residentieele gezaghebbenden met gelijktijdige invoering van het regionale begrootingsstelsel. Als overkapping en bindmiddel dezer aan de periferie gelegen tot eigen of nieuw leven gewekte bestuurseenheden, tevens als trait d'union met de centrale regeering, worden in de toekomst autonome provincies gedacht, waarvoor voorloopig echter slechts een eerste administratieve omraming is tot stand

[1]) Dit artikel verschijnt gelijktijdig, doch in uitgebreideren vorm, in het tijdschrift „Tectona".

[2]) Schrijver dezes gaf een overzicht over de doorvoering der bestuurshervorming in een artikel, getiteld: „De Bestuurshervorming in de Buitengewesten en de huidige consequenties voor het Boschwezen", gepubliceerd in Tectona 1940 blz. 24—44.

gebracht door de instelling der drie eilandgewesten Sumatra, Borneo en Groote Oost en de aanstelling daarover van Gouverneurs, wier arbeidsveld voorloopig nog niet scherp is begrensd, doch wier taak en bevoegdheden na verloop van tijd en overeenkomstig de met het nieuwe stelsel opgedane ervaring nader zullen worden afgebakend.

De voornaamste vraag ten aanzien van de te voeren boschpolitiek zal dus zijn: in hoeverre laat het principe van decentralisatie zich vereenigen met een doelmatig boschbeheer, waarbij onder een doelmatig boschbeheer is te verstaan een beheer, dat plaatselijke èn groot-Indische belangen zoowel voor heden als toekomst op de beste wijze dient. Het boschbeheer wordt hier dus, althans voor zoover het rechtstreeks bestuurd gebied betreft — tot welk gebied de hier geleverde beschouwingen zich voorloopig beperken — gezien als een zaak van publiek belang.

Vanzelfsprekend doet zich in de gemeenschap differentiatie van belangen voor; de daaruit voortspruitende controversen dienen in onpartijdigen geest, doch steeds gezien tegen den achtergrond van het algemeen belang, te worden opgelost. De afweging van belangen van locale en andere bevolkingsgroepeeringen zal in dit opstel een ruime plaats beslaan, daar de spreiding dier belangen één der medebepalende factoren zal zijn bij het zoeken van de juiste plaats voor het boschbeheer in de bestuursvoering in ruimen zin.

Doch van belang is ook welk inzicht in de bij de bosschen betrokken belangen door de verschillende gemeenschapskringen — van de eng locale Inheemsche rechtsgemeenschap (het Indische dorp) af via regionalen en gewestelijken bestuurskring tot aan de alomvattende Indische maatschappij toe — zal worden getoond en welke houding tegenover het boschbeheer van hen kan worden verwacht. Want de mate van inzicht zal mede bepalend zijn voor de ontwikkeling van het verantwoordelijkheidsgevoel, dat eerst, indien in voldoende mate aanwezig, kan worden samengebracht met de noodige kennis en bevoegdheden, teneinde uit deze combinatie de noodige bekwaamheid te putten om de bij het boschbeheer betrokken belangen naar behooren te kunnen verzorgen. Tenslotte zal dus moeten worden nagegaan of deze noodzakelijke combinatie van factoren bij de mogelijke vormen van decentralisatie kan worden bereikt.

II. DE BELANGEN DER GEMEENSCHAP BIJ DE BOSSCHEN EN DE SPREIDING DEZER BELANGEN OVER VOLKS- EN BESTUURSGEMEENSCHAPPEN.

De rol, welke de bosschen in de volkshuishouding spelen, moge in een korte schets worden samengevat.

In een geaccidenteerd land als Indië kan het bosch ten aanzien van de gemeenschap in hoofdzaak tweeërlei economische functies vervullen, te weten een constructieve functie (gewoonlijk schermfunctie genoemd, maar zij is méér dan dat) als basis en beschermer zoowel van reeds bestaande als van toekomstige welvaart, en een productieve functie als voortbrenger van economische goederen, waardoor het bosch zelf tot bron van welvaart wordt. De constructieve functie valt het meest op in streken waar de bosschen reeds tot het steilere heuvel- en bergland zijn teruggedrongen, terwijl in het lager gelegen gebied zich een bloeiende landbouw heeft ontwikkeld. Zonder deze bosschen zouden langzaam maar zeker zoowel het sawahareaal als de droge bouwvelden door tijden van watergebrek, periodieke bandjirs, onder-, over- en afspoeling teloorgaan, zooals in bepaalde ontboschte streken op Java op kleinere schaal reeds heeft plaats gehad.

De bosschen scheppen echter niet alleen een bescherming tegen de verwoestingen, welke het ontketende natuurelement water zou aanrichten, doch vormen bovendien een voorname constructiepijler voor den verderen uitbouw van maatschappelijke welvaart, doordat zij de waterhuishouding normaliseeren. Deze normalisatie is voorwaarde voor verderen opbloei van het landbouwbedrijf, dat in ons Indië te beschouwen is als het hart, dat het levensbloed pompt naar de meest afgelegen deelen van het maatschappelijk economische lichaam. Ook hieraan zal Mr. Hart gedacht hebben, toen hij in den Volksraad zeide: „Een boschbedrijf is een sleutel-„bedrijf, dat de mogelijkheid opent voor andere bedrijven, waarin „winsten kunnen worden gemaakt". [1])

De productieve beteekenis der bosschen komt tot uiting in den gedurigen oogst van waardevolle boschproducten. In deze exploitatie vindt een deel der bevolking zijn bron voor levensonderhoud, terwijl in de bosschen, welke om hun productieve waarde in geregeld beheer zijn genomen, ook de ontsluiting, de verjonging en de verzorging der bosschen velen een bestaansmogelijkheid verschaft.

[1]) Volksraadstukken 1937—1938 Ond. 1 Afd. VI Stuk 8 blz. 14.

	JAVA	BUITENGEWESTEN incl. Zelfbestuursgebied
1. Boschareaal ult. 1938	3 millioen ha	121 millioen ha
2. Bebosschingspercentage ult. 1938	23.2 %	68 %
3. Ter instandhouding aangewezen bosschen (boschreserves) ult. 1938	2,7 millioen ha	10,3 millioen ha
4. Bebosschingspercentage gevormd door de boschreserves ult. 1938	20,6 %	5,8 % (Sumatra 15 %, Borneo 2,5 %, Groote Oost 2,3 %)
5. Door Boschwezen gecontroleerde timmerhoutval 1938	484 000 m³	1 023 000 m³
6. Idem timmer- en brandhout en houtskool omgerekend op onbekapt hout	1 647 000 m³	2 358 000 m³
7. Niet gecontroleerde houtval, timmer- en brandhout en houtskool, ruw geschat in onbekapt hout	1 000 000 m³	2 000 000 m³ [1]
8. Waarde houtproductie (kol. 6 + 7)	*f* 12.900.000.—	*f* 15.700.000.— [2]
9. Waarde productie boschbijproducten (kolom 8).	*f* —	*f* 13.400.000.— [2] [3]
10. Houtuitvoer naar het buitenland in 1938 (uitgedrukt in „onbekapt" hout).	39 000 m³	648 000 m³
11. Uitvoerwaarde hout 1938 (bedoeld kolom 10)	*f* 1.300.000.—	*f* 3.500.000.—
12. Uitvoerwaarde boschbijproducten 1938	*f* —	*f* 8.400.000.—
13. Overheidsinkomsten uit het boschbeheer in 1938. [4]	*f* 9.469.000.—	*f* 2.769.000.— [5]
14. Overheidsuitgaven van het boschbeheer in 1938. [4]	*f* 7.358.000.—	*f* 1.621.000.—
15. Voordeelig saldo overheid in 1938	*f* 2.111.000.—	*f* 1.148.000.—
16. Overheidspersoneel bij den Boschdienst werkzaam ult. 1939 (inclusief zelfsbesturende Landschappen) — Hooger	82	36
16. Overheidspersoneel bij den Boschdienst werkzaam ult. 1939 (inclusief zelfsbesturende Landschappen) — Middelbaar	457	162
16. Overheidspersoneel bij den Boschdienst werkzaam ult. 1939 (inclusief zelfsbesturende Landschappen) — Lager	2601	930
17. Arbeiders die hun bestaan vinden in het boschbedrijf	80.000 [6]	Volgens ruwe schatting ten minste eenige honderdduizenden [7]

[1]) Dr. W. M. F. Mansvelt: De beteekenis van het boschbezit voor de verdere ontwikkeling van Ned.-Indië (Tectona 1939 blz. 588).

[2]) Ontleend aan Drs. H. Cohen: De economische beteekenis der boschbijproducten van de Buitengewesten, Koloniale Studiën 1939 No. 5.

[3]) Omvat: rotan, harsen, damar, getah, sago, vruchten, zaden en basten.

[4]) Bij vergelijking van deze cijfers moet in aanmerking worden genomen dat op Java de aankap en verkoop van hout geschieden door de Overheid, en in de Buitengewesten door particulieren.

[5]) Inclusief het speciale uitvoerrecht voor boschproducten.

[6]) Voor 1927 berekende Ir. W. Zwart dit aantal op 73.000 (Tectona 1933 blz. 131),—sindsdien is de jaarlijksche cultuuraanleg belangrijk uitgebreid.

[7]) In verschillende deelen van den Archipel bestaan groote gedeelten der bevolking van de verzameling en verhandeling van boschproducten.

Nevengaande staat geeft de productiviteit der bosschen in cijfers weer, voor zoover niet anders vermeld ontleend aan het Jaarverslag van het Boschwezen over 1938. Bij den handel en de verwerking der boschvoortbrengselen vinden nog talrijke handelaren, nijveren en arbeiders een beroep, — de grootte van dit contingent is echter moeilijk te schatten.

De benutting van het productieve vermogen der bosschen behoeft in den regel aan de doelmatige werking van de constructieve functie niet te kort te doen, mits de exploitatie der bosschen langs geëigende banen wordt geleid. Het komt echter voor dat één functie geheel of gedeeltelijk wegvalt. Er zijn schermbosschen, waarin wegens te steil terrein de kap niet toelaatbaar of niet uitvoerbaar is. In vlaktebosschen kan de beschermende werking practisch nihil zijn, terwijl daarentegen door bijzondere omstandigheden (nabijheid van groote stad of houtverwerkende industrie) de productieve waarde bijzonder hoog is aan te slaan.

De taak van den boschbeheerder zal nu zijn zoowel de beschuttende en constructieve als de productieve functie in door de omstandigheden bepaalde evenwichtsverhouding tot de maximaal bereikbare en duurzaam te handhaven capaciteit op te voeren.

Welke beteekenis hebben nu de evengenoemde in de bosschen werkzame maatschappelijke functies voor de strikt locale en de in ruimer verband gegroepeerde volks- en bestuursgemeenschappen, en welk standpunt nemen omgekeerd deze gemeenschapskringen tegenover het boschbeheer in?

De werking van de constructieve schermfunctie der bosschen is territoriaal beschouwd in eerste instantie tot het beboschte gebied begrensd, indirect echter strekt de beschermende en constructieve werking zich door regeling der waterhuishouding uit over het geheele betrokken stroomgebied.[1]) Gewoonlijk beslaat dit een groot gedeelte van één, soms echter van meerdere residenties. De invloed der schermbosschen is dus behalve van strikt locale, gewoonlijk van regionale [2]) en meermalen van interregionale beteekenis. Technisch gezien bestaan tusschen locale en regionale

[1]) Eerstgenoemde is de zgn. „orologische", de laatste de „hydrologische" werking der bosschen.

[2]) Met regionen worden bedoeld landstreken, waarvoor regionale of landstreekbegrootingen worden opgemaakt. Een region beslaat hoogstens de geheele, doch vaker slechts een gedeelte van een residentie.

uitwerking van de schermfunctie der bosschen geen controversen, integendeel gaan deze hand in hand.

De bevolking zelf beziet hare belangen echter gewoonlijk minder ééndrachtig. Op het standpunt van een kleine doch actieve en langs de zoo kwetsbare grenszone der boschreserves levende bevolkingsgroep dient wat nader te worden ingegaan.

Bij zeer primitieve in de bosschen levende volksgemeenschappen is van een onderkenning van de beschermende (en ook van de productieve) functie der bosschen nog geen sprake. Het bosch is in zijn overvloed nog geen economisch goed. Eerst als de mensch als landbouwer het bosch begint terug te dringen, wordt dit een waardevol object als voorraadschuur van maagdelijken grond en als producent van boschproducten.

Het primaire landbouwstelsel is het ladangen, waarbij na ontginning van het bosch de grond slechts tijdelijk wordt bebouwd, om hem daarna meerdere jaren met rust te laten. In deze rustperiode wordt van de beschermende werking, welke de zich herstellende boschbegroeiïng op de bouwkruin uitoefent, profijt getrokken. De bij uitbreiding der bevolking telkens na korter tijdsverloop en tenslotte bijna jaarlijks terugkeerende ontginning doet de boschbegroeiïng echter geheel verloren gaan, zoodat afgespoelde, onvruchtbare en moeilijk bewerkbare velden ontstaan. Dit drijft de bevolking ertoe verderop in de bosschen nieuwe ladangterreinen te zoeken.

Aan dezen gang van zaken zal echter vroeg of laat een einde worden gemaakt door de Overheid, die deze bevolking zal voorhouden, dat verdergaande boschvernieling niet kan worden toegestaan, daar hierdoor de belangen van de benedenstroomsche volksgenooten, en op den duur ook haar eigen belangen, te veel worden geschaad. Hierop aansluitend zal de boschwezendienst trachten een blijvende boschreserve te scheppen en daartoe, met hulp van het Binnenlandsch Bestuur, overleg plegen met de plaatselijk belanghebbenden.

Hoewel veelal de volkshoofden de beteekenis der bosschen voor de watervoorziening wel zullen aanvoelen, beteekent de boschreserveering voor hen en hun volgelingen in de eerste plaats verlies van reservegronden, en dus beknotting van levensruimte. De belangen der grootere volksgemeenschap zullen hun slechts schimachtig voor den geest staan. Het is dan ook niet zoo verwonderlijk als zij tegen de boschreserve-grens soms een taaien strijd blijven voeren.

Aangezien deze bevolkingsgroep het ingrijpen in haar belangen aan den lijve ondervindt, reageert zij fel, terwijl de veel grootere volksgemeenschap het oorzakelijk verband tusschen ontbossching van ver verwijderde streken en eigen belangen veel moeilijker zal inzien, laat staan gevoelen. Tegenover een kleine actieve groep staat dus een groote, maar lauwe massa. Een afwegen dezer belangen en de practische verzorging daarvan zal bij voorkeur dus niet aan belanghebbenden zelf zijn over te laten, doch aan een tot oordeelen bevoegde instantie, die boven de partijen staat.

Daar de schermbosschen echter tevens een productiefunctie vervullen, behooren de daarmede samenhangende desiderata eveneens in oogenschouw te worden genomen alvorens definitieve conclusies te trekken.

Ter bestudeering van de bij de productieve functie der bosschen betrokken belangen kan eveneens worden teruggegrepen naar het schematisch, doch t.a.v. de Indische realiteit voldoende aannemelijk beeld der, door voortschrijdende ontginning, zich steeds verder van de bevolkingscentra verwijderende bosschen. Vooral na de eerste ontplooiïng van handel en nijverheid zal zich in deze centra een toenemende houtbehoefte voordoen. Met het stijgen der houtprijzen wordt het loonend om vanuit niet te verre bosschen hout voor verkoop aan te voeren. Het houtverbruik gaat crescendo naarmate de maatschappij zich verder ontwikkelt, vooral als zich ondernemingen en industrieën gaan vestigen. Hiermede gaat gewoonlijk gepaard een openleggen met transportwegen van het dichter bij de bergen gelegen achterland, zoodat de mogelijkheid, om hout uit verderaf gelegen bosschen aan te voeren, toeneemt.

Na de zorg voor het tot stand brengen van een blijvend boschareaal rust op het boschbeheer de verplichting om de kansen te realiseeren, welke zich voordoen om de in eerste instantie als schermbosschen aangewezen boschreserves ook commercieel-economisch te benutten. Vaak heeft deze schijnbare overschakeling op een andere doelstelling bij de bevolking in de Buitengewesten — althans op Sumatra — kwaad bloed gezet en is het Boschwezen verweten, dat het materieel gewin zocht, nadat de bosschen zoogenaamd in het belang der bevolking waren gereserveerd. De bevolking zal niet gemakkelijk het verschil zien tusschen den haar verboden regelloozen kap, welke tot devastatie moet leiden, en een kap, die door selectie van hoeveelheid en plaats van aankap het bosch als geheel op peil weet te houden. Ook zal zij de ware portée

van een vlaksgewijzen kap (welke dus op aanleg van ladangs lijkt) met daarop volgenden aanplant van waardevolle houtsoorten niet direct begrijpen.

Des te meer zal het haar opvallen, indien de vroeger aan de „beschikkingsgerechtigde" volkshoofden voor den houtaankap toevallende recognities thans als houtretributies aan de Overheid moeten worden betaald. Zij zal niet inzien dat der Overheid boven en behalve de verplichting om te trachten haar kosten, die door de gemeenschap worden gedragen, goed te maken, principieel de taak toevalt om naar vermogen zoo hoog mogelijke baten uit de bosschen te trekken, en dat eerst daarna, als van lagere orde, de vraag kan worden gesteld, op welke wijze over de baten (na aftrek der gemaakte kosten) ten behoeve der gemeenschap moet worden beschikt, dus of de winsten moeten worden toegewezen aan de kleinste Inlandsche rechtsgemeenschappen of aan de groepsgemeenschappen en „regionen", dan wel ter beschikking van de centrale Overheid moeten blijven.

Het is niet doenlijk dit alles den volkshoofden uit te leggen vóórdat de boschreserves tot stand komen, — hierdoor zouden de voorbereidingen voor de boschreserveering in het eindelooze worden gerekt. Wel zou het zijn aan te bevelen om reeds bij het tot stand brengen der boschreserves in die streken, waar het beschikkingsrecht levendig wordt gevoeld, toe te zeggen, dat bij eventueele exploitatie der boschreserve door de Overheid uit de opbrengst een deel zal worden afgestaan aan volkshoofden, negerikassen e.d. ter vergoeding van de adatinkomsten, welke deze door de nieuwe overheidsregeling zullen derven.

De algemeene beteekenis van het bosch als productiefactor werd reeds gedemonstreerd door het staatje op blz. 173 dat tevens doet zien dat, hoewel de boschoppervlakte op Java slechts een fractie uitmaakt van die der Buitengewesten, de opbrengst der bosschen en de door de bosschen geschapen werkgelegenheid op Java naar verhouding veel grooter zijn. Dit is een gevolg van de hoogere mate van intensiveering, welke bij het boschbeheer op Java is bereikt.

Deze intensiveering komt o.a. tot uiting in het hoogere bedrag der Overheidsuitgaven en de grootere personeelsbezetting, doch wordt vooral gedemonstreerd door vergelijking van den cultuuraanleg en de boschontsluiting. Het tot stand brengen van

boschopstanden, bestaande uit economisch waardevolle houtsoorten, waarvan de toekomstige oogst en afvoer door een doelmatig transportsysteem op efficiente wijze zijn verzekerd, is uiteraard van doorslaande beteekenis voor de toekomstige waarde van het boschbezit. Op Java zijn een kleine 3000 km railbaan en 1600 km verharde wegen in bedrijf gesteld, terwijl in totaal 415.000 ha boschcultures werden aangelegd, welke oppervlakte jaarlijks met ± 20.000 ha wordt uitgebreid. In de Buitengewesten beloopt de totaal cultuuraanleg 12.000 ha en de jaarlijksche aanplant in 1938 ± 1.750 ha. De (geheel door particuliere exploitanten) aangelegde railbanen bereiken ± 300 km lengte, terwijl de aanleg van wegen slechts op geringe schaal plaats had. Daartegenover dient vermeld, dat beken en rivieren in sommige gewesten zooals Palembang en Borneo's Oosterafdeeling de rol, welke karreweg en railbaan op Java vervullen, voor een groot deel overnemen.

Het boschbeheer op Java onderging den stimulans van de fenomenale ontplooiïng der groote cultures, vooral van de suiker, en den daaraan gepaard gaanden opbloei van het geheele economische leven op dat eiland. Doch ook in de Buitengewesten, voornamelijk op Sumatra, is het intensiveeringsproces van het boschbeheer reeds „en marche". De (particuliere) exploitatie der panglongs in de kustbosschen van Bengkalis en den Riouw-archipel is door toedoen van het Boschwezen op belangrijk hooger peil gebracht. Verbeterde werkmethoden hebben de opbrengstwaarde dezer bosschen belangrijk opgevoerd. Op de Tobahoogvlakte is door uitgebreide aanplantingen van dennebosschen een unieke grondslag gelegd voor een uiterst belangrijk boschbedrijf; in dit ééne object worden jaarlijks (in Zelfbestuursgebied) niet minder dan 800 ha Pinus-cultures aangelegd. Ook elders wordt reeds krachtig aan intensiveering van net boschbeheer gewerkt.

De Buitengewesten hebben, uit een oogpunt van boschbeheer bekeken, op Java vóór, dat in vele kust- en heuvellandstreken door de onvruchtbaarheid van den grond en een overeenkomstig schaarsche bevolking de bosschen niet tot ver in het binnenland tot aan of over de grenzen van het noodzakelijke schermboschareaal werden teruggedrongen. Het hout is hier met betrekkelijk geringe kosten aan de kust te brengen. In dergelijke streken ontwikkelde zich een belangrijke houtexport. De bovengenoemde panglongbedrijven, welke gericht zijn op de behoeften van de houtmarkt en de zaagindustrieën te Singapore, en de aankappen

van Oost-Borneo, welke vnl. voor China en Japan zijn bestemd, vormen de voornaamste centra dezer exportexploitatie.

Tot nu toe is in laatstbedoelde streken voornamelijk aandacht besteed aan het te gelde maken van de aanwezige groote houtvoorraden door uitgifte van boschconcessies en vergunningen. Aangezien deze gronden veelal niet voor blijvenden landbouw, doch wel voor boschbouw geschikt zijn, is het vooral voor de toekomstige benutting dezer gronden van belang te overwegen of het boschbedrijf hier op duurzaamheid kan worden ingericht. Zijn hiervoor de ontwikkelingsmogelijkheden gunstig, dan dient in deze arealen zoo spoedig mogelijk op intensiveering en opvoering van de productiecapaciteit te worden aangestuurd, waardoor een duurzame basis zal worden verkregen voor de groot-exploitatie en de oprichting van houtindustrieën.

De moderne houtindustrieën eischen als grondstof groote massa's van éénzelfde houtsoort. Hiermede moet — en wordt thans reeds — bij den cultuuraanleg rekening gehouden. De herbebossching zal echter niet aan particuliere exploitanten kunnen worden overgelaten. In vele gevallen zal ook de boschexploitatie door het Boschwezen zelve moeten worden ter hand genomen, aangezien de hierbij toegepaste methoden van bijzonder belang zijn voor de uitvoering en slagingskans der boschverjonging.

Ook in deze dunbevolkte en in het algemeen armelijke streken zal het boschbeheer dus met de noodige arbeidsintensiveering en kapitaalinvestaties gepaard moeten gaan.

Het is duidelijk, dat in het enorme boschareaal der Buitengewesten de intensiveering niet allerwegen in een vloek en een zucht kan worden op- of ingevoerd. Het naar uitgestrektheid zooveel kleinere boschbedrijf op Java heeft een ontwikkelingsperiode van 90 jaar doorgemaakt alvorens de huidige beheersintensiteit te bereiken. Hoofdzaak is echter, dat wordt ingezien dat de mogelijkheden voor een volle economische benutting van het blijvende boschareaal slechts bestaan, indien doelbewust wordt aangestuurd op systematische intensiveering van het boschbeheer.

Bij het streven naar een betere benutting van de groote houtvoorraden der Buitengewesten dient overigens vooral de grootexploitatie met omzichtigheid te worden geleid. Zorgvuldige observatie van de behoeften van het zich ontwikkelend Indië en van de kansen op de internationale markt is eerste vereischte. Deze belangen kunnen slechts door een centrale instantie worden overzien.

Centraal moet daarom worden uitgemaakt of aan gegadigden kansen voor den opzet van een boschexploitatiebedrijf, al dan niet annex aan een houtindustrie, kunnen worden gegeven, eventueel naast ondernemingen, welke de Overheid zelve zou willen entameeren. Zoolang deze ondernemingen hun afzetgebied nog moeten zoeken, dient, gezien de vele, vooraf vaak onvoldoende te peilen moeilijkheden, waarmede deze ondernemingen hebben te kampen, gewaakt te worden tegen overdadige concurrentie, waardoor op den duur het op de internationale markt veroverd terrein, dat ook een groot-Indisch belang vertegenwoordigt, weer zou moeten worden prijsgegeven.

Gelijktijdige opzet van dergelijke grootondernemingen in verschillende gewesten is dus niet aan te raden, indien niet van te voren het afzetgebied vrij volledig is te overzien. Terwijl het oprichten van een dergelijk bedrijf dus in de eerste plaats een regionaal of gewestelijk belang schijnt, kan het onmogelijk worden losgemaakt van andere gewestelijke en algemeen-Indische belangen. Vooral op dit gebied moet het Indische boschbeheer zoodanig worden georganiseerd, dat het Indisch boschbezit zoowel intergewestelijk als internationaal als een economische eenheid kan worden gehanteerd.

Ook ten aanzien van de benutting der productieve functie der bosschen is dus een zekere tegenstelling tusschen eng-plaatselijke en meer algemeene belangen te constateeren, welke echter, naar verwacht kan worden, betrekkelijk gemakkelijk is te overbruggen door een bepaalde verdeeling van de uit de bosschen verkregen baten. Ook hier moet echter gewaarschuwd worden tegen een overschatting van de locale belangen, dus die van de betrokken Inheemsche rechtsgemeenschappen. Degenen, die het dichtst bij het vuur zitten, zullen voor hun plaatsje het hardste vechten!

Ook voor de regionale gemeenschappen zouden de baten uit de bosschen van betrekkelijk groote beteekenis kunnen zijn. Evenwel moet worden gevreesd dat, zooals nader zal worden besproken, bij verzorging der bij de bosschen betrokken belangen door de regionale instanties zelf, aan de geldelijke uitkomsten van het boschbeheer op korten termijn relatief te groote beteekenis zal worden gehecht. Daarentegen is de kans groot, dat de mogelijkheid zal worden verwaarloosd om door intensiveering van het boschbeheer op den duur hoogere inkomsten en, wat nog voornamer is, door het scheppen van nieuwe werkgelegenheid en

nieuwe activiteit op het gebied van handel en nijverheid een geleidelijke verhooging van het welvaartspeil van het geheele region te verkrijgen.

Het is evenwel duidelijk, dat de door een intensief en commercieel geleid boschbeheer — dat in dezen zin beter als boschbedrijf is te betitelen — bereikte verhooging der welvaart vooral ten goede komt aan regionale belangen. Doch regionale bloei is ook een gewestelijk en een algemeen Indisch belang.

III. GEMEENSCHAPSBELANGEN EN GEDECENTRALISEERD BOSCHBEHEER.

De vraag is thans op welke wijze het boschbeheer kan worden georganiseerd zoodanig, dat eenerzijds aanpassing aan het bestuursbeleid wordt verkregen en anderzijds de evenwichtige verzorging van de gedifferentieerde belangen der gemeenschap met vertrouwen kan worden tegemoet gezien.

Het huidige bestuursbeleid wordt gekarakteriseerd door de in doorvoering zijnde bestuurshervorming en deze weder door den drang naar decentralisatie. Voor een mogelijke aanpassing van het boschbeheer aan het bestuursbeleid moet dus de vraag onder oogen worden gezien in hoeverre de taak van het boschbeheer zich voor een gedecentraliseerde organisatie leent.

1. Overdracht van het boschbeheer op de groepsgemeenschappen.

De meest voor de hand liggende wijze van decentralisatie zou zijn: overdracht van de boschbeheerstaak op de groepsgemeenschappen.

Naar de uiteenzettingen, welke de Regeering over het beginselenplan der bestuurshervorming in 1930 in den Volksraad [1]) gaf, heeft de taak der groepsgemeenschappen „zich in beginsel uit te „strekken tot alle rechtstreeks op de bevolking inwerkende, „boven het dorpsleven uitgaande overheidszorg, voor zoover „althans die overheidszorg zich tot opdracht aan collegiale besturen „leent en voor zoover zij kan worden losgemaakt van de aan hooger „(provinciaal- en Lands-) gezag voor te behouden verzorging van „belangen, die boven de groepsgemeenschappen uitreiken. Wijl „immers de aard en de structuur van de inheemsche samenleving

[1]) Volksraadstukken 1930/31 Ond 102 Mem. v. Toel. al. 64.

„zoo goed als de volksopvattingen van bevolkingsgroep tot be-
„volkingsgroep uiteenloopen, verdient het de voorkeur om deze
„overheidszorg, waarbij zoo nauwlettend met die omstandigheden
„rekening moet worden gehouden, aan de groepsgemeenschappen
„op te dragen".

Daarbij werd de zorg voor wegen en bruggen, kleine havens en een zekere zorg voor bevloeiïngswezen, volksgezondheid, veeartsenijkundigen dienst, landbouwvoorlichting en het Inlandsch onderwijs, als aan dit criterium beantwoordend genoemd.

We hebben boven gezien, dat de beschermende functie, die door de bosschen wordt uitgeoefend, voornamelijk van regionaal belang is. Het moet echter worden ontkend, dat de welvaartbeschuttende werking der bosschen op directe wijze in het volksleven inwerkt, — dit geschiedt juist op typisch indirecte wijze. De gevolgen van ontwouding zijn lang niet altijd oogenblikkelijk op het oog te constateeren. De symptomen van achteruitgang ontwikkelen zich aanvankelijk zóó geleidelijk, dat zij zich slechts aan het scherpe oog van den critischen waarnemer plegen te onthullen.

De kwade gevolgen van de ontwouding worden door de bevolking pas zooveel jaren later algemeen ondervonden, dat het oorzakelijk verband met de boschvernietiging niet voldoende duidelijk wordt gezien. Omgekeerd kan de invloed ten goede van de reboisatie van kale heuvels en berghellingen zich eerst na jaren manifesteeren.

Hiertegenover staat, dat voor de bevolking „langs den boschrand" de boschreverveering wel een rechtstreeks ingrijpen in directe levensbelangen beteekent. Er dient echter juist tegen te worden gewaakt, dat deze rechtstreeksche, doch eng-plaatselijke en vluchtige belangen overwicht verkrijgen op de indirecte maar oneindig zwaarder wegende en duurzame belangen der volksgemeenschap in haar geheel. De eerstgenoemde zullen voor laatstgenoemde belangen moeten wijken en dus ook niet den doorslag mogen geven ten aanzien van de te volgen boschpolitiek. Wij kunnen dus concludeeren, dat de zorg voor de beschermende functie der bosschen niet voldoet aan het eerste door de Regeering inzake de aan de groepsgemeenschappen over te dragen taak gestelde criterium, dat deze zorg rechtstreeks op de bevolking dient in te werken.

Het is voorts voor de bevolking niet alleen moeilijk om de schermfunctie der bosschen naar waarde te beoordeelen, doordat de invloed der bosschen op de volkswelvaart langs zoo'n opmerkelijken

omweg tot uiting komt, doch bovendien doordat haar oordeel juist bij de bevolkingsgroepen, welke door hun ontwikkeling allereerst voor organisatie als groepsgemeenschap in aanmerking kwamen, zoo licht door politieke nevenmotieven kan worden vertroebeld.

Eenerzijds moet worden erkend, dat de volksopvattingen ten aanzien van de bosschen, met name aangaande het beschikkingsrecht op den woesten grond, bij de verschillende bevolkingsgroepen sterk uiteenloopen. Dit recht wordt in bepaalde gedeelten van de groepsgemeenschapsgebieden op Sumatra bijzonder levendig gevoeld. Afgezien van andere criteria zou deze omstandigheid er dus voor kunnen pleiten, om de groepsgemeenschappen een taak bij de zorg voor de bosschen op te dragen.

Anderzijds echter zal bij politiek aangelegde volken als de Minangkabauers en Batakkers de plaatselijke toespitsing van moeilijkheden bij de boschreserveering zeer zeker in staat zijn om het politieke leven van de geheele groepsgemeenschap in beroering te brengen. De aard van deze „inwerking" op het volksleven zij echter een waarschuwing om daaruit tot overdracht te concludeeren. Plaatselijke controversen tusschen boschbeheerdienst en ladangende bevolking zullen aanleiding kunnen geven tot politieke manoeuvres, waardoor beslissingen zullen worden uitgelokt, die niet in het algemeen belang zijn. Dit leidt dus tot de vraag of, ook indien de bij de boschreserveering betrokken belangen gemakkelijker waren te onderkennen, dit gebied van werkzaamheid van het boschbeheer zich wel „tot opdracht aan collegiale besturen leent". Gezien de groote kans, dat politieke bijgedachten een juist oordeel over de boschreserveering verhinderen, meen ik deze vraag met een overtuigd „neen" te moeten beantwoorden.

Met de typische structuur en opvattingen van de diverse bevolkingsgroepen moet natuurlijk bij de boschreserveering worden rekening gehouden. Dit kan zeer wel geschieden bij de administratieve, voor elke residentie afzonderlijk vast te stellen regelen, waarbij de werkwijze en het met de bevolking te plegen overleg nader worden vastgesteld. De zorg voor dergelijke regionale regelingen is in de in behandeling zijnde Ontwerp-Boschordonnantie Buitengewesten dan ook aan de Residenten toegedacht.

Het is duidelijk dat de Overheidszorg voor het bosch als economischen productiefactor evenmin als rechtstreeks op het volksleven inwerkend kan worden aangemerkt. De regelingen van het commercieel beheerde boschbedrijf zijn voor de groote massa

van het volk alweer van geen direct belang. Slechts in beperkten kring kan dit belang domineeren, bv. in dorpen, waar het meerendeel der bewoners bestaat van kap, aanmaak en inzameling van boschproducten. Zonder deze omstandigheden over het hoofd te zien, waarvan trouwens gewoonlijk bij de intensiveering van het boschbeheer een dankbaar gebruik kan worden gemaakt, zal dit beheer tot taak hebben naar de behartiging van wijderstrekkende belangen te streven. Overigens zal als ieder agrarisch bedrijf het boschbedrijf, hoewel veel minder arbeidsintensief dan de landbouw, als werkgever een factor van beteekenis kunnen zijn voor de plaatselijke bevolking.

Dat in vele streken de plaatselijke bevolking aanspraak meent te kunnen maken op de uit de bosschen gewonnen baten is een andere kwestie, welke reeds in hoofdstuk 2 werd aangeroerd. De Regeering heeft met de regeling van Stbl. 1927 No. 283 reeds de mogelijkheid geschapen een deel dezer baten aan de Inheemsche rechtsgemeenschappen te doen uitkeeren.

Om echter aan deze instellingen in het geheele rechtstreeks bestuurde gebied, zelfs ongeacht vroegere adatregelingen, a l l e baten uit de bosschen te doen toekomen, in welken zin de Volksraad zich uitsprak bij de behandeling van de Ontwerp-Boschordonnantie-Buitengewesten [1]), lijkt mij een beslissing, waarbij ten koste van anderen de rol van royalen weldoener wordt gespeeld. Wel zou een door den Gouverneur-Generaal aan te wijzen bedrag als kosten voor boschbeheer van de baten kunnen worden afgetrokken, doch een zoodanige beslissing lijkt vooral daarom niet juist, omdat de stijging van de productieve waarde der bosschen niet aan het toedoen der plaatselijke rechtsgemeenschappen, maar aan de ontwikkeling der volkshuishouding als geheel is te danken [2]). De vruchten dier ontwikkeling behooren dan ook in de allereerste plaats aan de gemeenschap in ruimeren zin in den schoot te vallen.

Een toekenning van alle baten uit de bosschen zou echter door de gebeneficieerde dorpsbevolking inderdaad als een rechtstreeksche (en ongetwijfeld geapprecieerde) inwerking worden ondervonden. De hierdoor ontstane welvaart zou echter worden genoten op

[1]) Volksraadstukken 1936—37. Handelingen Gedeleg. blz. 84.

[2]) Deze zienswijze is door schrijver dezes nader behandeld in een artikeltje getiteld: Hebben de Inlandsche rechtsgemeenschappen aanspraak op de geheele opbrengst „uit de bosschen" in hun gebied? Tectona 1940 blz. 74—78.

den rug van de groote gemeenschap, die de voorwaarden voor de intensiveering schiep. Zou uit den aard dezer „inwerking" tot overdracht aan de groepsgemeenschap worden besloten, dan kan worden verwacht, dat deze ijlings de verdere intensiveering van het boschbeheer stop zet. Zoo dadelijk zal hierop nog kunnen worden teruggekomen.

Welk inzicht in boschbeheerszaken kan nu van de groepsgemeenschappen worden verwacht?

De taak, welke het boschbeheer hoeft te verrichten om de productiekracht der bosschen te benutten en op te voeren, zal door den groepsgemeenschapsraad moeilijker kunnen worden beoordeeld dan werkzaamheden, welke meer direct de maatschappelijke welvaart beïnvloeden. Vraagstukken van wegen- en bruggenbouw, volksonderwijs en volksgezondheid, zelfs landbouwvoorlichting (waarin overigens practisch geen bedrijfsgelden worden gestoken) liggen, wat consequenties en nut voor de gemeenschap aangaat, veel duidelijker binnen den gezichtskring van den raad dan boschbedrijfsaangelegenheden.

De raad zal zich door den betrokken houtvester moeten laten voorlichten en nu zal het van de overtuigingskracht van dezen functionaris afhangen hoe het boschbeheer in de betreffende groepsgemeenschap reilt en zeilt. Daarbij wordt het den houtvester bij de verdediging der uitgaven al direct niet gemakkelijk gemaakt. Het voor de autonome gemeenschappen door de Regeering uitgegeven parool luidt: zelfbeschikking doch zoo mogelijk ook z e l f b e k o s t i g i n g. En waar op zoo velerlei gebied de bemoeienis (= gelduitgaven) voor de groepsgemeenschap wèl directe resultaten voor de volkswelvaart en daarmede politieke bevrediging afwerpt, is het begrijpelijk, dat deze locale lichamen er weinig voor zullen gevoelen gelden aan de bosschen ten koste te leggen, die eerst aan een volgend geslacht de winsten zullen opleveren. Liever zullen zij een boschpolitiek voeren, die gericht is op hooge baten en lage uitgaven, hetwelk op den duur moet leiden tot verwaarloozing en devastatie van het boschbezit [1]).

[1]) Leerzaam in dit opzicht is de decentralisatie-ervaring onder de nieuwe wetgeving in Britsch-Indië. In The Empire Forestry Journal, 1939, Vol. No. 1, pag 4 lezen wij :

„The transfer of forests in India and Burma to popular control under the „recent India and Burma Acts is having very serious results. There is a „pressure on the Ministries for the so-called „nation-building" services, „and in seeking to obtain them, recourse is being made to the goose that

Overigens zal hier de vraag, of de bruto-opbrengsten uit de bosschen voornamelijk aan de „rechthebbende" Inheemsche rechtsgemeenschappen zullen toevallen, practisch domineerenden invloed verkrijgen. De groepsgemeenschappen zullen wellicht nog geneigd zijn om bij evidente misstanden in de waterhuishouding voor verbetering van de beschuttende werking der bosschen belangrijke sommen uit te trekken, doch zij zal niet genegen zijn tot belangrijke kapitaalsinvestaties voor verhooging van de productiviteit der bosschen, als de daaruit later voortvloeiende baten in de eerste plaats aan de Inheemsche rechtsgemeenschappen ten goede zullen komen.

Terloops zij hier reeds de opmerking gemaakt, dat deze scheeve verhouding in de verdeeling van baten en kosten evenzeer remmend op de ontwikkeling van het boschbeheer moet werken, indien dit als residentie- of gouvernementsdienst zou worden gevoerd. Zelfs het Gouvernement, dat meer oog zal hebben voor de indirecte welvaartsverzorging en dat eerder bevoegdheid kan vinden tot het doen van abnormale uitgaven dan de aan hoogere voorschriften en toezicht gebonden autonome gemeenschappen, zal critiek kunnen verwachten, indien het kosten op zich neemt, waarvan het financieel gewin later voornamelijk zal toevallen aan het kleine gedeelte der Indische maatschappij, dat door de betrokken Inlandsche rechtsgemeentschappen wordt uitgemaakt.

„lays the golden eggs : forestry. While there is naturally every desire to „obtain an increased surplus from forest revenue, this can only be done „effectively at short notice by decreasing expenditure. Unfortunately „those responsible for the governments do not seem to realize that expen- „diture on forestry can only be severely limited at the expense of future „revenue".

In bijna iedere provincie wordt belangrijke inkrimping van de organisatie en personeelsbezetting bepleit. Door toename van allerlei concessies aan de bevolking worden aan de activiteit van het beheerspersoneel juist echter hoogere eischen gesteld, terwijl intenser waakzaamheid tegen erosiegevaar en betere benutting van de woeste gronden worden verlangd! Het artikeltje besluit met :

„The forests of India and Burma have been built up by careful control „and management over a period of nearly eighty years. They form an „invaluable asset to the Government, not only as a source of revenue, but „also as an essential protection and source of supply to agriculture. Any „serious undermining of that control must have disastrous effects on the „future, and it is to be devoutly hoped that the new governments will „realize, before it is too late, that only by sound control and management „can they hope to perpetuate the advantages of the magnificent forest „estate that has been handed over to them"..

2. Instelling van het boschbeheer als residentiedienst.

In het rechtstreeks bestuurde gebied, buiten de groepsgemeenschappen, zou het boschbeheer als regionale residentiedienst zijn te voeren. Hier zouden de boven behandelde, aan „overdracht" gepaard gaande, politieke bezwaren wegvallen. Dit zou tot het idee kunnen leiden dat over het geheele rechtstreeks bestuurde gebied, dus ook in de groepsgemeenschappen, voor het boschbeheer aan ambtelijke decentralisatie, dus organisatie als residentiedienst, de voorkeur ware te geven. Dit ware echter duidelijk in strijd met het door de Regeering zelve aangenomen beginsel, dat de bestuurshervorming in geheel Indië op éénparigen voet behoort te worden doorgevoerd. De ambtelijke decentralisatie dient dus parallel aan de staatkundige voort te schrijden. Wat eenerzijds aan de groepsgemeenschappen is overgedragen, is dan ook anderzijds in het regionale stelsel residentiedienst geworden en vormt daar de zgn. „directe" uitgaven op de regionale begrooting. Omgekeerd zal geen dienst als residentiedienst zijn in te voeren, indien niet tegelijk de overeenkomstige taak aan de groepsgemeenschappen wordt toegedacht. Zou de Regeering van dit principe willen afwijken, dan mag verwacht worden, dat de Volksraad haar in deze inconsequentie niet zal wenschen te volgen.

De instelling van het boschbeheer als residentiedienst zal dus gepaard moeten gaan aan overdracht van dat beheer aan de groepsgemeenschappen, waardoor niet te ontkomen zal zijn aan de boven uiteengezette moeilijkheden.

Maar ook de instelling van het boschbeheer als residentiedienst brengt op zich zelf reeds vele bezwaren mede.

Ook den Resident, die in eerste instantie de begrooting opstelt, zal het uiterst moeilijk vallen om schijnbaar tegen één der voornaamste bij het regionale begrootingsstelsel door de Regeering aangegeven doelstellingen, nl. die van financieel evenwicht, in de noodige gelden voor het boschbeheer beschikbaar te stellen. Ook hier dreigt het gevaar, dat aan de inkomsten meer aandacht zal worden besteed dan aan de uitgaven, welke immers eerst onder een latere bestuursperiode met andere personeelsbezetting hun vruchten zullen afwerpen. Doch: „bosch is een kapitaalsbezit van waarde, naarmate men er wat van weet te maken",

zei Dr. Mansvelt terecht op het jongste Vhabinoi-congres. [1]) Wat ten opzichte hiervan door een effectief boschbeheer in den loop van jaren kan worden bereikt, zal ook door de Residenten niet licht kunnen worden overzien. Hoe goed zij het ook vaak met het boschbeheer bedoelen, blijven deze gezaghebbenden ten aanzien van de boschbedrijfskunde tenslotte toch buitenstaanders, die zelfs veelal nog nimmer met een intensief boschbeheer, zooals op Java te zien is, nader hebben kennis gemaakt.

Wel worden de Residenten terzijde gestaan door de „deskundige" houtvesters, doch deze ambtenaren staan temidden van locale aspecten en verhoudingen, die hen geheel occupeeren en hun geen gelegenheid laten de zaken van bovenaf en in breeder verband te bezien. Zij zullen onvoldoende oog kunnen hebben voor de consequenties van hun werk voor een meer verwijderde toekomst en voor de gebieden die buiten hun ambtsressort liggen. Omgekeerd worden zij in hun werk gedirigeerd door Residenten, die veelal, dank zij positie en levenservaring, een bijna onbeperkt overwicht op de houtvesters zullen hebben.

De Residenten in de Buitengewesten toonden ook meermalen onderling de meest tegenstrijdige inzichten te huldigen in voor het boschbeheer uiterst belangrijke zaken. Het arbeidsveld van het boschbeheer ligt nu eenmaal op het terrein der woeste gronden, over welker status tot in de hoogste kringen van ambtenaren en Regeeringspersonen nog steeds verschil van meening heerscht. Soms wisselden als Resident vóór- en tegenstanders der domeinverklaring elkaar af, die niet nalieten van hun theoretische inzichten op ingrijpende wijze in de practijk te doen blijken. Zoo kan het voorkomen, dat de eene Resident aan een voortvarend houtvester wellicht te veel de vrije hand liet, terwijl daarop een volgend bestuurshoofd met een enkel besluit de getroffen regelingen weder ongedaan maakte.

Men moet dus wel tot de slotsom komen, dat de ontwikkeling van het boschbeheer in de Buitengewesten moeilijk in de eerste plaats afhankelijk kan worden gesteld van het inzicht der Residenten, zoodat de instelling van het boschbeheer als residentiedienst niet kan worden voorgestaan.

[1]) zie Tectona 1939 pag. 602.

3. De positie van inspectie en dienstleiding tegenover groepsgemeenschaps- en residentiediensten.

Ten aanzien van alle bezwaren, welke als annex aan overgedragen en residentie-diensten werden opgesomd, zal wellicht de tegenwerping worden gemaakt, dat er toch een inspectieapparaat zal zijn, dat den Gouverneur ter zijde staat als supervisor over de bestuursvoering door groepsgemeenschap en resident plus residentieele speciale ambtenaren. De Regeering heeft daarbij blijkbaar echter voornamelijk gedacht aan een inspectie over den typisch technischen arbeid dezer speciale ambtenaren: „de technische leiding door inspecteurs moet verzekerd blijven" liet zij in den Volksraad zeggen [1]).

In de ordonnanties, waarbij de reeds meer genoemde diensten aan de groepsgemeenschappen werden overgedragen, staat de inspectiebevoegdheid gewoonlijk zóó omschreven, dat de Gouverneur kan bepalen, dat het diensthoofd (van de groepsgemeenschap) de technische aanwijzingen van den Gewestelijken inspecteur heeft op te volgen voor zoover deze aanwijzingen bevoegdheden, verplichtingen en bemoeienissen betreffen, welke door het betrokken gemeenschapsbestuur aan de beoordeeling van dit diensthoofd zijn opgedragen of overgelaten.

Inzake de personeelsvoorziening, welke van uiterst belang is voor de intensiveering van het boschbedrijf, zal de Inspecteur al direct zijn uitgeschakeld, daar de personeelsaangelegenheden niet als van technischen aard zullen worden aangemerkt.

Het gemeenschapsbestuur heeft het verder ook in de hand het technisch gebied af te bakenen, waarbinnen de Inspecteur geen zeggensmacht heeft.

Doch ook overigens zal het technische inspectiewerk bij het boschbeheer beperkt genoeg uitvallen. Kan bij de overgedragen echte welvaartsdiensten een opleving van dadendrang worden tegemoetgezien, bij het boschbeheer zal door den typischen aard der uitgaven, waarop boven reeds meermalen is gewezen, eerder een doodloopen van opbouwende activiteit zijn te verwachten. Tenzij hij alle hefboomen in beweging weet te brengen, zal de Inspecteur er niet gemakkelijk in kunnen slagen dezen dadendrang op te voeren. Zoo zal, om eens een voorbeeld te noemen, de

[1]) Volksraadstukken 1935 — '36, Handelingen blz. 1641.

Inspecteur geen directen invloed kunnen uitoefenen op het tot stand komen van een voor de boschontsluiting belangrijken weg, daar dit een begrootingskwestie is, die locaal wordt uitgemaakt, — de Inspecteur zal zijn technische aanwijzingen pas mogen geven, nadat de wegaanleg is toegestaan. Op dezelfde wijze zal het toegaan bij alle belangrijke beslissingen over boschaanleg en boschexploitatie, ook al zijn hiervoor door reboisatie- of andere commissies werkschema's, 5-jaren-plannen of andere ontwikkelingsprojecten goedgekeurd. De gemeenschapsraad heeft de beschikkingsbevoegdheid over de geldmiddelen en zonder geld blijven alle plannen grauwe theorie.

Hoe de invloed van den Inspecteur op het boschbeheer als residentiedienst zal uitvallen is moeilijker te voorspellen. Vrijwel alles zal hier afhangen van den aard en intensiteit van het contact tusschen Resident en Inspecteur en de persoonlijke visie van den Resident op het boschbeheer. Een door voorschriften van den Gouverneur genormaliseerde verhouding zal hier moeilijk bevrediging kunnen brengen.

De voor de Gouverneurs opgestelde instructie (Bbl. 14048/I) bepaalt in art. 20, dat „de Gouverneur den kring van 's Residents „zelfstandigheid in alle zaken, die geen gewestelijk of algemeen „karakter dragen, zoo min mogelijk beperkt, ten „einde de Residenten in staat te stellen tot een bestuur op eigen „verantwoordelijkheid".

Indien nu het boschbeheer tot residentiedienst wordt aangewezen, dan houdt zulks tevens de beslissing in, dat de Regeering het boschbeheer als een aangelegenheid van overwegend regionalen aard beschouwt. Daaruit volgt dus dat de door den Gouverneur ingevolge art. 21 van genoemd Bijblad zoowel voor den Inspecteur als den houtvester op te stellen algemeene instructies aan de inspectie betrekkelijk weinig invloed op den gang van zaken bij de residentieele boschbeheersdiensten kan toekennen, daar zulks zou gaan ten koste van 's Residents zelfstandigheid. Er is dus groote kans, dat deze instructies analoge verhoudingen zullen scheppen als voor de groepsgemeenschappen t.a.v. andere technische diensten reeds gelden.

De voor een op groepsgemeenschaps- en residentiediensten gedecentraliseerd boschbeheer geldende formeele bepalingen geven dus wel zeer weinig voetsteun voor het treffen van een regeling, die aan het hooger deskundig inzicht den noodigen invloed op het locale boschbeheer garandeert.

Daarbij komt nog dat de band tusschen Inspecteur en houtvester maar slapjes zou zijn. De houtvester zal zich eenerzijds vrij zelfstandig gevoelen, anderzijds in de eerste plaats de ondergeschikte van Resident of gemeenschapsraad. Het contact met den Inspecteur zal oppervlakkig zijn, slechts de technische uitvoering van werkzaamheden, dus uiterlijkheden en geen kernproblemen betreffen. Hierdoor zal het boschbeheer ontaarden in geïsoleerd van elkaar werkende boschwezendienstjes, hetwelk ernstig schade doet aan het karakter van den dienst. Zoowel den wijden blik, dien het boschbeheer zoo noodig heeft, als de efficiency van het boschbedrijf zullen hieronder moeten lijden.

In den Volksraad is door de Regeering gezegd: Residenten zelf hebben behoefte aan toezicht en steun, vooral onder dit nieuwe stelsel van bestuur. En de Regeering heeft den Residenten dien steun gegeven door het rechtstreeksche contact met den Gouverneur.

Ook heeft de Regeering gezegd, dat de chefs der gemeenschaps- en residentiediensten over het geheel van te weinig ancienniteit en ervaring zijn om geheel zelfstandig te werken. Daarvoor heeft de Regeering Inspecteurs aangesteld, doch door het gekozen dienstverband beteekenen deze geen rechtstreeksche steun voor die jonge ambtenaren! Integendeel, de houtvester zal in den Inspecteur veelal den hamer ontwaren, die hem tegen het bestuursaambeeld aandrijft! Indien de Inspecteur het niet eens kan zijn met het gevoerde boschbeheer, zal de houtvester gewoonlijk in een dwangpositie op twee fronten moeten strijden, zooals zulks bij de huidige organisatie van het Gouvernementsboschwezen als centralen dienst, maar mèt ondergeschiktheid van den houtvester aan den Resident, reeds zoo vaak het geval was. Het zal daarom begrijpelijk zijn, indien de houtvester niet erg geneigd zal blijken om juist in belangrijke kwesties uit eigen initiatief het advies van den Inspecteur te zoeken, daarbij nog de kans loopend, dat de Resident deze adviesvragerij maar matig zal apprecieeren.

Zooals reeds betoogd zal de Inspecteur hiertegen weinig kunnen doen, hij zal maar moeten gissen wat er gaande is en dientengevolge vaak voor ongewenschte faits accomplis worden gesteld.

De boschbouw is een toegepaste wetenschap, waarvoor geen genormaliseerde voorschriften zijn te geven, daar aan de eindelooze nuanceering van klimaat, bodem, begroeiïng en ook aan de economische verhoudingen moet worden aangepast. De intensiveering van het beheer is plaatselijk reeds belangrijk gevorderd, elders

zijn daartoe pas de eerste voorbereidingen getroffen. Men kan zeggen dat het boschbeheer in de Buitengewesten vóór proefnemingen „in het groot" staat, waarbij hooger deskundig inzicht moet kunnen uitmaken wáár aan het plaatselijk beheer, hetzij door bijzondere maatregelen, hetzij door gespecialiseerd personeel, extra-hulp moet worden verleend om het boschbeheer een schrede vooruit te brengen. Centralisatie van de opgedane ervaringen en distributie daarvan met beleid en intensief overleg met de plaatselijke krachten, zijn daarom thans nog van onschatbare waarde. In dit systeem bekleeden de gewestelijke Inspecteurs een zeer belangrijken post. Een intensief contact tusschen Inspecteur en houtvester is daarbij echter onmisbaar, zoodat het oprichten van een barrière tusschen houtvester en Inspecteur, hetgeen bij de besproken vormen van decentralisatie wel onafwendbaar is, voor de efficiency van het boschbeheer uit den booze zou zijn.

Anderzijds vormen de Inspecteurs de traits d'union met de dienstleiding, dat is de centrale, waar de ervaring, opgedaan in de verschillende gewesten, wordt geaccumuleerd. De centrale dienstleiding is voorloopig de eenige instantie, welke uitgerust is met gespecialiseerde afdeelingen, waarvan het boschbouwproefstation en de afdeeling boschverkenning en -inrichting wel de voornaamste zijn. Van hieruit kan voorlichting en daadwerkelijke hulp voor oplossing van locale problemen en het verrichten van bijzondere werkzaamheden worden verleend dáár, waar zulks na onderlinge afweging van de diverse plaatselijke situaties en interessen het meest noodig en nuttig is te achten.

Gezien den omvang der problemen, welke zich voordoen bij de intensiveering van een boschbeheer, dat er op gericht is de meer dan de helft van de landoppervlakte der Buitengewesten beslaande bosschen economisch productief te maken, moet de zorg voor het boschbeheer wel worden aangemerkt als een taak „die niet kan worden losgemaakt van de aan hooger (provinciaal „en Lands-) gezag voor te behouden verzorging van belangen, „die boven de groepsgemeenschappen uitreiken".

Ik meen thans wel te hebben aangetoond, dat het boschbeheer inderdaad aan geen der drie voorwaarden, die de Regeering formuleerde bij de omschrijving van de aan de groepsgemeenschappen over te dragen taak, voldoet, dat bovendien tegen een zoodanige overdracht en tevens tegen de aan deze overdracht parallel loopende instelling tot residentiedienst gegronde bezwaren zijn aan te

voeren, zoodat deze wijze van decentralisatie uit naam zoowel van de regionale als van de groot-Indische belangen ten sterkste is te ontraden.

Thans dient de vraag gesteld: Kan ook op andere wijze aan het decentralisatiebeginsel worden tegemoet gekomen?

4. Organisatie als provinciale of gewestelijke dienst.

Organisatie van het boschbeheer als provinciale of gewestelijke dienst, waarbij de houtvesters niet ondergeschikt aan de gemeenschapsraden of de Residenten doch aan de Inspecteurs zouden zijn en deze laatsten toegevoegd zouden worden aan den Provincialen Raad of den Gouverneur, zou zeker aan vele bovenuiteengezette bezwaren tegemoet komen. Te groote invloed van plaatselijk en tijdelijk inzicht en onvoldoende directe deskundige leiding over de houtvesters zouden dan niet meer behoeven te worden gevreesd.

Doch de Regeering heeft in den Volksraad een uitspraak gedaan, waaruit moet worden geconcludeerd, dat een organisatie van het boschbeheer als provinciale, en vermoedelijk ook als gewestelijke dienst door Haar niet wordt gewenscht. Althans heeft Zij, toen een analoog voorstel betreffende den Landbouwvoorlichtingsdienst werd gedaan, geantwoord [1]), dat deze oplossing ,,niet mogelijk is, ,,niet alleen omdat het gebied der Buitengewesten toch wel niet ,,spoedig geheel over provincies zal zijn verdeeld, maar vooral ,,ook in verband met het feit, dat de provincie in de Buitengewesten ,,een andere structuur zal moeten hebben dan die op Java, waarbij ,,niet zou passen haar taken op te dragen als waarover het nu ,,gaat". Zij voegde hieraan toe: ,,Zulke taken behooren in principe ,,ook thuis bij de groepsgemeenschap, bij de eenheid, welke ,,ontstaat door staatkundige organisatie van bevolkingsgroepen".

Ik hoop echter er althans in te zijn geslaagd aan te toonen, dat de zorg voor de bosschen zich niet leent voor overdracht op de groepsgemeenschappen. Of nu echter de Regeering alleen terwille van het Boschbeheer genegen is de structuur van de toekomstige provincie reeds van den eersten opzet af zoodanig te wijzigen, dat haar wel een taak als het provinciaal boschbeheer

[1]) Handelingen Volksraad 1937 — 1938 blz. 1198.

kan worden opgedragen, mag worden betwijfeld. Te verwachten is, dat de Regeering in de eerste plaats aandacht zal besteden aan de der provincies toevallende taak, welke harmonisch zal aansluiten op den reeds tot stand gebrachten onderbouw van groepsgemeenschappen en regionen.

Overigens is de tijd voor de instelling van provincies nog niet gekomen, voor de gewesten Borneo en Groote Oost ligt die zelfs niet in een afzienbare toekomst. [1]) De eerstvolgende stap ten aanzien van de nieuwe gewesten zal zijn de instelling van adviseerende raden.

In verband hiermede mag zelfs als zeker worden aangenomen, dat de instelling van het boschbeheer ook als gewestelijke dienst nog niet aan de orde kan worden gesteld. Er zijn nog zoovele zaken te regelen binnen het uitgestippelde schema der bestuurshervorming, waarvoor speciaal de Gouverneurs den eersten tijd nog zooveel voorbereidend werk hebben te verrichten, o.a. voor den uitbouw van hun eigen positie, dat aan een regeling die geheel buiten dat schema valt — en die bovendien ongetwijfeld nog niet te overziene consequenties medebrengt ten aanzien van de toekomstige taak der provincies — thans nog niet kan worden gedacht.

5. Ambtelijke decentralisatie binnen den dienst van het Boschwezen.

Hoewel dus blijkt, dat de organisatie van de zorg voor de bosschen in rechtstreeksch verband met de staatkundige en ambtelijke inkleeding der bestuurshervorming niet raadzaam of niet voor verwezenlijking vatbaar is, moet het niettemin van bijzonder belang worden geacht dat het boschbeheer, dat, zij het op indirecte wijze, op den langen duur van steeds grooter economische beteekenis zal blijken voor de welvaart van de gemeenschap in de Buitengewesten, in nauw contact met het gewestelijk en regionaal bestuur wordt uitgeoefend. Hiervoor is het gewenscht de positie van den gewestelijken Inspecteur te verstevigen.

Eensdeels zal dit kunnen geschieden door geleidelijk toenemende delegatie aan den Inspecteur van bevoegdheden van de dienstleiding. Dit is in overeenstemming met den wensch der Regeering om de zaken behandeld te zien in gewestelijke sfeer. De verschillen in bevolkingsdichtheid, in ligging en verkeersmogelijkheden, in klimaat en begroeiïng wijzen trouwens ook voor boschbeheers-

[1]) Volksraadstukken 1938 — 1939 Ond. 1, Afd. IV, Stuk 6 blz. 5.

zaken in de richting van een zekere gewestelijke differentiatie. Bij een verder voortschrijden van de intensiveering van het boschbeheer zal op den duur de bemoeienis van de centrale dienstleiding zich moeten bepalen tot een algemeen leidende en coördineerende taak, welke alleen de gemeenschappelijke belangen van alle eiland-gewesten, Java incluis, overkapt. Bijvoorbeeld zullen, teneinde de coördinatie van de productie en verhandeling van boschproducten en de daarmede in verband staande industrieën te kunnen richten en bewaken, de daarop betrekking hebbende werkzaamheden steeds in één centrale moeten worden bekeken, eenerzijds om onderlinge aantasting van gewestelijke en regionale interessen te voorkomen, anderzijds om de verbindingen met de internationale houtmarkt in het oog te houden. Ook het boschbouwproefstation dient, eventueel met dépendances in de verschillende gewesten, als centraal wetenschappelijk instituut gehandhaafd te blijven. Maar op den duur zal zeker ieder gewest over een gespecialiseerde afdeeling voor boschverkenning, boschinrichting en -ontsluiting en een bouwtechnische afdeeling moeten beschikken.

Een overbrenging van verschillende bevoegdheden naar de in de gewesten geplaatste beheersinspecteurs zal dus aan den geest der bestuurshervorming tegemoet komen en tevens een voorlooper kunnen zijn voor de eigen ontwikkeling van het gewestelijk boschbeheer. Zoo zal competentie tot het nemen van beslissingen in zaken betreffende lager en midde baar personeel, areaalszaken (incl. grensregelingen), opstellen van begrootingen, zeggenschap in de verdeeling van werkfondsen, en een belangrijke rol bij het tot stand komen van reserveeringsplannen en werkschema's de positie van den Inspecteur als gewestelijk ambtenaar op hooger plan brengen en de efficiency van zijn arbeid verhoogen.

Anderdeels echter zal, teneinde in belangrijke zaken eenheid in de gewestelijke boschpolitiek te verkrijgen, de Inspecteur, naast de hem reeds normaliter toevallende taak om op te treden als adviseur en rapporteur van den Gouverneur, méér contact met de Residenten moeten onderhouden. In alle principieele zaken zal de Inspecteur en niet de houtvester de adviseerende instantie van den Resident moeten worden.

Helaas werkt de in behandeling zijnde ontwerp-Boschordonnantie Buitengewesten niet mede tot verkrijging van een nauweren band tusschen Resident en Inspecteur. In dit ontwerp wordt inzake het opstellen van residentieele

verordeningen betreffende boschreserveering en boschbescherming alleen de boschbeheerder als adviseur van den Resident genoemd. Deze redactie werd overgenomen uit een vroeger concept, dat reeds werd opgesteld toen er van gewestelijke inspecteurs nog geen sprake was. Zij sloot en sluit momenteel nog aan bij de bestaande ondergeschiktheid van den houtvester zoowel aan den Resident als aan de dienstleiding. Langs den hiërarchischen weg kan de Inspecteur het advies van den houtvester dan ook steeds beïnvloeden. Doch dit is geen principieele regeling.

De houtvester, hoe verdienstelijk werker deze ook moge zijn, zal uit gebrek aan elders opgedane ervaring en gepraeoccupeerd door locale kwesties, niet competent zijn te achten om inzake boschwetgeving als eenige technische adviseur van den Resident op te treden. Daartoe is de Inspecteur veel meer de aangewezen instantie en zelfs deze zal ruggespraak dienen te plegen met de dienstleiding, wier taak het zal zijn ook intergewestelijk de gewenschte coördinatie te bereiken.

Ook bij de uitoefening van zijn bevoegdheid tot uitgifte van concessies en vergunningen zal den Resident zijn voorgeschreven rekening te houden met de adviezen van den houtvester. Als men nu bedenkt dat moet worden overwogen of, en zoo ja op welke wijze, voorwaarden moeten worden bedongen voor de verjonging dan wel verbetering van het gekapte bosch, en of de voorwaarden van uitgifte geen ongewenschte afbreuk doen aan gevestigde regionale of groot-Indische belangen dan wel die van den bestaanden houthandel, dan moet men ook inzien dat met de adviezen van den houtvester aangaande gewenschte plaatselijke regelingen niet kan worden volstaan.

In feite is het bijv. ook een ongewenschte toestand dat, zooals thans het geval is, de retributietarieven voor de panglongs, welke over drie residenties liggen verspreid, doch alle op afzet in Singapore zijn aangewezen, door drie Residenten moeten worden vastgesteld.

De ontwerp-Boschordonnantie laat echter in artikel 2 en 6 nog ruimte om in een regeeringsverordening nadere regelen omtrent de bovengenoemde aan den Resident toegedachte bevoegdheden te geven, zoodat naast de speciaal op regionale omstandigheden betrekking hebbende adviezen van den houtvester ook aan den Inspecteur een adviseerende taak, waarbij dan speciaal gewestelijke en groot-Indische boschbeheersbelangen in beschouwing moeten worden genomen, kan worden toebedeeld.

IV. CONCLUSIES.

Resumeerende is dus in het bovenstaande betoogd, dat terwille van een goede en evenwichtige behartiging van algemeene èn meer locale belangen het boschbeheer centraal moet blijven georiënteerd, waarvoor de huidige organisatie van den dienst van het Boschwezen in groote trekken kan worden gehandhaafd. De taak van den houtvester is om, onder aanpassing aan residentieele omstandigheden, uitvoering te geven aan de door hooger deskundig inzicht in overleg met reboisatiecommissie en Gouverneur gesanctionneerde algemeene plannen, welke bepalend zijn voor de te volgen groote lijn van het residentieele boschbeheer. Als algemeene plannen zijn in de eerste plaats op te vatten de boschreserveeringsplannen en verder de op te stellen werkschema's, welke voor een aantal jaren den algemeenen gang der beheerswerkzaamheden zouden kunnen uitstippelen. De houtvesters waren echter los te maken van hun ondergeschiktheid aan de Residenten, terwijl daarentegen tusschen Inspecteurs en Residenten een nauwere band ware te leggen. De Inspecteur is voorts de aangewezen adviesinstantie en rapporteur van den Gouverneur, die zijnerzijds zich desgewenscht tot de Dienstleiding kan wenden.

Aan den Inspecteur behooren door de Dienstleiding zooveel mogelijk bevoegdheden te worden verleend t.a.v. de afdoening van gewestelijke aangelegenheden, voor zoover zulks althans met een centrale bevordering en bewaking van de ontwikkeling van het boschbeheer in de Buitengewesten is te vereenigen. Op den duur zal de gewestelijke differentiatie binnen den dienst van het Boschwezen moeten voortschrijden met als vermoedelijk eindpunt een gewestelijke splitsing met handhaving slechts van een centrale overkapping voor gemeenschappelijke belangen.

Uit het geleverd betoog volgt ook dat het beheer over de in stand te houden boschen aan de hand van uiteindelijk centraal vastgestelde begrootingen (waarin echter het inzicht van den gewestelijken Inspecteur en overleg met den Gouverneur een belangrijk aandeel moeten hebben gehad) behoort te worden uitgeoefend door den houtvester, die hierin slechts ondergeschikt is aan den Inspecteur en deze weder aan de Dienstleiding.

Dit beheer en de verantwoordelijkheid ervoor zullen na vaststelling van de Boschordonnantie conform het ontwerp doorkruist worden door bevoegdheden van den Resident, die evenwel naar verwacht mag

worden van deze bevoegdheid op technisch gebied gebruik zal maken overeenkomstig de hem door Inspecteur en houtvester verleende adviezen.

In de toekomst zal met de door de ontwikkeling van het gewest te verwachten toebuiging van regionale opvattingen wellicht het inzicht baan breken, dat de verschillende residenties één uniforme wettelijke regeling van deze boschbeheerszaken, slechts genuanceerd naar regionale behoeften, toelaten, zoodat een bevredigende oplossing zal kunnen worden gevonden, waarin bestuurlijk en deskundig beheer in meer harmonischen vorm worden gegoten.

Januari 1940

EEN NIEUWE INHEEMSCHE VISSCHERIJ

DOOR Dr. J. REUTER

VOORWOORD.

De zeevisscherij der Inheemsche bevolking wordt in hoofdzaak uitgeoefend vlak langs de kust in den vorm van diverse soorten van kustvisscherij (sero of belat, djala, djaboer, drijfnetten enz.) of op eenigen afstand van de kust (tot 50 mijl) in het open water (majangzeevisscherij).

De, als regel binnen de 3 mijls-grens gelegen, koraalriffen worden door de Inheemsche bevolking betrekkelijk gering bevischt. Merkwaardig is dit, omdat juist deze riffen ten opzichte van de hun omringende zee opvallen door het groote aantal organismen, dat daar op betrekkelijk kleine oppervlakten en in geringe zeewaterhoeveelheden voorkomt. Dit meerdere voorkomen betreft niet alleen organismen van geringe grootte, zooals koraal- en planktondiertjes, maar ook van grootere, zooals bv. visschen. De hoeveelheid visch, die dan ook op deze koraalriffen voor kan komen en voor menschelijke consumptie in den meest verschillenden vorm, zooals versch, gezouten, gekookt en gepindangd, uitermate geschikt is, is zeer groot.

Jammer genoeg is de bevissching van dit rijke gebied, tot voor kort althans, voor de streken rond Batavia, vaak beneden het middelmatige geweest. De gebruikelijke methoden (boeboe, handlijn, ondiep drijfnet en speer) van visscherij op de koraalriffen, hoewel zij in hun soort volmaakt zijn, zijn in wezen zeer primitief en leenen zich er niet zoo gemakkelijk toe de totale hoeveelheid gevangen visch op te voeren. Een bepaalde uitheemsche vang-

methode leent zich het best hiertoe. Dit is de Japansche moero-ami-visscherij, die nu door de Inheemsche visschers in het gebied van de Duizend-eilanden met succes, gedurende ruim anderhalf jaar, uitgeoefend wordt.

Het slagen van de invoering van deze nieuwe vischmethoden bij de bewoners van deze koraal-eilanden verdient dan ook meerdere bekendheid.

INLEIDING. [1])

De moero-ami-vischmethode is inheemsch in Okinawa Ken (Rioe Kioe-archipel). De beteekenis van het Japansche woord *ami* is net, terwijl *moero* de naam is van de visch, die met behulp van dit net het meest gevangen wordt. De gebruikelijke naam te Batavia voor deze visch is ekor koening (Ceasio erythrogaster C.V. (K. v. H.).

Omstreeks 1925 had door de ongunstige uitkomsten van deze visscherij in het gebied van den Rioe Kioe-archipel een uittocht plaats van diverse moero-ami-ploegen naar andere gebieden. Deze ongunstige uitkomsten vonden niet alleen hun oorzaak in de zeer sterke concurrentie in een beperkt riffengebied, maar ook in de diverse beperkende bepalingen, die het bedrijf opgelegd waren. Zoo werden diverse gebieden verboden voor deze visscherij, terwijl ook bepalingen vastgesteld werden met betrekking tot de minimale maaswijdte van de verschillende netonderdeelen. „Belemmeringen" voor de visscherij, die echter zeer juist zijn en overbevissching voorkomen. Als gevolg van dit alles hebben toen diverse ploegen andere vischgronden opgezocht om zich in dat gebied op deze visscherij toe te leggen, waardoor ze nu in de volgende landen te vinden zijn: Indo-China, Thailand, Philippijnen, Straits Settlements, Ned.-Indië, Britsch-Borneo, Serawak, Portugeesch-Timor, Somaliland, Mexico en Hawai.

De uitgezwermde ploegen zijn op hun nieuwe vischterrein aan geen enkele bepaling gebonden, daar in geen van die landen soortgelijke vischmethoden bestaan, waardoor deze bedrijven zich verder hebben kunnen ontwikkelen dan het huidige bedrijf in Okinawa Ken en wel in dien zin, dat in deze nieuwe gebieden de

[1]) De heeren Noboru Ogura en Seiko Oshiro, respectievelijk eigenaar van de Taichon- en Oshiro-kongsie, bedank ik hierbij voor de hulp en de gegeven inlichtingen.

maximale hoeveelheid visch gevangen kan worden, die met deze techniek mogelijk is.

In de ontwikkeling van de moero-ami-visscherij zijn twee jaartallen van groot belang. In 1857 konden, door het gebruik van glas, duikbrillen vervaardigd worden, waardoor de visschers den buit beter in het water onderscheiden konden. 1865 is daarom zoo belangrijk, omdat toen tot het gebruik van katoenen netten werd overgegaan. Dit had tot gevolg, dat niet alleen grootere netten konden worden gebruikt met in plaats van tien nu vijftig visschers per ploeg, maar ook de vangsten vermeerderden hierdoor aanmerkelijk.

VISSCHERIJ.

In technisch opzicht is deze vischmethode zeer eenvoudig maar ingenieus. De gesteldheid van het rif en de levenswijze van den koraalvisch (vlak over het rif zwemmend) laten het elders gebruikelijke sleepen of trekken van het net om of naar den visch niet toe. Het tuig zou al spoedig vasthaken aan het koraal en zeer ernstig beschadigd worden. De oplossing van de Japansche visscherij is heel eenvoudig. Inplaats van het net naar of om den visch te bewegen, wordt het net op het rif verankerd en de visch in de richting van het net opgejaagd.

NET.

Het net, dat voor deze visscherij gebruikt wordt, bestaat uit drie afzonderlijke deelen, die ter plaatse, waar gevischt zal worden, zoodanig op het rif geplaatst worden, dat zij één geheel vormen. Deze afzonderlijke deelen van het net zijn twee lange rechte stukken want van ongelijke lengte en een zeer groote zak. Daar de visch, die gevangen zal worden, sterk de neiging heeft, zoo dicht mogelijk boven het rif te blijven zwemmen, is het niet noodig dat de rechte stukken van het net vanaf het rif tot aan de zee-oppervlakte reiken. De drijvers (meestal saké- of ketjap-tonnetjes), die aan den bovenkant van de vleugels vastzitten, zijn er dan ook met een betrekkelijk lang touw mee verbonden. De houten vierkante en plaatvormige drijvers van den zak zitten om technische redenen, in verband met de eigenlijke vischvangst, direct op de bovenpees van dit netgedeelte. De onderkant van de netten is doorgaans verzwaard met stukken koraal of groote schelpen.

De zak of kuil is het belangrijkste onderdeel van het net. De constructie moet zoodanig zijn, dat de vischscholen niet direct merken dat ze opgesloten zitten als ze tenslotte zoo ver opgedreven zijn. Hoewel het grondprincipe van de constructie van dit netgedeelte van de verschillende visschersploegen of kongsies hetzelfde is, schijnt het dat een ieder toch zijn eigen variatie heeft, die naar zijn oordeel het beste is en die geheim gehouden wordt.

Om eenig idee te hebben van de afmetingen van zoo'n net zijn de volgende getallen van belang. De rechte stukken zijn respectievelijk lang 75 en 60 ken (1.88 m), terwijl de diepte 9 en $7^1/_2$ ken is. Het deel van de opening van de kuil, dat voorzien is van de drijvers, is 14 ken, het verzwaarde gedeelte $9^1/_2$ ken, terwijl de zijden, die tusschen boven- en onderzijde van de opening liggen, $9^1/_2$ ken lang zijn.

PLAATSEN VAN HET NET.

De moero-ami-visscherij kan slechts plaats hebben, wanneer boven het rif stroom staat. Dit laatste is noodzakelijk, omdat anders de kuil door zijn eigen gewicht slap op het rif zou komen te liggen. Met wat stroom in het water komt hij mooi in zee boven het rif te staan en kan de opgejaagde visch, doordat de kuil nu bol staat, een heel eind er in zwemmen voordat hij merkt, dat hij gevangen zit en niet verder kan zwemmen.

Bij deze visscherij zijn steeds 4 kleine visschers-booten betrokken. In drie er van hoort een bepaald gedeelte van het net. De bemanningen van deze scheepjes zijn er op gespecialiseerd hun netgedeelte te plaatsen op het rif en na afloop van de visscherij het weer aan boord te halen. Het vierde schip wordt gebruikt, zooals nog zal blijken, voor het vervoer der visschers even voordat het visschen plaats heeft.

Het net wordt zoodanig op het rif geplaatst, dat de vleugels eenigszins in een V-vorm verankerd zijn en wel met de grootste opening in de richting waar vandaan de stroom komt. Den kortsten vleugel plaatst men steeds aan den „binnenkant" van het rif, het ondiepste gedeelte, dat doorgaans het dichtst bij het eilandje ligt waaromheen zich het rif gevormd heeft. Den langen vleugel plaatst men dan aan den „buitenkant" van het koraal. De kuil wordt vervolgens door de derde boot in het nauwste gedeelte tusschen de

vleugels geplaatst. Om te voorkomen dat de opgejaagde visch tusschen vleugel en kuil ontsnappen zal, worden de net-onderdeelen aan elkaar vastgeknoopt. Dit werk gebeurt door de duikers van de ploeg. Alleen gewapend met een duikbril moet dit zware werk verricht worden. Het laat zich gemakkelijk begrijpen, dat de maximale diepte, waarop deze menschen dit werk nog kunnen doen, tevens bepalend is voor de diepte, waarop een rif kan voorkomen, dat nog afgevischt kan worden.

VISCHPLAATS.

Daar deze visscherij ingesteld is op het vangen van koraalvisschen, kan dit bedrijf alleen op riffen uitgeoefend worden. Een andere beperkende factor voor deze vischmethode is de toestand van de zee boven het rif. Er moet, zooals reeds vermeld, stroom staan, omdat anders de kuil niet zijn juisten vorm heeft en de visch niet gevangen kan worden. Daarnaast mag de wind niet te sterk en het zeeoppervlak niet te ruw zijn, omdat dit zeer bezwaarlijk is voor het manoeuvreeren van de bootjes bij het plaatsen van het net en voor het zwemmen van de visschers.

Niet alleen is deze methode van vischvangst gebonden aan een koraalrif, doch ook is zij gebonden aan een bepaald gedeelte van het rif en wel om de volgende redenen. Onder invloed van den stroom verzamelen de meeste visschen zich boven dat gedeelte van het rif, dat het verst bovenstrooms ligt. Daar het afvisschen van dit deel steeds de maximale opbrengsten geven kan, wordt bijna uitsluitend dit afgevischt en tracht men het net zoodanig te plaatsen, dat dit mogelijk is.

Zijn de omstandigheden niet gunstig, geen stroom b.v., dan wordt het net niet geplaatst (omdat toch niets of zeer weinig gevangen wordt) en eenvoudig gewacht, ook al duurt dit eenige dagen, tot de omstandigheden gunstig geworden zijn, omdat slechts dan de vangsten pas goed kunnen zijn.

Door de sterke gebondenheid van deze vischmethode aan riffen, die voor Ned.-Indië b.v. practisch alle binnen de drie mijl liggen, en door de onmogelijkheid in open zee denzelfden visch te vangen, doet zich bij het bestudeeren van deze visscherij de vraag voor, waar dan de visch, die b.v. te Batavia continu aangevoerd wordt, gevangen zou kunnen zijn.

HET VISSCHEN.

Evenals bij het plaatsen van het net de richting van den stroom van groot belang is, is dit ook het geval bij het eigenlijke visschen. Er wordt n.l. met den stroom mee gevischt.

Nadat het net geplaatst is op een rif, waarboven na onderzoek voldoende visch aanwezig blijkt te zijn om bevischt te worden, kan pas tot het eigenlijke vangen van de scholen worden overgegaan. Dit vangen berust hierop, dat de groote vischschool, die zich bovenstrooms van het rif ophoudt, in de richting van het net gedreven wordt en geleid door de twee vleugels tenslotte in den kuil van het net terecht komt. Het opdrijven van de visch gebeurt door bijna alle visschers van de ploeg, een 40 tot 50 man in getal. De vierde jol (de drie andere worden tijdens het visschen bij het net verankerd) wordt gebruikt om de menschen een eind bovenstrooms van de school te brengen. Op de juiste plaats gekomen springen allen overboord, voorzien van een duikbril, lendendoekje en een lange lijn, voorzien van witte lapjes. De visschers vormen een lange rij dwars op de stroomrichting. De „drijver" werpt nu de lange lijn met de witte lapjes uit en daar deze aan het eind voorzien is van een looden gewicht, komt zij strak in het water te staan. Zwemmend bewegen de „drijvers" zich langzaam in de richting van het net, de lijn steeds op en neer bewegend om de visch te verschrikken door de op en neer bewegende witte lapjes en indien dit niet voldoende helpt, met het gewicht op het koraal stampend. Dit laatste werkt effectiever en voorkomt dat de visch schuil gaat tusschen de grillig gevormde koraaltakken. Mocht de lijn vasthaken aan het rif, dan voorkomt een stuk bamboe, dat aan het andere einde van de lijn bevestigd is, dat zij verloren gaat. De betrokken zwemmer wordt dan spoedig vanuit de vierde jol van een nieuwe lijn voorzien. Door den muur van op en neer gaande lapjes wordt de school langzaam maar zeker in het net gedreven. De groote moeilijkheid hierbij is, de school eerst tusschen de twee vleugels te krijgen en te voorkomen, dat ze er juist vóór langs ontsnapt. De groep drijvers wordt daarom geleid door één of twee personen, die al zwemmend en duikend voor hen uit de bewegingen van de school volgen en dan hun aanwijzingen geven. Zit de visch eenmaal tusschen de vleugels, dan is ontsnappen alleen nog maar mogelijk, indien zij plotseling terugkeert en door de rij van lijnen heen breekt. In verband hiermee is het van belang dat de kuil vrij diep is. Te laat zal de visch daardoor merken, dat hij niet verder kan, waardoor

verhinderd wordt, dat hij reeds eerder zijn uitweg in tegengestelde richting zoekt. Kuildiepten van 60 meter schijnen voor te komen.

Is de visch eenmaal in den kuil, dan is zijn lot bezegeld, door het snel naar de oppervlakte trekken van de opening van dit netgedeelte. De leden van de bemanning van de drie verankerde jollen, die allen hebben meegewerkt als drijver, doen dit werk, waarmee de eigenlijke visscherij beëindigd is. Vangsten van één tot twee ton komen voor en dat in een paar uur tijd (net plaatsen, drijven en net inhalen). Voorwaar geen slechte visscherij.

Niet altijd wordt met succes gewerkt. De stroomintensiteit, de helderheid van het zeewater, de toestand van de zee-oppervlakte zijn alle factoren, die op de vangst grooten invloed hebben en de visscherij tijdelijk onmogelijk kunnen maken. De ploeg moet dan, zooals reeds gezegd, afwachten, totdat de omstandigheden gunstig zijn en dan zoo spoedig mogelijk van de gelegenheid tot visschen profiteeren. Deze ongunstige omstandigheden schijnen voor de vischgebieden van de Japansche visschers, die vanuit Batavia werken, periodiek voor te komen en aan de moessons onderhevig te zijn. (zie bijlage I).

Het aantal malen, dat op een dag gevischt kan worden, is niet groot. Vier tot vijf maal is ongeveer het maximum wat een ploeg presteeren kan. De voorbereidingen tot de eigenlijke visscherij, nl. het zoeken van een vischplaats, verkennen en het net plaatsen en haar gevolgen, nl. den gevangen visch in ijs leggen en de netten inhalen, nemen zeer veel tijd in beslag in vergelijking tot den tijd, dien het eigenlijke visschen eischt.

AFVOER GEVANGEN VISCH.

De gevangen visch wordt niet door een van de vier visschersbooten naar de verkoophaven vervoerd. Hiertoe wordt een speciaal voor dit doel gebouwde motor-carrier gebruikt. Het overgroote gedeelte van dit schip bestaat uit een geïsoleerde ruimte, waarin de visch, nadat hij geijsd is, geborgen wordt. Onbevracht zijn het onooglijke schepen, die een heel eind met den boeg uit het water rijzen. Maar hebben ze hun lading in, dan kunnen deze scheepjes een 15 tot 25 ton visch vervoeren met een snelheid van 8 tot 10 mijl.

Naast den afvoer van de visch heeft de carrier nog een andere functie. Ze verzorgt nl. de verbinding van de visschersbooten met den vasten wal en voert al het noodige voor de bemanningen aan.

ORGANISATIE VAN HET BEDRIJF IN DE OKINAWA KEN.

Het bedrijf wordt, in het gebied waar de vischmethode inheemsch is, uitgeoefend met 4 jollen en met één enkele motorcarrier. Is dit schip met zijn lading visch naar de verkoophaven, dan heeft de bemanning van de jollen bij wijze van spreken niets meer te doen. De tijd wordt dan ook gebruikt voor het drogen van de netten en andere noodzakelijke werkzaamheden aan netten, tuig en jollen.

Naast de reeds genoemde functies in het bedrijf heeft de motorcarrier nog een andere, nl. het verslepen van de jollen van het eene vischterrein naar het andere. Om tijd uit te sparen gebeurt het ook vaak, dat in den tijd, dat de carrier met den gevangen visch naar de haven is, de jollen naar het nieuwe terrein gaan. Kan men dit gebied niet zeilende bereiken, dan worden speciaal voor dit doel gemaakte riemen gebruikt en worden de jollen door wrikken er naar toe bewogen. Elke boot is van eenige van deze riemen voorzien. Bij den bouw van het achterschip van de jol is rekening gehouden met deze typische manier van voortbeweging. Deze wrikriemen worden ten rechte verkozen boven de gewone roeiriemen, omdat met minder krachtsinspanning meer bereikt wordt en de schepen met deze methode van voortbeweging een behoorlijke snelheid kunnen bereiken.

Is het weer tijdens het verplaatsen van de visschersploeg wat zwaar, dan bevestigt men twee jollen aan elkaar, waardoor ze vaster liggen en met minder gevaar naar het nieuwe terrein kunnen zeilen.

De visschers van zoo'n groep of Kongsie krijgen geen vast loon, maar hebben allen een aandeel in de winst. De afrekening van dit aandeel heeft slechts eens per jaar plaats, intusschen wordt alles aan de bemanning op crediet verstrekt. Van de opbrengst van den gevangen visch worden eerst alle onkosten, die gemaakt zijn, zoowel wat betreft die voor de booten (ijs, brandstof etc.) en het net als die voor de voeding der visschers, afgetrokken. Het overblijvende gedeelte wordt als winst verdeeld onder de Kongsie. Elke visscher krijgt echter een bepaald aandeel in deze winst, dat in verhouding staat tot de kundigheden van den persoon. De beste visscher krijgt 9/10 aandeel en de slechtste of minst kundige 1/2. Hier tusschenin staan nog vijf andere groepen, waardoor de zeven loonschalen voldoende gelegenheid bieden om den visscher naar zijn prestaties te beloonen. Slechts de eigenaar van de boot krijgt een vol aandeel.

ORGANISATIE VAN HET JAPANSCHE BEDRIJF TE BATAVIA.

In tegenstelling met het bedrijf in Okinawa Ken, zooals dit daar thans nog wordt uitgeoefend, is de organisatie in deze plaats veel verder ontwikkeld, in dien zin, dat door den eigenaar en ook door de visschers uit het bedrijf wordt gehaald wat mogelijk is. Geen tijd wordt onbenut gelaten en het bedrijf is continu geworden.

Dit typeerende verschil met het huidige Japansche bedrijf in den Rioe Kioe-archipel is het gevolg van de diverse maatregelen, die door de Japansche Overheid genomen zijn om overbevissching te voorkomen, aangezien hierdoor de toekomst van deze visscherij in gevaar zou kunnen worden gebracht. Hier te lande bestaat met betrekking tot deze visscherij uit den aard der zaak geen enkele bepaling in dien zin. Eenige beperking is den visschers slechts opgelegd door de bestaande kustvisscherij- en de maritieme kring-ordonnantie. Door de laatste ordonnantie worden bepaalde gebieden voor de visscherij gesloten, terwijl de eerste het visschen op een bepaalden afstand vanuit de kust (drie mijl gemeten vanaf de laagwaterlijn) voor de Inheemsche bevolking hier te lande reserveert, het gebied dus waarin practisch alle koraalriffen van de Ned.-Indische wateren liggen.

Om het maximale uit het bedrijf te halen, pleegt men hier in Batavia met *twee* carriers in één Kongsie te werken, welke afwisselend den gevangen visch afvoeren, zoodat geen vischtijd verloren gaat.

Daar de aankomende carrier nooit weten kan, waar de vertrokken carrier de visschersploeg achtergelaten heeft, is een eenvoudige regeling getroffen, om de aanstoomende leege carrier niet te lang naar de visschersgroep te laten zoeken. De thuisvarende carrier laat op een vast punt (bepaald eiland) aan den ingang of vlak bij het vischterrein op de route er naar toe bericht achter, waar de ploeg te vinden is. Vaak wordt dit bericht op een witten lap geschreven en deze lap als vlag aan een stok bevestigd, die op de afgesproken plaats in den grond gestoken wordt. Niettemin schijnt het wel eens voor te komen, dat directe aansluiting met de aankomende carrier niet plaats kan hebben. Dan wordt de tijd, dien anders de jollen werkeloos bij een eiland voor anker moeten liggen, gebruikt voor het verplaatsen van de ploeg naar een nieuw vischterrein. Eén van de jollen is daarom voorzien van een motor en kan als sleepbootje dienst doen. Daarbij is het ook nog voor diverse

andere technische kwesties gemakkelijker in één van de jollen een motor ingebouwd te hebben.

Uit deze technische organisatie blijkt wel zeer duidelijk, dat dit bedrijf tot het uiterste geperfectionneerd is en dat men er uithaalt wat mogelijk is, door al den tijd, die voor visschen gebruikt kan worden, te benutten.

Als gevolg van het bijna continu visschen door deze opvoering van het bedrijf gebeurt het doorgaans, dat het net (waarde ± *f* 1.000.—) niet voldoende gedroogd kan worden en, niettegenstaande het geregeld gerepareerd wordt, snel verteert, met het gevolg, dat na enkele maanden tot een bijna totale vernieuwing moet worden overgegaan. Deze uitgaven wegen echter volledig op tegen de grootere inkomsten.

Wat de financieele regeling betreft tusschen den eigenaar van de booten en de visschers, deze is voor Batavia weer verschillend met die in Japan. Voor de drie hier gevestigde Kongsies is deze regeling onderling ook nog verschillend. De verdeeling van de winst is bij de Bataviasche Kongsies niet gefixeerd en wisselt wel eens van periode op periode. Een enkel voorbeeld is de moeite waard te vermelden, daar hieruit blijkt, dat ongeveer hetzelfde systeem gevolgd wordt als in Japan. Bij één Kongsie wordt de opbrengst van de visch in twee gelijke deelen verdeeld. Een deel voor het schip, het andere voor de visschers, die dit dan onderling weer zelf verdeelen. De kosten, die zij moeten dragen, zijn die van hun voedsel (door den booteigenaar eerst in voorschot uitbetaald) plus de helft van de kosten aan ijs en een bepaald percentage van de gebruikte solar-olie. Het andere deel is voor den scheepseigenaar, waarvan hij betalen moet de onkosten aan schepen en net.

Twee van de drie Kongsies behooren elk aan één persoon, terwijl de derde het eigendom is van diverse personen, die ook in de visschersploeg zitten. Hierdoor krijgen dus deze enkele visschers ook nog een gedeelte van het eigenaarsaandeel.

De visschers zijn als ploeg in dienst bij den booteigenaar, waardoor hij niet met hen afzonderlijk te maken heeft, maar alleen met één of enkele ploegleiders. Deze hebben een groote mate van zelfstandigheid, waardoor vaak de indruk gewekt wordt, dat de scheepseigenaar in wezen alleen zijn schepen tegen een aandeel in de winst verhuurt. Bijzonder sterk komt dit tot uiting bij een bepaalden scheepseigenaar, die een moero-ami-bedrijf heeft en in het geheel geen verstand van visschen heeft en vaak niet eens

weet, waar de booten werken. De bemanning van de carriers, althans wat betreft de matrozen, bestaat niet uit een vaste ploeg, maar op tour-beurt vervullen enkele van de visschers deze functies, waardoor het eentonige verblijf op zee een prettige onderbreking heeft. Komt de visch te Batavia aan, dan wordt alles verder aan de wal-organisatie overgelaten. Onder leiding van één van het walpersoneel en onder toezicht van verschillende matrozen wordt de vangst door een ploeg koelies op de veiling in kisten gesorteerd voor den verkoop.

Hoewel de Japansche Kongsies in zekeren zin elkaar beconcurreeren, werken zij op enkele punten zeer nauw samen. Zoo bv. wat betreft den aankoop van het ijs, dat voor deze booten noodig is.

BESOMMINGEN.

Wat betreft de opbrengsten van deze visscherij geeft bijlage III eenig inzicht. Deze getallen betreffen de opbrengsten van 8 booten, behoorende tot 4 Kongsies en wel de Taichon Kongsie met een A- en B-Kongsie, de Oshiro Kongsie en de Kindjo Kongsie (met Chineeschen booteigenaar). Er moet echter rekening mee gehouden worden, dat eens per jaar een Kongsie geruimen tijd stil ligt, waardoor gedurende enkele maanden minder schepen gevaren kunnen hebben.

VISCHAANVOER.

De visch, die aangevoerd wordt, bestaat uitsluitend uit koraalvisschen, of uit die soorten, die zich in een bepaalden tijd boven of bij koraalriffen ophouden. Typeerend is, dat door de schitterende kleuren van de visschen de vangst voor het oog bijzonder fraai is. Dit in tegenstelling met de vangsten bij andere vischmethoden, waarbij de zilverkleur domineerend is. Het aantal soorten, dat gevangen kan worden, is vrij groot, hoewel een paar soorten het belangrijkste deel der aanvoeren uitmaken. Dit zijn de ekor koening (Caesio erythrogaster (K.v.H.) C.V. in zijn gelen en rooden „vorm" en de pisang-pisang, die eigenlijk uit diverse soorten bestaat (Caesio diagramma Blkr, Caesio chrysozonus (K.v.H.), C.V., Caesio xanthonotus Blkr, Caesio lunaris C.V. enz. enz. Daarnaast kan nog in de vangst voorkomen penjaloe (Caesio pinjalo Blkr) en diverse Balistes-soorten, die in Batavia o.a. den naam hebben gekregen van ikan kodok, item en areng.

De bijvangsten bestaan o.a. uit lemoeroe (Clupea leiogaster, C.V.) en kemboeng lelaki (Scomper kanagurta, Russel), lajang (Decapterus pinnulatus), die slechts in bepaalde tijden op de riffen moeten voorkomen, daar ze niet tot de koraalvisschen gerekend kunnen worden.

Uit de samenstelling der vangst kan eenigszins vastgesteld worden waar de ploeg vischt, omdat de diverse gebieden hun typische eigen koraal-fauna hebben. Ter illustratie hiervan kan bijlage II, waarin enkele typische gedeelten uit de totale aanvoer-statistiek (van het Instituut voor de Zeevisscherij) weergegeven zijn, dienen.

De visch door de Taifuku Maru van 26 Mei tot 9 Juni aangevoerd is afkomstig van het gebied rond Banka en Billiton of noordelijk daarvan, omdat de vangst uitsluitend uit ekor koening en pisang-pisang (rood, Caesio chrysozones C.V.) bestaat. Dit zelfde is ook het geval met den aanvoer tusschen 2 en 18 September. In de hiertusschen liggende periode is visch aangevoerd vanuit meer oostelijk van Batavia gelegen gebieden, zooals Boompjes-eiland, Karimoen Djawa, Bawean en nog verder. Als typische bijzonderheid komt hier ook nog tot uiting, dat de aanvoeren in Juli van de meest oostelijke gebieden afkomstig moeten zijn geweest, omdat de aanvoer van ekor koening het sterkst achteruitgeloopen is, terwijl de aanvoer van pisang-pisang (gele soort Casio xanthonotus Blkr) sterk toenam. Op de laatste reis in Juni en de reis in Augustus moeten dan ook tusschenliggende terreinen afgevischt zijn. De aanwezigheid van lajang in de vangsten wijst er ook duidelijk op, dat de vangst uit oostelijke richting afkomstig is.

De vangsten van de Hyoshi Maru no. 11 van Februari komen van terreinen ten Westen van Sumatra. De ekor merah komt daar voor in plaats van de ekor koening. Deze ekor merah is absoluut dezelfde visch als de ekor koening, maar door bepaalde omstandigheden treedt het geel van den staart wat op den achtergrond en domineert hier rood. Ook een zekere mate van achteruitgang van de pisang-pisang (rood) en het plotseling voorkomen van pisang-pisang (geel) (met meer rood in de gele staartvin dan die van oostelijk van Batavia gelegen vischgebieden) wijzen op deze meer oceanische vischterreinen. De vangsten in Maart zijn weer afkomstig van vischterrein „Banka en Billiton". De aanvoer-statistiek van de „Zeehawk" geeft een voorbeeld van de vangsten van het „Banka en Billiton"-gebied, het terrein waar alle Kongsies een groot gedeelte van het jaar werken en dat, te oordeelen naar de

hoeveelheid visch, welke hiervan afkomstig is en in den loop der jaren op de markten van Batavia en Singapore werd aangevoerd, den indruk wekt van schier onuitputtelijk te zijn.

ONTSTAAN INHEEMSCH MOERO-AMI-BEDRIJF.

In 1933 werd door het Instituut voor de Zeevisscherij in het gebied van de Duizend-eilanden met een Japansche ploeg een proef genomen met de moero-ami-visscherij. Daarnaast werden omstreeks dertig eilandbewoners bij deze ploeg te werk gesteld, opdat deze de betrokken visscherij zouden kunnen leeren. Na afloop van de proefneming ontstond echter geen Inheemsch bedrijf, waardoor de proef toen als mislukt werd beschouwd. Als reden van het niet ter hand nemen van deze visscherij werd door de inheemsche visschers opgegeven, dat ze niet opgewassen waren tegen het zware werk, niettegenstaande de goede training, die ze reeds gehad hadden in zwemmen en duiken bij de boeboe- en schelpenvisscherij en bij het vangen van schildpadden en harpoeneeren van visch. In werkelijkheid, achteraf beschouwd, maakte de economische toestand op de eilanden het nog niet noodzakelijk zoo zwaar te werken voor het dagelijksch brood. Deze toestand is echter langzamerhand hoe langer hoe slechter geworden, met het gevolg, dat in Juni 1938 plotseling als paddenstoelen diverse Kongsies op de eilanden Tidoeng, Panggang en Klappa ontstonden; in totaal een achttal.

In den beginne werd de gevangen visch zoo, zonder deze op de een of manier te conserveeren, naar den Java-wal vervoerd. Men ging er daarna toe over ijskisten in de kolleks (zeilprauwen) voor het vervoer van den visch te plaatsen en langzamerhand werd met de ervaring van vroeger (het grootste deel van de visschers, die bij de proef werkzaam waren geweest, kreeg een leidende functie in de diverse Kongsies) een bedrijf opgebouwd.

Toen in Juli bleek, dat op de Duizend-eilanden de moero-ami-visscherij vasten voet had gekregen, werd door het Instituut voor de Zeevisscherij contact gezocht en werd geholpen waar dat noodig was. Rekening werd er mee gehouden het bedrijf zooveel mogelijk zelfstandigheid te geven. Er zijn dan ook enkele Kongsies uit elkaar gegaan, omdat ze geen bestaansrecht hadden, b.v. doordat zij onvoldoende technisch geschoold waren, doch tenslotte is er een viertal flinke Kongsies overgebleven.

Een Inheemsche Kongsie mag in haar huidigen vorm nog geenszins vergeleken worden met een Japansche, die reeds jaren ervaring

heeft en daardoor geperfectionneerd is. Vergelijkt men echter de opbrengsten van het Inheemsche bedrijf met het Japansche, rekening houdend met het verschil in aantal en in kunde en ervaring, dan zijn deze zoo slecht nog niet en stemmen hoopvol voor de toekomst. Dat deze visscherij voor de bewoners van de Duizend-eilanden nu al een goede bron van inkomsten vormt, zou o.m. uit het beter betalen van de belastingen in 1939 (hetgeen ik vernomen heb) geconcludeerd kunnen worden.

In het begin werd de geheele visscherij met zeilbooten uitgeoefend, maar met den opkomenden Westmoesson bleek al gauw, dat aanvoer van ijs naar de eilanden en vervoer van de gevangen visch in ijskisten (geplaatst in groote kolleks) haast niet mogelijk was. Het gebruik van een motorboot bracht uitkomst, o.a. omdat onafhankelijk van wind kon worden gevischt en betere gronden konden worden opgezocht, daar de motorboot de kolleks kon sleepen, en al spoedig bleek, dat het bedrag, hetwelk aan huur betaald moest worden, zeer gering was in vergelijking met de meer-opbrengst bij het gebruik van kleine motorschepen. Tenslotte is nu de situatie zoo geworden, dat momenteel de 4 krachtigste Kongsies geregeld de beschikking over een motorboot van het Instituut voor de Zeevisscherij hebben, terwijl één Kongsie een motorvaartuig van een particulier heeft gehuurd, welk schip nu nog vrij geregeld defect is. Deze visschersploeg tracht daarom het hoofd boven water te houden door den gevangen visch te zouten of aan zeilbooten gedeelten van haar vangst te verkoopen.

Naast de motorcarrier, die dus dezelfde functie vervult als in een Japansche Kongsie, worden door het Inheemsche bedrijf ook 4 jollen gebruikt. Dit zijn dan de Inheemsche kolleks, die met riemen voortbewogen worden als het net geplaatst wordt. Bij de Japansche Kongsies gebeurt dit voortbewegen door wrikken, wat in de practijk beter voldoet. De daartoe noodige technische wijzigingen weerhouden Inheemsche visschers nog ook dit over te nemen.

Ook van den technischen kant van de visscherij hebben de visschers der Duizend-eilanden veel overgenomen, o.a. de constructie van het net. Zeer sterk komt dit tot uiting in de vleugels. Daar deze geregeld op de koraalriffen geplaatst worden, is een speciale constructie van den onderkant van het net noodzakelijk om te voorkomen, dat dit aan het rif vasthaakt en moeilijk opgehaald kan worden. De onderpees van het net (vleugel) bestaat uit twee touwen, het „trek"-touw en het dunnere touw, waaraan het net vastzit. Het net

bestaat dan, in de richting van de onderpees naar de bovenpees, in het begin uit groote mazen, van sterk koord. Dit deel is maar enkele mazen breed. Dan volgt hierop zeer fijnmazig want over een breedte van een meter of anderhalf en dan pas het normale want, dat noodig is voor den vleugel. De zak, die bij het net behoort en dien elke Japansche Kongsie anders maakt, is echter bij het bedrijf in de Duizend-eilanden geheel naar eigen idee vervaardigd. In tegenstelling met het Japansche model, dat steeds in principe een zakvorm heeft, heeft dat van de Inheemsche visschers steeds den vorm van een holle schop. Proeven zullen in de nabije toekomst moeten uitwijzen, welk model het beste voldoet.

Ook in de Inheemsche Kongsies treedt bij de winstverdeeling het systeem op, dat de mindere krachten onder de visschers slechts een gedeelte van een vol aandeel krijgen. Alleen is dit minder sterk doorgevoerd dan bij het Japansche bedrijf. Dit gebeurt echter in dezen vorm, dat de betere krachten boven het normale aandeel nog iets extra's krijgen. Eigenaardig is, dat deze verdeeling onderling besproken en geregeld wordt en dat na de uitvoering geen der veertig visschers hierop terugkomt en ook tevreden is. Ook de booteigenaren (kolleks alleen) krijgen een aandeel in de winst.

Een afwijking van de gewoonten bij Japansche Kongsies is de volgende :

Eén of meer personen, die in het begin het bedrijfskapitaal (tot ± ƒ 800.—) voor den aanschaf van het net voorgeschoten hebben, ook al is dit bedrag door de Kongsie aan hem of hen terugbetaald, terwijl het onderhoud geheel voor rekening van een Kongsie komt, ontvangen tezamen toch een „net-aandeel". Daar deze personen steeds de organisatoren van het geheel zijn, is dit niettemin hierdoor te billijken, daar ze anders niets voor de moeite van de organisatie en regeling van het werk zouden ontvangen. Soortgelijke regelingen zijn normaal in de Inheemsche visscherswereld.

De regeling, die thans tenslotte bij de winstverdeeling der Inheemsche Kongsies in gebruik is genomen, houdt in, dat de nettobesomming van den door de motorboot aangevoerden visch gelijkelijk verdeeld wordt tusschen den eigenaar van het schip en de vischersploeg (hierbij zijn gerekend: kollek-eigenaren en geldschieters van het net). Van deze 50% moet de scheepseigenaar alle onkosten betalen zoowel van de exploitatie van de boot als het loon van de motoristen etc. en daarenboven nog de kosten van het benoodigde ijs. De visschers verzorgen dan van de andere 50% hun eigen

voeding plus het net en al de daarmee weder samenhangende onkosten; wat overblijft wordt onderling als winst verdeeld. Tijdens de werkperiode worden geregeld bij den leider van de Kongsie geldelijke voorschotten opgenomen, waardoor het vooral in het begin vaak voorkwam, dat bij de winstverdeeling enkele leden van de Kongsies te veel voorschotten hadden opgenomen.

BESCHERMING RIFGEBIED.

Naast de vischvangst op de riffen heeft nog een andere visscherij in dit zelfde gebied ten Noorden van Batavia op de Duizendeilanden plaats, nl. de zgn. karangvisscherij. De vangst van deze karangvisscherij bestaat uit massieve blokken koraal, die in hoofdzaak gebruikt worden voor wegverharding en fundatie van diverse bouwwerken. Het is echter jammer, dat een bloeiende karangwinning door het totaal vernietigen van de koraalriffen elken vorm van vischvangst in dit rijke gebied in afzienbaren tijd onmogelijk zal maken, tengevolge van vernietiging van den vischstand. Door het uitbreken van die massieve koraalstukken heeft zoo'n intense verandering in het totaal van het rif plaats, dat een algeheele vervorming zich voltrekt, die het best te vergelijken is met den invloed van ontbossching op een streek.

Een uitgebreide karangwinning zooals die bij Batavia plaats vond, gecombineerd met een bloeiende vischvangst op de koraalriffen, die voor de toekomst in andere gebieden veel beloofde, leidde begrijpelijkerwijze tot een onhoudbaren toestand, die tenslotte zijn oplossing heeft gevonden in de provinciale koraalverordening 1939. Deze verordening heeft ten doel de karangvisscherij in zoodanige banen te leiden, dat ze een zoo gering mogelijke schade aan den vischstand kan berokkenen, n.l. door de verplichting daar en in die hoeveelheid koraal te winnen als door het College van Gedeputeerden van West-Java wordt bepaald.

DE ROL VAN HET INSTITUUT VOOR DE ZEEVISSCHERIJ.

Uit het voorgaande blijkt reeds, dat door de hulp van het Instituut voor de Zeevisscherij het mogelijk is geweest de zeilbedrijven om te schakelen in motorbedrijven, waardoor een loonende Inheemsche moero-ami-visscherij is kunnen ontstaan. Deze hulp zal zich nog verder uitstrekken, daar nu gebleken is,

dat de bestaande Kongsies levensvatbaarheid hebben en vischproeven in andere gebieden dan de Duizend-eilanden geslaagd mogen worden genoemd. Niet alleen dat deze hulp plaats zal moeten hebben in alle vormen van technischen bijstand, o.a. door het nog meer beschikbaar stellen van grootere booten of in voorraad hebben van netten, materialen etc. etc. (particuliere handel hierin is niet aanwezig), maar ook door op economisch gebied te helpen. Zoo zal bij een ontginning van de vischterreinen ten Oosten van Java een vischveiling in Soerabaja van zeer groot belang zijn. Niet alleen zou dit besparing van tijd geven (anders moet altijd te Batavia gemarkt worden), maar ook de kans dat aanvoer van te veel visch op één punt, met de voor het bedrijf nadeelige gevolgen, wordt voorkomen.

Het gebied van de Duizend-eilanden wordt door het Instituut beschouwd als het oefenterrein om de kernen te vormen, waardoor het in de toekomst mogelijk kan zijn om ook visschers in andere rifgebieden, indien zij althans eenige voor-opleiding hebben gehad in een visscherij waarbij zwemmen en duiken noodzakelijk is, in dit nieuwe, geïmporteerde, bedrijf op te leiden. Hierdoor zullen de rifgebieden in de territoriale wateren rond Banka en Billiton, Kangean-archipel, Makassar en de Westkust van Sumatra in de toekomst door Inheemsche moero-ami-Kongsies geëxploiteerd kunnen worden.

Batavia, 1940.

LITERATUUR.

H. v. Pel. Beschrijving der beoefening van de Japansche moero-ami-visscherij (rifvisscherij). Mededeeling no. 2 van het Instituut voor de Zeevisscherij te Batavia 1938 p. 218 en 225.

Agustin. F. Umati Deep-Sea fishing in the Philippines. Department of Agriculture and Commerce Popular Bulletin 9 1936 p. 16-19.

Bijlage I.

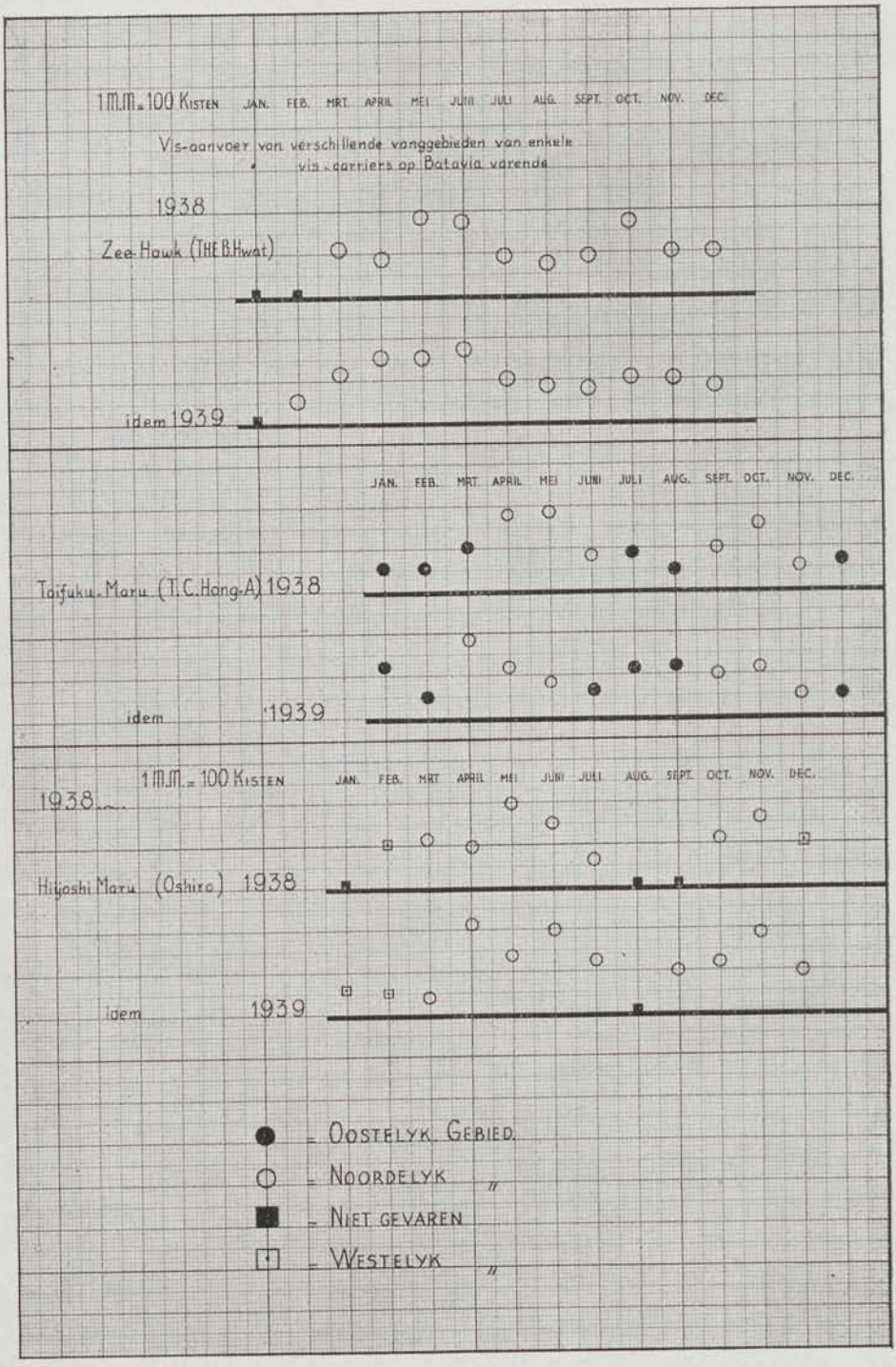
1 M.M. = 100 Kisten
JAN. FEB. MRT. APRIL MEI JUNI JULI AUG. SEPT. OCT. NOV. DEC.
Vis-aanvoer van verschillende vanggebieden van enkele vis-carriers op Batavia varende
1938
Zee-Hawk (THE B.Hwat)
idem 1939
Taifuku-Maru (T.C.Hang-A) 1938
idem 1939
1 M.M. = 100 Kisten
1938
Hijoshi Maru (Oshiro) 1938
idem 1939
= Oostelyk Gebied.
= Noordelyk "
= Niet gevaren
= Westelyk "

Bijlage II.

GEDEELTELIJK AANVOER-STATISTIEK[1]) VAN HET M. S. „TAIFUKU MARU" (TAICHON KONGSIE A) UITGEDRUKT IN % VAN DE TOTALE VANGST.

Aanvoer-data te Batavia	Ekor koening	Ekor merah[2])	Pisang[2] (rood)	Pisang[2] (geel)	Lajang	Ikan item
26 — 29 Mei 1938	78.667	—	14.500	—	—	—
8 — 9 Juni „	55.142	—	32.857	—	—	—
22 — 24 Juni „	32.812	—	33.007	0.391	—	3.516
7 — 10 Juli „	1.541	—	27.552	20.231	3.854	18.882
29 — 31 Juli „	2.908	—	20.582	33.780	16.779	7.830
14 — 17 Augustus „	36.942	—	32.130	3.265	10.653	5.670
2 — 4 September „	48.747	—	25.512	—	—	—
15 — 18 September „	60.634	—	23.880	—	—	—

GEDEELTELIJK AANVOER-STATISTIEK[1]) VAN HET M. S. „HYOSHI MARU" No. 11 (OSHIRO KONGSIE) UITGEDRUKT IN % VAN DE TOTALE VANGST.

Aanvoer-data te Batavia	Ekor koening	Ekor merah[2])	Pisang[2] (rood)	Pisang[2] (geel)	Lajang	Ikan item
31 Jan. — 2 Febr. 1938	—	5.458	6.338	21.831	—	22.711
17 — 21 Februari „	—	5.615	1.296	47.084	—	4.319
6 — 8 Maart „	30.483	—	50.372	—	—	—
17 — 18 Maart „	59.345	—	31.985	—	—	—
29 — 31 Maart „	58.676	—	35.242	—	—	—

GEDEELTELIJK AANVOER-STATISTIEK[1]) VAN HET M. S. „ZEEHAWK" (KINDJO KONGSIE) UITGEDRUKT IN % VAN DE TOTALE VANGST.

Aanvoer-data te Batavia	Ekor koening	Ekor merah[2])	Pisang[2] (rood)	Pisang[2] (geel)	Lajang	Ikan item
10 — 12 September 1938	37.55	—	54.23	—	—	—
28 — 30 „ „	17.50	—	74.75	—	—	—
11 — 14 October „	35.95	—	15.74	—	—	—
29 — 31 „ „	60.35	—	27.47	—	—	0.19
10 — 12 November „	46.76	—	42.925	—	—	0.72
22 — 25 „ „	53.02	—	23.16	—	—	—

[1]) naar gegevens van het Instituut voor de zeevisscherij.
[2]) is een ekor koening met een rooden glans over staart en vinnen.

Bijlage III.

OPBRENGST IN GULDENS DER MOERO-AMI-VISSCHERIJ TE BATAVIA NAAR GEGEVENS VAN DE GEMEENTELIJKE VISCHVEILING TE BATAVIA.

	Japansche	Inheemsche	Inh. in % der Jap.
October 1938 . .	31.288.10	3.654.10	± 11.7
November	23.297.40	3.168.—	,, 13.6
December	18.827.50	4.998.70	,, 26.5
Januari 1939 . .	16.105.70	3.466.40	,, 21.5
Februari	10.349.20	3.113.80	,, 30.1
Maart	21.125.30	5.665.90	,, 26.8
April	34.146.60	2.444.20	,, 7.2
Mei	37.826.30	3.080.30	,, 8.1
Juni	38.104.10	4.019.00	,, 10.5
Juli	35.404.90	4.976.60	,, 14.1
Augustus	26.721.90	4.670.20	,, 17.5
September	25.132.90	893.50	,, 3.9
October	30.432.80	5.566.70	,, 18.3
November	30.820.—	3.283.00	,, 10.6
December	18.863.10	4.060.70	,, 21.5
Januari 1940 . .	14.810.50	3.383.—	,, 22.8
Februari	11.194.60	5.657.70	,, 50.5

BOEKBESPREKING

J. S. Furnivall, Netherlands India, a study of plural economy, Cambridge, University Press, 1939.

Met dit boek is de buitenlandsche literatuur over Nederlandsch-Indië een handboek rijker geworden, dat niet licht zal worden geëvenaard. De staatkundige, de economische, de sociale en de cultureele geschiedenis en het huidige maatschappelijke bestel van den Indischen Archipel zijn door Furnivall, die reeds in vroegere geschriften van deskundigheid en groote belangstelling voor deze gewesten blijk heeft gegeven, op een levendige, dikwijls zeer boeiende en daarenboven wetenschappelijke wijze beschreven. Dit werk beperkt zich echter geenszins alleen tot beschrijving, doch geeft een belangwekkende interpretatie en een critisch commentaar, dat voor Nederlanders waardevol is. In het bijzonder wint het boek aan beteekenis daar, waar de schrijver, toegerust met een veelzijdige koloniale ervaring, parallellen trekt met de maatschappelijke problemen van Britsch-Indië en Burma. Hoewel de kennis, welke Furnivall zich in die landen heeft eigen gemaakt, niet zoozeer tot uiting komt in een veelheid van concrete vergelijkende beschouwingen, valt in vele opzichten duidelijk te merken, dat het werk is geschreven tegen den achtergrond van een breede koloniale ervaring. De opbouw van het boek is logisch en eenvoudig, waardoor de bruikbaarheid als naslagwerk wordt verhoogd. De stof is samengevat in een dertiental hoofdstukken, waarvan de eerste tien in hoofdzaak geschiedschrijving zijn. De factoren, welke de ontwikkeling van deze gewesten hebben bepaald, worden in elk stadium behandeld, voorzoover zij de betreffende ontwikkelingsphase hebben beïnvloed. Zij worden in elk volgend stadium weer onder de aandacht van den lezer gebracht, waardoor hetgeen op het eerste gezicht herhaling scheen, in feite bijdraagt tot een harmonisch gegroeide eenheid. Ook wat den vorm betreft, verdient het werk derhalve waardeering.

In zijn veelzijdigheid is het ook in het algemeen voor de literatuur over deze gewesten een belangrijke aanwinst. Deze veelzijdigheid maakt er een gedétailleerd commentaar niet eenvoudiger door.

Een belangrijk kenmerk van de studie is, dat zij van het begin tot het einde het dualistische karakter van de Indische Maatschappij consequent in acht neemt en daarin ook terecht vele verklaringen vindt. Daarenboven komt in de beoordeeling van hetgeen in Indië zich heeft ontwikkeld het verschil in psychologische geaardheid van het Britsche en Nederlandsche bestuur somtijds op rake wijze tot uiting. „The Dutch rarely seem to find much difficulty in disagreement" op pag. 86 en „the Dutch seem to have greater difficulty than the English in accommodating principles to facts" op pag. 95 zijn hiervan enkele voorbeelden.

Enkele voorname aspecten van het Londensch Tractaat van 1824 — o.m. op pag. 105 — en het Sumatra Verdrag van 1871 — o.m. op pag. 178 — zijn in het boek niet genoemd. De schrijver beperkt zich in hoofdzaak tot de staatkundige beteekenis van genoemde verdragen. De voor de regeling van de handelsbetrekkingen van Nederlandsch-Indië met het buitenland en die van deze gewesten met het moederland zeer belangrijke handelspolitieke elementen

vinden nauwelijks eenige aandacht. Dit treft te meer, aangezien de economische geschiedenis op zeer goede wijze is beschreven, al komen er ook andere lacunes voor, zooals de niet vermelde lijnwaadcontracten van de Nederlandsche Handel Maatschappij. Evenmin wordt voldoende aandacht besteed aan de geschiedenis van het geld- en bankwezen.

Voorts is het storend, dat zelfs in het in 1938 voltooide hoofdstuk inzake de gevolgen van de crisis van 1929, geen recenter statistisch materiaal is gebezigd dan over 1934, doch meerendeels niet jonger dan van 1930. Een waardeering van de verbreiding van de communicatiemiddelen kan niet doeltreffend zijn, indien het aantal radioluistervergunningen voor het jaar 1930 als illustratie wordt gebezigd (pag. 331). Voorts worden wel genoemd de scheepvaartlijnen van de K. P. M. naar Australië en Burma, doch niet die op de Oostkust van Afrika en de Zuid-Afrikaansche Unie.

De crisismaatregelen van 1929, met name de maatregelen t.a.v. den invoer in deze gewesten zijn op openhartige en heldere wijze beschreven (pag. 440.). In het algemeen kan over de behandeling van de zoo rijk gevariëerde materie slechts met waardeering worden gesproken. De studie van de sociale vraagstukken h.t.l. en die van de zich sedert eenige tientallen jaren presenteerende onderwijsproblemen mag uitstekend worden genoemd, mede door het breede verband, waarin de veelheid van factoren is bezien. Het is een goede gewaarwording te constateeren, dat de in het buitenland veel gelaakte poenale sanctie op objectieve wijze wordt benaderd. Het is ook teekenend voor de opvatting van den schrijver over de eischen, die de stof stelt, dat de weergave en de interpretatie van de sociale, economische en onderwijsvraagstukken in nauwe samenhang worden gebracht. De inhoud en de aard van het onderwijs, de behoefte aan bepaalde in dit land en elders geschoolde werkkrachten en de waardeering van deze abituriënten in de practijk vormen een complex van factoren, dat als een enkel voorbeeld van de harmonische visie van Furnivall mag worden vermeld.

In de behandeling van sociale vraagstukken is wellicht te veel contrast gelegd tusschen de verschillende bevolkingsgroepen. Van den Britschen schrijver is zulks niet zeer verwonderlijk, aangezien in dit geval vermoedelijk de vergelijking met toestanden in Britsch-Indië en Burma te ver is doorgedreven. Het is bijvoorbeeld te simplistisch te poneeren: „there are three social orders, the Natives, the Chinese and the Europeans, living side by side, but separately, and rarely meeting save in the material and economic sphere" (pag. 239). Minder juist is daarom ook de bewering, dat de Chinees „tends to be a focus for the animosity of both" (nl. den Europeaan en den Inlander). Het laatste hoofdstuk, hetwelk den aard van de dualistische samenleving in Nederlandsch-Indië behandelt, vormt een waardig slot van een boek, dat door Nederlanders van harte welkom wordt geheeten.

Drs. W. KOSTER.

Tijdschrift voor Internationale vraagstukken.
Uitg. mij. A. W. Sijthoff., Doesastraat, Leiden.

„Nadat gedurende veertien jaren de Vereeniging Voor Volkenbond en Vrede „haar officieel orgaan heeft gepubliceerd onder den titel : „Volkenbond, maan- „delijksch tijdschrift voor internationale vraagstukken", scheen het moment „gekomen om van dezen titel afstand te doen".

Met deze woorden leidt de redactie van het nu tweemaandelijksch tijdschrift „Internationale Vraagstukken" het eerste nummer van 1 Januari 1940 bij het publiek in. Het wordt aangeduid als het eerste nummer van den eersten jaargang, het gaat niet alleen om een naamsverandering, maar om een nieuw tijdschrift. In zooverre is het een voortzetting van zijn voorganger „De Volkenbond", dat het wordt uitgegeven door dezelfde groep, nl. de Nederlandsche Vereeniging Voor Volkenbond en Vrede, doch overigens wordt het aangediend als een nieuw tijdschrift. In de verandering van naam komt nl. een gewijzigde oriëntatie tot uitdrukking; men acht den naam „Volkenbond" niet meer juist om als programma een tijdschrift voor internationale vraagstukken in deze tijden te stempelen.

Deze nieuwe oriëntatie duidt de redactie als volgt aan : „Nadat gedurende „een twintigtal jaren de internationale vraagstukken en hun oplossing mochten „worden behandeld met den Volkenbond als centraal punt, als beginsel moet „thans worden erkend, dat deze vraagstukken zijn gegroeid in aantal en „samengesteldheid, en tegelijk dat de regelen van internationale orde, welker „toepassing de Volkenbond zich tot taak gesteld zag, stuk voor stuk zijn „afgebrokkeld en nog geen voldoende gelding hebben verworven".

In deze beschrijving — zelfs in de woordkeus ! — ligt heimwee. Maar terecht stelt men vast, dat de jaren, waarin Genève het centrum was van de behandeling der internationale vragen, voorbij zijn. Men houdt wel rekening met de mogelijkheid, dat deze jaren weer terugkomen, erkent echter, dat wie nu als programma zegt „Volkenbond" meer dan de helft der actueele vragen buiten zijn gezichtskring laat. Men stelt, dat hij een verouderde doelstelling representeert, die geen raam meer biedt voor de bespreking van de harde realiteiten en van de sensatie van het oogenblik, zoowel bij de groote als bij de kleine volken, bij belligerente en neutrale. In dit besef wenscht de redactie van het tijdschrift de internationale vragen voortaan te belichten.

Zij wil echter meer dan dit. Uit het bovengeciteerde blijkt, dat men rekent met en hoopt op een herstel der oude doelstelling, zij het ook in anderen vorm. Zij is dan niet alleen verouderd, doch tegelijk prematuur. „Wat moet er na „dezen oorlog gebeuren om herhaling ervan te voorkomen ? .... Geen staats- „man van invloed waagt het zijn toespraken te beëindigen zonder een belofte „van toekomstigen vrede en van een organisatie voor Europa of zelfs de geheele „wereld .... Dit tijdschrift moge ertoe medewerken in Nederland en daar- „buiten begrip te wekken voor en begeerte naar een nieuwe gemeenschap der „volken, welke een duurzame internationale rechtsorde zal vestigen en weten „te doen eerbiedigen".

Wij wenschen dit tijdschrift onder de nieuwe oriëntatie een vruchtbare en sterke ontwikkeling. In moeizamen en nuchteren bouw kan veel bereikt worden, niet het minst wanneer de formuleering der idealen met betrekking tot een grondige oplossing van de internationale verhoudingen in de toekomst van de opgedane lessen blijk geeft en blauwe verlangens plaatsmaken voor reëele, doch bezielde krachten. Reeds nu worden pogingen in het werk gesteld en internationale contacten gelegd met het oog op den toestand na dezen oorlog.

Kleine landen als Nederland, dat bijzondere bijdragen geleverd heeft op het punt van de volkerengemeenschap en het internationale recht, hebben bijzondere mogelijkheden van bemiddeling en probleemstelling. Wat Nederland betreft moge deze arbeid gedragen worden door begrip voor een begeerte naar een nieuwe gemeenschap met het eigen volk als onmisbare voorwaarde voor het formuleeren en propageeren van een gemeenschapsbesef, dat zich naar buiten richt.

De verschijning van dit tijdschrift heeft ook voor Nederlandsch-Indië iets te zeggen. De redactie noemt het land, waar wij wonen en werken, niet. Zij beoogt effect in Nederland „en daarbuiten". Daarbij behoort Nederlandsch-Indië! De verklaring voor wat wij als niet anders kunnen zien dan als een voorbeeld van de zooveel voorkomende verwaarloozing, althans het gebrek aan besef voor de beteekenis van dit land in de Rijksgemeenschap en op zichzelf, ligt gedeeltelijk bij onszelf. In de laatste jaren is de beteekenis van Nederlandsch-Indië in de Pacific-omgeving hoe langer hoe meer gebleken. Buitenlandsche tijdschriften bevatten herhaaldelijk artikelen over dit land, zijn plaats, zijn bestuur en zijn toekomst. Men moet er zich over verwonderen dat hier te lande, afgezien van de dagbladpers, die inderdaad doet wat zij onder de gegeven omstandigheden kan doen, geen platform aanwezig is voor de behandeling van deze vragen. Zij zijn in academisch opzicht interessant, maar kunnen ieder oogenblik tot levensvragen uitgroeien.

Een aantal jaren geleden werd een afdeeling van het Bataviaasch Genootschap voor „Internationale Vraagstukken" opgericht. Zij hield ongeveer drie vergaderingen, werd erkend als de afdeeling Nederlandsch-Indië van het „Institute of Pacific relations", doch sluimert nu reeds geruimen tijd. Het wordt tijd deze afdeeling weer te wekken.

In dit tijdschrift moet een rubriek over Pacificvragen worden geopend. Er is in tijdschriften en dagbladen in de landen vlak om ons heen en in ambtelijke rapporten hier te lande veel bruikbaar en belangwekkend materiaal aanwezig, dat nu alleen voor enkele insiders toegankelijk is, terwijl het toch van belang is, dat niet alleen zij kennis kunnen nemen van een en ander.

Het is hoog tijd om aandacht te wijden aan het organiseeren van meer kanalen naar het belangstellend publiek, met gebruikmaking van vergaderingen, van de dagbladpers, periodieken en radiovoordrachten.

Dr. N. A. C. SLOTEMAKER DE BRUÏNE.

ONTVANGEN BOEKEN EN TIJDSCHRIFTEN

Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde.

Inhoud: In Memoriam Herman Dirk Hendrik Bosboom.

„Some remarks on onomatopoeia, sound-symbolism and word-formation à propos of the theories of C. N. Maxwell", door Dr. J. Gonda.

Volksverhalen van de Oost-toradjas op Midden-Celebes, verzameld, vertaald en van aanteekeningen voorzien", door Dr. Alb. G. Kruyt.

en andere bijdragen en overzichten.

Bulletin of the Colonial institute of Amsterdam, December 1939.

Inhoud: „The Netherlands Neutrality", by Dr. B. M. Telders.

„Plural Economy and Federative Society", by Dr. J. J. Schrieke.

„Hospital Accommodation in the Netherlands Indies", by Dr. I. A. Fischer.

„Some Notes on Cinchona Culture and the World Consumption of Quinine", by Dr. M. Kerbosch.

„The Netherlands Indies as a Producer of Tin", by J. van den Broek.

„De Britsche Politiek in het Verre Oosten", door H. Mouw.

„Onderwijs in den Pacific", door Dr. I. J. Brugmans.

Locale Techniek, Indisch bouwkundig tijdschrift, Jan. — Febr. 1940

De Ingenieur in Nederlandsch-Indië: Maart 1940.

H, 860

KOLONIALE STUDIËN

INHOUD

Bladzijde

Voorwoord van de Redactie 229

Neerland's cultureele Politiek in Indië, door Dr. F. R. Verhoeven 231

Satelliet-plaatsen, door F. H. van de Wetering 246

Eenige opmerkingen over de ontwikkeling der verhouding van de zelfbesturende Landschappen tot het Gouvernement, door Mr. W. F. Prins 270

Bij het 40-jarig Jubileum van de Tiong Hoa Hwe Koan — Batavia, door Nio Joe Lan 287

Sterfteverhoudingen in de stad Bandoeng, door W. Brand . 312

Boekbespreking, door B. M. Mr. A. K. Pringgodigdo . . . 340

Ontvangen boeken en tijdschriften 343

VOORWOORD VAN DE REDACTIE

De Juni-aflevering van „Koloniale Studiën" verschijnt onder geheel andere omstandigheden dan haar voorgangster. Zoodra Nederland door den vijand was overweldigd, heeft de redactie zich beraden, of onder de geheel nieuwe omstandigheden, waarin Indië is geplaatst — omstandigheden, die de aandacht en energie van alle werkers tot het uiterste vergen — voortzetting van het tijdschrift, al dan niet in den huidigen vorm, wenschelijk moest worden geacht. Zonder lang verwijl hebben wij de vraag bevestigend beantwoord. Wij gelooven, dat ook thans gedegen bestudeering van de koloniaal-maatschappelijke vraagstukken noodig is, zeker niet minder dan vroeger, te meer omdat de redactie zich gedurende de laatste jaren reeds doorloopend bezig heeft gehouden met de vraagstukken, betrekking hebbende op den opbouw van een nieuw Indië, economisch, sociaal en cultureel. Schenen vele van deze vraagstukken tot voor kort menigeen zuiver academisch toe, sedert is, door den noodlottigen loop der gebeurtenissen in Europa, Indië plotseling voor de practische oplossing van deze problemen gesteld.

Er bestaat voor ons dan ook geen aanleiding, onze taak te beëindigen; veeleer achten wij ons, mede omdat de in Nederland verschijnende tijdschriften op dit gebied zijn uitgeschakeld, nog meer dan vroeger geroepen, op te wekken tot studie en onderzoek van problemen van structureelen aard, waardoor aan de nieuwe koloniale politiek vorm en inhoud gegeven wordt.

DE REDACTIE.

NEDERLAND'S CULTUREELE POLITIEK IN INDIË

DOOR Dr. F. R. J. VERHOEVEN

Als men een vreemdeling, na zijn reis over Java, de historische bezienswaardigheden van Batavia toont, als men hem de Compagnieskamers van het museum van het Bataviaasch Genootschap, de statige vertrekken van het Landsarchief en de nieuwgeboren zalen van het museum Oud-Batavia heeft laten bekijken, komt vaak, al te vaak een vragende trek op het inmiddels wat vermoeide gelaat van onzen buitenlandschen ééndagsvriend. En dan volgt steevast de vraag, voor iederen bezoeker uiteraard verschillend van formuleering, maar gelijk in de kern, de vraag, die hierop neerkomt: Hoe is het mogelijk, dat gij Nederlanders, die in samenwerking met de inheemsche bevolking, op economisch, technisch en hygiënisch gebied op Java zoo bewonderenswaardig veel hebt verricht, dat Gij, naast de in verhouding schamele historische resten van de vroegere grootheid van Batavia, destijds de Koningin van het Oosten, in deze gewesten niets bezit, geen museum of wat voor een gebouw dan ook, waar Gij de beste waarden van Uw eigen vaderlandsche cultuur, bijvoorbeeld de roemruchte Nederlandsche schilderkunst, verzamelt en ten toon spreidt. Hoe is het mogelijk, dat Gij in Uw Indische jaren daar buiten kunt?

Als goed Hollander antwoordt men hierop, wellicht een weinig verlegen, met een zinspeling op het buitenlandsch verlof om de vijf of meer jaren, terwijl de meer actieve vaderlanders zullen pogen den vreemdeling nog juist vóór het sluitingsuur naar de jongste collectie „schilderijen in bruikleen" in het kunstkringgebouw te voeren. De bedoeling is goed, maar is de veronderstelling

niet gewettigd, dat zulks Uw gast uit den vreemde nauwelijks bevredigen zal, evenmin als deze pijnlijke schaarschte aan vaderlandsch cultuurgoed [1]) in dit land U zelf, waarde lezer, bij eenig nadenken kan voldoen?

Mijn ietwat frivole anecdote over belangstellenden uit den vreemde heeft een tragischen ondertoon. Want geconstateerd kan worden, helaas zonder veel moeite door een iegelijk, dat tot op den huidigen dag nagelaten is de hooge geestelijke waarden der Nederlandsche cultuur, met name de beste producten van taal, kunst en cultureele wetenschappen, in eenigszins bevredigende mate naar Indië over te brengen. Verzuimd is in deze gewesten — een deel toch van het Koninkrijk der Nederlanden — een voorpost van de vaderlandsche beschaving op te richten, vanwaar Nederland's geestelijke cultuur kan uitstralen en licht brengen bij allen, die daarvoor bevattelijk zijn. En het tragische is, dat er vooral in den jongsten tijd zooveel Nederlanders zijn geweest, die, bezield met de beste bedoelingen, een leemte als thans in Indië is ontstaan juist voor wenschelijk, zoo niet voor bij uitstek eigenaardig hebben gehouden.

Immers, nadat in de tweede helft der vorige eeuw de liberale richting, het ,,laissez faire, laissez aller", overheerscht had, kwam aan het eind dier eeuw, mèt het socialisme in Europa, in Indië de zoogenaamde ethische politiek naar voren. Deze politiek leidde tot een eenzijdige, Westersch georiënteerde overheidsbemoeienis, die gericht was op de massa der inheemsche bevolking. Deze ethische koers moge dood en begraven zijn, zijn optimisme omtrent de ontwikkeling van de massa moge ongegrond gebleken zijn, hij heeft een omvangrijke technische, sociale en hygiënische overheidszorg in het leven geroepen, die het aangezicht van Nederlandsch-Indië in korten tijd volkomen heeft veranderd [2]). Ten aanzien van de overbrenging van de hoogere cultureele waarden van de Nederlandsche beschaving echter heeft hij weinig kunnen verrichten, omdat de aandacht vooral gericht was op die meer eenvoudige vormen der Westersche cultuur, die naar men meende zouden bijdragen tot opheffing van de groote massa der Inheemschen.

[1]) Om alle misverstand te vermijden, moge ik vaststellen, dat ik hiermede geen critiek lever op de gestie der Kunstkringen; integendeel!

[2]) Zie ,,De ethische richting in de Nederlandsch-Indische politiek", door Dr. J. H. Boeke, in De Gids, Januari 1940 No. 1, p. 21 e. v.

Als een reactie op den ethischen koers is ontstaan wat nog kort geleden omschreven is als de nieuwe emancipatie-politiek [1]), die in bepaalde opzichten het tegengestelde is van haar voorgangster. Deze nieuwe politiek richtte zich niet op de groote massa, maar op de kleine groep van ontwikkelde, Westersch opgeleide Inheemschen. Maar tevens hield zij in een element van afwachten, van onthouding, van terugtreden van de Westersche activiteit; het woord werd voor zooveel mogelijk gelaten aan de bovenlaag van de inheemsche maatschappij.

De voorstanders van deze richting zullen dus evenmin vervuld zijn van het levendig besef, dat het voeren van een positieve Nederlandsche cultureele politiek in Indië wenschelijk, laat staan noodzakelijk is.

Maar er zijn nog andere opvattingen of richtingen, die zulks niet inzien of ten deze zelfs een volkomen negatieve houding aannemen. Daar is in de eerste plaats de houding van den Nederlandschen „die-hard", die zich verzet tegen elke Westersche cultuurverbreiding in deze gewesten, uit vrees, dat de Inlanders ons gelijk zouden kunnen worden als zij eenmaal de geheimen van onze cultuur, van onze wetenschap, techniek en organisatie doorgrond hebben.

Dan is er de opvatting van hen, die ik de moralisten zou willen noemen, die de Inheemsche cultuur in laatste instantie te goed, te harmonisch achten, om haar met de virulente Westersche denkbeelden te besmetten. Ook van dezen is zeker geen sympathie voor een positieve, opzettelijke overbrenging van de hooge waarden der Nederlandsche beschaving naar deze gewesten te verwachten.

Om mijn lezers te overtuigen, dat over zaken als deze ook anders gedacht is, moge ik beginnen hen weer een kort oogenblik terug te voeren in onze historie.

De vele pogingen, die tijdens de Compagnie zijn aangewend om de Nederlandsche taal in Indië zooveel mogelijk te handhaven en uit te breiden [2]), de cultureele werkzaamheid harer dienaren op Formosa [3]) en Ceylon wil ik slechts in het voorbijgaan aanstippen. In dit verband belangrijker is het standpunt in het midden

[1]) Dr. J. H. Boeke a.p.

[2]) Zie Dr. I. J. Brugmans, Geschiedenis van het onderwijs in Nederlandsch-Indië, Groningen Batavia 1938, pag. 36.

[3]) De beteekenis van dezen cultureelen arbeid is verleden jaar nog in het het licht gesteld, toen door de Keizerlijke Japansche Universiteit te Taihoku in ouden druk is uitgegeven Gravius' „Formulier des Christendoms" in de Hollandsche en de Sideis-Formosaansche Talen (1662).

der vorige eeuw ingenomen door een man als Dr. W. R. baron van Hoëvell, den voorman van de liberale hervormingspartij. Zooals overal elders ging de liberale richting in ons land, en dus ook ten aanzien van Indië, samen met een sterk gevoeld nationalisme. Van Hoëvell viel het oude bestek aan met vurige kracht niet alleen, maar hij gaf tevens aan wat een frissche, nieuwe doelstelling op koloniaal gebied aan politieke én cultureele waarden moest inhouden. In 1849 schreef hij over de onmisbaarheid van Indië voor den Nederlandschen Staat [1]): „Voor mij heeft die onmisbaar-„heid echter een veel ruimer beteekenis; want ik vind in Indië „niet alleen deze .... onuitputbare bronnen van materiële voor-„deelen voor onze natie: niet alleen het middel, om hare wel-„vaart te bevorderen en hare rijkdommen te vermeerderen, maar „ook om hare zedelijke krachten te oefenen, hare intellectuele „en moreele eigenschappen te ontwikkelen, haar op te heffen „uit de zwakheid en moedeloosheid, waarin zij vervallen is, tot „de énergie en de grootheid en den roem onzer voorvaderen". Wederkeerig „heeft Indië ook belang bij Nederland" .... want .... „Wij moeten onze meerdere kennis en wetenschap, onze „verstandelijk overmagt, niet alleen gebruiken, om hen (de in-„heemschen) in bedwang te houden, maar .... van ons moeten zij „datgene ontvangen, waaraan zij behoefte hebben, waarvoor zij „bestemd zijn, en dat zij eenmaal zeker, zoo niet door ons, dan „langs eenen anderen weg zullen verkrijgen". Maar niet alleen „de Regering moet het beginsel van vooruitgang tot grondslag „leggen harer staatkunde, ook de natie is geroepen om met haar „mede te werken tot dat groote doel" .... „De natie zelve moet „leiden en vormen, onderwijzen en opvoeden; de natie moet hare „edelste krachten aan Indië wijden, hare voortreffelijkste mannen „derwaarts zenden, om, in alle vakken van kunst en wetenschap, „dien rijken en vruchtbaren akker te bebouwen, om scholen te „openen, instellingen van algemeen nut te stichten .... om de „voordeelen en den zegen onzer Christelijke beschaving aan Indië „te schenken. Zoo moet er eene nauwe gemeenschap geboren wor-„den tusschen ons volk en de volkeren aan gindsche zijde van den „oceaan. In onze lagere scholen moet de kaart van Indië hangen naast „die van Nederland, en in de scholen van Indië die van Nederland „naast die van Indië". Dit is nu bijna een eeuw geleden.

[1]) In het Tijdschrift voor Neerland's Indië, jaargang 1849, p. 58 e.v.

Eenzelfde geluid, zij het in een anderen toonaard, klonk op in 1911, toen Prof. Dr. C. Snouck Hurgronje sprak over „de prac-„tische mogelijkheid der verwezenlijking eener schoone *politieke* „en *nationale* gedachte, namelijk die der wording van een „Nederlandschen Staat, bestaande uit twee geographisch veruit-„eenliggende maar geestelijk innig verbonden deelen, het eene in „Noord-West-Europa, het andere in Zuid-Oost-Azië. Dit is geen „utopistisch ideaal, maar een doel, waarvan Regeering en volk van „Nederland het zich duurzaam zouden verwijten, het niet bijtijds „in het oog gevat te hebben, wanneer zij de thans zich opdrin-„gende gelegenheid om het na te streven ongebruikt lieten voor-„bijgaan. Hier en nu geldt in volle kracht het woord van Goethe:

" "Was du ererbt von deinen Vätern hast,
Erwirb es, um es zu besitzen." "

Hieraan voegde Snouck den practischen raad toe: „En dan mag „het niet blijven bij uiting .... in woorden, er moet ook .... „gewerkt worden, wij moeten er offers voor overhebben in geld en „in arbeid" [1]).

Uiteraard dienen wij thans deze denkbeelden te zien in hun historisch verband, maar daarmede zijn zij niet afgedaan.

De beklemmende vraag, of er wel genoeg gedaan is om ook de hoogste waarden der Nederlandsche cultuur in deze gewesten uit te dragen, blijft aan de orde van den dag, en zulks te meer, omdat het antwoord zonder eenige aarzeling moet luiden: neen.

Twee redenen zijn er, meen ik, die verklaren, waarom er op dit gebied zoo bedroevend weinig is verricht juist in de laatste decaden.

Daar is allereerst onze „soberheid en bescheidenheid van het „nationale zelfgevoel", waardoor „het tegengestelde kwaad van „nationale zelfverguizing niet altijd vermeden wordt" [2]).

Hand in hand hiermede gaat een verzwakt gevoel voor de waarde en schoonheid van eigen Nederlandsche cultuur. De eigenaard van onze vaderlandsche beschaving gaat in deze gewesten, ver van Nederland, vaak verloren onder het vernis van oppervlakkig, quasi-cosmopolitisme, dat bij den kolonialen Nederlander een armoede aan geestesbeschaving verraadt. De Hollandsche volksdeugd van nationale bescheidenheid, de tegenzin om de stoffen op eigen nationale voortreffelijkheid krijgt dan het voorkomen

[1]) Nederland en de Islam, 2e druk 1915, p. 84/5.

[2]) J. Huizinga, „Nederlands' Geestesmerk", herziene uitgave Leiden 1935, pag. 16.

van een algemeene laksheid, van een verwaarloozing van eigen cultuur en beschaving. In bijzondere omstandigheden willen de vaderlandsche gevoelens bij een te hoop loopen nog wel onverwacht heftig uitbarsten, maar de diepergaande, voortdurende cultiveering van de eigen vaderlandsche beschaving bij iederen Nederlander afzonderlijk, in het dagelijksch leven, deze taak des geestes verschrompelt en sterft af.

De andere factor van beteekenis is, dat de overheerschende politieke richtingen er in hare gevolgen in het algemeen toe geleid hebben, dat de aandacht en belangstelling in de eerste en voornaamste plaats gericht werden op de inheemsche bevolking en haar cultuur. Hoe lofwaardig dit „indocentrisch" streven moge zijn, ook hier is de eenzijdigheid een nadeel, dat eerst ten volle onderkend kan worden, naarmate de overtuiging veld wint, dat de Nederlanders en de Indo-Europeanen, als een blijvend onderdeel van de bevolking van Nederlandsch-Indië, evenzeer aanspraak hebben op cultureele verzorging, mede in het belang van een harmonische ontwikkeling van dit land.

Hebben dus in hoofdzaak deze beide factoren, namelijk de aangeboren bedeesdheid ten aanzien van nationale cultuur en beschaving van den Nederlander en de indocentrische uitwerking van de gevolgde politiek, vooral in de laatste decaden geleid tot een opvallende verwaarloozing van de mogelijkheden tot overbrenging naar deze landen van de hooge geestelijke waarden van de Nederlandsche beschaving, het is, meen ik, niet te laat hierin verandering te brengen. Sterker nog, het huidig tijdsgewricht schijnt, meer dan ooit te voren het geval is geweest, geëigend en aangewezen om een, wat ik zou willen noemen, positieve Nederlandsche cultureele politiek te voeren.

Niet alleen overwegingen van nationalen aard dienen hierbij in aanmerking genomen te worden, maar ook beweegredenen, die ruimer strekking hebben dan wat binnen de staatsgrenzen valt, zijn in den loop der laatste jaren meer en meer een rol gaan spelen.

Deze overwegingen en beweegredenen zijn in het kort de volgende:

a. Neerland's cultureele invloed dient in de toekomst steeds meer het bindend element te zijn in den Indischen Archipel; de

Nederlandsche taal worde het Latijn van deze gewesten [1]). Het behoeft geen betoog, dat bevordering van dezen Nederlandschen invloed tevens zal leiden tot versterking van den cultureelen band met Nederland.

b. Positieve bevordering van Neerland's cultureelen invloed in Indië zal leiden tot vermeerdering, quantitatief én qualitatief, van het voor dit land zoo uiterst belangrijke blijverselement. „Geestelijk gesproken is Indië voor den Nederlander nog altijd „een kolonie, een land waar hij wil arbeiden — waarschijnlijk „niet alleen om eigen profijt en zeker uit ideëele overwegingen „— maar tevens een land, dat hij verlaat zoodra zijn maatschappe- „lijke taak is volbracht. Men zegge niet, dat klimatologische „omstandigheden daarvan de oorzaak zijn. Neen, de hoofdzaak „is, dat Indië of liever Java .... in cultureel opzicht verre achter- „staat bij het moederland" [2]).

Maar bij het blijverselement denke men niet alleen aan den Nederlander, die niet meer voorgoed teruggaat naat het vaderland, men vergete niet, dat ook ontwikkelde Indo-Europeanen grootelijks zullen profiteeren van een versterking van den invloed van de Nederlandsche beschaving in deze gewesten.

c. Evenzeer acht ik het een onontkoombaren plicht om de hoogste geestelijke waarden van de Nederlandsche cultuur te toonen aan loyale, ontwikkelde Inheemschen, Cnineezen en andere Nederlandsche onderdanen, die op goede gronden vragen hiermede in kennis gesteld te worden. Dit mag zeker niet geschieden in de verwachting, dat daardoor zonder meer (Oostersche) Nederlanders gekweekt zullen worden, maar wel in de overtuiging, dat de bonafide vraag naar inzicht in de Westersche cultuur in bepaalde kringen zeker bestaat en zoo goed mogelijk beantwoord dient te worden [3]).

[1]). Hierop is reeds gewezen door Mr. J. A. van der Chijs in het midden der vorige eeuw. De door mij gebezigde redactie is ontleend aan de voordracht van Dr. I. J. Brugmans over Oostersche en Westersche elementen in het Nederlandsch-Indisch onderwijs voor het Indisch genootschap (Verslagen 1940, pag. 46). De inleider voegde er nog aan toe, dat dit een belang is van Indië, van Nederland en van het Koninkrijk als geheel.

[2]). Brugmans a.v., p. 51.

[3]). Met één voorbeeld moge ik volstaan. In de Locomotief van 4 April 1940 schreef Mr. Dr. T. S. G. Moelia: „Een groot deel van de verworven „Europeesche cultuur is bij vele (Inheemsche) intellectueelen ten onder „gegaan door afsnijding van nieuwe sappen .. Wij gaan accoord .. met „de meening, dat de Nederlanders in Indië een eigen zelfstandig bestaan „zullen hebben; wij willen ons vertrouwd maken met de idee, dat de „Nederlanders hier tot in lengte van dagen zullen blijven, maar dan is „het ook zaak — vooral h u n zaak! — om den grondslag te leggen voor „een blijvenden cultureelen band....".

Hoewel het hier uiteraard gaat om een in verhouding kleine groep belangstellenden, is het naar mijne meening van groot belang, dat dit punt goed en systematisch wordt aangevat, waarbij in de eerste plaats tegen cultuurverspilling dient te worden gewaakt. Onlangs heeft Prof. Dr. H. Kraemer uit Leiden blijkens een dagbladverslag nog gezegd: „Toegankelijkheid van den Indonesiër voor den „Westerschen geest is ten volle een mogelijkheid; toegankelijkheid „van Indonesiërs voor den Westerschen geest is zelfs een werkelijk-„heid; ware toegankelijkheid van den Indonesiër voor den Wester-„schen geest moet echter nog geboren worden, want zij heeft als „onmisbare voorwaarde vreeslooze begeerte naar den Westerschen „geest, niet als weg om zichzelf te verliezen, maar om zichzelf „te worden". Welnu, ónze bijdrage zij het scheppen van de mogelijkheid om in Indië kennis te nemen van den Westerschen geest, in zijn beste vaderlandsche uitingen.

d. Voorts moge ik nog de volgende, bij uitstek nationale overwegingen aanvoeren. Een positief en welbewust uitdragen van de hoogste geestelijke waarden der Nederlandsche cultuur zal het „bewustzijn" van deze cultuur en het cultuurbesef van haar dragers in deze gewesten, ook door een wisselwerking, verlevendigen, verdiepen en in moreel opzicht versterken. Door de Nederlandsche beschaving naar Indië over te brengen, versterken wij de Nederlandsche cultuur in haar geheel. Immers, hoe kleiner een cultuur „haar „egocentrischen kring trekt, des te onbestendiger haar bestaan, „des te onzekerder haar moreele praemissen, des te onjuister haar „intellectueele conclusies" [1]).

Hieraan zijn nog enkele beweegredenen toe te voegen, die meer internationaal gericht lijken.

e. Vooral in deze tijden, nu macht en geweld schijnen te overheerschen, zijn de geestelijke waarden van de West-Europeesche cultuur, in haar nuchteren Nederlandschen vorm, waarvan orde en rechtvaardigheidszin, verdraagzaamheid en gewetensvrijheid de zuilen zijn, het hoogste wat wij Nederlanders den volken van dezen archipel toonen kunnen. Mocht tot voor kort de vaderlandsche beschaving in Indië wellicht voor velen het odium dragen van de cultuur der overheerschers te zijn, sedert eenige

[1]) A. D. A. de Kat Angelino, Staatskundig beleid en bestuurszorg in Nederlandsch-Indië, Den Haag 1929, deel I, pag. 190.

jaren is de internationale situatie zoo grondig gewijzigd, dat de Nederlandsche cultuur niet alleen sympathieker trekken moet hebben verkregen, maar zelfs een der weinige vormen lijkt, waarin nog zonder overwegende bezwaren tot de West-Europeesche beschaving toegang verkregen kan worden.

f. Deze gewijzigde internationale conjunctuur maakt voorts de omstandigheid, dat naast de in verhouding overvloedige materieele en technische cultuur-instrooming uit het Westen in dezen archipel ten aanzien van Nederland's geestesbeschaving min of meer een luchtledig is ontstaan, tot een onvolkomenheid, die uit internationaal oogpunt onmiskenbare, zij het latente gevaren in zich bergt. Ik meen, dat het geheel onnoodig is hier verder op in te gaan; de voorbeelden ter adstructie van deze stelling liggen elders voor het grijpen.

g. Ten slotte is het uit nationaal en internationaal oogpunt op zijn minst onlogisch te noemen, dat wij in het buitenland wél een positieve Nederlandsche cultureele politiek voeren (men denke aan de Nederlandsche instituten in Zuid-Afrika, Noord-Amerika en tutti quanti) en dat dit in Indië voor de hoogere cultuurvormen practisch geheel achterwege wordt gelaten.

Naast deze beweegredenen van bijzonderen aard, zou ik nog willen wijzen op een algemeene tendens, die reeds geruimen tijd in de West-Europeesche cultuurwereld valt waar te nemen. Het is een verandering in de geestelijke instelling, die zich daar manifesteert, en die van rechtstreeksch belang is voor onze houding ten aanzien van cultureele problemen in deze gewesten. In het algemeen kan namelijk gezegd worden, dat het dreigend gevaar van overschatting van materieele en technische prestaties van en in het Westen meer en meer onderkend en gekeerd wordt en dat daartegenover vele min of meer geslaagde pogingen ondernomen zijn om weer beter inzicht te verkrijgen in de allesomvattende en diep doordringende beteekenis van geestelijk-cultureele waarden. Ook deze gang van zaken zij een vingerwijzing tot herziening van onze cultureele politiek in Nederlandsch-Indië.

Daarbij dient echter vooropgesteld te worden, dat het stellen van een positieve Nederlandsche cultureele politiek niet behoeft te leiden, zelfs bepaaldelijk niet màg leiden tot een verslapping in het stimuleeren en tot ontwikkeling brengen van Regeeringswege van de verschillende Indonesische culturen in dezen archipel, al zal daarbij wellicht meer nog dan thans het geval is zelfwerkzaam-

heid van Inheemschen bevorderd dienen te worden. Waar in deze gewesten Nederlanders en Inheemschen vredig samenwonen en samenwerken, moet plaats gevonden worden voor een voorpost der Nederlandsche geestesbeschaving naast de bestaande Indonesische cultuursferen. Evenmin als bij de materieele cultuur overbrenging, ware op geestelijk gebied in de eerste plaats aan strijd en verdringing te denken maar worde welbewust gestreefd naar verzoening en samenwerking, tot wederzijdsche steun en bevruchting. De geschiedenis van Nederlandsch-Indië levert bewijzen te over, dat ik thans niet een luchtkasteel te voorschijn toover, maar dat door mij gedacht wordt in realiteiten, in het verleden en voor de toekomst. In het algemeen bestaan bij de Nederlanders in Indië begrip en gevoel voor Indonesische cultuuruitingen, bij sommige meer bevoorrechten zelfs in zeer groote mate, terwijl in de bovenlaag der Indische maatschappij genoeg Inheemschen en Chineezen te vinden zijn, die zich de Nederlandsche cultuur zoover eigen hebben gemaakt, voldoende om affiniteit te kunnen constateeren. Wellicht is het mede gevolg van een zekere mate van overeenkomst in aanleg en karakter van Nederlanders en Inheemschen, dat ondanks alle voor de hand liggende obstakels en moeilijkheden zooveel onderling begrip en waardeering voor de wederzijdsche cultuursferen mogelijk zijn gebleken. Deze basis van onderlinge waardeering en wederzijdsch begrip in de toekomst zoover mogelijk uit te breiden is een nationale zaak van de eerste orde. Het Nederlandsche aandeel in deze cultureele symbiose dient meer dan vroeger op een weloverwogen ten toon spreiden van de eigen, hoogste geestelijke waarden gericht te zijn. Cultureel Indië worde een tuin, waar „de bloemen der „Nederlandsche beschaving kunnen opgroeien naast die van de Oostersche" [1]). Het is per slot van rekening niet een historische toevalligheid zonder meer, dat Nederlandsch-Indië reeds meer dan drie eeuwen deel uitmaakt van den Nederlandschen Staat.

Het is wellicht niet overbodig er nog eens op te wijzen, dat het ons weliswaar te doen is om de beste geestelijke waarden der Nederlandsche cultuur, maar dat die toch niet denkbaar zijn zonder den ruimeren West-Europeeschen cultuurachtergrond. Al de vensters van het Nederlandsche huis staan wijd open om er den zeewind en ook den landwind vrij doorheen te laten blazen.

[1]) Brugmans a.v. pag. 52.

Aanrakingen van eeuwen her hebben Nederlanders vertrouwd gemaakt met Franschen, Engelschen en Duitschen geest. Boven andere landen mag Nederland zich verheffen op het feit, dat geen ander volk zoo gelijkmatig den stroom van drie verschillende cultuurkringen heeft weten te verwerken en zoo nauwkeurig den geest van alle drie weet te verstaan, als het ons gegeven is. Het is een kostbare weelde genoemd, dat begrip voor, dat verwerken van het vreemde. Wij Nederlanders zijn er door onze geografische ligging toe genoodzaakt, en wij kunnen het ons veroorloven, omdat wij van geen vreemde iets anders verlangen dan vrij verkeer en de beste vruchten van zijn geest [1]). Maar als wij ons deze weelde boven andere volken kunnen veroorloven, dan is het ook Neerland's taak, niet om dat alles voor zich te houden, maar daarvan de hoogste uitingen en ervaringen naar deze gewesten over te brengen. Uiteraard geschiedt dit al individueel en meestal onwillekeurig door iederen ontwikkelden Nederlander, maar hiermede kunnen en mogen wij niet volstaan. Hier ligt een cultureele taak die ik reeds zonder aarzelen een nationalen plicht heb durven noemen [2]).

Na deze uiteenzetting over de principieele zijde van deze zaak, dienen wij ons een oogenblik bezig te houden met de mogelijkheden tot practische verwezenlijking. Daarbij moet dus worden uitgegaan 1e van de wenschelijkheid om Java in cultureel opzicht voor Nederlanders meer bewoonbaar te maken en 2e van de omstandigheid, dat een meer positieve Nederlandsche cultureele werkzaamheid in Indië slechts van directen invloed zal zijn voor de geestelijke élite van de Indische maatschappij. Deze laatste beperking, die uit den aard der zaak voortvloeit, is naar mijne meening niet een nadeel te noemen, integendeel, de kwaliteit der geestelijke importgoederen zal er des te hooger om kunnen zijn.

[1]) De laatste vijf zinnen zijn met een enkele verandering overgenomen uit Huizinga's „Nederland's Geestesmerk", pag. 16.

[2]) Prof. Bousquet geeft deze gedachte als volgt — en dan geheel onhistorisch gedacht — weer : „J'ai, souvent essayé de développer devant mes inter-„locuteurs la pensée suivante : la contrée de Rembrandt est située entre „les patries de Racine, de Shakespeare et de Bach; elle est donc à même „de choisir de la façon la plus désintéressée ce qu'il y a de mieux dans les „cultures française, anglaise et allemande, et d'en devenir l'ambassadrice „en Extrême-Orient, plus particulièrement en Indonésie. Quel rôle magni-„fique elle pourrait y jouer" !
Met evidente overdrijving — immers, deze gedachte was allerminst nieuw — voegt hij hier aan toe : „Mais il était visible que ce programme leur „(d.z. de Indische Nederlanders) paraissait issu d'une imagination éche-„velée, pour ne point dire maladive" !

Uitgaande van deze dubbele en zeer wezenlijke beperking meen ik, dat het thans niet zoozeer de vraag is, hoevér de Nederlandsche cultureele invloed zich in Indië zal moeten verbreiden (immers, het gaat hier niet — om nogmaals dit beeld te bezigen — om het planten van een voortwoekerend onkruid, maar wel om de zorgvuldige overbrenging van fraaie sierplanten) als wel : over welke middelen moeten wij kunnen beschikken om daarmede een positief en systematisch begin te maken?

Het wil mij voorkomen, dat het aangewezen middel tot verbreiding van de Nederlandsche cultuur in Indië dat is, wat reeds in Pretoria en ook in New York is gekozen, namelijk een zelfstandig instituut voor de Nederlandsche cultuur.

Op ander gebied bestaan reeds dergelijke instellingen in Indië, zooals bijvoorbeeld het Java-instituut, dat zich ten doel stelt de ontwikkeling te bevorderen van de Inheemsche cultuur van Java, Madoera en Bali, in den meest uitgebreiden zin van het woord. Dit instituut geeft een tijdschrift uit (Djawa), organiseert Inheemsche tentoonstellingen, gamelan-bespelingen en Javaansche tooneel- en dansopvoeringen. In Djocja heeft het Java-instituut het museum Sana-Boedaja, dat een uitgesproken cultureel-paedagogisch doel heeft, en waaraan een bibliotheek verbonden is. Van Gouvernementswege geniet het Java-instituut een jaarlijksche tegemoetkoming. Hier vinden wij in eigen land reeds een voorbeeld voor de toekomstige inrichting van een Nederlandsch Cultureel Instituut op Java, dat tot taak moet hebben de Nederlandsche beschaving in Indië voor zoover noodig bekend te maken en uit te dragen. Slechts op deze wijze kan naar mijne meening een vaste basis gevonden worden voor een voortdurende, systematische en doeltreffende cultureele werkzaamheid.

Het Nederlandsch Cultureel Instituut moet dus ten doel hebben het bekend maken en het verbreiden in deze gewesten van de Westersche cultuur in den Nederlandschen vorm in den ruimsten zin des woords. Aan deze instelling dient de behartiging van Nederland's cultureele en cultuurwetenschappelijke belangen in Nederlandsch-Indië tot heil van dit gemeenebest te worden opgedragen. In deze centrale, Nederlandsch georiënteerde instelling voor Nederlandsche taal, kunst en cultuurwetenschappen en -onderwijs, waar geleerden en Inheemsche en Nederlandsche belangstellende en ontwikkelde leeken elkander kunnen ontmoeten, waar Nederlandsche cultuuruitingen vertegenwoordigd en tentoongesteld

kunnen worden, waar Nederlandsche cultuurdragers hun kennis ten beste kunnen geven, waar gelegenheid bestaat zoowel voor het instellen van degelijke wetenschappelijke onderzoekingen in een passende omgeving als voor het opdoen van meer practische kennis en inzicht omtrent al wat op Nederlandsch cultureel en cultuurwetenschappelijk gebied van actueel belang is, bijvoorbeeld voor Nederlandsch-Indische onderdanen, die voornemens zijn een bezoek te brengen aan het hun nog vreemde Nederland. Een instituut, dat het Nederlandsche geestesleven in ons Nederland overzee vertegenwoordigt, een levend organisme waarvan kracht uitgaat en dat zal strekken tot eere van Nederland en tot geestelijke ontwikkeling en bloei van Nederlandsch-Indië.

Duidelijkheidshalve moge ik een poging doen om een schematische opsomming te geven van de toekomstige werkzaamheid van het gedachte Nederlandsch Cultureel Instituut:

I. **Nederlandsche cultureele propaganda,**
door middel van:
   a. Cultuurwetenschappelijk museum.
   b. Tentoonstellingen.
   c. Voordrachten.
   d. Filmvoorstellingen.

II. **Inlichtingendienst en documentatie;**
mondelinge en schriftelijke voorlichting; voorts o.a. onderzoek ten aanzien van de technisch-cultureele werkzaamheid van Europeesche firma's, maatschappijen en soortgelijke instellingen in Indië en de cultureele en economische verhouding Nederland — Indië; verzamelen van gegevens over den West-Europeeschen cultureelen, socialen en economischen invloed in Nederlandsch-Indië.

III. **Onderwijs.**
   a. Hooger onderwijs: verzorging van leerstoelen in de Nederlandsche taal, de Nederlandsche cultuurgeschiedenis en eventueel de economische en sociale geschiedenis van Nederland.
   b. Middelbaar onderwijs: organiseeren van lezingen, leergangen, vacantiecursussen, verbetering en uitbreiding van schoolverzamelingen.
   c. Lager onderwijs: bevordering van het onderwijs in de Nederlandsche taal waar dienstig.

IV. **Publicatie.**
Boekerij, uitleenbureaux, publicatie van artikelen en boeken, uitschrijven van prijsvragen, uitgifte van een tijdschrift.

V. **Contact** zoeken met soortgelijke instellingen in Nederland en in het buitenland, bijvoorbeeld het Koloniaal Instituut te Amsterdam, het Cultuurhistorisch Instituut te Pretoria en het Nederlandsch Instituut in New-York.

Daar het Nederlandsch Cultureel Instituut in Indië een manifestatie dient te zijn van de hooge waarden der Nederlandsche beschaving, moet het gevestigd worden in een doelmatig, sprekend gebouw, aan den bouw en inrichting waarvan zal moeten worden bijgedragen door vooraanstaande Nederlandsche kunstenaars; het instituut, een nationale schepping, worde als het ware het gezantschap in Indië van Neerland's geestelijke cultuur. Het worde opgericht in het levendige besef, dat Nederlandsch-Indië deel van het Nederlandsche gemeenebest is en blijft.

Als plaats van vestiging van het Nederlandsch Cultureel Instituut in Indië is aangewezen een bergstad met een groote blijversbevolking; Bandoeng lijkt de beste keus, vooral ook, omdat dan de noodzakelijke werkzaamheden aan de toekomstige literaire faculteit te Batavia zonder groote bezwaren kunnen worden verricht.

De leiding van het Nederlandsch Cultureel Instituut worde opgedragen aan een op dit gebied vooraanstaand Nederlander, een persoon van naam, die inderdaad Nederland's cultureel leven in deze gewesten ten volle kan vertegenwoordigen.

Op deze wijze zullen de beste waarden van Neerland's geestelijke cultuur in Indië verbreid worden, niet langs romantisch-democratische wegen, maar op een nuchtere, realistisch-aristocratische wijze, passend bij den aard der cultureele importgoederen, én bij het karakter der Indische maatschappelijke élite, die daarvan in de eerste plaats zal genieten.

De ervaring tevoren door anderen opgedaan geeft mij voldoende aanleiding om aan te nemen, dat niet weinig personen het hierboven ontvouwde plan slechts als een hersenschim zullen beschouwen; dezulken mogen echter bedenken, dat ook in zaken des geestes de ontwikkeling van deze gewesten snel is, en dat de cultureele politiek in Nederlandsch-Indië, die thans reeds van veel belang is, in de toekomst steeds meer zal gaan behooren tot een der voornaamste onderdeelen van Nederland's koloniale zorg.

Naschrift.

Sedert bovenstaand artikel beëindigd werd — in de eerste dagen van deze maand — is zoo'n geweldige schok door het Koninkrijk der Nederlanden gevaren, dat het onwezenlijk en bovendien tijdverspilling leek, nog over zaken van cultuur en beschaving te discussieeren. Na eenig overwegen echter kwam het mij voor — en wellicht zijn er anderen die evenzoo denken — dat naast de zoo dringende voorzieningen en hoognoodige maatregelen op economisch, militair en zooveel ander gebied, een stem die pleit voor een meer positieve Nederlandsche cultureele politiek, ook nu niet behoeft te zwijgen. Wij kunnen op cultureel gebied, voorloopig althans, geen beroep meer doen op het vaderland, want Indië is thans Nederland geworden; deze even plotselinge als verschrikkelijke ommezwaai vraagt ook op dit gebied om hernieuwde overweging, om nationale bezinning. Wij willen Nederlanders zijn en blijven; de hooge waarden van onze cultuur en beschaving mogen daarbij zeker niet vergeten worden. De omstandigheden noodzaken ons thans zélf alles te doen wat wij wenschen tot stand te brengen, maar waar een wil is, is een weg.

Hoewel in de huidige tijdsomstandigheden uiteraard veel minder hoog gegrepen zal dienen te worden, zou ook nu met bescheiden middelen reeds een begin kunnen worden gemaakt. Ook in Nederlandsch-Indië zélf — wellicht ook uit het buitenland — kan ongetwijfeld genoeg Nederlandsch cultureel materiaal bijeen gebracht worden, om alvast een voorloopige basis te vormen. Is eenmaal het denkbeeld eener meer positieve Nederlandsche cultureele politiek in de kern verwezenlijkt, dan volgt de uitgroei daarvan in betere tijden vanzelf. Ook op cultureel gebied dienen wij, vrijgebleven Nederlanders, onze vitaliteit te verdubbelen; ook op het erf onzer overgeplante beschaving dienen wij thans te werken zoolang het dag is. Vergeten wij nooit het lichtend voorbeeld van onze voorvaderen, die de Leidsche academie stichtten in de eerste, benarde jaren van den grooten strijd tegen Spanje.

31 Mei 1940.

SATELLIET-PLAATSEN

DOOR F. H. VAN DE WETERING

In de stedebouwkunde is deze naam niet onbekend; voor Indië meen ik hem te mogen introduceeren, zij het dan ook met een eenigszins andere beteekenis.

Bij de hygiënische doelstelling on ééngezinshuizen te bouwen behoorde in Europa de opzet van tuinsteden; het weloverwogen plan van een stad in de natuur. In het buitenland werden reeds in het midden der vorige eeuw zulke steden gesticht, waaronder te noemen valt Saltaire, genaamd naar Sir Titus Salt, een tuinstad met 800 huizen, kerk, school, ziekenhuis etc. Later ontstond het bekende Port Sunlight en in Frankrijk Tergnier. Het centrum van tuinsteden bestaat uit een stuk natuur, daaromheen komen, in een kring, de dienstgebouwen, alle weer in tuinen, die door een parkaanleg gescheiden worden van een concentrisch gebouwde woonwijk bestaande uit vrij liggende huizen. Dan volgt een, daaromheen liggende, wijk met scholen, bibliotheken enz. Zoo'n tuinstad wordt voor een beperkt aantal inwoners gebouwd. Dreigt dit aantal grooter te worden, dan worden op een bepaalden afstand *satellietsteden*, volgens hetzelfde principe als de oorspronkelijke stad, gesticht. Door verschillende soorten verkeerswegen staan al deze steden in nauwer verbinding met elkaar. De hygiënische voordeelen van dergelijke steden, die de voordeelen van de tegenwoordige stad en het platteland vereenigen, liggen voor de hand. Overal licht en lucht, geen achterbuurten, geen vervuilde bodem, geen verontreinigde atmosfeer, en toch het geestelijk en maatschappelijk leven van de groote stad. Deze korte toelichting, ontleend aan de voorlezingen van den heer Bijl en uitvoerig behandeld in de Publicaties van het Neder-

landsch Instituut voor Volkshuisvesting en Stedebouw, zij genoeg om de bedoeling van den naam „Satellietstad" in de stedebouwkunde te verklaren.

In Indië hebben zich in de laatste decennia allerlei plaatsjes ontwikkeld, vaak forensen-plaats, tuinstadje of anderszins genoemd, altijd gelegen in koele streken en meestal niet te ver van de stad. Met name te noemen Poentjak, Pengalengan, Lembang, Bandoengan, Kopeng, Tosari, Tawangmangoe, Tretes, Batoe, Nongkodjadjar, Patjet, Trawas en zoovele meer. De maatschappelijke beteekenis van deze vestigingen voor de Indische samenleving, de organisatie zoowel in staatsrechtelijken als stedebouwkundigen zin en den samenhang met de groote stad na te gaan, is de bedoeling van dit artikel. Met den naam *„satellietplaatsen"* meen ik zoowel het organisatorisch als het cultureel verband met de steden, in welker nabijheid zij zijn ontstaan, te hebben aangeduid. Van de toenemende beteekenis voor de Indische maatschappij ben ik zoo overtuigd, dat een beroep op de Overheid om volle aandacht aan den groei en de ontwikkeling dezer vestigingen te geven mij niet misplaatst voorkomt. Vooral omdat, voor wat Java betreft, de regentschappen in wier gebied zij zijn ontstaan, voor bijzondere vraagstukken worden gesteld, waarvoor deze in verschillende gevallen administratief noch technisch zijn geoutilleerd. Bovendien zijn reeds verschillende mistoestanden [1]) ontstaan door onvoldoende overheidstoezicht, gebrek aan geëxamineerde plannen, onjuiste situatie in bouworde en last but not least rücksichtslose grondspeculatie met verwerpelijke perceelverkavelingen. Dat het ook anders kan, is o.a. van de zijde van de Mangkoenegaran aangetoond met den opzet van de nieuwe vestiging „Tawangmangoe" (zie Soesilo's artikel in Locale Techniek No. 4 jaargang 1938). Bebouwingsplannen van particuliere zijde als die van Tjoemboeloeit en Tretes, hoewel uitsluitend voor duurdere bebouwing, zijn niet minder leerzaam.

Het is niet mijne bedoeling den oorsprong van al deze bergoorden na te gaan. Soms was het de bouw van een passanggrahan op initiatief van een bestuursambtenaar, die, bekoord door bijzondere uitzichten, mild klimaat of anderszins, vacantiegangers naar zijn ressort wilde trekken. Of het was een oud-planter, die, om in zijn

[1]) Karsten, „Ontsiering van het Diëngplateau" — Locale Techniek No. 4 van 1937.

verdere levensbehoefte te voorzien, een of meer bungalows oprichtte, daarbij met tennisbanen, zwembad, golflinks enz. het publiek probeerde aan te trekken. Ook waren het wel andere omstandigheden, die de oorzaak werden van het ontstaan der thans bekende bergoorden. Typeerend was dan meestal dat de eerste man beslag wist te leggen op het mooiste uitzicht, het minst geaccidenteerde terrein en bovendien dicht gelegen bij een bron. Nam zoo'n bedrijf op, dan kwamen buren vanzelf zich vestigen en deden het dan zoo, dat zij met de minste kosten ook nog van dat mooie uitzicht, van den grooten weg en dat goede bronwater konden profiteeren. Vaak groeide zoo'n vestiging uit tot een rommelige lintbebouwing, werden hygiënische grondslagen genegeerd en bedreigden malaria en — zoolang geen drinkwaterleiding geopend werd — zelfs dysenterie deze gezochte vacantie-oorden en weekend-verblijven. Was de eerste „kolonist" iemand met een vooruitzienden blik en kon hij de noodige fondsen verstrekken, dan legde hij dadelijk beslag op een groot perceel, waardoor hem het vrije uitzicht en de ruime uitbreidingskans gegarandeerd bleven (o.a. Kopenghotel en Selabintanah).

Zoo hebben deze oorden, vooral wanneer de sportbeoefening op ruime schaal mogelijk was, bijzondere beteekenis gekregen als vacantie- en weekend-verblijven voor de beter gesitueerde ingezetenen van de nabij zijnde groote stad. Stelden onze voorouders zich tevreden met buitenhuizen niet ver van de stad, het tegenwoordig geslacht heeft snelle vervoermiddelen en goede rijwegen ter beschikking, zoodat afstanden van 70 à 80 km geen bezwaar meer vormen. Hoe goed het is voor den stedeling, die in het heete kustklimaat dagelijks inspannenden arbeid moet verrichten, kans te hebben zoo nu en dan nieuwe krachten in de koele bergplaatsen op te doen, zal geen bewijs behoeven. Het is dan ook zeker dat de behoefte aan zulke plaatsen steeds grooter zal worden. En menigeen, voor wie vroeger Europa de eenige mogelijkheid bood, zal thans in deze vacantieoorden herstel vinden van geschokte gezondheid, vooral wanneer hem hier goede verzorging zoowel op medisch als ander gebied wordt geboden.

Behalve vacantie- of herstellingsoord hebben verschillende bergplaatsen beteekenis gekregen als woonplaats (Linggadjati boven Cheribon, Tretes boven Soerabaja en zelfs Lembang en Batoe respectievelijk boven Bandoeng en Malang). Maken de bevoorrechten gebruik van eigen auto's, voor de lager bezoldigden loopen geregeld

bussen, die het mogelijk maken tijdig in de stad te zijn ter vervulling van de dagelijksche taak. Hier krijgt het bergoord de beteekenis van satellietplaats, het verband met de stad ligt stevig vast, ondanks allerlei materieele (toko, postkantoor, werkplaats) en cultureele (zwembad, school, kerk) eischen gedeeltelijke bevrediging in de eigen woonplaats vinden. Op deze wijze is het ook mogelijk, dat vooraanstaande menschen in het zaken- en handelsleven, die, omdat het wonen en werken in het heete kustklimaat voor zich of hun gezin een bezwaar wordt en daarom over repatrieeren zouden denken, doch wier kennis en ervaring in dit land zoo broodnoodig is, langeren tijd actief werkzaam blijven.

Van nog grootere beteekenis zullen deze bergplaatsen worden voor hen, die zich, na pensioen of ambtsbeëindiging, blijvend vestigen in dit land, zonder daartoe groote steden b.v. Bandoeng of Malang als woonplaats te prefereeren. Dat dit aantal voortdurend toeneemt, blijkt o.a. uit de groote bouwbedrijvigheid langs de buitenwegen en in de genoemde bergoorden. Dr. Mansvelt maakt van deze blijversgedachte een principieel vraagstuk in zijn rede over „Indocentrische Politiek" [1]) als hij zegt:

„Bovendien gaat in onze wereld van trekkers alle ervaring en „inzicht door de repatrieering telkens weer verloren en vindt de „Inheemsche wereld ten gevolge van het systeem van rouleering „steeds een nieuwe phalanx voor zich van Nederlanders zonder „ervaring".

Maar om aan deze eischen te voldoen, zoodat de bergplaatsen eenerzijds door goede verkeerswegen in nauw contact met de groote stad staan en anderzijds zij een eigen milieu bezitten, is het noodig dat aan de incidenteele wijze, waarop deze plaatsen thans tot stand komen, een halt wordt toegeroepen en behoorlijke plannen als grondslag worden genomen. De eerste eisch voor de ontwikkeling en toekomst van zoo'n plaats is het stellen van een grens aan het aantal toekomstige inwoners, een onderzoek naar bebouwings- en vestigingsmogelijkheden en vooral het handhaven van natuurschoon. De opbouw van een bergplaatsje mag niet anders zijn dan een consequente en logische aansluiting bij de natuurlijke gesteldheid van het terrein, waarbij alles wat de

[1]) Uitgesproken voor den kring Batavia der Vaderlandsche Club op 29 Januari 1940.

harmonie of het natuurschoon schaadt krachtig moet bestreden worden, teneinde een rommelige en ontsierende bebouwing te voorkomen. Dit onderzoek, dat als grondslag voor den geheelen opbouw wordt genomen, noemt men met een Engelsch woord de „survey".

Alvorens hierop in te gaan, moet ik mij verzetten tegen eene voorstelling, die mij nogal eens op besprekingen werd voorgehouden, nml. dat de regentschappen niet bevoegd zijn bouwplannen te maken. Voor hen, die de bestuursindeeling dezer landen niet geheel duidelijk voor oogen staat, moge worden medegedeeld, dat alle bergoorden — behoudens die van de Vorstenlanden — gelegen zijn binnen het rayon van regentschapsraden en het zijn deze ressorten dus van wie men ten onrechte meent, dat de Regeering hun een recht zou onthouden hebben, dat wel aan de stadsgemeenten is gegeven. Deze meening, die moet verklaren waarom zoovele regentschapsplaatsen rommelig bebouwd zijn, wordt dan gebaseerd op Bijblad 11272, waarin het voorkeursrecht op gronden ten behoeve van gemeentelijke doeleinden wordt behandeld en waarbij als voorwaarde van de uitoefening van dit bijzonder voorkeursrecht het indienen van een stadsplan wordt vereischt. In dezen gedachtengang worden twee onjuiste conclusies getrokken. Ten eerste bestaat in Indië geen verbindend voorschrift waarbij gemeenten verplicht zijn een uitbreidingsplan te maken. Op dit punt zijn dus zoowel de gemeenten als de regentschappen geheel vrij gelaten in het opmaken van zulke toekomst- en ontwikkelingsplannen. Wel staat vast, dat wanneer zij zulks doen, dit niet bij eenvoudig raadsbesluit maar bij verordening moet geschieden (schrijven Dir. B.B. van 1 Nov. 1934 No. Dec. 102r/3/23).

De tweede verkeerde conclusie is de tegenstelling, die men verder hoort maken, alsof de stadsgemeenten wel voorkeursrecht kunnen uitoefenen en de regentschappen niet. Men kan hoogstens van *verschil in graad* dier uitoefening spreken, waarbij deze niet door den aard van het ressort — gemeente of regentschap — wordt bepaald, doch door vraagstukken t.a.v. volkshuisvesting, goede ontwikkeling van de stad in verband met handel, industrie en verkeer, enz. Welnu tot dezen graad van intensiviteit zijn niet de regentschapsplaatsen — en nog minder de bergoorden — te rekenen. Dat ook de regentschappen een waarborg bezitten bij grondzaken te worden ingeschakeld, ligt vast in Bijblad 13103, waarbij is vast-

gesteld dat gronden, welke voor openbare doeleinden zooals den aanleg van wegen, pleinen, leidingen, etc. gereserveerd moeten worden, niet aan particulieren mogen worden afgestaan. Ten slotte mag ik wel uit de gemeentepractijk verklappen, dat hoewel het bijzonder voorkeursrecht eenig gemak oplevert — ik noem bijv. dat de gemeente daardoor ontslagen is telkens weer voor bepaalde terreincomplexen bezwaren tegen uitgifte te maken —, in wezen deze voorkeur niet verschilt van die welke de Regeering in elk geval op zichzelf aan een autonoom ressort kan verleenen op grond van Bijblad 11605 en 12713. Hiermede hoop ik het verlammende betoog te hebben weerlegd, als zouden de Regentschappen geen bouwplannen mogen maken en geen orde in bergoorden c.s. kunnen handhaven.

Het is van groote beteekenis, dat men zich in het belang van de instandhouding en verderen uitbouw van deze plaatsjes gaat bezinnen op stedebouwkundige en hygiënische ordening. Toch zullen al deze plannen, hoe goed ook opgezet, geen behoorlijke uitvoering ten deel vallen, indien de wettelijke figuur van zulke bergplaatsen in het algemeen staatsrechtelijk bestel niet van hoogerhand is vastgesteld. Ik moge daarom op dit punt bepaaldelijk met voorstellen komen, omdat zonder tijdig ingrijpen door den ordonnantie-wetgever deze bergoorden zullen leiden tot verdriet van hen die hierin hun spaarpenningen investeerden, tot voortdurende strubbeling tusschen belanghebbenden en den betrokken regentschapsraad, maar ook tot . . . . . ontsiering van Java's schoone natuur. Voor de adviezen o.a. van Mr. H. M. Vrijheid te Soerabaja, Voorzitter der Vereeniging van Locale Belangen, verkregen over deze zijde van het vraagstuk, ben ik zeer erkentelijk.

Als eerste eisch van den aanleg van een bergoord vallen te noemen een *geëigende opzet en bebouwing*. Beide worden bepaald door de terreingesteldheid, de omringende natuur en de klimatologische invloeden met betrekking tot zon en wind. Het zijn soms door heuvels omringde plateaux doch meestal berghellingen en natuurlijk gevormde uitloopers, die als begenadigde plekjes met wonderschoon uitzicht den mensch tot vestiging uitnoodigen. Deze voortreffelijkheden zijn het, waarvan men blijvend bij vestiging wil kunnen genieten, m.a.w. dienen zoodanige voorbereidende maatregelen genomen en richtende plannen te worden opgesteld, waardoor bij toename van het aantal bewoners het uitzicht ongerept blijve bewaard. Dit desideratum is uitgesloten indien de Overheid op

grond van geprojecteerde plannen hierbij niet regelend optreedt. De solidariteit van de menschen, die zich hier vestigen, is lang niet altijd zoo groot, dat men uit zichzelf met opoffering van grond een huis bouwt teneinde anderer uitzicht niet te storen [1]). Nog minder zal op deze medewerking een wissel mogen worden getrokken, wanneer het niet gaat om buurman's uitzicht, doch indien een beroep wordt gedaan zich vrijwillig te schikken in het ontzien der natuur (en dus niet noodeloos te kappen of af te graven), te bouwen in harmonie met de omgeving en na te laten die maatregelen waardoor het algemeen belang wordt geschaad. In dit verband moge worden gewezen op het wonderschoone meer van Sarangan, omgeven door een bergbegroeiing die een toeschouwer bekoort en ontroert, ware het niet dat op onverantwoordelijke wijze een felle dissonant hierin was gebracht. Zoo'n omgeving is geëigend om op harmonische wijze in het oploopende bergterrein met huizen te worden bebouwd, die door juiste plaatsing en aanpassende materialenkeuze den menschen rust en herstel, bezinning en ontspanning brengen. Het kost weinig moeite om de woningen zoo te projecteeren, vooral omdat de helling van den Lawoe vrij steil uit het meer oploopt, dat allen het uitzicht op het meer behouden. Welnu, om dadelijk aan alle verwachtingen den bodem in te slaan, is op de betrekkelijk smalle strook grond tusschen den weg, welke om het meer loopt, en het meer zelf een huis gebouwd, terwijl reeds verschillende huizen vlak aan het meer zijn verrezen en de noodige wegaanleg grootendeels, door niet op een bebouwingsplan gebaseerd luk-raak opzetten van huizen, onmogelijk is geworden. Het regentschap Magetan wegens deze natuurvernieling eenvoudig in gebreke te stellen, komt mij onjuist voor, want waar zou de Raad niet zoozeer de financieele doch vooral de technische middelen vandaan moeten halen om aan de ontwikkeling en opbouw van Sarangan niet alleen behoorlijk leiding te geven, doch ook aan alle ontsiering en onjuiste bebouwing paal en perk te stellen? Men praat wel over een bebouwingsplan e.d., maar wanneer dat aan dilettantisme wordt overgelaten, waaraan deze landen zoo rijk zijn, zijn wij nog verder van huis. Dit zijn vraagstukken van hoogere orde, waarbij ook het regentschap leiding en medewerking behoeft.

[1]) Zie Mr. C. M. J. Herckenrath, „Belemmering van vergezichten in bergoorden", Locale Belangen 1940 No. 9.

Als een typische vorm van losgebroken particulier initiatief valt „Poentjak" te noemen, welke plaats gelegen is in den uitersten hoek van het regentschap Tjiandjoer op 1400 Meter hoogte. In een kom, ± 100 Meter beneden de waterscheiding en te midden der Europeesche bebouwing, ligt een kampong welker bewoners in den ouden tijd een rijk bestaan hadden met het optrekken van rijtuigen en later van auto's langs het oude steil opklimmende rijpad, dat van Tjiandjoer naar Buitenzorg over de helling van den Poentjak leidde. Met eenige waterpoelen houden zij thans de omgeving in spanning of malaria en andere ongeriefelijkheden deze plaats zullen infecteeren. Langs den prachtigen provincialen weg heeft zich vanaf den „Pas" tot enkele kilometers omlaag een lintbebouwing ontwikkeld, die schijnbaar zonder grens dreigt uit te groeien. Voor zoover deze bebouwing zich uitstrekt tot een strook van 50 Meter vanaf den hoofdweg is er sprake van bouw-„toezicht" op grond van artikel 1 der bouwverordening van het regentschap; alle bebouwingen, die hier buiten deze strook liggen, vielen tot voor kort ook automatisch buiten dat toezicht. Het gevolg hiervan is dan ook duidelijk te onderkennen, wanneer men het panorama dezer vestiging in beschouwing neemt. Inmiddels is sedert eenige maanden deze bouwverordening in dier voege gewijzigd, dat voor het weggedeelte Tjiherang tot den Poentjak deze strook tot 2000 Meter vanaf den weg werd uitgebreid [1]).

Als een ander middel om ontsierende bouw tegen te gaan, heeft de regentschapsraad een schoonheidscommissie [2]) ingesteld teneinde met steun van belanghebbenden eenige matiging te kunnen toepassen. Maar hoe goed ook bedoeld, een schoonheidscommissie is niet anders dan een negatieve instantie, van wie geen constructief bebouwingsplan noch harmonische bouwvoorschriften in algemeenen zin kunnen worden verwacht. Eerst wanneer deze aanwezig zijn, kan een schoonheidscommissie opbouwend en aanvullend werk verrichten, zij het ook dat subjectiviteit meestal daarbij den boventoon voert. Hoewel het aantal Inlanders verre overtroffen wordt door dat der Europeanen, die zich in luxe of eenvoudiger behuizing een home hebben bereid, heet Poentjak een dessa, waarover een dessabestuur is gesteld. Dat van besturen niet veel terecht komt, laat zich gezien de speciale omstandigheden wel raden. Daarom ontbreken allerlei noodzakelijke voor-

[1]) Prov. Blad West-Java 1940 Bijvoegsel pag. 559.
[2]) Prov. Blad West-Java Bijvoegsel pag. 266 v. v.

zieningen zooals straatverlichting, vuilafvoer, waterleiding enz. Op het gebied van de watervoorziening heerschen bepaald romantische toestanden. Zoo had een bewoner met veel kosten een aanvoerleiding naar een bron gelegd, of iemand, die zich na hem in Poentjak vestigt, boort een andere waterbron aan waardoor de eerste droogloopt en de eigenaar gedupeerd wordt. Om wandelpaden te onderhouden, noodzakelijke outillage van een bergoord, is een beroep gedaan op de Vereeniging „Groot Batavia", die uit hare bescheiden middelen *f* 25.— per maand afstaat voor dit doel. Het Boschwezen, dat voor Poentjak van bijzondere beteekenis is, verzorgt met dat bedrag het onderhoud dezer paden. Men vraagt zich in gemoede af hoe het mogelijk is dat deze toestanden kunnen ontstaan, terwijl met dergelijke vestigingen groote toekomstbelangen gemoeid zijn. We denken hierbij nog niet eens in de eerste plaats aan de belangrijke kapitalen die in Poentjak zijn geïnvesteerd, noch aan de gevolgen die door onvoldoende hygiënische verzorging kunnen ontstaan, maar wel aan de beteekenis van zoo'n plaats voor de ontwikkeling van de Indische maatschappij, van ontspanning, voor herstel van gezondheid en van vestiging. Hier stroomen de kapitalen toe, het particulier initiatief verricht wonderen, van alle kanten is men dankbaar voor zoo'n opzet, doch .... de Overheid bleef al te lang achter met de zoo noodzakelijke ordening.

Een ander voorbeeld is Tretes in Oost-Java, waar een energiek man een villapark tot stand wist te brengen op een groot grondencomplex, gelegen in de desa Petjaloekan, onderdistrict Prigen, hetwelk wegens den zeer rots- en steenachtigen bodem ongeschikt was bevonden voor Inlandschen landbouw. Door de N.V. „Bouw- en Handel Maatschappij Plancius XXI" te Soerabaja werd in den loop van 1933 voor genoemd grondencomplex een voortaxatie van het bestuur te Bangil verkregen. Door deze voortaxatie werd genoemde Naaml. Vennootschap in staat gesteld gecombineerde grond- en bouwtransacties aan te gaan met derden op basis van garantie van de N.V., dat koopers in het Recht van Eigendom zouden worden bevestigd. Nadat door genoemde N.V. op bedoeld grondencomplex naar gelang van behoefte wegen werden aangelegd, volgden ook inderdaad geleidelijk dergelijke gecombineerde grond- en bouwovereenkomsten met derden, waardoor in den loop der jaren na 1933 een villapark ontstond met c.a. 100 woonhuizen van verschillende eigenaren. Dank zij den onveranderlijken lagen maatstaf van het Land voor het vestigen van het Recht van Eigendom

was het mogelijk den verkoopprijs dezer gronden te stellen op *f* 1,50 per m². Behalve dat in dit bedrag het z.g.n. bouwklaarmaken van de verkavelde perceelen was begrepen, omvatte het ook de kosten voor wegenaanleg. Degenen die aan dezen prijzenswaardigen opzet meewerkten, meenden dat het Regentschap — voor hetwelk de vestiging van zooveel gezinnen binnen het eigen gebied groote voordeelen opleverde — deze wegen zou overnemen. Daarbij werd zelfs als conditio sine qua non uitgegaan van de veronderstelling dat de jaarlijksche contributie voor straatverlichting, vuilophaaldienst etc. (in totaal rond *f* 2.400,—) door het regentschap zou worden geïncasseerd. Doch de regentschapsraad weigert thans de overname, omdat de wegen niet voldoen aan minimum-constructie-eischen. Het past ons in dit bestek niet om de technische zijde van het regentschapsbezwaar te beoordeelen en ook kan de vraag buiten beschouwing gelaten worden of de ontginner van deze streek op de aangewezen wijze met het regentschapsbestuur het gewenschte contact heeft onderhouden. Eén ding is echter wel zeker, dat het mogelijk was voor een half millioen gulden bouwwerken op te richten en wegen aan te leggen zonder dat hierbij van de Overheid contrôle en leiding zijn uitgegaan. Van het gerezen conflict tusschen den regentschapsraad en de huiseigenaren zijn de laatsten voorloopig het slachtoffer, want doordat het onderhoud der wegen te wenschen overlaat, staat reeds een gedeelte der huizen te koop. Zoo zal een einde worden gemaakt aan den groei van een forensendorp en vacantieoord, hetwelk ook reeds door meerdere z.g. Europeesche „blijvers" uitgezocht werd als permanente woonplaats; maar ook zal hier aan het particulier initiatief, waaraan deze gewesten zooveel behoefte hebben, een gevoelige slag worden toegebracht. Des te meer zou zulks te betreuren zijn, omdat de opzet van Tretes beantwoordt aan den gestelden eisch van geëigende opzet en bebouwing, al is het waar dat het tracé der wegen hieronder heeft geleden.

Het releveeren der moeilijkheden in enkele bergoorden — in de overige zijn deze zeker niet minder — moge de overtuiging versterken, dat het noodzakelijk is om maatregelen te beramen, die voor al deze plaatsen de gewenschte oplossing brengen.

Deze zal moeten bestaan uit ordening, planvorming, wettelijke voorschriften en eigen belangenbehartiging.

Om deze bergplaatsen uit de sfeer van incidenteele bebouwing en particularisme te trekken en om aan de eischen van hygiëne

en algemeene verzorging te doen beantwoorden, is het noodig dat belanghebbenden een stem in het kapittel krijgen en hun daarbij de gelegenheid zal worden geboden om bepaalden invloed op het bestuur hunner plaats uit te oefenen. Hierbij wordt niet gedacht aan een „gemeente" met eigen middelen en verordeningsbevoegdheid, doch aan een zoodanige figuur binnen het raam der huidige staatsinrichting, dat aan de plaatselijke belangen voldoende aandacht kan worden besteed.

Al deze plaatsen liggen binnen het ressort van regentschappen; aan de regentschapsraden is de besturende taak in het algemeen en daarmede ook de verzorging dezer plaatsen opgedragen. Wanneer wij dan ook als eenvoudigste oplossing *de instelling van commissiën* ten behoeve van deze bergplaatsen bepleiten, is het niet om de regentschapsraden uit te schakelen, maar omdat de regentschapsordonnantie reeds het bestaan van commissiën kent, zij het ook dat aan deze uitsluitend een voorbereidende taak wordt toebedeeld.

Zoo noemt artikel 33 lid 2 der genoemde ordonnantie met name ingestelde commissiën, wanneer bepaald wordt dat de Secretaris den raad, het college van gecommitteerden en *commissiën* uit den raad behulpzaam is in alles wat hun werkkring aangaat. In aansluiting hierop zien wij dat artikel 72 der regentschapsordonnantie bepaalt, dat het college van gecommitteerden zorgt voor de behoorlijke voorbereiding van al hetgeen in den raad ter overweging en beslissing moet worden gebracht, voor zoover die voorbereiding niet *aan anderen* is opgedragen. Op grond van deze beide bepalingen kan tegen de instelling van commissiën, die den Raad speciaal omtrent de belangen van een bergoord adviseeren, niet het minste bezwaar zijn. Is op die manier wel niet verzekerd dat belanghebbenden zijn ingeschakeld — dit zou eerst het geval zijn, wanneer plaatselijke commissiën als in de groepsgemeenschapsordonnantie geregeld en waarover eenige pagina's verder zal worden gehandeld, konden worden benoemd — toch bestaat aldus gelegenheid de bijzondere belangen van de plaats bij den regentschapsraad via de speciale commissie voor te brengen en kan er op vertrouwd worden, dat de uitvoering van raadsbesluiten in de volle belangstelling staan van de velen, die deze bergplaatsen bewonen. Voor den regentschapsraad, die uit den aard der zaak niet stedelijk georiënteerd is, doch op landelijk bestuur is ingesteld, zal zulk eene speciale raadscommissie van groot nut zijn. Verwacht kan worden, dat de commissie met afgeronde en duidelijk toegelichte

voorstellen komt en dat aller plannen zoowel t.a.v. verkaveling, waterafvoer, opruimen onhygiënische haarden, wegverbetering, straatverlichtng, vuilverzorging, pasarinstelling enz. gereed worden aangeboden. Maar ook wanneer het gaat om bijzondere belangen, die de overweging van het Provinciaal Bestuur of van het Land behoeven, kan deze commissie met den regentschapssteun bepaalde resultaten bereiken, waarbij wordt gedacht aan onderwijsverzorging, verbetering van de verbindingswegen met de groote stad, aansluiting op een bestaande waterleiding, electriciteitsaanleg enz.

Deze algemeene opmerkingen toonen reeds aan, dat de instelling van speciale commissiën binnen het regentschapsverband van waarde kunnen zijn, zij het ook dat de hierboven beschreven taak uitsluitend een *voorbereidend* karakter draagt. Want het is de regentschapsraad, overeenkomstig art. 55 der ordonnantie, die verordeningen vaststelt, die hij in het belang van het regentschap noodig oordeelt, of die vereischt worden tot de uitvoering van algemeene of provinciale verordeningen, voor zooverre deze de medewerking van den regentschapsraad voor die uitvoering vorderen.

Nu rijst de vraag: kan de regentschapsraad ook verordeningen maken, die niet het geheele ressort doch slechts gedeelten aangaan, b.v. een forensenplaats? Ongetwijfeld is dit mogelijk, waardoor de ordening en het bestuur van dergelijke plaatsen op hooger plan komen te liggen. De wettelijke regelingen, speciaal voor deze plaatsen te treffen, heffen hen boven de sfeer van andere dorpjes en plaatsjes in het regentschap uit en komen de bijzondere behoeften tot hun recht.

In dit verband moge gewezen worden op eene beslissing van het College van Gedeputeerden van West-Java van 3 October 1934 No. W 39/4/6, waarbij werd bepaald, dat de aanwijzing der grenzen, waarbinnen de verordening zal gelden, bij verordening geregeld moet worden. Deze beslissing werd genomen naar aanleiding van het feit, dat aan de toepassing van de bouwverordening van een regentschap eene uitbreiding was aangebracht waarmede het hooger toezicht zich niet kon vereenigen. In de oorspronkelijke bouwverordening stond namelijk, dat deze bepalingen daarvan beperkt bleven tot enkele met name genoemde onderdistrictshoofdplaatsen alsmede provinciale en regentschapswegen. De uitbreiding bestond hierin, dat de raad deze verordening ook van toepassing had verklaard op „de bebouwde kom X en de daarvoor in aanmerking komende desawegen". Gedeputeerden meenden dat deze wijziging bij verordening moest geschieden vermist

daarbij voor de inwoners algemeen bindende eventueel door straf te handhaven regels worden gesteld.

De uitvoering der verordeningen berust op grond van artikel 80 der regentschapsordonnantie bij het College van Gecommitteerden.

Is het dus mogelijk dat voor bepaalde plaatsen verordeningen worden vastgesteld, aan welker voorbereiding ongetwijfeld de door den regentschapsraad ingestelde commissiën het leeuwenaandeel hebben gehad, zoo rijst de vraag of er een financieele regeling mogelijk is, waarbij door de speciale Commissie over afzonderlijke middelen voor de plaats zelfstandig zou kunnen worden beschikt. Principieel is dit uitgesloten, anders zou in strijd met artikel 123 lid 1 der Indische Staatsregeling [1]) een onderdeel van een regentschap een rechtsgemeenschap worden. Maar zulks behoeft daarom niet te impliceeren dat er *in* de regentschapsbegrooting geen middelen ten behoeve van het onderhoud en de verbetering van de bergplaats kunnen worden afgezonderd. Overdracht van een bedrag aan een beheerscommissie teneinde eigen plaatselijke belangen te behartigen is onder de vigeerende regentschapsbepalingen uitgesloten, doch wel kunnen in de regentschapsbegrooting allerlei posten vermeld staan, die op plaatselijke verzorging betrekking hebben. In iedere regentschapsbegrooting, voor zoover er belangrijke wooncentra in het ressort liggen, vinden wij dergelijke artikelen.

Ook hier kan de speciale commissie een taak worden toevertrouwd wanneer haar wordt opgedragen jaarlijks een begrootingsbijdrage bij het regentschap in te dienen, welke geheel of — na bepaald overleg — gewijzigd in de hoofdbegrooting wordt overgenomen. Bij dit overleg passeeren alle plaatselijke belangen, waarmede financieele uitgaven gemoeid zijn, de revue, zooals wegenonderhoud, straatverlichting, vuilophaaldienst enz. enz. Of deze commissie, die uit regentschapsraadsleden zal bestaan, wel het juiste inzicht in de plaatselijke behoeften van het bergoord zal hebben, moge betwijfeld worden. Niet alleen dat het grootendeels Inheemsche leden zullen zijn overeenkomstig de zetelverhouding in den regentschapsraad, maar het zullen zeker niet-

[1]) Dit luidt : Naar mate de omstandigheden het toelaten, worden voor gewesten of gedeelten van gewesten geldmiddelen afgezonderd uit die, bedoeld in artikel 117, ten einde, als eigen geldmiddelen van het betrokken gebied, te strekken ter voorziening in bijzondere behoeften van dat gebied.

inwoners van het bergoord zijn, omdat het zelden voorkomt, dat een der belanghebbenden in den regentschapsraad zitting heeft.

Uitgesloten moet het worden geacht om deze plaatsen binnen het regentschapsverband geldelijke autonomie te verschaffen, evenmin kan er sprake zijn van eigen belastingheffing ter versterking van de middelen ten behoeve der plaatselijke verzorging.

Toch moet het billijk worden geacht, dat de bewoners van een goed onderhouden bergplaats, die aanmerkelijk meer overheidsverzorging vereischt dan het landelijke regentschapsgebied, bepaalde lasten dragen ter versterking van de regentschapsmiddelen. Hierbij wordt o.a. gedacht aan straatverlichtingsbijdrage, hondenbelasting, sterke drankvergunning, reclamebelasting en rooigelden. In de meeste regentschappen bestaan deze heffingen in dien zin, dat in de betrokken verordeningen geregeld wordt op welke deelen van het regentschapsgebied de heffing wordt toegepast. Dit zijn vrijwel altijd belangrijke bevolkingscentra zooals hoofdplaatsen en onderdistrictsplaatsen [1]). Ook is een aanlegbijdrage ten behoeve van goeden wegenaanleg zeker niet onbillijk te achten.

Moge in het voorgaande op summiere wijze zijn aangegeven hoe binnen het raam der bestaande bepalingen aan de plaatselijke belangen van dergelijke door mij genoemde satellietplaatsen meer aandacht kan worden geschonken, zij het ook dat geldelijke autonomie hierbij is uitgesloten, ook voor de betrokken regentschappen zal de instelling van dergelijke commissiën van belang zijn.

Toch voldoet deze oplossing, geïnterpreteerd op grond der bestaande bepalingen, nog niet aan de gestelde verwachtingen. Wanneer we b.v. lezen, dat in een regentschapsraad een lid pleit voor de verbetering en het onderhoud van wegen in een bestaand villapark [2]), daarbij opmerkende dat door belanghebbenden globaal geschat een kapitaal van een half millioen in dit villapark is geïnvesteerd en dat dit dreigt verloren te gaan door den slech-

[1]) Inde regentschappen op Java werd in 1939 geheven :

Straatverlichtingsbelasting	f	41.730
Vermakelijkheidsbelasting	,,	106.245
Hondenbelasting	,,	23.894
Vergunningsrecht	,,	17.696
Vuurwerkbelasting	,,	39.560
Reclamebelasting	,,	5.285
Rooigelden	,,	121.265

[2]) Bedoeld wordt het voortreffelijk gelegen villadorp Tretes op de helling van den Ardjoeno, waarbij aan de plaatsing der woningen bijzondere aandacht werd besteed t.a.v. uitzicht en ligging, doch de opzet der wegen beneden de constructieve en technische eischen werd aangelegd.

ten toestand der wegen, en de raad gaat hierop om meer of minder formeele redenen niet in, dan blijkt duidelijk dat de huidige positie der bergplaatsen binnen het regentschapsverband scheef ligt. Immers, indien de initiatiefnemers tot den bouw van dit oord het verwijt wordt gedaan dat de door hen aangelegde wegen niet aan de minimum eischen voldoen, dan kan evenmin ontkomen worden aan de vraag waarom deze wegaanleg is toegestaan, c.q. niet krachtig van overheidswege is verhinderd. Trouwens met wederzijdsch in gebreke stellen wordt in zulke gevallen niets bereikt, want de grondfout is altijd het incidenteele en planlooze besturen, wanneer het gaat om landelijke vestigingen. Eenerzijds wordt den particulieren ondernemer tot schade van de verdere ontwikkeling te veel de vrije hand gelaten en anderzijds ontbreekt hem de instructieve overheidssteun. Vooral blijkt dit, wanneer wij de beteekenis van deze plaatsen hooger stellen dan uitsluitend vacantieoorden of villaplaatsen voor ruim-gesitueerden. De Provinciale besturen mogen nog zulke uitgebreide adviezen geven op het gebied van samenstelling der regentschapsbouwverordeningen, maar van de positieve beteekenis in opbouwenden zin komt weinig terecht, zoolang den belanghebbenden, i.c. den bewoners, hotel- en huiseigenaren van de bergplaats, zelf geen werkzaam aandeel hierbij wordt toevertrouwd.

Juist omdat het gaat om zulke duidelijke tegenstellingen: agrarische bestuursopzet van het regentschap en min of meer stedelijke vraagstukken voor de bergplaats, moet de instelling van een speciale commissie, zooals deze onder de bepalingen van de regentschapsordonnantie mogelijk is, *onvoldoende worden geacht*. Zouden daarentegen plaatselijke commissiën als in de groepsgemeenschap bedoeld een betere oplossing brengen? We zijn hier beland bij een begrip dat door de Regeering tijdens de behandeling der bestuurshervorming in de buitengewesten zeer sterk op den voorgrond is geplaatst, namelijk de *„inwendige decentralisatie"*. Voortgekomen uit de vraag hoe te handelen met de fondsen, bezittingen en niet minder met de wenschen van de op te heffen plaatselijke fondsen en locale raden door opneming in het groote groepsgemeenschapsverband, heeft de Regeering een weg ingeslagen, dien zij zelf de inwendige decentralisatie noemt; waarbij echter niet alleen gedacht is aan de bestaande fondsen, raden en commissies, doch zeer bepaald nieuwe plaatselijke commissies zijn gecreëerd in onderafdeelingen waar deze figuur nimmer be-

kend was. In de betrokken stukken [1]) lezen wij dat t.a.v. deze inwendige decentralisatie in algemeenen zin kan gezegd worden, dat daarbij het streven zal zijn naar een vorm, waarbij de groepsgemeenschapsraad een deel van zijn daarvoor vatbare bevoegdheden alsmede, waar noodig, van zijn geldmiddelen opdraagt en overdraagt aan plaatselijke lichamen, die tevens een algemeene bevoegdheid behoeven om nopens aangelegenheden van de groepsgemeenschap te adviseeren.

Op soortgelijke wijze zal ook kunnen worden voorzien in de behoefte van kleinere steden, die niet voldoende belangrijk zijn om als zelfstandige (stads-) gemeenten te worden georganiseerd. *In artikel 44 der groepsgemeenschapsordonnantie is dan ook precies vastgesteld hetgeen de bergplaatsen in regentschapsverband behoeven.*

Dit artikel luidt:

Artikel 44. Groepsgemeenschapsordonnantie.

1) De Raad kan over bepaalde gedeelten van het gebied van de groepsgemeenschap plaatselijke commissiën instellen voor het bestuur van locale aangelegenheden.

2) Op de besluiten dezer plaatselijke commissiën zijn de bepalingen der artt. 69 en 145 tot en met 151 van overeenkomstige toepassing.

3) De raad regelt overigens bij verordening de samenstelling, de werkwijze, de bevoegdheid en de taak dezer commissiën, hare verhouding tot de bestuursorganen der groepsgemeenschap, zoowel als derzelver beheer en verantwoording van geldmiddelen.

4) Het College van Gecommitteerden benoemt de leden dezer plaatselijke commissiën van bestuur. De Voorzitter van den raad wijst den voorzitter dezer commissiën aan.

5) De in lid 3 bedoelde verordening treedt niet in werking dan na goedkeuring door den Gouverneur.

Zonder de vraag van autonomie op het tapijt te brengen, is aan deze commissiën meer dan voorbereidingswerk als bij de regentschapsordonnantie toevertrouwd, namelijk *het bestuur van locale aangelegenheden.*

[1]) Memorie van Toelichting Bestuurshervorming in de Buitengewesten (Volksraad 1930/1931 Ond. 102 — Afd. IV — Stuk 3, leden 56 — 61.)

Ten aanzien van het financieele beleid van zulke commissiën geeft de Regeering een duidelijke richtlijn bij de behandeling van de instelling van den Hoeloe Bandjarraad [1]):

„Het komt der Regeering juist voor om de thans bestaande „„Negri-kassen", die gevoed worden uit plaatselijke bijdragen „zooals inkomsten uit pasars, straatverlichtingsgelden e.a. en „waaruit een vrij belangrijke overheidszorg wordt bekostigd, ter- „wijl het beheer van de kassen gevoerd wordt door z.g.n. negri- „commissies onder te brengen bij de plaatselijke commissies van „de groepsgemeenschap op den voet van art. 44 der groepsgemeen- „schapsordonnantie. Het is hierbij de bedoeling dat de huidige „negrikassen gecontinueerd worden als kassen van deze plaatselijke „commissies, *echter als onderdeel van de algemeene kas van den „Hoeloe Bandjarraad,* zoodat dus de begrooting van de toekomstige „plaatselijke commissies zullen zijn sub-begrootingen van de „groepsgemeenschap Hoeloe Bandjar".

Nemen wij als voorbeeld het plaatsje Sawahloentoe, gelegen in het gebied van den Minangkabauraad. De plaatselijke commissie van Sawahloentoe heeft voor 1940 uit de groepsgemeenschapsmiddelen de beschikking over *f* 18.602,—, waarbij als uitgaven-posten worden opgemerkt: administratiekosten, herstelling bruggen en wegen, onderhoud gebouwen, brandweer, straatverlichting, vuilophaaldienst, begraafplaats, passars, vleeschkeuring en badplaats. Tegenover deze bijdrage van de groepsgemeenschap staat, dat alle ontvangsten in Sawahloentoe ten bate van dien raad komen. Mocht men dit voorbeeld van een plaatselijke commissie verwerpen, omdat Sawahloentoe reeds eerder een stedelijke administratie kende in tegenstelling met de bergplaatsen op Java, dan moge naar de 19 andere plaatselijke commissiën van Minangkabau worden verwezen, waarvan de meeste gelijk met de groepsgemeenschap zijn ingesteld, en die over 1940 totaal *f* 94.941,— ter beschikking hebben. Waarlijk geen slecht begin !

Ik zie geen andere oplossing dan dat de mogelijkheid worde geopend om deze soort plaatselijke commissiën ook voor Java in te stellen. Daartoe is *wetswijziging* noodzakelijk waarbij aan de regentschappen de instelling van dergelijke commissiën wordt toegestaan. Een staatsrechtelijk bezwaar zou opgeworpen kunnen worden, doordat art. 121 (lid 2) I.S. den Raad met het bestuur

[1]) Memorie van Toelichting artt. 4, 5 en 7.

belast, maar erg zwaar kan dit bezwaar niet wegen, waar hetzelfde geldt voor de stadsgemeenten op Java en niettemin art. 71 (lid 4) S.G.O., commissiën van bestuur kent. [1]) Ik acht het van groot belang dat, wat de Regeering zoo typeerend ,,inwendige decentralisatie" noemt, ook op Java wordt toegepast, mede in het belang van de plaatsen die in dit artikel worden bedoeld. Deze commissiën zal het niet moeilijk vallen de noodige fondsen te vinden, waardoor het regentschap in staat zal zijn het welzijn en den voortgang der bergoorden krachtig te steunen. Het zullen de commissiën zelf echter moeten zijn, die aan de ordening en planvorming leiding en inhoud geven.

Principieel bestaat er een hemelsbreed verschil tusschen den opzet en de planvorming van een *stad* en die van een *bergoord*. Bij de eerste gaat het om zoodanige ordening dat veel menschen op een beperkt gebied kunnen leven en werken en daarbij door hygiënische- en technische voorzieningen gevrijwaard worden van de gevaren die het dicht opéénwonen met zich brengt. De vraag naar de bevolkingsdichtheid beheerscht dan ook de nieuwere Europeesche stadsplannen. De ordening van een bergoord bedoelt den menschen een gezonde en passende bebouwing te bieden in een goed klimaat, *waarbij echter de omringende natuur domineert*. Deze verschillen kunnen nader en uitvoerig worden uitgewerkt, maar hoevele er ook mogen worden opgesomd en tot welke details hierbij ook wordt afgedaald, toch is er in beider ordening één absolute overeenkomst. Dit is namelijk de eisch der organische woonwijk ! Zonder hieraan te beantwoorden staat het incidenteele te veel op den voorgrond, groeit geen bergoord uit tot satellietplaats doch blijft een meer of minder geriefelijk oord voor eenige genoeglijke vacantiedagen; tenminste zoolang verwaarloozing, rommelige bebouwing, malariabedreiging en andere gevaren, identiek aan onvoldoende bestuursbemoeiing, nog niet naar voren treden. Wil

[1]) Indische Staatsregeling art. 121 lid 2:
,,In elke krachtens het bepaalde in het vorige lid van dit artikel aan-
,,gewezen gemeenschap wordt bij ordonnantie een raad ingesteld, tot
,,regeling en bestuur van de huishouding der gemeenschap".
Stadsgemeente-ordonnantie art. 71 lid 4:
,,In stadsgemeenten, waar geen college van burgemeester en wethouders
,,bestaat, kan de raad op voordracht van den burgemeester, het dagelijksch
,,bestuur van bepaalde takken van dienst of van bepaalde inrichtingen
,,opdragen aan een der raadsleden, dan wel aan commissiën, van welke
,,steeds een raadslid, door den raad aan te wijzen voorzitter moet zijn,
,,een en ander volgens door den raad vast te stellen regelen".

men echter verder gaan en zich hierbij laten leiden door de gedachte aan forensenplaats en permanente vestiging van zgn. blijvers, dan zal van te voren zijn vast te stellen wat de toekomst van zulk een plaats zal moeten zijn. Het College van Gedeputeerden der Provincie Oost-Java staat dit vraagstuk reeds voor oogen, zooals uit een schrijven van Medio Augustus 1937 aan de Regenten blijkt.

„Sinds eenigen tijd — aldus bedoeld schrijven — is in enkele regentschappen de dringende noodzaak gebleken om van overheidswege regelend te kunnen optreden met betrekking tot den aanleg en de uitbreiding van nieuw verrezen „villa-parken" dan wel den groei van reeds langeren tijd als bergoord in trek zijnde plaatsen. Niet alleen, dat niet of weinig planmatig gebouwd wordt — in sommige gevallen kan men spreken van een chaotischen toestand — doch de toegangswegen zoowel als de kruiswegen zijn voor het overgroote deel niet berekend op, althans ontoereikend voor het verkeer, dat daarop geregeld of bij tijden plaats heeft. Veelal zijn zij zóó smal, dat twee auto's elkaar niet of niet dan met groot risico kunnen passeeren, terwijl de staat, waarin enkele weggedeelten zich bevinden, van dien aard is, dat verkeersongelukken niet kunnen uitblijven: het komt voor, dat stukken van den weg tengevolge van verzakkingen of aardverschuivingen zijn weggebroken, terwijl de dringendste herstellingen vanwege de daaraan verbonden kosten veelal niet of te laat ter hand worden genomen.

Een ieder zal inzien, dat hier een taak ligt voor de Overheid om ordenend in te grijpen, om te zorgen dat bewoners en bezoekers (bezoekend publiek) van bovenbedoelde oorden niet genoodzaakt zijn van levensgevaarlijke wegen gebruik te maken; om eerstgenoemden te laten profiteeren van ordelijke, toch in zekeren zin vrije bebouwing; een en ander mede ter bevordering van het plaatselijk en algemeen belang" [1]).

[1]) Dat ook Gedeputeerden van West-Java van de belangrijkheid van goede aanleg en verzorging der bergplaatsen overtuigd zijn, moge blijken uit het verlag der provincie over 1939 pag. 30:

„De door den regentschapsraad van Tjiandjoer bewerkstelligde uitbreiding van het rooigebied langs den weg Tjiandjoer-Poentjak, welke gemotiveerd werd *met den wensch de inkomsten uit de rooigelden te doen stijgen*, gaf het College aanleiding er op te wijzen, dat niet zoozeer de vermeerdering van inkomsten, als wel de snel groeiende ordelooze woningbouw en aanleg die het plaatselijke landschapschoon dreigden te bederven, die uitbreiding noodzakelijk maakten."

Wordt de eisch aanvaard dat een bebouwingsplan noodzakelijk is, dan bedoelen wij hiermede een harmonisch plan, waarbij de ,,verzorgende" bestanddeelen, zooals een pasar, winkel en toko voor levensbehoeften, hulppostkantoor, zwembad, tennisbanen en andere sportgelegenheden, godsdienstige en cultureele mogelijkheden, hierin geprojecteerd zijn. Kortom, het zal een organisch bebouwingsplan moeten zijn, aanpassend bij de omgeving, welke eveneens in zooverre indirect dienstbaar aan deze woonplaats wordt gemaakt, dat aan wandelpaden, richtingwijzers, cultiveering van bijzonder mooie plekjes en gelegenheid tot verrassende uitkijken ruime plaats wordt geboden.

Op dat gebied is door Z. H. Prins Mangkoenegara VII baanbrekend werk verricht door den aanleg van het vacantieoord Tawangmangoe, hetgeen ,,ver gezicht" beteekent. De heer Soesilo beschrijft in Locale Techniek 1938 pag. 111 deze vestiging aldus :

,,Dit centrum ligt aan den dorpshoofdweg, die naar Sarangan loopt, en aan een omgaanden weg in navolging van de Inheemsche traditie.

Vanuit dezen rechthoek loopen de eerste nieuwe wegen, die met de bestaande wegen van het dorp een goed samenhangend net vormen, en waarvan de lange slingerende weg, ongeveer parallel loopende met het ravijn van de kali Samin, vooral een unicum wordt, met prachtigen neerkijk op de rivierbedding en met vergezichten naar den kant van de Solovlakte. De weg bewerkstelligt mede een geleidelijke samenvloeiing van het nieuwe (,,Europeesche") gedeelte met het oude (,,Inheemsche"). Deze samenvloeiing is inderdaad reeds gerealiseerd, doordat langs dezen weg de bouw vanaf het type van Inheemsche kleine villa's geleidelijk naar ,,boven" overgaat tot grootere, meer Europeesche villa's met ruimere en beter verzorgde erven en tuinen ..... en welke in ruimheid een climax toont. De echte kampongs blijven dan gegroepeerd rondom en in de buurt van het oude centrum : de pasar.

Vanzelfsprekend zijn de toko'tjes ook in de buurt van de pasar gegroepeerd. Ook langs den bestaanden dorpshoofdweg is er een geleidelijke overgang van het oude naar het nieuwe, welke goed tot uitdrukking is gekomen niet alleen in de bebouwingswijzen, doch ook door den maatschappelijken aard van de bevolking. Tusschen het oude en het nieuwe centrum langs genoemden weg vestigen zich namelijk de gegoede Inheemschen en Arabieren uit Solo en andere plaatsen en deze vinden dus een geëigende omgeving tus-

schen de desa-bewoners en de Europeesche bevolking. Zonder aanstoot te veroorzaken is in dit bergdorpje een harmonie teweeggebracht, een harmonie die zich vooral ook doet gevoelen in het geheele gemeenschapsleven van het dorp, dat den bezoeker opvalt".

Aanpassend bij deze eenvoudige en duidelijke beschrijving van Tawangmangoe en uitgaande van de gedachte dat het bergoord een bepaald organisch karakter moet dragen, zoodat aan vereischte levensbehoeften kan worden voldaan, mag zulk een bebouwingsplan niet eng-Europeesch, of beperkt- luxueus zijn ontworpen, doch dient aan alle groepen, waaruit de Indische maatschappij is opgebouwd en saamgesteld, een eigen plaats te zijn ingeruimd. Dit is niet alleen een rechtvaardige eisch tegenover andere bevolkingsgroepen of ten aanzien van minder-gesitueerden, doch eveneens een noodzakelijkheid bij de organisatie van het plaatselijk leven (leveranciers, waschman, bedienden, volkschool enz.). Des te sterker zal dit blijken, wanneer het bergoord tot forensen- en blijversplaats is uitgegroeid.

Het is niet te ontveinzen, dat het bouwen op allerlei liefelijke en uitgezochte plaatsjes van Java geen goed aan het landschap doet. Als aan deze ongebreidelde bouwwoede geen paal en perk door de overheid wordt gesteld, zal over enkele jaren elk uitzicht vanaf den weg door lintbebouwing ontnomen zijn en elk mooi plekje in privaat-bezit zijn overgegaan. Ook de bergplaatsen dienen in hun omvang te worden beperkt; aan de expansie ware bij het bebouwingsplan van te voren grenzen te stellen. Immers vonden deze plaatsen hun oorsprong in 's menschen hang naar de natuur, en is het dus een gebiedende eisch deze zoo ongerept mogelijk te bewaren. Zoogoed als wij ruimte van erf en uitzicht bepleiten binnen de grenzen van het bouwplan, zoo vragen wij ook een limiet aan de uitbreiding te stellen teneinde het omringende land te beschermen [1]). Die weg van den minsten weerstand (om gemakshalve langs de groote wegen te bouwen) moet radicaal worden tegengegaan, waartoe een bebouwingsplan dan ook alle middelen biedt. Er dient een evenwichtstoestand te worden geschapen tusschen berg-plaats en berg-natuur, waarbij het land beschermd wordt

[1]) Ook uit utiliteitsoogpunt is het ongewenscht een bergoord ongelimiteerd in de lengte te doen uitbreiden, waardoor de kosten voor aanleg waterleiding, onderhoud, postbezorging enz. onnoodig verzwaard worden.

tegen het opdringen der lintbebouwing van het bergoord, terwijl dit laatste door bouwverbod in een ruimen kring rondom beschermd wordt tegen het verloren gaan van de landelijke omgeving, waarin haar bevolking verpoozing kan vinden. In Europa wordt dit beginsel reeds toegepast, o.a. ten aanzien van de gemeenten in het Gooi. Doch zelfs voor de groote steden komt men tot dezelfde conclusies, zij het ook mede omdat demografische onderzoekingen van de laatste jaren hebben aangetoond, dat er voor steden als Amsterdam, den Haag, Rotterdam, Haarlem en Utrecht geen ongelimiteerde bevolkingsgroei te wachten is en dat vermoedelijk vóór het einde dezer eeuw de bevolking der groote steden haar maximum zal bereiken. Hoe het ook zij, deze mededeeling wordt gedaan om de gedachte te weren als zoude ik met het stellen eener te projecteeren grens aan bergoorden een nieuwe regeling voorstellen. Overigens hangt zulk eene begrenzing der bebouwing, waarbij bijzonderlijk de bestrijding van een rommelige en ontsierende lintbebouwing wordt bedoeld, samen met het opmaken van een streekplan [1]).

Hoewel het niet de bedoeling van dit artikel is om op details in te gaan, meen ik eene uitzondering te moeten maken voor een hygiënisch belang van de eerste orde voor een bergoord, namelijk de verstrekking van betrouwbaar drinkwater. Menig vacantieganger heeft een heerlijke recreatie moeten bekoopen met gevolgen van buikaandoening. De aanleg van een waterleiding vereischt een vrij groot kapitaal ineens, tot welker opname het regentschap niet gemakkelijk te bewegen zal zijn. Ik kom dan ook bij deze materie op voor inschakeling van het particulier initiatief, zooals dat b.v. rijpe vruchten voor Batoe, gelegen in het regentschap Malang, heeft afgeworpen. De grondgedachte van de overeenkomst, waarbij de bekende waterleidingspecialist Ir. Snuyf in 1933 werd toegestaan een waterleiding voor Batoe aan te leggen, was, dat het een regentschapswaterleiding zou zijn voor rekening van het regentschap aangelegd, geëxploiteerd door het regentschap, alles volgens verordeningen door den raad vast te stellen. Dit werd mogelijk gemaakt doordien het werk kon worden betaald wanneer het regentschap daartoe wenschte en kon overgaan, terwijl de exploitatie voor eigen risico door den aannemer van den bouw voor het regentschap wordt gevoerd.

[1]) Koloniale Studiën 1939 No. 6 pag. 598
„Zoneering" als sociaal-stedebouwkundige maatregel door F. H. van de Wetering.

Derhalve behoefde geen geld te worden opgenomen voor den bouw en werd geen beroep gedaan op de regentschapskas voor bijpassing van eventueele bedrijfsverliezen. Integendeel; het regentschap kreeg de kans op een bate, indien namelijk de bruto-opbrengst van het water een zeker bedrag bereikt en een zeker aantal aansluitingen is verkregen.

Nu bestaan er wellicht bezwaren tegen de toelaatbaarheid van deze figuur, doch deze worden teruggedrongen tot graue theorie, wanneer dankbaar geconstateerd mag worden hoe Batoe dank zij deze trouvaille van particuliere zijde — al dan niet juridisch juist — reeds bijna tien jaar betrouwbaar drinkwater heeft en verschillende andere plaatsen van meer omvang hier nog van verstoken zijn. De drinkwatervoorziening sta bij den opzet van bergoorden op het eerste plan, ook al omdat de aanleg van invloed kan zijn op het bebouwingsplan.

Toch kan elk bergoord nog geen satelliet-plaats genoemd worden, daarvoor is bepaald een nauw contact met de groote stad noodig. Hiermede wordt niet betoogd dat daarom andere bergoorden geen Overheidsbemoeienis noch gelegenheid tot eigen belangenbehartiging noodig hebben, maar hun functie in dit land is van geringere orde. Degenen, die zich blijvend hier vestigen en vooral zij, die om gezondheids- of andere redenen tot het forensenleven overgaan, doen dit niet uit een neiging tot kluizenarij, een terugtrekken uit het cultureele en sociale leven. Primair gaat het om aan de nadeelen voor de gezondheid, de onaangenaamheden van het tropisch kustklimaat en het lawaai der moderne stad, die recreatie na arbeid belemmert, te ontkomen. Daarnaast positief te genieten van de koelte der bergen, de schoonheid der natuur en de vrijheid die het buitenleven biedt. Zoo bezien is het bergoord als recreatieplaats en forensendorp ook van waarde voor de stad. Er blijven banden bestendigd met hen die die zich als blijvers „boven" vestigen, want naast het geregelde bezoeken der groote stad ten behoeve van materieele belangen, zal het cultureele contact vrij groot zijn. De mogelijkheid tot dit laatste zal zelfs den graad bepalen waarbij gesproken mag worden van satellietplaats. Het zou dan ook volstrekt niet vreemd zijn wanneer de groote steden zich voor deze plaatsen interesseerden, steun verleenden bij het ontwerpen van plannen, desnoods — zij het ook met privaatrechtelijk karakter — bepaalde belangen entameerden, want een goed opgezet, aantrekkelijk ingericht en behoorlijk onderhouden bergoord is van groot belang voor een

stad. Zoo zouden — om een voorbeeld te geven — de Knilm., de K.P.M., de S.S., de vele Java-berghotels etc. jaarlijks eenige tienduizenden guldens minder ontvangen, indien de bergen van Zuid-Sumatra 250 km dichter bij de stad Palembang lagen. Een opmerking die eveneens voor Singapore geldt, vanwaar de vacantiegangers de bekende bergoorden aan Sumatra's Oostkust frequenteeren.

Van bijzonder belang voor het welzijn en den uitbouw van een satellietplaats zijn de z.g.n. interlocale wegen ten behoeve van het verkeer van de stad naar buiten. De toestand, waarin dit soort wegen verkeert, is van primair belang om het noodige contact tusschen stad en satellietplaats te bevorderen. De tijd mag er niet naar zijn en de verkeersvraagstukken zullen er nog niet om dringen, maar de auto-strada zal in de toekomst ongetwijfeld ook in dit verband om overweging vragen. Ook op dit gebied heeft de Mangkoenegaran met den verbindingsweg naar Tawangmangoe een voorbeeld gegeven. Hoe korter de tijd is dien het verkeer tusschen stad en berg-plaats eischt en hoe veiliger bovendien dat verkeer is, des te inniger zal het contact en des te aantrekkelijker de roep tot blijvende vestiging zijn. Ongetwijfeld zal zulks de huidige koloniale structuur van dit land ten goede beïnvloeden. Behalve dat hiermede het afvloeien van gepensionneerden wordt tegengegaan, zal het ook de vestiging aanmoedigen. Voor de directies, om wier overbrenging van Holland naar Indië herhaaldelijk wordt gepleit, zal een koele en goed geoutilleerde satellietplaats niet ver van de groote stad mede een punt van overweging kunnen vormen.

Zonder de gedachte te koesteren het onderwerp, dat velen na aan het hart ligt, uitputtend te hebben behandeld, hoop ik de belangstelling voor eene oplossing te hebben gewekt. Als uiting van „inwendige decentralisatie", een woord door de Regeering geïntroduceerd, welks beteekenis bovendien verre perspectieven biedt voor alle kleinere eenheden in gedecentraliseerde gebieden, waaronder allerlei kleine stadjes te rekenen zijn, zullen de ordening en vooruitgang der door mij betitelde satellietplaatsen een groot belang voor dit land kunnen impliceeren.

Batavia April 1940.

EENIGE OPMERKINGEN OVER DE ONTWIKKELING DER VERHOUDING VAN DE ZELFBESTURENDE LANDSCHAPPEN TOT HET GOUVERNEMENT

DOOR Mr. W. F. PRINS

In het onderstaande vindt men de, slechts op enkele ondergeschikte punten gewijzigde, tekst van een op 7 December 1939 voor de afdeling „Geschiedenis" van het „Koninklijk Bataviaasch Genootschap" gehouden voordracht terug. Men zoeke daarin geen nieuwe, op eigen bronnenstudie berustende, vondsten of denkbeelden: de strekking der voordracht was geen andere dan het leveren van een, in hoofdzaak uit voor ieder toegankelijke werken geput, overzicht van de in de titel aangeduide ontwikkeling. Waar echter publicatie van deze, in geen enkel opzicht originaliteit pretenderende voordracht, voor een groter publiek niet onnut scheen, heb ik gaarne gebruik gemaakt van de mij daartoe door de redactie van „Koloniale Studiën" geboden gelegenheid.

Voor velen onder ons is het beeld, dat oprijst wanneer men spreekt van zelfbesturende landschappen, overwegend naar het verleden gekeerd. Zij zullen geneigd zijn het zelfbesturende landschap in de eerste plaats te zien als de voortzetting van een vroeger onafhankelijk rijk of rijkje, een historisch en politiek verklaarbare, maar

in het moderne Indië ietwat onwennige figuur, die de herinnering aan het verleden levendig houdt. De beoefenaar van het Indische staatsrecht echter stuit hier aanstonds op actuele problemen; de eerste vraag die hij zich stelt is niet: wat was het landschap aleer zijn onafhankelijkheid teloor ging?, maar: waar eindigt naar de huidige verhouding het aan het zelfbestuur gelaten gezag, waar begint de zeggenschap van het Gouvernement? En daarmede komt hij te staan voor een der belangwekkendste vragen van Indisch staatsrecht.

Zoo zal voor de een het eigen karakter der landschapsfiguur het sterkst spreken in het voortbestaan van vormen die met de huidige machtsverhoudingen weinig meer schijnen te stroken, voor de ander in het feit, dat het Gouvernement er zijn gezag deelt met een macht, die het niet zoals de producten van decentralisatie en bestuurshervorming zelf in het leven heeft geroepen en ook niet eenzijdig op zij kan zetten.

Er is nog een belangstellende derde, die zonder zich veel te bekommeren om de historie en vaak ook weinig geïnteresseerd in Juridische problemen, in het landschap een bestuursvorm waardeert, die groter ruimte biedt voor energiek en voortvarend regeren dan het rechtstreeks bestuurde territoir met zijn ongebreidelde heerschappij van staats- en bijblad.

Over de wijze waarop de verschillende landschappen allengs door de steeds verder zich uitbreidende invloed van Compagnie en Gouvernement in hun afhankelijke positie zijn geraakt, behoef ik hier niet breed uit te weiden. Wel echter is het voor het onderwerp, dat ons hedenavond bezig houdt, van belang in herinnering te brengen, dat de ontwikkeling in de Vorstenlanden tot 1939 een geheel eigen beeld vertoont. [1])

Sedert 1743 kent Mataram, dat dan alreeds een aanzienlijk gedeelte van zijn territoir, o.a. de zg. Preanger-regentschappen en Semarang, aan de Compagnie heeft moeten afstaan, de figuur van den Rijksbestierder die naast dienaar van zijn Vorst tevens dienaar van de Compagnie is, zodat de Compagnie haar invloed kan doen gelden tot in het hart van het rijksbestuur. Nog sterker

[1]) Vgl. uitvoeriger het in dit nummer opgenomen artikel van Mr. H. G. Verhoeff.

wordt haar overwicht wanneer in 1749 Pakoe Boewono II zijn rijk „in vollen eigendom" afstaat aan zijn machtige bondgenote, die zijn zoon eerst tot „Keizer" uitroept nadat deze bij acte obligatoir verklaard heeft wel te weten dat hij zijn positie niet dankt aan enig recht, doch zijn Rijk alleenlijk uit gunst en genegenheid uit handen van de Compagnie „ter bestieringe" heeft ontvangen.

Aldus ontstaat in de Vorstenlanden de toestand, dat het „leen" bij het overlijden van den leenman terugvalt aan het Gouvernement, een beginsel dat sedert 1877 nog onderstreept wordt doordat men den aanstaanden troonopvolger reeds tijdens het leven van zijn voorganger een z.g. „kroonprinselijke verklaring" laat afleggen, die evenals de nadien getekende akte van verband vanzelfsprekend als regel ten doel heeft de bevoegdheden van het Gouvernement, voor zoveel nodig, te verruimen. Ik zeg „voor zoveel nodig" omdat de beide kleinere zelfbesturen, Mangkoenegaran (1881) en Pakoe Alaman (1901) reeds in een positie verkeren die overeenkomt met die van een korte-verklaring-landschap. Eerst in 1939 wordt met deze constructie gebroken: het contract, de 26e April aangegaan met den nieuwen Soesoehoenan, optredende zowel voor zichzelf als voor en namens het Soenanaat, is bestemd om na diens overlijden van kracht te blijven en bevat een regeling voor de periode die verloopt tussen het openvallen van de waardigheid en het optreden van den opvolger.

Past men op het Indië van na 1816 de eerst sedert 1930 door de nasporingen van Logemann [1]) duidelijk geworden onderscheiding toe van rechtstreeks bestuurd gebied, waar het adatrecht slechts geldt in zoverre het van regeringswege is erkend, direct gebied met (feitelijk of rechtens) zelfbestuur, waar het omgekeerde het geval is, en landschappen, dan laat Java zich gemakkelijk tekenen. Landschappen vindt men daar alleen in de Vorstenlanden, direct gebied met zelfbestuur is de Preanger en de rest is rechtstreeks bestuurd. Madoera zal — voor het grootste gedeelte tot in de tachtiger jaren — landschapsgebied mogen heten, maar voor de Buitengewesten baart de keuze van de juiste term steeds moeilijkheid. Wat daar niet behoort tot het ongetwijfeld rechtstreeks bestuurde gebied (Ambon en de Oeliassers, Banda, Bangka, de stad Makassar) vertoont in vervloeiende tinten allerlei gradaties van streken waar de bevolking, bewust of door verwaarlozing,

[1]) Zie Ind. Tijdschrift van het recht, deel 136. bldz. 1.

gelaten wordt in het genot harer eigen instellingen, contractuele leenrijken, bondgenootschappelijke landen en tenslotte het onbekende binnenland, de witte plekken op de kaart, die men als „onafhankelijke landen" pleegt aan te duiden.

Voor de tegenover de Buitengewesten te volgen politiek formuleert Van den Bosch een gedragslijn: buiten Bangka, Banda, en, naar verhoopt wordt, eerlang Sumatra zijn de Buitenbezittingen lastposten waaraan geen geld behoort te worden verspild. Al onze kracht concentrere zich op Sumatra, dat tot aan de grenzen van het voor ons ingevolge het Londens tractaat onaantastbare Atjeh, in vijf en twintig jaar — met handhaving van de politieke en huishoudelijke rechten der bevolking — tot onderwerping kan worden gebracht.

Men weet, wat er van dit plan terecht is gekomen: Baud, sedert 1840 minister van marine en koloniën, acht onze krachten niet toereikend voor meer dan een „geduldige consolidatie" en trekt een eeuw uit voor wat Van den Bosch in een kwarteeuw en de voortvarende Michiels in één jaar dacht te kunnen verwezenlijken. Maar nauwelijks zijn onze posten ter Oostkust van Sumatra ingevolge deze politiek opgeheven of de, door het optreden van James Brooke maar al te duidelijk gebleken, noodzakelijkheid om onze territoriale aanspraken veilig te stellen noopt tot het voorschrift om, waar nodig, onze vlag te planten en in de te sluiten contracten het gebied dat daarmede onder onze zeggenschap wordt gebracht, zo ruim mogelijk te omschrijven. Expansie dus op de kaart zonder te streven naar werkelijk gezag: verandering van ambtstitels als van de Gouverneurs van S.W.K. en Makassar in Gouverneur van Sumatra en Onderhorigheden en Celebes en Onderhorigheden geldt als een werkzaam middel tot wering van buitenlandse invloed en de aanstelling van een Gouverneur van Borneo moet dienen als „een bepaalde verklaring onzerzijds „dat het grootste gedeelte van Borneo is Nederlandsch grond-„gebied".

Het in 1854 tot stand gekomen Regeringsreglement bevat voor onze landschapspolitiek geen enkele aanwijzing, maar de instructie voor den Gouverneur-Generaal van 5 Juni 1855 wijdt aan de tegenover de in het genot van zelfbestuur gelaten streken te volgen gedragslijn niet minder dan acht artikelen, waaronder met name van belang zijn de nummers 43 en 44.

Eerstgenoemd artikel verklaart, dat het recht van zelfbestuur, bij overeenkomst aan Inlandse vorsten of volken gelaten, niet uitsluit de verplichting om het welzijn des volks te bevorderen, met rechtvaardigheid te regeren, zeeroof en slavenhandel te beletten en landbouw, nijverheid, handel en scheepvaart te beschermen.

Een commissaris-inspecteur die de zelfbesturende gebieden regelmatig zal bezoeken, zal door overreding trachten de zaken in de gewenste richting te sturen. Blijkt zulks vruchteloos, dan „kan tot een meer afdoende tusschenkomst worden overgegaan".

Voorzoveel de contractuele bondgenoten betreft schrijft artikel 44 voor er naar te streven, dat in de contracten worde opgenomen:

1e. de erkenning van het Ned. oppergezag;

2e. de verplichting tot opheffing van al wat in de weg staat aan de uitbreiding van welvaart en beschaving en in het bijzonder tot het te keer gaan of afschaffing van zeeroof, slavernij, pandelingschap en willekeurige beschikking over personen en goederen;

3e. de onthouding van staatkundige betrekkingen met andere Europese volken.

Dàt is een program, dat met ernst ten uitvoer gelegd vroeg of laat *moet* leiden tot prijsgeving der politiek van onthouding. Bevordering van welvaart en beschaving, vestiging van een geregelde orde van zaken is, zo men niet morgen verloren wil zien gaan, wat heden bereikt werd, niet mogelijk zonder een voortdurende en alzijdige aanraking met de inwendige aangelegenheden der landschappen. Zelfs voor een beperkt doel als beteugeling van de slavenhandel is het niet voldoende dat men nu en dan eens een aan het licht gekomen geval bestraft: men zal moeten tonen over de middelen te beschikken om die handel tot in de uiterste uithoeken van het gebied onmogelijk te maken, ja, zelfs wanneer de toestanden in het onafhankelijke achterland gelegenheid open laten om de wil van het Gouvernement te trotseren, bij de grenzen der landschappen niet kunnen halt houden.

Het doel, waarnaar de Gouverneur-Generaal volgens zijn instructie heeft te streven, kan slechts bereikt worden langs de weg ener consequente expansie.

Maar de uitvoering van dit program laat nog wel even op zich wachten.

In 1861 heet — in de mond van Minister Loudon — „elke uitbreiding van ons gezag in den Indischen archipel een schrede nader tot onzen val". En dat nog wel naar aanleiding van een voorstel tot uitbreiding van bestuursbemoeienis in Siak, waar enkele jaren tevoren een zekere Wilson de rol van een Sumatraansen James Brooke had willen spelen! Voor een zelfbewuste landschapspolitiek is bij een dergelijke houding natuurlijk geen plaats.

Zeer sprekend is in dit opzicht de gang van zaken in Timor, een der meest verwaarloosde gewesten van de archipel. De verhouding tussen het Gouvernement en de vorstjes of wat men daarvoor aanzag, waarvan er één geen minderen titel dan „Keizer" voerde, werd hier nog steeds beheerst door het van 1756 daterende zg. generaal-contract van Paravicini, dat bij het optreden van iederen nieuwen radja bevestigd wordt door het afleggen van de belofte om de bestaande of nog te sluiten contracten getrouwelijk na te komen.

Een in 1859 gegeven opdracht om tot het sluiten van nieuwe contracten over te gaan valt bij het bestuur niet in goede aarde: door hen tot het sluiten van contracten toe te laten zou men bij de radja's voorstellingen in het leven roepen die zich moeilijk zouden laten rijmen met de bestaande verhouding van volkomen onderdanigheid en ontzag. Dat zeggen achtereenvolgens twee residenten en het zal dus wel waar geweest zijn, maar men vraagt zich toch af hoe diep die onderdanigheid zat als men ziet, dat vijftien jaar later de controleur te Waingapoe door een kwaadwilligen radja wordt weggejaagd en dat een resident, door een stelletje radja's in het nauw gedreven, zich een boete laat afdwingen. Of moet men dit alles wijten aan het feit, dat de in 1867 afgekomen machtiging om het sluiten van contracten achterwege te laten vergezeld was gegaan van de aanzegging om voor wanbestuur van inheemse potentaatjes de ogen te sluiten? Dan zou de maatregel die bedoeld was tot handhaving van ons prestige tegenover miniatuurvorstjes, verkeerd zijn in een volmacht, ja zelfs een last tot het tolereren van een volkomen negatie van ons gezag.

* *
*

De behoefte aan een leiddraad bij het opmaken van politieke contracten schenkt in 1875 het aanzijn aan een model-contract, dat weliswaar, zoals in deze tijd ook niet anders verwacht kan worden, geenszins bedoeld is om binnen afzienbare tijd de bestaande overeenkomsten te vervangen, maar toch voor lange jaren

de richting vastlegt waarin onze landschapspolitiek zich beweegt en ook na het verlaten van het stelsel van onthouding nog tot 1938 de vorm onzer lange contracten heeft bepaald.

Het uit 26 artikelen bestaande model vangt aan met de verklaring van de bestuurder en landsgroten, dat het landschap behoort tot het grondgebied van Nederlands-Indië en de erkenning van den Koning der Nederlanden als opperheer. Ouder gewoonte duidt het vervolgens de rechtspositie van het landschap aan als die van een leen — in de Maleise vertaling pindjeman! —, een woord, dat hier al zeer weinig zegt, niet eens blijkbaar, dat het zelfbestuur met het Gouvernement vrede en oprechte vriendschap zal onderhouden, aangezien dit in artikel 8 nog eens uitdrukkelijk wordt bepaald. In de overige artikelen worden de bevoegdheden van het Gouvernement (bv. die om ambtenaren in het landschap te plaatsen en belastingen te heffen) en de verplichtingen van het zelfbestuur opgesomd, terwijl in het slotartikel het Gouvernement zich verbindt om den Vorst en zijn rijksgrooten alsmede hun opvolgers zoolang zij hun verplichtingen trouw en stipt nakomen te handhaven en zich niet met de inwendige huishouding des rijks in te laten.

Het contract erkent dus de aan het landschap gelaten kring van bemoeienis als onaantastbaar zolang de aan het Gouvernement voorbehouden rechten worden geëerbiedigd, m.a.w. uitbreiding van de bevoegdheden van het Gouvernement ten koste en tegen de wil van het Zelfbestuur is, zolang dat laatste zijn verplichtingen nakomt, niet mogelijk.

Men bedenke hierbij overigens, dat de zeggenschap van het Gouvernement ook binnen landschapsgebied onbeperkt is voorzoveel betreft degenen die aan het gezag van het Zelfbestuur onttrokken zijn, of — zooals het model-contract hen noemt: de Gouvernements-onderdanen.

Hiermede kom ik tot een der meest ingewikkelde problemen van het Indische Staatsrecht: de afbakening van het personengebied van enerzijds het Land en anderzijds de landschappen, een vraagstuk dat tot dusver nog niet tot een bevredigende oplossing gebracht is kunnen worden. [1])

Voor het onderwerp, dat ons bezighoudt, is het voldoende hieromtrent het volgende op te merken.

Voor de Oosterse rijken in de archipel heeft het verlies van hun onafhankelijkheid steeds medegebracht een beperking van hun

[1]) Zie Ind. Tijdschrift van het recht, deel 141, bldz. 399 (Logemann).

zeggenschap over personen, waaraan de Compagnie of het Gouvernement bijzondere bescherming meende te moeten verlenen. Ten tijde van de totstandkoming van het model-contract was deze toestand zodanig gegroeid, dat, ook zonder een contractuele voorziening, Europeanen (contracten op Celebes uit de zestiger jaren spreken van „blanken en daarmede gelijkgestelden") uitsluitend onderworpen werden geacht aan het gezag van het gouvernement. Voor militairen werd om voor de hand liggende redenen hetzelfde aangenomen.

Artikel 16 van het model-contract nu stelt de regel, dat exterritorialiteit behoort te gelden voor alle personen, van welke landaard ook, die niet behoren tot de inheemse bevolking, alsmede de inheemsen, gevestigd binnen het gebied der zg. Gouvernementsetablissementen, dat zijn de stukken grond, die, ten behoeve van de oprichting van landskantoren e.d., ter beschikking van het Gouvernement zijn gesteld.

Volgends de bij het model behorende instructie mag tot het opnemen van deze bepaling niet dan met de uiterste voorzichtigheid en eerst na volledige kennis van de plaatselijke toestanden en aanwezige bestuursmiddelen worden overgegaan. Daar, waar het Gouvernement niet bij machte is aan de Vreemde Oosterlingen op afdoende wijze bescherming te verlenen, behoort die taak onverdeeld aan het Zelfbestuur te worden gelaten.

De positie der landschappen, zoals het model-contract zich die denkt, is dus deze, dat aan de landschappen gewaarborgd wordt: hun voortbestaan en hun zeggenschap over de inheemse bevolking voorzover daarop door het contract geen inbreuk werd gemaakt.

Aan verzwakking van de waarborgen tegen inlijving schijnt nimmer sterke behoefte te zijn gevoeld, alhoewel het Koninklijk Besluit van 29 December 1896 op de gemengde huwelijken (Stbl. 1898 no. 158), welks artikel 10 spreekt van gedeelten van Nederlands-Indië waar het Inlands Zelfbestuur *nog* bestaat, geredigeerd schijnt in de gedachte, dat alle landschappen bestemd zijn om eerlang te verdwijnen. De in de korte verklaringen van Ternate, Tidore en Batjan voorkomende erkening van het recht van het Gouvernement om het landschap te allen tijde in te lijven bij het rechtstreeks bestuurd gebied stamt uit contracten met die drie landschappen uit de zestiger jaren en is in het uniform-model k.v. niet overgenomen.

Inlijving bij wijze van sanctie op contractschending (zoals in 1913 bij Riouw plaats vond) of op verzoek, zoals herhaaldelijk bij kleinere zelfbesturen is voorgekomen, is natuurlijk ook zonder een dergelijk beding mogelijk.

* * *

Dat het model-contract niet voor alle landschappen zou deugen stond, wij zagen het, althans voor Timor al van de aanvang af vast. Reeds vóór 1875 was men daar uit overweging, dat het sluiten van een contract de bestuurders der miniatuur-landschapjes op een voetstuk zou hebben verheven, dat hun geenszins paste, er toe overgegaan om indien het nodig was hem op eniger wijze contractueel tegenover het Gouvernement te binden, een betuiging te eisen van onderworpenheid en bereidheid om alle van Gouvernementswege gegeven bevelen getrouwelijk na te komen: de zg. Timorverklaring, die het mogelijk maakte om iedere gewenste regeling in de vorm van een bevel aan het Zelfbestuur op te leggen. Het verschil van een landschap onder deze verklaring en een gouvernements-landschap in direct gebied is dan slechts, dat het landschap niet zonder medewerking bij het rechtstreeks bestuurde gebied kan worden ingelijfd. Een verklaring van overeenkomstige strekking werd bij het doordringen van ons gezag ook voldoende geacht voor enkele onbetekenende Batak-vorstjes, maar tot een stelsel zou deze wijze van regeling der verhouding, waardoor het Gouvernement geheel de vrije hand kreeg, eerst worden tengevolge van de ontwikkeling van zaken van Atjeh. De 12e November 1898 verzendt Van Heutsz aan den Gouverneur-Generaal Van der Wijck de bekende, door Snouck Hurgronje opgestelde brief, waarin deze geleerde op de hem eigen heldere en besliste wijze uiteenzet, hoe men op grond van onjuiste voorstellingen omtrent de positie der hoofden in de Onderhorigheden van Atjeh, in stede van aan deze plaatselijke grootheden onvoorwaardelijke gehoorzaamheid op te leggen, met hen in een contractuele verhouding is getreden, die zij niet begrijpen.

Het tekenen van een verklaring van aanvankelijk zes, tenslotte achttien artikelen heeft voor hen geen andere betekenis dan het afleggen van een verklaring van onderwerping, waaraan zij zich zullen houden zolang het Gouvernement blijk geeft in staat en van zins te zijn de nakoming af te dwingen.

Voor het Gouvernement daarentegen betekent die limitatieve opsomming van bevoegdheden een grens waar men niet overheen kan zonder zich formeel aan machtsusurpatie schuldig te maken, zodat men voor iedere nodig geachte aanvulling moet gaan parlementeren met tientallen mede-contractanten aan wie de betekenis dier onderhandelingen ten enen male ontgaat. Onze positie berust in Atjeh dan ook niet op de bevoegdheden die wij van de verschillende zelfbesturen weten te bedingen, maar enkel en alleen op de kracht van ons optreden.

„Zoo ergens, dan zal in Atjeh en Onderhoorigheden het verschil „tusschen direct bestuur en zelfbestuur een gradueel verschil „zijn. Wij zouden ons, al wilden wij, niet kunnen houden buiten „bemoeienis met de inwendige aangelegenheden in de Onder- „hoorigheden, daar èn de hoofden èn de bevolking de vele voor „hen belangrijke quaesties die zij zelven niet dan wel alleen door „het vuistrecht weten te beëindigen, aan onze beslissing komen „onderwerpen".

Teneinde nu de rechtsverhouding in overeenstemming te brengen met de feitelijke toestand staan drie wegen open.

Ten eerste: uitbreiding van de bestaande contracten, een middel dat de schrijver van de brief met beslistheid ontraadt omdat het de grondfout, de gebondenheid van het Gouvernement, niet opheft,

ten tweede: inlijving bij het rechtstreeks gebied met behoud van de indirecte bestuursvorm en

ten derde — zoo de Regering tegen inlijving bezwaar heeft — handhaving van de contractuele verhouding met dien verstande, dat het zelfbestuur zich verbindt alle bevelen op te volgen die door den Gouverneur van Atjeh zullen worden gegeven.

Deze laatste, als subsidiair aangegeven oplossing [1]), wordt tenslotte aanvaard.

Hoe men, desondanks, later bij herhaling heeft kunnen beweren, dat door het afleggen van de korte verklaring het landschap zijn status verliest en deel gaat uitmaken van het rechtstreeks bestuurd

[1]) Naar Somer (De Korte Verklaring) mededeelt heeft Snouck Hurgronje hem verzekerd, dat bij den steller van de brief van enige voorkeur voor de eerstgenoemde oplossing geen sprake was (blz. 271).

gebied is mij nooit duidelijk geworden en nog minder hoe de mening kon ontstaan, dat als gevolg van die verklaring alle algemene verordeningen onbeperkt van toepassing zouden zijn geworden.

De figuur der korte verklaring waarvan de eerste nog voordat een beslissing omtrent het beginsel werd genomen, op 8 December 1898 werd afgelegd, is ook buiten Atjeh snel tot verbreiding gekomen. Aanvankelijk beschouwd als een geschikt middel om het verschil te markeren tussen landschappen die zich op enigerlei wijze tegen het Gouvernement hadden verzet en andere die hun verplichtingen waren nagekomen, bleek zij al spoedig voor tal van landschapjes in de gehele archipel de enige vorm die bij hun onbeduidendheid paste. Zo ziet men dan ook ondanks de voortdurende uitbreiding van ons gezag sedert 1898 een gestadige daling van het aantal lange contracten. Van de 288 landschappen in de Buitengewesten staan er thans 275 onder de korte verklaring, terwijl van de 4 vorstenlandse zelfbesturen twee in een positie verkeren die met de status van een k.v.-landschap overeenkomt.

Indien de opmerking van Vollenhoven juist is, dat de k.v. toepassing heeft gevonden in reeksen van gevallen, waarin een lang contract beter op zijn plaats ware geweest, is die al te gerede verbreiding tenminste verklaarbaar. Voor actieve en vooruitstrevende bestuursambtenaren moet deze figuur wel bijzondere aantrekkelijkheid hebben gehad. Aan de ene kant ontslagen van de soms recht hinderlijke beperkingen die de ongebreidelde werking der algemene verordeningen in rechtstreeks bestuurd gebied aanlegt en aan de andere niet gebonden aan de opsomming van aangelegenheden waarvoor de lange contracten Gouvernementsbemoeienis toelaten, vonden zij hier een vorm om, gelijk „Staatsrecht Overzee" (bldz. 136) het noemt, „met eigen kassen — vermond als „landschapskassen —, met eigen rechtspraak — vermond als „vorstenrechtspraak —, met eigen wetgeving — vermond in „vorstenedicten, een haast dictatoriaal gezag te voeren". Zal men het degenen die in de dagen van onze expansiepolitiek veelal kwamen te staan voor de taak om orde te scheppen in streken, waar van eenige organisatie nauwelijks sprake was, euvel duiden?

Iets anders is, dat men, in de gedachte, dat geen andere keuze open stond dan tusschen rechtstreeks bestuurd en landschapsgebied, wel eens in streken die voor de eerste vorm niet deugden schijnlandschappen in het leven heeft geroepen, waar het zg. zelf-

bestuur alle klem ontbeert en al wat in zijn naam geschiedt, niet anders is dan uitvoering van de aanwijzingen van het bestuur.

Sinds de wederontdekking van het direct gebied met zelfbestuur, bestaat er ruimte om zonder schade aan dergelijke landschappen een eind te maken.

Het gevaar van een volkomen verlamming der in menig zelfbestuur nog aanwezige regeerkracht is spoedig onderkend. In 1906 spreekt de Regering uit, dat door het stellen van vaste regelen de ambtenaren duidelijk moet worden gemaakt hoever en in welke richting zij met hun inmenging moeten gaan, hetgeen voor de zelfbesturen weliswaar geen waarborg voor de toekomst zou scheppen, doch althans enige zekerheid zou geven omtrent de omvang van het hun gelaten gezag. Uit deze overwegingen is tenslotte gegroeid de Zelfbestuursordonnantie 1914, die, nimmer in werking getreden, haar groote betekenis hieraan ontleent, dat zij het sedert niet meer verlaten beginsel vastlegt, dat aan de landschappen, onder hoger toezicht, een eigen taak en doel en dus de mogelijkheid van verdere ontwikkeling behoort te worden gelaten. De gedachte dat het landschap eenmaal zal kunnen uitgroeien tot een aan de op westerse voet geschoeide lagere gemeenschappen gelijkwaardige eenheid, komt daarbij nog niet naar voren: nog in 1912 heeft de Minister van Koloniën uitruil van een enclave ter grootte van een halve bouw met den Pakoe Alam strijdig genoemd met de beginselen onzer koloniale politiek, daar de directe bestuursvorm als de hogere niet kan worden prijs gegeven voor de indirecte.

Ziet men aldus, dat het Gouvernement zichzelf tegenover de landschappen onder korte verklaring een breidel aanlegt, in de verhouding tegenover de contractslandschappen valt een tegenovergestelde tendens waar te nemen.

De oorzaken van dit verschijnsel behoef ik wel nauwelijks te noemen. In de periode der onthoudingspolitiek, waarin de landschappen der Buitengewesten beschouwd werden als gebied waarvoor men amper eenige verantwoordelijkheid kon aanvaarden, was het mogelijk genoegen te nemen met een toestand waarbij het Gouvernement geen verdere bevoegdheden had dan in het contract waren opgesomd. Maar naarmate de belangen dier vroegere „backward tracts" nauwer verweven raken met die van overig

Indië dringt de gedachte, dat maatregelen waarbij het belang van geheel Indië betrokken is desnoods ook doorgevoerd moeten kunnen worden tegen de wil der betrokken zelfbestuurders, zich vanzelve op, met name wanneer het gaat om onze positie tegenover andere mogendheden.

Zomin als wij op de duur onze verantwoordelijkheid voor de toestanden in de onafhankelijke landen konden afwijzen zonder meteen de vraag te wekken welke dan de titel was voor onze beweerde souvereiniteit, zouden wij ons tegenover het buitenland kunnen beroepen op de inhoud der contracten.

De rechtsgrond voor ons ingrijpen in dergelijke gevallen, b.v. waar het ging om de bestrijding van het opiumgebruik of in de laatste tijd het nemen van crisismaatregelen, werd gezocht in de bij het contract erkende Opperheerschappij en hoe aanvechtbaar dat beroep ook geweest moge zijn, het is begrijpelijk, dat de Regering deze vrijbrief om zo nodig eenzijdig haar wil op te leggen, nooit heeft willen prijsgeven.

Wezen moeilijkheden als deze er op dat in een modern Indië geen plaats zou blijven voor inheemse gemeenschappen die als restant van hun vroegere onafhankelijkheid de macht hadden behouden om zich tegen iedere uitbreiding van de zeggenschap van het Gouvernement te verzetten, aan een groeiende waardering voor het instituut der landschappen heeft zulks niet in de weg gestaan. Van états patrimoines, — bestaande door en voor hun heersers — in steeds sneller tempo hervormd tot moderne gemeenschappen in staat om een deel van de welvaartszorg te behartigen (een hervorming waarvoor de sedert 1907 overal ingevoerde algemene landschapskassen de grote hefboom vormden) bleken de landschappen een waardevolle kiem voor door de bevolking begrepen en gewaardeerde decentralisatie.

Inplaats van een ,,lagere" bestuursvorm die in afwachting van inlijving ,,nog" gehandhaafd blijft, wordt het landschap in de ogen van vele mannen der praktijk de aangewezen vorm voor die streken waar de bevolking zich van haar eenheid onder het zelfbestuursgezag bewust is. Tekenend voor deze wijziging in de denkbeelden is hetgeen men in Zuid-Celebes ziet geschieden. De Bone-expeditie van 1905, die (dit terzijde) een einde maakte aan het bestaan van de laatste bondgenootschappelijke rijken, had hier de landschappen Bone en Gowa in de macht van het Gouvernement gebracht. De door de hadats dier rijken afgelegde korte

verklaringen werden niet aanvaard aangezien het in de bedoeling lag tot inlijving bij het rechtstreeks bestuurd gebied over te gaan, zodra de omstandigheden zulks zouden toelaten. Voorshands werd de landschapsstatus gehandhaafd, doch het zelfbestuur uitgeoefend door een bestuursambtenaar met de hadat. Overeenkomstig dit program is Gowa in 1911 inderdaad ingelijfd, doch met Bone is het anders gelopen: het zelfbestuur is in 1916 hersteld.

Nu was dit formeel niet in strijd met de opvatting van 1913, omdat Bone nimmer was ingelijfd geworden en dus nog niet in de hoger-geachte toestand had verkeerd, doch de toevoeging van het zg. zes-palen-gebied aan het landschap Koepang, hoewel een veel minder belangrijke zaak, was dat wel. De onbelangrijkheid van dit laatste geval werd door de Regering als excuus aangevoerd, toen zij tien jaar later omzetting van direct in landschapsgebied „in strijd met de wet" noemde.

Dat de opvattingen sedertdien gewijzigd zijn, is bekend. In 1930 toont de Regering zich bereid te onderzoeken of aan Gowa niet de staat kan worden gegeven die voor Bone heilzaam is gebleken en zes jaar daarna, op 30 November 1936 legt de aanstaande bestuurder van Gowa de korte verklaring af.

Het herstel van de landschappen op Bali in 1938 ligt nog vers in het geheugen.

De Zelfbestuursregelen 1938 en het daarbij aansluitende modelcontract bevestigen de ernstige wil der Regering om de landschappen een belangrijke taak toe te kennen in de decentralisatie. Tot dusver was het daarmede in landschapsgebied vreemd gelopen. Voor steden als Soerakarta en Jogjakarta kon men in het raam der decentralisatiewetgeving geen vorm vinden; ter Oostkust van Sumatra sneed men het gebied van Medan en Pematang Siantar uit, een oplossing die, zooals Van Vollenhoven opmerkt, niet op organisatiegaaf wijst en de drie overige gemeentetjes Bindjai, Tebing Tinggi en Tandjong Balai, die men zonder voorkennis van de zelfbestuurders op hoop van zegen in lang-contractsgebied had geplant, staan tot heden tegenover de zelfbestuursonderhorige meerderheid hunner inwoners machteloos.

Voor het Cultuurgebied der Oostkust, dat aan dezelfde moeilijkheden zou moeten laboreren, doch desalniettemin een verbazingwekkende activiteit op zijn beperkt, doch belangrijk terrein

ontplooide, is misschien baat gevonden bij de opname van de vier Sultans in de raad, maar een oplossing kan dit niet heten.

Het omgekeerde proces, decentralisatie door middel van de landschappen liep tegen hetzelfde euvel aan. Wanneer men in de Vorstenlanden opcenten wil heffen op landsbelastingen, dan is er een ordonnantie nodig om te zorgen, dat ook de landsonderhorigen hun steentje bijdragen, ja zelfs aan een vervanging van rijwielplombes door transparanten komt de ordonnantiewetgever te pas (Stbl. 1936 no. 77).

Legt men aan een landschap de verplichting op tot het onderhoud van wegen of bruggen, dan blijft, tengevolge van de exterritorialiteit van een gedeelte der weg- of bruggebruikers, de bevoegdheid om zonodig dwingend op te treden ten achter bij de opgelegde verplichting.

Hier nu openen de Z. B. R. 1938 de mogelijkheid om tot een oplossing te geraken en wel langs de weg van een uitbreiding van het gezag der landschappen. Voor de behartiging van locale belangen zal voortaan aan de landschappen zeggenschap verleend worden tegenover personen die normaliter niet aan hun gezag onderworpen zijn, hetgeen de gelegenheid schept om de taak die elders op groepsgemeenschappen komt te rusten, in Zelfbestuursgebied aan samenwerkende landschappen op te dragen.

Dit laatste is zeer belangrijk. Tot 1938 immers is tengevolge van de voortdurende uitbreiding der gouvernementsbemoeienis de richting vrijwel constant deze, dat het landschap aan zeggenschap over zijn eigen onderhorigen inboet: zelfbestuursonderhorigen worden door ieder nieuw onderwerp, dat het Gouvernement zichzelf ter regeling toebedeelde, onderworpen aan de regelingen en het gezag van het Land. Nu staat het omgekeerde te gebeuren: voor locale aangelegenheden zullen landsonderhorigen onderworpen worden aan het gezag van het Zelfbestuur. Dat betekent, dat de tegenstelling tussen gouvernements- en landschapsonderhorigen staat te vervagen, dat kàn gaan betekenen, dat (om met Van Vollenhoven te spreken) ,,landschapsgebied en rechtstreeksch gebied hun tegenstelling als van zwart tegenover wit kwijtraken". Dat opent nu en direct de mogelijkheid om voor landschapsgebied te komen tot een decentralisatie waarvan de omvang en betekenis in de eerste plaats zullen afhangen van de mate waarin landschappen zich bekwaam tonen om voor alle bevolkingsgroepen een deel der overheidstaak

te behartigen. Dat alleen is reeds voldoende om 1938 te stempelen tot een jaar van betekenis in onze landschapspolitiek. Van betekenis niet alleen voor de landschappen onder korte verklaring, maar ook voor de contractslandschappen in de Buitengewesten en de zelfbesturen in de Vorstenlanden. Immers zijn de in 1938 met de 10 van de 13 contractslandschappen in de Buitengewesten afgesloten nieuwe contracten, die ook in vele andere opzichten aansluiten bij de Z. B. R. op het punt, dat hier aan de orde is, de omschrijving van het personengebied, volkomen gelijkluidend aan de Z. B. R., terwijl het nieuwe contract met het Soenanaat reeds aanstonds een stap verder gaat door aan den Soesoehoenan over de landsonderhorigen eenzelfde mate van gezag te verlenen als in het rechtstreeks bestuurd gebied toekomt aan de lagere gemeenschappen. Daarmede is dus het Soenanaat, zij het onder een ietwat intensiever toezicht dan provincie en regentschap, bekwaam gemaakt tot een volledige behartiging der als locaal te beschouwen belangen. De eerste voor landsonderhorigen verbindende Soenanaatsverordening dateert van 4 October 1929 (Extra-bijv. J. Ct. 1939 No. 59).

Het complement van deze modernisering vormt voor de zelfbesturen met lang contract een andere, niet minder belangrijke verandering van positie: de verbreking van het contractuele karakter der taakverdeling.

Voortaan zal, ingevolge de nieuwe contracten, de lijst der aan het gezag van het zelfbestuur onttrokken onderwerpen door het Land, als regel na overleg, eenzijdig aangevuld kunnen worden. In zoverre dus een besnoeiing van de macht der zelfbesturen, dat zij niet meer op papier (men denke aan de opperheerschappij) de macht zullen hebben om tegen te houden, dat het Land zich ten aanzien van de zelfbestuursonderhorigen een nieuw onderwerp ter regeling aantrekt, een besnoeiing echter die, zoals ik reeds zeide, het complement vormt van de hiervoor besproken gezagsuitbreiding omdat ook zij de strekking heeft het landschap een plaats te geven in een modern georganiseerd Indië, waarin om met Thorbecke te spreken, „voor den eisch van de algemeene belangen ieder deel van den Staat toegankelijk wordt". Ten einde ten volle uit te groeien tot een onderdeel van een moderne staatkundige organisatie zal het landschap, tot werkelijk regeren geroepen, de reminiscenties aan zijn vroegere onafhankelijkheid moeten prijsgeven.

In de bewogen tijd waarin wij leven, heeft de toepassing der aan het Gouvernement toegekende nieuwe bevoegdheid niet lang op

zich laten wachten. Bij Gouvernementsbesluit van 8 November j.l. (Stbl. No. 671) is de catalogus der aan het gezag van de contractslandschappen onttrokken onderwerpen aangevuld met: Onderwerpen, verband houdende met een toestand van oorlog, oorlogsgevaar of andere buitengewone omstandigheden ter beoordeling van den G. G. en (voor de landschappen binnen wier gebied luchtbeschermingskringen liggen) de luchtbescherming.

Een geleerde, die aan hen die in de loop van deze eeuw aan de hervorming van Indië's staatsbouw hebben gewerkt, de roede der scherpe critiek niet spaart heeft de Zelfbestuursordonnantie 1914 een origineel stuk staatsmanswerk genoemd, dat het pad schijnt te banen voor een beloftenrijke toekomst. Er is reden om te geloven dat ook de hervormingen van 1938 zulk een oordeel ten deel zal vallen omdat zij niet schromende om het dorre hout te breken tevens de voorwaarden scheppen voor nieuwe groei en mede daargetuigenis afleggen van een vertrouwen dat niet blind is.

BIJ HET 40-JARIG JUBILEUM VAN DE TIONG HOA HWE KOAN — BATAVIA

DOOR NIO JOE LAN

I. INLEIDING.

Dit jaar heeft de Tiong Hoa Hwe Koan-vereeniging te Batavia precies 40 jaren bestaan (als rechtspersoon erkend bij Gouvernements Besluit dd. 3 Juni 1900), welk heuglijk feit men in Juni hoopt te herdenken met o.a. de uitgifte van het boekwerk „Riwajat 40 Taon dari Tiong Hoa Hwe Koan — Batavia" („De 40-jarige geschiedenis van de Tiong Hoa Hwe Koan — Batavia") bij wijze van een gedenkboek.

En met haar kan ook de Chineesche beweging in Ned.-Indië eveneens haar 40-jarig jubileum vieren, juist omdat zij begonnen is met de oprichting van de Tiong Hoa Hwe Koan — Batavia, zooals Mr. P. H. Fromberg Sr. terecht in zijn „De Chineesche Beweging op Java" schreef. Immers voordien viel er van een wezenlijk vereenigingsleven onder de Chineezen in Indië niets te bespeuren. Die er waren, waren meestendeel begrafenisvereenigingen, zooals b.v. de thans reeds opgeheven Tjoe Hoe Tee Beng, van welke een Chineesch Officier, wijlen Kapitein der Chineezen Oey Giok Koen, voorzitter was, en de nu nog bestaande en als één der stevig gefundeerde begrafenisvereenigingen beschouwde Khoe Sien Hap Kiet. Andere sociale organisaties schitterden door afwezigheid.

De vestiging van de Tiong Hoa Hwe Koan in het jaar 1900 beteekende derhalve een evenement voor de Chineezen.

De T.H.H.K. heeft aangetoond, wat men met vereende krachten en met uitwisseling van elkaars meeningen vermag te doen. De latente vermogens, die tot dusver onder de Chineezen onbenut sluimerden, werden tot ontplooiing gebracht ter bevordering van de belangen der Chineezen. Ongewenschte toestanden, bv. de geldverspilling ter gelegenheid van huwelijksvieringen bij sommige voorname families en de voor de meesten geforceerde ondraaglijke onkosten bij sterfgevallen, waren wel voor een ieder duidelijk evenals de noodzaak van de vereenvoudiging daarvan, doch er was geen lichaam, dat zich met de taak belastte.

De oprichting van de Tiong Hoa Hwe Koan — Batavia dan, welke weldra navolging vond in den geheelen archipel, welk proces in onzen tijd nog steeds voortgang heeft, beteekent daarom een heele stap voorwaarts. Het streven der Chineezen, hun zelfwerkzaamheid en hun vermogen kwamen daarin goed tot uitdrukking.

Hoewel zij oorspronkelijk niet als een onderwijsvereeniging bedoeld werd, heeft de T.H.H.K. reeds in het eerste jaar van haar bestaan op onderwijsgebied moeten werken, terwijl zij hiernaast aandacht had te wijden aan cultureele vraagstukken, sociale werkzaamheden en het door haar in het leven geroepen begrafenisfonds, haar zg. Afdeeling B. Langzamerhand krompen echter haar bemoeienissen in, totdat zij thans slechts te zorgen heeft voor haar school en begrafenisfonds.

Met het oog op de groote beteekenis, die de T.H.H.K. — Batavia in de Chineesche maatschappij heeft, is het begrijpelijk, dat van zekere zijde het denkbeeld werd geopperd, dat haar 40-jarig jubileum niet door de vereeniging, doch eigenlijk door alle Chineezen, als de 40-jarige herdenking van de Chineesche beweging, dient te worden gevierd.

Hier zullen wij eenige bladzijden uit de geschiedenis van deze belangrijke Chineesche vereeniging geven.

II. DE OPRICHTING VAN DE T.H.H.K.

Het is moeilijk meer uit te maken, wie de initiatiefnemer(s) is (zijn) tot de oprichting van de Tiong Hoa Hwe Koan. Van de oprichters is momenteel nog slechts één in leven, nl. de heer Khouw Kim An, Majoor der Chineezen te Batavia, de Beschermheer der Vereeniging.

Ook de eerste President, wijlen de heer Phoa Keng Hek, met wien wij in het jaar 1937 enkele maanden vóór zijn overlijden eenige malen een onderhoud hadden, wist niet met zekerheid te zeggen, wie het eigenlijk waren, die op de gedachte waren gekomen, de moderne vereeniging Tiong Hoa Hwe Koan op te richten. De heer Khouw Kim An vertelde ons, dat één der heeren, die voor de stichting van de vereeniging hadden geijverd, de heer Lie Kim Hok, de nestor van de Chineesche schrijvers in de Maleische taal, was. Volgens den heer Phoa Keng Hek, kwamen op zekeren dag de heeren Tan Kim San, Oey Koen Ie, Lie Hin Liam en nog een, dien hij zich niet meer kon herinneren, bij hem ten huize, en deelden hem mede, dat zij voornemens waren een vereeniging, die zich op cultureel gebied zou bewegen, te vestigen; zij noodigden den gastheer uit, een met het oog daarop te beleggen vergadering in een pand te Patekoan bij te wonen. ,,Ik kwam op bedoelde vergadering, toen men juist tot de bestuursverkiezing gekomen was, en men benoemde me ondanks mijn weigering tot President,'' zeide wijlen de heer Phoa.

Zoo ontstond de Tiong Hoa Hwe Koan — Batavia, die sinds het begin in haar tegenwoordige gebouwen zetelt. De officieele oprichtingsdatum is 3 Juni 1900. Het zou volgens den heer Khouw Kim An de heer Khoe Siauw Eng, Secretaris van den Chineeschen Raad te Batavia, zijn geweest, die voorgesteld heeft, de vereeniging ,,Tiong Hoa Hwe Koan'' te doopen. Deze naam beteekent eenvoudig ,,Chineesch Clubhuis'' (Tiong Hoa = Chineesch, Hwe Koan = clubhuis), of liever ,,Chineesche Vereeniging''. Daarin verraadt dus niets, dat het doel der vereeniging is het behartigen van onderwijs, op grond waarvan men haar tot onderwijsvereeniging, zooals dikwijls geschiedde en geschiedt, zou kunnen bestempelen.

De vereeniging is derhalve een uitvloeisel van het verlangen, de Chineezen op te heffen: zij wilde de zaak der Chineezen op elk gebied bevorderen.

Haar doelstelling, omschreven in art. 2 van haar oude statuten, was als volgt:

,,Het doel der vereeniging is het oprichten en in stand houden van een fonds, bestemd tot bestrijding van de kosten, die noodig zullen zijn voor:

,,*a.* het bevorderen van Chineesche gewoonten en zeden, zooveel mogelijk in opvolging der voorschriften van Nabi Khong Hoe Tjoe (= Confucius), niet in strijd met de goede zeden, en het bevorderen

onder het Chineesche element van de kennis op geschriften en talen;

„*b.* ter uitvoering van het sub *a* hiervoren bepaalde, het oprichten en onderhouden van een gebouw als anderszins, tot vergaderplaats ter bespreking der belangen van de vereeniging, en andere zaken ten algemeenen nutte, ter bereiking van voorschreven doel; in geen geval in strijd met de wettelijke bepalingen en verordeningen;

„*c.* het verzamelen van een collectie boekwerken voor de bevordering van algemeene kennis en leer."

Slechts de wensch, o.a. ook de kennis van geschriften en talen onder de Chineezen te verspreiden, was het eenige in de oorspronkelijke doelstelling, dat in de richting van onderwijs wees, maar een omschrijving van de wijze, waarop men zich dit voorstelde, ontbrak vooralsnog.

Reeds eerder hebben wij opgemerkt, dat met de T.H.H.K. de Chineesche beweging aanving. Naast de weinige in 1900 bestaande Chineesche vereenigingen nam zij dus een uitzonderlijke positie in. Men noemde de T.H.H.K. modern, en in dit woord „modern" ligt o.i. een dosis gedurfdheid opgesloten. Waar de T.H.H.K. anders dan de andere Chineesche clubs bedoelde te zijn, is het begrijpelijk, dat de Regeering haar in den beginne met een argwanend oog zal hebben aangezien. Daarom kwam in haar eerste statuten (opgenomen in de *Javasche Courant* van 8 Juni 1900 No. 46) deze „overgangsbepaling" voor:

„Overal, waar in deze statuten gesproken wordt, zoowel van algemeene vergaderingen van leden, zoo gewone als buitengewone, als van bestuursvergaderingen, zal in ieder geval, niettegenstaande de op deze statuten te verleenen goedkeuring door den Gouverneur-Generaal, de vergunning daartoe van het betrokken Hoofd van Plaatselijk Bestuur worden gevraagd en verkregen."

Maar met de statutenwijziging, waarop bij Besluit van Z.E. den Gouverneur-Generaal dd. 3 Mei 1901 bewilliging werd verleend, verdween deze merkwaardige overgangsbepaling, waaruit bleek, dat de houding der Regeering ten opzichte van de T.H.H.K. ten gunste was veranderd.

De ontvangst van de nieuwe tot dusver, wat haar streven betrof, ongekende organisatie onder de Chineezen te Batavia was niet onverdeeld gunstig. De vereeniging was, zooals in haar doelstelling vermeld stond, gebaseerd op het Confucianisme. De leeringen van

Confucius werden nogal intensief bestudeerd, maakten althans het onderwerp van bijeenkomsten uit. Vooral het streven der vereeniging, ongewenschte toestanden onder de Chineezen, zooals o.m. het dobbelen hetzij in huiselijken kring hetzij op openbare feesten uit te roeien, werd door een categorie rasgenooten nogal kwalijk genomen. De houding der T.H.H.K.-aanhangers, die hun idealen in de practijk trachtten uit te voeren, had o.a. ten gevolge, dat de op feesten merkbare scheiding tusschen hen, die wel, en hen, die geen leden der vereeniging waren — veroorzaakt door het feit, dat de T.H.H.K.-menschen zich van elk dobbelspel onthielden en derhalve een groep met elkaar vormden afgescheiden van de anderen — de spanning accentueerde.

Zoo vielen er twee groepen in het kamp der Chineezen te onderscheiden; de T.H.H.K.-lieden, bezield met het verlangen radicale veranderingen in het sociaal-religieuze leven der Chineezen teweeg te brengen, werden de Kaoem Moeda (de Jonge Partij) of Moderne Partij genoemd, terwijl zij, die daartegen gekant waren, de benamingen van Kaoem Toea (Oude Partij) en Conservatieven kregen. Het bestudeeren van het Confucianisme deed de Conservatieven de Modernen beschimpen met het woord ,,Confucianisme-dronken" !

De bestuurs- en gewone leden van de T.H.H.K. kwamen des avonds in het gebouw der vereeniging samen, waar zij allerhande vraagstukken bespraken. De tegenpartij, die hen wel geregeld zag bijeenkomen maar verder geen actie naar buiten bemerkte, insinueerde boosaardig, dat de T.H.H.K.-aanhangers niets anders waren dan .... krantenlezers. Dit werd in een anoniemen brief zwart op wit gesteld !

Behalve in haar statuten, heeft de T.H.H.K. twee malen schriftelijk haar doeleinden nader uiteengezet. Voor den eersten keer geschiedde dit in een brochure, die zij in verband met haar plannen, een Chineesche school voor jongens op te richten, in Juli 1900, dus in de tweede maand sinds haar statuten door de Regeering waren goedgekeurd, aan de Chineesche gemeente richtte onder den titel van ,,Soerat Kiriman kapada sekalian orang bangsa Tjina terkirim oleh Lid-lid Pengoeroes dari Pakoempoelan Tiong Hoa Hwe Koan di Batawi" (,,Ingezonden Brief aan alle Chineezen toegezonden door het Bestuur van de Vereeniging Tiong Hoa Hwe Koan te Batavia"), en daarna in het jaar 1908 in antwoord op een 14-tal vragen van wijlen den heer L.H.W. van Sandick,

toentertijd Controleur B.B. met verlof te 's-Gravenhage (de antwoorden van de T.H.H.K. werden door den heer Van Sandick verwerkt in zijn welbekend boek „Chineezen buiten China", dat in 1909 te 's-Gravenhage verscheen).

In de „Soerat Kiriman" lezen wij over het doel der vereeniging o.m. als volgt:

„Onder de Chineezen zijn er stellig velen, die reeds gehoord hebben, ja er zijn zelfs zeer veel, die reeds weten, dat de leeringen van onzen wijsgeer Confucius *zeer mooi en goed* zijn. Niet enkel wij, Chineezen, zeggen het zoo als ware „de zee, die zich zelf gaat zouten", maar ook onder de Europeanen, die als beschaafde volken bekend staan, is er menigeen, die zoo oordeelt.

Een Europeesche heer, die met de Chineesche klassieken vertrouwd is, ja zelfs de „Tay Hak", „Tiong Iong", „Siang Beng" en „He Beng" in het Nederlandsch vertaald heeft, heeft te kennen gegeven, dat van alle geschriften, die sinds de uitvinding van de boekdrukkunst verspreid zijn, er misschien geen is, van hetwelk men zeggen kan, dat het even mooi als de door Confucius geschreven klassieken is.

Genoemde heer heeft ook gezegd :

„De leeringen van Confucius zijn niet alleen verheven, doch ook diepzinnig en heilig. In het kort, die leeringen zijn zeer goed, zoodat eenige Christelijke geestelijken, die 200 jaren geleden in China kwamen, zich genoodzaakt gevoelden die te prijzen. En wanneer tot heden, na meer dan 2400 jaren, zijn geschriften, en ook zijn naam, nog steeds geliefd en vereerd zijn in gansch China, dan vindt dat zijn oorzaken in den schoonen inhoud dier klassieken."

De heer De Lanessan, een met de gewoonten en gebruiken der Chineezen zeer vertrouwde Franschman, heeft de volgende uitspraak gedaan :

„Wanneer men zich stipt naar de leeringen van Confucius en zijn discipel Mencius gedraagt, zal men niet alleen in China, maar ook in Europa geëerd en geacht worden."

Ofschoon Confucius in de grijze oudheid, duizenden jaren geleden, leefde, en de tegenwoordige tijd de „verlichte tijd" genoemd wordt, vergelijken de *nobelen* dezer dagen Confucius' geschriften met een weelderigen tuin, waar een iegelijk de bloemen van zijn hartekeuze kan plukken.

Het bovenstaande duidt aan, dat Confucius' leeringen goed zijn. Maar ofschoon onder de Chineezen zeer velen zijn, die die kennen, is er toch een groot aantal, dat daarvan onkundig blijft, vooral in deze gewesten.

Degene, die goed onderricht heeft genoten, zal ook goed van gemoed, gedachte, inborst, hart en gedrag kunnen worden, omdat hij de leeringen zoo niet veel dan toch een weinig zal volgen. Het is zeer wel mogelijk, dat door deze leering zijn gemoed verlicht zal worden, hij er niet aan zal denken het kwade of het slechte te doen, en er naar zal streven, het goede te betrachten; hij zal er niet aan denken, tot listen zijn toevlucht te nemen, en kan zich er toe brengen alle kwade neigingen te weerstaan; zijn inborst zal niet ruw of hoovaardig zijn, hetgeen aanmerkingen op hem kan doen neerdalen, doch hij zal bescheiden en vriendelijk weten op te treden; zijn hart zal niet hoogmoedig of ijdel zijn, hij zal rechtvaardig kunnen oordeelen, weet ongerechtigs te verafschuwen en heeft

zin voor het medelijdend-vrijgevige; zijn gedrag zal niet laag of slecht zijn, doch in harmonie met het behoorlijke. In het kort, hij, die een goed onderricht heeft gekregen, kan edelmoedig en beschaafd worden, in staat eigen zaken te behartigen, zijn eer hoog te houden en een eerzaam leven onder zijn mede-menschen te leiden. Zijn ouders zal geen blaam treffen.

Natuurlijk kunnen wij, menschen, niet altijd goed blijven.

Maar er is dit :

Degene, die van goed onderricht verstoken is, is in staat met alle genoegen het kwade of het slechte te bedrijven, en na eenmaal het kwade of het slechte te hebben gedaan, zal hij er geen erg in hebben, dat nog één of eenige keeren te herhalen.

Degene, die goed onderricht heeft gekend, zal ten eerste niet licht het kwade of het slechte willen doen, ten tweede, mocht hij eens verkeerd van gedachten geweest zijn, zoodat hij het kwade of slechte deed, hij wellicht aldra berouw zal krijgen en zich zoowel voor de menschen als voor zich zelf zal schamen; en wanneer familieleden en goede vrienden hem er op wijzen, dat hij zich verkeerd of onbehoorlijk heeft gedragen, zal hij er stellig nog meer spijt van hebben en zich nog beschaamder gevoelen, zoodat hij beter op zijn gedragingen zal letten en niet gemakkelijk nogmaals tot het kwade of slechte verleid zal kunnen worden.

Met deze twee voorbeelden voor oogen, bedenke de lezer kalm: is het niet goed, niet noodzakelijk, dat men goed onderricht kent ? Het spreekwoord zegt : „Groote rijkdommen aan zijn kind nalaten is niet even goed als het geven van kennis aan dat kind."

Wat een mooie en lofwaardige leering, en die is ons door onzen eigen wijsgeer geschonken ! Waarom zoeken wij niet naar een weg om ons die eigen te maken ? Gedachtig aan het feit, dat onder ons, Chineezen in deze gewesten, er zeer veel zijn, die Confucius' zeer goede en nuttige leeringen of gezegden nog niet kennen, zijn wij, 20 personen, met elkaar overeengekomen een vereeniging met den naam „Tiong Hoa Hwe Koan" te vestigen."

Deze uitweiding over haar doeleinden is dus niets minder dan een loflied voor het Confucianisme !

In antwoord op de eerste vraag, die betreffende haar doel, van wijlen den heer Van Sandick, verklaarde de T. H. H. K. in 1908 : „De Tiong Hoa Hwe Koan is opgericht met het doel, kennis en zeden onder de Chineezen te bevorderen, opdat zij niet dom of laag van prestige zullen blijven". De nadere toelichting op dit antwoord luidde : „Reeds heel lang verlangden de Chineezen er naar, kennis en zeden te bevorderen. Een hoogstaande zedeleer is reeds vóór de geboorte van hun wijsgeer Confucius, die in zijn tijd de Chineesche klassieken omtrent de zedeleer en andere meer heeft herzien, onder de Chineezen te vinden. Den Chineezen behoeven slechts de oogen te worden geopend om verlost te zijn van hun domheid en laagstaanden toestand. Hieruit is de beweging de Tiong Hoa Hwe Koan op te richten ontstaan."

De doelstelling onderging sindsdien eenige malen wijziging, waarbij de voorziening van onderwijs aan de Chineesche jeugd duidelijker op den voorgrond treedt.

Bij de derde statutenwijziging, goedgekeurd bij Regeeringsbesluit dd. 18 Maart 1904, in de *Jav. Crt.* van 22 Maart 1904 opgenomen, kwam het voornemen op onderwijsgebied te werken pas goed tot zijn recht (sub *b* van art. 2):

„*b.* ter uitvoering van het sub *a* hiervoren bepaalde, het oprichten en onderhouden te Batavia en op andere plaatsen binnen Nederlandsch-Indië van gebouwen als anderszins, tot vergaderplaatsen ter bespreking der belangen van de vereeniging en andere zaken ten algemeenen nutte, zoomede het in stand houden van onderwijsinrichtingen ter bevordering van voorschreven doel: in geen geval in strijd met de wettelijke bepalingen en verordeningen."

De vereeniging was ondertusschen sinds 17 Maart 1901, dus nog in het eerste jaar van haar bestaan, in het bezit van een Chineesche school: de zorg voor onderwijs werd derhalve eerst eenige jaren daarna (1904) officieel in de statuten opgenomen.

Na de laatste wijziging, goedgekeurd bij Regeeringsbesluit dd. 1 Juli 1930, opgenomen in de *Jav. Crt.* van 18 Juli 1930, luidt de doelstelling (in art. 3):

„*a.* het bevorderen van onderwijs, in het bijzonder Chineesch cultuur-onderwijs;

b. het streven naar verhooging van het peil der en bevordering van beschaving en sociaal leven onder de Chineezen;

c. wederzijdsche hulpverleening onder de leden in het algemeen en bij sterfgevallen in het bijzonder;

d. het oprichten en in stand houden van een studiefonds."

De nadruk valt nu dus op onderwijsvoorziening, die in de eerste plaats wordt genoemd. Daarnaast komen andere werkzaamheden, die haar geen zuivere onderwijsvereeniging doen worden, terwijl het Confucianisme, als basis waarop het streven tot dusver gefundeerd was, er uit verdwenen is, een gevolg van het besef, dat het Confucianisme geen godsdienst maar een philosophisch stelsel is.

III. DE T.H.H.K. EN HET ONDERWIJS.

Wij hebben reeds gezegd, dat niet alle Chineezen de T.H.H.K. bij haar oprichting goedgunstig gezind waren.

Toen eenige bestuursleden op 11 Juni 1900 den President, den heer Phoa Keng Hek, met zijn verjaardag kwamen gelukwenschen,

bespraken zij deze critieken. Men zag in, dat men ook op voor outsiders zichtbare wijze moest arbeiden. De heeren Lie Kim Hok, Tan Kim San, Lie Hin Liam, Oey Koen Ie, Tan Tjong Long, Thio Sek Liong, Ang Sioe Tjiang, Khoe Siauw Eng en Khoe A Fan, allen reeds overleden, waren de eersten, die het idee opperden, de onderwijsvoorziening ten behoeve van het Chineesche kind in de arbeidssfeer van de T.H.H.K. te betrekken. Dit plan verwierf algemeene goedkeuring.

Reeds de volgende maand stelde men de brochure „Soerat Kiriman, enz." samen, waarin men na een uiteenzetting van de motieven tot vestiging van de vereeniging aankondigde, dat men ter bevordering van de kennis van letteren en talen scholen wilde stichten, en wel allereerst een school voor jongens, waarop de leerlingen in het Chineesche schrift en de Chineesche taal zouden worden onderwezen volgens een nieuw toentertijd in China en Japan toegepast systeem, hetwelk er op gericht was de leerlingen vlugge vorderingen te doen maken, en lessen in andere nuttige vakken zouden worden gegeven; dan een school voor meisjes, waarop den leerlingen het Latijnsche schrift in de Maleische taal zou worden onderwezen met iets van de Chineesche taal, Chineesche zedeleer en eenige nuttige vakken; en daarna een school, waar jongens-leerlingen Nederlandsch en Engelsch zouden kunnen leeren. De T.H.H.K. heeft derhalve ook aan het Nederlandsch gedacht, hetwelk zelfs vóór het Engelsch, dat thans een domineerende plaats in het leerprogramma van menige T.H.H.K.-school inneemt, werd genoemd !

Ruim 8 maanden later, op 17 Maart 1901, opende men de gepropageerde school: de „Sekola Tjina Tiong Hoa Hwe Koan". Haar eerste hoofdonderwijzer verkreeg zij door bemiddeling van Dr. Lim Boon Keng te Singapore. Deze was de heer Louw Koei Hong, dien Dr. Lim eigenlijk in zijn eigen dienst wilde stellen, doch gezien het grootere belang hem welwillend aan de T.H.H.K. afstond.

Al spoedig regende het bij de T.H.H.K. verzoeken, de school voor jongens ook voor meisjes toegankelijk te stellen zoolang zij nog niet tot de oprichting van de in haar voornemen liggende meisjesschool kon overgaan. Hieraan tegemoet komende, werd de school ook voor de meisjes opengesteld, zij het ook met de bepaling, dat de meisjes afzonderlijke banken zouden krijgen.

De T.H.H.K.-school werd derhalve een gemengde school. Het aantal meisjesleerlingen nam in den loop der tijden zoodanig toe,

dat men voor het toezicht op de meisjes zelfs een Chineesche dame aanstelde, die tot 1920 in dienst was!

Een kleine vijf maanden na de opening van de Chineesche School, werd de T.H.H.K. door het bloote toeval ook eigenaresse van een . . . . Engelsche school.

Te Batavia bezat nl. Dr. Lee Teng Hwee een Engelsche school, en deze droeg hij aan de T.H.H.K. over. De school werd per 1 September 1901 het eigendom van de vereeniging en werd sindsdien het „Yale Institute" of „Afdeeling C Tiong Hoa Hwe Koan" genoemd, terwijl Dr. Lee als hoofdonderwijzer aan de inrichting bleef verbonden tot 1903, waarna een Europeaan, de heer Thomas Davidson, hem opvolgde.

De op de T.H.H.K.-school toegepaste leermethode bewees al dadelijk haar deugdelijkheid. Na een vergelijkend examen met de leerlingen van de Gie Oh-school, die door den Chineeschen Raad gefinancierd werd, waarbij de T.H.H.K.-leerlingen de Gie Oh-leerlingen glansrijk in het vermogen het geleerde te begrijpen en vooral toe te passen overtroffen, werd de laatstgenoemde school bij besluit van den Resident van Batavia dd. 1 April 1902 aan de T.H.H.K. overgedragen, waarbij de T.H.H.K. een groot gedeelte van het tot zoover door den Chineeschen Raad aan de Gie Oh-school bestede bedrag (*f* 225 van *f* 300) als maandelijksche subsidie verwierf. In den loop der jaren is dit subsidiebedrag al naar gelang van den financieelen toestand van den Chineeschen Raad verhoogd dan wel verlaagd. Momenteel bedraagt die *f* 300 per maand. Als tegenprestatie heeft de T.H.H.K.-school de door den Chineeschen Raad gezonden kinderen van on- en minvermogenden als gratis-leerlingen aan te nemen; deze leerlingen worden dan ook „anak Kong Koan" („kinderen van den Chineeschen Raad") genoemd.

Na hetgeen wij geschreven hebben in ons artikel „De eigen onderwijsvoorziening der Chineezen" in dit tijdschrift (Afl. 1 van 1939), zullen wij hier de ontwikkeling der Chineesche scholen in Indië niet schetsen, maar ons uitsluitend bezig houden met de T.H.H.K.-school te Batavia, de zg. Pa Hua-school (Pa is afkorting van Pa Cheng = Batavia, en Hua komt in de plaats van „Chineesche School").

In den loop der jaren zijn in de leiding der school veel veranderingen gekomen. Had de T.H.H.K. in de eerste jaren van haar bestaan als het ware vier scholen, nl. een lagere jongensschool, een lagere meisjesschool, een Engelsche school voor jongens en

eene voor meisjes, waarna later de Chineesche school en de Engelsche school in elkaar samensmolten, zoodat er nog een jongensschool en een meisjesschool overbleven, met de invoering van de co-educatie, die begrijpelijkerwijze in den beginne veel tegenkanting ondervond, stond in 1928 de geheele school onder een hoofd.

Nadat de lagere school volgroeid was, dacht men natuurlijk aan een middelbare school, waar de jongelui verder zouden kunnen studeeren. In antwoord op één der vragen van den heer Van Sandick in 1908 deelde de T.H.H.K. hem mede, dat voor de oprichting van een Chineesche middelbare school op Java het Chineesche Ministerie van Onderwijs te Peking een som van 20.000 thails zilver had toegezegd, terwijl de Onderkoning Toan Hong te Nanking zich bereid had verklaard, jaarlijks 6.000 thails zilver bij te dragen, terwijl in 1910 de T.H.H.K. op voorstel van het Eerelid Lie Hin Liam besloot, een middelbare school te zamen met den heer Denyes van de Malaysia Methodist Mission te Buitenzorg in het leven te roepen.

Doch eerst in 1913 kon de T.H.H.K. zulk een school oprichten, waarop behalve Chineesch en Engelsch ook Nederlandsch werd onderwezen, welk vak aan mevrouw G. Kooyker werd toevertrouwd. Doch deze inrichting was geen lang bestaan beschoren: in Mei 1915 sloot zij haar deuren.

Desondanks werkte men onverdroten verder. Zonder veel ophef opende men de eerste klasse van een 3-jarigen benedenbouw van een middelbare afdeeling naar Chineesch model, welke in 1929 zijn eerste abituriënten afleverde. Toen begon men met den 3-jarigen bovenbouw, welke in 1933 zijn eerste eindexamen hield. En sindsdien huisvest de T.H.H.K. in haar gebouwen te Patekoan ook een middelbare school.

Vóórdien gaf de school ook middelbaar Engelsch onderwijs om de leerlingen klaar te stoomen voor de Matriculation-examens van de Hongkong University. Men begreep echter, dat dit onmogelijk het doel van de T.H.H.K. kon zijn, men streefde dan ook steeds naar een werkelijke Chineesche middelbare school, welke thans een voldongen feit is.

De voertaal op school is het Mandarijnsch-Chineesch. Het is wijlen de heer Phoa Keng Hek, de eerste President (1900-1923), geweest, die voorgesteld heeft, het Mandarijnsch-Chineesch, niet het Fukiensch-Chineesch, Hakkaasch-Chineesch of ander Chineesch dialect op school te gebruiken. Hierin weerspiegelt zich

één der doeleinden van de T.H.H.K. op overduidelijke wijze, het tot elkaar brengen van de verschillende Chineesche bevolkingsgroepen, Totokkers zoowel als Peranakans, Fukiens, Hakka's, Kongfoe's en zoo al meer met eliminatie van de provinciale verschillen. Bovendien is het Mandarijnsch-Chineesch de officieele Chineesche taal, die een der bindmiddelen van het Chineesche volk is.

Interessant is het, de vereeniging zelf te hooren uitweiden over de beweegredenen, waarom zij het idee heeft gekregen gelegenheid tot het aanleeren van de eigen taal te verschaffen. No. 2 van Van Sandick's vragen luidde: ,,Door welke middelen tracht zij haar doel te bereiken?'' Het antwoord was kort: ,,Door onderwijs te geven''. Hiernaast werd echter een uitvoerige nadere toelichting gegeven als volgt:

,,Veertien of vijftien jaren geleden meenden de Chineezen slechts, dat het noodzakelijk was, het Nederlandsch te leeren om in kennis vooruit te gaan. Ook voor de zeden dacht men, dat de kennis van die taal essentieel was, omdat in Ned.-Indië de Chineezen onder de Nederlandsche vlag leven. De Chineezen hier te lande weten, dat de Nederlanders niet graag zien, dat de Chineezen het Nederlandsch kennen, wat heel anders is gesteld met de Engelschen, die kennelijk blij zijn, wanneer men hun taal kent. Desondanks — weer gedachtig aan het feit, dat zij onder de Nederlandsche vlag leven — verliezen de Chineezen hun genegenheid tot het leeren van het Nederlandsch niet; overigens verlangen zij die taal te kennen *niet* opdat zij daarin met de Nederlanders zullen kunnen converseeren, met wie zij in het Maleisch kunnen spreken, maar omdat die voor handelszaken noodig is, want alle Gouvernements regelingen zijn in het Nederlandsch gesteld evenals handelscontracten en andere stukken meer. Men kan zeggen, dat de kennis van het Chineesche schrift en de Chineesche taal onder de Peranakan-Chineezen haast verdwenen is. Zij spreken en schrijven in het Maleisch, omdat zij zich niet veel moeite geven het eigen schrift en de eigen taal te leeren, doch een voorliefde ten aanzien van het Nederlandsch betoonen. Alleen aan hun cultureel leven zijn zij als Chineezen herkenbaar. Maar voor het leeren van het Nederlandsch staat den Chineezen slechts een smalle weg open. Alleen rijke lieden — dit ook met veel moeite — kunnen hun kinderen op de goed georganiseerde gouvernementsscholen doen gaan. Daarom zijn de Chineezen genoodzaakt een andere richting in te slaan, vooral wanneer men bedenkt, dat al waren zij het

Nederlandsch machtig, zij dit in Indië toch niet veel zouden kunnen gebruiken, omdat de beweging der Chineezen hier erg nauw begrensd is vanwege het Chineesche wijken- en passenstelsel. Er zijn veel ondernemingen van Nederlanders, die Chineesche geemployeerden in dienst willen stellen, maar zij ondervinden veel beletsels van het Chineesche wijken- en passenstelsel. Eenige jaren geleden maakte dit een punt van bespreking uit van een vergadering der Soekaboemische Landbouwvereeniging, zoodat de hulp van den Gouverneur-Generaal werd ingeroepen, maar de Gouverneur-Generaal kon zich met deze zaak niet inlaten, daar ze tot de bevoegdheden van den Resident behoort. Daarentegen wordt in de andere werelddeelen het Nederlandsch minder gebezigd, en de diverse wetenschappen kunnen de Chineezen ook verwerven door een andere taal te leeren, voordat de in de Europeesche talen geschreven boeken in het Chineesch zijn vertaald. De Chineezen te Batavia kwamen toen op de gedachte het eigen schrift en de eigen taal alsmede het Engelsch te leeren (spatie van ons, N. J. L.). Zij hebben ook gezien, dat voor menschen, die deze beide talen beheerschen, bij het verlaten van Java na slechts 2 à 3 dagen varens (Straits Settlements) de halve wereld dan openstaat voor de toepassing van hun kennis. Maar nadat de T. H. H. K. is opgericht — nogmaals omdat men onder de Nederlandsche vlag leeft — heeft haar bestuur ook een Hollandsche school voor de Chineezen willen stichten. De T. H. H. K. heeft ten deze naar haar vermogen gepoogd en is ook in correspondentie met het Algemeen Nederlandsch Verbond getreden. Maar tot haar spijt is zij niet in staat een Hollandsche school op te richten, daar de onkosten hiervan zwaarder zullen blijken te zijn dan dat deze vereeniging die zal kunnen dragen, terwijl over haar rekest, een groote geldloterij te mogen houden, welker baten aan het stichten van bedoelde school zullen worden besteed, welk verzoekschrift zij reeds op 28 Februari 1903 heeft ingediend, nog niet goedgunstig werd beschikt. Dat de hier te lande levende Chineezen nog altijd van het Nederlandsch houden is wel gebleken bij de opening van de Gouvernenents Hollandsch-Chineesche School op 1 Juli 1908, waarop desondanks veel Chineesche kinderen kwamen leeren."

Ziedaar de motieven, waarom de T. H. H. K. het Chineesche onderwijs in haar werkzaamheden heeft betrokken.

Vermeldenswaard is de uitzending van leerlingen naar China.

De eerste 21 leerlingen tellende groep vertrok op 2 Februari 1907, begeleid door den heer Tong Hong Wie, een ex-onderwijzer van de T.H.H.K., en den heer Thio Sek Liong, Secretaris der vereeniging. Een unicum is dit ontegenzeglijk, voornamelijk door het feit, dat de uitzending door de vereeniging plaats vond, die zich verder met de financieele regeling daarvan belastte.

Tnans heeft de T.H.H.K. — Batavia in haar gebouwen op Patekoan: (a) een lagere school, bestaande uit een aanvangsklas en 6 klassen, waar vanaf de 4de klasse het Engelsch wordt onderwezen, (b) een algemeen vormend middelbare afdeeling bestaande uit een 3-jarigen benedenbouw en een 3-jarigen bovenbouw, waarop het Nederlandsch vanaf de 1ste klasse van den benedenbouw een der vakken is, (c) sinds 1936 een 3-jarige handelsafdeeling aansluitende op den 3-jarigen benedenbouw van de middelbare school, en (d) sedert eind 1939 een normaal-cursus ter opleiding van leerkrachten ten behoeve van Chineesche scholen in Ned.-Indië, welke in de middaguren lessen geeft.

In de laatste jaren is het leerlingen-aantal enorm gestegen. In 1933 werd de 1000 reeds overschreden; in het jaar 1936 werd het getal 1165 bereikt. Het maandelijksche gemiddelde aantal leerlingen in 1938 bedroeg niet minder dan 1139, te verdeelen in 404 leerlingen op de middelbare afdeeling en 735 leerlingen op de lagere school!

De school puilt dan ook letterlijk uit. Twee aan haar achterzijde aangrenzende perceelen zijn reeds door aankoop „geannexeerd", maar nog steeds heeft men meerdere ruimte noodig. Eén der problemen, waarvoor de T.H.H.K. bij haar 40-jarig jubileum staat, is dan ook: zoo mogelijk haar middelbare school ergens anders onderdak te brengen.

IV. DE BEGRAFENISFONDS-AFDEELING VAN DE T.H.H.K.

De Chineesche School, geopend op 17 Maart 1901, had nog nauwelijks een maand bestaan, of de T.H.H.K. nam een andere taak op zich, die geheel verschillend van aard is.

Op voorstel van den heer Ang Sioe Tjiang, Vice-President, werd in April 1901 besloten een afdeeling tot onderlingen steun bij sterfgevallen onder de daarin aangesloten leden in het leven te roepen. Dit kwam ingaande 12 October 1901 (den eersten dag

van de Chineesche Negende Maand van het Confuciusjaar 2452) tot stand. De T.H.H.K. betrad daarmede het arbeidsveld van de begrafenisfondsen.

Deze afdeeling werd Afdeeling B genoemd. Afdeeling A is die, welke voor de algemeene zaken — onderwijs ! — der vereeniging heeft te zorgen.

Tot de Afdeeling B werden menschen tot en met den leeftijd van 55 jaar als leden toegelaten. Wanneer een lid overleed, hadden de andere leden elk *f* 0,50 te betalen, de opbrengst waarvan, na aftrek van een zeker bedrag voor o.a. porti, der familie van den gestorvene werd ter hand gesteld.

De animo hiervoor bleek zeer groot te zijn, mede onder hen, die de 55 gepasseerd waren.

Ten einde deze laatsten tegemoet te komen, besloot de T.H.H.K. op 10 Februari 1907 een andere afdeeling op te richten, welke menschen van ouder dan 55 jaar, die van de Afdeeling B uitgesloten waren, tot leden aannam. Deze werd Afdeeling F genoemd (Afd. C was de Engelsche school van de T.H.H.K., Afd. D of „Roemah Dokter Amal" een polikliniek onder leiding van den bekenden Chineeschen arts Dr. Lim Njat Fa, die later directeur van de C.B.Z. van Semarang werd, terwijl Afd. E een soort studiefonds of liefdadigheidsfonds was).

De Afdeeling B nam gestadig in bloei toe. Zij telde vele duizenden leden, over den geheelen archipel verspreid, te wier behoeve een voldoend aantal plaatselijke agentschappen werd gevestigd.

Daarna gingen de zaken echter berg-af. De betalingen kwamen niet vlot binnen. De achterstand werd hoe langer hoe grooter, zoodat in 1923, in welk jaar het ledental iets boven de 1500 lag, op voorstel van den heer Lim Soen Kim, lid van de Financieele Commissie welke met de contrôle van de Afd. B was belast, niet minder dan precies 500 leden werden geschorst !

Intusschen bleek de Afd. F een mislukking te zijn. In 1925 had zij slechts 46 leden, waarvan alleen 26 hun financieele verplichtingen goed nakwamen ! Men besloot derhalve geen nieuwe leden tot deze afdeeling toe te laten, welke daarop in de Afdeeling B als Afd. B-extra werd opgenomen.

Maar nog altijd bleek, dat de Chineesche maatschappij behoefte had aan een begrafenisfonds, dat ook ouderen dan 55-jarigen tot zijn lidmaatschap toeliet. Met de laatste wijziging van de reglemen-

ten van de Afd. B (19 Juni 1938) werd daarom dan ook besloten, deze ouderdomsgrens te verlengen tot 70 jaar.

Het is ons gedurende vele jaren opgevallen, dat de leden van de Afd. B van de T.H.H.K. een hoogen ouderdom bereiken. Dit kunnen wij met eenige ons ten dienste staande cijfers aantoonen :

In het jaar 1938, het jaar van het laatste uitgebrachte rapport op het oogenblik dat wij dit schrijven, zijn 9 heeren-leden en 13 dames-leden gestorven. De oudste van de heeren-leden bereikte den ouderdom van 77 jaar en de jongste werd 62 jaar oud. Hun totaal aantal leeftijdsjaren bedroeg 637; de gemiddelde ouderdom van de overleden heeren was dus 70,77 jaar. Dit gemiddelde was bij de dames-leden zelfs nog gunstiger. Van de 13 dames stierf er maar één in den ouderdom van lager dan 70 jaar, nl. 53 jaar oud. De oudste bereikte den leeftijd van 87 jaar. De gemiddelde ouderdom bij de overleden dames-leden was in 1938 (1007 : 13 =) . . . . 76,97 jaar !

De voorgaande jaren vertoonen hetzelfde beeld.

Hieronder laten wij de cijfers van de jaren 1932, 1933 en 1934 volgen :

Jaar :	Gemidd. mannen :	Gemidd. vrouwen :
1932	66,29 j.	58,2 j.
1933	72,22 j.	68,58 j.
1934	75,18 j.	70,83 j.

En dat terwijl bij de toelating de candidaten niet eens medisch onderzocht worden ! Alleen heeft een vertegenwoordiger van het bestuur zich van de gezondheid van den candidaat te vergewissen, en daarmede is de „keuring" afgeloopen ! Ons moet van het hart, dat het lidmaatschap van de Afd. B van de T.H.H.K. zegeningen met zich schijnt te brengen.

Hoewel oogenschijnlijk tusschen de werkzaamheden van de T.H.H.K. op onderwijsgebied en die op het terrein van begrafenisfondsen geenerlei verband bestaat, is dit in wezen niet zoo.

Wij zullen hier echter het woord aan de vereeniging zelve laten.

In antwoord op Van Sandick's vraag, hoeveel leden de vereeniging telde en hoe groot de inkomsten waren, verklaarde de T.H.H.K. in 1908, dat de Bataviasche vereeniging alleen reeds meer dan 5000 leden bezat, terwijl de contributie *f* 0,50 per maand bedroeg; behalve contributies, waarvan de opbrengst voor de dekking der onkosten niet toereikend was, ontving de kas der

vereeniging ook verstevigingen door schenkingen en collectes. De nadere toelichting hierop luidde als volgt : „Ten einde haar onkosten er door mede te doen dragen, heeft de T.H.H.K. — Batavia ook een begrafenisfonds gesticht, van hetwelk zij een klein bedrag kortingsgeld (dit is het van de uitkeering aan de nabestaanden der overleden leden afgetrokken bedrag, N.J.L.) kan verkrijgen telkenmale er een lid overleden is. Maar dit kortingsgeld moet geaccumuleerd worden en niet worden aangewend, alvorens daartoe de toestemming van de Algemeene Vergadering bekomen is."

Waaruit men ziet, dat de begrafenisfonds-afdeeling der vereeniging een middel is om haar werkzaamheden te bekostigen.

V. CULTUREELE AANGELEGENHEDEN.

Daar de T.H.H.K. bedoeld was als een algemeene Chineesche vereeniging, is het slechts logisch, dat bij de totstandkoming van haar school de eerste hoofdonderwijzer, behalve les geven in de school, ook minstens éénmaal per week een lezing moest houden, welke voor een ieder toegankelijk was. De opkomst bij de eerste lezing was echter van zulk een ontmoedigenden aard, dat besloten werd, dat de tweede geen openbare meer zou zijn. Maar nog was het resultaat magertjes. Men staakte daarop de lezingen. Voortaan had de hoofdonderwijzer één keer per maand een of meer hoofdstukken uit de „Hsiao Hsio" („De Kleine Leering") in het Maleisch uiteen te zetten, en deze verhandeling zou in eenige Maleische couranten worden geplaatst.

Op 22 October 1900 werden twee commissies geschapen, die de opdracht kregen resp. de gebruiken bij sterfgevallen en die bij huwelijken onder de Chineezen te bestudeeren en een ontwerp ter verbetering daarvan bij het bestuur in te dienen. Het werk van beide commissies liep echter niet bijzonder vlot van stapel. Maar in 1906 wist de T.H.H.K. een complete regeling ter vereenvoudiging van huwelijksvieringen, met name die, die in het gebouw der vereeniging of der afdeelingen plaats zouden vinden, samen te stellen en in druk te doen verschijnen. Bij zulke huwelijken kreeg de President of één der Vice-Presidenten tot taak de huwelijksakte voor te lezen, waarmede de huwelijksplechtigheid afgeloopen was.

Een heel teere vraag, uit Pemalang ontvangen, werd op de bestuursvergadering van 30 December 1901 behandeld. Het advies van de T.H.H.K. werd nl. gevraagd voor het geval, waarin bij een voorgenomen huwelijk, waarvan de huwelijksdag reeds bepaald was, één der ouders van één der verloofden stierf. De vereeniging adviseerde, dat, wanneer in zulk een omstandigheid de huwelijksdatum reeds was vastgesteld, deze diende te worden vervroegd tot op den dag van overlijden van bedoelden ouder of op den daaropvolgenden dag; was echter nog geen datum vastgesteld, dan diende de huwelijksvoltrekking eveneens plaats te vinden op den sterfdag of op den daaropvolgenden dag ten huize van die zijde, die niet door het sterfgeval werd getroffen, dan wel van één der familieleden. De huwelijksplechtigheden behoorden binnen een dag klaar te zijn, waarna de jonggetrouwden den rouw voor den overledene moesten aannemen.

In Augustus 1902 ontving de T.H.H.K. de volgende werkelijk interessante en moeilijke vragen, haar door één harer leden te Tangerang gesteld : 1. Wat is eigenlijk de werkelijke godsdienst der Chineezen? 2. Op welke wijze moeten wij dien feitelijk beoefenen? 3. Is de leer van Confucius onze godsdienst? 4. Welken godsdienst belijden wij vanaf de oudheid tot op den tegenwoordigen tijd? 5. Liggen het aanbidden van godenbeelden in tempels en de vooroudervereering in de lijn van onzen godsdienst?

Om deze vragen zoo nauwkeurig mogelijk te beantwoorden werd een commissie benoemd. Het zeer uitvoerige antwoord, de samenstelling waarvan niet minder dan 4 à 5 maanden gevergd had, besloeg . . . . tientallen folio's !

De T.H.H.K. heeft ook een boek over de Hauw (Ouderliefde) uitgegeven. In Augustus 1901 werd besloten, een commissie te benoemen, aan welke de vertaling van eenige artikelen van de „Ta Tsing Leu Lee" (Chineesch Wetboek van de Tsing-dynastie, 1644 — 1912) werd opgedragen.

Later namen echter de activiteiten van de T.H.H.K. op cultureel en andere gebieden af. Begrijpelijk is dit wel. Want naarmate haar onderwijsvoorziening, die behalve het Chineesch ook het Engelsch omvatte, een hoogere vlucht nam, verkreeg die verreweg de meeste aandacht van de vereeniging, zoodat andere aangelegenheden op den achtergrond geraakten. Haar afdeeling B vereischte eveneens veel studie ten behoeve van eventueele verbeteringen. Daarenboven zijn er vereenigingen ontstaan, die zich speciaal op religieus

gebied bewegen, bv. de Khong Kauw Hwee, welke zich de studie en bevordering van het Confucianisme ten doel stelt, aan welke cultureele, inzonderheid godsdienstige, vraagstukken best zijn toevertrouwd.

VI. HET SOCIALE WERK VAN DE T.H.H.K.

De T.H.H.K. moest noodwendig het sociaal gebied betreden, vooral waar er in de dagen van haar oprichting onder de Chineezen niets was, dat maar eenigszins op een sociaal leven geleek.

Eén harer voornaamste prestaties hierop was haar zg. Afdeeling De Tiong Hoa Hwe Koan of Roemah Dokter Amal (Liefdadigheids-Polikliniek).

De bekende Chineesche arts Dr. Lim Njat Fa had het bestuur te kennen gegeven, dat hij bereid was gratis geneeskundige hulp aan on- en minvermogende Chineezen te verleenen, indien de Tiong Hoa Hwe Koan te dien einde een lokaliteit beschikbaar wilde stellen, alwaar hij eenmaal per week spreekuur zou houden, en voorts de voorgeschreven medicijnen wilde verstrekken. Met alle voortvarendheid nam de T.H.H.K. dit voorstel aan en voerde het uit. In de maand Maart 1902 kwam deze polikliniek tot stand.

Ook een Chineesch opgeleid geneesheer (sinshe) bood der T.H.H.K. zijn diensten aan. Er kwamen echter bitter weinig menschen zijn hulp inroepen.

De polikliniek bewees echter haar noodzakelijkheid. Het was daarom met groot leedwezen, dat het bestuur deze zoo nuttige instelling in verband met de overplaatsing van Dr. Lim Njat Fa naar Semarang moest opheffen (Juni 1904). Sindsdien hebben twee Europeesche artsen hun medewerking aan de Tiong Hoa Hwe Koan aangeboden (Dr. de Rochement in 1904 en Dr. A. Wörster in 1908), maar het bestuur heeft geen gebruik daarvan kunnen maken, daar de Roemah Dokter Amal veel uitgaven vergde. De kas van de ontbonden Afdeeling D werd echter geruimen tijd in stand gehouden ten einde bij voorkomende epidemieën onmiddellijk hulp in den vorm van gratis verstrekking van geneesmiddelen te kunnen verleenen.

Op 23 Augustus 1902 besprak het bestuur van de T.H.H.K. het voorstel van den heer Thung Bouw Kiat om een rekest bij den hoofdinspecteur van den Post- en Telegraafdienst in te dienen met

het verzoek op verschillende punten in de Chineesche wijk brievenbussen te plaatsen. In verband hiermede werd besloten genoemd rekest in te dienen, den wensch kenbaar makende, dat drie brievenbussen in de Benedenstad, nl. te Djagal Kerbo, Kongsi Besar en Pintoe Ketjil, zouden worden geplaatst.

De T.H.H.K. had verder de zg. Afdeeling E. Deze schijnt een soort liefdadigheidsfonds te zijn geweest. Toen in het jaar 1907 voor de eerste maal leerlingen naar China werden uitgezonden, werd besloten, dat, indien noodig, de reiskosten door deze afdeeling mochten worden voorgeschoten. In het jaar 1914 werd door den voorzitter van de Afdeeling E, den heer Lie Hin Liam, bij de besprekingen van het oprichten van een Afdeeling Fonds Amal — Liefdadigheidsfonds — voorgesteld, de Afd. E met het in het leven te roepen Liefdadigheidsfonds te combineeren, hetgeen echter niet de algemeene goedkeuring vermocht weg te dragen. Althans werd op 20 Februari 1915 de oprichting van het Fonds Amal officieel goedgekeurd. Nu bestaat de Afd. E niet meer.

Zooals zijn naam reeds aanduidt, was het Fonds Amal geheel en al op liefdadigheidsleest geschoeid. Het fonds verkreeg zijn voornaamste middelen van de Chineesche copra-handelaren in Bantam, met welker opbrengst verschillende Chineesche scholen (de T.H.H.K.-school te Batavia en verder de scholen in Bantam in het gebied, waar de copra-handelaren woonden, nl. in Pandeglang, Menes, Laboean en Tjilegon) en de vereeniging Hoa Kiauw Tie Yok Hwee te Batavia ondersteund werden. Dit Fonds Amal had zijn eigen bestuur. De groote wereldoorlog van 1914 — 1918 bracht echter een algeheele ontwrichting in de organisatie hiervan. De handel, ook die in copra, stagneerde en het Fonds zag zich als gevolg daarvan van zijn grootste bron van inkomsten beroofd. Het wist zich weliswaar nog eenigen tijd staande te houden, maar moest toch eindelijk definitief worden ontbonden.

Men kan thans niet over de T.H.H.K. spreken zonder mede van het zg. Fonds Lie & Tan gewag te maken.

Dit fonds is uniek niet alleen in de geheele geschiedenis van de T.H.H.K. — Batavia, maar ook in de annalen van de Chineesche beweging hier te lande.

Het was in het jaar 1919, dat de T.H.H.K. verblijd werd met een vorstelijke schenking door den heer Lie Hin Liam, Kapitein der Chineezen, één der oprichters en eerelid van de vereeniging, bestaande uit 36 aandeelen à *f* 1000,— van een huizenbedrijf,

juweelen en sieraden ter waarde van *f* 10.252.— en contanten ten bedrage van *f* 1.805,70, alles te zamen *f* 48.057,70, vormende het aandeel van den heer Lie in de nalatenschap van zijn broeder, wijlen den heer Lie Hin Liang, en verder een perceel van hemzelf. In de voorwaarden, die aan de schenking gekoppeld werden, waren ook opgenomen de bepalingen, dat de T.H.H.K. een Fonds, onder den naam van ,,Fonds Lie Hin Liang dan Tan Koei Nio", dat niet mag worden opgeheven zoolang de T.H.H.K. bestaat, moest stichten, dat van de opbrengst van den verkoop der aandeelen en sieraden een bedrag ad *f* 4000,— den heer Lie diende te worden ter beschikking gesteld om door hem te worden vermaakt aan het Futan College te Shanghai en de Tiong Hoa Hwe Koan Im Gak Poh (Muziek-afdeeling van de T.H.H.K.), dat men de hoofdsom zooveel mogelijk onaangeroerd moest laten en slechts de rente mocht gebruiken om de verliezen van de T.H.H.K. te dekken, dat, wanneer hiervan nog een bedrag overblijven mocht, de T.H.H.K. dit aan liefdadigheidsdoeleinden kon besteden, en voorts dat de T.H.H.K. met de middelen daarvan de graven van de familieleden van den heer Lie, wanneer deze later Batavia mocht verlaten, moest onderhouden en voor deze overledenen op de gebruikelijke tijden moest offeren. Daarna werd op verzoek van den schenker het Fonds, dat kortheidshalve ,,Fonds Lie & Tan" wordt genoemd, niet meer door het bestuur van de T.H.H.K. beheerd, doch in een stichting met een eigen bestuur, dat echter door de jaarlijksche algemeene ledenvergadering van de T.H.H.K. wordt benoemd, omgezet.

Het ,,Fonds Lie & Tan" vormt een waardevollen ruggesteun voor de T.H.H.K., waardoor de T.H.H.K. o.a. meer sociaal werk kan verrichten. Op zich zelf is het één der mooiste uitingen van Chineeschen liefdadigheidszin.

VII. DE GROOTE VLUCHT VAN DE T.H.H.K.

Een van de grootste verdiensten van de T.H.H.K. is wel, dat zij een prikkel heeft gegeven tot de oprichting van soortgelijke vereenigingen in geheel Ned.-Indië.

Begonnen door Buitenzorg, waar 12 Chineesche ingezetenen in het 3de jaar van het bestaan van de T.H.H.K., op 2 November 1902, een Chineesche school oprichtten met den naam van ,,Sekola

Tjina T.H.H.K. di Bogor", werden al heel spoedig op vele andere plaatsen Chineesche scholen in het leven geroepen, die onder de supervisie van de T.H.H.K. werden gesteld.

Het werd dus noodzakelijk, statutair te voorzien in de mogelijkheid tot oprichting van afdeelingen.

In de gewijzigde statuten, goedgekeurd bij Regeeringsbesluit van 18 Maart 1904, opgenomen in de *Jav. Crt.* van 22 Maart 1904, werd sub *b* van art. 2 o.a. bepaald: „ter uitvoering van het sub *a* hiervoren bepaalde, het oprichten en onderhouden te Batavia en op andere plaatsen binnen Nederlandsch-Indië (spatieering van ons, N.J.L.) van gebouwen als anderszins, tot vergaderplaatsen ter bespreking der belangen van de vereeniging en andere zaken ten algemeenen nutte, ... ".

Zoo kon de T.H.H.K. voortaan afdeelingen stichten.

In 1908 berichtte de T. H. H. K. den heer Van Sandick in antwoord op één zijner vragen, dat zij toentertijd niet minder dan 15 afdeelingen bezat, nl. te Tanah Abang, Tangerang, Serang, Tjiandjoer, Bandoeng, Indramajoe, Poerbolinggo, Soekaradja, Banjoemas, Soemedang, Tjilatjap, Poerwokerto, Bandjermasin, Blinjoe en Pangkal-Pinang. In 1914 telde de T.H.H.K. zelfs 25 afdeelingen.

De prestatie te Batavia heeft ook in het buitenland aandacht getrokken. In 1904 werd een brief ontvangen uit .... Kwala-Lumpur (Selangor), berichtende, dat de Chineezen te dier plaatse eveneens een dergelijke vereeniging en een Chineesche school wilden oprichten, waartoe men om toezending van de statuten en huishoudelijke reglementen van de vereeniging en verder van schoolboeken verzocht.

Het was alweer Buitenzorg, dat het voorbeeld gaf tot het leiden van een zelfstandig bestaan. In 1905 verkreeg de afdeeling aldaar van de T.H.H.K. — Batavia rechtspersoonlijkheid, waardoor die een aparte T.H.H.K.-vereeniging werd. Al heel spoedig werd een tweede afdeeling onafhankelijk, daarna een derde, enz.

Ondertusschen kreeg de T.H.H.K. — Batavia veel last van haar afdeelingen, vooral waar een groot aantal daarvan niet in staat was, aan hun financieele verplichtingen ten opzichte van de moedervereeniging te voldoen. Zoo werd in 1913, na een 9-jarenlange ervaring met het bezit van afdeelingen, door de jaarlijksche algemeene ledenvergadering besloten, het bestuur te machtigen, de in hun verplichtingen te kort schietende afdeelingen te ontbinden.

Sindsdien ging de T.H.H.K. er niet licht toe over, nieuwe afdeelingen op te richten, integendeel adviseerde men zelfs bestaande afdeelingen een eigen rechtspersoonlijkheid aan te vragen. Bij haar 40-jarig jubileum bezit de T.H.H.K.-Batavia nog maar 3 afdeelingen, nl. te Tangerang, Pangkal-Pinang en Oeloe-Siaoe. Verzoeken van vereenigingen om als afdeelingen te worden erkend ontvangt de T.H.H.K. nog nu en dan, maar in de laatste jaren zijn geen nieuwe afdeelingen gesticht.

Er zijn derhalve veel T.H.H.K.-vereenigingen, die in den beginne afdeelingen van de T.H.H.K. — Batavia waren. Naast deze bestaat er een groot aantal T.H.H.K.'s, dat altijd een zelfstandig bestaan heeft geleid, hoewel voor de oprichting daarvan inlichtingen van Batavia werden ingewonnen. De T.H.H.K.'s van Semarang, Malang en Soerabaja b.v. zijn nimmer organisatorisch aan Batavia verbonden geweest.

Het initiatief van Batavia heeft derhalve talrijke T.H.H.K.-vereenigingen, welke bijna alle zuiver schoolvereenigingen zijn, doen ontstaan.

VIII. DE TEGENWOORDIGE TOESTAND VAN DE T.H.H.K. — BATAVIA.

Natuurlijk kunnen wij niet alle onderdeelen van de geschiedenis van de T.H.H.K. — Batavia in dit artikel behandelen. Belangstellenden verwijzen wij naar het boek „Riwajat 40 Taon dari T. H. H. K.-Batavia", dat ter gelegenheid van het 40-jarig jubileum zal worden uitgegeven.

Een vergelijking van haar activiteit in het begin van haar bestaan en die van thans toont ons, dat het arbeidsveld van de T.H.H.K. — Batavia is ingekrompen.

Bemoeide zij zich in haar eerste jaren met alle zaken, die voor de Chineezen van belang waren of die hun aangingen, de taak, waarmee zij zich sinds de opening van haar school en later bij de totstandkoming van haar afdeeling B tot onderlingen steun bij sterfgevallen belast, is reeds van zoodanigen omvang, dat al haar aandacht er door in beslag genomen wordt. Waar dit het geval is, mogen wij het als juist beschouwen, dat de vereeniging zich geleidelijk gaat bepalen tot het bevorderen van het onderwijs en haar afdeeling B. Religieuze aangelegenheden kunnen worden overgelaten aan speciaal met het oog daarop gestichte vereenigingen

zooals de Khong Kauw Hwee, de vereeniging ter bevordering van het Confucianisme. Haar voormalige Afdeeling D of Roemah Dokter Amal ligt vanzelfsprekend meer in de lijn van daartoe geëigende vereenigingen, bv. de Jang Seng Ie-hospitaalvereeniging. Voor het oprichten van een studiefonds, dat ook in de doelstelling in haar tegenwoordige statuten is opgenomen, heeft de vereeniging niet veel gedaan; de Chineezen hebben overigens reeds het Chung Hsioh Studiefonds. Toen de eerste Chineesche muziekvereeniging te Batavia, de Tiong Hoa Im Gak Hwe, opgericht werd, werd zij een afdeeling van de T.H.H.K. (sinds 1914) onder den naam van T. H. H. K. Im Gak Poh (= Muziek-afdeeling van de T.H.H.K.); in 1923 scheidde deze afdeeling zich van de T.H.H.K. af en werd zij een zelfstandige muziekvereeniging.

Maar nog is haar taak niet licht, vooral die op onderwijsgebied!

Ter bevordering van goede discipline werd in 1935 op voorstel van den 1sten Secretaris, den heer Tan Boen Seng, een padvinderij — voor de tweede maal in haar geschiedenis — opgericht, waarvoor een speciale leermeester werd geëngageerd. De T.H. H.K.-padvinders en padvindsters zijn bij de N.I.P.V. aangesloten.

De sportaangelegenheden der leerlingen vormen mede één der zorgen van het bestuur. Men moet weten, dat op de T.H.H.K.-school te Batavia de sport zeer intensief wordt beoefend; ook voor dit onderdeel van het onderwijs is een aparte onderwijzer in dienst genomen. Om aan meer dan 1000 leerlingen onderricht in de sport te geven, moet men, ondanks het feit, dat het onderwijs daarin groepsgewijze plaats vindt, de beschikking over een daarop berekend sportveld hebben, en dit ontbreekt tot dusver nog steeds. De T.H.H.K. is daarom dan ook doende, naar een geschikt sportveld uit te zien.

Haar lokaliteiten schieten langzamerhand te kort in de huisvesting van de meer dan 1000 leerlingen. De pogingen, de middelbare afdeeling in een apart gebouw onder te brengen, mochten nog steeds niet met succes worden bekroond. Bij den grooten toeloop der leerlingen in de laatste jaren — parallel-klassen kent de school reeds vele jaren — en de beperkte plaatsruimte zijn er dan ook stemmen in het bestuur opgegaan, restrictie bij de toelating der leerlingen toe te passen.

De bibliotheek van de T.H.H.K. is eene, die werkelijk noemenswaardig is. Reeds de eerste statuten gewaagden van plannen boekwerken te verzamelen voor de bevordering van algemeene kennis

en leer, hetgeen zeggen wil, dat de vereeniging ook een bibliotheek zou oprichten. En dat heeft zij gedaan. Ernstig heeft zij er steeds naar gestreefd, waardevolle boeken aan te schaffen. In 1903 werden op de veiling ten huize van wijlen den Kapitein der Chineezen Tan Boen Koey te Mr. Cornelis boeken gekocht ter waarde van *f* 700! Door aankoopen en schenkingen herbergt de bibliotheek van de T.H.H.K. per ultimo December 1938 niet minder dan 22.707 boeken en 4400 tijdschriften! Onder de boekwerken bevinden zich ook de Chineesche encyclopaedie „Sze Ku Cheng Pen", bestaande uit 2000 deeltjes, en de kostbare „Encyclopaedia Britannica" Tiong Hoa Hwe Koan.

Ondanks de inkrimping harer werkzaamheden heeft de T.H.H.K. met haar tegenwoordige taak reeds handen vol werk. De geest, die de vereeniging bij de totstandkoming heeft bezield, nl. vertrouwen op zelf kunnen, kenmerkt haar thans nog: met goeden moed bouwt men voort.

STERFTEVERHOUDINGEN IN DE STAD BANDOENG (1)

DOOR W. BRAND

Bandoeng is de enige stad in Nederlands-Indië, waar een bevolkingsregister voor Europeanen en Chinezen, zowel als voor Inheemsen wordt aangehouden. De registratie van de Europese bevolking werd begin 1918 ter hand genomen, van September 1920 dateert de bevolkingsboekhouding voor de Chinezen en gelijktijdig werd ook de registratie der Inheemse bevolking begonnen. Bijna twintig jaren worden dus allerhand gegevens van de drie bevolkingsgroepen te Bandoeng verzameld en het was te verwachten, dat het materiaal reeds een bron voor demografisch onderzoek zou opleveren.

Alvorens nader in te gaan op de tendenzen, die het verschijnsel sterfte in de twee genoemde decennia vertoont, is het nuttig iets over de historie van Bandoeng te vermelden. Ook dient wat van de locale atmosfeer gezegd te worden, opdat men de achtergrond gaat zien, waartegen onze beschouwingen over de sterfte verschijnen.

In 1810 gelastte de G.G. Daendels den Regent van Bandoeng zijn hoofdplaats Bandoeng te verleggen naar de plaats, waar de rivier de Tjikapoendoeng de Grote Postweg sneed. [1]) Oorspronkelijk lag deze hoofdnegorij bij de samenvloeiing van Tjitaroem en Tjikapoendoeng, een 5 km zuidelijk van deze nieuwe vestiging. Een dessa, tot heden Dajeuh Kolot, de „oude stad", geheten verraadt door de aldaar aanwezige regentengraven nog de vroegere „grootheid". De kampong Bandoeng, die aldus verplaatst werd,

[1]) Dr. F. de Haan, Priangan, De Preanger Regentschappen onder het Nederlands Bestuur tot 1811, Batavia 1910, Eerste Deel, blz. 485.

zal zich weinig hebben onderscheiden van de tientallen kampongs in de omgeving, behalve dat de Regent er woonde.

Het aantal Europeanen en Chinezen, dat toentertijd in de Preanger, waarvan Bandoeng in het hart lag, woonde, was tot enige enkelingen beperkt. Het Gouvernement waakte angstvallig voor de „zuiverheid" van deze gewesten en de autochthone Soendanezen waren practisch de enige bewoners in deze streek. Ook nadat Raffles met het monopoliestelsel der O.I. Compagnie had gebroken, bleven de Preanger Regentschappen nog lange tijd gesloten voor Westerse invloeden. De regenten bleven hier met meer macht bekleed, o.a. op het gebied van belastingheffing in natura en geld. Het Gouvernement hief b.v. geen landrente in de Preanger Regentschappen, zoals overal elders en eerst in Juni 1871 werd dit Preanger-stelsel, dat aan de inlandse koffieplanters slechts de helft gaf van de beloning, die elders aan de bevolking werd uitgekeerd, opgeheven. Het duurt dus vrij lang, voordat Bandoeng in de moderne ontwikkeling wordt opgenomen.

Op het Landsarchief te Batavia vond ik enige bescheiden, betrekking hebbend op de bevolking der Preanger Regentschappen over de periode 1833 — 1836. In de „Statistieke Staat van 't Regentschap Bandong" over 1833 las ik, dat de hoofdnegorij Bandoeng toen 1248 huisgezinnen met een totaal zielental van 5515 telde, dus per huisgezin $4^1/_2$ zielen. Dit was het enige stuk, waarin het huidige Bandoeng afzonderlijk vermeld was. De andere stukken „van den Resident der Preanger Regentschappen gericht aan den Directeur-Generaal van Financiën te Batavia" geven totale, en meer gedetailleerde, cijfers van het gehele Regentschap. Ik neem ze hier curiositeitshalve over, daar het voor de eerste maal, bij mijn weten, is dat ze gepubliceerd worden.

	1834	1835	1836
Europeanen en afstammelingen			
mannen	12	14	10
vrouwen	3	2	3
kinderen	23	11	5
	38	27	18
Javanen			
mannen	50933	—	51211
vrouwen	56363	—	61971
kinderen	68152	—	68938
	175448	178072	182120

Chinezen			
mannen	29	18	16
vrouwen	11	14	8
kinderen	22	28	11
	62	60	35
Arabieren en Bengalezen	—	—	—
Maleiers			
mannen	45	17	12
vrouwen	25	17	9
kinderen	40	16	9
	110	50	30
Slaven			
mannen	1	1	1
vrouwen	1	3	1
	2	4	2

Veel vertrouwen boezemen de cijfers niet in, doch er blijkt toch wel uit in hoe kleine getale de Europeanen en Chinezen toentertijd in de Preanger Regentschappen waren vertegenwoordigd. Bij de „Javanen"-we zouden nu Soendanezen zeggen-is opvallend het grote vrouwenoverschot en het geringe kindertal, dat waarschijnlijk met de hoge zuigelingen- en kleutersterfte samenhangt.

Aan een telling van 1846 betreffende de kampong Bandoeng, die ook ter anderer plaatse reeds vermeld is, ontleende ik de volgende gegevens:

West-Bandoeng	*Oost-Bandoeng*
9 Europeanen	21 Europeanen
14 Chinezen	15 Chinezen
30 Arabieren	17 Arabieren
13000 Inlanders	18000 Inlanders

De Arabieren zouden sinds 1836 dus hun intrede hebben gedaan, doch aan de aantallen Europeanen en Chinezen, die ook omstreeks 1833/1836 wel in hoofdzaak in de grotere plaatsen waren samengetrokken, was blijkbaar niet veel veranderd. De tweede helft van de 19e eeuw vertoont echter reeds een kentering en de moderne ontwikkeling begint zich af te tekenen.

In 1864 wordt Bandoeng tot hoofdstad van de Preanger Regentschappen verheven, wat uiteraard een uitbreiding van het

Europees bestuur in de plaats zelf meebracht. Daarop wordt in 1884 Bandoeng in het spoorwegnet op Java opgenomen, terwijl kort daarop de werkplaatsen van de Staatsspoorwegen naar de Bergstad worden overgebracht.

Het gunstige klimaat [1]) trekt meerdere gouvernementsbedrijven aan. Nadat in 1906 Bandoeng tot stedelijk autonoom gebied is verklaard, worden nog het Departement van Oorlog in 1917 en het Departement van Verkeer en Waterstaat in 1923 naar Bandoeng verplaatst. Bij de reorganisatie van het bedrijf der Staatsspoorwegen in 1923/'24 komt ook het gehele hoofdbureau naar Bandoeng over. De opeenvolging van deze vestigingen doet omstreeks de jaren 1919—1925 een zodanige haussestemming te Bandoeng ontstaan, dat men algemeen de verwachting heeft, dat ook de andere departementen uit Batavia en Buitenzorg zullen volgen. Zover komt het echter niet, naar ik aanneem, vooral op grond van economische overwegingen. Wel worden nog de Artillerie-Inrichtingen in 1921 van Soerabaja naar hier overgeplaatst, weliswaar even buiten het tegenwoordige Bandoeng, doch het hogere personeel kiest zijn woonplaats toch voornamelijk in de stad. Ook de Technische Hogeschool wordt in 1920 te Bandoeng gevestigd met het oog op het gunstige klimaat. Daarmee is de aanwas uit dien hoofde voorlopig tot staan gekomen, al komen in September 1940 alweer de Indische Pensioenfondsen uit Batavia de gelederen der gouvernementsbedrijven te Bandoeng versterken.

Intussen is de groei al kolossaal geweest. De Europeanen van de genoemde gouvernementsbedrijven en -diensten waren degenen, die de toon aangaven bij deze ontwikkeling [2]). Chinezen en Inlanders volgden slechts, hoewel de vestiging der laatsten die der Europeanen tenslotte belangrijk overtrof. Voor de Chinezen was

[1]) In het Statistisch Zakboekje voor Ned.-Indië 1939 komt op pag. 3 een tabel voor, waaraan ik de volgende gegevens ontleen :

Plaatsen	Hoogte in m boven zeespiegel	Gem. temp. in Celsius	Gem. vochtigheid in %	Gem. aantal onweers-dagen	Gem. regenval in mm
Batavia	8	26.2	83	133	1796
Bandoeng	730	22.5	77	199	1961
Soerabaia	7	26.8	79	64	1730

[2]) Voorstel Uitbreiding Stadsgemeente Bandoeng 1939. Nota van toelichting. De groeicurve van de drie bevolkingsgroepen over de periode 1918/1938 laat zien, dat steeds de aanwas der Europese bevolking de andere relatief vooruit is. Neemt het getal der Europeanen sterk toe, dan ziet men in een volgende maand of periode de lijn der Chinezen en Inheemsen omhoog schieten.

het de handel, vooral het winkelbedrijf ten behoeve van de Europese gemeenschap, dat lokte; voor de Inlanders was het de economische nood der dichtbevolkte Preanger [1]), die de trek naar de stad bevorderde. Bij de bedrijven en kantoren was lager, geschoold en ongeschoold, personeel nodig, dat grotendeels uit de Inheemse bevolkingsgroep werd gerecruteerd. Overigens moet er ook op gewezen worden, dat het koele bergklimaat te Bandoeng vele gepensionneerden — Indo-Europeanen en „blijvers" (Europeanen, die Indië boven het Moederland verkiezen) heeft aangetrokken tot de Bergstad. [2]).

Bij de instelling der Gemeente Bandoeng (1906) telde de stad 47.194 inwoners, waaronder 2199 Europeanen, 3704 Chinezen en 41.493 Inlanders, Arabieren, enz. Door de hierboven opgesomde oorzaken gaat het nu crescendo. In 1920 is het aantal tot 94.800 toegenomen. Hiervan waren 9043 Europeanen, 6495 Chinezen, 79.017 Inlanders en 245 Andere Vreemde Oosterlingen. [3]) Nog meer mensen zijn toegestroomd tussen 1920 en 1930. Bij de volkstelling van 1930 werden 166.815 inwoners geteld, waarvan 19.650 tot de Europeanen en met hen gelijkgestelden, 16.657 tot de Chinezen, 130.028 tot de Inlanders en 480 tot de Andere Vreemde Oosterlingen behoorden. [3]) In de periode 1920—1930 was de gemiddelde groei per jaar voor de gehele bevolking der stad 3.1 %, voor de Europese bevolking bedroeg dit percentage 5.1 %, voor de Chinese groep 4.8 % en voor de Inheemsen 2.9 %. Ook hieruit blijkt weer, dat de Europeanen relatief de sterkste groei vertonen. Volgens de gegevens van het bevolkingsregister der Gemeente was ultimo 1939 de totale bevolking tot 216.144 personen (110.666 mannen en 105.478 vrouwen) aangegroeid, waarbij niet waren medegerekend de ± 13.000 gekazerneerden en interne huisbedienden.

De Europese bevolking bedroeg toen 26.669 mensen (12.887 mannen en 13.782 vrouwen), terwijl de Chinese bevolkingsgroep

[1]) De Residentie Priangan telde in 1920 2.876.582 zielen, wat bij een oppervlakte van 13.655.35 km² een aantal zielen van 210.66 per km² betekende. In 1930 was dit bevolkingsgetal tot 3.448.797 toegenomen en de dichtheid overeenkomstig verhoogd tot 252.56.

[2]) Terwijl in 1930 slechts 11.5 % der elders geboren mannen en 7.3 % der elders geboren vrouwen in Ned.-Indië boven de 50 jaar was (Volkstelling 1930, Deel VI, blz. 42), waren deze percentages voor de Bandoengse elders geboren Europeanen respectievelijk 15.12 % en 11.24 %. Voor de hiergeborenen zijn de verschillen tussen Ned.-Indië en Bandoeng niet noemenswaard, maar het is waarschijnlijk, dat sinds 1930, nu Bandoeng als woonstad meer in trek is gekomen, ook in dit opzicht de toestand veranderd is.

[3]) Volkstelling 1930, Deel I, blz. 122.

uit 25.610 zielen bestond (14.503 mannen en 11.107 vrouwen). Voor het Inheemse bevolkingsdeel waren 163.865 personen geregistreerd, waarvan 83.276 mannen en 80.589 vrouwen waren.

Wijden wij thans onze aandacht nog aan het typische gouvernementskarakter van Bandoeng [1]).

Men heeft Batavia wel „het" Amsterdam, Soerabaja „het" Rotterdam en Bandoeng „het" Haagje van Nederlandsch-Indië. genoemd. Met alle zucht tot vergelijking, die hieruit spreekt — overigens een eigenschap, die de koloniale Nederlander, vooral Nederlandse, ten opzichte van het moederland in sterke mate bezit — steekt er bij veel reserve, toch wel iets waars in. In Batavia geeft de leiding van bestuur en handel de toon aan, in Soerabaja eveneens, maar daar drukt de haven sterker zijn stempel op de stad, terwijl Bandoeng van de drie de echte ambtenarenstad is.

In onze stad Bandoeng waren in 1930 [2]) van de 6553 Europeanen, die een beroep uitoefenden, 26.8% bij het Verkeer werkzaam, 9.2% in de Handel, 30.6% in Overheidsdienst en 33.4% in de groep der Overige Beroepen. Neemt men in aanmerking, dat onder Verkeer ook zij geteld zijn, die bij de Staatsspoorwegen (een semi-overheidsbedrijf) werkten, dan mag men veilig aannemen, dat ongeveer 50% der beroepsbeoefenaars feitelijk bij het Gouvernement in dienst waren.

Onder de Chinezen werden 5408 beroepsbeoefenaars geteld [3]). In de Handel waren hiervan 3344 Chinezen, d.i. 66.8% werkzaam, waarvan het merendeel in de voedings- en genotsmiddelenbranche (648), in de textiele stoffen (1637) en in de gemengde kleinhandel (1267) zijn bestaan vond. Ook waren er nog 1512 Chinezen in de groep Nijverheid vermeld (28.0%), waaronder de hout- en bamboebewerkers — een typisch beroep der singkèh-Chinezen — met een aantal van 582 ressorteerden.

Behalve als lager personeel voor kantoor en werkplaats, werden ook Inheemsen aangetrokken om als huispersoneel voor de Europeanen en Chinezen op te treden en het is dan ook geen wonder, dat dit beroep een groot percentage inneemt. Bij de Inheemsen [4]) oefenden van de 47.739 beroepsbeoefenaars meer dan 1/4 (28.6%) het

[1]) Bandoeng is ook de meest Europese stad van Ned.-Indië. Maakten de Europeanen van alle stadsgemeenten in Indië gemiddeld 7.72% van de totale bevolking uit, in Bandoeng bedroeg dit percentage in 1930 11.78 % (Volkstelling, Deel VI, blz. 3).

[2]) Volkstelling Deel VI, Europeanen in Ned.-Indië, blz. 105.

[3]) Volkstelling Deel VII, blz. 351.

[4]) Volkstelling Deel I, blz. 87.

beroep van huisbediende uit. Van de beroepsgroepen waren 18.7% in de Nijverheid, 14.2% als koelies zonder nadere aanduiding en 11.4% bij het transport, waaronder spoor- en tramwegen te werk gesteld.

Na deze wijdere blik te hebben gewonnen, wenden wij ons tot het sterfteprobleem van de stad Bandoeng. Zoals gezegd, gaan wij hierbij uit van de gegevens van het bevolkingsregister vanaf 1918 tot en met 1938. In deze cijfers zijn niet opgenomen de gekazerneerden en de bij personen van andere landaard inwonende huisbedienden [1]). Onder de Europeanen verstaat men al degenen, die hieronder gewoonlijk vallen, echter ook de gelijkgestelde Chinezen en Inlanders. Bij de groep Inlanders heeft men ook gevoegd de Arabieren, Bengalezen en andere Vreemde Oosterlingen, niet-Chinezen. Zij zijn zo gering in aantal [2]) dat zij inderdaad om statistische redenen beter bij de zoveel grotere groep der Inlanders kunnen worden geteld dan bij de Chinezen.

Voor de tendenzen in het algemene sterftecijfer verwijs ik voor de drie bevolkingsgroepen [3]) naar bijgaande grafiek I. Zoals te verwachten was, is het sterftecijfer voor de Europeanen belangrijk lager dan voor de beide andere groepen. De hogere welstand, die in dit verband betere hygiënische voorzorg, betere ontwikkeling en betere woningtoestanden betekent, is hiervoor verantwoordelijk. Het cijfer voor de Chinezen en Inlanders is ongeveer gelijk, nu eens is het cijfer voor de Chinezen, dan weer voor de Inlanders hoger. Na 1935 is voor beide niet-Europese groepen een lichte daling te constateren. Wij zullen thans eerst voor de groepen afzonderlijk in detail het sterfteprobleem bezien om aan het slot de verschillen nader te analyseren.

[1]) Dat men de gekazerneerden bij de registratie heeft overgeslagen, is verklaarbaar. Het schijnt mij echter minder juist, dat men de inwonende huisbedienden niet in het bevolkingsregister heeft betrokken. Weliswaar wijkt deze groep qua levensgewoonten af van de rest der Inheemse groep, maar dit is juist een reden te meer om hen mede in de bevolkingsregistratie te betrekken. Intussen moesten wij met deze onvolledige cijfers werken.

[2]) Volkstelling 1930, Deel VII, blz. 188 vermeldt dat hun aantal 480 bedraagt.

[3]) Het moet wel bedacht worden, dat de algemene opmerkingen, die straks over de bevolkingsgroepen gemaakt worden, slechts over het geheel genomen gelden. De Haas (Zuigelingensterfte in Batavia, G.T.v.N.I., Afl. 25, Deel 78, 1938, blz. 1471) wijst er terecht op, dat de drie landaarden, wat welstand en levensgewoonten aangaat, zeer heterogeen zijn. Onder de Europeanen worden geteld gelijkgestelde Chinezen en Inheemsen, Japanners, Indo-Europeanen — al zeer uiteenlopend in levensopvatting en levenspeil! — en z.g. import-Europeanen. De groep der Inheemsen opvat paupers, bedienden, kleine ambtenaren en intellectuelen, terwijl men ook bij de Chinezen een gradatie heeft van de allerarmste tot de zeer rijke en van de minst ontwikkelde tot de Westers gevormde intellectueel.

I. De Europese bevolking.

Uit de sterftecurve blijkt, dat tot en met het jaar 1922 het algemene sterftecijfer voor de Europeanen vrij onregelmatig is. Ten dele mag men dit toeschrijven aan het „kinderziekten"-stadium, waarin het bevolkingsregister toen nog verkeerde, anderdeels is de oorzaak van de relatieve hoogte van het niveau gelegen bij de influenza-epidemie, die in 1919, 1920 en 1921 woedde [1]).

Daarna is het sterftecijfer vrij stabiel. Het schommelt slechts tussen 9.2 per 1000 der gemiddelde jaarlijkse bevolking in 1930 als maximum en 7.1 per 1000 in 1924 als minimum. Deze cijfers zijn betrekkelijk laag, vergeleken met de Nederlandse gegevens, waar in 1925 de sterfte op 1000 inwoners 9.8‰ en in 1937 8.8‰ bedroeg [2]). Een dergelijke vergelijking is echter weinig zeggend, daar geen rekening is gehouden in zulke algemene cijfers met het verschil in bevolkingsopbouw d.w.z. de groepering naar leeftijdsklassen. Wij komen hierop nog terug.

Gedurende het tijdvak 1919-1938 stierven er 1587 mannen tegenover 1255 vrouwen, of verhoudingsgewijs uitgedrukt 126,5 mannen tegenover 100 vrouwen. Er is dus een belangrijke mannen-oversterfte. Met een beroep op het typische mannenoverschot van de koloniale maatschappij komt men er hier niet, daar Bandoeng reeds sinds 1924 een duidelijk stadskarakter vertoont met een vrouwenoverschot. [3]) Vergeleken met de stad Amsterdam waar de mannensterfte de vrouwensterfte in de periode 1930/1931 met slechts 0.2% overtrof, is het verschil inderdaad opvallend. De mannen-oversterfte is steeds in verband gebracht met het feit, dat de man in groter mate aan het openbare leven deelneemt en nu is in W. Europa het verschil tusschen mannen- en vrouwensterfte belangrijk verminderd, enerzijds door de vermindering van de bedrijfsgevaren in het bedrijfs- en openbare leven voor den man, terwijl anderzijds door de intrede van de vrouw in het openbare leven haar sterftekansen zijn verhoogd. M.i. geeft het onderscheid tussen Bandoeng en Amsterdam aan, dat de „vermanne-

[1]) Gemeente Bandoeng, Bevolkingsstatistiek 1918 — 1925. Uitgave Gemeente Bandoeng, blz. 30.

[2]) Te Batavia bedroeg de algemene sterfte onder Europeanen bijna 10‰ voor de jaren 1935 en 1936 (De Haas, Zuigelingensterfte in Batavia, G.T. v. N.I., Afl. 25 Deel 78, 1938, blz. 1493).

[3]) Ultimo 1938 : 11.935 mannen, 12.715 vrouwen.

lijking" der vrouw in Amsterdam veel verder is voortgeschreden dan in onze tropenstad. De Europese vrouw in Indië, dat is algemeen bekend, is toch in mindere mate in een beroep werkzaam dan in West-Europa. Er is ook een mogelijkheid, dat de hogere mannensterfte ten dele veroorzaakt wordt door een hoger alcoholgebruik bij hen dan bij de vrouwen. [1])

Voor een goed inzicht in de sterfte dient de factor der leeftijdssamenstelling der bevolking, zoals wij reeds zeiden, zoveel mogelijk te worden uitgeschakeld. Derhalve dient de sterftekans per leeftijdsgroep te worden bepaald, dus het aantal gestorvenen uitgedrukt in het aantal levenden van de verschillende leeftijdsgroepen. Ongelukkigerwijze zijn omstreeks de jaren 1920 en 1930, waarin een Volksstelling werd gehouden, geen cijfers beschikbaar bij de Gemeente omtrent het aantal gestorvenen per leeftijdsgroep. Wel zijn deze aanwezig voor de jaren 1924, 1925 en 1926 en tevens heeft men op het Gemeentehuis met behulp van slips ultimo 1925 uit het bevolkingsregister de leeftijdsopbouw nagegaan. Uit deze gegevens is derhalve onderstaande tabel geput.

STERFTECIJFERS TE BANDOENG ONDER EUROPEANEN NAAR DE LEEFTIJDSGROEPEN, BEREKEND PER 1000 VAN ELKE GROEP, AANWEZIG VOLGENS HET BEVOLKINGSREGISTER ULTIMO 1925.

	Aanwezig ult. 1925	Gemidd. sterfte 1924—1926	Pro Mille	Amsterdam[2]) 1930—1931
Jonger dan 1 jaar	367	12	32.7	36.3
1 — 4 jaar	1560	10	6.4 [3])	4.3
5 — 13 „	3029	5	1.7	1.2
14 — 19 „	1901	3	1.6	1.9
20 — 34 „	3860	16	4.1	2.3
35 — 49 „	3485	23	6.6	4.2
50 — 64 „	1348	24	17.8	15.0
65 — 79 „	315	16	50.8	55.4
80 j. en ouder	72	5	69.4	175.0
Totaal	15937	114	7.1	8.9

[1]) Vergelijk een aanhaling uit Bandel in Stat. Mededelingen van het Bureau van Statistiek der Gemeente Amsterdam no. 103. Amsterdam 1936, blz. 105 en 116.

[2]) Dr. R. Claeys, Directeur van het Bureau van Statistiek der Gemeente Amsterdam was zo vriendelijk mij de sterftecijfers naar deze leeftijdsgroepen voor 1930/31 te zenden en met behulp van de gegevens der Volkstelling 1930, voorkomend in Stat. Mededeling no. 100 (blz. 12) van genoemd bureau, maakte ik deze tabel.

[3]) De Haas vond voor Europese kleuters (1—4 jaar) te Batavia een sterfte van 8 ‰ (Sterfte naar leeftijdsgroepen, blz. 716).

Naast het cijfer van Bandoeng heb ik de cijfers voor Amsterdam geplaatst. Wij willen er bij voorbaat op wijzen, dat de ,,massa'' bij onze Europeanen te Bandoeng relatief klein is, zodat toevalswaarnemingen hieronder zeker zullen voorkomen.

De verschillen tussen Bandoeng en Amsterdam zijn statistisch van geen betekenis, zodat er geen scherpe conclusies aan de vergelijking zijn te verbinden. Wel verschaffen zij ons enige aanwijzingen, die de moeite van het vermelden waard zijn.

Dadelijk springt ons b.v. in het oog, dat de zuigelingensterfte te Bandoeng lager is dan in Amsterdam. Daarentegen geeft de kleutergroep (1—4 jaar) voor Bandoeng een ietwat hoger cijfer te zien, evenals de groep der schoolgaande kinderen (5—13 jaar). Zo lijkt de sterfte voor de groep van 14—19 jaar te Bandoeng wat lager dan te Amsterdam, wat zou kunnen samenhangen met het feit, dat deze kinderen hier nog onder de schoolgaande jeugd in hoofdzaak te tellen zijn, terwijl te Amsterdam onder deze groep reeds een belangrijk deel onder de werkers valt. In de groep der 20—49 jarigen, de ,,productieven'', is het Amsterdamse cijfer opvallend lager, evenals voor de daaropvolgende groep van 50—64 jaar. [1]) Merkwaardig is weer, dat voor de twee oudste leeftijdsgroepen Bandoeng zo'n goed figuur maakt tegenover Amsterdam. Wel zijn de aantallen klein waarom het gaat, maar het is best mogelijk, dat deze groepen te Bandoeng relatief welgestelder zijn dan te Amsterdam. Oude mannen- en vrouwen-gestichten, zoals men die in Nederland in de grote steden kent voor de arme ouden, zijn hier tenminste vrijwel onbekend. Ook is het mogelijk, dat het feit, dat eventueel zieke ouden naar Europa gaan, hierop van invloed is.

Intussen maakt onze vergelijking wel duidelijk, dat het lage algemene sterftecijfer te Bandoeng op rekening van de bijzondere leeftijdsopbouw moet worden geschreven. Te Bandoeng was eind 1925 10.9 % der bevolking boven de 50 jaar, te Amsterdam bedroeg bij de Volkstelling in 1930 dit percentage 18.7.

Er is een aantal uitkomsten in de bovenstaande opstelling, dat ook op andere wijze getoetst kan worden. Zo b.v. de zuige-

[1]) Ik wil er nogmaals op wijzen, dat deze vergelijking niets zegt omtrent de sterftekans voor import-Europeanen, die speciaal wat de mannen betreft een geselecteerde groep vormen in medisch opzicht. Onder de Europeanen worden behalve de bovenstaande groep o.a. ook de Indo-Europeanen en gelijkgestelden gerekend, waaronder zeker een deel voorkomt, dat practisch onder hygiënische en sociale omstandigheden van den Inlander leeft.

lingensterfte, die wij op onderstaande wijze nog eens in beeld hebben gebracht. [1])

Sterfte beneden 1 jaar per 1000 levend geborenen.

Periode	*Bandoeng* [2])	*Nederland*	*Amsterdam*
1931/1934	40.7	45.6	32.6
1935/1938	34.5	38.4	30.4

Hoewel de cijfers voor Bandoeng voor elk jaar afzonderlijk niet regelmatig zijn, blijkt uit deze samenvatting per periode toch wel, dat de zuigelingensterfte te Bandoeng laag is. Het Nederlandse cijfer is voor beide perioden hoger, terwijl het cijfer voor Bandoeng het Amsterdamse cijfer aardig nadert en aldus de beste der Nederlandse steden op dit gebied naar de kroon steekt. Ook in Batavia was de zuigelingensterfte onder de Europeanen hoger dan te Bandoeng. Voor de periode 1932/1934 komt De Haas [3]) per 100 levend geborenen tot een percentage van 6.2 %, terwijl dit in de jaren 1935/1936 tot 5.6 % is gedaald. Beide cijfers zijn boven het Nederlandse en Bandoengse peil en met onze vergelijking is dus nogmaals het sprookje van Bandoeng als „kindergraf" weerlegd.

De oorzaken van deze lage zuigelingensterfte zijn niet ver te zoeken. De Europeanen vormen de groep der welgestelden in Ned.-Indië en uit de cijfers der Inkomstenbelasting voor Bandoeng [4]) blijkt zulks ook wel. In 1937 vielen van de 6860 aangeslagenen 40% in de groep, die van *f* 1200.— tot *f* 3000.— inkomen genoten, 27.6 % in de groep van *f* 3000.— tot *f* 6000.— en 11.4 % in de groep van *f* 6000.— tot *f* 12.000.— [5]) De relatief hoge welstand

[1]) Hier heb ik de cijfers van andere jaren moeten gebruiken, omdat men van 1927 tot 1931 de sterfte naar de leeftijdsgroepen niet heeft bijgehouden op het Gemeentehuis.

[2]) Dr. J. H. de Haas (Sterfte onder (Indo-) Europese zuigelingen in Ned.-Indië van 1929—1931, Gen. Tijdschr. v. Ned.-Indië Afl. 12, Deel 73, 1933, blz. 741) geeft voor de jaren 1929, 1930 en 1931 voor Bandoeng een gemiddelde zuigelingensterfte van 6.7 per 100 geborenen aan. Hij concludeert hieruit terecht, o.a. door een vergelijking te maken met de drie kuststeden Batavia, Semarang en Soerabaja, dat de bijnaam „Kindergraf" voor Bandoeng meer op fantasie dan op beschouwing van sterftecijfers berust.

[3]) Dr. J. H. de Haas, Zuigelingensterfte in Batavia, Gen. Tijdschr. v. Ned.-Indië, Afl. 25, Deel 78, 1938, blz. 1495.

[4]) Op het Centr. Kantoor v. d. Statistiek was men zo vriendelijk mij de cijfers voor de Gemeente Bandoeng te verschaffen.

[5]) Hoe de crisis intussen ook hier wonden had geslagen, blijkt uit de volgende feiten. In 1930 — nog een hausse-jaar ! — verdienden van de 7306 aangeslagenen slechts 28 % van *f* 1.200.— tot *f* 3.000.—, terwijl respectievelijk 27.3 % en 20 % in de groepen van *f* 3.000.— tot *f* 6.000.— en van *f* 6.000.— tot *f* 12.000.— vielen.

maakt deze groep vanzelf gemakkelijk toegankelijk voor zuigelingenzorg en de „maternal care" zal door hygiënisch inzicht en doktersadvies weinig te wensen overlaten. Toch blijft het nog de vraag, waarom de zuigelingensterfte en algemene sterfte te Bandoeng zich op ongeveer hetzelfde peil als in Nederland beweegt. De gemiddelde welstand der Europeanen te Bandoeng is namelijk veel hoger dan in Nederland. In Nederland bedroeg over het belastingjaar 1937/1838 het gemiddeld inkomen per aangeslagene *f* 2099.—, terwijl dit te Bandoeng over dezelfde periode *f* 3392.— was. De kapstok, het tropische klimaat kan hier niet het antwoord zijn, vooral niet in de bergstad Bandoeng. Waarschijnlijk is de heterogeniteit van de Europese bevolkingsgroep de oorzaak, dat de gemiddelde sterftecijfers voor deze welgestelde groep nog vrij hoog zijn. In een noot op pag. 318 wezen wij op de heterogene samenstelling van deze groep en onze opsomming van wie als Europeanen te boek staan, maakt begrijpelijk, dat onder deze zo uiteenlopende mensen geheel verschillende inzichten omtrent hygiëne en kinderopvoeding heersen. Inheemse of Chinese vrouwen b.v. die door hun huwelijk met een Europeaan Europese worden, zullen daarmede nog niet hun oude opvattingen prijsgeven.

Ook moet er de aandacht op gevestigd worden, dat het onder de Indo-Europese vrouwen tot voor kort gebruikelijk was, de zuigelingen en kleuters aan de Inheemse baboes over te laten. De verzorging van de kinderen viel practisch geheel aan deze Inheemsen toe en ook dit kan, in het algemeen gesproken, niet bevorderlijk geweest zijn voor een juiste opvoeding. Veel is er in dit opzicht aan het veranderen, maar in een deel van de Europese groep werkt deze opvatting zeker nog.

Dr. de Haas uit Batavia heeft in een studie [1]) de sterfte naar leeftijdsgroepen van de stad Batavia geanalyseerd. Daarbij heeft hij slechts de periode 1935/1937 in zijn beschouwingen betrokken, zodat hij zijn materiaal niet op de gegevens der Volkstelling van 1930 kon betrekken. Aldus stond hem geen andere weg open dan de percentuele sterfte per leeftijdsgroep ten opzichte van de totale sterfte na te gaan.

Om een vergelijking met Batavia mogelijk te maken, heb ik het materiaal van Bandoeng ook op deze wijze nog gegroepeerd. Dezelfde gegevens voor Amsterdam zet ik er tevens naast.

[1]) Sterfte naar Leeftijdsgroepen in Batavia in het bijzonder op den kinderleeftijd. Dr. J. H. de Haas, Gen. Tijdschr. v. Ned.-Indië, Afl. 12, Deel 79, 1939.

STERFTE PER LEEFTIJDSGROEP EN GESLACHT VOOR EUROPEANEN IN % VAN DE TOTALE STERFTE.

Leeftijds-groepen	Bandoeng 1931/1938			Batavia 1935/1937			Amsterdam [1] 1930/1931		
	M	V	T	M	V	T	M	V	T
ben. 1 jaar	9.7	8.8	9.3	13.1	16.1	14.4	8.2	5.6	6.9
1— 4 jaar	4.8	5.2	5.0	6.7	7.5	7.0	3.6	2.9	3.3
5—13 „	3.3	3.1	3.2	3.4	3.9	3.6	2.3	1.8	2.0
14—19 „	2.4	2.9	2.6	2.1	2.5	2.3	2.3	2.1	2.2
20—34 „	8.3	10.3	9.2	28.6	23.6	26.4	7.0	6.7	6.9
35—49 „	14.6	17.4	15.8				9.6	9.9	9.7
50—64 „	29.7	20.0	25.5	46.2	46.5	46.3	22.7	20.2	21.4
65—79 „	23.4	24.9	24.1				33.2	33.9	33.5
80 jr. en ouder	3.8	7.4	5.3				11.1	16.9	14.1
Totaal	100.—	100.—	100.—	100.1	100.1	100.—	100.—	100.—	100.—

Bepaalde conclusies zijn aan deze vergelijking niet te ontlenen. Bandoeng staat wat betreft de zuigelingensterfte, kleutersterfte en sterfte in de productieve leeftijdsgroepen (20—49 jaar) tussen Amsterdam en Batavia in en iets anders was ook kwalijk te verwachten.

Bandoeng en Batavia zijn beide koloniale steden, waar dus uiteraard de bevolking van 20—49 jaar dank zij de kolonisatie van buitenaf een belangrijke uitbreiding ondergaat. Er zijn dus relatief meer jongeren aanwezig, wat ook weer meer zuigelingen betekent, daar het aantal jonggehuwden percentueel hoger is. Op grond van dit typische, koloniale karakter moet dus de zuigelingensterfte, kleutersterfte en sterfte van de productieve leeftijdsgroepen, uitgedrukt percentueel in de totale sterfte, te Bandoeng en Batavia hoger zijn dan te Amsterdam. Voorgaand lieten wij echter reeds zien, dat Bandoeng ten opzichte van Amsterdam een uitstekend figuur maakt.

Het verschil tussen Bandoeng en Batavia is echter niet te schuiven op de andere bevolkings- en leeftijdsopbouw, zoals ook nog bij de cijfers der Chinezen en Inheemsen zal blijken. Volgens de volkstelling van 1930 waren te Batavia 9.9% der Europeanen boven de 50 jaar, terwijl te Bandoeng 11.4% der Europese bevolking tot de meer dan 50-jarigen behoorde. Het verschil is slechts 1.5% en ongetwijfeld zijn dan ook door andere oorzaken de sterfte-

[1]) Uit de gegevens van het Bureau van Statistiek der Gemeente Amsterdam berekende ik deze percentages. Zie noot pag. 320.

verhoudingen te Bandoeng „gunstiger" voor Europeanen dan te Batavia. Onder „gunstig" versta ik, dat percentueel een groter deel der gestorvenen boven de 50 jaar is, wat dus wil zeggen, dat de zuigelingen-, kleutersterfte en de sterfte in de productieve leeftijdsgroepen — het grootste aantal der bevolking ! — relatief lager zijn.

Men is geneigd allereerst aan het verschil in woningtoestand of welstand [1]) betekenis toe te kennen bij het opsporen van de oorzaken van deze gunstige sterfteverhoudingen in Bandoeng, vergeleken met Batavia.

Uit de gegevens der Volkstelling [2]) berekende ik, dat in 1930 77.2% der huizen, waarvan een Europeaan hoofdbewoner was, te Batavia van steen waren, 18% woonden in huizen, anders dan van steen, maar met een permanent dak, terwijl 2.5% in niet-stenen huizen woonden zonder permanent dak. Te Bandoeng lijkt de situatie wat beter. Hier waren 85.3% van deze Europese hoofdbewoners in stenen huizen gehuisvest, terwijl slechts 11.4% in andere dan stenen huizen met een permanent dak woonden. Het percentage van hen, die in een niet-stenen huis zonder permanent dak woonden, was te Bandoeng nog geen 0.1%.

Deze vergelijking is echter weinigzeggend, vooral ook omdat de qualificatie voor andere dan stenen huizen vrijwel negatief is. In sommige steden is trouwens het wonen in een stenen huis zonder permanent dak of zelfs een bilik-huis voor een Europeaan geen armoede-verschijnsel, zoals een deskundige mij mededeelde. Uit deze berekening, die een inzicht geeft in de aard der behuizing van Europeanen te Batavia en Bandoeng, mag men dus zeker geen voorbarige conclusies inzake de welstand afleiden.

Meer schenken ons in dit verband de cijfers der Inkomstenbelasting, die het Centr. Kantoor v.d. Statistiek zo vriendelijk was mij te verschaffen voor de gemeenten Bandoeng en Batavia. Ik maakte een indeling naar de gebruikelijke inkomensgroepen

[1]) Het aantal hier- en eldersgeborenen levert, zoals men wellicht verwachten zou, geen indicatie op. Volgens de Volkstelling van 1930 (Deel VI, blz. 178, 179) waren te Batavia 68.4 % der Europeanen hier geboren, terwijl van 45.1 % ook de vader hier geboren was. Te Bandoeng was van de totale Europese bevolking 72.0 % hier geboren en van deze groep was weer bij 45.7 % ook de vader hier geboren. Te Bandoeng is dus het percentage Indische Nederlanders nog wat groter dan te Batavia. Indien men nu aanneemt, dat het gemiddelde levenspeil van den Indischen Nederlander lager is dan dat van den eldersgeborene, dan zou het bovenstaande feit een indicatie vormen, dat de gemiddelde welstand te Bandoeng lager moet zijn. Dit zullen wij inderdaad uit andere bronnen bevestigd vinden.

[2]) Volkstelling 1930, Deel VI, blz. 262.

en in onderstaande tabel vindt men percentueel weergegeven welk aandeel deze groepen van het totaal aantal aangeslagenen in beide steden uitmaken.

Inkomensgroepen	Bandoeng	Jaar 1937 Batavia
beneden Fl. 900.—	11.3	9.7
Fl. 900.— tot Fl. 1200.—	7.7	8.5
,, 1200.— ,, ,, 3000.—	40.0	36.4
,, 3000.— ,, ,, 6000.—	27.6	27.1
,, 6000.— ,, ,, 12000.—	11.4	14.2
,, 12000.— ,, ,, 20000.—	1.5	2.8
,, 20000.— en hoger	0.5	1.3
	100.—	100.—

Hieruit is af te leiden, dat verhoudingsgewijs te Bandoeng meer Europeanen wonen, die minder dan Fl. 900.— per jaar verdienen, terwijl ook de groepen van Fl. 1200.— tot Fl. 3000.— en Fl. 3000.— tot Fl. 6000.— te Bandoeng relatief groter zijn. Daartegenover heeft Batavia relatief meer Europeanen in de hogere inkomensgroepen wat voor een handelsstad ook geen wonder is. Te Bandoeng met zijn overwegende ambtenarenbevolking is de loonschaal, vooral naar boven, aan zekere grenzen gebonden.

De cijfers schijnen er dus op te wijzen, dat over het geheel genomen de Europese bevolking te Bandoeng wat minder welgesteld is dan te Batavia. Ook wanneer men het gemiddeld inkomen per aangeslagene berekent. komt men tot dezelfde uitkomst. In 1937 bedroeg het gemiddeld inkomen voor de Europese aangeslagenen te Bandoeng Fl. 3392.—, terwijl dit te Batavia Fl. 4014.— was.

Hoewel dus de welstand te Bandoeng zeker niet hoger is dan te Batavia, zijn toch de sterfteverhoudingen, zoals wij reeds zagen, in onze bergstad ,,gunstiger". Het is nu niet onwaarschijnlijk, dat het goede klimaat en de daarmee gepaard gaande invloeden één der oorzaken vormen van dit verschijnsel. Wij wezen reeds op de gemiddeld lagere temperatuur en gunstiger vochtigheidstoestand, die te Bandoeng heerst. De laatste jaren zijn door Prof. Mom [1]) en door Prof. Dinger [2]) enige onderzoekingen betreffende de

[1]) Prof. Dr. Ir. C. P. Mom, Luchtbehandeling in de tropen. De Ingenieur in Ned-Indië, 4e Jaargang No. 4 1937.

[2]) Prof. Dr. J. E. Dinger, P. Siregar en Soeparno, Physiologische reacties van gezonde personen op luchtbehandeling. Gen. Tijdschr. v. Ned.-Indië, Afl. 23, Deel 78, 1938.

luchtcondities in de tropen verricht, waarbij o.a. het klimaatsverschil tussen Batavia en Bandoeng is ter sprake gekomen. De uitkomsten van deze experimenten vormen eigenlijk niets meer dan een wetenschappelijke bevestiging van wat een ieder, die te Batavia en Bandoeng gewoond heeft, uit ervaring weet. Er is namelijk gebleken, dat de daggemiddelden van de luchtcondities te Bandoeng veel meer dan te Batavia binnen het behaaglijkheidsgebied vallen van een normaal mens. Het behaaglijkheidsgebied wordt dan gedefiniëerd als het gebied, waarbinnen zodanige luchtcondities heersen, dat normale personen zich, wat hun warmteregulatie betreft, behaaglijk voelen, d.i. het niet te koud, noch te warm hebben. In het behaaglijkheidsgebied heeft de zweetsecretie zonder merkbare inspanning plaats en er wordt dus minder arbeid aan de hersenen onttrokken voor deze functie van ons lichaam. Is men echter buiten dit gebied, zoals in Batavia gedurende een groot deel van de dag, dan eist de warmteregulatie van ons lichaam meer arbeid, zodat minder energie voor andere doeleinden beschikbaar is.

Het staat derhalve wel vast, dat het klimaat te Batavia meer energie van zijn inwoners verbruikt en de werkkracht hieronder lijdt. Behalve op de factoren gemiddelde temperatuur en vochtigheidstoestand zijn door den Amerikaan Ellsworth Huntington in zijn koene boek „Civilization and Climate" [1]) ook genoemd het percentage onweersdagen per jaar, de temperatuursverschillen van dag tot dag en de variabiliteit der windrichting als factoren, die een stimulans betekenen voor de menselijke energie. Zoals wij reeds zagen op pagina 315, zijn er gemiddeld per jaar te Bandoeng meer onweersdagen dan te Batavia. Ook de dagelijkse schommelingen in temperatuur en het verschil tussen dag- en nachttemperatuur zijn in de bergstreken groter, wat een der redenen is, dat zovelen uit de kuststreken gedurende het week-end naar boven trekken. De temperatuurswisseling en vooral het slapen in een atmosfeer, waar een lagere temperatuur heerst dan die waarin men gewoonlijk werkt, oefent blijkens de ervaring en de medische wetenschap [2]) een gunstige werking uit op het lichamelijk en geestelijk welbehagen.

[1]) Ellsworth Huntington, Civilization and Climate, New Haven, 1924. Zie de hoofdstukken IX en X „Health and Weather" en „The Ideal Climate", blz. 194—240.

[2]) Dr. E. Janssen, Luchtbehandeling en Geneeskunde. De Ingenieur in Nederl.-Indië, No. 10 1938.

Verder is de windrichting te Batavia meer eenzijdig, terwijl ze te Bandoeng veelvuldig wisselt. De zeewind dringt in het binnenland niet zo sterk door en de berg- en dalwinden doen zich daarom gelden. In de door bergen omringde hoogvlakte is de windrichting zo uiterst variabel, in tegenstelling tot de kuststreek, waar de moessonwinden meer bestendig zijn [1]).

Het is dan ook geen wonder, dat Huntington [2]), na een bezoek aan Java, neerschreef: „I have always known that a slight altitude made a great difference in a tropical climate. Yet I must confess to a feeling of surprise at finding how much pleasanter the temperature feels at Bandoeng, 2300 feet above the sea, than at Batavia and Soerabaya on the seacoast. Bandoeng is a partial capital, one of three. Most of the government-offices are at Batavia, but the governor-general lives at Buitenzorg, 40 miles away and 800 feet higher, while the departments of war and public works have been moved to Bandoeng. In time it is to be hoped that practically the whole Government will be moved to that place or to still higher altitudes near by. Such a course would certainly pay in dollars and cents. I was astonished to find that among people so sensible as the Dutch so little is being done to prevent the greatest of all drains upon the Government: namely, ill health, and especially the inefficiency which comes from the tropical climate and from the frequent necessity of sending away good men well trained for their work".

Hoe en of nu deze klimaatsfactoren het verschijnsel sterfte beïnvloeden, is onzeker. Daarvoor zou nodig zijn, zoals Huntington na bovengenoemd citaat opmerkt, „a prolonged and extremely thorough investigation of the physical, mental and moral health and efficiency of Europeans (èn Chinezen èn Inheemsen voeg ik eraan toe — WB) at different altitudes and under different degrees of temperature, atmospheric moisture, rainfall and sunshine in tropical regions like Java" (blz. 299, 300).

Zoals wij reeds zeiden, het in verleidelijk om aan de factor klimaat ter verklaring van het verschil in sterfte tusschen Bandoeng en Batavia betekenis toe te kennen, doch over de aard van het verband is nog weinig bekend.

3) Dr. C. Braak, Het klimaat van Ned.-Indië, Deel I Algemene Hoofdstukken; Hoofdst. IV Wind, blz. 65—135.

4) Ellsworth Huntington, West of the Pacific, New-York 1925, blz. 299.

Wij wezen er reeds op, dat ook te Bandoeng een mannenoversterfte kon worden geconstateerd. Voor de jaren 1931—1938 heb ik de verhouding tussen mannen- en vrouwensterfte nog eens apart nagegaan, daarbij rekening houdend met het verschil voor de leeftijdsgroepen. De mannensterfte is in onderstaande tabel in % van die der vrouwen voor elke leeftijdsgroep uitgedrukt, terwijl ik overeenkomstige cijfers voor Amsterdam eronder heb gezet. De Bandoengse gegevens zijn weinig omvangrijk. In totaal waren er in de periode 1931—1938 slechts 1385 sterfgevallen onder de Europeanen, waarvan 793 mannen en 592 vrouwen waren.

Sterfte voor mannen in % van dat der vrouwen naar de leeftijdsgroepen Bandoeng.

Periode	-1 jr.	1-4jr.	5-13jr.	14-19jr.	20-34jr.	35-49jr.	50-64jr.	65-79jr.	80-jr. e.o.
1931/38	148.1	122.6	118.1	111.8	108.2	112.6	200.0	125.7	65.9
Amsterdam									
1930/31	142.3	117.8	120.1	104.8	99.6	92.6	107.5	93.8	63.3

Vooral de verdeling naar leeftijdsgroepen maakt de cijfers van Bandoeng wel zeer onderhevig aan toevalswaarnemingen, ondanks de correctie door de samenvatting per periode. Toch geldt ook hier de wet, dat voor alle leeftijdsgroepen de mannenoversterfte bestaat en dat deze bij de zuigelingen het grootst is. De uitzondering in de leeftijdsgroep van 80 jaar en ouder valt terug op het vrouwenoverschot, dat op deze hoge leeftijd bestaat. Bij de Volkstelling in 1930 [1]) waren te Bandoeng 17 Europese mannen en 27 Europese vrouwen boven de 80 jaar.

Een statistisch geschoolde zal opmerken, dat ik bij de vergelijking tussen mannen- en vrouwensterfte van de sterftekans voor mannen en vrouwen in de diverse leeftijdsgroepen had moeten uitgaan. Dit om te voorkomen, dat de percentages beïnvloed worden door een mannen- of vrouwenoverschot in één of meer der leeftijdsgroepen. In ons geval gaat dit niet, daar voor de jaren 1924—1926 geen onderscheid tussen mannen- en vrouwensterfte is gemaakt bij de Gemeente, terwijl voor de jaren 1929—1931, zoals reeds gezegd, geen sterftecijfers naar de leeftijdsgroepen beschikbaar zijn.

Wij moeten dus roeien met de riemen, die we hebben, maar dat maakt onze vergelijking, ook straks bij de Chinezen en Inheemsen, minder interessant.

[1]) Volkstelling 1930, Deel VI, blz. 253, 254, 255.

II. De Chinese bevolkingsgroep

Het algemene sterftecijfer vertoont volgens de in Tabel I afgedrukte curve een geringe schommeling. Het beweegt zich gedurende de periode 1922—1938 tussen 18.9% per 1000 als maximum in 1931 en 12.3% per 1000 als minimum in 1938. [1]) Het cijfer schijnt vergeleken met het cijfer voor de Europeanen vrij hoog. Het komt echter overeen met het algemene sterftecijfer in Nederland omstreeks de jaren 1900—1910. In 1900 was het algemene sterftecijfer in Nederland 17.9‰, in 1910 13.6‰. Geheel op gaat deze vergelijking ook niet, daar geen rekening is gehouden met de verschillende leeftijdsopbouw van de Nederlandse bevolking en de Chinezen te Bandoeng. Evenals bij de Europeanen is er namelijk een belangrijke immigratie van „productieven" uit China — de singkèhs — in Ned.-Indië, die vooral de groep der 20—49 jarigen beïnvloedt. Hieruit vloeit weer een betrekkelijk laag algemeen sterftecijfer en een relatief hoog geboortecijfer voort.

Bij de Chinezen bestaat een belangrijk mannenoverschot, wat bijna geheel is toe te schrijven aan de totok-Chinezen. Deze emigreren vaak als vrijgezel naar Ned.-Indië of laten vrouw en gezin in China achter, en keren ook, zo mogelijk, van tijd tot tijd naar China terug. Volgens de Volkstelling van 1930 [2]) woonden er 16.657 Chinezen te Bandoeng. Hiervan waren 11.216 hiergeborenen (peranakans) en 5381 eldersgeborenen (totoks). Van de hiergeborenen waren 5649 mannen en 5567 vrouwen, terwijl deze verhouding bij de eldersgeborenen 4021 mannen tegenover 1360 vrouwen was. Het belangrijke mannenoverschot onder de Chinezen in 1930 (9705 mannen tegenover 6952 vrouwen of 1000 mannen tegenover 716.3 vrouwen) wordt dus gevormd door de verhoudingen bij de eldersgeborenen.

Het algemene verschijnsel der mannenoversterfte wordt door dit mannenoverschot nog geaccentueerd. Gedurende de periode 1921—1938 stierven 2526 Chinese mannen tegenover 1826 vrouwen of in een relatie van 138,3 mannen tegenover 100 vrouwen. Daar

[1]) In een artikel van Liem Tjay Tie en J. H. de Haas (Zuigelingensterfte onder de Chinese bevolking te Batavia in 1935, 1936, en 1937, Gen. T. v. N. I. Afl. 15, Deel 79, 1939) wordt een algemene sterfte gedurende jaren van 18‰ en een zuigelingensterfte van 15,4% vastgesteld. Deze cijfers zijn hoger dan de overeenkomstige gegevens te Bandoeng (zie curve en blz. 332) en men is geneigd ook hier aan het verschil in woningtoestand en klimaat betekenis toe te kennen.

[2]) Volkstelling 1930, Deel VII, blz. 196.

uiteraard het mannenoverschot voornamelijk in de leeftijdsgroep van 20—49 jaar zetelt, die een relatief lage sterftekans heeft, is de oversterfte aan mannen niet zo uitgesproken.

Ook voor de Chinezen hebben wij, in verband met de leeftijdsopbouw, de sterftekans per leeftijdsgroep berekend [1]), teneinde de invloed der bijzondere leeftijdsgroepering op de sterfte uit te schakelen.

STERFTECIJFER PER LEEFTIJDSGROEP VOOR DE CHINEZEN TE BANDOENG IN 1925.

Leeftijdsgroep	Absoluut aantal	Gem. aantal gestorven 1924—26	Per 1000 van elke leeftijdsgr.		Amsterdam [2]) 1909 VT 1911—13	Londen [2]) 1911 VT; SP 1911—13
0—1 jaar	506	63	124.51		76.4	124.4
1—4 „	1474	65	44.10 [3])		13.0	17.3
5—13 „	2233	8	3.58	5—9 jr.	2.5	3.2
14—19 „	1271	4	3.15	10—14 „	2.0	2.0
20—34 „	4297	20	4.65	15—19 „	2.9	2.6
35—49 „	2300	17	7.39	20—29 „	3.5	3.3
50—64 „	678	18	26.55	30—39 „	4.4	6.1
65—79 „	173	11	63.58	40—49 „	7.6	11.5
80 jaar en ouder	16	2	125.11	50—59 „	15.2	20.8
				60—69 „	34.2	40.3
Totaal	12948	208		70—79 „	77.3	86.8
Algemeen				80 jr.	180.2	193.6
Sterftecijfer			16.06		11.8	14.4

[1]). Een Chinees, hij moge ongeletterd zijn, weet zijn Chinese leeftijd nauwkeurig. Alleen is zijn jaarrekening enigszins anders dan de onze. Ieder geboren in een bepaald jaar, hetzij in het begin of op de laatste dag daarvan, bereikt in het volgende kalenderjaar zijn tweede levensjaar. De leeftijd wordt dus uitgedrukt in kalenderjaren en een kind is dus bij de geboorte dadelijk één jaar. Waar de sterftecijfers in leeftijdsgroepen zijn samengevat, is dit bezwaar voor vergelijking niet zo ernstig. Anders is dit evenwel voor de zuigelingen, waarbij men er zeker van kan zijn, dat er onder de gestorvenen ook een aantal is, dat bij de kleutergroep is geteld. Nog meer waarschijnlijk is, dat de absolute aantallen Chinese zuigelingen en kleuters niet nauwkeurig zijn. Juist voor deze groepen zal de herleiding van Chinese leeftijd tot Europese leeftijd het eenvoudige personeel, dat met het bijhouden van het bevolkingsregister te Bandoeng was belast, moeilijkheden hebben opgeleverd.

[2]). Stat. Mededeling no. 103 van Bureau v. Statistiek van Amsterdam, blz. 196.

[3]). De Haas (Sterfte naar leeftijdsgroepen in Batavia, blz. 716) berekende voor de Chinezen te Batavia gedurende de periode 1935/1937 een kleutersterfte van ± 22‰. Dit maakt te meer waarschijnlijk, dat de leeftijdsregistratie te Bandoeng niet geheel juist is geweest op grond van het onder noot 1) vermelde.

Daar de Chinezen onder andere hygiënische en sociale omstandigheden leven dan de Europeanen, hebben wij tegenover onze berekende cijfers de gegevens van Amsterdam en Londen over de periode van 1911/1913 gesteld. In vrijwel elke leeftijdsgroep is de sterftekans voor de Chinezen groter dan voor een overeenkomstige Amsterdammer of Londenaar omstreeks de volkstelling in 1909 en 1911. De zuigelingensterfte in 1925 te Bandoeng onder de Chinezen schijnt op hetzelfde peil als te Londen, doch in verband met het in de noot opgemerkte betreffende de vaststelling der leeftijd bij de Chinezen, moet aangenomen worden, dat de zuigelingensterfte te laag en de kleutersterfte te hoog is weergegeven.

Ook hier kunnen wij wederom verschillende sterfteverhoudingen op andere wijze uitdrukken. Zo de zuigelingensterfte berekend per 1000 levend geborenen vide onderstaande tabel.

ZUIGELINGENSTERFTE PER 1000 LEVEND GEBORENEN TE BANDOENG ONDER DE CHINEZEN VAN 1931-1938 VERGELEKEN MET NEDERLAND EN GR. EINDHOVEN.

Jaar	Bandoeng		Nederland	Gr. Eindhoven	
1931	118.5				
1932	124.1	1900	155.2	1914-18	159.7
1933	133.4	1910	107.9		
1934	104.7				
1935	127.6				
1936	104.2				
1937	117.3				
1938	95.3				

Uit deze vergelijking blijkt, dat het Chinese cijfer zich tussen de beide Nederlandse cijfers van 1900 en 1910 beweegt en steeds lager is dan het Eindhovense cijfer. De zuigelingensterfte onder de Chinezen te Bandoeng staat dus op een peil, dat 30 jaar geleden in Nederland normaal was. Dat is wel merkwaardig, daar de verhoudingen in de 19e eeuw in Nederland belangrijk ongunstiger zijn geweest en dit stadium blijkbaar hier niet is voorgekomen. [1]) De „maternal care" onder de Chinese moeders zal namelijk momenteel zeker niet op een hoger plan staan dan onder de Nederlandse moeders omstreeks 1875. Men moet wel aannemen, dat de uitwendige omstandigheden, als algemene hygiënische voorzorg en klimaat

[1]) In 1875 bedroeg in Nederland de zuigelingensterfte per 1000 levend geborenen 218.7.

(zonlicht !), hiervoor verantwoordelijk zijn. Het werk van de D.V.G. is weliswaar nog in hoofdzaak van extensieve aard, doch het gevaar van epidemieën is zeker op Java practisch bezworen. En het klimaat maakt ook voor de minder welgestelden het kleding- en woningvraagstuk eenvoudiger, zodat ook bij minder goede moederlijke zorg de zuigeling in leven blijft.

Te Batavia was in de periode 1935/1937, zoals wij reeds mededeelden, de zuigelingensterfte onder de Chinezen 15.4% op 100 levendgeborenen, een cijfer, dat men in bovenstaande reeks tevergeefs zoekt.

Teneinde ook de cijfers van De Haas voor Batavia met die van Bandoeng voor de Chinezen te kunnen vergelijken, hebben wij percentueel de sterfte per leeftijdsgroep in de totale sterfte uitgedrukt.

STERFTE PER LEEFTIJDSGROEP EN NAAR GESLACHT VOOR DE CHINESE BEVOLKINGSGROEP IN % VAN DE TOTALE STERFTE

Leeftijdsgroep	Absolute Cijfers Bandoeng 1931/38			Relatieve Cijfers Bandoeng 1931/38			Relatieve Cijfers Batavia 1935/37			
	M	V	T	M	V	T		M	V	T
ben. 1 jaar	387	355	742	29.9	37.3	33.1		31.3	35.2	32.9
1— 4 jaar	162	171	333	12.5	18.0	14.8		14.1	15.2	14.6
5—13 „	70	55	125	5.4	5.8	5.6	5 - 14	4.7	5.1	4.9
14—19 „	54	23	77	4.2	2.4	3.4	15 - 19	1.3	1.4	1.4
20—34 „	152	108	260	11.8	11.3	11.6	20 - 49	26.4	19.9	23.6
35—49 „	220	91	311	17.0	9.6	13.9				
50—64 „	160	69	229	12.4	7.3	10.2				
65—79 „	72	61	133	5.6	6.4	5.9	50 jr.+	22.2	23.2	22.6
80 jr—en ouder	16	18	34	1.2	1.9	1.5				
Totaal	1293	951	2244	100.—	100.—	100.—		100.—	100.—	100.—

Bandoeng en Batavia vertonen ongeveer hetzelfde beeld. Bijna 50% der totale sterfte wordt ingenomen door de zuigelingen- en kleutersterfte.

Dat de sterftepercentages binnen de leeftijdsgroepen in beide steden vrijwel dezelfde zijn, terwijl toch de algemene sterfte pro mille evenals de zuigelingensterfte belangrijk verschillen, zoals wij hierboven zagen, vormt m.i. een bewijs, dat de uitwendige omstandigheden te Bandoeng gunstiger zijn dan te Batavia. De Chinese bevolkingsgroep staat zowel in Bandoeng als in Batavia op ongeveer hetzelfde verstandelijke en hygiënische peil, naar men mag aannemen, maar door de betere woningtoestanden en

waarschijnlijk het goede klimaat (zonlicht!) zijn de Chinezen te Bandoeng er beter aan toe dan hun rasgenoten te Batavia.

Over het verschil in woningtoestand spreken wij nog, maar ten aanzien van het hygiënisch peil willen wij nog opmerken, dat in Bandoeng en Batavia de verhouding tussen het aantal hier- en eldersgeboren [1]) Chinezen practisch gelijk is. Te Bandoeng waren 66.7% van de Chinezen hiergeboren in 1930 [2]), terwijl te Batavia dit percentage 65.9% bedroeg. Uit de cijfers der Inkomstenbelasting, die het Centr. Kantoor v.d. Statistiek me verschafte, berekende ik, dat in 1937 te Bandoeng 60.9% der aangeslagen Chinezen beneden de Fl. 900.— per jaar verdiende, terwijl het overeenkomstige percentage te Batavia 55.9% was. Evenals bij de Europeanen, doen deze cijfers derhalve vermoeden, dat de Chinezen te Bandoeng relatief minder welgesteld zijn dan de Chinezen te Batavia.

Een opvallend verschijnsel is voorts, dat bij de zuigelingen — zie de absolute cijfers — de jongenssterfte de meisjessterfte slechts met 9% overtreft, terwijl onder de kleuters de meisjessterfte zelfs absoluut hoger is. Normaal is namelijk, dat de jongenssterfte zeker in de eerste leeftijdsgroepen overheerst, zoals ook bij de Europeanen te Bandoeng tot uiting kwam (pag. 329).

De verklaring van dit verschijnsel, zo afwijkend van alle gegevens dienaangaande ook in Nederland, ligt, naar wij vermoeden, in de Chinese moraal [3]). In hoofdzaak zijn het de totok-Chinezen, die in de geest van deze Chinese ethiek leven, doch ook bij de peranakans werkt deze opvatting blijkbaar nog door. Een jongen wordt als nieuwgeborene meer gewaardeerd dan een meisje, omdat in een jongen een schakel wordt gezien in de keten der familienaam, terwijl ook een zoon nodig is als voortzetter der voorouderverering. Daarentegen volgt het meisje straks de familie van haar man, zodat haar ,,nut'' in het eigen gezin beperkt is tot de periode vóór haar huwelijk voor het verrichten van huishoudelijke bezigheden. Deze agrarische, ethische opvatting [4]) uit het moederland China

[1]) Men veronderstelt algemeen dat de eldersgeboren Chinezen zich èn door een lagere welstand èn door een lager ontwikkelingspeil kenmerken.

[2]) Volkstelling 1930, Deel VII, blz. 196 en 240.

[3]) Zie ook A. Oldenhoff, De Chinese familie, Mens en Maatschappij, Sept. 1939, blz. 322. Ik wil erop wijzen, dat over 6 jaren van de door mij beschouwde periode deze meisjessterfte absoluut overheerst, zodat toeval wel uitgesloten schijnt.

[4]) Bij de Volkstelling in 1930 waren onder de Chinezen te Bandoeng 32.3% eldersgeborenen (in hoofdzaak in China), terwijl ook van de hiergeborenen nog bij 36.4% de vader elders geboren was.

heeft in Ned.-Indië zeker wat van haar strakheid verloren, mede door de andere economische verhoudingen, waarin de Chinezen hier geplaatst zijn. Het is echter bekend, dat ook hier te lande de Chinese vroedvrouw meer geld ontvangt, wanneer de nieuwgeborene een jongen is dan wanneer het een meisje is. De voorliefde voor een mannelijk nakomeling werkt dus zeker nog door en uit de cijfers zou men afleiden, dat ook meer zorg aan een zieke jongen (zuigeling of kleuter) wordt besteed dan aan een ziek meisje. Een Chinees arts te Bandoeng bevestigde mij trouwens, dat hij spoediger in een Chinese familie geroepen werd bij ziekte van een jongen dan van een meisje.

De oorzaken van de hogere sterfte, vooral onder de zuigelingen en kleuters, bij de Chinezen ten opzichte van de Europeanen zijn welbekend. Het schijnt thans in West-Europa een uitgemaakte zaak, dat de ,,maternal efficiency" de enige factor is, die in nauw verband met de toestand van de zuigeling en kleuter staat. Noch inkomen, noch woningruimte per gezinslid of gezinsgrootte b.v. blijken in de voorbeeldige studie ,,Poverty, Nutrition and Growth" (Studies in Child Life in Cities and Rural Districts of Scotland [1])) een directe correlatie te vertonen met de gezondheidstoestand van de zuigeling, zoals men wellicht verwacht had. Aan de andere kant is het natuurlijk buiten kijf, dat de ,,maternal care" samenhangt met welstand, woningtoestanden en hygiënische kennis en gewoonten onder een bepaalde sociale klasse. Ook in genoemde studie kan men lezen, dat hoe minder woonruimte per persoon en hoe groter het gezin, hoe slechter gemiddeld de moederlijke zorg is. Een woord als ,,maternal care" of ,,health consciousness", wat ook in dit opzicht geliefd is, houdt dus weer een complex van factoren in en wij zijn wel gerechtigd, vooral in Nederlands-Indië, waar het juridische onderscheid tussen de bevolkingsgroepen tevens practisch een klassescheiding betekent, ons te houden aan de meetbare zijde van het vraagstuk. Het behoren tot een bepaalde bevolkingsgroep houdt, met een zekere restrictie, waarvan wij in een noot op pag. 318 gewaagden, over het algemeen in de welstandsklasse, woningtoestand en het hygiënisch peil, waarin men verkeert en waaronder men leeft.

Wat de welstand betreft, leerde de Volkstelling ons, dat er in 1930 te Bandoeng 5408 Chinese beroepsbeoefenaars waren. Volgens

[1]) Child Life Investigations, Medical Research Counsil, London 1926.
[2]) Volkstelling 1930, Deel VII, blz. 351.

de belastingaanslag van 1930 [1]) waren er 6860 Chinese aangeslagenen voor de inkomstenbelasting, waarvan 66.8 % tot de inkomensgroep beneden *f* 800.— en nog 14.5 % tot de groep van *f* 800.— *f* 1200.— behoorden. Meer dan 80 % der aangeslagen Chinezen leeft dus maandelijks van een inkomen van minder dan *f* 100.— Van het geestelijk peil krijgt men een denkbeeld uit de gegevens betreffende het alphabetisme zoals de Volkstelling die geeft. [2]) Van de 16.657 Chinezen te Bandoeng waren 9813 of 58.9 % analphabeet, terwijl van de 6844 alphabeten slechts 1399 of 20.4 % Nederlands konden schrijven. Uit het bovenstaande is wel duidelijk, dat het merendeel der Chinezen een bescheiden welstand geniet, terwijl slechts een klein percentage voor de Westerse denkbeelden, hygiëne en techniek, toegankelijk is.

Een Chinees arts te Bandoeng verklaarde me desgevraagd nog, dat het hem steeds opviel hoe zelfs onder de Chinezen, die welgesteld waren, bij ziekte of bevalling eerst de sinshè — de chinese doekoen — werd geraadpleegd. Men roept, waarschijnlijk ook op grond van economische overwegingen, niet gauw een dokter, zelfs geen Chinees arts, die op Westerse wijze is geschoold. Het is algemeen gebruikelijk onder de Chinese bevolking, om naast de medicijn, die de dokter heeft voorgeschreven, ook een medicijn te gebruiken uit de „roemah obat", die de sinshè meestal exploiteert.

Bij de Chinezen, voornamelijk de welgestelden uiteraard, komt het ook nog veel meer voor dan bij de Europeanen, dat de zuigelingen en kleuters aan de Inheemse baboe worden overgelaten. Dit maakt het waarschijnlijk, mede op grond van het feit, dat met de welstand niet het ontwikkelingspeil mee naar boven gaat, dat zelfs onder de relatief welgestelde Chinezen de sterfteverhoudingen niet zo gunstig zijn als men op grond van de welstand zou mogen verwachten, zoals een Chinees vriend, arts te Batavia, mij verzekerde.

Van de huizen der Chinezen te Bandoeng waren in 1930 [3]) 50.7 % hoofdzakelijk uit steen opgetrokken, van 46.2 % bestond de dakbedekking uit duurzaam materiaal, terwijl slechts 8 huizen uit ander materiaal gebouwd waren. In Batavia was de toestand belangrijk ongunstiger. Daar waren van de 14.089 huizen, die door

[1]) Het Centraal Kantoor v.d. Statistiek te Batavia was wederom zo vriendelijk mij de absolute cijfers voor deze berekening te verstrekken.
[2]) Volkstelling Deel III, blz. 328.
[3]) Volkstelling Deel VII, Chinezen en andere Vreemde Oosterlingen in Nederlands-Indië, blz. 284.

Chinezen bewoond werden, 5603 of 39.8 % stenen huizen, 6141 of 43.6 % hadden slechts daken van duurzaam materiaal, terwijl hier nog 2016 huizen of 13.5 % van het totaal geheel van bouwmateriaal van vergankelijke aard waren opgezet.

Deze summiere mededelingen stellen intussen wel in het licht, dat het hoge sterftecijfer der Chinezen samenhangt met de relatief lage welstand, de geringe ontwikkeling en de ongunstige woningomstandigheden, waarin een deel der Chinezen zich nog bevindt. Het lijdt toch geen twijfel, dat ongunstige woningomstandigheden mede de hygiëne beïnvloeden en het verschil tussen Bandoeng en Batavia valt hierop zeker ten dele terug.

Evenals voor de Europeanen heb ik ook voor de Chinezen gedurende de periode 1931/'38 de verhouding tussen mannen- en vrouwensterfte nagegaan. In dit tijdvak stierven 1293 mannen en 951 vrouwen, dus verhoudingsgewijs uitgedrukt 136.0 mannen tegenover 100 vrouwen. Een zuivere waarneming van het verschijnsel wordt vertroebeld door het feit dat in de productieve leeftijdsgroepen een belangrijke immigratie plaats heeft. Zo is b.v. op grond hiervan niet na te gaan, of in de groep van 20-34 jaar de kraamvrouwensterfte wellicht een rol speelt, wat straks bij de Inheemsen in het oog zal springen.

Sterftecijfer voor Chinese mannen in % van dat der vrouwen naar de leeftijdsgroepen

Periode	-1 jr.	1-4 jr.	5-13 jr.	14-19 jr.	20-34 jr.	35-49 jr.	50-64 jr.	65-79 jr.	80 jr. en ouder
Bandoeng	109.0	94.7	127.3	234.8	140.7	241.8	231.9	118.0	88.9

Wel doet de plotselinge vermindering van de mannenoversterfte in de bewuste leeftijdsgroep vermoeden, dat we hier tegenover hetzelfde verschijnsel staan. Dat de mannenoversterfte in de leeftijdsgroep van 65-79 jaar sterk vermindert en in de laatste leeftijdsgroep zelfs in een vrouwenoversterfte omslaat, vindt zijn gerede oorzaak in het feit, dat het mannenoverschot in deze leeftijdsgroepen is verdwenen.

Volgens de Volkstelling van 1930 [1]) werden te Bandoeng in de leeftijdsgroepen van 60-79 jaar 232 mannen en 236 Chinese vrouwen geteld, terwijl boven 80 jaar slechts 6 mannen tegenover 13 vrouwen stonden.

[1]) Volkstelling 1930, Deel VII, blz. 243, 244.

AANTAL STERFGEVALLEN PER 1000 DER GEMIDDELDE BEVOLKING VAN DE 3 BEVOLKINGSGROEPEN
BANDOENG 1919 - 1940.

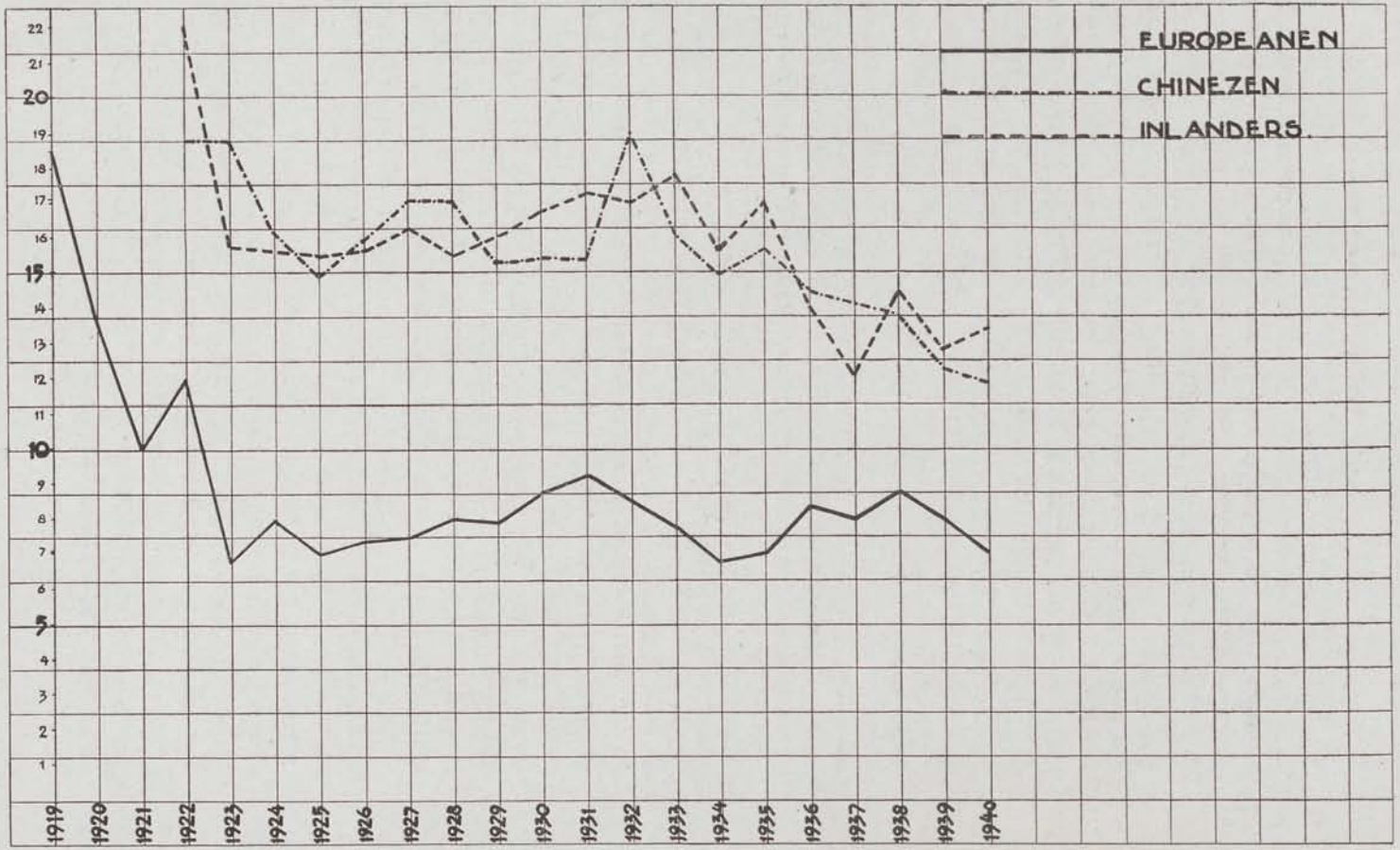

BOEKBESPREKING

„Verstandelijke ontwikkeling en schoolprestaties", door P. Post en M. C. J. Scheffer.

Het boek dat onlangs onder bovenstaanden titel bij J. B. Wolters is verschenen, vormt de publicatie van het verslag van een intelligentie-onderzoek bij alle leerlingen van de openbare Europeesche 3*e* Lagere School te Bandoeng, dat door de schrijvers in opdracht van den Directeur van Onderwijs en Eeredienst in 1936 werd verricht.

Aanleiding tot het onderzoek was de twijfel of men met het gevolgde onderwijssysteem wel op den goeden weg was. Deze twijfel werd gewekt door de bedroevende resultaten op de genoemde school behaald, welke resultaten ook bij andere niet-eerste klas Europeesche Lagere Scholen niet beter zijn.

Het doubleeringsverschijnsel is bij deze scholen dusdanig groot in omvang, dat het streven naar klassikaal onderwijs voor kinderen van ongeveer-gelijken-leeftijd geheel in de war wordt gegooid. Doordat bijvoorbeeld op de behandelde school elk jaar ongeveer 1/3 der leerlingen blijft zitten, was de leeftijdssamenstelling der klassen aldus, dat in de 1*ste* en 7*e* klasse elk vier leeftijden, in de 6*e* klasse vijf, in de 5*e* klasse zes en in de 2*e*, 3*e* en 4*e* klasse niet minder dan zeven leeftijden vertegenwoordigd waren.

Velen doubleeren 1 x, meerderen 2 x, nog te veel 3 x en enkelen zelfs 4 of 5 x. Slechts een zeer klein gedeelte van eenige schoolgeneratie bereikt den eindpaal zonder doubleeren.

Terecht werd ingezien, dat voor verbetering (door invoering van nieuwere en gedeeltelijk behoud van in toepassing zijnde onderwijsmethoden) een diepgaand onderzoek bij de leerlingen zelf een eerste eisch is. Zonder bodemonderzoek geen veranderingen in plantwijze en bemesting !

Aangezien de toestand op de onderzochte school kan worden aangenomen als algemeen geldend voor alle niet-eerste klasse Europeesche Lagere Scholen, kunnen de gevonden beelden voor deze scholen als representatief worden beschouwd, waardoor de resultaten niet weinig aan waarde winnen.

De volledige publicatie van het verslag moet worden toegejuicht, niet alleen doordat hierdoor geijkte, elders toegepaste methoden van onderzoek hiertelande meer bekend raken, doch ook omdat de uitspraken waartoe de rapporteurs kwamen — door de zuilen van gedegen onderzoek geschraagd — ook bij het publiek het noodige en verdiende reliëf krijgen.

* * *

Voor het intelligentie-onderzoek werden twee methoden gebezigd. Ten *eerste* de Terman-revisie van de Binet-Simon methode, waarvan reeds elders meermalen is bewezen, dat ze geschikt is ter peiling van practische en theoretische intelligentie beide en zich aan het schoolmilieu aanpast, waardoor bij de toepassing geen verwringing door vreemdheidsremmingen te vreezen valt. Ze is te beschouwen als een structuurtest waarmee de geestelijke habitus en vooral de intellectueele componenten der kinderen in bevredigend duidelijke contouren kunnen worden gezien. Er werden 276 kinderen van 6 — 16 jaar individueel onderzocht; in totaal werden 6.232 individueele tests afgenomen. De gemiddelde duur van onderzoek van een leerling bedroeg 60 minuten.

Ten *tweede* werd gebezigd een door de rapporteurs zelf ontworpen klassikale, meer analytische test naar het voorbeeld van W. Stern. Dit tweede gedeelte van het onderzoek bleek voor een deel een goede contrôle van het met het individueele onderzoek middels de methode Binet-Simon gevondene. De klassikale test duurde ± 1 uur per klas.

Voor nadere bijzonderheden ten aanzien van de methoden (welke vragen er gesteld werden enz.) zij naar het boek zelf verwezen.

Ook voor de daarmee bereikte resultaten en de conclusies waartoe de onderzoekers kwamen, neme men het zeer nuttige en gedegen rapport zelf ter hand. Excerpeering van het systematisch opgebouwde geheel van constateeringen, conclusies en voorstellen zou het aldaar gelegde evenwicht verstoren. De voorstellen gaan zoowel op gebied van de methode bij het lager-, als van de toelating tot het middelbaar onderwijs en van de leerlingenadministratie.

Hier zij verder nog slechts gewezen op het feit, dat de rapporteurs het bij de leerlingen individueel gevondene per leerling ook in *cijfermaat* weergaven, waardoor de meerdere of mindere intelligentie per leerling met die van andere vergeleken kunnen worden aan de hand van cijfers. De z.g. „intelligentie-quotiënten" (I. Q.) werden verkregen door deeling van den middels de Binet-Simon methode gevonden „intelligentie-leeftijd" door den kalenderleeftijd. Basis hiervan is een vergelijking van 2 *ontwikkelingsstadia*, te weten van het voor de kinderen middels onderzoek *bevonden* ontwikkelingsstadium met dat van *normale* kinderen van hun kalenderleeftijd.

Voorts werd per kind vastgesteld het z.g. „schoolvorderingen-quotiënt" (S. V. Q.) waarbij een deeling wordt gegeven van schoolleeftijd door werkelijken leeftijd. Onder schoolleeftijd is te verstaan de normatieve leeftijd in de verschillende schoolklassen (Hierbij kunnen maanden worden afgetrokken wegens zeer slechte of bijgevoegd wegens zeer goede rapportcijfers). Ook hier dus een vergelijking van 2 ontwikkelingsstadia en wel die welke de leerlingen op de school hebben bereikt (naar de klassen waarin zij zitten) en die welke *normale* kinderen van hun kalenderleeftijd zouden hebben gehaald.

Waar I. Q. en S. V. Q. in verreweg de meeste gevallen slechts zeer weinig van elkaar afwijken, opent de methode van vaststelling der S. V. Q. de gelegenheid om op groote schaal bij verschillende schooltypen zonder toepassing van tijdroovend intelligentie-onderzoek tot een overzicht te komen van het individueele peil der leerlingen. Uiteraard zal men in dat geval de voordeelen van een individueel onderzoek als door de heeren Post en Scheffer gehouden,

missen, doch voor het maken van vergelijkingen en als oriëntatie gegeven voor bepaling van zwakke plaatsen zouden de resultaten uiterst waardevol zijn.

* * *

Het houden van een „plaatselijk onderzoek" als het hierboven besprokene is een symptoom van het in de laatste jaren meer geziene streven om, voordat men tot nieuwe of gewijzigde regelingen overgaat, eerst een nauwgezet onderzoek *in loco* te (doen) houden. Dit streven, dat vooral op gebied van practische economie wordt gezien, is zeer toe te juichen; de resultaten van dergelijke onderzoeken — objectief doorgevoerd en openbaar gehouden — vormen immers een waarborg, welke voor mistasten behoedt. Te veel werd in het laatste decennium nog in- en doorgevoerd dat beter vooraf aan den toets van een onderzoek als het onderhavige had kunnen worden onderworpen. Het is dan ook te hopen, dat het Onderwijs-departement op dezen weg voortgaat en geen herordeningen, zelfs niet na ampele overweging, doorvoert zonder die overwegingen middels locaal onderzoek en practische proefnemingen op kleine schaal vooraf aan juistheid te toetsen. Dit is geen kwestie van behoudzucht doch een eisch van degelijkheid.

A. K. PRINGGODIGDO.

Batavia-Centrum, 8 Mei 1940.

ONTVANGEN BOEKEN EN TIJDSCHRIFTEN

1. Koninklijk Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen.

Inhoud: Samenstelling van het Genootschap
Ledenlijst.
Instellingen, waarmede het Genootschap in ruil van edita staat.
En andere bijdragen en overzichten.

2. Weltwirtschaftliches Archiv. Januar 1940.

Inhoud: „Die theoretische Problematik des Auszenhandels". M. Manoïlesco, Bukarest.
„Grundzüge einer dynamischen Inzidenztheorie". C. Welinder, Lund.
„De totale Bodenverbesserung in Italiën". G. Masci, Rom.
En andere bijdragen en overzichten.

3. Djåwå. Tijdschrift van het Java-Instituut: Mei 1940.

Inhoud: „Adat", Wybrand G. Benthem Redingius.
„De Noorder Aloen-Aloen te Jogjakarta", Dr. Th. Pigeaud.
„De Pleinen, Poorten en Gebouwen van de Kraton van Jogjakarta" Dr. L. Adam.
„De Heerschers van Java, I". R. M. A. A. Koesoema Oetaya.
En andere bijdragen en overzichten.

4. Jaarverslag 1939: Opium- en Zoutregie en de Zoutwinning.

5. Jaarverslag 1939: Deli Plantersvereeniging.

6. De Ingenieur in Nederlandsch-Indië. April 1940.

KOLONIALE STUDIËN

INHOUD

Bladzijde

De versterking der eenheid, door Dr. K. A. Hidding . . 347

De ontwikkeling van de koloniale gedachte, door J. H. Calmeyer. 359

Sterfteverhoudingen in de stad Bandoeng II, door W. Brand. 385

Toelating van niet-Europeesche leerlingen tot de Europeesche Lagere School, door R. M. Mr. A. K. Pringgodigdo . . 406

Differentieele rechten in Nederlandsch-Indië?, door Jhr. H. T. Baud 425

Ontvangen boeken en tijdschriften 468

DE VERSTERKING DER EENHEID

DOOR Dr. K. A. H. HIDDING

Met den roep om en de noodzaak tot versterking der eenheid van Oost en West ter handhaving van het zelfstandige karakter van het thans belangrijkste deel van het Rijk der Nederlanden, dient een nadere bezinning op de moeilijkheden en de gevaren, die met dit streven gegeven zijn, gepaard te gaan. In velerlei gestalte, politiek, economisch en cultureel, verschijnt dit probleem, waarvoor één oplossing echter met zekerheid uitgesloten is: die op korten termijn.

Wie de groote verscheidenheid der betrokken partijen in het oog houdt en er zich van bewust blijft hoe verschillend op alle levensterreinen de grondslagen der cultuur hier zijn, die zal iets van de beklemmende zwaarte van de hiermede gestelde taak beseffen. Men kan dit alles negeeren en terwille van het affect en het effect snelle beslissingen forceeren, die in zeer bijzondere omstandigheden ook gerechtvaardigd mogen heeten, maar dit neemt niet weg, dat hiervan toch weinig of geen blijvend resultaat valt te verwachten. Slechts dat wat op weloverwogen beginselen, op een behoorlijk fundament wordt gebouwd, zal op den duur stand kunnen houden, en te zwaarder weegt dit in tijden, waarin de cultuur zelf, wellicht heviger dan ooit eerder in de geschiedenis, bedreigd wordt, van buiten af, maar ook van binnen uit.

Men kan welsprekend pleiten, hetgeen onlangs ook in dit tijdschrift geschied is, voor een krachtiger verbreiding van de Nederlandsche cultuur in deze streken, maar wie moet niet erkennen dat dit begrip Nederlandsche cultuur zelf reeds lang tot probleem

geworden is en dat er helaas in de geestelijke verdeeldheid van het Nederlandsche volk niet zoo heel veel aanknoopingspunten te vinden zijn voor een treffende propaganda, die toch voor alles van eigen innerlijke eenheid en kracht verzekerd moet zijn? Achter alle verscheidenheid en ondanks en boven alle partijzucht uit blijft „Nederland's Geestesmerk" bestaan, maar was ook dit niet reeds te lang overdekt door de „Schaduwen van Morgen", al zal het, naar wij gelooven willen, gereinigd uit de duisternis van het heden, weer aan den dag treden? Op welke van de talrijke factoren, economische, geestelijke of godsdienstige, die men voor de crisis der Westersche cultuur aansprakelijk wil stellen, men den nadruk leggen wil, blijft van secundair belang tegenover de bittere werkelijkheid, die ons stelt voor het hachelijk schouwspel van den huidigen strijd. Wellicht is dit alles juist in zijn levensgevaarlijk aspect bijzonder typeerend voor de Westersche cultuur, die meer dan eenige andere, altijd in den mensch de hoogste en laagste, heilige en daemonische potenties heeft wakker geroepen, maar het blijft daarom niet minder zorgwekkend.

En evenals de Westersche wordt ook de Oostersche cultuur, zij het in de verschillende streken op een zeer verschillende wijze, met ontbinding bedreigd door het steeds toenemende contact met het Westen, dat tot nu toe op een eenzijdige wijze gelegd werd, en dat de vroegere gebondenheid in het organisch geheel verstoort.

Bij alle verschil in uitgangspunt en een totaal afwijkend historisch verloop, is er toch wel een zekere convergentie in dit proces op te merken, die nadere aandacht verdient. In beide gevallen toch speelt hier de verstoring, juist in de diepste fundamenten, van het evenwicht, dat iedere cultuur kenmerkt, een bijzonder groote rol. Een geest van relativisme vaart sinds vele jaren zoowel door het Westen als het Oosten, min of meer geleidelijk veroorzaakt door het verzwakken van dien geestelijken grondslag, die in de eerste plaats in en met het godsdienstig leven gegeven is, dat voor een belangrijk deel het geheele geestelijk leven van een cultuur bepaalt. Mag dit in primitieve streken van dezen Archipel vaak ongewild en onbewust door het ingrijpen van Westersche invloeden veroorzaakt zijn, in meer ontwikkelde gebieden heeft hier ook het onderwijs en in het algemeen het contact met het in Westerschen zin gerationaliseerde leven ondermijnend gewerkt. Dit alles behoeft allerminst tot een geheel verlaten van het oude geloof en de oude gebruiken te leiden om toch wel een zekere

onderschatting van de grondslagen der cultuur te veroorzaken, een toenemende onverschilligheid, die het besef van de waardevolle gebondenheid van den enkeling aan de wonderlijk samengestelde gemeenschap en haar wetten, voorstellingen en denkwijzen, steeds meer doet afnemen.

Eenzelfde proces heeft, in een historisch veel langduriger verloop en op een veel bewuster wijze, het Westen ondergaan. Daar is een binnen het raam der menschelijke en historische verscheidenheid uiterst waardevolle differentieering op den duur vergroeid tot een diepgaande verbrokenheid in elkaar verketterende groepen, waardoor de geestelijke eenheid niet veel meer dan een fictie werd, welk proces, stelselmatig in zijn gevaarlijke werking onderschat, tot de huidige crisis heeft geleid. En al zijn er met name in Nederland de laatste jaren wel pogingen ondernomen om dit levensgevaarlijk proces te stuiten, o.a. in het in Indië te weinig gekende, merkwaardige experiment met de ,,Volkshoogescholen" en het uit verwante kringen voortkomende blad ,,Het Gemeenebest", veel effect heeft dit, mede door den tamelijk bescheiden opzet, nog niet kunnen hebben. In deze kringen leefde uitermate sterk het uit een gezond nationaal gevoel en een gefundeerd sociologisch inzicht voortspruitend besef, dat vóór alles aan de elke nationale eenheid vernietigende gespletenheid een einde komen moest, zoodat katholieken, protestanten, socialisten, democraten, plattelanders, stedelingen, werkloozen, volwaardige burgers, studenten, arbeiders, etc. elkaar in een gemeenschappelijke verantwoordelijkheid voor de nationale cultuur weer moesten leeren verstaan en eerbiedigen. Het is maar al te bekend hoe hieraan zeer veel, ja alles ontbrak, mede dank zij een den Hollanders speciaal eigen dogmatische bekrompenheid en een typisch gebrek aan fantasie; ook al kan dit noodzakelijke werk spoedig hervat worden en zal het ongetwijfeld verdiept worden door het gemeenschappelijk gedragen leed, toch zal het direct na de vrijwording van Nederland veel intensiever en met behulp van officieele instanties terwille van het allerhoogste belang: den goeden geestelijken opbouw van Nederland, opnieuw aangevat moeten worden.

Zijn dus lotsverbondenheid en cultureele eenheid ook in Holland nog begrippen vol moeilijke problemen, al zal men zich in druk en leed meer dan ooit van de waarde en zin ervan bewust worden, ook daar zal het een voortdurende zorg vereischen dat het besef ervan niet spoedig weer vervlakt en men al te gemakkelijk

weer in de eigen oude zelfgenoegzaamheid terugglijdt. En hoevele malen sterker moet dit dan niet voor Indië gelden, waar de verschillen ook principieel heel anders liggen en nog oneindig veel grooter zijn.

Hier gaat het immers niet om groepen, die tenslotte alle in oorsprong uitingen zijn van de Christelijke cultuur, al werd deze in den loop der geschiedenis ook versplinterd in den te snellen groei van den technisch-wetenschappelijken „vooruitgang", maar om volken van zeer verschillende afkomst en zeer uiteenloopend cultureel peil, in natuurlijk en geestelijk opzicht, die thans een zekere eenheid moeten verwerkelijken, wil Indië tegen schokken van buiten of binnen bestand blijken. Dat hiervoor leiding uit alle kampen van zeer bijzonder formaat noodig is, gedragen door een geest van waarheids- en werkelijkheidszin, spreekt van zelf, al kan slechts de practijk uitwijzen hoe zwaar deze eischen wel zullen zijn.

Op den achtergrond van deze moeilijkheden moge daarom in het kort worde gewezen, waarbij wij willen aanknoopen bij een vroeger in dit tijdschrift verschenen beschouwing, waarin als representatief voor de Oostersche en Westersche geestesgesteldheid het hiërarchisch en critisch besef worden beschreven, die dus ook belangrijke factoren zijn bij elke poging tot toenadering en beter onderling verstaan [1]).

Het hiërarchisch besef kent een natuurlijke rangorde van waarden, waarin alles zijn bestemde plaats heeft. Het erfelijkheidsbeginsel is hiervan wel de duidelijkste exponent, maar tevens ook een direct bewijs hoe het hier niet om iets uitsluitend-Oostersch gaat, maar om iets algemeen-menschelijks. Ook in geestelijk opzicht speelt dit besef hier een groote rol, dat allerlei verschijnselen en de hier gangbare denkwijze, naar in de geciteerde studie gepoogd werd aan te toonen, verklaart en voor ons verstaanbaar maken kan.

Overal waar dit besef overheerscht, overheerscht noodwendig een meer statisch levenstempo in de gansche cultuur. Als alles van oudsher geordend is en vast ligt, kan het er hoogstens nog om gaan de positie van eenig verschijnsel in het groote geheel nader te bepalen, maar het geheel op zich zelf is volstrekt primair, zoodat de gedachte, dit geheel zelf volgens nieuwe principia te gaan herordenen, zooals de Westersche wetenschap nooit opgehouden heeft

[1]) Kol. St. 1939, p. 53 e.v.v.

te doen, hier niet opkomen kan. Dit zal duidelijk zijn als men weet dat de bestaande ordening in den regel een sacraal-cosmisch en dus onschendbaar karakter draagt, waarin de mensch een volkomen ondergeschikte plaats inneemt. Dit geldt niet alleen voor het sociale en economische leven, waar de traditie zeer sterk pleegt te zijn, maar in niet mindere mate ook in geestelijk opzicht, al is het nergens op den duur te vermijden dat er toch veranderingen optreden. Maar het blijft een belangrijk verschil of men zelf naar verandering en verbeteringen speurt of dat men ze, als ze door allerlei oorzaken onvermijdelijk zijn geworden, noodgedwongen aanvaardt. En als dit het geval is, pleegt men ze in een dergelijke maatschappij dan nog zoo goed mogelijk en op de juiste plaats in te passen in het bestaande geheel, opdat ze op deze wijze ook spoedig hun vreemd aspect zullen verliezen. Juist hierin is men altijd zeer goed geslaagd, naar de studies over belangrijke cultuurelementen als de taal, de wajang, de godsdienst, de kunst etc. overtuigend hebben aangetoond. Het conservatieve karakter, aan een dergelijke maatschappij op alle terreinen eigen, hangt dus met het hiërarchisch besef ten nauwste samen, maar daarom behoeft deze cultuur nog allerminst star te zijn, daar zij velerlei elementen in zich blijkt te kunnen opnemen, zonder het eigen karakter ook maar in het minst te verloochenen of daarin principieele wijzigingen te brengen. Aan de traditie moet men uit den aard der zaak wel zeer veel waarde hechten, en dus is er alles aan gelegen om zich in het verleden, in mythe en historie, stevig te verankeren; en al zal de wijze van fundeering tegen objectieve critiek weinig bestand zijn, dit is van minder belang, daar dit soort critiek als zoodanig niet gewaardeerd wordt. Eveneens vloeit er een aanzienlijk geringere belangstelling voor de toekomst uit voort, want hierbij gaat het er in de eerste plaats om de erfgoederen ook daar ongeschonden te handhaven, hetgeen van het grootste belang is.

De qualiteit en de noodzakelijkheid van een dergelijk hiërarchisch besef zullen even duidelijk zijn als de eenzijdigheid ervan, daar geen samenleving op den duur zonder den band met het verleden vast te houden in stand blijven kan. En slechts dan zal een dergelijke cultuur gevaar loopen in verstarring of ontbinding ten onder te gaan als het aanpassingsvermogen of de grondslagen zelf niet meer toereikend blijken, doordat bv. het contact met een geheel andere cultuur te snel of te intensief tot stand komt, waartegen eigen innerlijke kracht niet bestand blijkt.

In sterk contrast met het statisch-conservatieve karakter van vele Oostersche en primitieve culturen staat het overwegend dynamische levensbesef van het Westen der laatste eeuwen, dat evenzeer alle levensterreinen in hun eigen aard bepaalt, al is ook daar het statisch-hiërarchisch bewustzijn evenzeer aanwijsbaar als onmisbaar, speciaal als rem tegen al te groote voortvarendheid en een te grage geneigdheid de lessen der historie en haar verworvenheden te miskennen.

Tegenover het allesbeheerschende conservatisme en de zeer groote mate van aanpassing aan en inschakeling van al het nieuwe in de oude totaliteit, staan hier de principieele wijziging, de nieuwe, revolutionnaire methode, de hervorming en de bekeering. Hier maakt men schoon schip, niet periodiek en volgens den eeuwigen gang van het cosmisch rhythme, maar naar eigen inzicht en op eigen risico. Hier maakt men een nieuw begin, zij het ook vaak in den ijdelen waan met het oude voorgoed te hebben afgerekend en een nieuwe toekomst te kunnen bouwen. De wijsheid der ouden wordt hier beschaamd door een doelbewust streven der jeugd, die nieuwe werelden ontdekken en stichten zal.

En deze werelden zijn ontdekt en gebouwd, zij het niet in alle opzichten even harmonisch en grootsch. Op technisch en wetenschappelijk gebied zijn de resultaten, ook in hun sociaal effect, inderdaad revolutionnair geweest, zoodat de Westersche cultuur in een dergelijk tempo gewijzigd werd, dat de nadeelige gevolgen ervan niet konden uitblijven. Het beeld, dat eenige jaren geleden Prof. Huizinga hiervan in zijn reeds genoemd en toen veel bestreden werk teekende, zal thans in het spookachtig blitzlicht der huidige gebeurtenissen waarschijnlijk door niet zoo velen meer voor overdreven worden gehouden.

Deze dynamische, critische levenshouding berust niet als zijn tegenpool op een natuurlijk levensbesef, waarin de mensch als geestelijk wezen zich van de macht en de orde van het cosmisch geheel bewust wordt en eigen plaats daarin vindt, maar op die nieuwe geestelijke geboorte, waarin de mensch zijn uitzonderingspositie, de zelfstandigheid van den enkeling, in de wereld ontdekt, waardoor hij niet van nature en geboorte, maar dank zij de eigen oordeelskracht en op eigen initiatief in den gang van het gebeuren kan ingrijpen en daaraan richting geven. De geestelijke vrijheid, bron van zoovele zegeningen en rampen, is hier ontdekt, waardoor de mensch in zekere mate zijn instincten, intuïties en gevoelens

kan beheerschen en leiden, waarin hij zich bevrijdt van zijn gebondenheid aan de natuur, in en buiten hem, die hij in hooge mate objectief leert beschouwen.

Het zal duidelijk zijn dat in ieder mensch en in elke maatschappij deze beide factoren een rol spelen, al kan de onderlinge verhouding zeer sterk varieeren, en al kan op het eene terrein het hiërarchisch en op een ander het critisch besef de leiding hebben. In een koloniale samenleving is deze verhouding echter in een bijzondere mate gecompliceerd en grillig, omdat in geen andere maatschappij zoo veel diversiteit in alle mogelijke opzichten wordt gevonden. Het is allerminst zoo, dat de Westersche krachten hier de dynamische functie zouden vervullen, waartegenover de Oostersche groep als een geheel van behoud en conservatisme gezien moet worden; integendeel, vooruitstrevendheid en behoudzucht zijn op zeer verschillende wijze afwisselend over allerlei groepen in de samenleving verdeeld. Vandaar dat de ontwikkeling van een dergelijke maatschappij zich in vele gevallen niet geleidelijk, maar met plotselinge sprongen en schokken voltrekt, aldus op een nieuwe wijze de opvattingen van beider denkwijze aangaande groei en ontwikkeling vereenigend. Want waar naar ouden trant de Oosterling het groeiproces pleegt te zien als een zich eeuwig herhalend, schoksgewijs voortgaand proces, let de Westerling meer op richting en doel, daarbij den teleologisch bepaalden gang van het gebeuren zelf als een geleidelijke evolutie ziende.

Hoe revolutionnair en dynamisch het Westen hier op allerlei gebied, zij het ook vaak ongewild en onbewust, optreedt, toch ontbreekt hier de stabiliseerende factor van het hiërarchisch bewustzijn volstrekt niet, waarvan de ambtelijke wereld, waartoe de inheemsche intelligentsia zich nog steeds zeer voelt aangetrokken, niet zelden een vertegenwoordigster is, maar dat ook in het particuliere zakenleven volstrekt niet afwezig is. En hoe statisch de Inheemsche wereld naar aard en voorkomen ook schijnen mag, ook daar is in toenemende mate, naar Westersch voorbeeld, het critisch en dynamisch beginsel het noodzakelijk complement, dat zich op onderscheiden wijze op alle terreinen in zeer grillige vormen uiten kan, en dat zooal niet actueel, toch potentieel voor de toekomst van beslissende beteekenis is. Het ontbreken echter van een bepaalde, voor de geheele samenleving min of meer representatieve groep, waarin een samenbindende eenheid en een zeker evenwicht bereikt wordt, — en dan niet slechts in politiek, maar vooral in

cultureel opzicht — maakt vaak den indruk van onafheid en gebrek aan ernst en stabiliteit, hetgeen in dagen van crisis uit den aard der zaak plotseling veel scherper aan den dag treedt.

In dergelijke omstandigheden toch staan de rust en orde van meer normale tijden aan veel heviger spanningen bloot, die het toch altijd wankele evenwicht verstoren, en plotseling allerlei verschijnselen in een veel scherper licht plaatsen. De innerlijke verontrusting leidt dan, naar mate de samenleving minder homogeen is en meer latente spanningen bezit, tot overwegingen en stappen, die schijnbaar op een nieuw plan staan en van een sterk gewijzigde houding getuigen. En ook al valt aan de oprechtheid van de bedoeling ervan niet te twijfelen, toch is het wel zeker dat, naar mate de verschillen en de onderlinge afstanden grooter zijn, de roep om de eenheid te versterken hier krachtiger zal klinken dan in een meer homogene maatschappij, waar men een veel beter inzicht heeft in de bestaande mogelijkheden en moeilijkheden.

Op allerlei gebied zijn thans welbekende maatregelen getroffen, die van de poging, de eenheid te versterken, kunnen getuigen, maar die juist op grond van het bovenstaande gevaar loopen niet ten volle aan de verwachtingen te zullen beantwoorden. Want daar waar het nuchter overleg en de volle rekenschap van den omvang der problemen door het spontane sentiment op het tweede plan worden gedrongen, daar kan het resultaat van te voren niet al te vast staan. Vandaar dan ook dat er b.v. van deskundige zijde direct met klem werd gewaarschuwd tegen een overhaaste invoering van het Maleisch op de Middelbare scholen, waarvoor noch de leermiddelen, noch de leerkrachten voldoende in kwantiteit en kwaliteit aanwezig zijn.

Meer dan eenig spontaan en sympathiek gebaar, hoe juist ook in bepaalde situaties, is hier vóór alles een grondig doordacht optreden noodig, als men zich ervan bewust is, welke afstanden te overbruggen zijn, en welk een tact, inzicht en geduld zulk werk vraagt. Juist daarom is elke onderschatting der problemen zoo gevaarlijk, omdat bij een rustiger constellatie altijd die bouwsels het eerst in elkaar storten, die op geen behoorlijk fundament steunden, daar men de draagkracht ervan te optimistisch beoordeelde. Want wat is er, om bij het genoemde voorbeeld te blijven, anders te verwachten van onderwijs in het Maleisch op de M.S., als dit met onvoldoende hulpmiddelen gegeven wordt door leerkrachten, die in opleiding en ontwikkeling duidelijk ten achter staan bij

hun collega's, dan een bevestiging van het wanbegrip, dat er toch al aangaande de „minderwaardigheid" der Inheemsche talen heerscht? En wat zal er zelfs bij goed onderwijs in de talen van eenig werkelijk wederzijdsch verstaan terecht komen, als dit niet gepaard gaat met onderricht in de cultuurgeschiedenis, waartoe de taal het middel dient te zijn, zooals ook het Nederlandsch den weg tot eenig begrip van de Westersche cultuur dient te banen? Wie hier ter wille van het sentiment concessies doet, verraadt de zaak zelf, waar het om gaat, daar iedere aanvankelijke mislukking van zeer ernstigen aard pleegt te zijn.

Hoe zeer hier ook aan andere zijde de zwaarte der bestaande problemen wordt onderschat, blijkt bv. wel uit een in dit verband gemaakte opmerking, dat de Inheemsche leerlingen van de lessen in het Maleisch zouden worden vrijgesteld, terwijl deze juist voor hen van het allergrootste belang kunnen zijn. Door hun, noodgedwongen, meestal eenzijdig-Westersch georiënteerde opleiding, waarbij de beheersching van het Nederlandsch zoo uitermate veel vergt, is hun kennis van het Maleisch wellicht niet het geringst, maar toch wel het meest gehavend, hetgeen uit cultureel opzicht voor personen, die later direct aan de Inheemsche samenleving leiding moeten geven, nog veel bedenkelijker is dan volledige onbekendheid. Geen incidenteel ingrijpen, doch welbewuste, zorgvuldig gecontroleerde verzorging kan hier alleen tot een goede oplossing leiden, en vóór alles is hiervoor geduld en toewijding noodig, naar b.v. blijken kan uit de ervaringen opgedaan bij den hygiënischen propagandadienst, of op een heel ander terrein, bij den opbouw der Inheemsche zelfstandige kerken, waarover Prof. Kraemer in zijn onlangs verschenen reisbeschrijving: Van Godsdiensten en Menschen, behartenswaardige opmerkingen maakt. Dit mag uit den aard der zaak in geen geval uitstel of afstel beteekenen, doch moet een onverwijld aanpakken der problemen impliceeren op een weloverwogen basis, waarbij alle oppervlakkigheid en eenzijdigheid, die bij de gegeven geestelijke situatie steeds in bijzondere mate dreigen, overwonnen dienen te worden. Dus geen behoud van het oude, omdat het het oude is, en evenmin zonder meer invoering van het nieuwe op dezelfde gronden, noch het plaatsen van het nieuwe in het oude verband met het altijd dreigende gevaar dat het hierin geheel geabsorbeerd worden zal en daardoor zijn activeerend vermogen verliest. Als men ervan overtuigd is dat deze maatschappij een eigen plaats moet vinden in de wereld,

dan zal zij zich nog in velerlei opzicht moeten aanpassen en zich, door intensieve samenwerking der verschillende bevolkingsgroepen, van velerlei banden en belemmeringen moeten bevrijden, die het gestelde doel in den weg staan. Dit werk, door den loop der geschiedenis nu meer nadrukkelijk dan ooit aan de Indonesiërs en Nederlanders in de eerste plaats opgelegd en door allen in beginsel aanvaard, zal slechts in die geestelijke vrijheid verricht kunnen worden, waarin de eenzijdigheid van het hiërarchisch en het critisch besef vervuld en opgeheven wordt in een nieuwe eenheid, waarin beide tot hun betrekkelijk recht komen.

Dit zal alleen dan kunnen plaats vinden als er die leidende figuren gevonden worden, die gesteund door een wel doordacht onderwijsstelsel zich die geestelijke vrijheid hebben verworven, doordat zij de eenzijdigheid van beide aspecten hebben doorzien en de synthese ervan voor zich zelf verwerkelijkt.

Dat de Regeering sterk van de noodzaak hiervan overtuigd is, blijkt uit de betoonde voortvarendheid op het gebied van het Hooger Onderwijs, de conditio sine qua non van alle geestelijke leiding, die aan de cultuur en de maatschappij ten goede wil komen. Zal dit onderwijs echter vruchten afwerpen, en niet zooals in Europa te zeer het geval was, in een technische opleiding ontaarden, dan zal men juist in den opzet en de methode zeer degelijk met de gegeven geestelijke situatie rekening moeten houden. Aan intellectueelen, die neerzien op eigen taal en cultuur, waarvan zij de innerlijke beteekenis en waarde niet meer verstaan, en die van het eigene vervreemd, zonder meer de Westersche methoden en theorieën willen overnemen, heeft men weinig meer dan aan hen, die niet boven het oude, eigen cultuurbezit geestelijk uitkomen, doordat zij van het essentieele van de Westersche cultuur geen besef hebben gekregen, en die dus maar al te vlot zich weer aanpassen bij de oude geestelijke gesteldheid en de maatstaven hunner omgeving. Terwille van de cultureele toekomst dezer landen, die door de academisch gevormden toch voor een belangrijk deel opgebouwd zal worden, moet er aan de geestelijke ontwikkeling der studenten bijzondere zorg worden besteed, opdat zij aan die vrijheid deel krijgen, waarin zij zoowel het eigene als het andere in hun bijzonderheid leeren verstaan, en dus de eenzijdigheid ervan te boven komen. In Holland moge men over het nut van een wijsgeerige propaedeuze verschillend oordeelen, in de gegeven situatie is iets dergelijks hier onvermijdelijk, wil men inderdaad geestelijk rendement van het

hooger onderwijs verwachten. Het gaat hier niet om het imperialisme van den Westerschen geest, om het leeren van allerlei historische en dogmatisch-schoolsche stelsels, en nog minder om een vorm van wetenschappelijk snobisme, maar om hen, wien een groote en zware taak in deze chaotische wereld wacht, op een daartoe geëigende wijze iets van den ernst en de diepte en de waardigheid van het menschelijk geestesleven te doen verstaan, zooals dit zich heeft geopenbaard in godsdienstige en wijsgeerige vormen in Oost en West. Dit is de weg, waarlangs op wetenschappelijke wijze eenige zelfkennis verkregen kan worden, en daardoor ook eenig besef van de eigen taak als intellectueel tegenover de eigen cultuur.

Alleen zij, die zoo het doel van het universitair onderwijs hebben bereikt, doordat zij de mogelijkheid tot geestelijk-vrije menschen uit te groeien hebben leeren kennen, kunnen op hun beurt mede leiding geven aan de ontwikkeling van dit land. Want wil er werkelijk van ontwikkeling sprake zijn in den goeden zin van het woord, dan kan deze alleen verwerkelijkt worden door hen, die beseffen welke waarden en belangen er hier op het spel staan, welke gevaren er dreigen bij de diep ingrijpende veranderingen in cultureel, geestelijk en zedelijk opzicht, die noodwendig zullen plaats grijpen, ook in kringen, die schijnbaar ver afstaan van de directe beïnvloeding door de Westersche denkwijzen en methoden. Overal daar waar dit mogelijk is, bv. bij de leiding van het inlandsch onderwijs, de lectuurvoorziening, de publiciteit, de pers, de radio etc. moet doelbewust in de eerste plaats aan deze problemen de aandacht worden gewijd. Naast technische kennis zijn hiervoor inzicht en wijsheid noodig, die in dit geval juist de Literaire Faculteit aan dergelijke categorieën werkers zal hebben te geven. Hier mag het nergens uitsluitend om taalstudie gaan, doch dienen de eischen der practijk en de noodzaak op al deze terreinen leiding te geven, te prevaleeren. Deze verwerping van het l'art pour l'art-standpunt behoeft aan de wetenschappelijkheid der opleiding allerminst te kort te doen, doch zij wijst dien nog te veelvuldig voorkomenden vorm van specialistische wetenschappelijkheid af, die het verband van het geheel te zeer negeert. Een gevolg hiervan is ook de onderschatting van een vak als algemeene taalkunde, dat juist in verband met de even noodzakelijke als moeilijke ontwikkeling der Indonesische talen tot middelen van modern gedachtenverkeer onmisbaar moet heeten.

Ons uitgangspunt is echter de versterking der eenheid en niet het doel en het programma der literaire faculteit. Toch bestaat er hiertusschen een zeer nauw verband, want alleen dan zal er op den duur werkelijk eenheid kunnen ontstaan als men dadelijk het juiste gebruik maakt van die nieuwe en zoo uiterst belangrijke middelen, die de inrichtingen van hooger onderwijs kunnen zijn. Dit doet men in dit geval zeker niet door dit onderwijs in Holland te imiteeren, tenzij practische noodzaak dit onvermijdelijk maakt, zonder te beseffen dat juist daar de verhouding van de cultuur en het wetenschappelijk leven een netelig probleem vormt, dat wel reeds de aandacht heeft, doch dringend nadere bestudeering vergt. Ook afgezien hiervan zal het echter duidelijk zijn dat in de gegeven situatie het hooger onderwijs hier een geheel eigen functie zal moeten vervullen, een bijzonder eervolle en zware : het ordenen van den geestelijken chaos, het licht brengen in veel duisternis, het scheppen van een nieuwe eenheid uit zeer vele en heterogene grootheden op een eigen, nieuwe wijze.

Leiding en voorlichting moeten hier gegeven worden in tallooze vormen, maar dit alles dient weloverwogen en in onderling verband te gebeuren, omdat anders de verwarring met de zgn. ontwikkeling dezer maatschappij voortdurend grooter worden zal, hetgeen aan de innerlijke kracht en eenheid steeds meer afbreuk zal gaan doen. En daarom is het in de kentering dezer tijden van zoo bijzonder belang nu juiste beslissingen te nemen en de goede richting te kiezen, want hiervan zal de toekomst dezer landen voor een groot deel afhangen.

DE ONTWIKKELING VAN DE KOLONIALE GEDACHTE

DOOR J. H. CALMEYER

I

De recente opleving van de imperiale gedachte is voor ons Nederlanders van meer dan gewone beteekenis. Ons treft daarbij niet zoozeer de hernieuwde belangstelling, als wel de associaties — de drijfveeren en consequenties — die zij impliceert.

Voor een koloniale mogendheid als Nederland ligt het imperialisme meer speciaal besloten in de koloniale gedachte. Toch zullen wij, althans in het historische gedeelte dezer beschouwing, niet steeds trachten de lijn te trekken tusschen wat ten rechte als imperiale, dan wel als koloniale gedachte dient te worden aangemerkt. Het onderscheid ligt hier en daar voor de hand: de imperialistische drang naar overheersching, die zich b.v. in de Oudheid zoo duidelijk manifesteerde, leidde al evenmin tot daadwerkelijke kolonisatie als het bezit van koloniale gebieden steeds een krachtig Imperium deed ontstaan. Daarentegen worden beide gekenmerkt door een expansiedrang, die, zoo het verlangen naar gebiedsuitbreiding er al niet aan ten grondslag lag, daarin toch wel resulteerde.

In de ontwikkelingsgeschiedenis van deze imperiale — of koloniale — gedachte dan, zijn enkele typeerende stadia te onderscheiden.

Voorop zij gesteld, dat deze indeeling niet beoogt een scherpe demarcatie aan te geven of een exacte definitie op te stellen. De namen, die ter aanduiding van de te onderscheiden perioden zijn gekozen, zijn ongetwijfeld aanvechtbaar; zij zijn in hun algemeenheid slechts bedoeld als indices voor wat min of meer kenteeke-

nend voor elk hunner werd geacht. Als zoodanig zal dan worden gesproken van het *krijgshaftige*, het *romantische*, het *epische* en het *practische* tijdperk.

Het *krijgshaftige* tijdperk is voor ons slechts van historisch belang. Het omvat die gebiedsuitbreidingen, die het gevolg waren van veroveringen, die men — om een in de economie bekenden Engelschen term te gebruiken — „occupational" zou kunnen noemen. Veroveraars zooals Alexander de Groote, de Romeinsche Keizers, Djengis Khan en de Groot-Mogol streden ter wille van den strijd. Het staande leger, de klasse — of kaste — der strijders, moest worden beziggehouden en van de generaals verwachtte men niet, dat zij thuis bleven tuinieren, doch dat zij hun beroep uitoefenden te velde. Koninkrijken werden aangevallen of vielen aan en de sterkste zag — zoo lang hij zich kon handhaven — zijn gebied groeien en zijn macht toenemen. Vrede beteekende veelal degeneratie en ondergang, en machtsuitbreiding was derhalve een eisch van gebiedende noodzakelijkheid. De macht, meer dan het land, gaf den doorslag. Commercieele overwegingen telden nog weinig. De handel ging niet voor de verovering uit en volgde er nauwelijks op. Het beste dat men van de koloniseerende activiteit der Keizerrijken van deze periode kan zeggen, is dat de beschaving van de onderworpen volken dikwijls op een hooger peil werd gebracht. Dit was echter niet een gevolg van het feit dat de veroveraar zich daartoe geroepen voelde, doch wel daarvan, dat hij aan zijn hoogeren trap van beschaving zijn overwinning had te danken. De overwonnenen maakten niet alleen kennis met een beter gesmeed zwaard, maar ook met een verder gevorderde kennis en een hoogeren graad van ontwikkeling. Met een gebiedsuitbreiding uit economische overwegingen hadden deze veroveringen derhalve weinig gemeen. Toch is het wellicht interessant er op te wijzen dat ons huidig begrip van vruchtbare kolonisatie ook toen niet geheel onbekend was. [1]) Rome bestrafte de volken, die zich tegen de invasie van hun land hadden verzet, door het in beslag nemen van gronden, die dan aan verdienstelijke Romeinsche burgers — voornamelijk veteranen van het leger — ten geschenke werden gegeven. Deze kolonisten kwamen meestal tot aanzien in het land hunner nederzetting en oefenden tevens een politioneel toezicht

[1]) Etymologisch is het woord koloniën terug te voeren op het latijnsche *colere* — bebouwen van den akker, *colonus* — de akkerman.

uit, waardoor aan de practijk dezer kolonisatie een tweeledig voordeel werd ontleend. Aristoteles verhaalt ons dat in Carthago de gewoonte bestond groepen lieden van tijd tot tijd in de gelegenheid te stellen zich in verafgelegen gebieden te vestigen. Hij voegt hieraan toe, dat dit systeem niet alleen dezen minderbedeelden ten goede kwam, doch bovendien het voordeel had de stad op geregelde tijden van — veelal gevaarlijke — nietsnutten te bevrijden, waaruit valt af te leiden, dat deze kolonisten niet uit de meest gunstige elementen van de bevolking werden gerecruteerd. Opmerkenswaard hierbij is, dat de verovering in deze gevallen aan de kolonisatie vooraf ging, een procedure die in later eeuwen, waarin het accent van de doelstelling der verovering zich wijzigt, in omgekeerde volgorde zal blijken te verloopen.

Van de *romantische* periode kan zeer globaal gezegd worden, dat zij samenvalt met de opkomst van de Renaissance. Marco Polo trok er op uit om vreemde landen en volken te zien. Van veroveringen of commercieele voordeelen voor zijn eigen land was hierbij geen sprake. De ,,herontdekking van den mensch", die de Renaissance heet te karakteriseeren, viel samen met een universeelen dorst in de West-Europeesche landen naar vermeerdering van kennis. Columbus bestudeert de geografische berichten der profane en kerkelijke geschiedschrijvers en besluit, geïnspireerd door Marco Polo's reisverhalen, te trachten door het Westen den weg naar China en Indië te vinden. Vasco da Gama weet Kaap de Goede Hoop te bereiken; de kustlijn van Afrika toont aan, dat de Indische Oceaan niet als een binnenzee kan worden beschouwd. Magelhaës levert ten slotte het bewijs voor de veel omstreden rondheid van de aarde. Deze reizigers volgden de roepstem van het onbekende. De onrust in hun ziel was niet die van den legioenair, die zijn zwaard ziet roesten in de schee, maar van den droomer, die visioenen ziet die hem toelachen en lokken naar een geheimzinnig verschiet. Zij werden gedreven door de bekoring, die ligt in het betreden van een geheel nieuwe wereld, en de zucht naar avontuur. De mogelijkheid van het vergaren van schatten en rijkdom zal zeker niet over het hoofd zijn gezien, doch het aanknoopen van handelsbetrekkingen was slechts een bijgedachte. Het vestigen van een overzeesch gebied telde hoogstens als een speculatieve overweging mede.

De daarop volgende *epische* aera stond nog sterk onder de bekoring van de romantiek. Zij valt dan ook chronologisch met de

voorafgaande periode nog grootendeels samen. Toch zien wij hier en daar een nieuw idee op den voorgrond treden. De veroveringszin aan den eenen en het militant-religieuze element aan den anderen kant beginnen zich meer en meer te doen gelden. Boven dit alles zweeft echter een onwezenlijk element. De verovering van Mexico door Cortez, de verovering van Peru door Pizarro — deze kronieken klinken als een epos. Het is niet alleen de afstand van vier of vijf eeuwen, die het een waas van onwerkelijkheid verleent: de krijgsbedrijven missen de op practische resultaten gerichte penetratie van de oude Wereldrijken, de bekeering der overwonnenen wordt voltrokken met een aan waanzin grenzenden ijver, de excessen die worden begaan, vinden noch in de voorschriften der practische strategie noch in de prediking van Christus hun rechtvaardiging. Wel droomden deze veroveraars van het stadhouderschap, doch de nadruk viel hierbij op den glans van den schepter, niet op de winst van het bestuur. De onmetelijke rijkdommen, die konden worden buitgemaakt, waren van oogenblikkelijk belang, de aanwinst van een nieuwe overzeesche bezitting had slechts incidenteele beteekenis.

Met de verlegging in de latere eeuwen van het accent op het zakelijke element, ondergaat het proces van kolonisatie een markante wijziging. Wij zijn aangeland in het *practische* tijdperk. Zoo de cost al voor de baet uitgaat, de drijfveer moet dan toch gezocht worden in de baet. De Compagnie van Verre werd opgericht, voordat door één Hollandschen soldaat in Indië voet aan wal was gezet, en de expedities van de Compagnie werden door haarzelve gefinancierd — niet door den Staat. Toen eindelijk de weg naar Indië, na vergeefsche pogingen door het Noorden, langs het Zuiden was gevonden, werd het voorbeeld der Compagnie van Verre weldra door anderen gevolgd en voer de eene vloot na de andere uit om handel te drijven. Van koloniale penetratie was nog geen sprake. Door toedoen van Oldenbarneveldt, die zag dat de concurreerende Compagnieën ,,malcanderen de schoenen van de voeten zeilden en het geld uit den buidel", en begreep dat alleen consolidatie hier uitkomst kon brengen, kwam ten slotte de Vereenigde Oost-Indische Compagnie tot stand. Het nieuwe lichaam was nu machtig genoeg om zich met wapengeweld vaste punten in den Archipel te verschaffen. De Portugeezen werden uit Amboina, de Spanjaarden uit Tidore verdreven. Zeven jaar na hare oprichting had de heerschappij van de Compagnie in het overzeesche gebied zich zoo

uitgebreid, dat het ambt van Gouverneur-Generaal werd ingesteld. De uitoefening van al deze uiterlijke macht geschiedde echter in naam van een handelslichaam. De Compagnie was en bleef koopman. Het beleid der Bewindhebbers en der Heeren Zeventien werd bepaald door de eischen van goed koopmanschap. De aanaandeelhouders hadden dan ook geen klagen. Al bleven de buitensporige winsten der eerste jaren niet gehandhaafd, het gemiddelde van 18%, waarop de Compagnie gedurende haar leven kon bogen, mag toch alleszins bevredigend worden geacht. Met dat al wil niet gezegd, dat het beleid der Compagnie uitsluitend op winstbejag was gericht. De Staten-Generaal verzuimden niet de Christelijke religie en het schoolonderwijs met name in hun instructies aan den Gouverneur-Generaal en de Raden van Indië te vermelden, terwijl ook reeds in de brieven van Coen van deze zaken herhaaldelijk gewag wordt gemaakt. Desalniettemin werden de richtlijnen van de Compagnie bepaald door haar commercieele belangen en bleek al spoedig, dat haar tweeledige functie — die van koopman en van souverein (en in die volgorde) — eigenaardige en onvoorziene moeilijkheden bood. De practische kolonisatie stelt politieke en administratieve, en ook militaire eischen, die een verziend en onafhankelijk beleid behoeven, los van den beperkenden plicht rekening en verantwoording te moeten afleggen aan aandeelhouders. Het is niet de bedoeling hier te wijzen op de strubbelingen waartoe deze divergentie van belangen aanleiding gaf, noch om uit te weiden over de moeilijkheden die het Moederland hierdoor schiep voor Coen, den grondlegger van ons koloniaal gezag, die echter ook nog genoeg koopman was (en kon het anders onder de omstandigheden waaronder hij was uitgezonden?) om in Banda ten detrimente van de bevolking de kruidnagelboomen te vernielen, omdat de oogst te overvloedig was. Wel mogen wij hier even een blik achter ons werpen op den weg, dien de imperiale gedachte reeds heeft afgelegd — op de grijze eeuwen, waarop het stof opgejaagd door de Romeische heirscharen is neergedaald, waar nog schimmen ronddolen turende naar den horizon, en waar door de nevelen nog een crucifix en een zwaard een flauwen weerschijn opvangen van in vlammen opgegane witte steden en bruine menschen —, om te constateeren, dat ongemerkt doch onmiskenbaar een nieuw principe in het kolonisatieproces zijn intrede heeft gedaan. De soldaat volgt thans den koopman. Aan den kolonisator echter wordt nog niet gedacht. Toch doet de onmisbaarheid van deze laatste

figuur zich meer en meer gevoelen. De soldaat is in normale tijden niet de ideale regent, en de koopman wordt geleid door overwegingen, die evenmin den grondslag kunnen vormen voor een wijs bestuur. Een combinatie van de twee — de soldaat in dienst van den koopman — was eerst recht tot mislukking gedoemd. Het échec van de Oost-Indische Compagnie als handeldrijvend en koloniseerend lichaam was dan ook slechts een kwestie van tijd. Dat zij niettemin twee eeuwen heeft kunnen bestaan, was niet zoozeer te danken aan de wijsheid van de Heeren Zeventien, als wel aan de hooge winsten van het bedrijf, die haar in staat stelden zich ondanks alles staande te houden. Doch ook hieraan kwam een einde. Ten slotte zag de Staat — in wiens dienst de Compagnie feitelijk al geleidelijk was overgegaan — zich genoodzaakt haar schulden, en daarmee haar bezittingen, over te nemen.

Een specifiek Hollandsche ontwikkeling van de koloniale gedachte is hier niet mee geschilderd. De geschiedenis van Britsch-Indië toont een slechts in onderdeelen afwijkend beeld. De East India Company had niet het geluk de hand te leggen op zoo'n geliefd product als onze Oost-Indische specerijen. Het land was uitgestrekter en de binnenlandsche verhoudingen meer gecompliceerd. Leende de Voor-Indische handel zich niet zoo tot exclusieve instelling op het moederland, het karakter van de Engelsche penetratie was al evenzeer zuiver commercieel. De handel was haar doel en rechtvaardiging. De afzondering, ja, vervreemding der Indische machthebbers van het Moederland was nog geprononceerder dan bij ons ooit het geval is geweest. Ook de zelfstandig-politieke ontwikkeling van het land was grooter, mede als gevolg van het feit, dat de Engelsche kolonisten in een deel van Voor-Indië reeds een gevestigd gezag en een tot op zekere hoogte geordend staatsbestel aantroffen. De vestiging van het Engelsche gezag was uiteindelijk niet zoozeer een economische dan wel een militaire noodzakelijkheid. Eerst nadat de beruchte „mutiny" had plaats gehad, realiseerde Engeland zich dat het een koloniale mogendheid was geworden, en nam de Kroon de souvereine macht over.

De overname van het gezag door den Staat voltrok zich in het Britsche Rijk zestig jaar later dan bij ons. De publieke opinie, die misschien nog onberoerd was gebleven door den stap dien de Hollanders hadden genomen, had zestig jaar den tijd gehad om zich te kristalliseeren. De invloed van de enkele philosophen en hervormers, die reeds als uitvloeisel van de zich in de 18e eeuw baanbre-

kende humanitaire denkbeelden hadden gepleit voor een meer bewuste koloniale politiek en meer intensieve behartiging van de belangen der inheemsche bevolking, begon zich geleidelijk te doen gelden. Toch duurde het nog tot de 2e helft der 19e eeuw, voordat het gevoel van noodzaak, waarmee Holland en Engeland maatregelen hadden genomen om hun souvereiniteit uit te breiden tot de overzeesche gebieden, bij het groote publiek plaats begon te maken voor een ontluikend gevoel, dat men *koloniaal bewustzijn* zou kunnen noemen. Lord Beaconsfield had nog grooten tegenstand te overwinnen, voordat hij er in 1877 in slaagde Koningin Victoria tot Keizerin van Indië te doen uitroepen. Inmiddels maakte de bevolkingsaanwas in Europa den aanvoer van stapelproducten meer en meer gewenscht, en die landen, zooals Holland, Engeland en Portugal, die over eigen voorraden in een uitgestrekt overzeesch gebied konden beschikken, werden zich plotseling de belangrijkheid van hun positie als koloniale mogendheid, en de waarde van het koloniaal bezit, bewust. Duitschland, Frankrijk en ten slotte ook Italië begonnen om te zien naar soortgelijke gebieden. Omstreeks het midden van de 19e eeuw was Afrika, afgezien van enkele kleine nederzettingen langs de kust, nog maagdelijk terrein. Binnen enkele tientallen jaren was het geheele werelddeel doorkruist en verdeeld, en was het smettelooze wit van de kaart van Afrika plotseling veranderd in de kaleidoscopie van een legkaart. Alleen Liberia — dat thans op vreedzame wijze bijna is ver-Amerikaniseerd — en Abessynië — dat op minder vreedzame wijze is geromaniseerd — ontsprongen aan den dans.

In dit alles was van een vast-omlijnd koloniaal bewustzijn nog nauwelijks sprake. Meer dan door economische of politiek-opportunistische overwegingen werd de Europeesche gedragslijn bepaald door de wet van den geringsten weerstand. Het was duidelijk dat een gevestigd en krachtig gezag de kolonisatie, en de daaraan verbonden voordeelen, aanmerkelijk bevorderde. Het schiep een mate van stabilisatie, die op haar beurt weer reliëf verleende, niet alleen aan die voordeelen zelfs, doch ook aan het feit dat zij zonder eenige inspanning niet konden worden behouden. Met deze erkenning rijpte tevens het voor den Westerling niet weinig vleiende inzicht, dat al deze gebieden, na zoo lang braak te hebben gelegen, thans door de superieure energie, het superieure intellect en de superieure techniek van den Europeaan tot ontwikkeling werden gebracht. De revolutie die de vordering der techniek op industrieel

gebied teweegbracht, onderstreepte dit nog meer, en de nieuwe transportmogelijkheden maakten het tot een bijna tastbare realiteit. Kipling lanceerde zijn uitvinding van ,,the White Man's Burden", en al spoedig vestigde zich in Engeland de meening, dat, afgezien van het profijt, het planten van de vlag der Europeesche beschaving in onontgonnen bodem een taak was die de Europeaan moest aanvaarden als zijn Westersch erfdeel. Weliswaar werd hierdoor een sentiment gekweekt van ietwat eenzijdig karakter, doch als middel om belangstelling, en zelfs enthousiasme, te wekken voor de koloniale idee, deed het voortreffelijk dienst. Een beter sentiment drong bewust pas later langzaam door.

De *plichten* van den koloniseerenden Staat — niet als ,,burden" doch als moreele tegenprestatie — werden schoorvoetend erkend en aanvaard, en de bladzijden, waarop een nieuw hoofdstuk in de koloniale geschiedenis zou worden geschreven, bleven langen tijd blank. Thans kan wel gezegd worden, dat elk koloniaal gezag is gevestigd op de erkenning dezer plichten.

Dat het Nederlandsche gezag in deze richting baanbrekend en toonaangevend werk heeft verricht, zij hier slechts terloops vermeld. Het behoort tot het terrein van de uitoefening van het koloniaal gezag, niet tot dat van den ideologischen groei der koloniale gedachte.

II

Van dezen groei hebben wij tot nu toe in groote lijnen de historische ontwikkeling gevolgd. Wij hebben koloniën zien ontstaan en verdwijnen, groeien en verschrompelen. Slaan wij heden ten dage een blik om ons heen, dan zien wij dat die koloniën, die zijn blijven voortbestaan, niet in gelijke mate tot bloei en tot rust zijn gekomen. Wij vragen ons onwillekeurig af waaraan het slagen of falen van koloniale penetratie is te wijten, m.a.w. wat de noodzakelijke voorwaarden zijn voor vruchtbare kolonisatie, voorwaarden die zich aanpassen aan de moderne ideologie op kolonisatorisch gebied eenerzijds, een voldoen aan de eischen van een practische, rendabele kolonisatie anderzijds. De praemisse, dat de ontwikkeling van de koloniale gedachte zich heeft voltrokken langs dezelfde banen, waarop wij onze koloniale ervaring hebben opgedaan, wettigt de gevolgtrekking, dat zij ook den weg zal hebben aan te geven, waarop wij over eens gemaakte fouten niet nogmaals zullen struikelen.

Schakelen wij een oogenblik uit het vraagstuk van de psychologische reacties die elke botsing van menschen of volken doet ontstaan, dan zouden wij voor het succesvolle verloopen van het kolonisatieproces de volgende voorwaarden willen postuleeren: *administratieve, commercieele en militaire* superioriteit van den kolonisator.

Wij zouden de stelling willen poneeren, dat elke koloniale en imperiale expansie zonder *administratieve* superioriteit gedoemd is te falen. Het verschil in superioriteit tusschen de twee met elkaar in aanraking komende volken heeft slechts relatieve, geen principieele beteekenis. Een absolute administratieve superioriteit wettigt een absoluut gezag, en in het algemeen kan de meer of mindere superioriteit worden beschouwd als een toetssteen voor de mate, waarop het gezag in absoluten zin dient te worden uitgeoefend. Hieruit volgt, dat mèt de intellectueele elevatie van een inheemsche bevolking in koloniaal verband, ook de noodzaak voor een gewijzigde omraming van het Bestuur zal moeten worden erkend. De moeilijkheden, die Engeland in Voor-Indië ondervindt, zijn voor een niet gering deel te wijten aan het groote aantal kundige ambtenaren en magistraten, dat het land onder zijn eigen zonen telt. De consequenties hiervan op constitutioneel gebied zijn door Engeland meermalen nadrukkelijk erkend. Tot nu toe stonden steeds practische bezwaren — in zoo'n uitgestrekt en heterogeen gebied allerminst denkbeeldig — de verwezenlijking in den weg. Vooral de tegenstelling van Hindoe en Mohammedaan zal wel een struikelblok blijven, dat niet gemakkelijk uit den weg kan worden geruimd.

De eisch van *commercieele* superioriteit berust op de erkenning van het feit, dat het winstmotief geen monopolie is van den Westerling. Het is een universeele drijfveer. Evenzeer als de koloniale penetratie geconditionneerd wordt door het uitzicht op profijt, zoo kan ook geen koloniale influx acceptabel zijn, die geen economische voordeelen tot stand weet te brengen. De verdeeling van die voordeelen tusschen de beide partijen is voor onze conclusies van minder belang. Dat is een economisch, niet een zuiver koloniaal probleem. Volstaan wij met te constateeren, dat de Marxistische theorie, dat winst achtergehouden loon is, in koloniaal verband te ver van de werkelijkheid afstaat om eenige practische waarde te hebben. De koloniale economie is essentieel op kapitalistische leest geschoeid. Met de ontwikkeling van een kolonie op economisch

gebied, stellen de verhoudingen zich dan ook meer en meer in niet op die van blank en bruin, doch op die van werkgever en werknemer, waarmee het probleem der winstverdeeling tevens in hoofdzaak is teruggebracht tot dat der — overigens uiterst belangrijke — sociale verzorging.

De oogenschijnlijk belangrijkste factor, die der *militaire* superioriteit, komt niet onopzettelijk pas op de laatste plaats. De kracht van een volk komt slechts in beperkte mate in zijn militaire macht tot uiting. Door overmacht kan ongetwijfeld een momenteel succes worden behaald; zij schept geenszins de voorwaarden tot het verkrijgen op den langen duur van het beoogde doel. Het Chineesche volk heeft zich thans door een nationaal réveil tot militaire prestaties opgezweept. Een militair volk is het nimmer geweest. De indolentie van een contemplatieven geest heeft het zelfs de dominatie van eigen „war-lords" doen aanvaarden, en heeft het door de eeuwen heen een gemakkelijke prooi voor strijdlustige naburen gemaakt. De indringers hebben zich echter nimmer kunnen handhaven. Hun ontbrak de administratieve en commercieele superioriteit, die noodzakelijk was om hun militair overwicht te consolideeren. Zij werden, integendeel, door het land, dat zij veroverd hadden, geleidelijk opgeslokt [1]). Als een groote rubber bal in het water, waar men gemakkelijk opspringt, maar ook even gemakkelijk weer afglijdt, is China blijven drijven. Daarentegen heeft zich in onze eigen gewesten een Chineesche penetratie voltrokken, die nooit op eenig militair gezag heeft gesteund of aanspraak heeft gemaakt. Het huidige Chineesch-Japansche conflict — als koloniaal proces — bevindt zich pas in het allereerste stadium: dat der gewelddadige penetratie. Niet de overwinning van het oogenblik evenwel, doch het administratieve en commercieele overwicht zal op den duur alleen een vreemd gezag in China kunnen schragen. Het is niet onwaarschijnlijk, dat dit conflict het Chineesche volk uit zijn aangeboren lethargie zal opwekken tot een intellectueel weerstandsvermogen, dat barrières zal opwerpen, die een op tactvolle wijze uitgevoerde vreedzame penetratie nooit in den weg zouden hebben gestaan.

[1]) In analogie kan op het tegenovergestelde geval van de Joden worden gewezen, die als regel in het land hunner inwoning intellectueel een domineerende plaats innemen en juist daardoor verhinderd worden zich te assimileeren.

De drie eischen, die wij hebben geformuleerd, zijn gebaseerd op wat wij zouden kunnen noemen zuiver technische overwegingen. De mensch is echter geen gemechaniseerde eenheid. Het gevoelselement, de individueele reactie, stelt, zooals wij reeds vooropstelden, andere — aanvullende — eischen. De *moraliteit* in de verhouding tusschen menschen en volken zal een factor blijven, die niet over het hoofd kan worden gezien zoo lang als wij te maken hebben met vleesch en bloed, en niet met ,,robots''. Dominatie, die uitsluitend op overmacht berust, zal een weerstand ontmoeten, die recht evenredig is aan het karakter en het ontwikkelingsstadium van het nationale bewustzijn van het onderworpen volk. Wij, die ons tachtig jaren tegen Spaansche overheersching hebben verzet, zijn voor deze stelling wel de beste exponenten. Excessieve onderdrukking zal bij aanwezigheid van een uitgesproken volkskarakter den weerstand eerder stimuleeren, dan hem vermogen uit te schakelen. Dat het Poolsche volk, dat een afwisselend bestaan van tien eeuwen achter den rug heeft, eenvoudig met den sterken arm zou kunnen worden geassimileerd, moet dan ook als hoogst twijfelachtig worden beschouwd.

Afgezien van dezen verzetsdrang, die inherent is aan de menschelijke natuur, dient in dit verband een andere factor te worden genoemd, die voor de practische kolonisatie van nog grooter belang is. De erkenning van den weerstand, dien elke indringer ontmoet, postuleert de wenschelijkheid dien op de meest doelmatige wijze te overwinnen. In het kort ware dit wellicht het beste met het woord *tact* omschreven. In de koloniale geschiedenis is dit principe op zeer verschillende wijze toegepast. Door propaganda en literatuur heeft het Engelsche systeem de meeste bekendheid verworven.

Opmerkelijk is, dat de tamelijk plotselinge erkenning in de laatste helft van de 19e eeuw door Engeland van zijn imperialen status het insulaire instinct van den Engelschman in geenen deele heeft beïnvloed. In het Engelsche opvoedingssysteem, dat zich zoo bij uitstek manifesteert in de z.g.n. ,,public schools'', had zich door onbekendheid met het vasteland een soort van zelfgenoegzaamheid ontwikkeld, die zich nu voor de taak zag gesteld zich op korten termijn aan de nieuwe imperiale expansie aan te passen. Het hierbij gevolgde procédé is door het product van Kipling's brein, ,,the White Man's Burden'', op de meest treffende wijze getypeerd. Een idee werd gepropageerd, die, zooals wij reeds op-

merkten, een wel wat heel eenvoudige voorstelling van de zaak gaf, doch er in slaagde het volk voor de koloniale idee te winnen. Zij maakte het volk niet alleen met het nieuwe vraagstuk vertrouwd, maar stelde een theorie op, waardoor het zijn houding er tegenover kon bepalen. Slechts een in den grond zoo naïef volk, met tevens zoo uitstekende karaktereigenschappen als het Engelsche, kon deze theorie in de perfectie doorvoeren; van geen ander volk zou zij zijn geaccepteerd. De Engelschman, die in alle oprechtheid deze banier naar de overzeesche gewesten uitdroeg, vestigde er een op zijn absolute superioriteit gebaseerd gezag. Voor den nuchteren Hollander, die blij was dat hij aan Indië behoorlijk verdiende, was toepassing van een dergelijke politiek natuurlijk ten eenen male uitgesloten. Engeland maakte bij het verbreiden van deze theorie gebruik van de zelfde techniek, die thans in de dictatoriaal geregeerde landen met zoo verderfelijk succes wordt misbruikt, en die daarvan uitgaat, dat het opgroeiende geslacht in de impressionabele jaren der jeugd toegankelijk is voor vrijwel elke theorie, die met een pakkende leuze wordt opgediend. Dit was in Engeland des te gemakkelijker, daar het bestaande „public school"-systeem voorzag in een disciplinaire structuur, die weinig ruimte overliet voor critisch onderzoek, en die juist dat gedeelte van de jeugd omvatte, dat later de kern zou vormen van het Britsche gezag. Men mag zich dan al verbazen over het feit dat een zoo simplistische theorie zoo grif werd overgenomen, twijfelen aan haar succes kan men niet. In Afrika werd in naam van de Britsche Kroon geregeerd over uitgestrekte en gedeeltelijk onbegaanbare gebieden, spaarzaam bevolkt door primitieve en in bijgeloof verstrikte rassen. Het aantal arbitraire beslissingen moet hier legio zijn geweest. In Voor-Indië en het Nabije Oosten had het Britsche regime dikwijls een fanatische bevolking te ontzien en dogmatische vooroordeelen te overwinnen. Heftige conflicten konden onder deze omstandigheden niet uitblijven. Grieven konden niet steeds worden voorkomen of uit den weg geruimd. Het aureool van onfeilbare superioriteit, waarmee de Engelsche kolonist zich omgaf, deed zijn handelingen soms willekeurig of hooghartig schijnen. Niettegenstaande dit alles wist hij de bewondering en ten slotte een groote mate van verknochtheid van de inheemsche volken, waarmee hij in aanraking kwam, op te wekken en zich den naam te verwerven van een wijs en rechtvaardig koloniaal bestuurder.

Stellen wij voorop dat de Engelsche theorie niet uit utiliteitsoverwegingen werd „bedacht", doch natuurlijk is gegroeid uit de geestelijke limitaties van het „public school"-systeem, dan behoeven wij ons niet blind te staren op de moraliteit van het vaderschap. Voor ons is dan alleen haar practische waarde van belang. Als voordeel, bij het vestigen van een koloniaal gezag, springt dan al dadelijk in het oog de kunstmatig geschapen afstand tusschen het inwonend en het koloniseerend ras. Immers, uit de hand van den zooveel hoogerstaande wordt nu eenmaal dikwijls dankbaar geaccepteerd wat van den gelijke zou zijn geweigerd. Dit geldt speciaal voor een op autoritaire leest geschoeide Oostersche samenleving. De zwakke plek van het stelsel lag in de arbitraire constructie: de onvoorwaardelijke en overmatige afstand was al even kunstmatig als de algeheele toenadering, die door de latere ethici zou worden gepropageerd. In deze kunstmatigheid lagen voor beide theorieën de maatstaven harer levensduur besloten.

Het mag vreemd klinken, dat wij deze hautaine Engelsche houding aanvoeren als een manifestatie van wat wij gemakshalve met het woord *tact* hebben bestempeld. Het is evenwel gebleken, dat zij voor het vestigen van een koloniaal gezag een probaat, wij zouden haast zeggen pijnloos, middel is geweest. Voor het hanteeren van een reeds gevestigd gezag, daarentegen, is zij onbruikbaar. Hiermee is tevens aangegeven, waarin de theorie te kort schoot: haar gebrek aan elasticiteit. De absolute superioriteit bood geen ruimte voor een modus van toenadering, die toch het uiteindelijk doel moet zijn van elk koloniaal beleid. Engeland heeft dan ook plotseling veel water in zijn wijn moeten doen. Een nieuwe instelling tegenover dit probleem zal op den duur ongetwijfeld wel worden gevonden, ook al zal de weg erheen wellicht gaan over een pad, dat bezaaid is met de „brilliant blunders", waarvan Engeland het monopolie schijnt te bezitten. [1])

Wij hebben geconstateerd, dat een zoo bij uitstek op den volksaard gebaseerd systeem als het Engelsche bij ons niet voor toepassing in aanmerking kon komen. Onze fout is eerder geweest,

[1]) Terloops zij à propos hiervan opgemerkt, dat geen sophisme er nog ooit in is geslaagd wat krom is recht te praten. Dit geldt voor „briljante" blunders al evenzeer. Het briljante moet o.i. dan ook daarin worden gezocht, dat de Engelschen in hun internationale handelingen, niettegenstaande oppervlakkige dwalingen, toch steeds hebben blijk gegeven van een inherente integriteit. En dit is het eenige fundament waarop een samenleving van beschaafde volken — de comitas gentium in het volkenrechtelijk verkeer — kan rusten.

dat wij tusschen twee stoelen op den grond zijn gevallen. Wij hebben noch den Engelschen afstand bewaard, noch hebben wij ons als de Franschen gemêleerd in de veronderstelling, dat ons uitgesproken volkskarakter ons wel zou doen bovendrijven. Wij kunnen dit onderwerp niet aanroeren, zonder te denken aan het vraagstuk der rassen-vermenging, een vraagstuk dat voor ons van zoo uitzonderlijke importantie is. De Engelsche ,,halfcasts", wier aantal evenmin gering is, hebben zich als groep nooit in die mate ontwikkeld als bij ons. In Voor-Indië is dit voornamelijk een gevolg hiervan geweest, dat het kaste-stelsel vermenging met den kasteloozen Europeaan verbood. Slechts de vrouwen van de allerlaagste kaste, die niets hadden te verliezen, leenden zich hiertoe, en plaatsten daarmee een blijvend en tweeledig stigma op hun nakomelingschap. In Nederlandsch-Indië, waar dit vooroordeel niet bestond, kon zich daardoor een bevolkingsgroep ontwikkelen, die thans een van de meest waardevolle stutten vormt van onze samenleving. Het probleem is daarmee echter niet opgelost. Aan den eenen kant zal het feit, dat het Indië van heden zonder meer voor Europeesche vrouwen toegankelijk is, er toe leiden dat de Indo-Europeesche groep zich meer en meer zal homogeniseeren. Aan den anderen kant eischt het verschijnsel van de blijvende vestiging van import-Europeanen, dat deze ,,blijvers" ten opzichte van de autochthone of semi-autochthone bevolking een positief standpunt zullen moeten innemen. Met vermijding van een onvoorwaardelijke discriminatie, die historisch en voor ons gevoel niet zou kunnen worden verdedigd, zal de weg gevonden moeten worden, die aan den Indo-Europeaan de plaats inruimt die hem toekomt.

Wij hebben in het voorgaande het kolonisatieproces beschouwd in het licht van het samenstooten van twee rassen, het succes waarvan afhankelijk werd gesteld van bepaalde voorwaarden. Wij hebben er op gewezen, dat deze voorwaarden niet uitsluitend van toepassing zijn op de tegenstelling van blank en bruin. In onze onmiddellijke nabijheid zien wij hoe de Japanner als kolonist, niettegenstaande zijn vele superieure eigenschappen, struikelt over den ,,approach". Hij baseert zijn onbuigzaamheid en zelfverheerlijking op zijn aanspraak op een volmaaktheid, die niet onmiddellijk evident is, en oppositie uitlokt. Hier is de psychologische *tact*-factor Japan's grootste blok aan het been. De ,,Lebensraum", die nu in Europa opgeld doet, is in den grond geen eisch op ruimte *in*, doch om *van* te leven — het oude koloniale principe. Trouwens,

de drang naar „Lebensraum" gaat hand aan hand met dien naar koloniën. Waar de Europeesche verhoudingen echter niet zoo'n groot onderscheid in *administratieve* en *commercieele* superioriteit toelaten, zullen hier de psychologische factoren *moraliteit* en *tact* in het bijzonder een woord meespreken. Het volkskarakter en de onafhankelijkheidszin van vrijwel elk Europeesch volk is thans wel zoo ontwikkeld, dat onderdrukking het verzet van een onderworpen volk eerder zal aanwakkeren dan overwinnen. Moderne machtsmiddelen maken deportatie en gros en inplanting van een geheel nieuwe import-bevolking tot een practische mogelijkheid. Het is evenwel de vraag of een dergelijk paardenmiddel op den duur resultaat zal hebben. De *moraliteit* stelt per slot van rekening eischen, die wij slechts ten koste van het peil onzer beschaving over het hoofd kunnen zien, terwijl wij, wat den elusieven factor *tact* betreft, gelooven te kunnen volstaan met de opmerking, dat, zoo die volken die het meest haken naar gebiedsuitbreiding, ook de gave hadden te domineeren zonder te irriteeren, menige hunner wenschen zouden zijn vervuld, zonder dat Europa in de huidige ellende zou zijn gedompeld. [1]).

Wij hebben gezegd, dat de door ons genoemde voorwaarden het succes bepalen van elke koloniale of imperiale expansie. Met succes hadden wij niet op het oog de materieele voordeelen van een eenzijdige economische exploitatie, doch die van kolonisatie in de beste beteekenis van het woord. Logischerwijze volgt hieruit dat de rechtvaardiging van zoodanige expansie dan ook gezocht moet worden in de meest ideale vervulling van de aan haar succes gestelde eischen. Hier wijken wij dus wel sterk af van de totalitaire ideologie. Hitler heeft verklaard, dat geen Natie ter wereld op ook maar één vierkanten meter grond een van God gegeven recht kan doen gelden. Tot op zekere hoogte kunnen wij hem hierin volgen. Hij voegt hier echter aan toe, dat als het eene land een grooter gebied verwerft dan het andere, dit slechts de kracht bewijst van den overwinnaar en de zwakte van den verliezer, en dat het bezitsrecht dus uitsluitend berust op de macht van het zwaard. Dit standpunt ontkent, zooals wel van zelf spreekt, de historische evolutie, die de ideeën van de beschaafde volken hieromtrent hebben ondergaan. Wij kunnen onze oogen niet sluiten voor het feit, dat slechts een algeheele vernietiging van onze West-Europeesche

[1]) Volledigheidshalve zij vermeld, dat deze beschouwing werd geschreven in Januari 1940. J. H. C.

beschaving kan verhoeden, dat wij ons voortbewegen in een richting, die door den ontwikkelingsgang onzer Westersche beschaving is bepaald. De oorlog, die vroeger als een natuurlijke bezigheid van den strijdbaren man werd beschouwd, wordt thans veroordeeld en hoogstens als een nog onvermijdelijk kwaad aanvaard. Het vroeger vanzelfsprekende recht van den overwinnaar wordt thans in twijfel getrokken, het materieele voordeel hem ontzegd. De gewelddadige invasie op economische gronden (ook strategische oogmerken dienen uiteindelijk slechts economische belangen) wordt thans niet zonder meer aanvaard. De dictatoriale ideologie ziet slechts den eenen, o.i. minst belangrijken factor, die het mogelijk maakt onmiddellijk een éclatant, doch oppervlakkig succes te behalen en negeert met dierlijke stompzinnigheid de belangrijkste factoren, die vermogen het aanvankelijke succes te bestendigen en er een diepere, blijvende beteekenis aan te verleenen.

III

Uit de onbestemde daad wordt de idee geboren. De idee groeit bij den denkenden mensch al spoedig uit tot de meening, die dan op haar beurt weer vorm en inhoud aan de daad verleent. Wij hebben gezien hoe de koloniale gedachte is ontstaan. Wij hebben de practische overwegingen vermeld, die haar, naar wij meenen, moeten schragen. Thans dient dan te worden nagegaan, in hoeverre ons oordeel zal vermogen ons de richtlijnen aan te geven voor ons koloniaal beleid.

Staatkundig maakt Nederlandsch-Indië deel uit van het Koninkrijk der Nederlanden. Het Nederlandsch bestuur over deze gewesten zal moeten worden gegoten in den vorm, die zich — met behoud van de Rijkseenheid — aan de omstandigheden aanpast. Wij hebben er op gewezen, dat het verschil tusschen het ontwikkelingspeil van het koloniseerende en het gekoloniseerde volk maatgevend zal moeten zijn voor de democratiseering van het gezag. Het gemiddelde ontwikkelingspeil van de huidige inheemsche bevolking maakt wijziging van den bestaanden bestuursvorm noodzakelijk noch gewenscht.

De vraag wordt wel eens gesteld, waaraan wij eigenlijk het recht op een bestuur, in welken vorm dan ook, ontleenen. Hoe absurd dit ook moge klinken — om bepaalde ethische dwaalbegrippen te ontzenuwen, is het misschien niet ondienstig hier even bij stil te staan. De vraag baseert zich dan op de stelling, dat wij, Nederlanders,

die hier niet zijn geboren en hier ongevraagd zijn gekomen, als indringers moeten worden beschouwd. Deze stelling poneert een andere, n.l. deze, dat het toevallige feit, dat een mensch in een bepaald gebied is geboren, hem daarop een bezitsrecht verleent. Dit is natuurlijk onhoudbaar. De aanwezigheid van enkele boschbewoners zou dan een vruchtbaar gebied of een terrein rijk aan mineralen voor de geheele wereld ontoegankelijk maken. Trouwens, hoeveel territoir zou dan aan elken bewoner moeten worden toegedacht? Neen, een bezitsrecht kan kennelijk eerst worden erkend, zoodra er sprake is van een tastbaar en aantoonbaar bezit. Het individu, dat hierop aanspraak kan doen gelden, en de gemeenschap, die een zoodanig samenhoorigheidsgevoel heeft verworven, dat van een werkelijk communaal bezit kan worden gesproken, kunnen op goede gronden verzet aanteekenen tegen ontvreemding hunner rechten.

Voor een rechtvaardige kolonisatie moeten derhalve, op moreele gronden, dit de criteria zijn: eerbiediging van het eigendomsrecht; erkenning van de rechten van een onafhankelijke groepsgemeenschap.

Het is wel zeker, dat tegen deze eischen vroeger veelal is gezondigd. Autres temps, autres moeurs. Het is echter niet de vraag of wij, nu ons denken wordt beïnvloed door andere overwegingen, nog de daden onzer voorvaderen kunnen billijken, doch wel of wij ons kunnen vereenigen met de toestanden, die thans als gevolg van die daden bestaan. En al critiseeren wij dan van de hoogte van ons verluchte 20e-eeuwsche standpunt de minder humane opvattingen van vroeger eeuwen, dan moeten wij toch tevens toegeven, dat die cruë middelen van weleer voor deze landen tot een wel zeer heilzaam resultaat hebben geleid.

Wij kunnen thans wèl door ondoordacht ingrijpen de resultaten van onzen kolonialen arbeid te niet doen. Wij kunnen niet de geschiedenis overschrijven in den trant, dien wij, in het licht van onze moderne opvattingen, bij voorkeur zouden zien; evenmin een remedie voorschrijven, waardoor eenmaal gemaakte feilen weer ongedaan kunnen worden gemaakt. Dit is negatief beleid. Jammer genoeg blijkt dit echter in vele gevallen de kern te zijn van de ethische gedachte. Het is een onvruchtbare gedachte. Men is bereid den patiënt dood te laten gaan aan de medicijn, die hem wordt toegediend omdat men meent dat zijn kinderziekten niet goed zijn behandeld. Niet alle ethici gaan natuurlijk in hun oppositie tegen de grondslagen van het koloniale stelsel even ver, en

in het algemeen hebben de ervaringen der laatste jaren op het voortwoekeren der ethische gedachte een weldadige remmende werking gehad. Men is langzamerhand tot de overtuiging gekomen, dat aan den liefelijken boom oneetbare vruchten groeien.

Het positieve beleid, dat hier tegenover moet worden gesteld, dient niet tegen elkaar af te wegen de opvattingen van weleer en thans, doch zal onze eigen daden aan onze eigen overtuiging moeten toetsen. Dat wij waken voor eerbiediging van het individueel bezitsrecht, spreekt wel van zelf; wij vragen ons af of de politiek, die gericht is op bescherming van de grondrechten der inheemsche bevolking, zelfs niet zoo ver wordt doorgevoerd, dat constructieve actie de kans loopt te worden opgeofferd aan een idee. De communale rechten van de bevolkingsgroep als zoodanig worden thans al evenmin beknot, al zouden de „nationalisten" ons ook het tegendeel willen doen gelooven. Wij moeten hierbij wel bedenken, dat voor de oppositie derg. critiek meer propaganda is dan programma. Wij kunnen slechts de faciliteiten verleenen, een inheemsch bestuursstelsel levenskracht inblazen kunnen wij niet. Ook hier moeten wij ons hoeden de Oostersche realiteit te zien door den bril van onze Westersche ervaring. De gaping tusschen het locale Bestuursapparaat en de Europeesche Bestuursoverkapping is nog zoo groot, dat van indianisatie van het Bestuur voorloopig geen sprake kan zijn. Een zoodanige structureele wijziging kan niet worden ingeënt: zij zal moeten groeien — niet alleen van binnen naar buiten, doch ook van onder naar boven.

Op *administratief* gebied is ons bestuursbeleid de laatste jaren voornamelijk beheerscht door de decentralisatie-gedachte. Dat de uitvoerende macht niet centraal kan worden uitgeoefend, wordt thans wel algemeen erkend. Voor de wetgevende macht geldt dit natuurlijk niet. Dit zou slechts chaos en verwarring stichten. Wel is waar kan de plaatselijke, wetgevende bevoegdheid niet worden ondervangen, doch door centrale homologatie van plaatselijke besluiten, kunnen de eenheid en uniformiteit toch zeer wel worden bewaard. Er is echter in dit verband nog een andere factor, die veelal over het hoofd wordt gezien, n.l. die der gouvernementeele organisatie van onze volkshuishouding. Wij leven in een tijd, waarin het accent meer en meer op onze economische behoeften valt. Voor den gemiddelden mensch is de activeerende factor nu eenmaal in hoofdzaak die, weke bepaald wordt door zijn economische bestaansvoorwaarden. De democratiseering van onze Westersche

Staatsinrichting, en de daaruit voortvloeiende verruiming van het medezeggingschap van den Staatsburger, heeft er dan ook toe geleid, dat het streven van den modernen Staat zich meer en meer concentreert op het terrein der economische belangen. Dit geldt voor dictatoriaal geregeerde Staten al evenzeer, aangezien geen enkele dictatuur, die deze tendentie zou negeeren, zich op den duur zou kunnen handhaven. Ook in de koloniën zal de steven in dezelfde richting moeten worden gewend. Deze erkenning houdt in, dat de Staat, behalve een cultureele en politieke eenheid, ook hoe langer hoe meer een economische eenheid zal worden. Dit moet geenszins worden verward met autarkie. Het zijn niet economische overwegingen, doch die van militairen aard, die tot de autarkische abominatie leiden. Het beteekent wel, dat de Regeering de instantie wordt, die de economische belangen van de geheele volkshuishouding moet behartigen en kanaliseeren. Het woord ,,economie" doelt hier niet uitsluitend op handel en industrie, doch op alles wat het budget van de gemeenschap raakt. Medisch, cultureel en sociaal werk (ook al wordt het niet door den Staat bekostigd) heeft co-ordinatie al evenzeer van noode als de agrarische en industrieele bedrijvigheid.

Het fascistische Italië komt de eer toe, de consequenties van dit inzicht het eerst te hebben aanvaard en een op dit inzicht gevestigde organisatie te hebben geschapen. Wij leven wel snel! Hoe kort geleden vierde Hoover's ,,rugged individualism" nog hoogtij; thans is ,,overheidsinmenging" voorgoed in ons midden. De Staat heeft door dezen ontwikkelingsgang als het ware in ons dagelijksch leven aan gezag gewonnen. Welke beteekenis hieraan moet worden gehecht, is echter een vraag die in Europa tot fundamenteele verschillen van opvatting heeft geleid.

De democratische ideologie beschouwt ons tijdperk als een verlengstuk van den ontwikkelingsgang van de Westersche beschaving der laatste eeuwen. Een voortbouwen in feite op de humanistische Renaissance-gedachte, die wel verwaterd, doch niet te loor is gegaan. De geweldige vlucht, die wetenschap en techniek hebben genomen, hebben het phenomeen ,,mensch", als supreme manifestatie van de goddelijke bron van elken vorm van ons aardsch bestaan, weer in het middelpunt van onze belangstelling geplaatst. Met de laatdunkendheid, die zoo kenteekenend is voor onze menschelijke kortzichtigheid, is het religieus begrip in dit proces in gelijke mate verzwakt. Totdat — al even kenteekenend — door

onze economische tegenslagen daaraan een nieuwe impetus is gegeven, die een „Oxford-beweging", een „geestelijke en moreele herbewapening" deed ontstaan. Maar mèt of zónder zijn tribulaties — de scheppende mensch houdt toch nog steeds ons denken gevangen. Al zijn nooden, zijn belangen en verzorging — ook den Staat als verzorger van de groep — beschouwen wij als materieele en inferieure bijkomstigheden. Wij venereeren wat ons met ontzag vervult: het Mysterie van den Geest.

De totalitaire gedachte trekt de historische lijn niet door in het verlengde van wat achter ons ligt. Zij meent af te moeten slaan op een nieuwen weg. Een weg die breekt met het oude en leidt naar een nieuw ideaal. Niet het individu, doch uitsluitend de Staat is van belang. Niet als middel, doch als doel. Twee wegen, die naar de toekomst voeren! Welke zal de rechte zijn?

Wij kunnen deze vraag niet beantwoorden, zonder ons te vergewissen van de fundamenteele overwegingen, die, naar onze diepste overtuiging, onze levenshouding dienen te bepalen. Vragen wij ons met den apostel af: Wat baat het den mensch, zoo hij de geheele wereld wint, en toch schade lijdt aan zijn ziel?, dan verankeren wij daarmede onze overtuiging aan de suprematie van den goddelijken mensch en niet aan die van zijn aardsche ordonnantiën. Wel is waar leven wij nog niet in een gezegend tijdperk, waarin practische politiek en moraliteit identiek kunnen zijn. Maar wel in een tijd, waarin het bestuursbeleid er op gericht kan zijn die middelen toe te passen, die der gemeenschap den grootsten waarborg geven, dat het zedelijk ideaal dat haar voor oogen staat, zoo dicht mogelijk wordt benaderd. Dit is meer dan een mogelijkheid: het is een eisch, dien de gemeenschap redelijkerwijze kan opleggen aan het bestuur, dat zij over zich heeft gesteld. Aan dezen eisch wordt niet voldaan door het gouden kalf door den Staat te vervangen.

Het koloniaal beleid wacht hier een monumentale taak. Waar eenheid van ras en bloed ontbreekt, waar groepsbelangen tegen elkaar indruischen, kan geen opgaan van het individu in den Staat worden gepredikt. In koloniaal Nederland kan worden getoond, dat ook zonder idolisatie van Ras en Staat een gemeenschap in vreedzamen arbeid tot bloei kan worden gebracht.

Wel moeten wij hier wijzen op een restringeerende omstandigheid. Op *economisch* gebied biedt een koloniale volkshuishouding n.l. zeer speciale moeilijkheden. Immers, deze huishouding bestaat uit twee ver uit elkaar liggende groepen: de ontwikkelde, veel-

eischende — grootendeels Europeesche — bovenlaag, en de minder ontwikkelde — locale — onderlaag, met zeer geringe economische behoeften. Elke economische considerans zal met dit dualisme rekening moeten houden.

Het eigen productie-apparaat zal in twee richtingen moeten werken, waarbij de afzetmogelijkheden naar boven veelal zoo gering zijn, dat hierin het antwoord op de vraag die men zoo dikwijls hoort: „Waarom maken wij dit hier niet?", moet worden gezocht. Dit afzetgebied moet worden gecombineerd met soortgelijke afzetgebieden in Europa en Amerika (en ongetwijfeld in de naaste toekomst ook Australië). Jammer genoeg is de plaats, die Nederlandsch-Indië in de wereldhuishouding inneemt, niet van dien aard, dat aan het Moederland preferentieele voorwaarden kunnen worden aangeboden. Wel kan Nederland van zijn gunstige positie en zijn meer direct contact met het afzetgebied gebruik maken om de Indische behoeften te anticipeeren en zich van een superieure outillage op het gebied der distributie te verzekeren. [1]). Nog geen twintig jaar geleden schoot de Nederlandsche exporteur hierin op ontstellende wijze tekort. Hoewel de toestand sindsdien is verbeterd, staan nog twee oorzaken een verder voortschrijden op dit goede pad in den weg: ten eerste is de Nederlandsche fabrikant nog altijd huiverig door kleine veranderingen zijn product aan de tropische eischen aan te passen; ten tweede zijn de goed ingevoerde Indische importeurs nog te zeer geneigd zich tevreden te stellen met de winstgevende exploitatie van hun merkartikelen.

Naast eigen consumptie is voor onze Indische huishouding de uitvoer een andere — nog belangrijker — factor. Alle export baseert zich op een bepaalde norm van economische eischen, die men aan zijn eigen huishouding stelt. Ten eerste is dit noodzakelijk voor de kostenberekening, waardoor de exportmogelijkheden worden bepaald en begrensd. Ten tweede werken die eischen als een drijfveer voor den arbeid, die voor het tot stand komen van den export wordt vereischt. Ook hier doet het reeds gesignaleerde dualisme zich gelden. De norm die in deze gewesten de economische exploitatie bepaalt, is gebaseerd op een combinatie van Europeesche leiding en goedkoope, Aziatische werkkrachten. Een afstappen hiervan zou fataal zijn.

Allereerst zou de onmiddellijke — oogenschijnlijk aantrekkelijke — kostenverlaging een zoo nivelleerenden invloed hebben, dat de uitwerking niet alleen progressief, doch ook retroactief zou

[1]) Wij verwijzen naar de voetnoot op blz. 166. J. H. C.

zijn. De funeste gevolgen van de opheffing of beknotting van de Europeesche leiding — zoolang het bedrijfsleven die nog niet kan ontberen —, zouden zich al heel spoedig op pijnlijke wijze doen gevoelen.

Vervolgens zou de arbeidsprestatie een gevoelige daling ondergaan. Immers, de economische behoeften van de onderlaag zijn zoo gering, dat de drijfveer om door arbeid grooter koopkracht te verwerven nauwelijks bestaat. Ter adstructie van deze stelling moge worden verwezen: aan den eenen kant, naar de snelle opkomst van ontelbare Amerikaansche steden, waar de sluimerende behoeften der „settlers" een prikkel vormden tot intensieve exploitatie van een plotseling ontdekte bron van welvaart; aan den anderen kant, naar het verloop van den rubber-„boom" van 1925, toen de inheemsche eigenaren van een rubbertuin zich een auto aanschaften, die zij niet noodig hadden en niet onderhielden, lakschoenen kochten en een gramofoon met één naald, tegen fancy prijzen, en daarna eigenlijk niet meer wisten hoe hun geld te besteden.

Tenslotte mag niet worden vergeten, dat Indië een export-land is, en dit — het volgt uit het voorgaande — door zijn geringe importmogelijkheden voorloopig ook wel zal blijven. Nu is een exporteerend land op zich zelf een economisch onding: een vallende toren van Pisa — die alleen in het driehoeksverband „Indië-Buitenland-Nederland" in evenwicht kan worden gehouden. De theoretische mogelijkheid bestaat natuurlijk, dat deze geheele opzet uiteindelijk zal worden gewijzigd, en elke vèrziende koloniale politiek zal daarop moeten zijn gericht, dat het Opperbestuur zich een natuurlijk evolutieproces niet laat opdringen, doch het anticipeert. Die anticipatie zal zich dan echter moeten instellen op de mogelijkheid, dat de onderlaag zich opwerkt tot het peil van de potentieele ontplooiing van energie en initiatief van de bovenlaag. Een evolutieproces, derhalve, dat zou leiden niet alleen tot een nivelleering naar boven van het cultureel peil, doch tevens tot een daarmee correspondeerende verruiming van de mogelijkheid tot werkverschaffing op dat peil. Laat die politiek er toch vooral niet op gericht zijn, de economische leiding in handen te geven van onbevoegden! Niet omdat hiermee de onvruchtbare ethische gedachte weer in een anderen vorm opduikt, maar omdat het afstaan van die leiding met zich meebrengt het terugzetten van de economische norm op de behoeften van de onderlaag. Want

dit is niet alleen destructief, het is een anomalie. Immers, die onderlaag heeft op het peil van eigen behoeften geen exportmogelijkheden geschapen. De grondlagen daarvoor zijn gelegd door eeuwen van koloniseerend werk, door strijd en energie en taaien arbeid; zij zijn thans op de ruggegraat der bovenlaag uitgegroeid tot een tastbare werkelijkheid; door de stuwkracht van die bovenlaag alleen kunnen zij blijven gehandhaafd.

Is het driehoeksverband, dat wij hierboven noemden, dan slechts een gecontinueerde vorm van exploitatie? Blijft Indië slechts een wingewest? Wij aarzelen niet beide vragen bevestigend te beantwoorden. Ja, deze parel aan de kroon van het Rijk der Nederlanden is gelukkig nog een wingewest. Niet een uitbuitingsobject, doch een wingewest zooals de rijke provincie Holland het altijd voor de Vereenigde Nederlanden is geweest. Een kostelijk bezit, dat waard is als elke andere bron van welvaart op de meest intensieve wijze te worden geëxploiteerd.

Op *cultureel* gebied is de taak van den kolonist zoo voor de hand liggend, dat juist daarin een voetangel schuilt, dien men geneigd is over het hoofd te zien.

In een kolonie is het cultureel en intellectueel niveau van boven- en onderlaag zoo opvallend verschillend, dat het probleem van de ontwikkeling van de onderlaag zich zelf constant aandient. Tevens legt het gereedelijk een verwijt in den mond van ontevreden elementen, die bij de onmondige massa een goedkoop succes kunnen boeken, door met het bestaande verschil hun beschuldiging te staven, dat die ontwikkeling door de Regeering met onvoldoende voortvarendheid ter hand wordt genomen. Men vergeet daarbij echter, dat ontwikkeling en welvaart onderdeelen van een kringloop vormen — de welvaart, die het onderwijs bekostigt; de geschoolde krachten, die weer aan de maatschappij toevloeien om de welvaart te bevorderen —, waarin de ontwikkeling niet op willekeurige wijze kan worden ingeschakeld. Het is steeds de welvaart die het onderwijs bevordert, niet het onderwijs dat een kunstmatige welvaart injecteert. Een van hoogerhand geprovoceerde ontwikkeling zal geen overeenkomstige tendens in het economische leven van de bevolking vermogen te verwekken.

Het aantal inheemsche afgestudeerden met een handels- of kantoordiploma is legio. Als regel zijn zij tevreden met een bescheiden salarieering en een „schrijftafel-positie", die hun een zeker prestige verleent. Het aantal inheemsch-gedreven winkel- en

handelszaken is echter nihil. Ambachtsscholen en automobielcursussen leveren in grooten getale monteurs voor Diesel- en benzinemotoren af, maar waar vindt men een goed beheerd inheemsch reparatie-atelier? Aan inheemsche leerkrachten is geen gebrek, doch wat doen hun pupillen met de op school vergaarde kennis? Vrijwel altijd hun oude levenswijze hervatten met verminderde tevredenheid.

Nu wil hiermee natuurlijk niet gezegd worden, dat onderwijs uit den booze is. Evenmin is het de bedoeling de z.g.n. onderlaag intellectueel op één niveau te stellen. Schakeeringen van hoog tot laag zijn daar natuurlijk evenzeer voorhanden als in elke andere samenleving. Beschouwen wij het probleem echter in vogelvlucht, dan moeten wij onzen blik vestigen op een gemiddelde, en moeten dan constateeren dat dit gemiddelde nog een ontwikkelingsproces moet doormaken, die in elk Europeesch land eeuwen heeft geduurd. Het is misschien de vraag of het wenschelijk is den duur van dit proces te bekorten; men zal hierin in elk geval niet slagen door de kunstmatige superimpositie van onderwijsinstellingen.

Zoo beteugeling op dit gebied geboden lijkt, zoo ligt elders toch nog voldoende terrein braak. Zoowel wat betreft het voorbeeld als de daad.

Het is nu eenmaal waar, dat van hen die hier het voorbeeld en de leiding moeten geven, er velen zijn, die daartoe in het Moederland niet geroepen zouden zijn. Het is al even waar, dat de blanke, niet uit hoofde van zijn verdienste, doch al dadelijk uit hoofde van zijn Europeeschen status, hier op een voetstuk wordt geplaatst. Dit is een voorrecht, dat — helaas — te gretiger wordt aanvaard naarmate men er elders minder aanspraak op zou kunnen maken. Men bedekt zich maar al te graag met een vernisje van gezag en belangrijkheid. Doen zich dan echter omstandigheden voor, die den innerlijken mensch eischen en niet het individu als onderdeel van een geglorificeerde Europeesche samenleving (en in hoeveel „ongeciviliseerde" oorden en uithoeken van dezen Archipel is dit gelukkig nog het geval), dan bladert dit vernisje al spoedig af en staat daar voor ons een grof en luidruchtig persoon, met even weinig innerlijke als uiterlijke beschaving. Een persoon, die zich zelf verheft, niet gedreven door innerlijke affiniteit, doch door uiterlijke hoovaardigheid. Dit is iets dat de intuïtieve Oosterling onmiddellijk doorziet. Het dwingt geen eerbied af, slechts stille verachting.

Het is bijzonder te betreuren, dat in het Moederland geen beter begrip wordt aangekweekt voor onze grootsche koloniale taak [1]). Dit is thans meer dan vroeger van belang. Immers, naarmate een kolonie zich ontwikkelt, wijzigt zich ook het karakter van de geimporteerde bovenlaag. Zij breidt zich uit, en begint zich te differentiëeren, om aan de eischen van een groeiende samenleving te kunnen voldoen. Maar in koloniaal verband blijft de enkele Europeaan toch nog altijd de vertegenwoordiger van het Moederland. De differentiëering op zich zelf behoeft geen verwarring te stichten: de inheemsche toeschouwer zal zich niet verbazen over de levenswijze en sociale positie van den eenvoudigen Hollandschen vakman of middenstander. Wel zal hij zich ergeren aan den import-Europeaan, die eischt dat met een ontzag tegen hem wordt opgezien, dat door zijn handelingen geenszins wordt gerechtvaardigd. Als wij respect willen afdwingen, laten wij dan ook optreden met waardigheid. Niet als een gekunstelde hauteur, maar als een kleed passend bij de verantwoordelijke taak, die wij hier hebben aanvaard. De ontwikkelde Inlander zal ons weten te nemen zooals wij zijn. Van de groote massa kan een zoodanig discriminatie-vermogen niet worden verwacht. Laten wij ons niet blind staren op onze energische en intellectueele superioriteit. Wij vertegenwoordigen meer dan dat. Laten wij ook op cultureel terrein ten voorbeeld zijn. Doch laten wij het vóór alles zijn: met waardigheid.

Daadwerkelijk kan de ontwikkeling van de inheemsche bevolking niet beter worden bevorderd dan door stimuleering van het dessaleven. Gewaakt moet worden tegen versmoring van de natuurlijke evolutie van het nog middeleeuwsche ontwikkelingsstadium van het platteland door de 20e-eeuwsche industrieele expansie der groote steden. De handwerksman zal zich geen bestaan kunnen verschaffen als hij moet concurreeren tegen een machinaal vervaardigd massa-product. Die producten gewelddadig uitsluiten en een kunstmatige dessa-nijverheid in het leven roepen is een practische onmogelijkheid. Evenmin kan men de bevolking zonder

[1]) Ons opvoedingssysteem heeft altijd geleden onder een inhibitie, die het gevolg is van onzen afkeer van alles wat naar ostentatie zweemt. Onze kracht is in het gezinsleven. Zoodra wij in de openbaarheid als opvoeders moeten optreden, falen wij. De resulteerende krachten van onze moderne samenleving werken echter in een richting, die leidt tot de opheffing van de beslotenheid van den familiekring. Wij zullen ons, als volk, moeten wennen aan een optreden naar buiten — niet alleen uit hoofde van onze verplichting tegenover het opgroeiende geslacht, doch ook uit hoofde van ons voogdijschap over de volken, die aan onze zorg zijn toevertrouwd.

vorm van overgang laten absorbeeren door een heterogeen modern industrie-apparaat. Een tusschenweg zal moeten worden gevonden, waarbij erkend dient te worden, dat het natuurlijke evolutieproces al heel weinig gebaat is bij de complete moderne productie-outillage, die zoo plotseling over deze argelooze bevolking is uitgestort.

Leiding kan dan ook te minder worden ontbeerd. Eenerzijds zal, zooals thans reeds op beperkte schaal geschiedt, door vakscholen personeel voor de Europeesch geleide industrieën afgeleverd moeten worden. Anderzijds echter zal het peil van het indigene milieu moeten worden opgevoerd. Locale nijverheid en locale nering, op hoe kleine schaal ook begonnen, moeten langzamerhand de behoefte aan geschoolde handwerkslieden en aan commercieel opgeleid personeel doen gevoelen. Dit is een langdurig proces, maar het heeft geen zin op die behoefte vooruit te loopen door het stichten van scholen, waarvoor geen débouché bestaat.

Als wij tenslotte het *defensie*-probleem aanroeren, dan doen wij dat alleen omdat dit een kwestie is, die ons allen in deze dagen zoo na aan het hart ligt. Deze kolonie is niet meer, zooals in vroeger eeuwen, een „bezit", dat men kon verliezen, zooals men van zijn portemonnaie wordt beroofd. Nederland kan Indië al evenmin loslaten als de romp zijn ledematen kan ontberen. De verdediging van dit gebiedsdeel is dan ook een kwestie van zoo imperiaal belang, dat wij ons afvragen of er niet nog meer groepen van inwoners gevonden kunnen worden, die geschikt zijn om de wapens te dragen. [1]). Waarom zou de Chineesche bevolking niet in staat mogen worden gesteld te helpen bij de verdediging van het toevluchtsoord dat zij hier heeft gevonden? Zou hierdoor niet een grooter gevoel van samenhoorigheid worden gekweekt? En in dezen tijd, waarin het evangelie van de brute kracht weer wordt gepredikt, is dit op zich zelf al veel waard.

Wij hebben deze koloniën gebracht door de schemering van lange eeuwen tot het licht van het heden, tot den drempel van de onberoerde duisternis, die voor ons ligt. Op den moeizamen weg hebben wij vaak misgetast. Thans kunnen wij een wijle het hoofd oprichten en om ons heen zien. Wij weten welke taak ons nog wacht, maar wij zijn niet onvoldaan over wat wij hebben bereikt. Wij kennen het heden en wij weten onzen weg over den drempel der toekomst. Want wij hebben en zullen houden: een Grooter Nederland.

[1]) Wij verwijzen naar voetnoot op blz. 166. J. H. C.

STERFTEVERHOUDINGEN IN DE STAD BANDOENG (2)

DOOR W. BRAND

III. DE INHEEMSE BEVOLKINGSGROEP.

Wij waren bij de andere landaardgroepen ervan overtuigd, dat het aantal sterfgevallen juist was geregistreerd op het Gemeentehuis [1]), terwijl wij ook voldoende zekerheid — met een restrictie voor de zuigelingensterfte bij de Chinezen — bezaten, dat de leeftijd der gestorvenen juist was ingevuld. Voor de Inheemsen is dit enigszins anders en dient in elk geval aangegeven te worden, hoe te Bandoeng naar onze mening de verhouding ligt. Zoals reeds werd opgemerkt, is Bandoeng de enige stad in Ned.-Indië, die een bevolkingsregister voor de Inheemsen bijhoudt. Alle geboorten, sterften, vestigingen en vertrekken, evenals verhuizingen dienen op het Gemeentehuis te worden aangegeven. Er is zelfs een boete volgens de Gemeenteverordening, waarmee de instelling van het bevolkingsregister is gelast, gesteld op niet-nakoming, doch het is begrijpelijk, dat men bij een dergelijke registratie in hoge mate is aangewezen op de medewerking der Inheemse bevolking (in

[1]) Voor de Europeanen en Chinezen bestaat ook nog een verplichte Burgerlijke Stand, aangehouden op het Residentiekantoor, en de gegevens, op het Gemeentehuis verzameld, worden wekelijks vergeleken met die welke op het Residentiekantoor zijn verkregen. Deze cijfers stemmen echter niet overeen, daar de ressorten van de ambtenaren van de burgerlijke stand soms groter zijn dan de gemeenten. In ons geval omvat het ressort Bandoeng behalve de stad een groot deel van de residentie Midden-Priangan. Bovendien zijn er zeker ook de Europese gekazerneerden in begrepen, die niet in het gemeentelijk bevolkingsregister zijn opgenomen. Deze factoren verklaren waarom onze cijfers niet vergelijkbaar zijn met cijfers van het Centraal Kantoor v.d. Statistiek, daar dit zich behelpt met deze cijfers van het Residentiekantoor.

1939 meer dan 75 % van de totale bevolking uitmakend). Wel roemt men op de Afdeling bevolking de coöperatie, die men van inheemse zijde aan het werk der bevolkingsregistratie heeft gegeven, maar dit zegt weinig. Van betekenis is echter wel het volgende. Bij de Gemeente is een zestal controleurs in dienst, wier voornaamste taak is na te gaan van huis tot huis of mutaties in de gezinnen hebben plaats gehad en in elk geval de gegevens der gecontroleerde gezinnen door te geven. Bij de verificatie der op de gezinskaart vermelde gegevens is nu in de loop der tijden gebleken, dat omstreeks 85 % der ontvangen informatie reeds geregistreerd is, terwijl men uiteraard het bevolkingsregister direct aanvult aan de hand van de ontvangen inlichtingen. Men mag derhalve aannemen, juist omdat ieder stadsdeel op zijn tijd een beurt krijgt, dat de gegevens van het Gemeentehuis vrij nauwkeurig zijn.

Belangrijker voor ons onderwerp, de sterfte [1]), is evenwel, dat er nog een tweede sanctie bestaat. Er is namelijk een absoluut verbod tot begraven zonder dat een doodsbewijs is afgegeven. Deze z.g. verplichte doodschouw geschiedt in hoofdzaak door de mantri-inlichters, Inheemse ,,broeders'', zou ik willen zeggen, die een miltpunctie bij elke dode toepassen om na te gaan of de pest wellicht de doodsoorzaak was. Deze miltpunctie berust op de wetenschap, dat na de dood steeds bacillen in de milt worden aangetroffen, wanneer pest de doodsoorzaak is.

Men kan er dus van overtuigd zijn, mede waar het hier een stad betreft, waar de invloed van Westerse denkbeelden het intensiefst wordt ondergaan door de andere bevolkingsgroepen, dat het aantal sterfgevallen juist is geregistreerd [2]). Er kan slechts verschil van mening bestaan of de groepering der sterfte naar leeftijden betrouwbaar is. Een deel van dit bezwaar wordt weggenomen, doordat in ons geval een samenvatting per leeftijdsgroep plaats heeft. Verder

[1]) Volgens een krantenbericht (Algem. Indisch Dagblad 11 Dec. 1939) werd in het onderdistrict Tandjoengkerta (Regentschap Soemedang) nog onlangs op religieuze gronden verzet gedemonstreerd tegen de verplichte doodschouw. Men keert zich hiertegen, omdat naar Soendanese opvatting lichaam en ziel niet scherp gescheiden zijn en waar het gewenst is, dat de dode zo gaaf en rein mogelijk de andere wereld binnentreedt, wil men niet toestaan, dat het dode lichaam op de een of andere wijze wordt geschonden. (Zie Dr. Hidding, Gebruiken en Godsdienst der Soendanezen, Batavia 1935, blz. 96).

[2]) Op het platteland heeft men dus m.i. niet de zekerheid, dat alle sterfgevallen worden achterhaald. Clandestien begraven komt nog wel voor, zoals mij ook door een bestuursambtenaar van het Regentschap Bandoeng werd medegedeeld.

heerst thans onder de deskundige demografen wel communis opinio, dat het mogelijk is voor ervaren landgenoten de leeftijd van de Inheemsen vast te stellen. Door de groepering naar leeftijdsklassen wordt de waarschijnlijke foutenbron bovendien practisch opgeheven. Bij de Volkstelling, die in 1941 gehouden zou worden, zou voor het eerst de vraag naar de leeftijd voor de Inheemsen gesteld zijn en het ware te hopen geweest, dat juist ook ter oplossing van dit twistpunt, waar theoretici en practici soms tegenover elkaar staan, deze telling ondanks de ongunst der tijden voortgang had gevonden. [1])

In ons geval is er bovendien nog een contrôle bij de Gemeente, doordat van elke gestorvene wordt nagegaan of hij in de registers als inwoner staat ingeschreven, terwijl bij een afwijking tussen de op het doodsbewijs voorkomende leeftijd en de leeftijd volgens het register, de laatste als de juiste wordt aangenomen. Wel heeft men bij de Gemeente voor de jaren 1924/1926 niet, zoals voor de andere bevolkingsgroepen, de sterftecijfers per leeftijdsgroep gesplitst, zodat we slechts beschikken over algemene sterftecijfers vanaf de instelling van het bevolkingsregister en eerst sinds 1931 ook over de cijfers verdeeld naar de leeftijdsklassen.

Het algemene sterftecijfer onderscheidt zich, zoals wij reeds zagen, weinig van dat der Chinezen. Het verloop der curve (Tabel I) is vrij regelmatig en afgezien van het jaar 1922 vertoont het jaar 1932 een maximum van 17.7 per 1000 der gemiddelde bevolking, terwijl het jaar 1936 met 12.0 per 1000 een laagtepunt betekent. Ook deze cijfers zijn laag te noemen, indien we bedenken dat in Nederland nog in 1900 het algemene sterftecijfer 17.9 per 1000 inwoners bedroeg en in 1910 13.6 per 1000. Hieruit blijkt weer, hoe onder de Inheemsen zelfs de sterfteverhoudingen slechts enige tientallen jaren ten achter zijn bij de verhoudingen in het moederland. Intussen is het inderdaad verbazingwekkend, zoals ook een Brits-Indisch medicus voor Brits-Indië [2]) schreef, dat bij een bevolking, waarvan het merendeel op de grens of beneden het

[1]) Deze opmerking werd natuurlijk geschreven voor 10 Mei 1940. Vergelijk . . . . Dr. E. F. Drion, De Volkstelling van 1940, Koloniale Studiën, No. 6 1939, blz. 9.

[2]) Prof. Benuy Kumar Sarkas, Comparative Birth, Death and Growth-Rates, The Journal of the Indian Medical Association, Vol. 1 May 1932 No. 9 blz. 413 „It is strange that although material prosperity and free universal and compulsory education have pretty long been enjoyed by the advanced countries of Europe and America they should be ahead of the Indian provinces bij so few years as half a generation, one generation or a generation and a half only in regard to modernism in (1) birth-rate, (2) deathrate and (3) infant mortality".

bestaansminimum leeft, zulke gunstige uitkomsten voorkomen. Wij komen op een en ander in het bijzonder voor Bandoeng nog terug en beschouwen thans eerst de cijfers van 1931 t/m 1938 voor de Inheemsen.

Wij hebben wederom een berekening gemaakt van de zuigelingensterfte, die onderstaand volgt.

ZUIGELINGENSTERFTE TE BANDOENG ONDER DE INHEEMSE BEVOLKINGSGROEP VAN 1931 — 1938

Jaar	Levend aangegevenen [1])	Sterfte ben. 1 jaar	o/oo	Nederland
1931	3743	439	117.3	
1932	3844	657	170.8	
1933	3900	576	145.1	
1934	3626	605	166.9	1900
1935	3835	584	152.3	155.2
1936	3669	525	143.1	
1937	4061	609	150.0	
1938	4138	557	134.6	

Ruwweg gesproken is de zuigelingensterfte onder de Inheemsen viermaal zo hoog als bij de Europeanen, terwijl bij de Chinezen deze, met het bovengenoemde voorbehoud, driemaal zo hoog is. Ook dit cijfer is echter niet uitzonderlijk hoog, als men bedenkt, dat vooral op het gebied der zuigelingensterfte de laatste decennia in W. Europa de mooiste resultaten zijn geboekt, en te Bandoeng de zuigelingensterfte niet hoger is dan het Nederlandse cijfer omstreeks 1900. Een woord, dat Dr. Straub heeft gesproken, dringt zich hier op: „De tegenstelling tussen heden en verleden in Europa doet zich in het Oosten voor als een tegenstelling tussen twee maatschappelijke werelden, maar dan *naast* elkaar, niet *na* elkaar." (Aangehaald bij De Haas, Sterfte onder (Indo-) Europese zuige-

[1]) Het geboortecijfer onder de Inheemsen te Bandoeng is relatief laag. In 1938 b.v. bedroeg het 27.33 per 1000 der gem. bevolking. Dit verschijnsel vormt voor mij nog een punt van onderzoek. Ik wijs er echter op, dat wanneer dit cijfer te laag zou zijn, zoals enige opmerkers tegenover mij zeiden, de zuigelingensterfte navenant nog lager zou zijn, wat toch moeilijk is aan te nemen. Deze zuigelingensterfte, zoals ik ze heb berekend, vormt aldus een negatief bewijs, dat de geboorteaantallen om en nabij juist zijn.

lingen in Ned.-Indië van 1929—1931, G.T.v.N.I., 1933, blz. 753). Het is daarbij weer opvallend, dat zelfs onder de armste bevolkingsgroep niet een hogere zuigelingensterfte voorkomt. Een sterfte van 218.7 zuigelingen ben. 1 jaar op 1000 levend aangegevenen, zoals in Nederland in 1875 bestond, treft men in bovenstaande reeks vergeefs aan.

De Haas [1]) heeft onder de Inheemse zuigelingen te Batavia een sterfte van ongeveer 30 % per 100 levend geborenen berekend over de jaren 1935 en 1936. Het beeld te Bandoeng is dus wel belangrijk beter en in het vervolg komen de factoren, die hierop van invloed zijn, nog ter sprake.

Daarentegen vindt men gedeeltelijk betere sterfteverhoudingen dan te Bandoeng in het Regentschap Poerwokerto. [2]) Volgens de nauwkeurige gegevens, die aldaar beschikbaar zijn, was in 1935 de zuigelingensterfte 81.9 en in 1936 93.3 pro mille. De algemene sterfte schijnt echter weer hoger te zijn dan te Bandoeng, namelijk in 1935 en 1936 respectievelijk 18.5 en 19.7 per 1000, terwijl deze te Bandoeng onder de Inheemsen voor de periode 1931/1938 gemiddeld slechts 15.1 per 1000 was.

Ook de cijfers der totale sterfte heb ik op overeenkomstige wijze als De Haas voor Batavia per leeftijdsgroep gegroepeerd.

STERFTE PER LEEFTIJDSGROEP EN NAAR GESLACHT VOOR DE INHEEMSEN TE BANDOENG IN % VAN DE TOTALE STERFTE

Leeftijdsgroep	Bandoeng 1931/38 Absolute cijfers			Bandoeng 1931/38 Relatieve cijfers			Batavia 1935/37 Relatieve cijfers		
	Mannen	Vrouwen	Totaal	Mannen	Vrouwen	Totaal	Mannen	Vrouwen	Totaal
Ben. 1 jaar	2543	2009	4552	29.7	25.3	27.6	38.9	34.3	36.4
1- 4 jaar	1661	1552	3213	19.4	19.5	19.5	21.1	22.5	21.8
5-13 „	509	506	1015	5.9	6.4	6.1	4.7	5.3	5.0
14-19 „	348	249	597	4.1	3.0	3.6	12.2	1.7	2.0
20-34 „	889	972	1861	10.4	12.2	11.3	18.0	18.9	18.4
35-49 „	1075	926	2001	12.6	11.7	12.1			
50-64 „	928	1033	1961	10.8	13.0	11.9			
65-79 „	472	534	1006	5.5	6.7	6.1	15.1	17.4	16.2
80 jr. en ouder	135	169	304	1.6	2.2	1.8			
Totaal	8560	7950	16510	100.—	100.—	100.—	100.0	100.1	99.8

[1]) Dr. J. H. de Haas, Zuigelingensterfte in Batavia, G. T. v. N. I., Afl. 25 Deel 78, 1938 blz. 1473.

[2]) Soemedi, De registratie van geboorten en sterften in het Regentschap Poerwokerto, Dienst der Volksgezondheid. De Hygiënische organisatie. Bulletin no. 47, 25 Mei 1937.

De zuigelingen- en kleutersterfte te Batavia vormt, zoals men ziet, een belangrijk groter bestanddeel van de totale sterfte dan te Bandoeng. Te Batavia omvat het percentage dezer sterfte 58.2 %, terwijl dit voor Bandoeng 47,1 % bedraagt. Te Bandoeng zijn overeenkomstig de percentages voor de sterfte van de productieve leeftijdsgroepen en zij, die boven de 50 jaar stierven, hoger en het beeld van de sterfte der Inheemsen is dus, zoals wij dit vroeger uitdrukten, ,,gunstiger'' te Bandoeng dan te Batavia.

Er zijn hiervoor verschillende factoren aan te voeren, die hun invloed doen gelden. Welstand, verstandelijk peil en hygiënische omstandigheden, uit de aard der woningen voor een deel af te leiden, spelen hierbij een rol.

De welstand is uiteraard zeer laag, doch naar men algemeen aanneemt, is de Preanger, naar Inheemse maatstaf gemeten, een gebied waar de bevolking relatief welvarend is [1]). De stad profiteert natuurlijk van deze gunstige, economische omstandigheden buiten haar grenzen en daar in Bandoeng bovendien verhoudingsgewijs meer intellectuele Inheemsen zijn te werk gesteld dan op het platteland, zal het gemiddelde welvaartspeil dus nog wat hoger zijn dan in de Preanger zelf. Volgens de Volkstelling van 1930 [2]) oefenden 47.739 Inheemsen een beroep te Bandoeng uit. In de Inkomstenbelasting [3]) waren voor 1930 21.575 Inheemse aangeslagenen, welk verschil met het bovenstaande cijfer reeds doet vermoeden, dat een groot deel der beroepsbeoefenaars een inkomen verdient, dat belastingvrij (ben. Fl. 120.— per jaar) is [4]).

Er zijn echter nog andere gegevens, die een licht werpen op de omstandigheden, waaronder de Inheemse bevolking te Bandoeng en te Batavia leeft.

[1]) De gunstige helling der terreinen maakt, dat zowel in Oost- als Westmoesson het verkrijgen van voldoende water geen probleem betekent, zodat een goede rijstoogst van de vruchtbare bodem, waarin men. zoals men zegt, maar een wandelstok behoeft te steken om er een theestruik te zien opbloeien, steeds te verwachten is.

[2]) Volkstelling, Deel I 1930, blz. 87.

[3]) Van het Centr. Kantoor v.d. Statistiek ontving ik de uitwerking van deze gegevens per gemeente.

[4]) In 1937 zijn er nog slechts 3023 Inheemse aangeslagenen in de inkomstenbelasting overgebleven. Van deze valt precies 50% in de groep, die ben. fl. 900.— per jaar verdient, 14.2% in de groep van fl. 900.— tot fl. 1200.— en 30.1% in de groep van fl. 1200.— tot fl. 3000.—. Een vergelijking met 1930 is niet mogelijk, daar sindsdien allen, die beneden de fl. 900.— per jaar verdienen en reeds loonbelasting betalen, van inkomstenbelasting zijn vrijgesteld.

Uit een tabel voorkomend in Deel I der Volkstelling 1930 blijkt, dat er van de Inheemsen te Bandoeng 23.60% alphabeet zijn tegenover 11.87% te Batavia. Van deze 23.60% Inheemsen zijn weer 6.63% in staat Nederlands te schrijven terwijl, in Batavia deze groep slechts 3.38% uitmaakt [1]). Een groter deel der bevolking te Bandoeng, staat dus op een verstandelijk hoger peil dan te Batavia en sindsdien zal bij het toenemend schoolbezoek en de leergierigheid der Soendanezen in het algemeen de verhouding nog sterker veranderd zijn. In hoeverre dit met de landaard samenhangt, valt moeilijk na te gaan, al is zoals wij reeds memoreerden de drang tot schoolgaan bij de Soendanezen sterk ontwikkeld, zoals ook blijkt uit het grote aantal „wilde" scholen te Bandoeng [2]). Te Bandoeng bestond in 1930 73.65% der totale Inheemse bevolking uit Soendanezen [3]), die tezamen met de 21.11% Javanen bijna 95% van de Inheemse bevolking uitmaakten. Daarentegen waren in Batavia de Soendanezen slechts met 36.41% vertegenwoordigd, waarnaast de Batavianen met 44.72% en de Javanen met 13.25% stonden [4]). Het is niet onwaarschijnlijk, dat deze samenstelling van de bevolking ook van invloed is. Een Javaans arts vertelde mij b.v. hoe het hem opviel, dat de Soendanezen in tegenstelling tot de Javanen zo veel meer toegankelijk waren voor de methoden der Westerse geneeskunst, een hoeveel gunstiger onthaal in Ban-

[1]) Volkstelling 1930, Deel I, blz. 232, 233.

[2]) Per 1 Augustus 1939 waren te Bandoeng 44 openbare scholen met ongeveer 13,000 leerlingen. Daarnaast waren 46 bijzondere gesubsidiëerde en gelijkwaardig verklaarde scholen met ongeveer 12,000 leerlingen en liefst 82 niet-gesubsidiëerde scholen („wilde" scholen) met naar schatting 10,000 leerlingen.

[3]) Liem Tjay Tie en J. H. de Haas (Over de zuigelingensterfte in enige onderdistricten van het Regentschap Tasikmalaja (West-Java) in 1935, 1936 en 1937, G. T. v. N. I., Afl. 37, Deel 79, 1939) vonden in deze onderdistricten (platteland !), dat de algemene sterfte en de zuigelingensterfte aldaar respectievelijk ± 29‰ en 18% bedroegen. De bevolking bestaat aldaar practisch geheel uit Soendanezen en bij een vergelijking met de Bandoengse cijfers (zie blz.) blijkt derhalve, dat deze stad zeker niet als een „moordkuil" voor de bevolking kan worden beschouwd. Integendeel, het uit Europa bekende verschijnsel, dat de stadsvorming in het begin èn door de dichtere bewoning (kans op besmetting) èn door de verzwaring der bestaansstrijd een hogere sterfte veroorzaakte, heeft zich te Bandoeng niet voorgedaan. In dit verband moet er wel op gewezen worden, dat Bandoeng een jonge stad is, die zijn grote uitbouw onderging in een tijd, toen de grondbeginselen der hygiëne reeds bekend waren. Bovendien komt in het Regentschap Tasikmalaja malaria vrij veelvuldig voor en te Bandoeng niet, zodat een vergelijking ook uit dien hoofde weinigzeggend is.

[4]) Volkstelling 1930, Deel I, blz. 164.

doeng en omgeving polikliniek, zuigelingenzorg en pest-vaccinatie ondervonden vergeleken bij Midden-Java.

Bandoeng heeft ook een natuurlijk voordeel in zijn ligging. Daar de stad gebouwd is op de helling van de Tangkoeban Prahoe, tot waar deze vulkaan in de vlakte overgaat, bedraagt het hoogteverschil tussen noordelijk en zuidelijk Bandoeng ongeveer 100 meter. Dit onderscheid in hoogte is gunstig met het oog op de afwatering. Ook het vraagstuk van de loop der waterleiding en riolering wordt hierdoor eenvoudiger, zodat minder spoedig onhygiënische toestanden uit dien hoofde ontstaan. In de omgeving der stad zijn ook geen moerassen, zodat een doodsoorzaak in Groot-Batavia, de malaria, in Bandoeng niet voorkomt.

De lichte helling van de stad maakt, zoals wij zeiden, de afvoer van het regenwater zoveel gemakkelijker. Ir. Soetoto, een praeadviseur voor het Decentralisatie-congres 1935, verzekerde dan ook, ,,dat de slechtste kampongtoestanden te Bandoeng nog paradijsachtig zijn vergeleken met die der kuststeden" [1]). Ook doet zich in dit opzicht waarschijnlijk de landaard gelden. De Soendanees, een naar-buiten levend mens in vergelijking met de innerlijk gesloten Javaan b.v., neemt gemakkelijk anderer levenswijs over en heeft een natuurlijk gevoel voor reinheid en zindelijkheid in en rondom het huis. Geen eeuwenoude adat, waarmee men de Javaan gedragen voelt, belast de Soendanees en daarom maken Westerse methoden bij hen eerder opgang. Zo vertelde men mij nog, dat er op Midden-Java een voortdurende strijd is om de groenbemesters bij de sawahbouw ingevoerd te krijgen, terwijl men in de Preanger deze aanvaardt, zodra men van de goede resultaten overtuigd is.

De sociologie heeft ons geleerd, dat de kleding een spiegelbeeld vormt van de geestesgesteldheid van den drager. Welnu, de Soendanees, in tegenstelling tot de Javaan, ziet er fleuriger en gesoigneerder uit. Hij houdt er niet van tot de ,,orang miskin" (arme mens) gerekend te worden [2]).

Te Batavia waren bij de Volkstelling in 1930 [3]) meer dan de helft van de huizen der Inheemsen niet van steen en zonder een

[1]) Eerste verslag van de kampongverbeteringscommissie. Landsdrukkerij 1939, Batavia, blz. 34. Aldaar wordt deze uitspraak, die aangehaald wordt, lichtelijk aangedikt genoemd, maar de kern van juistheid wordt er niet in ontkend.

[2]) Dr. Ir. G. Flieringa, De zorg voor de volkshuisvesting in de stadsgemeenten in Nederl. Oost-Indië, 's Gravenhage 1930, blz. 19.

[3]) Volkstelling 1930, Deel I, blz. 61.

dakbedekking, die van permanent materiaal gemaakt was. Er waren slechts bijna 3% stenen huizen en ruim 40% huizen met een permanente dakbedekking onder de Inheemsen te Batavia. Bandoeng maakt hier tegenover een prachtig figuur. Daar bezaten van de Inheemsen 8.3% stenen huizen, terwijl 87.8% der huizen pannen of een ander soort permanente daken had [1]). Dr. Dake [2]) wijst erop, dat de Soendanees, in tegenstelling tot de Javaan, zijn woning steeds op neuten van bamboe, hout of steen bouwt. De vloer bevindt zich aldus op een hoogte van 30 tot 70 cm boven het maaiveld en het is moeilijk te zeggen of dit volksgebruik een gunstige of ongunstige invloed op de hygiëne heeft. Enerzijds zal minder gemakkelijk vuil en afval de woning binnenkomen, maar anderzijds zal allerlei ongedierte en gevleugelte zijn woonplaats zoeken onder de vloer. Ik vermeld hier dit punt, omdat men bij een vergelijking tussen de Preanger en Midden-Java goed zal doen hierop te letten.

Het lijdt geen twijfel of de opgesomde factoren doen mee in het complex, dat „maternal efficiency" wordt genoemd.

Voor de Inheemse bevolkingsgroep hebben wij ook het verschijnsel der mannenoversterfte nagegaan. In totaal stierven in het tijdvak 1931—1938 8560 mannen en 7950 vrouwen, wat een verhouding van 107.7 mannen tegenover 100 vrouwen oplevert. De verdeling naar de leeftijdsgroep verschafte ons het volgende resultaat.

STERFTECIJFER VOOR MANNEN IN % VAN DAT DER VROUWEN UITGEDRUKT NAAR DE LEEFTIJDSGROEPEN VOOR DE INHEEMSEN TE BANDOENG.

Periode	-1 jr.	1-4 jr.	5-13 jr.	14-19 jr.	20-34 jr.	35-49 jr.	50-64 jr.	65-79 jr.	80 jr. en ouder
1931/38	126.6	107.2	100.6	139.8	91.5	116.1	89.8	88.4	79.9

Ook bij Inheemsen vindt men tot en met de productieve leeftijdsgroepen een mannenoversterfte, met uitzondering van de groep der 20—34 jarigen, waaraan de kraamvrouwensterfte niet

[1]) In de stad Bandoeng wordt aan de eisen voor woningbouw en -verbetering, zoals deze zijn neergelegd in de Pestordonnantie, streng de hand gehouden. Deze eisen, eigenlijk constructiebepalingen, brengen met zich mee, dat de huizen relatief duurder zijn en dat de minst-welgestelden zich even buiten de stadsgrenzen vestigen, waar de bepalingen niet zo stringent worden nageleefd. De stadsbevolking vormt dus in dit opzicht eveneens een geselecteerde groep en het is waarschijnlijk, dat mede dit verschijnsel zulke gunstige sterftecijfers onder de Inheemsen geeft.

[2]) Dr. W. J. L. Dake, Aantekeningen uit het geneeskundig werk in de districten Tjiparai en Soreang van het Regentschap Bandoeng, G. T. v. N. I., Afl. 46, Deel 76, 1936, blz. 2945.

vreemd zal zijn. In streken zonder verloskundige hulp [1]) in Indië wordt een kraamvrouwensterfte van 16 per 1000 bevallingen aangenomen, terwijl deze in Batavia, waar in 1935 ongeveer 60% der bevallingen onder Inheemsen onder deskundige leiding verliepen, op 6,8 per 1000 werd geschat [2]). In Nederland bedroeg deze sterfte in 1930 slechts 2,9 per 1000. Waar te Bandoeng zeker niet de deskundige bemoeienis met barende Inheemse vrouwen bestaat als te Batavia — de stad der Geneeskundige Hoogeschool— en in aanmerking nemend de relatief geringe sterfte in deze leeftijdsgroep van 20—34 jaar, lijkt het ons niet te boud de kraamvrouwensterfte verantwoordelijk te stellen voor de vrouwenoversterfte. Uit de gegevens bij Remmelts vermeld, blijkt duidelijk, dat het verschil tussen Nederland en de Inheemse vrouwen in Indië hierin bestaat, dat vaker bloedingen en een directe dood na de baring voorkomen. Gebrek aan goede hulp of het te laat inroepen hiervan is de oorzaak. Volgens het Gemeenteverslag van Bandoeng over 1938 werden in het gemeentelijk Juliana-ziekenhuis 1907 vrouwelijke patiënten opgenomen, waarvan 128 gevallen wegens ziekten van zwangerschap, baring en kraambed. Onder deze 128 patiënten kwamen 9 gevallen met dodelijke afloop voor.

De mannenoversterfte moet uiteraard op een zeker moment in een vrouwenoversterfte omslaan, indien niet door immigratie in een bepaald gebied deze logica wordt verstoord. Hoe eerder zulks gebeurt, zoals in ons geval bij de Inheemsen, des te sterker bewijs, dat het grootste deel der mannen eerder is overleden. In tegenstelling tot de Europeanen, waarbij de omslag pas in de hoogste leeftijdsgroep plaats heeft, vormen bovenstaande cijfers dus ook een bewijs, dat de sterfteverhoudingen onder de Inheemsen relatief ongunstig zijn.

[1]) Bevalling heet in het Soendanees „ngadjoeroe", afgeleid van „djoeroe", dat hoek betekent als aanduiding van een klein gedeelte van een voorwerp. Volgens sommige taalkenners zou het woord „ngadjoeroe" erop duiden, dat de kans om in leven te blijven voor de barende moeder gering is (Vergelijk het boekje „Iets over hygiëne", Publicatie no. 10, Vereniging tot bevordering der hygiëne in Nederl.-Indië, Uitgave Nix Bandoeng, blz. 39). Het woord „ngadjoeroe" zou aldus in het Soendanees een pendant zijn van de Nederlandse uitdrukking „'t hoekje omgaan".
Het zou niet verwonderlijk zijn, indien de kraamvrouwensterfte, vooral eertijds, toen men zich nog volledig aan de traditionele gebruiken hield, groot was, want als men in bovenstaand boekje leest aan welke kwellingen de kraamvrouw was blootgesteld, wordt men met deernis vervuld.

[2]) Zie Prof. Dr. R. Remmelts, Kraamvrouwensterfte te Batavia 1936. Gen. Tijdschr. v. Ned.-Indië, Deel 76, Afl. 19, 1936, blz. 1208-1213.

SAMENVATTING EN ALGEMEEN OVERZICHT.

Uit onze beschouwingen is gebleken, dat onder de Europeanen te Bandoeng bijna de huidige Nederlandse sterfteverhoudingen bestaan, terwijl de toestand onder de Chinezen en Inheemsen zodanig is, dat ze kan worden vergeleken met de verhoudingen in Nederland 20 à 30 jaar geleden. De gemiddelde sterfte over de periode 1931/38 voor Europeanen bedroeg 7.89 [1]), voor de Chinezen 14.99 en voor de Inheemsen 15.06, al deze cijfers per 1000 der gemiddelde bevolking.

Bijgaande grafiek II, die de sterfte per leeftijdsgroep in procenten van de totale sterfte voor 1938 weergeeft voor de drie bevolkingsgroepen, laat weer eens op een andere wijze het boven betoogde zien. Ze toont ons hoe bij de Chinezen en Inheemsen de zuigelingen- en kleutersterfte het verschijnsel sterfte beheerst, zoals ook door De Haas voor Batavia was geconstateerd. Voor de overlevenden ligt het zwaartepunt der sterfte in de leeftijdsgroepen van 20-49 jaar. Bij de Europeanen daarentegen zijn de toppen van de hoogste sterften in de leeftijdsgroepen van 50-79 jaar gelegen en onze grafiek stelt wel heel duidelijk voor ogen een hoeveel betere levenskans een levendgeboren Europeaan heeft tegenover een Chinees of Inheems boorlingske.

De gemiddelde zuigelingensterfte te Bandoeng voor de periode 1931/1938 bedroeg voor Europeanen 37.4 per 1000, en voor het Chinese en Inheemse bevolkingsdeel respectievelijk 115.6 en 147.5 per 1000 levendgeborenen. Ook deze cijfers zijn zoals wij voorgaand reeds betoogden niet buitensporig hoog te noemen.

Welstand, daarmee samenhangende woningtoestand en peil van verstandelijke ontwikkeling, zijn wel de voornaamste factoren, die het verschil in sterftecijfers tussen de bevolkingsgroepen verklaren. Voor de zuigelingen komt daar nog bij de moederlijke zorg, die bij de Europese moeders op grond van bovenstaande feiten beter kan zijn dan bij de Chinese en Inheemse moeders. De oorzaken van de hogere sterfte onder de Chinezen en Inheemsen zijn zo, in het

[1]) In de stad Malang, ook in de bergen gelegen, op 445 m boven de zeespiegel, bedroeg de algemene sterfte onder Europeanen 8.5 pro mille in 1938 (Jaarverslag der Stadsgemeente Malang over 1938, blz. 2). De sterfte schijnt aldaar dus iets hoger dan te Bandoeng, doch, naar men mij mededeelde, zou de oorzaak hiervoor zijn, dat te Malang een belangrijk contingent relatief minder welgestelde Europeanen woont, groter in elk geval dan te Bandoeng.

algemeen gesproken, welbekend, ook al beschikt men niet over cijfers der diverse doodsoorzaken.

Om met de zuigelingensterfte te beginnen. Dr. Straub [1]) heeft in zijn dissertatie over de kindersterfte ter Oostkust van Sumatra een aantal factoren ter verklaring opgesomd, die later ook door andere medici voor Java b.v. zijn overgenomen.

Straub [2]) neemt dan aan, dat de Javaanse zuigeling (het zijn kinderen van Javaanse emigranten, die het materiaal vormden van het onderzoek — W.B.) reeds bij de geboorte lichamelijk minderwaardig is op grond van de onvoldoende voedingstoestand van de moeder gedurende de zwangerschapsperiode. Wordt de moeder vóór de bevalling in de kliniek opgenomen, dan wegen de kinderen bij de geboorte bijna altijd zwaarder, dan wanneer de geboorte in de kampong plaats vindt. Hij laat ook zien, hoe weinig inzicht bij de moeders nog bestaat omtrent de juiste behandeling van hun baby's. Het veel voorkomen van ontsteking der ademhalingsorganen bij zijn Javaanse zuigelingen wijt hij [3]) aan: 1. het inproppen van rijst aan zuigelingen, die slechts enkele weken oud zijn, 2. het de ganse dag rondzeulen met het kind in de draagdoek door de moeder, 3. de slechte verzorging bij kleine ongesteldheden, het baden in koud water, of in de wind leggen bij koorts, e.d. Moge de onvoldoende voedingstoestand der moeder op rekening van de armoede worden gesteld, de andere punten laten geen twijfel, dat het probleem der zuigelingensterfte tevens een gemis of beter een teveel aan moederlijke zorg inhoudt.

In verschillende publicaties [4]) is er ook op gewezen, dat de gewichtscurve bij de Inheemse zuigelingen, en mutatis mutandis geldt dit ook voor de Chinese jonggeborenen, onregelmatig verloopt. Het is ,,normaal'', dat een baby bij het bereiken van het

[1]) Dr. M. Straub, Kindersterfte ter Oostkust van Sumatra, Kon. Ver. Kol. Instituut, Amsterdam, Meded. No. XXIV, Afd. Tropische Hygiëne 19.

[2]) Straub, idem, blz. 126.

[3]) Straub, idem, blz. 14.

[4]) Dr. G. B. Walch-Sorgdrager en A. J. E. Wiers-v.Puffelen, Enige opmerkingen over de gewichtscurve van het Inheemse kind te Batavia in het eerste levensjaar.
Gen. Tijdschr. v. Ned.-Indië Afl. 17, Deel 72, 1932.
Liem Tjay Tie, Soeparno en J. H. de Haas,
Over gewicht en lengte van Inheemse en Chinese borstkinderen te Batavia. Gen. Tijdschr. v. Ned.-Indië Afl. 50 Deel 77, 1937.
Tan Eng Dhong, R. Soekonto e J. H. de Haas,
Kleutergroei in Batavia.
Gen. Tijdschr. v. Ned.-Indië, Afl. 52, Deel 78, 1938.

1e levensjaar ongeveer $3^1/_2$ à 4 maal zijn of haar geboortegewicht heeft bereikt. Tevens dient de gewichtscurve in een rechte lijn, zonder horten of stoten, te groeien. Bij de Inheemse zuigelingen heeft men echter opgemerkt, dat de groeicurve in het tweede halfjaar een belangrijke knik vertoont. Het kind wordt dan niet meer, in het algemeen gesproken, aan de borst gevoed, maar krijgt hetzelfde voedsel als de volwassenen. Rijst, vis, groenten en vruchten eet het kind mee en dit, overwegend koolhydraten bevattende, vetarme voedsel wordt medisch als absoluut onvoldoende beoordeeld. Een onlangs verschenen onderzoek naar de levenswijze der gemeentekoelies te Batavia [1]) laat in cijfers zien hoe gering het verbruik van vetten in het gemiddelde voedingbudget van de Inheemse, in dit geval in hoofdzaak Soendanese, koeliebevolking, is. In de loongroep van hen, die *f* 0.30 per dag verdienen, is het verbruik per hoofd per dag van eiwitten 38 gram, van vetten 11 gram en van koolhydraten 331 gram. Wel is in de loongroep van hen, die *f* 1.— en meer ontvangen, de verhouding iets verbeterd, namelijk 40 gram eiwitten, 23 gram vetten en 328 gram koolhydraten per hoofd per dag, maar of dit medisch reeds betekenis heeft, valt te betwijfelen.

De voeding voor den volwassen Inlander evenals die van de zuigeling is dus slecht te noemen. Zowel quantitatief als qualitatief mankeert er nog veel aan de voedselsamenstelling en het is wel duidelijk, dat ook hier een mengeling van armoede en onverstand een rol speelt [2]). Zoals iemand tegen mij zei: „Een Inlander of een arme Indo-Europeaan weet niet te eten; wanneer hij geld heeft, gaat hij snoepen".

Voor de Chinezen geldt deze laatste opmerking niet, of in mindere mate. Bij hen bestaat namelijk een cultus van het eten en een compensatie te dien opzichte tegenover de Inheemsen. Echter verhindert ook het lage welvaartspeil van het merendeel der Chinezen, dat de zin voor „goed eten" wordt gevolgd. Dezelfde gebreken in de voedselsamenstelling, die wij noemden voor de Inheemsen, zijn dus ook nog wel van pas voor het menu der Chinezen, naar wij menen.

[1]) Mededeling no. 177, Centr. Kantoor v.d. Statistiek, Batavia-C, 1939, blz. 40.

[2]) Prof. Dr. W. F. Donath, Dr. J. H. de Haas en Ir. G. J. A. Terra, Over de mogelijkheden ter verbetering der Volksvoeding in Ned.-Indië, Gen. Tijdschr. v. Ned.-Indië, Afl. 17, Deel 78 1937.

Het is waarschijnlijk, dat de aangeboren lichamelijke minderwaardigheid tezamen met de chronische ondervoeding de pathologie van de Inheemse, zowel als van de Chinese, zuigelingen beheerst [1]). Juist door het overheersen van deze beide factoren heeft een analyse der doodsoorzaken bij zuigelingen slechts secondaire betekenis. Het kind kan aan bacillaire dysenterie, pneumonie of een andere infectie sterven, doch een ongunstige afloop dezer ziekten ziet men gewoonlijk alleen bij de dystrophische zuigelingen, zij die òf door een aangeboren tekort òf onvoldoende voeding deze infecties niet overwinnen.

Wij komen nu vanzelf op de oorzaken, die verklaren waarom ook de algemene sterfte onder de Inheemsen en Chinezen zoveel hoger is dan onder de Europeanen. Dezelfde factoren [2]), die wij boven hebben opgesomd, gelden voor Bandoeng overeenkomstig als voor Batavia, hoewel niet in dezelfde mate op grond van de betere woningtoestanden en de hogere welstand onder de Inheemsen te Bandoeng. Ook wezen wij op het gevoel voor hygiëne, dat bij de Soendanese bevolking, die te Bandoeng meer overheerst dan te Batavia, aanwezig is, wat waarschijnlijk maakt, dat ook hierdoor de sterfteverhoudingen te Bandoeng worden beïnvloed.

Welstand en woningtoestand zijn voor het verschijnsel algemene sterfte van dezelfde betekenis als voor de zuigelingensterfte. De gemiddelde welstand onder de Europeanen en Chinezen lijkt voor Bandoeng zeker niet hoger dan te Batavia, doch wel schijnen de woningomstandigheden voor de drie bevolkingsgroepen belangrijk beter in de bergstad dan aan de kust. Wij wezen ook reeds op de gunstige factor van de helling, waartegen de stad Bandoeng gebouwd is. Tussen het Noorden en het Zuiden van de stad is een hoogteverschil van ± 100 meter en dit verschil bevordert mede, dat elke

[1]) Liem Tjay Tie en J. H. de Haas,
Zuigelingensterfte onder de Chinese bevolking te Batavia, Gen. Tijdschr. v. Ned.-Indië, Afl. 15. Deel 79, 1939, blz. 910, 911.

[2]) Dr. D. G. Mulder, De invloed der moderne kultuur op het verloop der syphilis bij den Soendanees. Proefschrift, Utrecht, 1923. Deze schrijver vermeldt (blz. 89), dat in de stad Bandoeng van 15 October tot 30 December 1920 102 kinderlijkjes werden geschouwd, waarbij in een 8-tal gevallen lues congenita en in 1 geval lues acquisita de doodsoorzaak waren. Wanneer, zoals deze schrijver beweert, de lues in de Preanger sterker verbreid zou zijn dan in andere delen van de Archipel, zou deze factor de sterfte te Bandoeng en omgeving ongunstig beïnvloeden. Zo lang we echter niet beschikken over de gegevens der doodsoorzaken in Indië, doen we beter dergelijke beweringen te laten voor wat ze zijn.

regenbui vuil en afval meevoert [1]), wat anders een nadelige invloed op de gezondheidstoestand kon uitoefenen. Ook de reinigingsdienst, die in 1938 b.v. een hoeveelheid van 175.363 m^3 vuil verwerkte, verricht nuttig werk in dit opzicht.

Ik wil hier gaarne nog enige opmerkingen inlassen, die mede van belang kunnen zijn bij de vergelijking van het sterfteverschijnsel in de twee steden, Batavia en Bandoeng. Voorop moge staan, dat het sterfteprobleem een complex vraagstuk is, zoals elk maatschappelijk vraagstuk, en dat hoe meer men zich erin verdiept, hoe moeilijker het is te geloven, dat één oorzaak de allesbeheersende is.

In onze stad Bandoeng hebben wij een lagere sterfte voor alle bevolkingsgroepen geconstateerd vergeleken bij Batavia. Wij hebben aan de factoren woningtoestand, klimaat en welstand op zijn tijd betekenis toegekend. Het blijft intussen nog de vraag of niet de jeugd van Bandoeng als stad de oplossing van het raadsel bergt. Wij maakten vergelijkingen tussen Bandoeng en Batavia, een stad die enige eeuwen ouder is en inderdaad in elk opzicht belast is met de erfenis der historie. Bij onze vergelijking tussen de wijze van wonen van de drie bevolkingsgroepen behoort dit onderscheid in leeftijd wel in gedachte te worden gehouden. In onze bergstad had de uitbouw betrekkelijk spoedig systematisch plaats, volgens de moderne inzichten terzake van stadsontwikkeling.

Ook kan bij het verschil in aard der bewoners van Batavia en Bandoeng de oorzaak liggen van de andere sterfteverhoudingen. Van de Inheemsen [2]) waren in 1930 te Batavia 48,13% geboren in hetzelfde district, terwijl in Bandoeng deze verhouding 42.93% bedroeg. Het verschil is niet groot, maar toch blijkt eruit, dat Bandoeng meer immigratiegebied was. Te Bandoeng was 14.14% der Inheemse bevolking niet eens in hetzelfde gewest, doch wel op Java en Madoera geboren, terwijl dit percentage te Batavia slechts 7.50% was. Houdt men er rekening mee, dat deze immigranten in verhouding tot de in de stad geborenen relatief tot de flinken, de sterken zullen hebben behoord, dat zou ook dit tot de verklaring van het verschil tussen de sterfte van Batavia en Bandoeng voor de Inheemsen kunnen bijdragen. Met cijfers is trouwens niet alles te bewijzen. Het feit op zichzelf, dat Batavia in 1930 44.72%

[1]) In Med. No. 177 van het C.K.S. (blz. 85) wordt opgemerkt, dat te Batavia bij 51% van de onderzochte 202 huizen de omgeving in de regentijd modderig was.

[2]) Volkstelling 1930, Deel I, blz. 194, 195.

Batavianen — de naam zegt het reeds — onder zijn Inheemse bevolking telde, vormt een bewijs, dat in deze stad en omgeving een bevolking woont, die daar geboren en getogen is.

Een zelfde redenering gaat niet op voor de Chinezen. Zoals wij reeds zagen (blz. 23) is het aantal hier- en eldersgeborenen te Bandoeng en Batavia ongeveer gelijkelijk vertegenwoordigd. Er is hier dus geen mogelijkheid, dat de aard der immigranten de verhoudingen gunstig zou hebben beïnvloed. Hier moet het volle licht vallen op het verschil in woningtoestand en klimaat.

Bij de Europeanen is er een kans, dat het feit, dat het Gouvernement in Bandoeng de grootste werkgever is, van betekenis wordt. Alle ambtenaren, die aangenomen worden, zijn aan een geneeskundig onderzoek onderworpen geweest en relatief gesproken zou men dus te Bandoeng een selecte groep Europeanen kunnen hebben. Men heeft mij echter opmerkzaam erop gemaakt, dat Bandoeng juist de stad is, waar verschillende gouvernementsambtenaren worden geplaatst, die de warmte niet verdragen kunnen. Indien dit juist is, wordt een vergelijking met Batavia, waar zeker niet zo'n sterke medische keuring door de particuliere werkgevers wordt uitgeoefend, maar waar het klimaat toch in zeker opzicht selectief werkt, wel moeilijk. Wij verdiepen ons niet verder in deze zaak, daar ons reeds bij andere gelegenheden is gebleken, dat de heterogeniteit van de Europese groep de vergelijking tussen Batavia en Bandoeng in hoge mate problematisch maakt.

Ook het vraagstuk van de watervoorziening is te Bandoeng zeker beter opgelost dan op het platteland. Op het platteland [1]) wordt algemeen het water uit een naburig riviertje of uit een ongesloten put op het erf ongekookt gedronken. Waar bovendien vaak in hetzelfde water gebaad en gedefaeceerd wordt, begrijpt men hoe ongunstig zulks is vanuit een hygiënisch standpunt. Dr. Dake vond dan ook in zijn districten Tjiparaj en Soreang in 1928 — een normaal jaar — sterftecijfers van respectievelijk 21.16 en 19.25 pro mille, die beide uitgaan boven het Bandoengse gemiddelde van 15.06‰ voor de periode 1931/38. Volgens het verslag over 1938 van de stadsgemeente Bandoeng waren er ultimo 1938 25.701 woningen in de stad, waarvan 16.747 van bilik en 8954 van steen

[1]) Dr. W. J. L. Dake, Aantekeningen uit het geneeskundig werk in de districten Tjiparaj en Soreang van het Regentschap Bandoeng. Gen. Tijdschr. v. Ned.-Indië, Afl. 46, Deel 76, 1936. Op blz. 2946 vermeldt hij de genoemde sterftecijfers. De cijfers voor het jaar 1934 zijn belangrijk hoger op grond van de aldaar geheerst hebbende pest.

gebouwd waren. Van dit aantal waren er 14.875 rechtstreeks op het waterleidingnet aangesloten, terwijl voor een deel der resterende woningen 62 hydranten op verschillende punten in de stad geplaatst zijn. Er is dus nog een zeker aantal woningen, in hoofdzaak aan de peripherie, van waterleiding verstoken, doch dat in het verslagjaar 2.876.000 m^3 door het waterleidingbedrijf werd afgeleverd, waarvan 1.865.000 m^3 voor woningen, 645.000 m^3 voor hotels, ziekenhuizen, enz. en 366.000 m^3 via de hydranten bewijst, dat men op de goede weg is.

Men zou ook kunnen menen, dat de levensbeschouwing der Inheemsen, in ons geval der Soendanezen, van belang is voor het verschijnsel sterfte. Dr. Hidding heeft in zijn boek [1]) op verschillende plaatsen de opvatting der Soendanezen over de dood besproken. Het volgende is in hoofdzaak een herhaling van Hidding's betoog. Het sterven is naar Soendanees' inzicht geen natuurlijk gebeuren, maar steeds een uitvloeisel van het ingrijpen van hoger macht. Het leven neemt geen einde met de dood, doch het sterven is een overgang naar een machtiger, heiliger leven, dat dit vergankelijke bestaan te boven gaat. De dood is zo niet enkel een vijand, die men van nature zo lang mogelijk bestrijdt en ontvlucht, doch tevens ,,vruchtbare levenwekkende dood, de moeder des levens" (Hidding, blz. 103). Ook in de Christelijke mystiek kan men wel uitingen van deze geestesgesteldheid vinden, doch dit neemt niet weg, dat onze westerse cultuur een sterk ,,lebensbejahend" karakter vertoont.

Het is nu moeilijk te geloven, dat bovenstaande opvattingen, die waarschijnlijk slechts in een klein deel van het volk bewust leven, den Soendanees lankmoediger zou maken tegenover de dood. Ook bij hen zal de levensdrift het winnen van het doodsverlangen, al staat hun maatschappij niet als de onze in het teken van de strijd tegen de dood. In hun levensbeschouwing past veeleer, evenals bij onze katholieken, het aanvaarden van de dood als liggend in de orde der dingen. Men weet zichzelf in een zekere orde geplaatst, de echte statische levenshouding, en heeft daar vrede mee. Een aanwijzing echter, dat deze aanvaarding niet de levenswil verlamt, is dat, zodra ergens een polikliniek of een kliniek voor zuigelingenzorg wordt geopend, de toeloop dadelijk zo groot is, dat de artsen, mantri's en vroedvrouwen het werk niet meer af kunnen.

[1]) Dr. K. A. H. Hidding, Gebruiken en Godsdienst der Soendanezen, Batavia-C. 1935.

Wel is het begrijpelijk, dat de Inheemse of Soendanese opvattingen omtrent ziekte en hygiëne van belang zijn voor ons vraagstuk. Hun beoordeling van een ziekte berust op uiterlijkheid en de benaming [1]) der verschillende ziekten duidt op de subjectief, emotionele instelling ten opzichte van het verschijnsel ziekte. Er is geen reductie als in de westerse medische wetenschap van de symptomen der ziekte tot natuurlijke oorzaken, maar door mystieke handelingen en symbolen wordt getracht de evenwichtsstoornis, die elke ziekte betekent, te herstellen. Een ziekte wordt veroorzaakt door het ingrijpen van geesten en/of magische krachten en op hetzelfde terrein moet men dus de genezing aanvatten. Daarom geschieden alle handelingen van den doekoen onder het branden van wierook, teneinde de verbinding met die andere wereld tot stand te brengen en zijn ook bij de eventuele medicijn die qualiteiten van belang, die, naar men vermeent, in relatie staan met de geesten en onzichtbare krachten.

Toch is er veel in deze gebruiken, beter gezegd misbruiken, dat ons herinnert aan toestanden in West-Europa. Dr. Dake [2]) vertelt, dat zijn ervaring met de polikliniek in de genoemde districten was, dat men wel kwam voor ziekten, waarvoor men wist vlug en afdoend geholpen te worden, doch wegbleef, wanneer men via buurlieden gehoord had, dat de behandeling als b.v. van longtuberculose geen spoedig resultaat opleverde. Ik neem aan, dat het in Nederland voor enige tientallen jaren niet beter was en ik verwijs voor de primitieve denkwijze der Jordaners (bewoners van een volksbuurt in Amsterdam) b.v. naar het onlangs verschenen boekje van Dijkhuis [3]). In dit opzicht is dan ook een grote vooruitgang in Indië te verwachten. Er moge hier meer weerstand zijn, doch er zijn reeds tekenen, dat de doekoen en, op verloskundig gebied, de paradji terrein verliezen. In het boekje „Iets over hygiëne" wijzen de schrijvers er nadrukkelijk op, dat hun uiteenzettingen ten dele op het verleden betrekking hebben en hoe de moderne geneeskunde, op westerse grondslag, gaandeweg de Inlandse maatschappij tot in de kampongs beïnvloedt. „Zij verdringt

[1]) In het boekje „Iets over hygiëne" in verband met adat, geloof en bijgeloof van het Soendanese volk, verzameld door Raden Ajoe Sangkanningrat, e.a. Publicatie no. 10 van de Ver. tot bevordering der hygiëne in Ned.-Indië, Nix Bandoeng, vindt men een opsomming van deze benamingen.

[2]) Dr. Dake, t.a.p. blz. 2969 e.v.

[3]) H. Dijkhuis, Vijftig Dagen in een Jordaans kosthuis, Amsterdam 1939.

de doekoen, ondanks de traditie, stap voor stap, uit hun vertrouwenspositie in de inheemse samenleving" en als men leest op welke wijze deze doekoens en paradji's hun werk uitoefenen, valt dit niet te betreuren. Het staat vast, dat de onkunde, geïllustreerd in het aangehaalde boekje, van doekoens en paradji's vele onnodige sterfgevallen op zijn geweten heeft, waarop wij reeds doelden bij de kraamvrouwensterfte. Zeker, met dit verminderd geloof, vooral in de kennis der doekoen, in de stad, gaat ook een deel van de eigen aard verloren, maar op den duur kan dit toch slechts een loutering van de oude adat en godsdienst betekenen.

De Haas heeft in zijn verschillende publicaties ook aandacht geschonken aan het feit, hoe de relatief hoge sterftecijfers onder de Inheemsen en Chinezen te veranderen zouden zijn. In navolging van De Haas hebben wij er eveneens de nadruk opgelegd, dat deze hoge sterfte vooral haar oorzaak vindt in de hoge zuigelingen- en kleutersterfte onder deze bevolkingsgroepen. Terloops zij nog eens opgemerkt, dat relatief gesproken deze sterftecijfers niet zo hoog zijn, wanneer men zoals wij de gegevens van Bandoeng met die van Nederland van het einde der 19e eeuw vergelijkt. Het klimaat maakt, dat sinds de epidemieën voor het grootste deel zijn teruggedrongen, de levensomstandigheden hier beter zijn dan van de west-europese arbeidersklasse in de vorige eeuw. Dat is, het gemiddelde levenspeil van de armste bevolkingsgroepen in aanmerking genomen, geen slecht resultaat en wij kunnen De Haas' exclamaties in dit verband niet onderschrijven. De Haas [1]) vraagt zich af: „Hoe lang zal het nog duren voor men uit deze waarneming (van de hoge zuigelingen- en kleutersterfte — W.B.) de onafwijsbare consequenties trekt, in het bijzonder deze, dat daling der totale sterfte onder Inheemsen en Chinezen in Batavia vrijwel alleen door daling der zuigelingen- en kleutersterfte mogelijk zal zijn, hetgeen in de eerste plaats door verbetering der algemeen hygiënische omstandigheden — voeding, woning, watervoorziening, faecaalafvoer, verloskundige hulp, enz. — kan plaats vinden".

De gedachtengang van De Haas is deze, dat niet gewacht behoeft te worden op de economische verheffing, die in Europa vooraf ging en later parallel liep met de daling van de algemene en zuigelingensterfte. Juist omdat we in Nederlandsch-Indië een groep

[1]) Dr. J. H. de Haas, Sterfte naar leeftijdsgroepen in Batavia, in het bijzonder op de kinderleeftijd,
Gen. Tijdschr. v. Ned.-Indië Afl. 12, Deel 79, 1939, blz. 713.

bewoners bezitten, die reeds inzicht bezit in de algemeen hygiënische problemen, die met het vraagstuk sterfte zijn verbonden, zou het mogelijk zijn zodanige veranderingen in de levensomstandigheden te brengen, dat de sterftecijfers omlaag gaan.

Afgezien van de vraag uit welke bronnen deze verbeteringen zouden kunnen worden gefinancierd bij een gelijkblijvend levenspeil der massa, wil ik erop wijzen, dat deze uiterlijke en technische veranderingen, die De Haas op het oog heeft, slechts een deel van het probleem raken. Zij dienen evenals in Europa gepaard te gaan met een wijziging in de geestesgesteldheid der Inheemsen en daarvoor is een aanraking nodig met het economisch rationalisatieproces, dat ook in het Westen de mentaliteit der massa beïnvloedde. In dit opzicht is vooral van een economische opstijging, o.a. door industrialisatie, wanneer ze niet gepaard gaat met opeenhoping van mensenmassa's in de grote stad, baat te verwachten. Een verhoging van het levenspeil der Inheemse bevolking en Chinese bevolking, kan ik er wel aan toevoegen, als geheel zal een uitbreiding van de schoolopvoeding en daarmee een verheldering van inzicht mogelijk maken. De wereld van bijgeloof, waarop men thans nog stuit en die sinds eeuwen de geesten gevangen heeft gehouden, zal eerst dan wijken voor meer rationele methoden bij de bestrijding van de sterfte. De voeding zal verbeteren en daarmee het inzicht rijpen, dat het budget evenwichtig verdeeld behoort te worden over de verschillende levensnoodzakelijkheden.

De kosten, die thans aan een westerse, geneeskundige verpleging en behandeling verbonden zijn, zullen dan relatief minder worden en de hogere inkomsten der arme groepen zullen omgekeerd tot het oprichten en verbeteren van poliklinieken en ziekenhuizen in staat stellen. Moge het het bestuur in deze gewesten gegeven zijn het samengaan van Westerse hygiëne en geneeskunst enerzijds en de Inlandse godsdienstige en adatbegrippen anderzijds tot een harmonisch geheel te verwerkelijken.

VERDELING DER STERFTE NAAR LEEFTYDSGROEPEN IN % VAN DE TOTALE STERFTE OVER 1938 IN DE GEMEENTE BANDOENG.

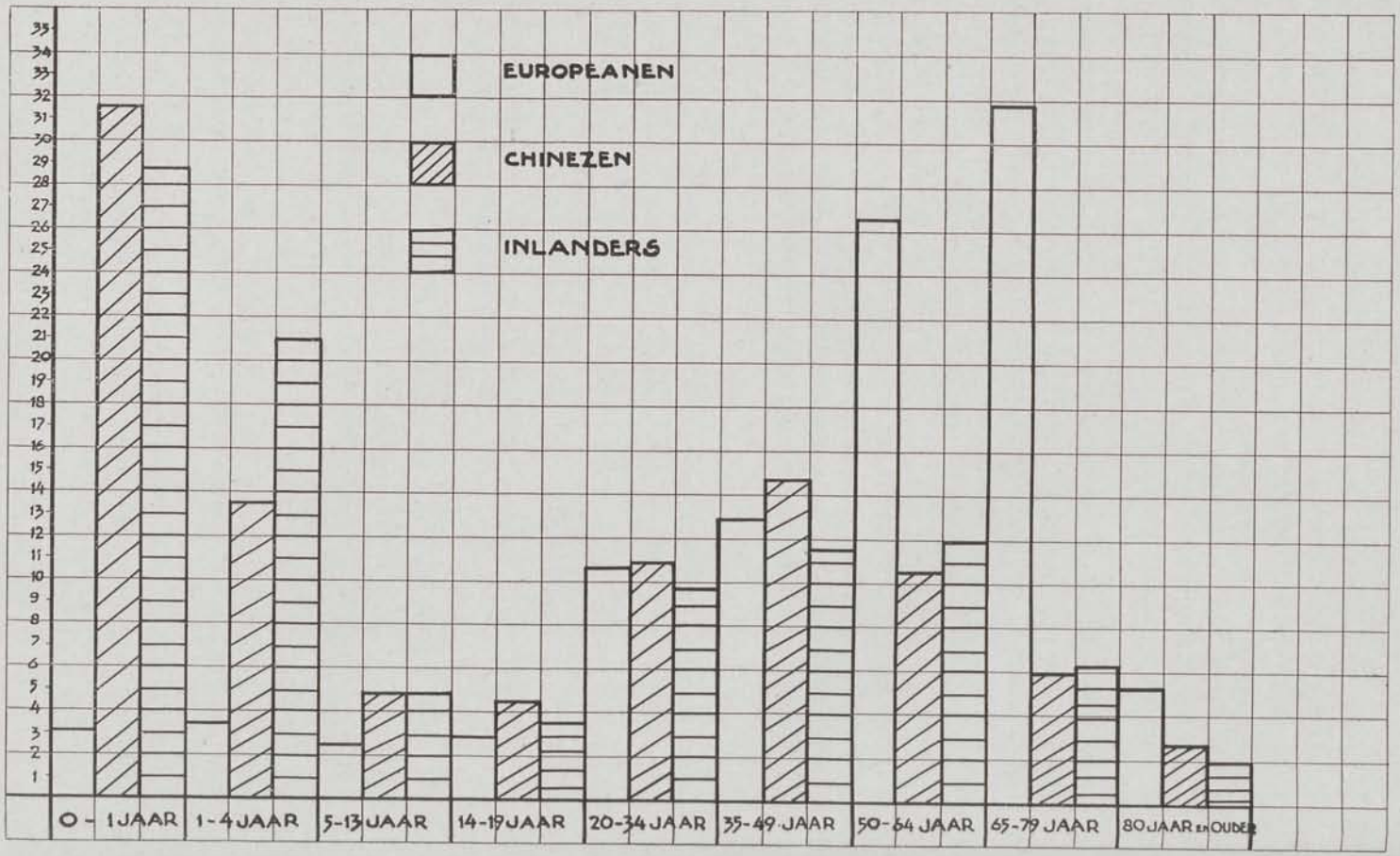

TOELATING VAN NIET-EUROPEESCHE LEERLINGEN TOT DE EUROPEESCHE LAGERE SCHOOL

DOOR R. M. Mr. A. K. PRINGGODIGDO

Inleiding.

Op 5 Juli 1940 is door het Departement van Onderwijs en Eeredienst een circulaire over het als titel van deze bijdrage gebezigde onderwerp uitgegeven, welke in sommige groepen van Inheemsche intellectueelen met voldoening, in andere met zeer gemengde gevoelens zal worden gezien.

Gold tot voor kort ten aanzien van de toelating van niet-Europeesche kinderen tot de E.L.S. nog een systeem, waarbij elke niet-Europeesche ouder — hij moge Edeleer, Regent of Volksraadslid zijn — voor die toelating een gezegeld request met een achtbladzijdigen invulstaat als bijlage moest indienen en het betreffende kind eenige dagen, niet zelden een week lang, op „begrijpen van het Nederlandsch, uitspraak, taalschat en zinsbouw" moest doen examineeren, thans zal voor enkele met name genoemde groepen de procedure minder omslachtig worden. Hoewel de circulaire, zelfs voor deze uitgezonderde groepen, in het geheel geen behandeling brengt gelijk aan die van Europeesche ouders (waaronder velen van zeer lagen socialen rang of heelemaal zonder rang), zal ze althans bij een deel der intellectueelen veel van den intensen wrevel bannen, die bij hen tegen den tijd der toelatingen opwelt.

Alvorens den nieuwen maatregel nader te bespreken, lijkt het gewenscht de geschiedenis van dit onderwerp, welke tot het begin der vorige eeuw terugloopt, in het kort op te halen [1]).

De oudste regelingen.

In het na de weer-instelling van het Nederlandsch gezag door Commissarissen-Generaal in 1818 ingevoerde Regeeringsreglement werd niet alleen bepaald, dat de Regeering de onderwijsvoorziening voor de Europeesche jeugd moest behartigen (art. 99) en ook de noodige verordeningen omtrent de scholen voor Inheemsche kinderen moest maken, doch tevens (art. 100), dat zij „aan de „Inlanders gelegenheid (geeft), om op de Nederlandsche scholen „onderwezen te worden". Deze vrijgevige bepaling moet worden gezien in de historische lijn van de reeds in de dagen der Compagnie gevolgde practijk, om ook kinderen van hooggeplaatste Inheemschen toegang te geven tot de scholen bestemd voor de — veelal geen Nederlandsch sprekende — nazaten van Europeanen.

Bij de voorgenomen handhaving van de gespleten onderwijsvoorziening (voor zoover men in dien tijd van voorziening kan spreken), waarbij voor oogen stond, dat „het onderwijs onder „de Inlanders (niet verder zou strekken) dan tot het lezen en „schrijven hunner moedertaal en de kennis van zuivere zedelijke „begrippen, afgescheiden van bijzondere godsdienstige stelsels", is de gegeven uitweg van groot belang. Doch de practische beteekenis ervan was gering, niet zoozeer als gevolg van het feit, dat de bepaling in de volgende Reglementen niet overgenomen werd [2]) (het in 1850 verschenen onderwijsverslag over 1846—1849 maakt immers nog melding van het feit, dat aan de oude regeling „volle„dige uitvoering gegeven" is en dat het voorrecht van toelating in de practijk zelfs tot de Chineezen werd uitgebreid), doch omdat er nog weinig Inheemsche ouders waren, die het nut dier toelating inzagen. Op de ongeveer 1.700 groote leerlingen-bevolking waren in 1847 slechts 37, dus een *twee procent*, niet-Europeesch.

[1]) Deze historie vindt men, doch ietwat verspreid, reeds in de Publicaties No. 9 (2 stkn) van de Hollandsch-Inlandsche Onderwijs Commissie („Hisstorisch overzicht van het regeeringsbeleid ten aanzien van het onderwijs „voor de inlandsche bevolking") en in de „Geschiedenis van het Onder„wijs in Ned.-Indië" van Dr. I. J. Brugmans. Het hier medegedeelde is, voor wat de regelingen tot en met 1911 betreft, uit deze boeken geput.

[2]) Een verbod of beperking is daarnaast ook nooit opgenomen.

Niettemin bepaalde Gouverneur-Generaal Rochussen, „ten volle „overtuigd van de nadeelen, hoofdzakelijk van staatkundigen aard, „welke uit zoodanig gemeenschappelijk onderwijs kunnen voort- „vloeien", in 1848, dat voortaan, zonder overleg met de Regeering, geen Inheemschen en Chineezen meer mochten worden toegelaten. Deze bepaling, die moet worden gezien in het licht der plannen, om daadwerkelijk tot oprichting van Inlandsche scholen over te gaan, beteekende geen algeheele stopzetting der toelating; naar aanleiding van een paar verzoeken om admissie werd immers besloten (7 Mei 1849) kinderen van voorname Inheemschen, hangende de plannen tot oprichting van scholen voor Inheemsche kinderen, i.c. „voornamelijk bestemd tot opleiding van inlandsche ambte- „naren" ...., „vooreerst" nog toe te laten, voor zoover met den onderwijzer geen overeenkomst tot het geven van privaatlessen kon worden gesloten. Voor de Chineezen was de toelating geheel uitgesloten.

De toelatingsschroef werd dus toegedraaid, voor Inheemsche kinderen weliswaar niet heelemaal, doch voor hen werden kennelijk de Inlandsche scholen de eenig aangewezene beschouwd en alleen omdat deze er nog niet overal waren, werd de gunst ten aanzien van de aanzienlijken onder hen nog gecontinueerd, zij het in voorwaardelijken vorm.

Veertien jaar later, in 1863, werd de schroef, voor wat de Christen-Inlanders betreft, wat losser gedraaid (Bijblad 1357). Voorts vond men in dat jaar de regeling van 1849 ook voor de andere niet-Europeanen verouderd; de Raad van Indië vond het exclusivisme min of meer doelloos, omdat het den Inheemschen wel was toegestaan hun kinderen door middel van privaatlessen Europeesch onderwijs te geven; in de afwijzende houding van het Gouvernement zat „iets stuitends". Gouverneur-Generaal Sloet van de Beele, die het daarmee eens was, besloot onder nadere goedkeuring van het Opperbestuur tot het systeem van 1818 terug te keeren (1864). Dit standpunt werd bij Koninklijk Besluit van hetzelfde jaar bevestigd. Minister Fransen van de Putte vond dat de toelating in geen geval geweigerd mag worden „wanneer Inlanders zulks „uitdrukkelijk en uit eigen beweging verlangen".

Algemeene toejuiching vond de beslissing intusschen niet. De Hoofdcommissie van Onderwijs, aan welke in deze zaak niet om

advies werd gevraagd, betreurde de algeheele openstelling der E.L.S. voor niet-Europeanen; zij vreesde o.a. een grooten toeloop van Inheemschen uit lagere sociale klassen, waardoor het onderwijs geschaad zou worden en voor ernstige ontstemming bij de Europeesche bevolkingsgroep. Ook de meerderheid in den Raad van Indië vond de openstelling te liberaal. De Gouverneur-Generaal bleek echter slechts te vinden voor de restrictie, dat Inheemsche kinderen niet als gratis leerling zouden kunnen worden toegelaten, met welk standpunt Fransen van de Putte zich kon vereenigen; wel achtte de minister het voorts wenschelijk, dat de Gouverneur-Generaal zoo noodig zekere voorwaarden aan de toelating van niet-Nederlanders zou stellen.

Het in 1868 tot stand gekomen nieuwe reglement op het lager onderwijs bepaalde, dat Inheemschen en met hen gelijkgestelden (deze laatsten waren sinds 1849 geheel uitgesloten) tot de E.L.S. toegang hadden ,,op voorwaarde nader door den Gouverneur-,,Generaal bepaald of nog te bepalen''. In afwachting van deze voorwaarde werd de toelating voor Inheemschen en Chineezen opengesteld onder een zekere beperking ten aanzien van het te betalen schoolgeld, waarmee beoogd werd de min gegoede klassen uit de niet-Europeesche wereld van de gunst uit te sluiten.

In deze jaren van liberale regeering werd verbreiding van het Nederlandsch toegejuicht, op verschillende vakscholen werd het ingevoerd, en de regeering deed moeite de in den kring der koloniale Europeanen bestaande aversie tegen westersche opvoeding van Inheemschen uit den weg te ruimen. Blijkens een circulaire van 1870 was het Haar dan ook aangenaam, op te merken, dat door Inheemsche ambtenaren meer en meer pogingen werden aangewend, hun kinderen een Europeesche opleiding te geven, ,,een meer ,,beschaafde, dan op de gewone inlandsche scholen verkregen wordt''.

Anders dus dan een 25 jaar eerder tijdens het ministerie-Baud, toen men het standpunt huldigde, dat niet de Inheemschen Nederlandsch, doch de Europeanen de Inheemsche talen moesten kennen.

De verandering spruit volgens Brugmans voort uit tweeërlei oorzaak: ten eerste lag het geheel in de lijn van de liberale koloniale politiek de Inheemsche bevolking onbekrompen te schenken waaraan zij behoefte heeft; ten tweede omdat door velen de verbreiding van het Nederlandsch nuttig werd geacht voor de

christianisatie en bevorderlijk voor de aanhankelijkheid tot het Nederlandsch gezag.

Reeds na een luttel aantal jaren werd de schroef echter weer, hoewel slechts weinig, aangedraaid. Minister Van Bosse gaf in 1871 te kennen, dat de regeling het gevaar met zich bracht, dat de Inlandsche school in discrediet zou komen; het publiek zou deze lager gaan aanslaan dan de E.L.S. tengevolge waarvan uiteindelijk niemand haar meer zou willen bezoeken. Voorts behoorde naar zijn oordeel de eisch gesteld te worden, dat de niet-Europeesche kinderen genoeg Nederlandsch zouden moeten verstaan om het onderwijs te kunnen volgen. Dit laatste zou niet het karakter van een belemmering voor de toelating moeten dragen, doch enkel als maatregel in het belang van het onderwijs. In Indië vond men echter de schoolgeldbarrière een voldoende rem voor een groote toestrooming (ulto 1870 op de openbare scholen slechts 266 op een totaal van 4.044, dus 6,5 %). Wel werd voortaan de eisch van voldoende kennis van het Nederlandsch gesteld, doch alleen voor toelating tot de eerste scholen (op de niet-eerste scholen was de kennis van het Nederlandsch onder de Europeesche kinderen immers eveneens zeer gering) en het voorschrift gegeven, dat de kinderen van niet-Europeanen bij de toelating niet ouder mochten zijn dan 6 jaar [1]).

Een vijftiental jaren later, in 1890, deed de onderwijsdirecteur Van der Kemp een aanval op de door hem veel te vrijgevig geachte regeling uit de jaren 1868 en 1872. Naar zijn meening moest de toelating, die hij bij eenigszins ruime toepassing uit onderwijskundig oogpunt ongewenscht achtte, verder beperkt worden door bij de bestaande beperkende regelen nog te voegen de bepaling, dat de vergunning tot toelating niet meer door de plaatselijke autoriteiten, doch door den Directeur van Onderwijs geschieden zou en niet-Europeanen zouden niet meer dan 2 jaren in dezelfde klasse mogen blijven. Met de eerste toevoeging had hij de bedoeling aan de beperkende bepalingen (ten aanzien van leeftijd, schoolgeld en kennis van het Nederlandsch wat de eerste scholen betreft) beter de hand te doen houden, hetgeen naar het schijnt niet steeds plaatsvond. De directeur ving echter bot bij Gouverneur-Generaal

[1]) Departements-circulaire van 20 Maart 1872 in Bijblad 2568.

Pijnacker Hordijk, die in deze van hetzelfde gevoelen was als de Raad van Indië. De Gouverneur-Generaal vond den toevloed van niet-Europeesche leerlingen „wel eenigszins hinderlijk, maar toch „niet zoo, dat die leerlingen nu eensklaps zouden moeten worden „teruggestooten". Voordat „door een beslissing op de aanhangige „voorstellen tot reorganisatie van het Inlandsch onderwijs eene „belangrijke verbetering zal kunnen worden gebracht in de „Inlandsche scholen der 1e klasse, die dan vermoedelijk beter in de „behoeften der hoogere lagen van de Inlandsche maatschappij „zullen kunnen voorzien", achtte hij een beperking der toelating ongewenscht. Dit laatste standpunt strookte geheel met de inzichten van Minister Keuchenius, die in 1864 als lid van den Raad van Indië meegewerkt had aan de liberale regeling van toelating en zeer voor de verbreiding van het Nederlandsch geporteerd was.

Daarna trad echter een minister op, die op dit gebied andere opvattingen had. In verband met het totstandkomen der Inlandsche scholen der 1ste kl. (nog zonder Nederlandsch), die op hooger peil stonden dan de 2e kl. scholen en aansluiting gaven aan voor Inheemschen bestemde inrichtingen van meer uitgebreid onderwijs, kwam het Minister Van Dedem voor, dat de toelating tot de E.L.S. moest worden beperkt. In het nieuwe in 1894 door Gouverneur-Generaal Van der Wijck vastgestelde onderwijsreglement (Stbl. 1894 No. 193) werden (op voorstel van directeur Van der Kemp) als maatregelen ter beperking van de toelating van niet-Europeanen opgenomen *a.* een leeftijdsgrens van 7 jaar (tevoren acht), welke voor den Europeaan niet gold, *b.* de eisch van kennis van het Nederlandsch ook voor de niet-eerste E.L.S.-sen, voor den Europeeschen leerling evenmin geldend [1]), *c.* alleen plaatsingsmogelijkheid, indien daardoor geen weigering van Europeesche kinderen door plaatsgebrek zou kunnen ontstaan, *d.* handhaving van de schoolgeldbarrière, welke voor Europeanen niet bestond.

Het percentage niet-Europeanen dat stijgende was (1890 : 6,6%, 1892 : 9,4%), bleef hierdoor vrij constant (1899 : 10,7%).

Gelukkig woei met de inluiding der ethische politiek reeds enkele jaren later een andere wind. Met het streven — evenals in den tijd van Fransen van de Putte — het Nederlandsch een zoo groot

[1]) Hierdoor was het mogelijk, dat in het jaar 1900 van de 1.476 toegelaten Europeesche kinderen 29,3 % slechts weinig en 41.5 % zelfs *in het geheel geen Nederlandsch* verstond !

mogelijke verbreiding te geven, strookte de verscherping der toelatings-eischen van 1894 in het geheel niet.

Door den in 1900 opgetreden onderwijsdirecteur Mr. Abendanon, sterk voorstander van de opheffingsidee, werd voorgesteld de beperkingen op te heffen. Noch bij den Gouverneur-Generaal (Rooseboom), noch bij den Minister van Koloniën (Van Asch van Wijck) vond het voorstel echter weerklank. De eerste vreesde van een ruime openstelling der E. L. S. voor niet-Europeanen „de schromelijkste gevolgen"; de laatste bracht bij de behandeling van de Indische Begrooting van 1902, waarbij van de zijde van Kamerleden de wensch werd geuit het bezoek van Inheemschen aan de Europeesche scholen aan te moedigen, als voornaamste bezwaren naar voren: een te vreezen verdringing van het Europeesch element op de scholen, verlaging van het onderwijspeil en een noodzakelijke uitbreiding van het aantal E.L.S.-sen.

Doch toen in de Tweede Kamer bij de begrootingsbehandeling van het volgende jaar met meer nadruk de wensch werd herhaald, om althans de schoolgeldbarrière lager te stellen, was de Minister (thans : Idenburg) tot nader overleg met Indië bereid. Op basis hiervan ontstond het G.B. van 14 October 1903 (Stbl. 1903 No. 353), waarbij het aantal betalingsklassen voor Inheemschen op de E.L.S. naar beneden werd uitgebreid met twee (6*e* ts. *f* 149 — *f* 100 en 7*e* ts. *f* 99 en *f* 50), terwijl Inheemschen ouders met minder dan *f* 50 inkomen 's maands zelfs gratis schoolbezoek hunner kinderen mogelijk werd gemaakt ! De wijziging, welke als gedeeltelijk succes voor Abendanon's voorstellen is te zien, stond overigens niet alleen. Doordat inrichtingen van voortgezet onderwijs voor Inheemschen werden opgericht met Nederlandsch als voertaal, was het noodig dat uit de E.L.S. genoeg Inheemsche bibit voortkwam. Zij hadden immers nog geen eigen scholen met Nederlandsch als voertaal. Zoo werden al sedert 1891 leerlingen, voorbestemd voor de dokter-djawa-opleiding, tot de E.L.S. toegelaten, ook al kenden zij geen Hollandsch en konden zij geen schoolgeld betalen. In 1903 werd bepaald, dat ten behoeve van de opleidingsscholen voor Inlandsche ambtenaren 60 Inheemsche leerlingen kosteloos toegang tot de E.L.S. zouden kunnen krijgen.

Lang zou de vrijgevige regeling van 1903 echter niet gelden. De in 1905 als opvolger van Mr. Abendanon opgetreden onderwijsdirecteur Mr. Pott achtte het in verband met den grooten toestroom

van niet-Europeesche leerlingen geraden na te gaan, welken invloed hun aanwezigheid op het onderwijs en op hun mede-scholieren had. Resultaat was, dat men vond ,,dat op de Europeesche gemengde ,,scholen zoowel het peil van het onderwijs in het algemeen als ,,meer in het bijzonder dat van de Nederlandsche taal door de ,,ruime toelating van Inlandsche leerlingen heeft geleden". Aangezien alstoen de E.L.S. nog slechts de eenige school was, waar men lager onderwijs met Nederlandsch als voertaal had, kwam de Directeur niet al dadelijk met voorstellen. Nadat Minister Fock echter de meening uitsprak (1907), dat de E.L.S. tegen de groote toestrooming van niet-Europeesche elementen diende te worden beschermd en in 1907 een aanvang was gemaakt met de invoering van het Nederlandsch als leervak op de Inlandsche scholen der 1*ste* klasse, werden de nieuwe maatregelen getroffen.

Het Stbl. 1907 No. 382, dat den cursusduur van de E.L.S. van 6 op 7 jaar bracht, sloot de voorklasse (behalve fröbelklasse ook een klas waarin Nederlandsch geleerd werd) af voor Inheemsche leerlingen. Deze konden dus, anders dan de Europeesche kinderen, alleen dadelijk in de eerste klasse komen en mochten alsdan niet ouder zijn dan 7 jaar. In 1908 (Stbl. 1908 No. 38) werd de bemoeilijking nog vergroot door de intrekking van de 6*e* en 7*e* betalingsklasse en de afschaffing van de mogelijkheid tot kostelooze toelating.

Lang zou echter ook deze toestand niet bestendigd blijven. In een brief van 27 Januari 1909 bracht Hazeu, toenmaals Adviseur voor Inlandsche Zaken, de kwestie weder aan de orde o.m. in verband met desiderata tot uiting gekomen op het eerste Congres van Boedi-Oetomo in October 1908, waarin o.a. besloten werd der Regeering te verzoeken de toelating van Inlanders tot de E.L.S. niet al te zeer te bemoeilijken en gehoopt werd dat voor de Inheemschen ook een school zou komen zooals de H.C.S. er voor de Chineezen was.

In dien brief wees Hazeu in verband hiermee op het halfslachtige van de reorganisatie der Inlandsche scholen der 1*ste* kl. in 1907. Deze scholen hadden behalve als voorportaal voor de O.S.V.I.A.'s weinig zin. Zij hadden niet het Nederlandsch als voertaal en waren te kort van opleidingsduur, zoodat zij haar abituriënten niet in staat konden stellen het klein-ambtenaarsexamen af te leggen. Ook hadden zij geen aansluiting op de E.L.S. [1]).

[1]) Uitvoerig in publicatie H.I.O.C. No. 9, 2*e* stuk p. 58 e.v.

De Directeur van Onderwijs Koster, die vond, dat men in 1907 en 1908 de toelatingsschroef terecht had aangezet, was daarnaast echter van meening, dat men daarin te ver was gegaan. Hij stelde voor de toelating van Inheemsche leerlingen open te stellen voor hen, die het Europeesch onderwijs *noodig hebben a.* in verband met hun waarschijnlijke maatschappelijke toekomst, verband houdende met de positie en mate van ontwikkeling hunner ouders en hun eigen intellectueelen aanleg, of *b.* omdat zij bestemd waren om verder te studeeren aan inrichtingen, waar de voertaal Nederlandsch was (Osvia, Stovia, Rechtsschool, Cursus voor Inlandsche officieren). Dit laatste hangt dus samen met het *algemeen belang* van voldoende toevoer van Inheemsche E.L.S.-abituriënten naar de op die school aansluitende vakscholen. Wat de sub *a.* bedoelde groepen betreft had de Directeur het oog op kinderen van gezinnen, waarvan de ouders zelf een Nederlandsche opleiding hadden genoten en op kinderen van niet-Nederlandsch opgeleiden voor zoover minstens het ambt van djaksa bekleedend. Zou men deze groepen als maatstaf aannemen, dan kon het verbod aan Inheemschen om de voorklas der E.L.S. te bezoeken ook vervallen en kon men de leeftijdsbarrière ruimer stellen (verhooging met $1^1/_2$ jaar).

Zoowel Gouverneur-Generaal Idenburg als Minister De Waal Malefijt konden zich hiermee vereenigen, waardoor de voorgestelde nieuwe regeling in 1911 den weg naar het Staatsblad vond (Stbl. 1911 No. 104; vide Bijblad Nos. 7364, 7456 en 7460). De toelating zou voortaan niet meer door de schoolhoofden, doch door de Hoofden van Gewestelijk Bestuur worden beslist.

Toestand na 1911.

De bepalingen van 1911 vertoonen door het stellen van een *behoefte-criterium* een groot verschil met alle voorgaande toegang beperkende regelingen. Waren de ouders voorheen bereid het hooge schoolgeld te betalen en voldeden hun kinderen aan bepaalde vereischten (leeftijd, kennis van het Nederlandsch), dan konden deze toegang tot de E.L.S. verkrijgen. Afgezien van de boven sub *b* genoemde categorie, die overigens alleen beteekenis had in den tijd, dat alleen de E.L.S. de basis-lager-opleiding kon geven, hetgeen spoedig niet meer het geval zou zijn, trad voortaan dus, behalve enkele reeds voorheen gestelde voorwaarden (schoolgeld, leeftijd, kennis van het Nederlandsch), als nieuw element naar voren de

beoordeeling van de positie der ouders en de in verband hiermee vast te stellen behoefte aan een E. L. S.-opleiding. Dit is zoo gebleven: de omschrijving van de maatstaven, waaraan het een en ander getoetst moest worden, was echter niet altijd gelijk.

In 1920 (circulaire van 26 April) schreef de Directeur van Onderwijs en Eeredienst aan de Hoofden van Gewestelijk Bestuur in verband met de behoefte aan meerdere toelichting bij de besluiten van toelating die zij sloegen en in afschrift aan het Departement van Onderwijs moesten zenden [1]), dat in de besluiten behalve de leeftijd van den leerling steeds dienden te worden vermeld:

a. rang en stand van vader of wettelijken verzorger,

b. de *uitdrukkelijke* verklaring, dat in verband met de positie van dien vader (verzorger) voor den candidaat-leerling behoefte bestaat aan kennis der Nederlandsche taal en dat die behoefte alleen bevredigd kan worden door het bezoeken van een Europeesche Lagere School.

Een circulaire van het Onderwijsdepartement van 1931 (ddo. 1 December) tot de Gouverneurs gericht, waarin gevraagd wordt den residenten te instrueeren voor het slaan van toelatingsbesluiten eerst het advies van den ressortsinspecteur in te winnen, vermeldt tevens, dat bij de beoordeeling dient te worden gelet op: de standing van de betrokken ouders of wettelijke ouders, af te leiden uit hun afkomst, hun welstand, hun ambtelijke positie, de mate waarin zij (vader *en* moeder) [2]) de Nederlandsche taal beheerschen en in het Europeesche gezelschapsleven zijn opgenomen *en dergelijke* (wij cursiveeren: de opsomming is dus niet uitputtend), op grond waarvan voor hun kinderen of pupillen de behoefte aan onderwijs aan een E.L.S. aanwezig kan worden geacht. Deze behoefte dient als regel mede te worden aangenomen, indien een of meer kinderen uit hetzelfde gezin reeds eerder tot die school zijn toegelaten.

Het was in verband met de niet steeds even strenge handhaving van deze criteria, dat in een circulaire van 1935 (ddo. 4 Februari)

[1]) Ingevolge het bepaalde in § V 2e lid van de in Bijblad 7460 opgenomen voorschriften omtrent de toepassing van het bepaalde in art. 14, alinea 1, van het Europeesch Schoolreglement, zooals die bepaling gelezen wordt ingevolge art. 1 § 1 van Stbl. 1911 No. 104, met het doel het Departement in staat te stellen na te gaan, of de toelatingsvoorschriften wel juist zijn toegepast.

[2]) In 1920 sprak men alleen van den vader; stelde men toen eischen aan de moeder, dan zou dit gelijk staan met stopzetting van den toegang. Dat elf jaar later ook de moeder ter sprake kwam, is een feit, dat de snelle sociale veranderingen typeert.

om strikte handhaving werd verzocht, ,,aangezien toelating van ,,niet-Europeesche leerlingen tot een Europeesche school, welke ,,daarop niet thuis hooren, niet in het belang van deze onderwijs-,,inrichting is''.

Intusschen is het duidelijk, dat afwegen der behoefte aan de hand van de gestelde omschrijvingen verre van eenvoudig is.

Nadat dan ook na de algeheele herziening van het Europeesche Schoolreglement in 1936 (Stbl. 1936 No. 552) [1]), welke in deze materie practisch geen nieuwe beginselen bracht en in art. 14 o.a. verklaart, dat niet-Europeesche kinderen mede tot de Europeesche Lagere School worden toegelaten [2]) indien blijkt, dat het onderwijs op deze school *voor hen het meest geëigend wordt geacht*, werden bij circulaire van den Directeur van Onderwijs van 27 April 1937 de ter bepaling hiervan te stellen regelen in uitvoerigen vorm gegeven. Bedoelde circulaire eischt ten aanzien van de toe te laten niet-Europeanen (1e) behalve het voldoen aan de eischen gesteld aan Europeesche kinderen (o.a. minimum-leeftijd van 5 jaar en 7 maanden) bovendien een maximum-leeftijd van 8 jaar voor de 1ste klas, van 9 jaar voor de 2e klas, enz. Voor de Europeesche kinderen bestaat alleen een algemeene leeftijdsbegrenzing van 16 jaar voor alle klassen. Zij moeten (2e) voldoende Nederlandsch kunnen verstaan en spreken om het onderwijs in de betreffende klas behoorlijk te kunnen volgen. Om dit te kunnen beoordeelen, laat het betreffende schoolhoofd het kind ongeveer een week op school komen en stelt daaromtrent een onderzoek in. Het begrijpen van het Nederlandsch, uitspraak, taalschat en zinsbouw dienen zoodanig te zijn, als redelijkerwijs geëischt moet worden. Een circulaire van 1 Mei 1937, die nadere regelen over de uitvoering van dit onderzoek gedurende den proeftijd geeft, stelt dat bij de beoordeeling van begrijpen, uitspraak, taalschat en zinsbouw evengenoemd de kwalificaties ,,slecht'', ,,onvoldoende'', ,,voldoende'' en ,,goed'' dienen te worden gebezigd.

[1]) Ingevolge art. 8 van het nieuwe Eur. Onderwijsreglement van 1934 (Stbl. 1934 No. 398, gew. bij Stbl. 1935 No. 90), ter herziening van het uit 1894 dateerende en bij Stbl. 1908 No. 312 opnieuw afgekondigde Eur. Schoolreglement. Het Onderwijsreglement van 1934 verklaart in art. 9 (3), dat de openbare scholen *bestemd zijn voor kinderen van Nederlanders*, doch dat anderen mede kunnen worden toegelaten volgens door den Gouverneur-Generaal aan te geven beginselen.

[2]) Mede krachtens art. 14 van het O.R. niet meer door de Hoofden van Gewestelijk Bestuur, doch door de ressortsinspecteurs van het W.L.O., na advies van de Eur. schoolcommissies, een en ander volgens nader door den Directeur van O. en E. te stellen regelen.

De circulaire van 27 April 1937 stelt voorts als 3*en* eisch, dat de aspirant-leerlingen uit een zoodanig milieu dienen te komen, dat inderdaad de E.L.S. voor hen als de meest geëigende school kan worden beschouwd (b.v. blijkende uit Westersche opleiding der ouders; omgang met Europeanen ter plaatse; Nederlandsch als omgangstaal thuis [1]), en dergelijke).

De door tusschenkomst van het schoolhoofd in te dienen gezegelde verzoekschriften dienen voorzien te zijn van een invulformulier, waarop de vereischte bijzonderheden omtrent ouders (man en vrouw) en kind vermeld zijn.

Inderdaad komen door deze circulaires van 1937 de eischen van taalbeheersching en milieu beter tot uiting dan in de omschrijvingen van 1920 en 1931. Doch ook nu nog vormt het milieu-criterium, anders dan die van leeftijd en taalbeheersching bij het kind, een moeilijk af te wegen zaak. Zoo was het naar aanleiding van het in de circulaire van 27 April 1937 ten aanzien daarvan gestelde noodig, in een circulaire van 4 Februari 1938 te verklaren, dat het niet altijd bepaald noodzakelijk is, dat *beide* ouders het Nederlandsch kunnen verstaan en spreken. De circulaire bracht voorts onder de aandacht, dat naast kennis van het Nederlandsch ook de maatschappelijke positie der ouders in aanmerking moest worden genomen.

Hierdoor wordt de lijn van ontwikkeling van het milieu-begrip, van maatschappelijken rang en stand (zie de circulaires van 1920 en 1931) weer ietwat naar taalmilieu, mate van vernederlandsching dus, omgebogen.

De circulaire van 5 Juli 1940.

De in den aanhef van dit artikel genoemde circulaire van 5 Juli 1940 [2]) echter, die voor *speciaal genoemde groepen* aan den eisch van het *onderzoek* naar *a.* taalbeheersching en *b.* huiselijk milieu, een radicaal einde maakt, gaat bij die apartstelling van toe te laten groepen weer geheel uit van het taalmilieu.

[1]) De circulaire van Mei 1937 noemt het aanbevelenswaardig ter contrôle hiervan „de *moeder* eens op school te laten komen".

[2]) Vermoedelijk iets te laat voor het schooljaar 1940—1941 aangezien volgens de circulaire van 27 April 1937 de aanvragen reeds vóór 15 Mei bij de schoolhoofden moeten zijn ingediend en door deze vóór 16 Juni door tusschenkomst van de Eur. schoolcommissies naar de Inspecteurs moeten zijn doorgezonden.

Ten aanzien van kinderen van wie *a.* de eene ouder een academischen graad heeft en de andere minstens een school voor W.L.O. heeft doorloopen, *b.* één der ouders een diploma H.B.S. V. (of van een daaraan gelijk te stellen inrichting van middelbaar- of technisch onderwijs) heeft en de andere minstens het einddiploma-Mulo (of daaraan gelijk te stellen algemeen vormende- of technische opleiding) behoeft in het vervolg geen onderzoek meer te worden ingesteld naar taalbeheersching en huiselijk milieu. Van de aangewezen groepen wordt aangenomen (en terecht), dat de vernederlandsching dusdanig is, dat zulk een onderzoek overbodig is. Kinderen uit deze groepen kunnen *in alle gevallen* worden toegelaten.

Duidelijk is dat hier geen welstandseischen gesteld worden; ook arme Inheemsche gezinnen, die aan de criteria van vernederlandsching beantwoorden, kunnen hun kinderen naar de E.L.S. zenden [1]).

Van een andere groep, n.l. de gezinnen, waarin de vader en de moeder de Europeesche Lagere School hebben doorloopen (en geen hooger diploma hebben behaald), wordt verder verklaard, dat „de Europeesche Lagere School (eveneens) zonder meer kan „worden beschouwd als de meest geëigende school" voor de kinderen, doch bij deze zal het onderzoek naar de taalbeheersching bij het kind gehandhaafd blijven; dat naar het milieu vervalt. Dus ook hier geen welstandseischen [1]).

Voor alle andere groepen van niet-Europeanen is de onderzoekregeling van 1937 nog ten volle van toepassing.

Het is te hopen, dat met deze circulaire, hoezeer daardoor in breede kringen van Inheemsche intellectueelen een ernstige grief is weggenomen, dit onderwerp niet tot een rustpunt zal zijn gekomen.

In de eerste plaats is, afgezien van de vraag of de genomen combinaties niet voor vermeerdering vatbaar zijn (door b.v. de combinaties Mulo-Mulo, Mulo-E.L.S., H.B.S. V.-W.L.O. gelijk te behandelen als E.L.S.-E.L.S.) hier enkel en alleen uitgegaan van het taalmilieu. Doch de practijk heeft geleerd (deze conclusie putten wij uit hetgeen ons door verschillende belanghebbenden

[1]) De nadruk, welke reeds de circulaire van 27 April 1937 legt op het taalmilieu, wordt versterkt door het voorschrift daarin, om het inkomen alleen in twijfelgevallen den doorslag te doen geven en dat geringe verdiensten der ouders op zichzelf geen reden van afwijzing behoeven te zijn.

werd medegedeeld), dat het Departement bij toelating van kinderen van hooge Inheemsche ambtenaren vaak veel water in den wijn doet met betrekking tot de eischen van taalbeheersching en taalmilieu. De maatschappelijke positie geeft daarbij dan den doorslag. Het ware dan ook aan te bevelen, dat in de twee groepen van vannader-onderzoek-vrijgestelden, n.l. die behoorende tot de gezinnen met vrijstelling van taalonderzoek bij het kind èn van het milieu, respectievelijk alleen die van het milieu, afzonderlijk verschillende groepen van (hoofd-)ambtenaren genoemd worden. Een regeling immers, waarbij kinderen van jonge, laag in rang zijnde ambtenaren (assistent-wedana's met Mulo-echtgenoote) geheel van het nader onderzoek zijn vrijgesteld en die van oudere, veel hooger in positie zijnden (b.v. regenten, patihs), die niet aan de opleidingsvereischten voldoen (Mulo-echtgenooten komen bij hen practisch nog niet voor), aan het volledig onderzoek worden onderworpen, wekt ontevredenheid op.

In de tweede plaats komt het ons voor, dat men niet kan blijven bij vrijstelling van onderzoek. Nu door de Regeering nogmaals [1]) uitdrukkelijk is verklaard (vide den aanhef van het laatste rondschrijven), dat de Europeesche Lagere School voor bepaalde groepen van niet-Europeesche kinderen *de meest geëigende* school is, dienen voor die kinderen ook de discrimineerende bepalingen ten opzichte van :

1e de omschrijving van de bestemming der Europeesche Lagere Scholen (art. 9 lid 3 Eur. Onderwijsreglement) te worden gewijzigd. De E.L.S. zou niet alleen voor Nederlandsche kinderen bestemd moeten zijn, doch ,,voor kinderen van Nederlanders en ,,van anderen die aan het Nederlandsche milieu geassimileerd ,,zijn''. Dit zou ook geheel strooken met het in de Memorie van Antwoord (zittingsjaar 1939—1940, ond. 1, afd. V, stuk 6) door de Regeering ingenomen standpunt, dat in het huidige onderwijsstelsel de E.L.S. moet worden beschouwd als de school voor die kinderen (van welken landaard ook), voor wie het Nederlandsch de gewone huis- of omgangstaal is.

2e het gezegeld verzoek en het gezegeld toelatingsbesluit zouden voor die geassimileerden moeten vervallen en vervangen worden door eenvoudige aanmelding, gelijk bij de Europeesche kinderen plaatsheeft. In art. 14 van het Eur. Schoolreglement

[1]) Reeds art. 14 van het Eur. Schoolreglement impliceert toelating enkel van niet-Europeanen voor wie de E.L.S. de meest geëigende school is.

zouden de groepen der *kennelijk* geassimileerden kunnen worden genoemd.
Het onderzoek is immers alleen noodig voor de groepen, waarvan de assimilatie niet vaststaat.

3e het schoolgeldtarief (E.S.R. art. 21) en de mogelijkheid van schoolgeld-vrijdom (art. 22 E.S.R.) voor de Europeesche gegadigden zouden voor de niet-Europeesche toegelatenen niet anders mogen zijn. Voor deze wordt immers erkend, dat de E.L.S. de meest aangewezen school is. Waar het toch duidelijk is, dat in dit geval schoolgeld geen rem meer beteekent (zelfs een verdubbeling der tarieven zou de Inheemsche ouders niet afschrikken !), hebben deze verschillen, die voor de schatkist weinig gevolgen hebben, niet den minsten zin.

4e Om dezelfde reden is ook het verschil in de leeftijdseischen (circulaire van 27 April 1937 lid 7a) als verouderd te beschouwen. Het is onlogisch, dat Inheemsche kinderen, die de leeftijdseischen hebben overschreden, verwezen worden naar andere inrichtingen, derhalve naar voor hen *niet* de meest geëigende scholen !
De verschillen in leeftijdsgrens en schoolgeldtarief zijn, zooals in het begin van dit artikel beschreven, ter remming van toestrooming gelegd in den tijd, dat het in eischen van taalbeheersching en milieu uitmondende behoefte-criterium nog niet was gelegd. Overbodige reminiscenties dus.

Een regeling, waarbij toegelaten vreemdelingen wel en toegelaten niet-Europeesche eigen onderdanen niet gelijk worden behandeld, lijkt op den duur moeilijk te handhaven.

Tot slot wordt hieronder nog de vraag behandeld, waarom vele Inheemsche ouders voor hun kinderen de E.L.S. boven de H.I.S. verkiezen en worden enkele cijfergegevens besproken, de resultaten der niet-Europeanen op de E.L.S. betreffend.

De trek naar de E. L. S.

Bindt men het verlangen om toelating van niet-Europeanen tot de E.L.S. aan behoefte aan Europeesch onderwijs, aan behoefte om de K.A.-bevoegdheid te bereiken of aan de behoefte om verder te kunnen studeeren en stelt men zich op het standpunt, dat elke landaard zijn eigen scholen moet hebben, dan kan men zich afvragen, waarom na den opbouw van het vrijwel volledige onderwijs-

systeem in de laatste vijfentwintig jaar (waardoor men via Hollandsch-Chineesche dan wel Hollandsch-Inlandsche scholen den toegang tot hoogere inrichtingen, tot zelfs het Hooger Onderwijs toe kan verkrijgen) nog toelating van niet-Europeesche kinderen op de E.L.S. door hun ouders wordt gewenscht.

Aan die behoeften kan immers ook buiten de E.L.S. om voldaan worden!

Deze vraag kan men het best beantwoorden door zich even af te vragen, waarom vele menschen, die van Batavia naar Solo reizen, aan den eendaagsche met zijn toeslag de voorkeur geven boven den gewonen sneltrein, die immers ook tot het doel voert en bovendien goedkooper is. Deze vergelijking geeft dan nog maar één aspect der voordeelen van een studie op de E.L.S. boven die op andere inrichtingen voor W.L.O. weer: men kan er spoediger de scholenrij mee afloopen.

Dit moge uit onderstaande vergelijking blijken van den normalen studieduur der opleiding via E.L.S., H.I.S. respectievelijk het Inlandsch Onderwijs naar de poorten van het Hooger Onderwijs:

E.L.S. 7 j., H.B.S. 5 j., tezamen 12 j.
E.L.S. 7 j., Mulo zonder v.k. 3 j., A.M.S. 3 j., tezamen 13 j.
H.I.S. 7 j., Mulo zonder v.k. 3 j., A.M.S. 3 j., tezamen 13 j.
H.I.S. 7 j., Mulo met v.k. 4 j., A.M.S. 3 j., tezamen 14 j.
Volkssch. 3 j., Schakelsch. 5 j., Mulo zonder v.k. 3 j., A.M.S. 3 j., te zamen 14 j.
Volkssch. 3 j., Schakelsch. 5 j., Mulo met v.k 4 j., A.M.S. 3 j., tezamen 15 j.

Behalve het voordeel van het geringste aantal te doorloopen leerjaren behoeft via de E.L.S. ook minder „overgestapt" te worden, hetgeen in de practijk immers tot grootere onzekerheid der resultaten voert.

Daarbij wordt ook niet weinig gekeken naar het, slechts ten deele met het verschil in leerplan samenhangende, zeer groote verschil in kwaliteit der leerkrachten-bezetting, welke ten gunste van de E.L.S. te zien valt.

Normale bezetting der E.L.S. naast die van de H.I.S.

E.L.S.:	H.I.S.:
1 Schoolhoofd met Eur. hoofdacte (*f* 320 — *f* 650),	1 Schoolhoofd met Eur. of Ind. hoofdacte *f* 320 — *f* 650 of *f* 250 — *f* 400),
1 Eur. hoofdacte-bezitter (*f* 190 — *f* 550),	3 H.I.K.- of 3 H.K.S.-abituriënten (*f* 70 — *f* 250),
3 Lagere-acte-bezitters (*f* 125 — *f* 325) en	2 Kweekschoolabituriënten (*f* 34 — *f* 115) en
2 Lagere-acte-bezitters 2/3 schooltijd (*f* 100 — *f* 200).	1 Normalist (*f* 27,50 — *f* 72,50).

De achter de diploma's tusschen haakjes geplaatste cijfers duiden de salarisgrenzen der betrokken leerkrachten aan.

Nadat men in het bezuinigingsjaar 1932 „terugkwam van het al „te schielijk doen aanleeren der vreemde taal" (Brugmans, p. 325) en het Nederlandsch op de H.I.S. niet meer vanaf de 1ste klasse, doch eerst vanaf de derde voertaal deed zijn, wordt deze maatregel (van officieele zijde verdedigd als paedagogisch juist) door de meeste Inheemsche ouders beschouwd als positief leidend tot peilverlaging en gezien als één van de zeer nadeelige zijden van het onderwijs op de H.I.S. vergeleken bij dat op de E.L.S.

Ook wordt als bezwaar aangevoeld, dat men op de H.I.S. niet langer dan 2 × achtereen in dezelfde of 3 jaar achtereen in 2 opeenvolgende klassen mag zitten, welke uitschiftingsregeling voor de E.L.S. (en H.C.S.) niet geldt.

Wij hebben hier slechts de belangrijkste redenen genoemd [1]) van de voorkeur zooals die thans nog bestaat; zij komen hierop neer, dat men vindt, dat studie op de E.L.S. betere kansen voor het kind schept dan die op de H.I.S. Zou dit anders worden, dan zou de trek naar de E.L.S. bij de meesten vermoedelijk ook spoedig ophouden.

Vergelijking van resultaten en aantallen.

Boven zagen wij reeds, hoe het vaak uit paedagogische overwegingen voortsproot, dat men de toelating der vreemde elementen op de school voor Europeanen beperkte. Het heette dat het in 1905 speciaal daartoe ingesteld onderzoek heeft uitgewezen, dat aan de instrooming van niet-Europeanen op de E.L.S. een slechte invloed moest worden toegekend. Wij weten niet of die conclusie op cijfers gebaseerd was, dan wel enkel op meeningen. Wat den jongsten tijd betreft heeft men ten deze eenig houvast aan cijfergegevens betrekking hebbende op de resultaten der 3 landaarden op deze school. Deze wijzen uit, dat de bij wijze van uitzondering op de E.L.S. toegelatenen hier geen slecht figuur slaan vergeleken bij degenen, voor wie ze speciaal bestemd is. Dit kan blijken uit de volgende procentueele vergelijkingen der leerlingen gesplitst naar

[1]) Met voordacht hebben wij de kwestie van het milieu niet genoemd; dit is een zaak, die door de meesten ten achter wordt gesteld bij het *onderwijs* op de E.L.S. gegeven, door de bestaande *leerkrachtenbezetting*. Dat op deze school de Inh. kinderen gelegenheid krijgen met Eur. kinderen om te gaan en daardoor meer gelegenheid hebben om het Nederlandsch te leeren, is „meegenomen".

de rapportcijfers voor Nederlandsch en voor rekenen volgens het laatste rapport schooljaar 1933/1934. [1]).

PROCENTUEELE VERDEELING DER E.L.S.-LEERLINGEN NAAR RAPPORTCIJFERS.

Landaarden	4 of minder	5	6	7	8	9 of 10
			Nederlandsch			
Europeanen	12,2	15,2	40,7	23,6	7,4	0,9
Inheemschen	9,2	15,9	43,8	23,8	7,-	0,4
Vr. Oosterlingen	9,1	19,7	46,1	18,3	6,-	0,8
			Rekenen			
Europeanen	14,-	14,3	33,9	24,2	11,8	1,9
Inheemschen	6,7	9,7	30,8	30,1	19,6	3,1
Vr. Oosterlingen	4,9	8,1	28,2	30,7	23,2	4,8

Een meer omvattende vergelijking is die der z.g. productie-percentages [2]). Duidelijk blijkt ook hieruit, dat de Inheemsche leerlingen een ten opzichte van de andere landaarden zeer behoorlijk figuur maken.

PRODUCTIE-PERCENTAGES OP DE E. L. S.

Abituriënten in	Eur.	Inh.	Vr. O.
1933	51,3	78,-	79,7
1934	53,9	74,5	81,3
1935	51,7	96,8	62,7
1936	51,4	85,1	67,5
1937	56,6	83,9	71,7
1938	55,1	80,2	60,2

De numerieke plaats, die de niet-Europeesche leerlingen op de E.L.S. innemen, en de relatieve beteekenis, die deze school voor de niet-Europeesche W.L.O.-gegadigden bezit, moge blijken uit de volgende tabel betreffende de in de 1ste klas zittende leerlingen, waarin behalve het absoluut aantal Inheemsche en Vr. Oostersche eerste klassers op de E.L.S. aangegeven is 1e het percentage niet-

[1]) Van andere vakken of van andere jaren zijn ons soortgelijke gegevens niet beschikbaar.

[2]) Percentages van het aantal abituriënten op dat der 1ste kl. leerlingen van 7 jaren eerder; zij geven globaal weer het gedeelte van de onderscheidene leerlingen-generaties, dat den eindpaal haalt.

Europeesche leerlingen van alle leerlingen op de E.L.S. en 2e het percentage niet-Europeesche leerlingen op de E.L.S. van alle niet-Europeesche leerlingen bij het Westersch Lager Onderwijs (E.L.S., H.C.S., H.I.S. en Schakelschool tezamen).

AANTAL NIET-EUROPEESCHE LEERLINGEN IN DE EERSTE KLAS VAN HET W.L.O.

Schooljaar	Aantal niet-Eur. in de 1ste klas v.d. E.L.S.		% niet-Eur. van alle 1ste klas leerlingen op de E.L.S.		% Inh. resp. Vr. O. op de E.L.S. van alle Inh. resp. Vr. O. in de 1ste klas van het W. L. O.	
	Inh.	Vr. O.	Inh.	Vr. O.	Inh.	Vr. O.
1932—1933	768	344	10,1	4,5	5,1	6,6
1933—1934	728	317	10,1	4,4	4,9	6,5
1934—1935	679	204	9,8	2,9	4,9	4,6
1935—1936	623	178	9,2	2,6	4,7	4,5
1936—1937	670	152	9,9	2,2	4,7	3,8
1937—1938	671	154	9,9	2,3	4,6	4,-

Hieruit is af te leiden, dat rond 5 % van de W.L.O. behoevende Inheemsche leerlingen tot de E.L.S. toegelaten wordt, op welke inrichting zij slechts rond 10 % van het totaal aantal leerlingen in de 1ste klas uitmaken. Bij de Vreemde Oosterlingen liggen de verhoudingen anders; de 4—7 % welke van de Chineesche W.L.O. gegadigden op de E.L.S. komt, vormt op deze school slechts 2—4 % van het aantal leerlingen.

Telt men de percentages niet-Europeanen in de eerste klas van de E.L.S. bij elkaar op, dan komt men tot percentages van 12-15, welke in het geheel niet hoog kunnen worden genoemd. In dit verband moge erop gewezen worden, dat de meerbesproken circulaire van 27 April 1937 (overigens als herhaling van wat een circulaire van 5 Augustus 1936 ten deze reeds bepaalde) de gedragslijn, waarbij de toelating van niet-Europeanen wordt gestopt, indien reeds 25 % van het leerlingental uit niet-Europeanen bestaat, verwerpt. Terecht stelt men zich op het standpunt, dat, waar het onderzoek bij de toelating verzekert, dat geen elementen binnen komen voor wie de E.L.S. geen geëigende school is, deze barrière kan vervallen.

DIFFERENTIEELE RECHTEN IN NEDERLANDSCH-INDIË?

DOOR JHR. A. T. BAUD

Voorbericht.

Onderstaande bijdrage, bewerking van een vroeger voor andere doeleinden geschreven verhandeling, kwam gereed op 28 Augustus 1939. Het uitbreken van den oorlog deed mij de verschijning daarvan uitstellen.

Nu die oorlog een jaar aan den gang is en het wel zeker is, dat straks de vrede een omvangrijke wederopbouw en herordening zal medebrengen, heb ik mij afgevraagd, of voor langer uitstel nog wel aanleiding bestaat. Na gezette overweging meen ik die vraag ontkennend te moeten beantwoorden. Ik ontveins mij niet, dat ik daarmede de actualiteit, die ons allen zoo geheel en terecht in beslag neemt, voor een oogenblik den rug toe keer. Ik doe dit echter welbewust, uit overweging, dat het er niet alleen om gaat, den oorlog te winnen, maar ook den vrede, die daarop volgen zal.

Voor dit laatste is het zaak, dat wij dien vrede niet met leege handen tegemoet treden. Want de wederopbouw, die ons te wachten staat, zal niet beperkt mogen blijven tot een bloot herstel van het oude, wij zullen ervan moeten maken de schepping van iets nieuws, van iets vruchtbaars, van iets jongs. Nieuwe denkbeelden zijn daarvoor noodig, nieuwe wegen en nieuwe formules. Voorts dienen wij tijdig die nieuwe wegen te verkennen en ons met die denkbeelden vertrouwd te maken, opdat de vrede ons niet verrasse. Regeeren is vooruitzien en men mag niet aan de toekomst overlaten om voor zich zelve te zorgen.

Het is in dezen gedachtengang, dat ik de onderhavige studie thans aan de openbaarheid prijs geef. Zij raakt slechts een beperkt onderdeel van hetgeen straks om voorziening zal vragen en zij beoogt bovendien enkel een inleiding te vormen tot een veel verder strekkende gedachtenwisseling. Men aanvaarde haar als een bescheiden bouwsteen onder de vele en belangrijke, die noodig zullen zijn voor den wederopbouw van ons Rijk.

Inleiding.

Zestig jaren van rust heeft Nederlandsch-Indië gekend op het gebied van de economische politiek. Zestig jaren van vóór- en tegenspoed, maar van gestadige ontwikkeling, waarin de grondbeginselen van de gevoerde staatkunde geen punt van overweging uitmaakten. Zestig jaren van binnenlandsche welvaartszorg en buitenlandsche zorgeloosheid. Zestig jaren, waarin de strijd om het bestaan, niet van het individu, maar van de gemeenschap, tot een minimum gereduceerd was.

In den strijd kent men zichzelf, Zoo moest de wereldcrisis al spoedig leiden tot twijfel aangaande de juistheid van vroeger onbetwiste stellingen, tot bezinning op menig gebied en tot herwaardeering van oude waarden. Zijn die zestig gelukkige jaren wel geheel te danken geweest aan de daarin geheerscht hebbende vrijzinnige beginselen? Kan hier, zonder den feiten geweld aan te doen, een oorzakelijk verband worden gelegd? Of is er slechts sprake van een coïncidentie, van een toevallig samengaan van tweeërlei stroomingen?

Terwijl de meening veld won, dat het laatste veeleer het geval is, had onafhankelijk van den uitslag van geschiedkundige herwaardeeringen de nood der tijden al eerder tot een zelfstandige vraagstelling geleid met betrekking tot lang veroordeelde wegen van de handelspolitiek.

Zoo had de sterke teruggang van den afzet van Nederlandsche producten in de eigen Indische markt in een tijd, dat deze overal elders door staatkundige maatregelen werd getroffen, reeds in de eerste jaren van de crisis plannen doen beramen om dien afzet hier te lande door gelijksoortige maatregelen te beschermen. Het denkbeeld om daartoe over te gaan tot de wederinvoering van differentieele rechten, kwam daarbij al spoedig naar voren.

Hoewel de behoefte aan bescherming voorshands bevrediging heeft kunnen vinden in een stelsel van invoercontingenteeringen,

is het denkbeeld van differentieele rechtenheffingen nooit meer geheel uit de lucht geweest. Een ernstige en zakelijke overweging daarvan heeft intusschen nog nauwelijks plaats gevonden.

Het is hier niet de bedoeling om over de economische beteekenis van differentieele rechten uit te weiden, noch zelfs om over de wenschelijkheid van zoodanigen maatregel in Nederlandsch-Indië stelling te nemen.

Naast dit economische vraagstuk is er nl. een ander, van volkenrechtelijken aard. En het zal wel nauwelijks eenige tegenspraak ontmoeten wanneer ik zeg, dat de in breeden kring bestaande twijfel aangaande de bevoegdheid van Nederland om bedoelde rechten in te voeren, verlammend werkt op een ernstig afwegen van derzelver vóór- en nadeelen. Het alternatief, waarvoor wij ons practisch gesteld zien, is dus het volgende: de maatregel is onmogelijk, en dan heeft het geen zin daarvan de merites na te gaan, of wel hij blijkt wél mogelijk te zijn en dan — maar eerst dán — zullen wij deze mogelijkheid economisch onderzoeken.

Uitgaande van deze probleemstelling, dient in de eerste plaats te worden getracht, het volkenrechtelijk vraagstuk tot oplossing te brengen, want van die oplossing zal verder afhangen, of voor een economische overweging ruimte bestaat. Het is mijn bedoeling mij hier te beperken tot deze preliminaire taak.

Het mag als bekend worden verondersteld, dat de beperking van de handelspolitieke autonomie in Nederlandsch-Indië verband houdt met een tweetal, niet eenzijdig opzegbare, met Engeland gesloten verdragen, t.w. het verdrag van Londen van 1824 [1]) en de overeenkomst betreffende Sumatra van 1871 [2]). De beantwoording van de vraag, hoever die beperking gaat en welke alzoo de bevoegdheden van Nederland zijn, is dus afhankelijk van de strekking van de betrokken verdragsbepalingen. Dit is een kwestie van verdragsuitleg, waarbij de historische achtergrond van deze oude staatsstukken niet uit het oog mag worden verloren.

De handelspolitieke bepalingen van bedoelde verdragen onderscheiden drieërlei gebied, t.w. het verdrag van Londen:

1° de wederzijdsche bezittingen van Nederland en Engeland in den Oosterschen Archipel, op het vasteland van Indië en op Ceylon;

[1]) Ned. Stbl. 1824 — 39; Ind. Stbl. 1825 — 19; Lagemans, Recueil des Traités et Conventions conclus par le Royaume des Pays-Bas, deel II No. 103.
[2]) Ned. Stbl. 1872 — 5; Ind. Stbl. 1872 — 94; Lagemans VI — 540.

2° de Inlandsche staten in de Oostersche zeeën;
en de overeenkomst betreffende Sumatra:
3° het Rijk Siak Srie Indrapoera en elke andere Inlandsche staat van Sumatra, welke na 1871 van de Kroon der Nederlanden afhankelijk mocht worden.

Een onderzoek naar bedoelde verdragsbepalingen zal derhalve moeten leiden tot de vaststelling van derzelver onderscheidenen territorialen werkingsomvang en vervolgens van het handelspolitiek regime van elk dezer drie gebiedsgroepen. Doch wij zullen in de eerste plaats hebben na te gaan, onder welke staatkundige omstandigheden deze verdragen tot stand zijn gekomen en in welke algemeene behoeften zij beoogden te voorzien.

Voorgeschiedenis van het verdrag van Londen.

Na de herrijzing van Nederland in 1813 had het Nederlandsche gezag in Oost-Indië een nieuwen grondslag gevonden in de met Engeland gesloten conventie tot teruggave van een deel van onze koloniën van 13 Augustus 1814 [1]).

Deze conventie bevatte de meestbegunstigingsclausule voor Nederlandsche personen en handel op het vasteland van Britsch-Indië, doch geenerlei handelspolitieke bepaling met betrekking tot den Indischen Archipel. Nochtans was het begin van het Nederlandsche bewind volkomen vrijzinnig.

In 1816 werden Java, in de volgende jaren de oude Buitenbezittingen overgenomen. De Commissarissen-Generaal vonden hier de in het laatst van het Britsche bewind na het bekend worden van de conventie van 1814 om voor de hand liggende redenen in aller ijl gemaakte vrijzinnige regelingen (toelating ten handel van alle bevriende volken, in- en uitklaring te Batavia, kustvaart voor alle Nederlandsche en Britsche schepen, thuishoorende beoosten de rivier Arakan) en handhaafden deze voorshands. Zij maakten aanstonds een begin met de vernieuwing van oude en de sluiting van nieuwe politieke contracten, en deze eerste contracten ademden zoo weinig den ouden monopolie-geest van de Oost-Indische Compagnie, dat, toen eenige jaren later onderhandelingen te Londen werden geopend, de Britsche Minister Canning uit eigen beweging

[1]) Lagemans I — 9.

op zich nam, deze te doen erkennen. Daartoe strekte nl. artikel 6 van het Britsche ontwerp-verdrag van 22 Juli 1820 [1]).

Evenals de staatkunde, zoo begon echter allengs de Nederlandsche handelspolitiek zich te organiseeren. Deze organisatie vult het tijdperk tot 1825.

In 1817 werd de alleenhandel in specerijen weder ingesteld, in 1818 [2]) werden de scheepvaartbepalingen daarmede in overeenstemming gebracht. In laatstgenoemd jaar [3]) bevestigde het eerste regeeringsreglement de scheepvaart- en handelsvrijheid *op* en *van* geheel Nederlandsch-Indië, uitgezonderd de Molukken.

De eerste scheepvaartregeling van de Commissarissen-Generaal [4]) vergemakkelijkte de uitklaringen voor de groote vaart en regelde de kustvaart voorshands voor Java en Madoera (alleen voor kustvaarders, behoorende tot ingezetenen van Nederlandsch-Indië en tot bevriende Indische vorsten en volken). In 1825 [5]) werden de Buitenbezittingen in die regeling betrokken, aldaar de opengestelde havens aangewezen en het voorbehoud van de kustvaart tot die havens uitgestrekt.

De regeling van de heffing der in- en uitvoerrechten begon in 1817 [6]) met een matige vlagdifferentiatie. In 1823 [7]) leidde de concurrentie van vreemde stapelplaatsen (Singapore, Poeloe Penang) tot een verdere differentiatie naar gelang de aanvoer uit Europa of Amerika al dan niet rechtstreeks geschiedde.

Inmiddels had in 1820 een nieuw beginsel — dat van de heffing naar oorsprong — zijn intrede in de Indische tariefwetgeving gedaan: de belangen van de Nederlandsche fabrieksnijverheid leidden tot vrijstelling van Nederlandsche goederen, in Nederlandsche schepen aangevoerd, van alle invoerrechten [8]). Deze regeling werd in het begin van 1824 aangevuld met een verhooging van de rechten op vreemde wollen en katoenen goederen [9]).

Hiermede is het gebouw voleindigd, dat — behoudens de instelling van enkele vrijhavens in het belang van de buitengewesten

[1]) Vgl. Elout, Bijdragen tot de geschiedenis der onderhandelingen met Engeland, blz. 112.
[2]) Ind. Stbl. No. 1.
[3]) Ind. Stbl. No. 87.
[4]) Ind. Stbl. 1818-58.
[5]) Ind. Stbl. No. 48.
[6]) Ind. Stbl. No. 63, aangevuld bij Ind. Stbl. 1818 — 58.
[7]) Ind. Stbl. No. 25.
[8]) Ind. Stbl. No. 2.
[9]) Ind. Stbl. No. 9.

en een beperking van de differentieele rechten naar oorsprong — de handelspolitiek van Nederlandsch-Indië tot 1850 zou behuizen. Het monopolie-stelsel was verlaten, doch het protectionisme vierde hoogtij.

De tegenzin van de Engelsche bewindhebbers in Oost-Indië om de Nederlandsche bezittingen terug te geven, is bekend. Na de overgave van Java ging hunne belangstelling naar Sumatra, alwaar Raffles de Westkust bezet hield, met Siak en Atjeh verdragen werden gesloten en in Palembang tegen ons werd gestookt.

Het Britsche Opperbestuur onthield zijne goedkeuring aan deze staatkundige avonturen, doch er was één punt, waarop alle Engelschen het eens waren: de noodzakelijkheid om hun handelsoverwicht te verzekeren. Hiertoe aarzelden zij niet, hoewel hun handel en nijverheid de sterkste van de wereld waren en daarom veel minder dan die van andere volken bescherming behoefden, in eigen gebied een algeheele uitsluiting van vreemden handel te handhaven [1]) en elders monopolistische verdragen te sluiten [2]) van de soort, welke zij bij anderen hekelden [3]). Hiertoe behoefden zij voorts kantoren (stations) als Poeloe Penang en Singapore, welke zoowel den handelsweg naar China beschermden als hun handel een vasten voet in den Archipel gaven. „Both in a military and a „commercial point of view stations within the Archipelago are „indispensable to us, and have them we must" [4]).

Terwijl Nederland de onderhandelingen tegemoet trad met een groeiend verlangen om van de baldadigheden van Raffles te worden bevrijd en door een uitwisseling waar noodig en behoorlijke afbakening van invloedsferen in het rustige bezit van zijne herkregen koloniën te worden gelaten, teneinde deze ongestoord volgens nieuwe bestuursbeginselen te organiseeren, was dus de opzet van Engeland om in ditzelfde gebied zooveel mogelijk voordeelen voor zijnen handel te bedingen, teneinde een eveneens ongestoorde ontwikkeling daarvan te verzekeren.

[1]) Vgl. de Memorie van Wappers Welis van 1818, in Posthumus, Documenten betreffende de Buitenlandsche Handelspolitiek van Nederland in de XIXe eeuw, deel II No. 10.
[2]) Zie de Instructie voor de Nederlandsche gevolmachtigden in 1820, art. 10, in Elout, Bijdragen blz. 88, en de Britsche nota van 17 Maart 1824, in Lagemans, Recueil deel II No. 103.
[3]) Vgl. The Times van 31 Juli 1820, aangehaald in Elout blz. 95.
[4]) The Morning Chronicle van 3 Augustus 1820, aangehaald in Elout blz. 98.

Bereids in 1818 was den Gezant Fagel opgedragen, onderhandelingen te openen ,,dans l'espoir que le Gouvernement Britan-,,nique ne refuserait pas de prêter l'oreille à des propositions ,,d'échange tendant à mettre fin, une fois pour toutes, a des tracas-,,series qui pourraient un jour influer défavorablement sur la ,,bonne harmonie existant si heureusement entre les deux Etats ,,en Europe", en in een nota van 22 Augustus 1819 noemt Minister Fagel als eenig middel om de gerezen moeilijkheden voor de toekomst af te snijden, ,,un échange, qui offrirait le moyen de séparer, ,,de la manière la plus distincte, les possessions néerlandaises des ,,possessions anglaises, de sorte à enlever aux autorités locales ,,toute occasion de différent et aux princes indigènes tout motif ,,de doute à cet égard". Deze doelstelling is bij de onderhandelingen, welke in 1820—24 gevoerd werden, den Nederlandschen gevolmachtigden steeds voor oogen blijven staan [1]).

De Britsche oogmerken waren van geheel anderen aard. Duidelijk komen deze tot uiting in den brief van den Engelschen Minister van Buitenlandsche Zaken aan den Britschen Gezant bij het Nederlandsche Hof, waarin ook zijnerzijds een conferentie wordt voorgesteld. In dezen brief, van 13 Augustus 1819 [2]), zegt Castlereagh o.a.: ,,I have sent you a complicated and difficult subject to sound ,,the Netherlands government upon ..... The dutch government ,,probably think that they can establish the same exclusive ,,dominion over the islands, which we have gradually acquired ,,over the continent, and that other nations will submit to trade ,,in those seas under such discriminating duties as may give the ,,dutch trade the sort of protection, which the british trade enjoys ,,in the Indian ports. But if they consider how much more dif-,,ficult it is in the long run to maintain a local sovereignty over ,,islands than upon a continent and weigh the extent of surface ,,they are to hold in subjection, as compared with the force naval ,,and military which they can afford to keep up, and further the ,,semibarbarous princes, through whose usurped authority this ,,is all to be managed, I am confident that no wise statesman would ,,advise the King of the Netherlands to embark in so hazardous ,,and so impracticable a course of policy. Better far will it be for ,,H. M. to hold Java and any other of his old possessions in direct

[1]) Vgl. Elout, Bijdragen.

[2]) Posthumus, Documenten deel II No. 18.

„colonial sovereignty, in which of course he will establish the „system he thinks the wisest, but which after all, my opinion „is, ought not in prudence to be one of exclusive trade, but that „beyond these limits his object should be to have an understanding „with that power (I mean Great Britain) which may open the „native commerce of the other islands to a fair and friendly com- „petition, without the establishment of any other preponderating „military or political authority in those seas to counterbalance „that, which the Dutch now and long have exercised. This is the „principle upon which we are willing to treat with the Netherlands „government .... We offer them the olive branch upon principles „that ought to flatter their pride, as well as to satisfy their commer- „cial interests, because we desire not to appear there in a political „attitude. If it is declined, it does not require much sagacity to „see that in the long run they will be the losers, by forcing upon „us a struggle for commercial participation in those extended „regions of the globe, which we must then look to assort under „the protection of adequate naval and military establishments".

De onderhandelingen werden in Juli 1820 geopend en bereids na 14 dagen waren de tegenwoordige artikelen 1, 3, 4 en 7 overeengekomen. Daarna werden de besprekingen onderbroken, omdat Nederland geprotesteerd had tegen de bezetting van Singapore door Raffles en de Britsche Regeering dit protest naar Britsch-Indië om advies zond. Na drie en een half jaar was echter nog steeds geen Britsch-Indisch advies te Londen ontvangen, doch wel was de Britsche vestiging te Singapore geconsolideerd en Nederland geneigd om in het gebeurde te berusten. Op het einde van 1823 was men van Nederlandsche zijde tot de erkenning gekomen, dat de Singaporeesche druiven zuur waren, daarmede was de groote hinderpaal van de onderhandelingen weggenomen, zoodat deze zonder verdere moeilijkheden op 17 Maart 1824 tot een goed einde konden worden gebracht.

Voor een juist begrip van het verdrag van Londen [1]) moet in aanmerking worden genomen, dat het tot stand is gekomen in een tijdperk van overgang van het oude koloniale handelsstelsel naar het nieuwe, van de gecharterde compagnie naar het koloniale gouvernement, van het handelsmonopolie naar de vrijheid van handel.

[1]) Ned. Stbl. 1824 — 39; Ind. Stbl. 1825 — 19; Lagemans II — 103.

Deze overgang, welke in Nederlandsch-Indië eenige tientallen jaren eerder zijn staatsrechtelijk beslag had gekregen en dit in Britsch-Indië eenige tientallen jaren later zou doen, was in beide gebieden handelspolitiek onvoltooid (Molukken, akte van navigatie) doch niettemin in vollen gang. Vrijzinnige maatregelen in 1824 moesten dus, om actueel en doeltreffend te zijn, dien overgang bevorderen, het oude stelsel helpen afbreken.

Duidelijk blijkt deze bedoeling uit de aan het verdrag verbonden notawisseling van 17 Maart 1824, welke daarvan een authentieke interpretatie vormt. De Engelsche nota zegt in het bijzonder:

„The British Plenipotentiaries record, with sincere pleasure, the „solemn disavowal, on the part of the Netherlands Government, of „any design to aim, either at political supremacy, or at commercial „monopoly in the eastern Archipelago. They willingly acknowledge „the readiness with which the Netherlands Plenipotentiaries „have entered into stipulations calculated to promote the most „perfect freedom of trade between the subjects of the two crowns, „and their respective dependencies, in that part of the world.

„The undersigned are authorised to express the full concurrence „of His Britannic Majesty in the enlightened views of His Majesty „the King of the Netherlands".

De uitdrukking „the most perfect freedom of trade" moet hier letterlijk gelezen worden in verband met „the solemn disavowal ... to aim .... at commercial monopoly". In 1825 bestond n.l. de „vrijhandel" nog niet. Hier kon alleen gedoeld zijn op de afschaffing van het handelsverbod, niet op die van alle handelsbelemmeringen. Wij zullen straks zien, hoe dit beginsel onderscheidenlijk met betrekking tot de „bezittingen" en de „Inlandsche staten" werd uitgewerkt.

De bezittingen van de verdragspartijen.

Wij zullen thans hebben na te gaan wat bedoeld wordt met de eerste, in het verdrag voorkomende, territoriale aanduiding, t.w. de „bezittingen van de Hooge Contracteerende Partijen". Deze uitdrukking is een algemeene aanduiding van het staatsgebied, van het gebied waarover het staatsgezag van partijen zich (meestal buiten de onderscheidene moederlanden) uitstrekt.

Kan er oorspronkelijk en taalkundig al eenig onderscheid hebben bestaan tusschen de termen „bezitting" en „kolonie" in dien zin, dat de uitoefening der staatsmacht een voldoende criterium der

bezitting was, terwijl een kolonie bovendien kolonisatie veronderstelde, in staatsstukken van den vroegsten tijd af worden gebied, bezittingen en koloniën dooreen gebruikt ter aanduiding van het staatsgebied (overzee). Zoo het verdrag van Munster: gebied en bezittingen in Oost- en West-Indië (1648); het handelsverdrag met Columbië van 1829 [1]): bezittingen in Europa en buiten Europa; het handelsverdrag met Griekenland van 1843 [2]): koloniën; het handelsverdrag met de Vereenigde Staten van Amerika van 1852 [3]): koloniën en overzeesche bezittingen; de handelsverdragen met Japan van 1896 en 1911 [4]): gebied en bezittingen, bezittingen overzee en koloniën.

Ook in andere Britsche verdragen wordt „possessions" — naast „colonies", welke in het Britsche staatsrecht een bijzondere beteekenis hebben (crown colony, self-governing colony), en „protectorates", welke een afzonderlijken internationalen status hebben — als een algemeene aanduiding van niet nader omschreven staatsgebied buiten het moederland gebezigd. Verwezen worde naar het koloniaal toetredings- en opzeggingsartikel in welhaast alle Britsche handelsverdragen en naar het Britsch-Nederlandsch uitleveringsverdrag betreffende de Maleische staten [5]).

Bezittingen — waaronder ingevolge artikel 15 van het verdrag van Londen mede moeten worden verstaan de in dat verdrag veelvuldig voorkomende uitdrukkingen „kantoren" en „etablissementen" (vgl. de artikelen 6, 8, 9, 10, 11 en 12), zoomede de havens (artikel 2) — bezittingen moeten dus geacht worden te omvatten het geheele staatsgebied, voor zoover dit geen zelfstandigen internationalen status bezit.

Het begrip „bezittingen" houdt nochtans een preciseering in, welke voor de geschiedenis van de toepassing van het verdrag van Londen van groote beteekenis is; het onder de souvereiniteit der partijen staand territoir wordt immers — het woord zelf geeft dit aan — eerst een bezitting, wanneer dit daadwerkelijk door de betrokken partij „bezeten" wordt. Het tractaatrecht van 1824 blijkt hier geheel overeen te stemmen met het hedendaagsche volkenrecht,

[1]) Lagemans No. 124.
[2]) Lagemans No. 196.
[3]) Lagemans No. 289.
[4]) Ned. Stbl. 1897 — 129 en 1913 — 389; Ind. Stbl. 1897 — 185 en 1914 — 1.
[5]) Ned. Stbl. 1920 — 729; Ind. Stbl. 1921 — 670.

hetwelk aan daadwerkelijk gezag als rechtsgrond overwegende plaats inruimt naast en zelfs boven bloote titels van souvereiniteit [1]). Wij zullen straks gelegenheid hebben op deze preciseering terug te komen bij een beschouwing van de toepassing van het verdrag van Londen tijdens de uitbreiding van Nederland's staatkundigen invloed over den Archipel.

Het handelspolitiek regime van de wederzijdsche bezittingen wordt in het verdrag van Londen bepaald door de artikelen 1 en 2. Deze artikelen luiden als volgt:

> Art. 1. De Hooge Contracteerende Partijen verbinden zich, om in hunne respectieve bezittingen in den Oosterschen Archipel en op het vasteland van Indië en op Ceylon elkanders onderdanen ten handel toe te laten, op den voet der meest begunstigde Natie; wel verstaande, dat de wederzijdsche onderdanen zich zullen gedragen overeenkomstig de plaatselijke verordeningen van elke bezitting.
>
> Art. 2. De onderdanen en schepen van de eene Natie zullen, bij den in- en uitvoer, in en van de havens der andere in de Oostersche zeeën, geene regten betalen hooger dan ten bedrage van het dubbele van die, waarmede de onderdanen en schepen der Natie, aan welke de haven toebehoort, belast zijn.
>
> De regten, voor den in- of uitvoer met Nederlandsche bodems in eene Britsche haven op het vasteland van Indië of op Ceylon, betaald wordende, zullen in dezer voege worden gewijzigd, dat deswege, in geen geval, meer berekend worde, dan het dubbele der regten, door Britsche onderdanen en voor Britsche bodems te betalen.
>
> Met betrekking tot die artikelen, op welke geen regt gesteld is, wanneer zij worden in- of uitgevoerd door de onderdanen, of in de schepen der Natie, aan welke de haven toebehoort, zullen de regten, aan de onderdanen der andere op te leggen, in geen geval meer bedragen dan zes ten honderd.

Artikel 1 bevat de gebruikelijke clausule betreffende de toelating ten handel van personen. Deze komt mutatis mutandis in welhaast alle handelsverdragen voor; zij is duidelijk en biedt geen moeilijkheden.

[1]) Vgl. de Miangasarbitrage van 1928 en het Arrêt A/B No. 53 van het Permanente Hof van Internationale Justitie.

Artikel 2 bevat mutatis mutandis de koloniale tariefclausule, welke in alle de andere overzeesche handelsverdragen van Nederland — met Mexico 1827, Brazilië 1828, Columbië 1829, de Vereenigde Staten 1839, Texas 1840 [1]) — voorkwam. In tegenstelling tot deze verdragen bevatten de eerste Europeesche handelsverdragen — met Engeland 1837, Frankrijk 1840, Griekenland 1843 en Rusland 1846 [2]) — zoowel bepalingen betreffende vlagrechten als betreffende rechten naar oorsprong [3]).

Dat in 1824 aan de vlag een zoo bijzondere aandacht is geschonken, moet historisch worden verklaard. Het oude koloniale stelsel was geheel gegrond op den handel, niet op een eigen moederlandsche nijverheid, en in Oost-Azië zelfs nauwelijks op een eigen koloniale voortbrenging. Het was der Compagnie om het even, wáár de goederen vervaardigd werden, mits zij deze slechts tegen lagen prijs kon bemachtigen; het was haar ook niet te doen om den afzet van moederlandsche goederen, en het was in de retourvloot, dat haar winst lag. Dit stelsel te breken, beoogde het Londensche tractaat, en daartoe is naast artikel 1, artikel 2 in zijn lettelijke beteekenis — men denke aan de uitvoerrechten — het meest doelmatig.

In Nederlandsch-Indië bestonden, gelijk hooger werd opgemerkt, naast vlagrechten sedert begin 1820 ook rechten naar oorsprong en deze konden, gelijk de Nederlandsche Minister van Buitenlandsche Zaken op 5 Maart 1836 [4]) aan den Britschen Gezant deed opmerken, der Engelsche Regeering in 1824 niet onbekend zijn gebleven.

In zijn nota aan den Koning van 1 Februari 1824 [5]) preciseert Falck, een van de Nederlandsche gevolmachtigden:

„Het Engelsche gouvernement verlangt eene overeenkomst, „volgens welke onze vlag op de Engelsche etablissementen en „omgekeerd de Engelsche vlag bij ons niet meer dan het dubbele „te betalen zoude hebben van de regten, aan welke de nationale „vlag respectievelijk onderhevig is".

[1]) Lagemans Nos. 116, 123, 124, 163 en 184.

[2]) Lagemans Nos. 154, 183, 196 en 222.

[3]) Deze laatste worden vaak minder juist rechten op goederen genoemd, alsof vlagrechten niet mede van goederen — doch met differentiatie naar gelang van de vervoerende vlag — worden geheven.

[4]) Posthumus II. 136.

[5]) Posthumus II. 32.

„Uit deze eenvoudige omschrijving van het door hen begeerde „blijkt, dat er geen kwestie is van verandering in de regten zelve „voor zoover deze prohibitief of beschermend zijn. De hoogste „trap kan gehandhaafd worden, mits slechts het voordeel op het „transport met nationale bodems den te bepalen maatstaf niet „te boven ga".

De bepaling, welke uiteindelijk in het verdrag wordt opgenomen, verschilt in zooverre van de gelijksoortige in de genoemde overzeesche verdragen, dat deze, behalve het verdrag met Mexico, alle de nadere specificatie van den oorsprong bevatten (voortbrengselen van Nederlandschen grond en nijverheid, dan wel: zonder onderscheid van oorsprong of herkomst), welke in het Londensch verdrag ontbreekt.

Wanneer men in aanmerking neemt, dat het primaire doel van elken verdragsuitleg is: uit den tekst zelf van het verdrag den wil van de Partijen af te leiden, en dat bij een duidelijken tekst de grammaticale uitleg boven alle andere primeert, dan lijdt het geen twijfel, of artikel 2 van het Londensch verdrag heeft uitsluitend betrekking op vlagrechten. „Le devoir de la Cour (het Permanente Hof van Internationale Justitie) est nettement tracé. Placée en „présence d'un texte dont la clarté ne laisse rien à désirer, elle est „tenue de l'appliquer, sans se demander si d'autres dispositions „auraient pu lui être ajoutées ou substituées avec avantage" [1]). „Dans „chaque cas spécial la question se réduit forcément à celle de „savoir quel est le sens exact des termes mêmes du traité" [2]).

Deze letterlijke zin is niet twijfelachtig: artikel 2 beperkt de vlagrechten; het beperkt niet de rechten naar oorsprong; en het beperkt evenmin de vlagrechten met uitsluiting van de rechten naar oorsprong. Dit is ook de opvatting van Canning op 30 December 1825 [3]) en in Britsch-Indië wordt het verdrag evenzoo uitgelegd [4]).

De Britsche handelaren te Singapore, Penang en Batavia zijn echter een andere meening toegedaan en op 26 December 1933 [5])

[1]) Avis B 7 van het P.H.I.J. blz. 20.
[2]) Avis B 2 van het P.H.I.J. blz. 22.
[3]) Posthumus II — 47.
[4]) Disbrowe aan Palmerston 16 September 1836 in Posthumus II. 163, en volgende stukken.
[5]) Posthumus II — 82.

wordt een protest in Den Haag ingediend, hetwelk op 26 Januari 1835 [1]) wordt gepreciseerd als te betreffen de rechten op „British goods" in verhouding tot die op goederen van „Dutch origin". Engeland blijkt alzoo in 1835 artikel 2 op den oorsprong der goederen toepasselijk te achten, en deze toepasselijkheid vormt den hoofdinhoud van de toenmalige ministerieele gedachtenwisseling in Den Haag, waarbij enkele zeer ongelukkige pogingen worden gedaan om de juistheid van dit Britsche standpunt aan te toonen [2]). Op 25 December 1835 [3]) belooft Nederland, zonder rechtens toe te geven, doch slechts „dans le désir de mettre un „terme à une discussion pénible .... et aussi longtemps que „l'industrie de ses sujets n'exigera pas une protection plus „efficace", de beperkingen van artikel 2 voortaan op den oorsprong der goederen toe te passen.

Nauwelijks wordt echter bekend, dat voortaan niet Britsche goederen 6 % zullen betalen (tegen Nederlandsche niets), doch Nederlandsche 12½ % (tegen behoud van 25% voor de Engelsche), of een brief uit Glasgow [4]) vestigt de aandacht van den Secretaris van Staat op de mogelijkheid van nog een derde interpretatie: toch vlagrechten — dus terugkeer naar de letter van 1824 — doch met uitsluiting van andere rechten; laat de Britsche goederen desnoods met Nederlandsche bodems worden vervoerd, de Britsche scheepvaart zal verliezen, maar de winst voor de Britsche nijverheid zal dit verlies ruimschoots goedmaken.

Men ziet hier duidelijk den overgang, waarop ik eerder doelde, zich voltrekken: het eertijds oppermachtige handels- en scheepvaartbelang wordt allengs overvleugeld door dat van den afzet der eigen nijverheidsproducten.

Palmerston overweegt twee maanden en hij zendt op 5 April 1836 [5]) nieuwe instructies naar Den Haag. Het daarbij ingenomen standpunt wordt aan het slot van een conferentie met de vertegenwoordigers van den Britschen handel als volgt geformuleerd: „that it was not expedient in any manner to disturb „the words of the treaty, but to stand upon its literal fulfilment, „namely that cotton and other goods, no matter where made, „foreign or british, should on import by british subjects or british

[1]) Posthumus II — 100.
[2]) Posthumus II — 104 en 115.
[3]) Posthumus II — 120.
[4]) Posthumus II — 126.
[5]) Posthumus II — 145.

„ships be charged only double the duties paid on similar goods „by dutch ships and on dutch account, and if dutch subjects „and ships paid no duty, then 6 % only should be charged" [1]). Dit is precies de formule van het Braziliaansche, straks ook van het Amerikaansche handelsverdrag.

Deze reclame wordt echter niet volgehouden, waarschijnlijk in verband met de Nederlandsche tegenwerping, het eerst uitgesproken in een rapport van Verstolk aan den Koning van 20 September 1836 [2]), dat niets de Nederlandsche Regeering belet om den Nederlandschen reeders te verbieden, Britsche goederen te vervoeren.

Tenslotte wordt ook de eisch om restitutie van volgens Engeland ten onrechte betaalde invoerrechten losgelaten, nadat gebleken is, dat het tractaat in Britsch-Indië op gelijke wijze wordt toegepast als tot dusver in Nederlandsch-Indië was geschied.

Eenige jaren later is de Britsche argumentatie van 1835 in Engeland zoozeer in het vergeetboek geraakt, dat daar te lande tenslotte de indruk achterblijft, dat Nederland tegen alle vertoogen in het verdrag is blijven schenden:

„The papers recently laid before Parliament relative to the „execution of the Treaty of 1824 afford proof of the unsuccessful „attempt of the British Government to obtain from the authorities „at the Hague the recognition of the just interpretation of that „Treaty, for which Your Lordship publicly contended in Par„liament, viz. that the flag under which goods are introduced into „Dutch India should be the criterion of the duty to be charged „on them" (Memorial of the East India Association dd. Glasgow 23 Januari 1841 [3]).

Gedurende negentig jaar zal het vraagstuk vervolgens blijven rusten, totdat in 1932 de bescherming van moederlandsche goederen ook in de Britsche bezittingen weder aan de orde komt. Vlagrechten zijn inmiddels verouderd, doch in het Maleische Schiereiland en Britsch-Indië worden differentieele rechten naar oorsprong ingevoerd, welke in sommige gevallen de in 1824 voor vlagdifferentiatie gestelde verhoudingsgrenzen overschrijden. In het licht van de hiervoren gegeven interpretatie is zulks niet in strijd met artikel 2 van het verdrag van Londen.

[1]) Posthumus II — 155.
[2]) Posthumus II — 164.
[3]) Papers relative to the execution of the Treaty of 1824 by the Netherlands authorities in the East Indies, presented to the House of Commons, 1824, No. 8.

De Inlandsche staten in de Oostersche zeeën.

Het volkenrecht kent souvereine, beschermde, leenroerige staten, staten dus met volle of beperkte souvereiniteit, en wel in vele gradaties. Nochtans blijven dit staten, subjecten van volkenrecht, dragers — althans formeel — eener — althans beperkte, binnenlandsche — souvereiniteit.

Bij gebrek aan een nadere specificatie moet deze term in de artikelen 3 en 4 Londensch tractaat geacht worden, alle de genoemde categorieën van staten — subjecten van volkenrecht — te omvatten. Immers „la faculté de contracter des engagements internationaux „est précisément unt attribut de la souveraineté de l'Etat" en deze „par définition, ne peut pas se détruire soi-même" [1]).

Wanneer zoodanige staten echter hunne souvereiniteit geheel verliezen, wanneer zij geen subject van volkenrecht meer zijn, dan zijn het geen staten meer en dan kunnen zij geen verdragen in volkenrechtelijken zin sluiten. Een internationaal verdrag kan immers slechts van kracht blijven zoolang de verdragsluitende partijen blijven bestaan. Daarom is een contract, waarbij één van de partijen hare souvereiniteit geheel verliest, geen internationaal verdrag. Het is een daad van souvereiniteit van de zijde van de partij, in wier handen de souvereiniteit van het zich onderwerpend gebied overgaat, doch het is geen titel. Zijn bepalingen hebben tegenover het buitenland geenerlei kracht en dit kan aan het verdrag geenerlei rechten ontleenen, wijl niet de verdwenen staat, doch uitsluitend de nieuwe souverein volkenrechtelijk verantwoordelijk is.

Hieruit volgt, dat de term „Inlandsche staten" geen betrekking kan hebben op zoodanige staten, welke geen subject van volkenrecht zijn. Dat de tijdgenooten van het verdrag dezen term alzoo gelezen hebben, blijkt uit Van Hoogendorp [2]) en Lauts [3]), terwijl ook de Nederlandsche Regeering op 20 April 1842 dit standpunt tegenover de Britsche verdedigde.

De in het verdrag van Londen met betrekking tot de Inlandsche staten voorgeschreven handelspolitiek vindt hare omschrijving in artikel 3. Dit luidt als volgt:

[1]) Arrêt A van het P.H.I.J. blz. 25.
[2]) Bijdragen tot de huishouding van Staat in het Koninkrijk der Nederlanden, deel X, 1 — 17.
[3]) Onderzoek naar geest en strekking van het tractaat van 17 Maart 1824, blz. 32.

3. De Hooge Contracteerende Partijen beloven, dat geen traktaat voortaan, door ééne derzelve met eenigen Staat in de Oostersche zeeën te maken, eenig artikel behelzen zal, strekkende, hetzij regtstreeks, hetzij door oplegging van ongelijke regten, om den koophandel der andere partij van de havens van zoodanigen inlandschen Staat uit te sluiten, en dat bijaldien in eene der thans aan weerskanten bestaande overeenkomsten, eenig artikel met die bedoeling is opgenomen geworden, zoodanig artikel, bij het sluiten des tegenwoordigen traktaats, buiten effect gesteld worden zal.

Over en weder is verstaan, dat vóór het sluiten van dit traktaat, door elke der Contracteerende Partijen aan de andere mededeeling is gedaan van alle traktaten of verbindtenissen tusschen dezelve respectievelijk en eenige Inlandsche Regeering in de Oostersche zeeën bestaande, en dat gelijke mededeeling geschieden zal van al zoodanige verbindtenissen, in het vervolg, door dezelve respectievelijk aan te gaan.

Ook ter verklaring van dit artikel dient te worden teruggegrepen naar den historischen achtergrond van het verdrag. Instede van uitsluitenden alleenhandel stelde het de toelating ten handel; instede van uitsluitende scheepvaart, een tot zekere verhoudingen beperkte bescherming van de vlag; in plaats van negatieve gebiedsreserveering zonder reëel gezag en zonder vruchtdragend belang, erkende het — en dan ten volle (art. 1, 2, 8 — 12) — de rechten van daadwerkelijk bezit, en evenzeer (art. 6) de uitbreiding van bezit.

Zoo strekte artikel 3 tot afschaffing van het uit vroeger tijden dateerend euvel der monopolistische verdragen met Indische vorsten en volken. Hoewel juist Engeland na 1816 dit euvel had bestendigd, is het bij zijnen afstand van staatkundige overmacht in Oost-Indië begrijpelijk, dat vooral dit land daarvoor verder bevreesd was (vgl. The Times van 31 Juli 1820) en dat het eerste voorstel om door eene uitdrukkelijke bepaling daartegen te waken van de Britsche onderhandelaars afkomstig was [1]).

Deze retrospectieve strekking van de onderhavige bepaling verklaart tevens hare beperkte werking. Zoodra een Inlandsche staat zijn volkenrechtelijk karakter verliest, is het verdrag, waarin dit verlies is „overeengekomen" of liever geboekstaafd, niet meer

[1]) Elout, blz. 104 en 112.

de oorzaak der eventueele uitsluiting, doch is volkenrechtelijk alleen de souvereiniteit van de inlijvende mogendheid oorzakelijk verantwoordelijk. En deze wordt in hare vrijheid beperkt door de artikelen 1 en 2.

Bij de Nederlandsche politieke contracten heeft een en ander meer dan eens moeilijkheden opgeleverd in verband met hun bijzonder karakter en met de strijdigheid, die lang bestaan heeft tusschen vorm en realiteit van onze Indische expansiepolitiek. De Nederlandsche politieke contracten hebben nl. hun exclusief karakter nooit geheel verloren: terwijl dit in den Compagniestijd én staatkundig én commercieel placht te zijn, is bij het verlaten van de handelsmonopolie-clausule na 1816 de staatkundige uitsluiting met nog meer nadruk op den voorgrond getreden. Met slechts één enkele uitzondering — het vernieuwd Bongaaysch verbond van 7 Augustus 1824 — beginnen alle politieke contracten met één forsche streep door de souvereiniteit van de Inlandsche staten te halen door deze te verklaren tot grondgebied van Nederlandsch-Indië, dan wel tot eigendom van Nederland.

Zoo zijn de Nederlandsche politieke contracten de vorm geweest, waarin de Nederlandsche souvereiniteitsuitbreiding — ook zonder handelsbelangen en zonder daadwerkelijk bezit — jegens Inlander en buitenland kenbaar werd gemaakt. Doch de overgang van souvereiniteit op papier tot daadwerkelijk bezit is in die contracten nauwelijks terug te vinden en, bij de beperking van onze gezagsmiddelen, zijn dan ook gedurende vele jaren tal van Inlandsche staten tot eigendom van Nederland gerekend, zonder dat eenig Nederlandsch gezag dien eigendom bevestigde.

In sprekende tegenstelling hiermede zijn de Britsche verdragen. Zoowel de Siak-tractaten van 1818 en 1823 als het Noord-Borneo-verdrag van James Brooke van 1847 zijn in vorm en uiterlijk moderne handelsverdragen. Men moet laatstgenoemd tractaat tot aan het slot van artikel X doorlezen om iets te vinden, dat op staatkundig overwicht (begin van protectoraat) lijkt, zonder nochtans den volkenrechtelijken status van den Inlandschen staat op te heffen. De lijn der Britsche staatkunde — „... we desire „not to appear there in a political attitude" [1]), „the British

[1]) Castlereagh op 13 Augustus 1819, in Posthumus II. 18.

„Government is not disposed to extend its possessions in that part „of the world (even where there are no conflicting rights to obstruct „such extension) for the mere sake of territorial aggrandizement" [1]), waaruit de Nederlandsche gedelegeerden wijselijk afleiden, dat „het uitbreiden van bezittingen in die streken tot zoogenaamde commercieele einden niet voorbij wordt gezien [2])" — de lijn dier staatkunde weerspiegelt zich in de Britsche contracten.

Die lijn ligt ook in het opzettelijk onderscheid, hetwelk de Engelschen van den aanvang hebben gemaakt tusschen het „Principle of territorial occupation" en dat van de „Treaties with Native powers" [3]), een onderscheid, dat vervolgens werd uitgewerkt in de beide door henzelven voorgestelde en ontworpen artikelen 3 en 6 zoomede in de artikelen 9, 10 en 12 [4]).

Wanneer men het vorenstaande in aanmerking neemt, dan is de tekst van artikel 3 niet alleen volkomen duidelijk en in zijn letterlijke beteekenis bevredigend, maar dan blijkt deszelfs strekking ook geheel overeen te komen met de bedoeling van de Partijen, in verband met de omstandigheden, zooals die waren op het oogenblik, waarop men overeenkwam. Artikel 3 beteekent niets minder, maar ook niets meer, dan uit deszelfs bewoordingen letterlijk valt af te lezen.

Voor de beoordeeling van den rechtstoestand van de Inlandsche staten dient nog bij artikel 4 van het verdrag te worden stilgestaan. Dit luidt als volgt :

> 4. Hunne Nederlandsche en Groot-Britannische Majesteiten beloven stellige bevelen te geven, zoowel aan hunne burgerlijke en militaire beambten als aan hunne oorlogsschepen, om de vrijheid van handel, bij artikel 1, 2 en 3 vastgesteld, te eerbiedigen, en in geen geval hinder toe te brengen aan de gemeenschap der inboorlingen van den Oosterschen Archipel met de havens der twee Gouvernementen respectievelijk, noch aan die der wederzijdsche onderdanen met de havens toebehoorende aan Inlandsche regeeringen.

[1]) Elout blz. 140.
[2]) Elout blz. 148.
[3]) Elout blz. 104.
[4]) Elout blz. 112 en 193 — 4.

Nu bestond in Nederlandsch-Indië in 1824 een scheepvaartwetgeving, welke aan kustvaarders, ook die thuis behoorende in havens van bevriende Indische volken en vorsten, een algeheele vrijheid van beweging verschafte [1]) en op het stuk van zeebrieven en scheepspassen een onderscheid maakte tusschen Inlandsche en Europeesche vaartuigen [2]).

Toen het tractaat op het laatste van genoemd jaar met zeer summiere toelichting in Nederlandsch-Indië werd ontvangen en de term „inboorling" uit artikel 4 de begrippen „inlander" en „inlandsch vaartuig" van de Indische scheepvaartwetgeving ontmoette, heeft begrijpelijkerwijze de meening postgevat, dat beide begrippen elkander dekten, en is later daaruit afgeleid, dat artikel 4 slot van het Londensch verdrag een bijzonder begunstigden rechtstoestand had geschapen ten behoeve van Inlandsche vaartuigen uit den geheelen Archipel.

Deze meening, welke vele tientallen jaren in Indië opgeld heeft gedaan, berust op een misverstand.

Alvorens tot de opheldering van dit misverstand wordt overgegaan, zij in herinnering gebracht, dat de begrippen onderdaanschap en nationaliteit, evenals gebied, kolonie en bezitting, volkenrechtelijk over het algemeen gelijkwaardig zijn. Met inachtneming van bepaalde normen, welke v.z.v. mogelijk dubbele nationaliteit en anationaliteit beoogen te voorkomen, laat het volkenrecht de beslissing inzake de nationaliteit der individuën aan de wetgeving van den nationalen staat [3]) over.

In het Koninkrijk der Nederlanden bezaten in 1824, ingevolge de Wet van 14 Juni 1822 [4]), alle binnen het Rijk en deszelfs Koloniën geborenen uit aldaar gevestigde ouders uit een oogpunt van burgerlijk recht den staat van Nederlander. In 1847 heeft het Burgerlijk Wetboek voor Nederlandsch-Indië deze regeling overgenomen. In 1892 werd het Nederlanderschap beperkt tot hetgeen dit sedert 1850 [5]) voor de burgerschapsrechten was en in 1910 daarnaast geschapen het Nederlandsch onderdaanschap, doch deze begrippen zijn staatsrechtelijk; volkenrechtelijk behooren beide groepen vóór

[1]) Ind. Stbl. 1818 — 58.
[2]) Ind. Stbl. 1818 — 59.
[3]) Vgl. François, Handboek van het Volkenrecht deel I, blz. 204.
[4]) Ned. Stbl. 11.
[5]) Ned. Stbl. 44.

en na 1892 en 1910 tot de groep Nederlandsche onderdanen; op beide heeft dan ook het Nederlandsch tractaatrecht betrekking [1]).

Ook het Britsche staatsrecht rangschikt de in de koloniën geboren oosterlingen onder de onderdanen der Britsche Kroon. Aan den rechtstoestand dezer Britsche onderdanen in verband met het door de Nederlandsch-Indische wetgeving gemaakte onderscheid tusschen Europeanen, Inlanders en Vreemde Oosterlingen is bij de totstandkoming van het Sumatra-tractaat bijzondere aandacht geschonken. Eerst toen is in Nederlandsch-Indië komen vast te staan, dat onder onderdanen mede de Oostersche waren begrepen.

Hoe nu de in artikel 4 voorkomende benaming „inboorlingen" te verklaren, die daar in schijnbare tegenstelling tot de categorieën onderdanen wordt gelezen.

„Inboorling" is in het volkenrecht geen gebruikelijk woord. Als aanduiding van landaard voert deze term in den verdragstekst tot zoo ongewone consequenties, dat de grammaticale beteekenis niet zonder meer mag worden aanvaard. Het is daarom zaak, een logischen uitleg te zoeken. „Les mots n'ont de valeur que „pour autant qu'ils sont l'expression d'une idée; or il ne faut pas „supposer qu'on ait voulu adopter une idée qui conduise à des „conséquences contradictoires ou impossibles ou qui, selon les „circonstances doivent être considérées comme dépassant la volonté „des parties. C'est là que doit s'arrêter l'interprétation grammaticale „de tout contract et notamment des traités entre nations" [2]).

Eerder is opgemerkt, dat het verdrag twee categorieën van gebied onderscheidt: de bezittingen van beide Partijen en de Inlandsche staten. In dezen opzet zou eene tweeledige indeeling van personen logisch passen. Men zou dan krijgen, naast de onderdanen van beide partijen, die van de Inlandsche staten, en hiermede zou een logische constructie van artikel 4 worden verkregen. Doch een bewijs is dit nog niet.

De retroacta van het verdrag geven intusschen meer zekerheid. Deze leeren [3]), dat artikel 4 zijn oorsprong vindt in een voorstel van den heer Canning op 26 Juli 1820, hetwelk in Engelschen tekst luidde:

[1]) Vgl. François, Handboek deel I, blz. 216; zie ook Burger. De aan de Nederlandsche consulaire rechtsmacht in strafzaken onderworpen personen.

[2]) Anzilotti en Huber, aangehaald door P. Derevitzki in Les Principes du Droit International, tels qu'ils se dégagent de la Jurisprudence de la Cour Permanente de Justice Internationale, blz. 362.

[3]) Elout, blz. 119-120 en 124.

„Strict orders shall be given to all ships of war to respect the „entire freedom of trade, and in no case to impede a free com- „munication with the ports of the two Governments respectively „in the Eastern Seas, or with the ports belonging to native Powers".

De missive der Nederlandsche gevolmachtigden aan den Minister van Buitenlandsche Zaken van 1 Augustus 1820 [1]) geeft daarop een korten instemmenden commentaar, en in de punten, waaromtrent op 5 Augustus d.o.v. overeenstemming is bereikt, vindt artikel 4 wel haast zijn definitieve redactie:

„The two Governments engage to give strict orders as well „to their civil and military authorities as to their ships of war, „to respect the freedom of trade, established by art. 1 and 3 (het „toenmalig art. 2 is het latere art. 7 geworden); and in no case „to impede a free communication of the Native Powers in the „Eastern Archipelago, with the Ports of the two Governments „respectively; or of the subjects of the two Governments, with the „Ports belonging to those Native Powers".

Hier blijkt de bedoeling duidelijk: het gaat om het verkeer tusschen de havens van Inlandsche staten eenerzijds en die van de Partijen anderzijds. Taalkundig is de zinsbouw intusschen nog niet volmaakt. De toevoeging: „or of the subjects of the two „Governments with the Ports belonging to those Native Powers" is immers overbodig, en men moet hetzij deze laatste woorden schrappen, hetzij „Native powers" in het tweede lid vervangen door : de onderdanen van zoodanige Native powers. Dit laatste blijkt te zijn geschied met het woord „inboorlingen", echter eerst in 1824 en zonder verdere toelichting.

Uit het vorenstaande blijkt, dat de term „inboorlingen" in artikel 4 van het Londensch tractaat eene aanduiding is van: de onderdanen van Inlandsche staten.

Een laatste vraag is, of artikel 4 iets toevoegt aan den handelspolitieken opbouw van het verdrag van Londen.

Deze vraag moet ontkennend worden beantwoord: de bepalingen van dit artikel strekken tot het treffen van maatregelen van orde, van administratieve voorschriften, welke geen rechtstoestand scheppen, doch geschapen rechtstoestanden beoogen te doen eerbiedigen. De eerste helft van het artikel betreft de uitvoering

[1]) Elout, blz. 138.

van rechtregels, die binnen de competentiesfeer van de partijen liggen, het slot betreft de eerbiediging van verhoudingen, welke daarbuiten liggen (bijv. het verkeer tusschen Batavia en Atjeh voor de Engelschen, of dat tusschen Singapore en Koetei voor de Nederlanders, zoolang de genoemde Inlandsche staten hun volkenrechtelijk karakter behielden). Vandaar het verschil in constructie van de twee zinsneden, welke nochtans tezamen een logisch opgebouwd geheel vormen.

De overgang van Inlandsche staten in bezittingen.

Terwijl Nederland in het tractaat territoriale afbakening en gebiedszekerheid had gezocht, was het oogmerk van Engeland de verzekering van de handelsvrijheid geweest. En bij de algemeene voldoening over het op 17 Maart 1824 behaalde resultaat werd in beide landen de meening gevestigd, dat hun doel bereikt en de toekomst, tot den vollen omvang van elker aspiraties, verzekerd was.

Gedurende eenigen tijd heeft de omvang van deze gebieden, gepaard aan de beperktheid van staatkundige en commercieele middelen, botsingen weten te voorkomen. Doch later zijn zoowel het „Principle of territorial occupation" als dat van de „Treaties with native powers" gebleken, de deur te openen voor mogelijkheden, welke den door de Partijen gewenschten werkingsomvang van het verdrag ernstig zouden inperken.

Wij hebben nl. reeds eerder gezien, dat het verdrag uitbreiding van staatkundigen invloed door de Partijen in de Oostersche zeeën niet uitsloot en dat van Engelsche zijde daarbij opzettelijk onderscheid was gemaakt tusschen de zooeven genoemde beginselen. Dit onderscheid is in de artikelen 3 en 6 uitgewerkt en in alle overige passages, waarin op de uitbreiding van staatkundigen invloed wordt gedoeld, t.w. in de artikelen 9, 10 en 12, consequent doorgevoerd.

Artikel 6 bevat in het bijzonder regels met betrekking tot gebiedsuitbreiding. Dit artikel luidt als volgt:

> 6. Er is overeengekomen, dat door de beide Gouvernementen aan hunne Officieren en Agenten in Oost-Indië bevel zal worden gegeven, om geen nieuw kantoor op een der oostersche eilanden op te rigten, zonder voorafgaande magtiging van hunne respective Gouvernementen in Europa.

Deze bepaling is, evenals artikel 4, slechts een maatregel van orde, door de Engelschen onmisbaar bevonden om „voor de „onaangename gevolgen van overhaaste stappen en onder- „nemingen zoo als die van den heer Raffles" gevrijwaard te worden. Deze bepaling is overigens ook daarom van belang, omdat hier uit den tekst zelf van het verdrag blijkt, dat dit gebiedsuitbreiding implicite erkent.

De bevoegdheid tot zoodanige uitbreiding was trouwens, ondanks „the solemn disavowal .... of any design to aim .... „at political supremacy", bij de Partijen zoozeer boven allen twijfel verheven, dat Palmerston zelf in 1841 op zich nam, Nederland in dit opzicht tegen zijn eigen landgenooten in bescherming te nemen:

„A treaty", schrijft deze Minister in Februari van genoemd jaar aan de Glasgow Association [1]), „can only be interpreted ac- „cording to the terms in which it is written, and not according „to what either party may choose to infer to have been the original „intention with which such treaty was concluded. But the Treaty „of 1824 does not contain any stipulation by which the general „right of every independent nation to form new settlements is „renounced bij either of the contracting parties. It is true that „certain limitations and exceptions to the exercise of that right „with respect to certain specified districts are recorded in art. 6 „and 10, but those limitations cannot be strained by interpretation „beyond their expressed and specified extent".

Men moet de juistheid van dezen gedachtengang, die geheel past in de jurisprudentie van het Permanente Hof van Internationale Justitie, bewonderen. Wij zullen echter straks zien, dat beide Partijen met dit beginsel van verdragsuitleg even goed bekend waren, doch het over en weer slechts toepasten, voorzoover dit in haar kraam te pas kwam.

Dat de mogelijkheden, welke staatkundige expansie voor commercieele doeleinden opende, door scherpzinnige geesten aanstonds zijn onderkend, blijkt uit een merkwaardig rapport van den Gouverneur van Penang aan de bewindhebbers van de Engelsche Oost-Indische Compagnie in Bengalen van 21 Maart 1825 [2]).

[1]) De Waal, Onze Indische Financiën deel I, blz. 41.
[2]) Bijdragen Land-, Taal- en Volkenkunde, Reeks VI Deel VII, blz. 231 vlg.

„.... By article 3 they (dat zijn: the Dutch) can make on „treaty having for its object the exclusion or the establishment „of higher duties on the general trade with the State they treat „with; but it is feared they may produce the effect more completely „by using their political influence and military power in establishing „a port or commercial station at the principal sea ports, hoisting „their own colours, and by imposing the duty provided by article „2 put an end to the trade".

En verder:

„If the right of making treaties carries with it the right of forming „settlements and establishments along the coast, the right of levying „duties follows of course, and the lowest rate which the treaty „of 17th March, 1824, comtemplates, would embarrass, if not „put an end to the trade with all those States".

Anderzijds impliceerde artikel 6 in verband met de gebrekkige gebiedsafbakening ook voor Engeland de bevoegdheid tot gebiedsuitbreiding in Oost-Indië, een mogelijkheid, welke Engeland gebleken was „for commercial purposes" niet te willen versmaden.

De oplossing van de door de onderscheidene gebieds- en souvereiniteitsuitbreidingen ontstane moeilijkheden, aanvankelijk in Britschen zin door Britsche overmacht afgedwongen, werd allengs — op een voor Nederland bevredigender wijze — verkregen door de ontwikkeling van handel en vrijhandel en bekroond door de voltooiing van daadwerkelijke gezagsuitbreiding.

Tijdens de eerste jaren van het Koninkrijk der Nederlanden waren de belangen van de nijverheid en die van de overzeesche bezittingen toevertrouwd aan eenzelfden Minister voor de Nationale Nijverheid en de Koloniën. In deze administratieve samenvoeging is de grondslag gelegd voor een traditie, welke de ijverigste bevorderaars van de Nederlandsche nijverheidsbelangen zich gedurende langen tijd onder de koloniale bewindhebbers deed bevinden.

Dat hieruit een vijandigheid jegens Engeland moest voortvloeien, lag onder de gegeven omstandigheden voor de hand. In het bijzonder was dit bij Van den Bosch het geval. „Al ons streven," schreef hij in 1834 aan het Indisch bestuur, „moet ten doel hebben, „ons aan het overwicht van den Engelschen handel te onttrekken, „dat deze zich door tractaten, het inbezitnemen van Singapore „en zelfs door geldelijke opofferingen met zooveel sluwheid hebben

„weten te verschaffen, en, kan het niet anders, dan moeten wij „geldopoffering tegen geldopoffering stellen en den kamp niet „opgeven vóór het oogmerk is bereikt [1])". „... he does all he can „to protect the embryo manufactures of this country, whose sole „débouché is Java", en „the person, most hostile to british interests „and claims on this question, is General van den Bosch" schrijft de Engelsche Gezant van hem in 1836 [2]).

Het is dan ook niet te verwonderen, dat naast de ontwikkeling van de eigen productiviteit van het eiland en de beheersching van deszelfs uitvoerhandel, de onderwerping van Sumatra mede ten doel had de verovering van een nieuw afzetgebied voor de Nederlandsche nijverheid.

Zoo werd bij de bezetting van Djambi en Indragiri aanstonds het Indische differentieele tarief van invoerrechten ingevoerd, een rechtstreeksche slag voor den handel der Engelschen. En zoo is het, dat de — gelijk alle verovering bereids op zich zelf onzekere — onderneming van Van den Bosch, naast de daaraan inhaerente moeilijkheden, voor een tweede, uitwendig obstakel werd gesteld (dat met eenig geduld en voorzichtigheid zoo goed had kunnen worden vermeden): den staatkundigen tegenstand van Engeland.

Op 14 Juni 1841 ontwikkelt de Britsche Gezant [3]), die zich reeds eerder had beroepen op het in 1818 door Engeland met Siak gesloten verdrag [4]), de toenmalige Engelsche theorie betreffende de artikelen 2 en 3 Londensch tractaat: artikel 2 (en 1) heeft betrekking op het gebied (de havens), hetwelk in 1824 tot de bezittingen van de Partijen behoorde, artikel 3 op datgene, wat in 1824 buiten die bezittingen viel. „The obvious intention of the treaty „of 1824 was to define the actual state of the possessions and „jurisdiction of the contracting parties and to guard against any „injury arising to the commercial interests of either Party from „the extension of influence or dominion of the other".

Huyssen van Kattendijcke opponeert op 20 April 1842 [5]), dat de bewering, als zou artikel 2 Londensch tractaat alleen de oude

[1]) De Waal, Onze Indische Financiën, I blz. 33.

[2]) Posthumus II. 147 en 160.

[3]) Papers 1842 No. 23.

[4]) Papers 1842 No. 11.

[5]) Aangehaald door A. de Vries, Geschiedenis van de handelspolitieke betrekkingen tusschen Nederland en Engeland in de negentiende eeuw (1814-1872), blz. 134.

bezittingen omvatten, onaanvaardbaar is. En hij gebruikt dezelfde argumentatie, welke Disbrowe op 14 Juni 1841 ten bewijze van de geldigheid van het Engelsche Siak-tractaat had gebezigd: „Si les „parties contractantes avaient eu en vue une disposition d'une si „majeure importance, elle eut assurément été insérée dans le „traité d'une manière expresse et non douteuse. L'article 3 n'est „evidemment applicable qu'aux Etats indépendants".

Het is niet onvermakelijk, deze Nederlandsche argumentatie te vergelijken met de bijna identieke bewoordingen, eenige jaren later opnieuw van Engelsche zijde gebezigd teneinde de vestiging van Britschen invloed op Noord-Borneo te rechtvaardigen. Het toenmalig Nederlandsche standpunt, volgens hetwelk een van de „obvious intentions" van het verdrag een algeheele scheiding van invloedsferen in Oost-Indië zou zijn geweest in dien zin, dat voor Engeland het geneele vasteland en voor Nederland alle eilanden zouden zijn gereserveerd, bestrijdt Aberdeen nl. op 4 Mei 1846 [1]) als volgt:

„Had it been the intention of the contracting Parties to lay down „a principle so important, and one capable of being so distinctly „expressed, surely such intention would have been recorded in „a manner admitting of no further doubt and dispute, and would not „have been allowed to remain matter for inference and speculation".

Men ziet: beide partijen zijn even sterk in de leer, maar die leer wordt naar gelang van elker belang verschillend toegepast.

Terwijl dus aan de juistheid van het Nederlandsche standpunt de jure werd volgehouden en het in 1841 te Singkel en Baros ingevoerde differentieele tarief ondanks herhaalde Britsche klachten tot 1873 toe werd gehandhaafd, zoo werd toch, als gevolg van de Britsche protesten van 1841, eenige jaren later te Moeara Kompeh de facto toegegeven: in 1844 kreeg het Indisch bestuur den last om aldaar „zonder [eenigen ophef" een niet-differentieel tarief in te voeren. Dit geschiedde in 1847 [2]).

Voor het overige is, mede als gevolg van de Djambische moeilijkheden, geen verdere poging gedaan om in nieuwe bezittingen differentieele rechten in te voeren. In de Tariefwet van 1865 [3]) is deze gedragslijn zelfs wettelijk vastgesteld: daar is in artikel 6 den Gouverneur-Generaal de bevoegdheid toegekend om in de nieuwe

[1]) Steyn Parvé, James Brooke op Borneo blz. 283.
[2]) Ind. Stbl. No. 19
[3]) Ned. Stbl. 76, Ind. Stbl. 99.

gewesten in- en uitvoerrechten te heffen, mits volgens een niet-differentieel tarief.

In de tot deze wet geleid hebbende Kamerstukken wordt, voor wat betreft Inlandsche staten, verband gelegd met artikel 3 Londensch Tractaat; voor het overige wordt artikel 6 (artikel 7 van het ontwerp) voorgesteld als een voor gebiedsuitbreiding en in het bijzonder voor de op politieke contracten berustende heffing van in- en uitvoerrechten bestemde overgangsmaatregel, terwijl het tarief te Moeara Kompeh een uitzondering wordt genoemd [1]).

Zoo kreeg Indië een dubbel tolstelsel en zoo herkreeg de Gouverneur-Generaal de — hem door het Regeeringsreglement ontnomen — bevoegdheid om in- en uitvoerrechten vast te stellen. Ook de Tariefwet van 1872 — de huidige — heeft dezen opzet, welke alleen zin had zoolang het Nederlandsche gezag zijne uiterste territoriale grenzen niet had bereikt, behouden.

Bij de totstandkoming van het Sumatra-tractaat is de rechtstoestand van nieuw gebied meermalen, doch voor het laatst, ter sprake gekomen.

Bij de diplomatieke voorbereiding van dit verdrag is het goede recht van Nederland bij de toepassing van het Londensch tractaat in het algemeen en bij de heffing van differentieele rechten in nieuw gebied in het bijzonder, gehandhaafd.

Tijdens de openbare behandeling van de beide Sumatra-tractaten in 1870—71 daarentegen is een aantal uitspraken gedaan, welke het Britsche standpunt schijnen te naderen. Zoo merkt de Memorie van Antwoord bij het eerste Tractaat [2]) het volgende op:

„In onderscheidene gevallen: met betrekking tot de heffing „van regten in Djambi (Moeara Kompeh); met betrekking tot „de vaart van Britsche vaartuigen op havens van onafhankelijke „Staten en met betrekking tot de bepalingen in de tractaten met „inlandsche vorsten of volken, waardoor de toelating van Britsche „onderdanen wordt geregeld, zijn naar aanleiding van opmerkingen „van de zijde der Britsche Regeering, in Indië verordeningen „gemaakt of voorschriften gegeven, bestemd om de toepassing „van het tractaat van 1824 beter te verzekeren".

Bij de beraadslaging over het tweede tractaat zegt Fransen van der Putte [3]):

[1]) Stukken 1864-65 Ond. XLII stuk 3 blz. 16.
[2]) Zitting 1870-71 Ond. 110 Stuk 12.
[3]) Handelingen Tweede Kamer 1871-72 blz. 641.

„De geest en de letter van artikel 3 van het tractaat van 1824, „zoo als het altijd is opgevat, is dat men geen differentieele rechten „heft op plaatsen, die vóór de sluiting van het tractaat niet in ons „bezit waren, waar wij onzen invloed niet deden gelden of althans „het heffen van belastingen niet van het inlandsch bestuur hadden „overgenomen.

„Deze uitleg is van 1824 tot heden door de verschillende „Regeeringen daaraan gegeven. Zeker staat Moeara Kompeh „onder ons onmiddellijk gezag, en toch heeft de Nederlandsche „Regeering in 1847, op vertoog van Engeland, erkend dat wij het „recht niet hadden daar differentieele rechten te heffen en werd „Moeara Kompeh alleen en uitdrukkelijk uitgesloten van het „tarief, dat in geheel Nederlandsch-Indië van kracht was".

En de Minister van Koloniën, Van Bosse [1]): „De heer Fransen „van der Putte heeft zeer juist doen opmerken, dat de slotbepaling „van dat artikel aan ons niet zou toelaten differentieele rechten „te heffen op die gedeelten van de Oostkust van Sumatra, die in „1824 nog niet onder Nederlandsch gezag stonden".

Deze parlementaire uitspraken zijn kennelijk voor binnenlandsch gebruik bestemd en moeten worden bezien op den achtergrond van den toenmaligen staatkundigen strijd. De vrijhandel stond op het punt te worden ingevoerd en men ontzag zich niet, onjuiste voorstellingen van zaken te doen zoowel als eigen recht te miskennen teneinde dit beginsel te doen zegevieren.

Na dit historisch overzicht, dient thans de vraag te worden beantwoord, wie gelijk heeft. Met andere woorden: wordt de territoriale werkingsomvang van de artikelen 1, 2 en 3 van het verdrag van Londen bepaald door den staatkundigen toestand van 1824, of door dien van het oogenblik?

In het eerste geval zou de werking van de artikelen 1 en 2 beperkt blijven tot hetgeen in 1824 „bezitting" en „haven der H.C.P." was, en artikel 3 ook thans nog den status beheerschen van die deelen van Nederlandsch-Indië, het Maleische schiereiland en Noord-Borneo, die toentertijd onafhankelijk (niet bezeten) Inlandsche staat waren. In het andere zou de werkingsomvang van het verdrag elk oogenblik moeten worden getoetst aan hetgeen op dat oogenblik „bezitting", onderscheidenlijk „Inlandsche staat" is.

[1]) Handelingen Tweede Kamer 1871-72 blz. 645.

Een territoriaal servituut als in het eerste geval bedoeld, komt een enkelen keer voor. De Congo-akte [1]) en het Marokko-verdrag van 1911 [2]) zijn daarvan goede voorbeelden. In deze verdragen is de territoriale omschrijving echter zuiver geografisch („alle landstreken, het bekken van den Congo en diens nevenrivieren uitmakende", en „Marokko"), terwijl in de bedoelde interpretatie van het Londensch tractaat die omschrijving zou moeten worden afgeleid uit den staatkundigen toestand op een bepaalden datum. Het verdrag van Londen kan daarom met de zooeven genoemde verdragen niet op één lijn worden gesteld.

Een beter vergelijkingsobject levert de overeenkomst betreffende Sumatra, welke eveneens een territoriaal begrensd servituut bevat, doch in deze begrenzing een combinatie van beide systemen te zien geeft („het rijk Siak Sri Indrapoera" en „elken anderen Inlandschen staat van het eiland Sumatra, welke hierna van de Kroon der Nederlanden afhankelijk mocht worden"). De vraag zou dan moeten zijn, of artikel 3 van het verdrag van Londen een bepaling bevat, welke op één lijn kan worden gesteld met de hiervoren in de tweede plaats aangehaalde omschrijving uit het Sumatra-tractaat.

Ook deze vraag moet ontkennend worden beantwoord. Artikel 3 van het eerdergenoemd verdrag bevat enkel een staatkundige omschrijving, zonder dat deze expressis verbis aan een datum wordt gebonden.

De interpretatie, welke hier onder oogen wordt gezien, is dan ook nooit uit de letter van het verdrag afgeleid, doch steeds uit deszelfs beweerde bedoeling.

Is dit geoorloofd? Wij hebben reeds eerder gezien, dat de letter van artikel 3 volkomen duidelijk is, en wij moeten ons daaraan houden. Het Permanente Hof van Internationale Justitie is in dit opzicht ondubbelzinnig: „La cour n'est pas disposée à admettre „qu'on puisse élargir le texte du traité et y voir des stipulations „représentées comme étant le résultat des intentions proclamées „par les auteurs du traité, mais que ne formule aucune disposition „du texte lui-même" [3]) — een standpunt, waarvan wij gezien hebben, dat ook Palmerston dit met betrekking tot het verdrag van Londen innam.

[1]) Ned. Stbl. 1886 — 101.
[2]) Ned. Stbl. 1913 — 115.
[3]) Avis A/B 42 blz. 144.

Dit standpunt is juist en het is dan ook mijns inziens aan geen twijfel onderhevig, dat niet de staatkundige toestand van 1824, doch die van het oogenblik maatgevend is voor den werkingsomvang van de onderscheidene handelspolitieke verdragsbepalingen van Londen. De juistheid van het in de veertiger jaren van de vorige eeuw door Nederland ingenomen standpunt — hetwelk geenszins, gelijk nog eenige jaren geleden werd beweerd [1]), door den last tot invoering in Djambi van een niet-differentieel tarief werd prijs gegeven — wordt hiermede in dit opzicht bevestigd.

Ik zeg: in dit opzicht, omdat er nochtans in de toepassing van het in beginsel juiste standpunt op de toenmalige omstandigheden één zwak punt was.

Jegens Engeland waren onze gebiedsuitbreidingen voorgesteld als maatregelen van zelfbehoud:

„Le prince de Djambi, vaincu par les troupes néerlandaises „après une attaque hostile non provoquée, s'etait soumis à faire „le sacrifice de son indépendance et à se placer sous la souveraineté „du gouvernement néerlandais. Dès lors les autorités coloniales „jugèrent que Djambi avait cessé de tomber sous l'application „de l'article 3 du traité de Londres et devait recevoir celle de „l'article 2.

„Des projets de conquête ne sont ni dans l'intérêt ni dans les „intentions de l'administration néerlandaise aux Indes. L'évacua- „tion toute volontaire de la côte orientale de Sumatra du moment „que son occupation avait cessé d'être utile sous le point de vue „militaire, en est une preuve convaincante. Cependant si le devoir „de sa conservation imposait au dit gouvernement l'obligation „d'une extension de territoire, il se croirait fondé de considérer „cet accroissement comme tombant sous l'application de l'article 2 „et non pas de l'article 3 du traité qui, comme il a été dit, n'est „évidemment applicable qu'aux *Etats [indépendants*. Il est au „reste inutile d'ajouter que lorsque la côte orientale de Sumatra „sera évacuée par les autorités néerlandaises, il en résultera pour „les princes indigènes la faculté de rétablir l'égalité de droits „d'entrée et de sortie". [2])

[1]) Door A. de Vries, Geschiedenis, blz. 135 noot.

[2]) Minister van Buitenlandsche Zaken 20 April 1842, aangehaald door A. de Vries, Geschiedenis, blz. 134.

Zoo zouden dus de wisselvalligheden van een verre van verzekerde rust en orde de souvereiniteit en de toepasselijkheid van de artikelen 2 en 3 van het verdrag als een pendulum kunnen beïnvloeden. Zoo zou een territoir drie, vier, ja naar gelang van de omstandigheden tien keer van souverein en van douanesysteem kunnen veranderen!

Een dergelijke toestand is inderdaad volkenrechtelijk onaanvaardbaar en het komt mij voor, dat het begrip souvereiniteit hier oneigenlijk is gebruikt. Het Engelsche systeem, dat steeds met een voorzichtig protectoraat begint en den beschermden vorst zoolang mogelijk subject van volkenrecht doet blijven, had een betere uitkomst geleverd. Dit systeem had de minste internationale storingen veroorzaakt en den naam „bezitting" niet gegeven aan wat volgens de door Nederland voorgewende staatkunde in feite niets anders dan een bezetting was.

Het moet dan ook als een wijs beleid worden aangemerkt, dat men na 1844 de uitoefening van volledige souvereiniteitsrechten in protectionistischen zin niet langer automatisch op gezagsuitbreiding heeft doen volgen. Gelijk bekend, heeft de drang naar koloniale uitbreiding aan het volkenrechtelijk souvereiniteitscriterium een steeds materieeler karakter gegeven. Als gevolg hiervan kon de formeel volledige overgang van souvereiniteit op Nederland ex artikel 1 van de politieke contracten op zich zelf steeds minder voor erkenning door het buitenland in aanmerking komen. De verhouding gedurende den overgangstijd, waarin de uitbreiding van het Nederlandsche gezag plaats vond, moest dan ook veeleer als een van koloniaal protectoraat, en de rechtstoestand van de betrokken Inlandsche staten als een van semi-souvereiniteit worden beschouwd, en zoolang deze kwalificaties niet door de feiten zelve volledig werden gelogenstraft, moest artikel 3 van het verdrag van Londen inderdaad worden geacht, op het onderhavige gebied van toepassing te blijven.

De krachtige uitbreiding van direct gezag na 1860 heeft de vroegere onthoudingspolitiek zoo niet geheel doen ophouden, dan toch in hare werking zeer belangrijk beperkt. Doch steeds is het politieke contract een waarborg voor vreedzame ontwikkeling, eene rechtvaardiging van eigen gezagsdaden, een rem voor ijverige ambtenaren en oploopende bestuursuitgaven gebleven

en als zoodanig een van de meest effectieve begrenzingen geweest van Gouvernements recht en Gouvernements bemoeienis.

Een begrenzing van volkenrechtelijken plicht is het politieke contract al lang niet meer. Sedert geruimen tijd is niet alleen aan het internationaal bestaan van de zelfbesturen een einde gekomen, doch deze zijn zelfs geworden een ondergeschikt deel van Nederlandsch-Indië. Daarmede is aan de rechtsvormende hoedanigheid van het politieke contract, internationaal gesproken, een einde gekomen. Volkenrechtelijk is het contract niet meer dan een wet, dus een feit, eene daad van souvereiniteit — geen titel meer, ook niet voor anderen.

Hiermede is de eindtoestand eener langdurige ontwikkeling bereikt. De Inlandsche Staten zijn aan deze zijde bezittingen geworden, die uitsluitend worden beheerscht door de artikelen 1 en 2 van het verdrag van Londen. Daarentegen heeft artikel 3 daarvan betrekking op een toestand, die in Nederlandsch-Indië heden ten dage niet meer bestaat.

Voorgeschiedenis van het Sumatra-tractaat.

De eerste, territoriaal beperkte, verwezenlijking van den vrijhandel geven de Britsche commercieele voorposten overzee te zien. Terwijl Engeland zijn „plantation colonies" onder zware bescherming, je zelfs uitsluiting van vreemden handel hield, maakte het zijn handelskolonies aanstonds tot vrijhavens, teneinde deze beter aan hun uitsluitend doel: de verovering van niet-Britsche markten, te doen beantwoorden. Zoo Singapore in 1819, zoo Hongkong na 1840.

Ook in Nederlandsch-Indië werden vrijhavens ingesteld, eerst als een aanval op de machtspositie van Singapore, vervolgens in het belang van de commercieele ontwikkeling der betrokken havenplaatsen. Zoo Riouw in 1828, Sambas en Pontianak in 1833, Makassar in 1846, Menado en Kema in 1848 en vier Moluksche havens in 1854 [1]). Deze staatkunde bevredigt echter niet: zij tast de positie van Singapore niet noemenswaard aan en zij vervreemdt de betrokken havens, door het behoud van den tolmuur daarbuiten, van het overige Nederlandsch-Indische gebied.

Een tweede, eveneens incidenteele stap naar den vrijhandel werd reeds eerder vermeld. Ik doel hier op de invoering, als gevolg

[1]) Ind. Stbl. 1828 — 68 juncto 89; 1833 — 8 juncto 65; 1846 — 27; 1848 — 42 1854 — 46.

van de Britsche protesten van 1841, van een niet-differentieel tarief te Moeara Kompeh [1]).

In 1850 werd eindelijk een begin gemaakt met een niet meer incidenteele toepassing van vrijzinnige beginselen en tevens met een ontwikkeling, welke de handelspolitiek van geheel Nederlandsch-Indië tot daadwerkelijken vrijhandel zou voeren. In genoemd jaar [2]) kwam de nieuwe scheepvaartwet tot stand, op de basis waarvan een reeks van overeenkomsten met vreemde mogendheden werd gesloten, strekkende tot gelijkstelling hunner vlag met de Nederlandsche, ook in Nederlandsch-Indië. Zoo met Engeland op 27 Maart 1851 [3]). De gelijkstelling volgde bij Koninklijk besluit van 9 Mei 1851 [4]).

De differentieele in- en uitvoerrechten naar den oorsprong en de bestemming der goederen bleven alsnog van kracht, doch bij de wet van 3 Juli 1865 [5]) werd de grondslag gelegd voor een geleidelijke vermindering daarvan. De volledige afschaffing van alle differentiatie kreeg haar beslag in de nieuwe Indische Tariefwet van 17 November 1872 [6]), welke op 1 Januari 1874 in werking trad.

De ontwikkeling van handel en verkeer, gepaard met verregaande wanorde en regeeringloosheid ter Oostkust van Sumatra, brachten ons opnieuw in aanraking met Siak. In 1855 riep de sultan onze hulp in. In 1858 werd een nieuw contract gesloten. In den loop der zestiger jaren werd de geheele Oostkust bezet.

Deze staatkunde verwekte wederom groote opschudding aan den overwal. Men vreesde moeilijkheden bij de toelating van Britsche handelaren, verhooging van invoerrechten en invoering van een differentieel tarief. De — vermeende — nieuwe bedreiging deed voorts ook ouden wrok herrijzen. Zoo werden zelfs weder aangevoerd de uit 1841 dateerende klachten tegen de heffing van differentieele rechten op enkele plaatsen van Sumatra's Westkust. Men alarmeerde Londen en er volgden spoedig officieele Britsche vertoogen in Den Haag.

Hier had men nog andere zorgen. Gelijk bekend, was Nederland bij de notawisseling, welke met de onderteekening van het

[1]) Ind. Stbl. 1847 No. 19.
[2]) Ind. Stbl. No. 42.
[3]) Lagemans III — 256.
[4]) Ned. Stbl. 52, Ind. Stbl. 40, Lagemans III 259.
[5]) Ned. Stbl. 76, Ind. Stbl. 99.
[6]) Ned. Stbl. 130, Ind. Stbl. 1873 — 35.

verdrag van Londen gepaard was gegaan, gebonden, de onafhankelijkheid van het Rijk van Atjeh te eerbiedigen. Deze beperking van onze vrijheid van handelen had aanvankelijk weinig te beteekenen gehad. Doch in de tweede helft van de XIXe eeuw dreigden, bij de toen plaats vindende uitbreiding van handel en verkeer, de Atjehsche zeerooverijen een onhoudbaren toestand in het leven te roepen. Het was zaak geworden, hieraan zoo spoedig mogelijk een einde te maken, doch daarvoor moest Nederland worden verlost van de in 1824 aanvaarde verplichting.

Zoo rees allengs over en weer de wensch tot herziening, op het punt van Noord-Sumatra, van de bepalingen van het verdrag van Londen. Nadat het Britsche denkbeeld eener aanvullende overeenkomst door de Regeering te Den Haag was aanvaard, werden te Buitenzorg in de maand Juni 1869 informeele besprekingen gevoerd tusschen Gouverneur-Generaal Mijer en den uit Singapore overgekomen Gouverneur van de Straits Settlements, den heer Ord. De onderhandelingen werden vervolgens in Den Haag voortgezet en zij leidden tot de sluiting, op 8 September 1870, van het eerste Sumatra-tractaat.

Dit eerste verdrag werd — als zijnde strijdig met de Nederlandsche waardigheid — door de Tweede Kamer verworpen. Nieuwe onderhandelingen volgden en een tweede, zeer verkort, verdrag werd op 2 November 1871 geteekend, hetwelk zonder verdere moeilijkheden den weg tot aan het Staatsblad [1]) vond.

Noord-Sumatra.

Anders dan in het verdrag van Londen hebben wij hier te maken met een territoriale begrenzing van werkingsomvang, welke deels geographisch (het Rijk Siak Sri Indrapoera) deels door een combinatie van een staatkundige bepaling (elke andere Inlandsche staat in Sumatra, welke van de Kroon der Nederlanden afhankelijk mocht worden) en een tijdsbepaling (hierna) wordt bereikt.

Deze begrenzing is geheel duidelijk: wij kunnen daaruit precies opmaken, met welk gedeelte van Sumatra wij hier te maken hebben.

Hoe is nu het handelspolitieke regime van dit gebied na deszelfs onderwerping aan het Nederlandsch gezag? Dit vindt zijn omschrijving in artikel II, hetwelk als volgt luidt:

[1]) Ned. Stbl. 1872 — 5, Ind. Stbl. 1872 — 94, Lagemans VI — 540.

Zijne Majesteit de Koning der Nederlanden verklaart, dat binnen het Rijk van Siak Sri Indrapoera en Onderhoorigheden, zooals het omschreven is in het contract op den 1sten Februari 1858 door het Nederlandsch-Indisch Bestuur met dat Rijk gesloten, de handel van Britsche onderdanen en de Britsche scheepvaart bij voortduring zullen genieten al de rechten en voordeelen, welke aldaar aan den handel van Nederlandsche onderdanen en aan de Nederlandsche scheepvaart verleend zijn of mochten worden, en dat, voorts, dezelfde gelijkstelling aan den handel van Britsche onderdanen en de Britsche scheepvaart zal verleend worden in elken anderen Inlandschen staat van het eiland Sumatra, welke hierna van de Kroon der Nederlanden afhankelijk mocht worden: behoudens altijd de verplichting der Britsche onderdanen, om zich te gedragen naar de wetten en regelingen van het Nederlandsch Bestuur.

Ook deze bepaling laat aan duidelijkheid niets te wenschen over: zij heeft betrekking op den handel van Britsche onderdanen en op de Britsche scheepvaart en zij bedingt voor beide de behandeling op voet van nationalen.

Met betrekking tot den handel is bedoelde bepaling op een lijn te stellen met die van het inmiddels buiten werking getreden handelsverdrag met Siam van 1925 [1]) en zij vormt als zoodanig een uitzondering op het stelsel van meestbegunstiging, hetwelk in de Nederlandsche handelsverdragen, vanaf het Londensch tractaat tot aan de nieuwste verdragen, een zelden verlaten regel vormt. De staatkundige structuur van Nederlandsch-Indië brengt intusschen mede, dat de hier voor een deel van Sumatra bedongen nationale behandeling, welke — dit zij terloops opgemerkt — in een niet eenzijdig opzegbaar verdrag is vastgelegd, zich practisch over geheel Nederlandsch-Indië moet uitstrekken. De meestbegunstigingsclausule in de overige Nederlandsche handelsverdragen heeft verder tot gevolg, dat die nationale behandeling eveneens aan andere vreemdelingen moet worden toegekend. Ernstige bezwaren heeft een en ander tot dusver niet opgeleverd.

Voor wat de in Noord-Sumatra aan de Britsche scheepvaart verleende nationale behandeling betreft, deze past geheel in het stelsel van de Nederlandsche scheepvaartpolitiek, zooals deze

[1]) Ned. Stbl. 1926 — 329, Ind. Stbl. 1926 — 489.

belichaamd is in het Internationaal Zeehavenstatuut van 1923 [1]). Dit punt levert derhalve geenerlei moeilijkheid op.

Artikel II van de overeenkomst betreffende Sumatra bevat geen bepaling nopens differentieele rechten. Weliswaar sluit de bedongen nationale behandeling van de Britsche scheepvaart differentieele vlagrechten uit — hetgeen overigens ook toen reeds niets te beteekenen had, aangezien zoodanige rechten bij de overeenkomst van 27 Maart 1851 [2]) op grond van de scheepvaartwet van 1850 [3]) waren uitgesloten. Doch differentieele rechten naar oorsprong worden in het verdrag niet verboden. Slechts de bepaling van artikel 6 van de tariefwet van 1865 maakte de heffing van zoodanige rechten in Noord-Sumatra onmogelijk, doch dit bleef — en is ook nu nog — een interne bepaling.

Dat een punt, hetwelk in 1833—'36 aanleiding tot zoovele moeilijkheden had gegeven en in het aan de Sumatra-overeenkomst evenwijdige, in hetzelfde jaar gesloten Goudkust-verdrag [4]) wél uitdrukkelijk was geregeld — daar worden nl. differentieele rechten naar den oorsprong der goederen met zoovele woorden uitgesloten — dat dit in het Sumatra-tractaat in het geheel niet wordt vermeld, mag op het eerste gezicht verwondering baren.

De wordingsgeschiedenis van artikel II leert intusschen, dat dit punt aanvankelijk wel degelijk onder oogen was gezien, maar dat het in den loop van de onderhandelingen geleidelijk uit de opeenvolgende ontwerpen is verdwenen. Nog in het verdrag van 8 September 1870 kwam een zeer verwaterde bepaling voor, welke voor Britsche onderdanen, Britsche schepen en goederen, door Britsche schepen in- of uitgevoerd, gelijkstelling met Nederlandsche en Nederlandsch-Indische onderdanen, schepen en goederen bedong. Dit was intusschen geen volledige gelijkstelling meer wat betreft den oorsprong der goederen.

Aan de Tweede Kamer wordt dit verdrag aangediend als „eene „schikking . . . . , in overeenstemming eensdeels met de in „Nederlandsch-Indië van kracht zijnde wettelijke bepalingen, en „anderdeels met de wenschelijkheid om het Nederlandsch gezag „op Sumatra verder naar behooren te bevestigen.

[1]) Ned. Stbl. 1928 — 78, Ind. Stbl. 1928 — 199.
[2]) Lagemans III — 256.
[3]) Ind. Stbl. 1850 — 42.
[4]) Ned. Stbl. 1872 — 17; Lagemans VI — 533.

„Ofschoon van Nederlandsche zijde", zeide de Memorie van Toelichting verder, „niet nagelaten is op de omstandigheid te „wijzen, dat de 2e alinea van artikel 6 der genoemde wet (Tarief- „wet van 1865) onmiskenbaar de bedoeling heeft, de heffing van „in- en uitvoerrechten in gedeelten van Nederlandsch-Indië, „waar vanwege het Nederlandsch-Indisch bestuur nog geen „rechten geheven worden, te doen geschieden naar het niet- „differentieel tarief, bleef toch de Britsche Regeering er waarde „aan hechten, dat het handelen, volgens de aangewezen bedoeling, „in het bewuste gedeelte van Nederlandsch-Indië, door meer „stellige bepalingen werd overgeschreven" [1]).

De Kamer had echter ernstige bezwaren tegen beweerde Engelsche pressie en het ontbreken van voldoende tegenprestaties, en het verdrag werd verworpen.

Daarop werden nieuwe onderhandelingen geopend, welke spoedig leidden tot overeenstemming aangaande het definitieve tractaat, van 2 November 1871. Dit is veel minder omvangrijk dan dat van 1870, artikel 2 geeft thans gelijkstelling aan den handel van Britsche onderdanen en de Britsche scheepvaart met den handel van Nederlandsche onderdanen en de Nederlandsche scheepvaart. Het woord „goederen" is daaruit geheel verdwenen.

De uiteindelijke afschaffing van de differentieele rechten is inmiddels door een liberale Regeering bij een liberale Tweede Kamer ingediend. Eene verzekering dienaangaande in eene afzonderlijke notawisseling wordt daarom thans niet meer noodig bevonden.

„Bij artikel 2 is slechts de rede", zegt de Memorie van Toelichting [2]), „van toekenning in een gewenschten vorm en *tot „zekere hoogte* van hetgeen thans reeds feitelijk den Britschen „handel in Siak en Onderhoorigheden ten deel valt".

Op uitdrukkelijke toekenning van nationale behandeling ten aanzien van toelating en vestiging is door de Britsche Regeering niet langer aangedrongen sedert haar „opnieuw in herinnering „gebracht is, dat de gelijkstelling in dit opzicht reeds in het Rijk „van Siak bestaat en zij bovendien bekend is geworden met de „verordening, aan de Kamer medegedeeld bij de Memorie van „Beantwoording op het Voorloopig Verslag over de Nederlandsch- „Indische begrooting van 1872, waarin, met betrekking tot de

[1]) Stukken 1870 — 71 Ond. 110.
[2]) Stukken 1871 — 72 Ond. 71 stuk 3.

„toelating en vestiging van vreemdelingen, het beginsel van vol-
„strekte gelijkstelling met Nederlanders voor Nederlandsch-Indië
„meer algemeen is aangenomen".

Bij den aanvang van de openbare beraadslagingen verklaart de Minister van Buitenlandsche Zaken [1]):

„Daarbij (bij het tractaat) werd door Engeland niets anders be-
„dongen, dan hetgeen in overeenstemming was, zoowel met het
„bestaande tractaat, als met onze eigene wetgeving en veror-
„deningen.

„De Indische Tarievenwet is van dit tractaat geheel onafhankelijk,
„evenals de verordening omtrent de toelating en vestiging van
„vreemdelingen in Nederlandsch-Indië".

Hier blijkt de bedoeling duidelijk: de Sumatra-moeilijkheden hadden hun oorsprong uitsluitend in klachten van Penangsche en Singaporeesche handelaren, niet van de Britsche nijverheid, gevonden en het tractaat was bedoeld als een tegemoetkoming aan die klachten; die betreffende de Oostkust waren geheel ongegrond gebleken, terwijl aan die betreffende de Westkust niet werd toegegeven; aan den vooravond van een ontwikkeling, welke aan duidelijkheid niets te wenschen overliet en die de Britsche Regeering geheel gerust moest stellen, is het voortdurend streven van de Nederlandsche Regeering, daarin krachtig gesteund door de Tweede Kamer, er op gericht geweest om zoo weinig mogelijk concessies vast te leggen in een verdrag, dat zoo weinig terugbood. Het Sumatra-tractaat, uit een reactie van overspannen gemoederen en kwaadsappige geruchten, in de tropen geboren, heeft deze — gelijk zoo vaak in de Indische geschiedenis — in het koele Noorden met weinig zeggende, doch geruststellende frasen afgedaan.

Slotbeschouwing.

Zoowel in 1818 als in 1868 was Nederland den onderhandelingen met Engeland tegemoet getreden in het groeiend verlangen om een grondslag te vinden, waarop voortaan alle misverstand en geschillen met betrekking tot Oost-Indië zouden kunnen worden vermeden. Deze opzet mislukte in 1824, hij gelukte in 1871.

Ligt de oorzaak van dit verschil in resultaat in de verdragen zelve? Was het Londensch tractaat zoo onvolmaakt? Was de Sumatra-overeenkomst zooveel beter geslaagd?

[1]) Handelingen 1871 — 72 blz. 633.

De vraag stellen is haar beantwoorden. Niet de teksten dragen schuld of hebben verdienste, doch wel de reëele verhoudingen. In het bijzonder treft in de jaren na 1824 de wanverhouding tusschen eenerzijds de door Nederland gevoerde scherpe handelspolitiek en gekoesterde wijde territoriale aspiraties, anderzijds de geringe macht, die deze staatkunde moest dragen. Het is niet overdreven te zeggen, dat die verhouding na 1871 allengs in derzelver tegendeel is omgekeerd. Veel heeft daartoe bijgedragen het vrijzinnig beleid, dat toentertijd de Indische staatkunde is gaan beheerschen. Niet minder echter de gestegen macht van Nederland en zijn groeiende activiteit in alle deelen van den archipel.

Zoo heeft een samenstel van oorzaken de Engelsche verdragen hun plaats in de Indische staatkundige actualiteit doen verliezen. Zij werden tot herinneringen aan een minder aangenaam verleden, en voor het heden hoogstens bakens, die vroeger gevaarlijke gebieden aanwezen, welke niemand meer wenschte te betreden.

Wie opnieuw in verlaten wateren wil gaan varen, moet de oude bakens vernieuwen. Wie lang verwaarloosde wegen van de handelspolitiek wenscht te bewandelen, dient de oude verdragsinterpretaties aan de nieuwe omstandigheden en ervaringen te toetsen en aan te passen.

Het complex van interpretaties, hetwelk de huidige materie tot op heden voor een goed deel beheerscht, houdt verband met feitelijke omstandigheden, die tot een lang vervlogen verleden behooren, het berust op verkeerde lezingen van verdrags- en andere bepalingen en het dankt zijn verwrongen bestaan aan de eertijds wankele machtsverhoudingen, welke eerst na jaren van inspanning en strijd hebben geleid tot het alomvattende en evenwichtige gezagsapparaat, waarover Nederlandsch-Indië thans beschikt.

Wanneer, gelijk in het voorgaande, die oude teksten in het licht van de huidige ervaringen opnieuw onder de loupe worden genomen, dan blijken deze uit een oogpunt van de tegenwoordige bepalingen en vrijheid van handelen van de partijen erg mee te vallen. Is dit verwonderlijk? Men vergete niet, dat ook de meest strikte toepassing van het volkenrecht aan de redelijkheid en het gezonde verstand een groote plaats pleegt in te ruimen, terwijl alleen al de omstandigheid, dat de jurisprudentie er steeds op uit is, de vrijheid, de zelfstandigheid en de souvereiniteit van verdragsluitende partijen zooveel mogelijk te eerbiedigen, gepaard

aan de diplomatieke voorzichtigheid, waarmede verdragsteksten worden opgesteld, in het volkenrecht meer nog dan in het burgerlijk of handelsrecht voor gevaarlijke en onvoorziene gevolgen van verbintenissen vrijwaart.

Welke is nu de huidige stand van zaken met betrekking tot de Engelsche verdragen? Met welke bepalingen of beperkingen hebben wij thans nog te maken? Welke zijn de rechten en verplichtingen, die de Nederlandsche handelspolitiek in Nederlandsch-Indië van die zijde begrenzen?

In het licht van het voorgaande is deze vraag gemakkelijk te beantwoorden.

In Noord-Sumatra is een territoriaal omschreven gebied, waarin de handel van Britsche onderdanen en de Britsche scheepvaart, doch niet de Britsche goederen, een niet eenzijdig opzegbaar recht op nationale behandeling genieten. Differentiatie naar onderdaanschap en vlag is derhalve uitgesloten. Differentiatie naar oorsprong is daarentegen volkomen vrij.

Hoewel de vraag zich tot dusver niet in de practijk heeft voorgedaan, is het niet ondenkbaar, dat de administratieve inrichting van Nederlandsch-Indië zich zou verzetten tegen een beperking tot Noord-Sumatra van de bedongen nationale behandeling — dat derhalve deze gelijkstelling met eigen onderdanen, die zich thans in feite tot geheel Nederlandsch-Indië uitstrekt, dit ook in de toekomst zal moeten blijven doen. Voorts leidt de in andere handelsverdragen overeengekomen meestbegunstiging ertoe, dat ook andere vreemde belangen den status van de Britsche onderdanen en de Britsche scheepvaart in Noord-Sumatra genieten.

Daargelaten echter, dat de recente ontwikkeling van de handelspolitiek vele mogelijkheden heeft geopend tot economische differentiatie, die de juridische gelijkheid intact houdt, waarborgen niet alle handelsverdragen een afdoende meestbegunstiging. In het bijzonder is dit het geval bij de meer moderne overeenkomsten, waarvan de minutieuze uitvoerigheid vaak omgekeerd evenredig is aan derzelver volledigheid. Zoo staat in het geheele handelsverdrag met Japan [1]) geen enkele bepaling, die aan den „handel" van de wederzijdsche onderdanen ook maar volledige meestbegunstiging verzekert.

[1]) Ned. Stbl. 1913 No. 389; Ind. Stbl. 1914 No. 1.

In de Nederlandsche bezittingen in Oost-Azië, voorzoover deze buiten Noord-Sumatra vallen — dat is het geheele overige deel van Nederlandsch-Indië — heeft de handel van de Britsche onderdanen een niet eenzijdig opzegbaar recht op meestbegunstiging. Dit is zelden meer en somtijds minder dan de meeste van onze overige, wél opzegbare, handelsverdragen aan vreemdelingen gunnen.

In de Nederlandsch-Indische havens ten slotte — eveneens met uitzondering van Noord-Sumatra — is differentiatie van invoerrechten ten behoeve van de Nederlandsche vlag en onderdanen aan zekere maxima gebonden. Ook hier blijft differentiatie naar den oorsprong der goederen geheel vrij, terwijl de beperking van vlagdiscriminatie geen reëele beteekenis heeft, zoolang deze — mede verboden als zij is door het Internationaal Zeehaven Statuut [1]) — een verouderd en ongebruikt wapen blijft in het arsenaal van de moderne, actieve handelspolitiek.

De Regeering echter, die zich tot dit arsenaal wil beperken en daarvan, zij het met vermijding van zekere weinig traditioneele nieuwigheden, ten volle gebruik wenscht te maken ter verzekering van Indië's zelfstandigheid en ter bevordering van een steeds nauwere economische samenwerking met het moederland, zal in een juiste interpretatie van de Engelsche verdragen weinig beletselen vinden, ook niet voor de meest daadkrachtige Rijkspolitiek.

Zij zal daarin, naar te verwachten valt, evenmin ernstigen tegenstand van Britsche zijde ondervinden. Engeland in ons n.l. zoowel in die staatkundige richting als in die interpretatie [2]) voorgegaan. Voorts hebben zich de gangbare opvattingen zoowel als de economische verhoudingen zoodanig gewijzigd, dat aan een actieve Indische handelspolitiek heden ten dage een geheel andere strekking moet worden toegekend dan zeventig jaar geleden. En ten slotte gaat van de reeds thans hier te lande van toegepassing zijnde handelspolitieke maatregelen een even krachtige, zoo niet krachtiger bescherming uit dan bij differentieele rechten het geval zou zijn.

Of Nederland nu gebruik dient te maken van alle de mogelijkheden, die in de Engelsche verdragen — en a fortiori in onze overige

[1]) Ned. Stbl. 1928 — 78, Ind. Stbl. 1928 — 199.

[2]) Ik laat hier bij gebrek aan materiaal buiten bespreking de vraag, hoe die interpretatie met betrekking tot de Maleische Staten geconstrueerd wordt.

handelsverdragen — schuilen, dit beweer ik allerminst. Wel echter, dat het te overwegen valt. Daarvoor bestaat te meer aanleiding wijl een ernstig onderzoek naar de mogelijkheid en de werking van differentieele rechten in Nederlandsch-Indië nog plaats moet vinden en mitsdien een gegrond oordeel over de wenschelijkheid van dezen belangrijken maatregel, die elders sedert jaren met succes wordt gehanteerd, vooralsnog niet bestaat. Gelijk ik in den aanvang dezer verhandeling stelde, was mijn huidig doel slechts, voor zoodanige — economische en staatkundige — overweging op volkenrechtelijk gebied vrij baan te maken. Ik zal mij reeds gelukkig achten hierin te zijn geslaagd.

ONTVANGEN BOEKEN EN TIJDSCHRIFTEN

1. DJÅWÅ, Tijdschrift van het Java Instituut.
   Inhoud: Een toornige Buddhistische Heiland, door J. L. Moens
   Radjĕgwĕsi, door R. A. Kern.
   Het Kadjoran-vraagstuk, door Dr. H. J. Graaf.
   en andere bijdragen en overzichten.

2. THE ASIATIC REVIEW. April 1940
   Inhoud: India's Military Contribution to the war, by Lieut. Col. Sir Frederic O'Connor.
   The Muslims of India, the war, and the Political Field, by A. Yusuf Ali.
   World-Wide Reaction to events in India, by Professor Basil Mathews.
   Afghanistan: The present position, by Brig. General Sir Percy Sykes.
   en andere bijdragen en overzichten.

3. Tijdschrift: Maatschappij Belangen. April 1940
   Inhoud: Rondom het rapport van de Staatscommissie inzake de financiering van de invaliditeits- en ouderdomsverzekering.
   Hoe krijgen wij werkeloozen weer in de bedrijven?
   Registratie van arbeiders (Rapport Commissie van Lidth de Jeude).
   en andere bijdragen en overzichten.

4. Tijdschrift: Locale Techniek. (Luchtbeschermingsnummer) Mei-Juni 1940
   Inhoud: Opmerkingen. Doorwerken; Luchtbescherming.
   Schuilplaatsen in verband met eventueele luchtaanvallen.
   en andere bijdragen en overzichten.

5. Tijdschrift: De Ingenieur in Nederlandsch-Indië. Juli 1940
   Inhoud: De Oost-Borneoweg, door Ir. A. J. J. Dorrenboom
   De toepassing van grondmechanica bij den wegenbouw in Nederland, door Prof. Ir. A. S. Keverling-Buisman.
   en andere bijdragen en overzichten.

6. Jaarverslagen: a. De Javasche Bank. Boekjaar 1939-1940
   b. Vereeniging tot verzorging van geestelijke invaliden (V. G. I.), 1939
   c. Departement Verkeer en Waterstaat. Afdeeling Electriciteitswezen, 1939
   d. 's Lands Steenkolenmijnen, 1939

KOLONIALE STUDIËN

INHOUD

Bladzijde

Neerland's tegenwoordige koloniale politiek, door Dr. J. W. Meyer Ranneft 473

Verslag van de lezing op 1 October 1940 voor de Bataviasche Volksuniversiteit, gehouden ter opening van het Werkjaar 1940/1941, „Over Nederlandsch-Indië in oorlog; in het bijzonder over het Indische burgerschap", door Mr. J. A. Jonkman, Voorzitter van den Volksraad 487

De verdeeling van delfstoffen over de aarde als factor in de wereldeconomie, door Dr. Ir. R. W. van Bemmelen. 497

De openstelling van Japan voor den wereldhandel en de rol van Von Siebold, door Dr. W. M. F. Mansvelt . . . 537

Boekbespreking: door Dr. I. J. Brugmans, „De Muze van Jan Companjie" van E. Du Perron. 550
door Mr. Dr. J. H. Heslinga, „Surinaamsch Staatsrecht", van Dr. Mr. J. A. E. Buiskool 554

Ontvangen boeken en tijdschriften 557

NEDERLAND'S TEGENWOORDIGE KOLONIALE POLITIEK

DOOR Dr. J. W. MEYER RANNEFT [1])

Economisch leven staat niet op zich zelf. Ook het economisch leven, de economische feiten en strevingen in Nederlandsch-Indië zullen slechts begrepen kunnen worden door ze te zien als onderdeel van een grooter geheel, door ze te stellen tegen den achtergrond van vroegere en van andere feiten. Dat zij daarom eerst gepoogd.

Meer dan driehonderd jaar is Nederlandsch-Indië nu met Nederland verbonden. Dat wijst op een stabiliteit in verhouding tusschen twee landen in verschillende werelddeelen, zooals slechts in zeer weinig gevallen kan worden geconstateerd. Inderdaad bleef in die drie eeuwen veel onveranderd; zoo het feit, dat het bestuur van het land door Nederlanders en in Nederlandschen geest geschiedde. „Rembrandt en Java", zoo drukte een cultuurhistoricus het eens uit, „zijn de tot het buitenland meest sprekende uitingen van den Nederlandschen geest". Voorts bleef door de eeuwen neen dit ééne feit gelijk, dat de Inlandsche bevolking van Nederlandsch-Indië haar eigen leven leefde. Wie onvriendelijk is, verklaart dat

[1]) Enkele dagen vóór den vijandelijken inval in Nederland zond dr. Meyer Ranneft mij den tekst van dit artikel, dat bestemd was om in het tijdschrift „The round table" te worden opgenomen. Hoewel met de toezending slechts persoonlijke kennisneming was beoogd, heb ik gemeend het stuk aan de redactie van „Koloniale Studiën" te mogen aanbieden. De redactie plaatst het volgaarne met gevoelens van eerbied voor den schrijver, wiens gezaghebbend woord, dat zoo dikwijls in Indië — ook in dit tijdschrift — heeft geklonken, tot Nederland's herrijzenis niet meer zal worden vernomen.

I. J. B.

uit gebrek aan belangstelling, en wie Nederland wèl goed gezind is, kan het verklaren uit het doorwerken van den geest van verdraagzaamheid, welke reeds vierhonderd jaar geleden een Erasmus voortbracht. Hoe dit echter zij, zeker is, dat de inheemsche bevolking van Nederlandsch-Indië ondanks alle veranderingen en ontwikkeling, die ook zij doorleefde, den trek bewaarde, dat zij inderdaad een eigen leven leefde. Ten slotte is een kenmerkende trek van het Koninkrijk, dat het den vrede wenscht en vond. Java, het meer dan 40.000.000 inwoners tellende zwaartepunt van het Nederlandsche koloniale rijk, is een van de zeer weinige deelen der wereld, dat sinds meer dan honderd jaar achtereen geen oorlog kende. De overige eilanden kenden dien toestand van het oogenblik, dat het Nederlandsch gezag er gevestigd werd.

Dit alles zegt niet, dat er driehonderd jaar niets veranderde. Integendeel, het zegt den denkenden lezer juist, dat in dit Nederlandsche koloniale rijk voortdurend gearbeid en voortdurend hervormd werd. Alleen daardoor toch kon worden bereikt, dat het zonder catastrophes de veranderingen door kon maken, welke de wereld onderging. Zeker geldt dat voor de laatste 125 jaar, sinds de teruggave van de kolonie door de Engelschen, die haar in den Napoleontischen tijd eenige jaren hebben bezet, een bezetting die, achteraf gezien, meer de beteekenis had van een verfrisschend stortbad dan van een ramp.

De veranderingen, welke Indië sindsdien doorleefde, waren ingrijpend. Op het tijdperk van het cultuurstelsel (van 1830 tot 1870) volgde dat van de opkomst van vrij bedrijf van Westersche ondernemers (van 1870 tot 1900). Daarna volgde in de twintigste eeuw een periode van snelle ontwikkeling, zoowel van onpersoonlijk Westersch grootbedrijf als van intensieve Overheidszorg voor de bevolking (van 1900 tot 1930). Sinds 1930 leeft Indië in de crisis.

Deze veranderingen, deze indeeling in tijdperken worden meer sprekend als men ze ziet tegen den achtergrond van — en in verband met — de politieke en economische geschiedenis der wereld. Die toont tijdperken, waarvan de indeeling eenigszins anders valt, maar waarvan dat wat in Indië geschiedt steeds een weerslag is; een weerslag, die steeds één of meer decennia later inzet. Wat de wereld toont na de Napoleontische verwarring en vernieuwing, dat is eerst het tijdperk van de restauratie, waarin bestaand gezag verstevigd wordt en tevens een geheel nieuw productie-stelsel wordt doorgezet. Het is een nieuw tijdperk voor den wereldhandel,

die anders in opzet en ook in omvang dan die van voor 1800, toch slechts een fractie is van den tegenwoordigen. Het is het tijdperk van Engeland's voorsprong in industrie, kolen, scheepvaart, koloniaal bezit. Nederland neemt een eigen weg, dien van het cultuurstelsel. Indië wordt van een handels- tot een plantagekolonie, er ontstaat symbiose tusschen twee agrarische gebieden verbonden door handel.

Na 1848 groeit in Europa de periode van den wereldvrijhandel, van de liberale gedachte; een hoogtepunt is het Engelsch-Fransch traktaat van 1860. Voor Indië manifesteert zich de nieuwe periode in de agrarische wet van 1870 en de tariefwet van 1873. Een nieuw tijdperk breekt voor Indië aan: dat van persoonlijke ondernemingen met den z.g. vrijen arbeid. Het doet de cijfers van den handel niet sterk stijgen, verandert wel het karakter van het land.

In Europa en de rest van de wereld mondt de periode van den vrijhandel betrekkelijk spoedig in een andere. Economische bloei brengt bloei van het grootbedrijf, maar ook meer macht der arbeiders, meer staatsingrijpen, naar binnen in sociale wetgeving, maar ook naar buiten in bescherming, in nieuwe vormen van imperialisme en mercantilisme. Afrika wordt verdeeld, Frankrijk nestelt zich in Indo-China. Amerika en Japan doen mee in de wereld en als deze periode gaat samenvallen met een economischen bloei, met de stijgende lijn van een z.g. lange golf, zijn er de oorlogen in China, de Spaansche koloniën, Transvaal, Mandsjoerije; ten slotte komt die van 1914.

Het is deze periode, die zich in Indië spiegelt op een geheel eigen wijze. Zij brengt drie groote wijzigingen:

1e een geheel vernieuwd, vergroot Westersch productieapparaat, met onpersoonlijk grootbedrijf;

2e bevestiging van gezag over den ganschen archipel;

3e veel staatsbemoeienis, ook z.g. ethische politiek.

Het is een geluk voor Indië en voor Nederland, dat in Nederland energiek kapitaal klaarstaat en een Regeering, die begrijpt, en dat in Indië op dit punt tusschen twee eeuwen een man staat van formaat: Joannes Benedictus van Heutsz. Een geluk, omdat juist dat geheel veranderd buitenland, omdat die geheel veranderde wereld andere eischen stelt, andere zorg noodig maakt.

Indië voldoet aan die eischen. Vooreerst *economisch*. Het grootbedrijf brengt producten voort in zeer groote mate. De scherpziende critische Duitscher Helfferich noemt in zijn boek „Die

Niederländisch-Indischen Kulturbanken" de organisatie van ons koloniaal grootbedrijf een voorbeeld voor de wereld. De daadwerkelijke bezetting der buitengewesten, (die komt in plaats van de daar in vorige perioden neergezette wapenborden) is geen weelde in een wereld, die — zij het op andere wijze dan thans — koloniaal bezit zoekt. De zorg voor de bevolking past in de sociale zorg, die overal in de wereld voor de arbeiders geschiedt en als elementaire eisch van billijkheid wordt gevoeld.

Men kan voor Indië deze periode van 1900 tot 1930 ondanks den wereldoorlog zien als één geheel van groei. Er zijn, naar twee zorgvuldige analyses van de vele beschikbare cijfers achteraf leeren, eenige duidelijke toppen van welvaart, n.l. in 1908, in 1914, 1920 en 1929, doch elke top ligt hooger dan de vorige en de algemeene lijn van ontwikkeling vertoont ondanks den wereldoorlog een verrassend regelmatige stijging. Kenmerkend is van deze economische ontwikkeling vooral die van de Westersch koloniale productie; de buitenlandsche handel van Nederlandsch-Indië stijgt als gevolg daarvan in deze dertig jaren viermaal zoo snel als de toch juist in die periode in zeer sterke mate toenemende wereldhandel.

Staatkundig wordt Indië in dien tijd voortdurend hervormd. Het kenmerkende daarvan is, dat ook hier, in groote lijn gezien, een betrekkelijk regelmatige evolutie plaats vond, waarvan in 1918 de stichting van het vertegenwoordigend lichaam, de Volksraad, vooral door toedoen van den toenmaligen Landvoogd, Graaf van Limburg Stirum, misschien het meest markante punt is. Over het algemeen kan de bestuursontwikkeling van Nederlandsch-Indië omschreven worden in woorden, gebruikt door „a keen and very critical American observer", den zeer links-denkenden Professor Rupert Emerson [1]: „To a considerably greater extent than the British," aldus deze beoordeelaar, „the Dutch are in fact planners and theorists in the colonial sphere", maar daartegenover staat, dat zij „can be congratulated on their readiness to recognize the diversity and to act accordingly, all the more since such action normally means that local folkways and traditions are taken into account and preserved against the onrush of westernizing improvements". „Their great genius and inventiveness" in dit opzicht heeft geleid tot „a bewildering variety of forms and manifestations". Het spreekt

[1] Prof. Rupert Emerson, „Malaysia", a study in direct and indirect rule, New York, Mac Millan, 1937, pag. 410 e.v.

vanzelf, dat deze groote verscheidenheid voor de zeer verschillende Inlandsche bevolkingsgroepen van den archipel beter begrijpelijk is dan voor vele Westersche bezoekers van Indië.

Sociaal is het merkwaardig resultaat van den ontwikkelingsgang in de eerste decennia der 20e eeuw, dat het aantal Nederlanders (waarbij volgens Nederlandsche traditie de Indo-Europeanen zijn inbegrepen) en andere Westerlingen en dat ook het aantal Nederlandsche ondernemingen, Nederlandsche huizen: kortom dat het Nederlandsch karakter van Indië niet minder werd, doch sterker. Voor ieder, die eenigszins historisch denkt, blijkt uit dezen gang van zaken de overigens reeds 50 jaar geleden door Seeley aangetoonde, volstrekte onjuistheid van de Physiocratische uitspraak, dat koloniën zijn als een vrucht van een boom, die afvalt als zij rijpt. In het geheele beeld van deze recente ontwikkeling van Indië als deel van het Koninkrijk der Nederlanden is opvallend, dat zij eigenlijk gedragen en gestuwd is door het geheele Nederlandsche volk. Degenen, die na 1900 de nieuwe politiek doorzetten, waren zoowel mannen van de linker- als van de rechterzijde (Van Deventer, Fock, Idenburg, Cremer). Terwijl energieke mannen uit het bedrijfsleven een bloeiend economisch leven schiepen, bouwden geleerden van wereldnaam als Snouck Hurgronje en Van Vollenhoven niet alleen hun wetenschappen op, doch bevestigden zij daarmede tevens de echt Nederlandsch gevoelde beginselen om den godsdienst en het recht der bevolking te beschouwen als grootheden met eigen leven en eigen groei. Ten slotte heeft het feit, dat conservatieve en hervormingsgezinde Landvoogden elkaar als het ware bijna regelmatig afwisselden, de groote ontwikkelingslijn van Nederlandsch-Indië natuurlijk wel beïnvloed, doch niet gebogen. Die lijn liep gestadig omhoog.

* * *

Ziehier de ontwikkelingsgang tot 1930. Deze is, behalve in de uitermate omvangrijke, maar weinig overzichtelijke Nederlandsche literatuur, herhaaldelijk, ook in het Fransch of het Engelsch, beschreven in een aantal werken, waarvan naast het voortreffelijke, op last der Nederlandsche Regeering geschreven werk van De Kat Angelino [1]), het met fijne intelligentie, diep begrip en plaatselijke

[1]) Dr. A. D. A. De Kat Angelino, „Colonial Policy", The Hague 1931.

kennis geschreven boek van J. S. Furnivall [1]) (van de Burmese Civil Service) het laatste en misschien het beste is.

Hoe echter is nu de ontwikkeling sinds de zeer moeilijke jaren, waarin de wereld sinds 1929 verkeert? [2])

En het spreekt vanzelf, dat de stormen en spanningen, die na 1930 over de wereld waarden, ook Indië niet onberoerd lieten. Misschien zijn van deze wereldverschijnselen als de voornaamste te beschouwen, *ten eerste* de wanverhouding tusschen de ontwikkeling van de techniek en die der menschelijke verhoudingen en *ten tweede* de daarmee nauw samenhangende veranderingen in de geesten der menschen en hun verhouding tot de overheid en andere volken.

De nieuwe techniek eischt massaal bedrijf, zij eischt bovendien een telkens ingrijpen, ja een domineeren van den staat. Zij beïnvloedt daarnaast het contact en de verhouding van Staat en individu en o.a. de werking van het parlementair stelsel. Ten slotte heeft de techniek de wereld klein gemaakt, zooals men dat vaak uitdrukt; „er blijft", zoo schreef de Fransche romanschrijver Paul Morand, „rien que le monde". Dat accentueert het rassenvraagstuk; de instincten der massa zijn nu eenmaal niet gericht op het aanvaarden van een sentimenteele broederschap van verschillende volken en rassen.

De groote vraag van het nieuwe tijdvak is, hoe de verschillende staten de nieuwe verhoudingen zullen beheerschen.

De totalitaire staten hebben daarvoor een oplossing, die rondweg op den voorgrond stelt, dat de tot dien staat behoorenden „recht" hebben op het overheerschen van andere volken, die binnen hun „Lebensraum" vallen. [3]) Dat, wat wel eens de voorsprong der dictators is genoemd, komt er op neer, dat zij in de aanpassing van het individu aan den met moderne techniek werkenden staat verder gingen dan de andere staten. De zoojuist genoemde „overheersching" van andere volken in hun Lebensraum past in die houding.

Alle tegenwoordige niet-totalitaire koloniale mogendheden zijn bezig op andere grondslagen te streven naar de twee genoemde

[1]) J. S. Furnivall, „Netherlands India, a study of plural economy", Cambridge, University Press, 193.

[2]) Furnivall rept daarvan wel, doch laat als eerlijk man en als wetenschappelijk man den hem minder bekenden ontwikkelingsgang der laatste jaren buiten beschouwing.

[3]) Vgl. b.v. Dr. Günther Hecht: „Kolonialfrage und Rassengedanke", Schriftenreihe des Rassenpolitischen Amtes der N.S.D.A.P. no. 16.

vraagstukken: dat van de techniek en dat van de verhouding der rassen. Die verschillende democratische mogendheden doen dat elk naar eigen geaardheid, overal vastbesloten om eigen idealen en moeizaam verworven beschavingsuitkomst hoog te houden.

In dit licht dient bezien te worden wat in Nederlandsch-Indië in de laatste tien jaren is geschied en werd gepoogd. Ook in Nederlandsch-Indië toch was en is men zich bewust van den ernst van den tijd, ja, men voelde dien misschien nog eerder dan in het moederland.

Economisch was Indië's situatie deze, dat het land door de economische crisis van 1929 uitermate zwaar werd getroffen. Indië had economisch drie sprekende kenmerken. Het is grondstoffenland en debiteurenland en het behield tot 1936 den gouden standaard. In al die drie hoedanigheden werd het nog extra geraakt, behalve dus door hetgeen de crisis op zichzelf bracht. Dat veroorzaakte in het gansche land meer leed en moeilijkheid dan vrijwel overal elders ter wereld. Niettemin werd Indië door een rustig vastbesloten bestuur zoo door de crisis heen gevoerd, dat catastrophes uitbleven, terwijl het geheele productieapparaat gezond en intact bleef, ja zelfs groeide.

De economische toestand der bevolking kan de vergelijking met elk ander tropisch land glansrijk doorstaan. Men dient bij het uitspreken van een oordeel daarover altijd scherp uiteen te houden, dat Nederlandsch-Indië, wat de bevolkingsdichtheid betreft, uit twee (of drie) scherp te onderscheiden deelen bestaat. Aan de eene zijde staat het dichtbevolkte Java met zijn millioenen-bevolking; aan de andere zijde de overige eilanden. Redelijke vergelijking met andere landen kan alleen geschieden door dit voorop te stellen; Java, waar de Overheid voortdurend staat tegenover fantastische bevolkingstoename en dus tegenover het vraagstuk der overbevolking in zijn scherpsten vorm, is te vergelijken met deelen van Indo-China en Britsch-Indië, of, zoo men wil, met China. Landen als de Straits en de Philippijnen echter mogen niet met Java worden vergeleken, wel met Sumatra, Celebes en Borneo. Welnu, dergelijke, redelijke vergelijking toont, dat ondanks de slagen der crisis de welvaart van Nederlandsch-Indië verrassend bevredigend bleef. Voor een deel is dat te danken aan den actieven medischen dienst, die schitterende resultaten behaalde bij de bestrijding van besmettelijke tropische ziekten (o.a. in den vorm van het pestserum van Dr. Otten). In de laatste jaren werden extra-zorgen aan de

studie van de waarde van het voedsel besteed, een vraagstuk, dat, zooals bekend, verre perspectieven biedt.

Wat betreft de zooeven vermelde instandhouding en verbetering van het productie-apparaat, deze geschiedde niet zonder diepgaande veranderingen. Zoo is thans niet meer de suiker Indië's eerste uitvoerproduct, doch de aardolie en zoodanige omzetting is niet de eenige. Deze veranderingen waren geen gevolg van het feit dat de Nederlandsch-Indische productie-methoden achterbleven of te kort schoten. Integendeel; de zaak is juist dat groote landen als b.v. Amerika en Britsch-Indië de voortreffelijke Nederlandsch-Indische suiker buiten hun grenzen houden om de Cubaansche en Britsch-Indische suikerindustrie te beschermen.

Inmiddels toont op dit oogenblik het gansche economische leven wederom volle activiteit. Over het algemeen heeft ook de crisis niet zoozeer de productie en den arbeid belemmerd, doch vooral de prijzen gedrukt; de totale hoeveelheid goederen, welke Indië aan de wereld leverde, verminderde slechts weinig. Sinds 1936 echter is niet alleen de hoeveelheid, maar ook de met indexcijfers omgerekende waarde van het Nederlandsch-Indisch uitvoerproduct hooger dan zelfs in de topjaren 1929 en 1930. Zulks beteekent natuurlijk, dat ook in vergelijking met de cijfers van den wereldhandel die van Nederlandsch-Indië na een dieperen val een stijging toonen, die ver uitgaat boven het gemiddelde van de wereld.

Kenmerkend is, dat in de crisisjaren naast het Westersch grootbedrijf, ook productie opkwam in kleinbedrijf door in Indië wonende Nederlanders en inheemschen. Van den export leveren de door Inlanders geteelde landbouwproducten in verschillende gevallen (rubber, thee, koffie, kapok) eenige tientallen procenten (soms meer den de helft) van den totalen uitvoer.

Zooals overal elders ter wereld zijn directe of indirecte staatsbemoeienis en staatshulp meer noodig dan in eenige andere periode en zij worden in Indië dan ook verleend naar alle zijden. De succesvolle restricties (thee, rubber, tin), waarbij Nederlandsch-Indië van nature geneigd is tot het naar verhouding laag houden der prijzen, vormen één uit vele voorbeelden. Een ander ligt in de transmigratie : het bevolken van andere eilanden door emigratie van de overvloedige bevolking van Java wordt sinds eenige jaren met kracht en succes uitgevoerd; het is een gelukkige — en geen toevallige — omstandigheid, dat daarbij een kostbare ervaring van vroegere jarenlange proefnemingen kan worden benut.

Een der belangrijkste trekken van moderne koloniale expansie is, dat — ten spijt van uit Amerika gegeven becijferingen [1]), dat koloniën niet rendeeren (do not pay) uit het oogpunt van den zakenman — ook arme landen bereid en in staat blijken om met groote bedragen en de modernste techniek pogingen te wagen tot ontginning en koloniseering van weinig ontwikkeld gebied. Zoo doet Italië in Abessinië en Tripolis; zoo zegt Duitschland te willen doen en zoo heeft Japan een zeer duidelijke neiging tot wat het zelf noemt „cooperation" in de openlegging der schaarsch bevolkte eilanden in de Nanyo. Reeds stichtte Japan Japansche volksplantingen op de mandaateilanden en in het district Davao van de Philippijnen.

Uit het hierboven geleverde betoog blijkt, dat Nederland in Indië geen hulp noodig heeft en zeker geen penetratie. Nederland ziet het probleem ten volle voor zich; het is, hoe ten eerste de overvloedige bevolking van Java, ten tweede de aanwezige, zij het dan moeilijk te ontginnen, mogelijkheden der andere eilanden en ten derde het in Nederland aanwezige overvloedige kapitaal en de daarbij passende ondernemersgeest tot goede samenwerking en goed resultaat kunnen worden gebracht. Nederland is in volle activiteit bezig dit probleem op te lossen.

Zulks beduidt allerminst dat Nederland daarbij de medewerking van andere landen zou willen uitsluiten. Integendeel, er is en blijft in Indië plaats voor velen. Doch het spreekt vanzelf, dat ook in dit opzicht, ook voor wat betreft de economische verhouding met het buitenland, de veranderde tijd zich uit. Sinds 1870 kent Indië de open deur, doch het is duidelijk, dat de doeleinden welke men daarmee nastreeft, n.l. de ontwikkeling van het land en de gelijke mogelijkheden voor verschillende landen, op dit moment andere dingen behoeven dan vroeger. Vandaar ook op dit gebied een noodzakelijk geworden staatsingrijpen, dat allerlei onderhandelingen o.a. met Japan noodig maakte, doch waarbij het oude doel voorop blijft staan: dat in een zich ontwikkelend Indië plaats is voor medewerking van kapitaal uit verschillende landen tegelijk. Ten slotte spreekt vanzelf, dat de nood van den tijd Nederland en Indië dwong tot een nauwer samengaan op economisch gebied. Dat kon wel niet op een schaal als voor het Britsch imperium te Ottawa werd bereikt,

[1]) Grover Clark in zijn tamelijk naïeve verzamelboeken, „A Place in the Sun" en „The Balance Sheet of Imperialism".

of als voor Fransche en Japansche koloniën natuurlijk wordt geacht, doch niettemin werd eenig resultaat bereikt.

Staatkundig en sociaal brachten de crisisjaren Indië duidelijke consolidatie. Sleutel tot begrip van het Nederlandsch koloniaal systeem ligt in besef van twee feiten. Ten eerste van het feit, dat meer dan in Engelsche of Fransche Aziatische koloniën in Nederlandsch-Indië een Europeesche maatschappij aanwezig is, die Indië als haar vaderland beschouwt. Ten tweede van het feit, dat de verschillende groepen in Indië met elkaar en naast elkaar in vrede en vriendschap leven zonder sentimentaliteit, maar ook zonder haat en op een wijze, die men slechts zelden elders vindt. Kenmerkend gevolg van deze sociale structuur is, dat in alle organisaties — zoowel dus in bedrijven als b.v. bij het leger — een constructie bestaat met een naar verhouding kleine leidersgroep (van verschillend ras) en arbeid, die niet anders betaald kan worden dan op tropisch koloniaal loonpeil. Zulks doet niet af aan de stabiliteit der maatschappij. Natuurlijk is onder de bevolking wel nationalisme, dat zich voor een deel tegen Nederland keert, en ook was er, vooral vroeger, bij kleine groepen in Nederland wel neiging om uit naam van wat men democratie achtte, te streven naar een practisch prijsgeven van Indië. Natuurlijk is er bovendien wel eens pan-aziatisch streven of propaganda voor communisme. Doch daartegenover staat, behalve de politiek onverschillige tevredenheid der overgroote massa, het feit, dat de uit Nederlanders en Inheemschen bestaande gemengde groep, die boven de massa staat, in groote meerderheid de bestaande orde gaarne aanvaardt en als heilzaam erkent. Daarin is begrepen de belangrijke Inlandsche groep, „which attained a proper mental balance and realize that their interests are bound up with the interests of the Dutch government". Deze woorden vormen een doelbewuste en gemotiveerde uitbreiding van een uitspraak, welke de deskundige Engelsche schrijver Hesketh Bell [1]) gaf over den Inlandschen Civil Service in the Dutch East Indies. Het tot nog toe volkomen succesvolle en eerlijke streven der Regeering is om, rekening houdend met de zeer uiteenloopende behoeften, wenschen en geaardheid der groepen, de maatschappij, zooals zij is — dus in haar gemengden vorm — vooruit te brengen. Handhaving van het Nederlandsch gezag is daarbij uiteraard eerste voorwaarde en noodzaak, doch kenmerken

[1]) Sir Hesketh Bell G.C.M.G., „Foreign Colonial Administration in the Far East", London Herald 1928, blz. 48.

daarbij zijn redelijkheid, zorgzaamheid en bereidheid tot overlaten. Op den bodem ligt steeds de erkenning van de zeer diepe verschillen, welke verschillende volken toonen. Dat vormt bij elkaar een verhouding tusschen de rassen, die even ver af staat van tegennatuurlijke excessen van verkeerd begrepen democratie als van de behandeling van andere rassen door de totalitaire machten.

Een en ander uitte zich duidelijk bij de staatkunde, welke in de crisisjaren in Nederlandsch-Indië werd gevolgd. Wat de economische verhoudingen betreft is naast al het reeds vermelde kenmerkend, dat bij al deze diepgaande economische veranderingen onverzwakt het agrarisch beginsel gehandhaafd bleef, dat terecht vanouds de bewondering van elken kolonialen deskundige verwierf. Het is, dat het hoofdmiddel van bestaan, de grond, in handen blijft van de bevolking. Natuurlijk eischt ook hier de tijd wel nieuwe maatregelen en in verschillend opzicht ook meer ingrijpen en meer hulp dan waarmee vroeger kon worden volstaan. Ook is mogelijk, dat recht op grond gegeven wordt aan Indische Nederlanders, juist omdat in Indië zich een groep Nederlanders (vooral Indo-Europeanen) vormde, die daar geboren is en er sterven zal. Zulks echter zal geen afwijking zijn van het goede en oude beginsel, doch slechts een ontwikkeling daarvan.

Op verschillende punten van bestuur deed de crisis uiteraard moeilijkheden rijzen, welke nochtans konden worden overwonnen door een zich scherp rekenschap geven van de feiten en een hernieuwde doelstelling. In het algemeen was het natuurlijk moeilijk om een overheidstaak, die gebaseerd was op een zeer snellen groei van middelen, uit te voeren toen bleek, dat een nieuwe periode een gansch andere verhouding bracht tusschen middelen en noodzakelijke uitgaven.

Een voorbeeld vormt het onderwijs. Vanouds heeft het door de Nederlanders in Indië gegeven onderwijs bij ernstige beoordeelaars een goeden naam. Zooals een gemengde Engelsch-Amerikaansche commissie van deskundigen onlangs constateerde [1]): „The Dutch are sympathetic and cooperative with the native population to a much greater degree than other colonial powers", wat dan tengevolge heeft dat „Dutch thoroughness and patience have been infused with keen intelligence in the planning and execution of the school-

[1]) Edwin R. Embree, Margaret S. Simon en W. Bryant Mumford : „Island India goes to school". Julius Rosenwald fund, University of Chicago Press 1934 blz. 93.

system of this great island empire". Toen tijdens de groote crisis bleek, dat de maatschappij, waarvoor dit onderwijs ten slotte dienen moet, anders was dan men oorspronkelijk had gedacht, was de groote opgave om te zorgen, dat het onderwijssysteem werd gewijzigd. Deze moeilijke taak is tot stand gebracht op een wijze, welke in het bovenvermelde citaat van onpartijdige derden is beschreven.

Voor het eigenlijke bestuur waren de moeilijkheden en de oplossing gelijksoortig. Telkens bleek, dat datgene, wat vroeger wel eens als normaal en natuurlijk was beschouwd, in de nieuwe verhoudingen onmogelijk was. Niettemin moest worden voortgegaan. Voor het plaatselijk bestuur kwam een hervorming tot stand, die ten doel heeft om zonder dat het staatsgezag verzwakt, plaatselijk zooveel mogelijk gelegenheid te geven tot medewerking aan de publieke zaak. Van groot belang is de vorming van groote provincies, waardoor Indië voortaan zal bestaan uit zes groote eenheden, waarbinnen dan in allerlei gevarieerde vormen met medezeggenschap der ingezetenen wordt bestuurd. Van zeer groot belang is ook de doorzetting van het beginsel, dat plaatselijke overheden allereerst voor eigen middelen hebben te zorgen. Dat belet, dat de activiteit der plaatselijke overheden zich vooral uit in activiteit in vragen om hulp.

Voor wat betreft het centrum bevestigde zich vóór alles het besef, dat de Volksraad wel een gezond vertegenwoordigend lichaam kan zijn, doch geen parlement als het Engelsche of het Nederlandsche. Ook in dit opzicht spraken niet alleen de eigen eischen van het land, doch ook het voorbeeld elders in de wereld; de ontwikkeling van het parlement toont overal op de wereld een gang in andere richting dan waarvan men vroeger droomde. Zulks doet echter niets af aan het feit, dat op twee punten de Volksraad drager is van twee essentieele kenmerken van democratisch bestuur: hij brengt en waarborgt ten eerste openbaarheid en ten tweede „government by discussion". Beiden zijn van verre strekking.

Evenals in de economische politiek blijft ook op sociaal en politiek gebied ondanks al deze verandering één uitermate belangrijk beginsel gehandhaafd. Het is dit, dat elke groep der bevolking zooveel mogelijk gelaten wordt onder het eigen recht. Natuurlijk groeit het terrein, waarop de verschillende groepen elkaar ontmoeten, natuurlijk groeit ook het recht der groepen zelf. Dat alles brengt voortdurende verandering mee. Ook hier echter geldt, dat

die verandering slechts ontwikkeling beduidt van terecht gehandhaafde, voortreffelijke beginselen en geen afwijking daarvan.

Een der grootste veranderingen, welke zich in de laatste jaren voltrok en voltrekt is, dat thans na jarenlange aarzeling en na noodkreten uit Indië, Nederland met groote kracht werkt aan de defensie van Indië. De moeilijke werking der parlementaire machine, hoewel lang niet zoo bedenkelijk als die welke Frankrijk en België verlamden, is hier een rem geweest, doch het schijnt, dat de bezwaren thans overwonnen zijn.

* * *

In het indrukwekkende standaardwerk, dat Lord Hailey [1]) zoo juist over Afrika beëindigde, geeft hij enkele voortreffelijke bladzijden over de beginselen van koloniale politiek van verschillende mogendheden, een beschouwing, welker waarde ver uitgaat buiten Afrika. Het nut van een dergelijk overzicht ligt daarin, dat het waarschuwt tegen een beoordeeling van andere koloniën naar de maatstaven, die in het eigen land worden aangelegd. Een Franschman, die als doel van koloniale politiek niet anders zien kan dan het verbreiden van Fransche cultuur, zal uiteraard weinig begrip kunnen hebben van b.v. de Engelsche koloniale politiek, zooals die in den stijl en in de organisatie van het British Empire past. Een Engelsche beoordeelaar, gewend aan de Britsche verhoudingen en opvattingen, zal vreemd staan tegenover de koloniale daden en idealen van Franschen, Amerikanen en Portugeezen, om van die der Japanners te zwijgen. Zoo zou ook een Nederlander, zonder gevoel voor de idealen van een Fransche koloniale politiek, schrijvende over een Fransche kolonie, waarschijnlijk tot een veel scherper oordeel komen dan Prof. Bousquet in zijn boekje over Nederlandsch-Indië. In het algemeen is het daarom gewenscht om, bij het oordeel over de koloniale politiek van het eene land of van het andere, zich rekenschap te geven van de grondslagen en beginselen, welke bewust of onbewust de opvattingen van dat land beheerschen.

Doet men dat ten opzichte van Nederlandsch-Indië, dan blijkt het allereerst geen toeval, dat die gemengde maatschappij ontstond en groeide in een land onder gezag van Nederland, zelf gelegen in een middelpunt van Europa en vanouds zich onderscheidend door twee zeer duidelijke kenmerken: economische activiteit en politieke

[1]) Lord Hailey: „An African Survey", 1938, b.v. blz. 1640.

verdraagzaamheid. En verdere objectieve analyse van het karakter van het Nederlandsch koloniaal bewind zal voeren tot de conclusie, dat dit bewind sinds decennia gevoerd wordt op een basis, die overeenkomst vertoont met wat Lord Lugard in zijn klassiek werk [1]) als dual mandate karakteriseerde. Een doelstelling, welke elk verwijt van farizeïsme kan uitsluiten, omdat er bij vooropstaat, dat de band tusschen kolonie en moederland voordeel brengt, ook voor het moederland, doch die eveneens vooropstelt, dat de kolonie ontwikkeld wordt èn ten bate van zichzelf èn ten bate der wereldhuishouding. Kenmerkend voor Nederlandsch-Indië echter is daarbij, — dit zij met opzet herhaald — dat deze vooruitgang van het land nooit eenzijdig kan bedoelen alleen den vooruitgang der inheemsche bevolking, doch dien van een gansche sterk gemengde maatschappij van personen van allerlei ras.

[1]) Lord Lugard, „The dual mandate in British Tropical Africa", Blackwood and Sons, Edinburgh London. 1922, b.v. pag.617.
Zie ook „The Colonial Problem", a report by a study group of members of the Royal Institute of International Affairs, Oxford University Press, 1937, b.v. pag. 109 e.v.

VERSLAG VAN DE LEZING OP 1 OCTOBER 1940 VOOR DE BATAVIASCHE VOLKSUNIVERSITEIT GEHOUDEN, TER OPENING VAN HET WERKJAAR 1940—1941

over „Nederlandsch-Indie in Oorlog" (in het bijzonder over het Indisch burgerschap).

DOOR Mr. J. A. JONKMAN,
VOORZITTER VAN DEN VOLKSRAAD.

Na den voorzitter van het bestuur der volksuniversiteit voor diens woord van welkom en het bestuur voor de uitnoodiging als spreker op te treden te hebben bedankt, stelt spreker voorop, dat zijn onderwerp: „Nederlandsch-Indië in oorlog" sinds den noodlottigen slag om Nederland — van 10 — 15 Mei j.l. — ons allen vóór alles en bijna voortdurend geheel vervult.

Vreemd geweld heeft toen ons Koninkrijk in den tweeden wereldoorlog meegesleurd en Duitschland heeft zoodoende een der zwaarste internationale misdaden begaan, welke de wereldgeschiedenis kent, daarmede bovendien het persoonlijk geluk van millioenen Nederlandsche onderdanen verwoestend.

Spreker wil dit onderwerp behandelen als Indisch burger tegenover medeburgers, en wil aldus voorgaan in bezinning op wat ons te doen staat. Al is het immers thans een tijd van handelen, bezinning is herhaaldelijk noodig om tegenover de even omvangrijke en ingewikkelde als geweldige problemen van dezen tijd telkens het goede te doen.

Zoo dacht men er ook over in December 1939 in Leiden, blijkens een viertal redevoeringen toen voor de Leidsche studenten gehouden over „Nederland in oorlogstijd", door Prof. Dr. F. Muller ter inleiding, door Prof. Mr. A. C. Josephus Jitta over „het Nederlandsche Volk", door Mr. Dr. J. van Walré de Bordes over „de roeping van Nederland in de Volkerengemeenschap" en door Mr. J. Linthorst Homan over „gemeenschapszin".

Die voordrachten zijn ook voor ons leerzaam, al richtten die zich op Nederland alleen, niet op het gansche Koninkrijk en al waren wij toen nog niet in oorlog. Het trekt de aandacht, dat in die serie lezingen over de noodzaak vóór alles de militaire weerbaarheid — zoowel naar binnen als naar buiten — te versterken niet wordt gerept. Mr. de Bordes wees als Nederland's taak aan „de oorlogvoerenden te helpen een eind aan den oorlog te maken", vroeg „liefde voor beide oorlogvoerende partijen" en zag als ons ideaal: „Duitschland, Engeland en Frankrijk in onderlinge waardeering en vrede samenlevend en gezamenlijk een nieuwe beschaving opbouwend". Dat is mooi, maar klinkt thans voor ons als uit een andere wereld.

Als voorbeelden van uitspraken, welke voor ons wel richtsnoer kunnen zijn, haalt spreker aan, dat Prof. Muller er op wees, dat de huidige „crisis" niet alleen een beproeving is in den zin van tegenspoed, doch mede een beproeving op deugdelijkheid.

Prof. Josephus Jitta legde den nadruk er op, dat voor een volkseenheid de historie van een volk van zeer groote beteekenis is, dat wat een groep menschen stempelt tot een volk, hun land tot een vaderland vóór alles het bewustzijn is van een gemeenschappelijke traditie en de stellige begeerte die traditie te handhaven; noch verschillende talen (zie Zwitserland) noch verschillende rassen (zie Vereenigde Staten van Noord-Amerika) noch verschillende godsdiensten (zie Nederland) behoeven zoodanige eenheid te verhinderen.

Mr. de Bordes stelde scherp tweeërlei opvatting van burgerschap tegenover elkaar. De grootste staatslieden zijn zij die de mogelijkheid inzien, nastreven en realiseeren van wat „men" onmogelijk noemt. Menig ander echter doet als die dorpelingen in een wijnstreek, die den burgemeester een vat wijn zouden aanbieden waarvoor elk gezinshoofd een flesch zou bijdragen: toen uit dat vat het eerste glas werd getapt, kwam er water uit, want iedereen had gedacht er wel een flesch water in te kunnen doen, daar dat op een zoo groote hoeveelheid toch niet gemerkt zou worden.

Mr. Linthorst Homan herinnerde de studenten aan wat zij H.M. de Koningin hadden beloofd: hun beste krachten te wijden aan de verwezenlijking van nationale bezinning en samenwerking en de gedachte van offervaardigheid en saamhoorigheid uit te dragen en in hun werkkring tot uiting te brengen, opdat het vurig verlangen van Hare Majesteit naar een eendrachtig en daardoor sterk en tevens gelukkig rijk bewaarheid moge worden.

Hij eindigde echter met de waarschuwing dat ,,ons ietwat verwende volk, dat weinig tegenslagen in de laatste eeuw kende, al eerder goede raadgevingen van dezen aard in den wind geslagen heeft".

In aansluiting op deze laatste uitspraak citeerde de heer Jonkman nog een uitlating van L. Mosley in diens ,,Parachutisten boven Holland". Het gros der Nederlanders was één in den wensch buiten den oorlog te blijven; alles wat zij verlangden, was alleen gelaten te worden, met hun werk en hun handel door te gaan en hun levens even geriefelijk als te voren te leven. Holland was een klein land en de menschen vredelievend. De dagen van vechten beschouwden zij als voorbij . . . . Duitschland streek op ze neer, maar geen Hollander geloofde, dat het zou gebeuren, totdat het werkelijkheid werd.

Vervolgens komende tot zijn eigen omvangrijk en veelzijdig onderwerp, verklaart spreker zich uiteraard te moeten beperken en zich te willen richten naar het derde Leidsche onderwerp, den gemeenschapszin, zijnde die het eerst noodig, wil ,,Nederlandsch-Indië in oorlog" zich handhaven, bijdragen om den ons opgedrongen oorlog te winnen en tegelijk eigen ontwikkeling bevorderen.

In Indische termen zou men dien gemeenschapszin kunnen nastreven door aanwakkering van het besef van ons Indisch burgerschap en door aan dat burgerschap den grootst mogelijken inhoud te geven. Als ondertitel zou spreker dus kunnen kiezen: het Indisch burgerschap.

Bestaat er een Indisch burgerschap?

Ja, volgens Tromp, die over Indische burgerschapskunde een leerboek heeft samengesteld (tot stand gekomen in de jaren 1928 tot 1934), waarvoor de directeur van Onderwijs een voorwoord schreef. Tromp zet uiteen, dat omvang en beteekenis van het burgerschap wordt bepaald door de sociale en de economische verhoudingen, de rechtsverhoudingen en de staatkundige verhoudingen, en verklaart, dat een volwaardig burgerschap insluit, dat noch in het staatsverband noch in het maatschappelijk verkeer

ten opzichte van den drager een uitzondering in den zin van achterstelling bij anderen wordt gemaakt. In de Indische maatschappij, dat is de heele samenleving binnen het Nederlandsch-Indisch staatsverband, moge een algemeene hartelijke samenwerking nog ontbreken, de universeele menschelijke trek om zich onderling aan te sluiten in zijn eigen omgeving, valt niettemin duidelijk waar te nemen en als gevolg daarvan ook een onderlinge verbondenheid: saamhoorigheid en samenwerking. Dat die onderlinge samenwerking nog niet zoo allesomvattend en algemeen is als bv. in de moederlandsche samenleving, valt trouwens te verwachten.

Neen, volgens het Volksraadslid Soetardjo, die blijkens zijn bekende motie een spoedige invoering van een Indisch burgerschap wenscht te zien voorbereid, en ook door middel van dat instituut de opheffing van het rascriterium zoover mogelijk bevorderen wil.

Men kan deze schijnbaar tegenstrijdige opvattingen samenvatten door te stellen, dat het Indisch burgerschap maatschappelijk wel bestaat (al is het nog niet tot vollen wasdom uitgegroeid), doch rechtskundig nog niet is omschreven. Nog overheerscht de verscheidenheid der bevolkingsgroepen.

Het is duidelijk wat wettelijk onder Indische burgers is te verstaan: dat zijn die Nederlandsche onderdanen, die ingezetenen van Nederlandsch-Indië zijn. De aanduiding: Indische burgers voorziet in een leemte, aangezien wij ons wereldburgers noemen met het oog op de gansche menschheid, — Nederlandsche onderdanen zijn te zamen met de onderdanen van het Koninkrijk in Europa en West-Indië, — hier te lande onderscheiden Indonesiërs, Nederlanders, Chineezen, Arabieren enz. al welke bevolkingsgroepen zijn onderverdeeld —, doch nog een duidelijke gemeenschappelijke benaming misten voor de gezamenlijke bevolkingsgroepen h.t.l.: vormende de Indische burgerij.

Het Indisch burgerschap was al lang ontdekt, al eerder aanbevolen en door verscheidenen begeerd, doch door den oorlog en de overweldiging van het Moederland heeft het hooger waarde gekregen, is het zelfs min of meer populair geworden en reeds door velen dankbaar aanvaard.

Naar een uitspraak van Tromp in diens „Indische burgerschapskunde" is het de taak der Nederlandsche leiding h.t.l. de onderdanen weerbaar te maken, opgewassen tegen de eischen en de gevaren van een nieuwen tijd en van het verkeer met een geheel anders gerichte wereld. Nu die leiding — in den vollen zin des

woords — door de verbreking van de verbinding tusschen Nederland en Indië is uitgeschakeld, wordt onze weerbaarheid, zoowel die der Indische overheid als die der Indische burgerij, op haar deugdelijkheid beproefd. Ook zoo gezien, heeft het Indisch burgerschap door den oorlog meer inhoud gekregen.

Bestaat er aanleiding ons te bezinnen op ons burgerschap, ons daarvan meer bewust te zijn en dat verder en krachtiger te ontwikkelen?

Regeering, Volksraad en pers hebben het beaamd en ook wij zullen het aan de hand van de feiten van den dag bevestigend beantwoorden.

De Regeering heeft in de rede van den Gouverneur-Generaal tot opening van de zitting van den Volksraad 15 Juni j.l. gezegd, dat de bezieling van haar werkzaamheid de Indische gemeenschap zelve is, — heeft in de memorie van antwoord op de aanvullende begrooting ten behoeve van den Regeeringspubliciteitsdienst en het kabinet van den Gouverneur-Generaal geschreven, dat in een land als Indië de positie van de regeering en daarmede ook de verhouding van regeering en geregeerden een andere is dan in landen waar de regeering uit de burgerij zelve voortkomt, — en heeft bij de behandeling onlangs van het drietal staatkundige moties in den Volksraad bij monde van den Regeeringsgemachtigde voor algemeene zaken uitvoeriger — instemmend met den ideëelen grondslag der motie-Soetardjo — uiteengezet, dat een in zichzelf verdeelde maatschappij waaraan het innerlijk bindmiddel, de levende overtuiging van saamhoorigheid en de oprechte wil van een vereenigd samengaan ontbreekt, het element mist, dat voor den opbouw van een krachtige, zelfbewuste gemeenschap onontbeerlijk is, en uitdrukkelijk den wensch uitgesproken dat ieder het zijne er toe zal bijdragen het eenheidsbesef te versterken.

In den Volksraad bleek voor de strekking der motie-Soetardjo een groote meerderheid te bestaan. Deze werd in de memorie van antwoord der voorstellers nog eens aldus aangegeven, dat zij het wenschelijk, mogelijk en noodzakelijk achten de verschillende bevolkingsgroepen van dit gebiedsdeel nauwer samen te binden tot een Indische burgerij, onvoorwaardelijke eisch voor den opbouw van een Indisch gemeenebest; zij wenschen een verderen stap gedaan te zien ter verkrijging van een homogeen gevoelend Indisch volk, waardoor het rassenonderscheid zooal niet uit de wet, dan toch in meerdere mate uit het gevoel en de gedachte der samenleving zou verdwijnen.

Uit het gezamenlijk optreden van alle voorstellers der drie moties volgde, dat niet alleen de heeren Thamrin, Soekawati en Moelia, doch mede de heeren Wiwoho en Kasimo de motie-Soetardjo ondersteunden. In den eersten (en eenigen) termijn der mondelinge beraadslaging sloten zich daarbij aan de heeren Sosrohadikoesoemo, Soerianataatmadja, Tadjoeddin Noor, Soangkoepon en Muhammad Yamin, zoodat mag aangenomen worden, dat de Indonesische zijde van den Volksraad volledig deze motie aanvaardde.

De heer Kan verklaarde zich niet tegen de moties als zoodanig doch was van oordeel, dat die op een niet opportuun tijdstip naar voren werden gebracht. Aan de hand van uitlatingen der Chineesche en Arabische leden bij andere gelegenheden, in het bijzonder wanneer de gelijkstelling aller bevolkingsgroepen wordt bepleit, mogen zij tot de voorstanders van een Indisch burgerschap worden gerekend.

Van Nederlandsche zijde betuigden de heeren Blaauw, Zwart, C.C. van Helsdingen, Roep en De Raad in verschillenden toonaard hun instemming met de motie-Soetardjo. De heer De Villeneuve kon weliswaar de motie niet steunen, doch verklaarde zich bereid mede te werken aan een zoo hecht mogelijken opbouw van de Indische samenleving tot een waarlijke gemeenschap.

Uit de behandeling dezer moties kwam de instelling van een „commissie voor bestudeering van staatsrechtelijke hervormingen" voort, die het vraagstuk van het Indisch burgerschap mede in haar onderzoek en studie heeft te betrekken. Bij haar installatie gewaagde haar voorzitter van een ver en diep reikenden invloed der burgerij op de ontwikkeling van staat en maatschappij h.t.l. en op het gevoel onder alle bevolkingsgroepen, te behooren tot een Indische gemeenschap in den waren zin des woords.

Naast Regeering en Volksraad heeft de pers — van verschillende zijden op verschillende wijze en voortdurend — op saamhoorigheid en samenwerking aangedrongen.

Spreker haalt daarvan een tweetal voorbeelden aan.

De „Sipatahoenan" van 11 September j.l. heeft er op gewezen, dat men, terwijl dit land een ernstige beproeving moet doorstaan en de toestand een krachtige eenheid dwingend voorschrijft, hier nog niet verder is gekomen dan aansporingen en betoogen, opwekkingen en raadgevingen, zoodat het lijkt, alsof de een den ander vraagt voor te gaan, waarna, aangezien geen van allen het eerst tot daden wil overgaan, resultaten uitblijven.

De ,,Locomotief" voert een campagne voor saamhoorigheid en samenwerking met het oog in de eerste plaats op de verhooging der oorlogsinspanning. Men herinnere zich artikelen als onder het hoofd ,,De akker wacht", — uitlatingen als ,,het wachten is op den trommelslag die tot eensgezind verzamelen roept", — leuzen als ,,eenheid voor alles ondanks alles", — en verwijten als deze, dat wij een land, geen volk in oorlog zijn.

Spreker merkt bij dit weldadig enthousiasme en dit mooi journalistiek werk op, dat wij geen volk in oorlog zijn, omdat saamhoorigheid en samenwerking er nog niet in zijn geslaagd ons tot één volk te maken, — omdat ons land geen strijdtooneel is, — en omdat onze Regeering niet zoo schijnt uitgerust om ook daarbij voldoende leiding te kunnen geven; wij kennen immers h.t.l. niet het instituut van een eersten minister, van een minister van propaganda, of maar van een minister van defensie, door wie de trom geroerd en verzamelen geblazen zou kunnen worden.

Aldus wenscht de Regeering, bepleit de Volksraad, dringt de pers aan op vorming van een Indische burgerij, die — indien dan nog niet als een Indisch volk — dan toch als een hechte Indische gemeenschap, van zijn saamhoorigheid bewust, samenwerkt om aan de eischen, aan Nederlandsch-Indië in oorlog gesteld, te voldoen.

Het zijn harde feiten, welke die eischen stellen. Twee feiten in hoofdzaak.

In de eerste plaats is Nederlandsch-Indië door de verbreking van de verbinding met Nederland (ook in dit verband de Nederlandsche Regeering te Londen buiten beschouwing gelaten) veel grootere zelfstandigheid ten deel gevallen. Ineens hebben wij allen ervaren, althans gezien, dat Nederlandsch-Indië niet alleen is een deel van het Koninkrijk der Nederlanden, maar ook een *eigen bestaan* heeft aan den Pacific; voorts, dat Nederlandsch-Indië niet alleen als vrij Nederlandsch gebied thans het voornaamste deel van ons Koninkrijk is, met als taak Nederland hier zooveel mogelijk te doen voortleven en alles in het werk te stellen om het Moederland te doen herrijzen, maar ook als ,,ons eigen land aan den Pacific" recht heeft op onzen arbeid en onze liefde.

Dit is niets nieuws, zooals b.v. blijkt uit het eedsformulier van de leden van den Volksraad, waarin naast elkaar worden geëischt : ,,trouw aan de Koningin" en ,,de verplichting om het welzijn van Nederlandsch-Indië naar vermogen voor te staan". Doch het spreekt

thans zooveel sterker. Deze zelfstandigheid eischt een Indische burgerij, een waarachtige Indische *gemeenschap*.

In de tweede plaats eischt de strijd op leven en dood, door de totalitaire staten aan de democratieën — ook ons — opgedrongen, een eendrachtige, sterke, Indische burgerij, die uit vrijen wil onze overheid krachtiger en beter steunt, dan de totalitaire machthebbers van hun onderdanen kunnen afdwingen.

Aldus voert bezinning op wat Regeering, Volksraad en pers en de harde feiten ons leeren tot het inzicht, dat de verdere ontwikkeling van een Indische burgerij met voortvarendheid ter hand moet worden genomen.

Door wie? Het antwoord op deze vraag zal moeten zijn: indien wij werkelijk prijs stellen op een eigen, democratischen weg, in de eerste plaats *door de Indische burgerij zelve*, zij het natuurlijk in samenwerking met de Regeering.

Die ontwikkeling zal moeten plaats vinden onder een leuze als door „De Locomotief" aangeheven: eenheid vóór alles, ondanks alles!

Ondanks alles. Dit beteekent: ondanks het feit, dat de Indische burgerij zich nog slechts kort geleden — historisch gezien — uit de koloniale samenleving heeft los gemaakt; ondanks het feit, dat de koloniale verhouding zich nòg wel doet gelden en de ontwikkeling van de Indische burgerij tegenhoudt; en ondanks het feit, dat die Indische burgerij uit onderling verschillende bevolkingsgroepen moet worden opgebouwd.

Eenheid vóór alles. Dat wil zeggen, dat voorop sta: het besef van onze lotsverbondenheid, door de historie overgeleverd; het gevoel van saamhoorigheid, dat wij allen kennen; de erkenning van de gemeenschappelijkheid onzer hoogste belangen, welke de nood en het gevaar ons scherper hebben ingeprent; de gelijkgerechtigdheid van alle Indische burgers; en differentiatie naar maatstaf van gelijkwaardigheid, slechts dáár en ten aanzien van die punten, waar eigen behoeften van de verschillende bevolkingsgroepen dat noodig maken.

Eenheid, omdat wij weten, dat groepsgewijze onze krachten te kort zouden schieten, doch dat onze verééndе krachten — over 70 millioen burgers met vele verschillende gaven verdeeld — zullen kunnen overwinnen.

Eenheid, vereeniging van onze gezamenlijke krachten, óók omdat wij niet willen, dat ànderen voor ons het geheele werk doen; omdat wij niet ons zelf onmachtig willen verklaren; omdat wij niet het

willen doen voorkomen, alsof leed en beklemming ons zouden hebben uitgeschakeld; omdat wij niet stilzittend maar willen vertrouwen op den loop van de geschiedenis, die immer uit tijden van rampspoed Nederland deed herrijzen; omdat wij niet maar willen afwachten, dat de rechtvaardigheid onzer zaak die eindelijk wel zal doen zegevieren; omdat wij niet willen blijven staan bij de verwachting, dat het Britsche Rijk de overwinning wel zal behalen, en bij de hoop, dat de Vereenigde Staten van Noord-Amerika wel zullen komen helpen; en omdat wij niet alles wat hier moet gebeuren van het Gouvernement willen vragen; omdat wij daarentegen ook zelven als vrije burgers onze eigen verantwoordelijkheid erkennen en willen dragen, onze eigen bijdrage voor onze zaak willen inzetten, zoo groot als in ons vermogen ligt.

Voor de verwezenlijking van de leus : eenheid vóór alles en ondanks alles, is het éérst noodige — doch niet voldoende — de aanwezigheid van gemeenschapszin. Vervolgens moet worden gehandeld en lijkt vóór alles onmisbaar de schepping van een gemeenschappelijke organisatie, waarin alle krachten van de Indische burgerij worden vereend.

De Heer Jonkman vroeg zich af, of daartoe niet de eerste daad moet zijn: de stichting van een vereeniging van Indische burgers, die naast de Regeering en samenwerkende mét de Regeering, vrijwillig alle krachten van het burgerfront inbrengt in de inspanning ten behoeve van de *oorlogvoering*, de *landsverdediging* en de *volksverheffing*; gedachtig ook hieraan, dat de wezenlijke kenmerken van de democratie niet alleen zijn het recht van critiek op de regeering, doch vooral de zelfwerkzaamheid van de mede verantwoordelijke burgers.

Om overtuigd te worden, dat op gemeenschapszin een gemeenschappelijke organisatie moet volgen, kunnen wij ons spiegelen aan de actie van Mr. Linthorst Homan. In December 1939 te Leiden ging hij niet verder dan tot het wekken van gemeenschapszin en — indien de berichten welke ons hierover bereikten in hoofzaak juist zijn — riep hij pas, toen de vijand Nederland had bezet, met de heeren Einthoven en de Quay, het Nederlandsche volk op tot een „Nederlandsche Unie", toen helaas onvermijdelijk onder toezicht der „Duitsche autoriteiten".

Spreker zou zich kunnen indenken, dat men tot een vereeniging van Indische burgers, als hem voor oogen staat, zou toelaten: „wie zich Indisch burger voelt en onder Oranje wil dienen".

In zoodanige omschrijving zou besloten liggen, dat wie zich *Indisch* burger noemt, zich dus moet gevoelen burger van dit, ons eigen land; dat wie zich als *burger* aandient, prijs stelt op democratische ontwikkeling; dat wie zich aldus wenscht te *vereenigen*, verwerpt ras-discriminatie; en dat wie zich schaart onder *Oranje*, dit land erkent als deel van het Koninkrijk, onze Koningin als Leidsvrouwe uitverkiest en Oranje huldigt als het symbool van vrijheid, vrede en recht!

Ten slotte zegt spreker, dat deze lezing voor de volksuniversiteit uiteraard niet kan worden aangewend om uit te werken, hoe aldus de gemeenschapszin der Indische burgerij georganiseerd zou kunnen worden.

Hij meende echter bij de opening van het nieuwe werkjaar de aandacht te mogen vragen van de Indische burgerij, en in het bijzonder van wie de cursussen en lezingen zullen bezoeken, voor één onzer taken in dezen oorlog: de vereeniging van al onze krachten tot de grootste inspanning om den oorlog te helpen winnen èn om het onze bij te dragen tot de „nieuwe orde", welke daarop — binnen en buiten onze grenzen — zal volgen en òns geestesmerk, niet dat des vijands, dragen moet.

DE VERDEELING VAN DELFSTOFFEN OVER DE AARDE ALS FACTOR IN DE WERELDECONOMIE

DOOR Dr. ir. R. W. VAN BEMMELEN

I) Inleiding.

De geschiedenis van de volkeren op aarde is steeds beheerscht door hun natuurlijken aanleg en hun natuurlijke omstandigheden. Tot de natuurlijke omstandigheden behooren het klimaat, de grondkwaliteit en de topografie, waarvan de voeding, kleeding en handel afhankelijk zijn. De mineralen grondstoffen droegen vroeger slechts weinig tot de welvaart der volkeren bij (vegetatieve beschaving). Daarin is pas in de laatste eeuw een groote verandering gekomen. Door de industrieele revolutie zijn de minerale delfstoffen geworden tot een machtigen factor in de levensomstandigheden van de volkeren op aarde (minerale beschaving). In de laatste 30 jaar verbruikte de menschheid meer metalen dan in de geheele voorafgaande periode der wereldgeschiedenis.

Evenals sommige volkeren gebieden bewonen, die rijk zijn aan vruchtbare akkers en goede verkeerswegen en andere volkeren minder rijk bedeelde gebieden bezitten, zoo blijkt het ook, dat de delfstoffen zeer onregelmatig over de aarde verdeeld zijn.

De verdeeling van de minerale delfstoffen over de aarde is door het geologisch onderzoek thans reeds in voldoende mate bekend om

de groote trekken ervan te kunnen aangeven. Ontdekkingen van nieuwe ertsvoorkomens kunnen hier en daar de situatie eenigszins wijzigen, doch het aantal nieuwe ontdekkingen van voorkomens van wereldbeteekenis neemt snel af. De geologen zijn het er wel over eens, dat men in staat is de wereldreserves aan minerale delfstoffen in groote trekken te overzien en daarop een oordeel te vestigen over de minerale machtsverhoudingen in de toekomst.

De naties die door de natuur begunstigd werden door rijkdom aan minerale delfstoffen, zijn door de technische revolutie ook geworden tot de grootmachten in de tegenwoordige wereldeconomie. Militaire macht werd vroeger gemeten naar het aantal en den geest der soldaten. Tegenwoordig komt daar een derde en zeer voorname factor bij, n.l. de industrieele capaciteit van het land tot het vervaardigen van modern oorlogstuig (tanks, oorlogsschepen, vliegtuigen, enz.) en het vermogen om aan deze wapens de brandstof tot beweging te verschaffen en er aldus vechtrobots van te maken.

De industrieele capaciteit van een land is afhankelijk van de voorziening met en toevoer van minerale delfstoffen in vredes- zoowel als in oorlogstijd. Daardoor zijn tegenwoordig, behalve het directe gevecht, ook de blokkade en het embargo op den uitvoer van bepaalde delfstoffen krachtige wapens geworden in den strijd tusschen de volkeren om de macht.

De contrôle over het grootste deel van de delfstoffen is tegenwoordig in handen van de landen aan weerszijden van den noordatlantischen oceaan (Noord Amerika en Europa). Het bezit van groote voorraden steenkool en ijzererts en van bijkomstige mineralen maakte de geweldige industrieele ontwikkeling van deze gebieden mogelijk. Vanuit deze industrieele en economische krachtcentra begon de exploitatie van de aanvullende minerale hulpbronnen in de andere deelen der wereld.

Het Britsch Imperium en de Vereenigde Staten van Noord Amerika beheerschen te zamen, in ongeveer gelijke deelen, bijna drie kwart van de wereldproductie van delfstoffen; bovendien beheerschen zij de zeeën, waarover deze delfstoffen vervoerd worden.

Britsche staatslieden hebben vaak verkondigd, dat Engeland dezen oorlog zal winnen dank zij de geweldige economische en industrieele hulpbronnen van het Britsche wereldrijk. Ten einde

de beteekenis van deze uitspraak, voor zoover het de voorziening met delfstoffen betreft, te begrijpen, is het noodig een inzicht te hebben in de verdeeling van de productie en de reserves der voornaamste industrieele delfstoffen over de verschillende gebieden op aarde.

II). DE BETEEKENIS EN DE VERDEELING VAN DE VOORNAAMSTE INDUSTRIEELE DELFSTOFFEN.

Voor den opbouw en de instandhouding van de moderne grootindustrie zijn zes groepen van minerale grondstoffen noodig :

1) Tonnage-delfstoffen, die de wereld in hoeveelheden van honderden millioenen tonnen jaarlijks produceert. Vaste en vloeibare brandstoffen en ijzerertsen

2) Basis-metalen, die in groote kwantiteiten verwerkt worden. Koper, aluminium, lood en zink.

3) Aanvullende metalen die noodzakelijk zijn, o.a. voor de vervaardiging van legeeringen (staalsoorten bijv.), enz. Hiertoe behooren: de groep van staal-veredelaars, mangaan chroom, nikkel, wolfram, titaan, vanadium, molybdeen en voorts tin, magnesium, antimoon, kwik, enz.

4) Onontbeerlijk voor de moderne grootindustrie en de daarmee samenhangende technologische processen is het zwavel-(ig)zuur, dat uit zwavel of sulfidische ertsen bereid wordt. Dit zuur is bijvoorbeeld noodig voor de raffinage van petroleum, superfosfaat- en ammoniumsulfaatbereiding, etsen van ijzer en staal (voor de bedekking met een huidje van andere metalen zooals tin, zink), fabricage van nitrocellulose, nitroglycerine, celluloid e.d., en tal van andere chemische en metallurgische processen.

5) Om de productie van voedingsmiddelen en de organische grondstoffen voor de groot-industrie in stand te houden zijn kunstmeststoffen noodzakelijk, zooals fosfaten, kalizouten en stikstofverbindingen.

6) Ten slotte nog de groote groep van niet-metallische, minerale grondstoffen, zooals kalk, cement, steen- en kleisoorten, gips, natriumchloride (keukenzout), grafiet, asbest, enz.

AANDEEL IN DE WAARDE VAN DE MINERALE WERELDPRODUCTIE IN 1937.

Steenkool	42 %
Petroleum	21 %
Edele metalen (goud, zilver, platina)	9 %
Ruw ijzer	5 %
Koper	7 %
Staalveredelaars	2 %
Lood	2,5 %
Zink	2 %
Tin	2 %
Aluminium	1,5 %
Keukenzout, kalizout, fosfaat	2,5 %
Edelgesteenten (diamant)	0,5 %
Diversen	3 %
	100.0 %

WERELDPRODUCTIE IN 1937 IN MILLIOENEN TONNEN.

1)	Steenkool	1.295
	(Cokes	164,6)
	Bruinkool	254
	Petroleum	278,4
	IJzererts	214
2)	Koper	2,3
	Aluminium	0,49
	(Bauxieterts	3,8)
	Lood	1,66
	Zink	1,62
3)	Mangaanerts	6,11
	Chroomerts	1,35
	Nikkel	0,12
	Wolframerts	0,038
	Titaanerts	0,27
	Vanadium	0,002
	Molybdeen	0,015
	Tin	0,22

	Magnesium	0,03
	Antimoon	0,04
	Kwik	0,005
4)	Zwavel	3,4
5)	Fosfaat	12,7
	Kaliumoxyde	2,8
	Stikstof	2,7

Groep 1

a). IJZERERTS.

Het ijzer vormt den grondslag van de grootindustrie. Het geraamte van de moderne technische civilisatie is van staal gemaakt. Al is ijzer één van de meest voorkomende elementen in de aardkorst, toch komen de concentraties van dit element tot industrieel belangrijke, hoogwaardige ertsvoorkomens lang niet overal voor. De totale ijzerertsreserve van de wereld wordt geschat op 57 milliard ton, netgeen volgens de tegenwoordige productie voor ruim $2^1/_2$ eeuw toereikend is. De grootste reserves aan ijzerertsen bevinden zich in Noord Amerika en Europa.

De groote industriecentra van tegenwoordig zijn ook de groote producenten van ijzererts. Dit is begrijpelijk, want het is niet economisch en strategisch niet wenschelijk om ijzerertsen, die in groote hoeveelheden (tientallen millioenen tonnen) benoodigd zijn, over groote afstanden aan te voeren [1]). Europa en de Vereenigde Staten produceerden in 1937 tezamen niet minder dan $191^1/_2$ mill. ton ijzererts, dat is 90% van de wereldproductie, die in dat jaar 214 mill. ton bedroeg.

[1]) Men denke slechts aan den strijd, dien Duitschland heeft gevoerd om zich van den toevoer der Zweedsche ijzerertsen te verzekeren. Vóór den oorlog van 1914—'18 kon Duitschland door het bezit van de Lotharingsche ertsen 92 % van zijn eigen behoefte door binnenlandsche bronnen dekken. Het verlies van Lotharingen kon ook niet door vergrooting van de productie van laagwaardige inheemsche afzettingen worden goed gemaakt. Nog geen 50 % van de behoefte kon door inheemsche ijzerertsen voldaan worden en het aldus geproduceerde gietijzer was bovendien 2 maal zoo duur als het uit hoogwaardig buitenlandsch erts verkregen gietijzer.

IJZERERTSPRODUCTIE IN 1937 IN MILLIOENEN TONNEN.

Frankrijk	38
Rusland	27
Zweden	15
Engeland	14
Duitschland	8
Luxemburg	$7^1/_2$
Rest	9
EUROPA	$118^1/_2$
Vereenigde Staten	73
	$191^1/_2$
Overige wereld	$22^1/_2$
Totaal	214.

In 1938 was de wereld-gietijzerproductie 80 mill. ton en de wereld-staalproductie 107 mill. ton. De verdeeling dezer productie was als volgt:

		Gietijzer	*Staal*
1)	Vereenigde Staten	23,9 %	26,8 %
2)	Duitschland	22,7 %	21,3 %
3)	Rusland	18,0 %	16,6 %
4)	Groot Brittannië	8,4 %	9,7 %
5)	Frankrijk	7,4 %	5,7 %
6)	Japan	3,8 %	5,6 %
		84,2 %	85,7 %
Rest		15,8 %	14,3 %
		100.—	100.—

Nu kan men veronderstellen, dat een verschuiving van de industrieele machtcentra in de toekomst zal plaats vinden, bijv. doordat Japan in de rij van de industrieele grootmachten zijn intrede doet en dat daardoor ook de ijzerertsproductie van Azië, die in 1937 slechts 9 mill. ton bedroeg (waarvan ongeveer 3 mill. ton uit Britsch Indië), in beteekenis zal toenemen. Een toename van de aziatische ijzerertsproductie in de naaste toekomst (door de

opkomende industrialisatie van Oost Azië) ligt zeker in de lijn der verwachtingen [1]). Het is echter de vraag of Oost Azië voldoende hoogwaardige, omvangrijke en gemakkelijk toegankelijke ijzerertsvoorkomens bezit om op den langen duur een zware industrie (van de afmetingen die de Amerikaansche en de Europeesche industrieën bezitten) te voeden en den concurrentiestrijd met de industrieën rondom den noordatlantischen oceaan vol te houden.

Oost Azië is namelijk wat betreft ijzerertsen door de natuur slecht bedeeld. IJzerertsvoorkomens van goede kwaliteit en groote tonnages zijn er zeldzaam.

Japan. De Japansche inheemsche ijzerertsproductie voorziet slechts in 35 % van de behoefte en dit land bezit bovendien slechts onbelangrijke ijzerertsreserves (40—50 mill. ton). Het zal derhalve, wanneer het een eigen grootindustrie op de been wil houden, altijd genoodzaakt zijn groote hoeveelheden ijzer of ijzerertsen in te voeren, met al de daaraan verbonden economische en strategische nadeelen. De ijzer- en staalimport van Japan in 1938 bedroeg 2.501.000 ton, tegen 2.750.000 ton in 1937 en 3.001.796 on in 1936.

China, Mandsjoerije en Korea bezitten enkele honderden millioenen tonnen ijzerertsen (vooral van het archeïsche type), welke echter over het algemeen arm zijn (35—38 % Fe) en een hoog kiezelzuurgehalte (45—50 %) bezitten. Een speciale concentratie van deze ertsen is noodig alvorens de hoogovens er mee gevoed kunnen worden. Dit beteekent een verhooging van den kostprijs, die de concurrentie met de Amerikaansche en Europeesche hoogovens bemoeilijkt. De reservevoorraad van de hoogwaardige magnetiet-haematiet ertsen op het vasteland van Oost Azië is niet groot. Het gezamelijke ijzergehalte van deze ertsen wordt op 156 mill. ton waarschijnlijk en een paar honderd millioen ton mogelijk ijzer geschat. De verovering van Mandsjoerije en een groot deel van China heeft de ijzerertsschaarschte van Japan wel verlicht, doch de voorraden zijn waarschijnlijk onvoldoende om op den langen duur een machtige ijzer- en staalindustrie te kunnen voeden.

De Philippijnen bezitten een paar honderd millioen ton ijzererts van het lateritische type op Mindenao (Surigao), welke eventueel naar Japan verscheept kunnen worden. Japan heeft

[1]) De Showa-staalwerken in Mandsjoerije voerden hun productie van 700.000 ton in 1938 tot 1.700.000 ton in 1939 op en er bestaan plannen tot verdubbeling van deze productie in 1940 — '41.

getracht de contrôle over deze ijzerertsen te verkrijgen, doch de Philippijnsche regeering heeft geweigerd deze afzettingen te verpachten. Ze zullen thans door de Philippijnsche regeering zelf geëxploiteerd worden ten verkoop van het erts aan Japan [1]). Zulke lateritische klei-ijzerertsen bezitten echter meestal een hoog vochtgehalte en moeten eerst gesinterd worden. Daarom kunnen lateritische ijzerertsen, ondanks hun wijze van voorkomen, die goedkoope dagbouwwinning mogelijk maakt, over het algemeen niet met de goede, harde ijzerertsen concurreeren. Voorts is de groote transportafstand een economisch en strategisch nadeel.

Ook Nederlandsch-Indië bezit een paar honderd millioen ton van dergelijke lateritische ertsen met een gehalte van 45-50 % ijzer in Zuidoost Borneo en Midden Celebes. De voorraden aan hoogwaardige magnetiet-haematiet ertsen zijn ook in Nederlandsch-Indië gering (enkele millioenen tonnen) en bovendien over het algemeen slecht toegankelijk.

In Malakka komen ijzerertsen voor, die door Japansche belangen geëxploiteerd worden. De uitvoer bedroeg ca $1^1/_2$ mill. ton per jaar, doch sinds 1937 worden moeilijkheden bij de exploitatie met chineesche koelies ondervonden. De reserve wordt op 25 mill. ton geschat.

De grootste en beste ijzerertsreserves van Oost-Azië liggen in Britsch-Indië, dus buiten de directe economische sfeer van Japan. Dit zijn de haematiet-ertsen op 150 mijl ten ZW van Calcutta, waarvan de reserve op 1 milliard waarschijnlijk en nog twee milliard mogelijk erts geschat wordt. De totale ijzerertsreserve van Britsch-Indië wordt op 4 milliard ton eerste klas erts geschat.

b). STEENKOOL EN COKES.

IJzererts zonder cokes is voor de grootindustrie practisch waardeloos. Om ijzer goedkoop, snel en in groote hoeveelheden te vervaardigen is de hoogoven nog steeds het aangewezen proces. Reductie van ijzererts op andere manieren, bijv. in electrische ovens, is technisch wel mogelijk, doch in snelheid, capaciteit en kosten kunnen zulke processen niet wedijveren met de hoogovens in den

[1]) In het Engineering and Mining Journal van Febr. 1940, p. 71 wordt gemeld, dat besprekingen zijn gaande geweest voor den verkoop van 750 mill. ton erts naar Japan, doch dat geen contracten konden worden afgesloten, omdat Japan geen contante betaling kan garandeeren.

algemeenen wedloop om den ijzerhonger van de zware industrie te stillen. De electrostaalproductie van de heele wereld bedroeg in 1937 slechts 3 % van de vloeistaalproductie en de electro-ruwijzerproductie was slechts 1/4 % van de wereld-gietijzerproductie.

Een natie, die haar zware ijzerindustrie op electrische ovens zou baseeren, zou in vredestijd niet kunnen concurreeren op de internationale markten en in oorlogstijd gevaar loopen te worden verpletterd door de ijzer- en staalmassa's, die in snel tempo geproduceerd kunnen worden door de hoogovens der landen, die misschien geringer voorraden ijzererts bezitten, doch die wel over cokes beschikken [1]).

Een natie, die een belangrijke rol wenscht te spelen in de industrieele activiteit der wereld, zal derhale behalve ijzererts ook cokes moeten hebben.

Steenkool komt wijd verbreid voor, doch lang niet alle steenkool is vercokebaar. Cokes wordt geleverd door zuivere kolen met een laag zwavel- en gasgehalte. De zoogenaamde cokeskolen vormen slechts een gering deel der steenkoolreserve van de wereld.

De Vereenigde Staten, Engeland, Duitschland en Rusland zijn het rijkst van cokeskolen voorzien. J a p a n daarentegen bezit geen belangrijke cokeskool-reserves. De cokesproductie van Japan met Mandsjoerije samen bedroeg in 1937 slechts 2,8 mill. ton tegen 28 mill. ton door Engeland, bijna 41 mill. ton door Duitschland en $47^1/_2$ mill. ton door de Vereenigde Staten.

Het blijkt dat Japan binnen zijn eigen grenzen slecht voorzien is van ijzer en cokes, de beide voornaamste grondslagen eener zware industrie.

In R u s s i s c h N o o r d S a c h a l i e n komen vrij groote voorraden van goede cokeskolen voor (volgens een schatting van Russische geologen 500 mill. ton). Deze kolen worden verscheept via de haven van Alexandrovsk, welke gedurende een gedeelte van het jaar gesloten is door het ijs, hetgeen een zwaar handicap is, wanneer men deze cokeskolen als grondslag voor een zware industrie zou willen gebruiken.

[1]) Dit neemt niet weg, dat het natuurlijk mogelijk zal zijn om plaatselijk electrische ijzererts-smelterijen te stichten, die economisch kunnen werken door gunstige omstandigheden (goedkoope stroom, groote transportafstand voor importijzer, verzekerde plaatselijke afzet, enz.). Zulke plannen bestonden ca 20 jaar geleden voor de ijzerertsen van Midden-Celebes.

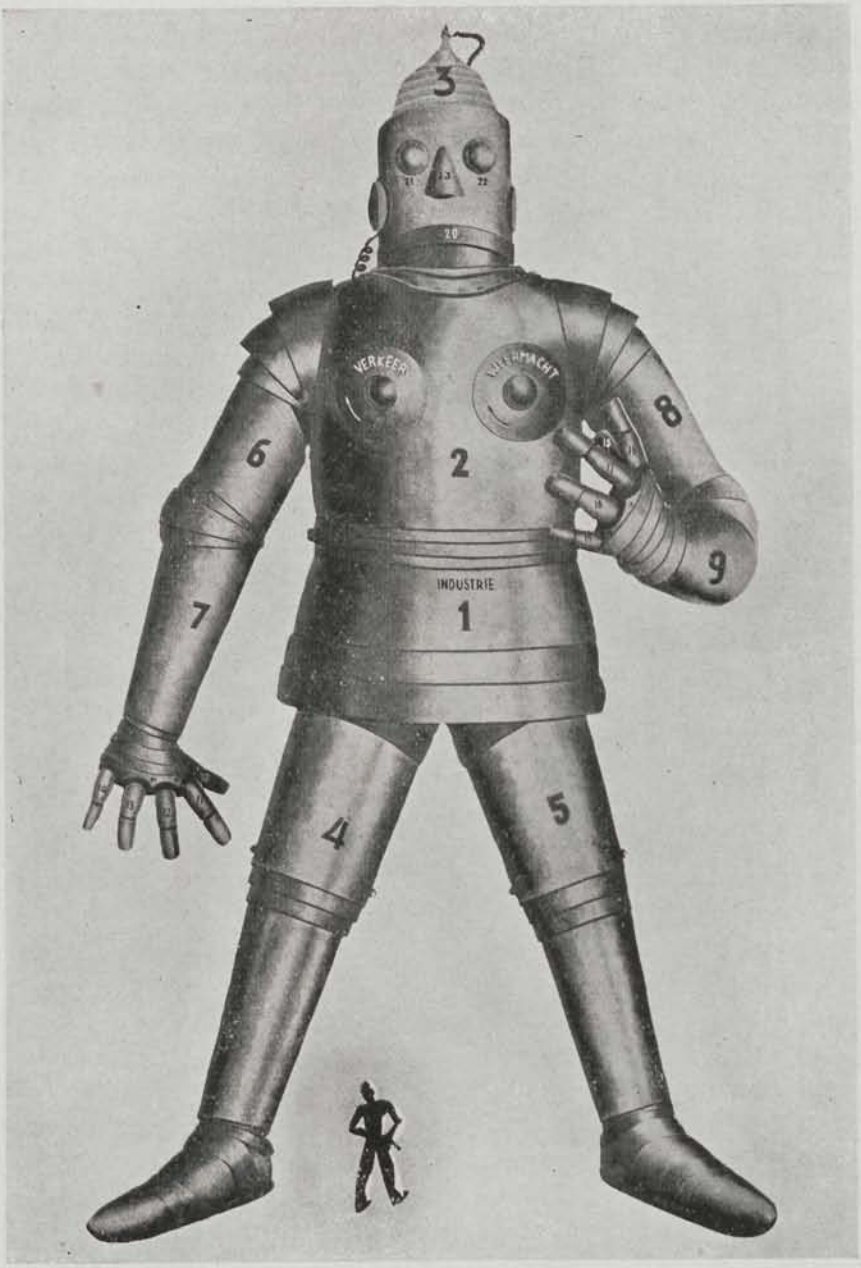

Fig. 1. DE ROBOT DER MODERNE TECHNIEK.

Een gezonde grondslag voor een zware industrie bestaat slechts wanneer cokes en ijzer binnen de eigen landsgrenzen in groote hoeveelheden beschikbaar zijn. Deze grondslag is in Japan niet verwezenlijkt; doch in Z u i d M a n d s j o e r i j e en in N o o r d C h i n a komen inderdaad beide grondstoffen naast elkaar voor, al zijn de kwaliteit en de voorraden van beide matig te noemen. Deze gebieden van pacifisch Oost Azië zijn echter betrekkelijk nog het gunstigst van grondstoffen voorzien voor de stichting van een zware industrie ter voorziening van een deel der oostaziatische behoeften. Dit is één van de belangrijke factoren in Japan's streven tot het stichten van „een nieuwe orde" in deze gebieden.

Behalve cokeskool is ook de gewone, niet vercokebare *steenkool* van fundamenteele beteekenis voor den opbouw eener grootindustrie. Steenkool vormt tegenwoordig nog steeds 90 % van de minerale wereldenergiereserves en 80 % van de huidige energieverzorging van de wereld wordt door steenkool geleverd [1]).

[1]) Het steenkoolverbruik is ongeveer als volgt verdeeld :

Industrie	40 %
Huisbrand	25 %
Gas en Electriciteit	18 %
Verkeer	8 %
Kolenveredeling	5 %
Diversen	4 %
	100 %

In deze figuur is zinnebeeldig voorgesteld, hoe elke mensch op aarde de beschikking heeft over een robot, die gemiddeld de arbeidskracht van twintig mannen oplevert. In hoogontwikkelde industrieele landen (zooals Amerika) is deze arbeidskracht nog veel grooter, in de meeste Aziatische landen daarentegen veel kleiner.

De industrieele robot wordt opgebouwd door minerale grondstoffen, waarvan de belangrijkste door cijfers worden aangeduid.

De voornaamste energiebron van de industrie is de steenkool (1), die de robot in zijn ingewanden verteert. De petroleum (2) vormt het levensbloed van mechanische verkeersmiddelen en de gemechaniseerde weermacht. De electriciteit (3) is zijn zenuwstelsel.

De grondslagen van de grootindustrie zijn ijzer (4) en cokes (5); dit zijn de beenen waar de robot op staat.

Dan volgen de belangrijke metalen koper (6), zink (7), aluminium (8) en lood (9), welke door zijn armgeledingen worden voorgesteld.

De vingers van zijn rechterhand vertegenwoordigen de staalveredelende metalen, zooals mangaan (10), chroom (11), nikkel (12), wolfram (13), benevens molybdeen en vanadium (14). De vingers van zijn linkerhand representeeren de metalen tin (15), titaan (16), antimoon (17), magnesium (18) en kwik (19). Op zwavel (20) berusten vele technologische en metallurgische processen der grootindustrie. De lichtende elementen fosfor (21) en kalium (22) zijn onmisbare bestanddeelen van kunstmeststoffen, die de voorziening van de robot met organische grondstoffen moeten verzekeren, evenals de stikstof (23), die uit de lucht opgenomen wordt.

Bovendien wordt steenkool, vooral in de hoogontwikkelde industrielanden, in plaats van als simpele brandstof steeds meer als hoogwaardige grondstof gebruikt, waaruit men, behalve energie, ook allerlei bijproducten wint (gas, ammoniak, benzol, zwavel. enz.). Voorts dienen steenkool en bruinkool als grondstof voor de bereiding van synthetische benzine, rubber, vetzuren (zeepen), e.d.

De door steenkolen jaarlijks geleverde energie is equivalent met ongeveer 3 billioen kwu en de spierprestatie van den gemiddelden mensch bij een werkdag van 8 uren gedurende een jaar komt overeen met $82^1/_2$ kwu. De jaarlijks door de steenkolen geleverde energie is derhalve te vergelijken met de arbeidskracht van ruim 30 milliard menschen, dat is dus ruim 15 maal zooveel als de tegenwoordige bevolking van de aarde bedraagt.

Dan heeft men nog het voordeel, dat deze onzichtbare industrieele werkkrachten niet gevoed en gekleed behoeven te worden. Ook petroleum, waterkracht, wind en lastdieren leveren den mensch arbeidskracht, doch de steenkool levert ons viermaal zooveel energie als al deze krachtbronnen tezamen.

Deze vergelijking teekent duidelijk de beteekenis van de steenkool als grondslag van de industrieele en de daarmee gepaard gaande militaire machtsontwikkeling der volkeren op aarde [1]) (zie fig. 1).

In den machtstrijd tusschen de volken is een natuurlijke kolenrijkdom van de allergrootste beteekenis en door geen andere grondstof te vervangen. Onder normale omstandigheden stroomen de overige grondstoffen naar de groote steenkoolproducenten,

[1]) Wereld-steenkoolproductie in millioenen metrieke tonnen in 1937 (inclusief de bruinkoolproductie omgerekend op steenkoolwaarde):

Engeland	241,2	Vereenigde staten	445,0
Duitschalnd	225,5	Overig Amerika	15,0
Frankrijk	44,5	Amerika totaal	460,0
België	29,7	Azië	106,0
Nederland	14,3	Australië	13,0
Spanje	4,0	Afrika	17,0
Oostenrijk	23,0	Wereld-steenkoolprod.	1.337 millioen ton.
Polen	35,7		
Rusland	120,0	In procenten van het totaal:	
Overig Europa	3,0	Engeland	18 %
Europa totaal	740,9	Europeesch vasteland zonder Rusland	28,3 %
		Rusland	9 %
		Vereenigde Staten	34,3 %
		Azië	8 %
		Rest	2,4 %
		Totaal	100 %

om die landen weer als half- of eindfabrikaten te verlaten. Daarom staan ook de naties met groote steenkoolproductie in de economische en politieke rangorde aan de spits, vóór de rijke agrarische landen en vóór de groote goudproducenten. Dit is ook de reden, waarom de groote steenkoolproducenten rond den noordatlantischen oceaan geworden zijn tot de politieke machtcentra van dezen tijd.

Hoe staat het nu met de steenkoolreserves van de wereld en van de afzonderlijke landen?

De totale steenkoolvoorraad van de wereld bedraagt volgens de jongste schattingen 4600 milliard (= 4,6 billioen) ton, hetgeen volgens de tegenwoordige jaarproductie van 1,3 milliard ton toereikend zou zijn voor 3600 jaren. Het grootste deel van deze reserves bevinden zich in Noord Amerika (meer dan $3^1/_2$ billioen ton). Voorts bezit Europa ruim een half billioen ton, China ruim 200 milliard ton, Indo China 20 milliard ton, Japan 8 milliard ton en Nederlandsch-Indië ca 0,6 milliard. De reserves van Zuid Afrika bedragen 56 milliard ton en van Zuid Amerika 32 milliard ton.

Uit deze cijfers volgt, dat Noord Amerika en Europa (inclusief Rusland) de voornaamste krachtcentra zullen blijven en dat zich daarnaast, vooral op grond van de Chineesche reserves, op den duur een Oostaziatisch krachtveld ontwikkelen kan.

Bij de beoordeeling van de beteekenis der diverse steenkoolreserves dient men natuurlijk, behalve de tonnage, nog tal van andere factoren in rekening te brengen, zooals de kwaliteit, de moeilijkheden bij de winning, de transportmoeilijkheden, de mogelijkheid om de kool te benutten als grondstof eener chemische industrie, enz.

Wat de kwaliteit betreft, zoo werd reeds op de beteekenis van de vercokebare kolen gewezen, waarvan de voorraden over het algemeen beperkt zijn. De moeilijkheden van de winning hangen samen met de dikte en de diepte van de lagen. enz.

De Engelsche kolenvelden liggen voor den export gunstiger dan de Amerikaansche. De Amerikaansche kolenmijnen liggen in het oostelijk deel van het continent en zouden, wanneer zij Oost Azië zouden willen voorzien, door het Panama-kanaal vervoerd moeten worden. Daarom zal het pacifische deel van Azië voornamelijk door de plaatselijke steenkoolmijnen voorzien moeten worden. Door de hoogontwikkelde techniek van koolveredeling heeft Duitschland van elke ton gewonnen steenkool meer profijt dan minder ontwikkelde industrielanden.

In ieder geval zijn de totale steenkoolvoorraden groot genoeg om gedurende vele eeuwen de wereld van brandstof te voorzien. Zij zijn in staat om niet alleen het welvaartspeil van de steenkoolproduceerende landen, doch ook van de andere, minder goed bedeelde volken belangrijk te verhoogen.

c) PETROLEUM.

De aardolieproductie van de wereld bedroeg in 1939: 283.844.283 ton (ruim 2 milliard barrels); dat is nog geen kwart deel van de jaarlijksche steenkoolproductie. De economische, politieke en strategische beteekenis van de aardolie overtreft echter die van alle andere delfstoffen. Dit komt, doordat de aardolie en haar producten het levensbloed zijn der technische civilisatie door hun toepassing als brandstof voor het moderne verkeer te land, over zee en in de lucht.

Op de met vloeibare brandstof gestookte moderne voortbewegingsmachines berust ook de strijdvaardigheid van de tegenwoordige weermachten. Geen oorlog, en zeker geen bliksemsnelle bewegingsoorlog, is tegenwoordig mogelijk zonder groote hoeveelheden vloeibare brandstoffen [1]).

De industrieele landen, die arm zijn aan aardolie, trachten tegenwoordig in een gedeelte van hun behoeften te voorzien, door het kraken van steen- en bruinkool tot benzine, waarbij 4 ton steenkool ongeveer 1 ton benzine opleveren. Doch, behalve dat de aldus vervaardigde benzine 3 tot 4 malen duurder is dan de uit aardolie bereide, is men op deze wijze nog lang niet in staat om in de volledige behoeften te voorzien.

Duitschland kon in 1938 ± 38 % van zijn behoeften door binnenlandsche productie (natuurlijke + synthetische) dekken en het hoopte door geweldige uitgaven dit percentage tot 50 % in 1940 op te voeren. De productie van synthetische vloeibare brandstof

[1]) Tocht moet men niet denken dat oorlog voor de petroleum-indrustrie voordeelig is. In de Oil Weekly van April 29, 1940, p. 11 wordt er op gewezen, dat in Amerika de oorlogsbehoefte slechts 4 % van de nationale consumptie (ad 1,3 milliard barrels) bedraagt. De vloot verbruikt in vredestijd 10 millioen barrels en in oorlogstijd naar schatting 40—60 millioen barrels. De civiele consumptie kan in oorlogstijd daarentegen sterk terugloopen.

levert derhalve vooralsnog geen afdoende oplossing voor de voorziening met deze brandstof [1]).

Aangezien echter volgens de nieuwste schattingen de aardolievoorraden van de wereld slechts voor nog ca tien jaren toereikend zouden zijn om de tegenwoordige wereldproductie te leveren, zal toch, al mocht deze schatting te pessimistisch zijn [2]), in de naaste toekomst reeds rekening gehouden moeten worden met een terugloopen van de wereldproductie. Dan zal de synthetische vloeibare brandstof waarschijnlijk steeds meer op den voorgrond treden.

[1]) De voorziening van Duitschland met vloeibare brandstof in 1940 wordt (volgens een artikel in de Oil Weekly van 22 April 1940, p. 12—17) op ruim 8 millioen ton geschat, welke uit de volgende bronnen verkregen zou kunnen worden :

Duitsche en Poolsche olieterreinen	984.000 ton
Roemeensche import	1.560.000 „
Sovietrussische „	350.000 „
Koolhydrogenatie (Bergius-proces)	2.075.000 „
Synthetische olie (Fischer-Tropschproces)	1.330.000— „
Distillatie van kool en koolteer	680.000 „
Benzol van industrieele gasfabrieken	540.000 „
Alcohol uit plantaardige grondstoffen	500.000 „
Winning uit gebruikte smeeroliën	50.000 „
	8.069.000 „

Aangenomen wordt dat Duitschland bij het begin van den oorlog een reserve had van 3 millioen ton. De normale Duitsche vredesconsumptie bedraagt 6—8 millioen ton per jaar, terwijl de oorlogsbehoefte op 12,5 mill. ton per jaar becijferd wordt.

[2]) De verdeeling van den wereldvoorraad aan aardolie werd in 1937 als volgt geschat :

	millioen barrels	millioen ton
Vereenigde Staten	13.036	1.860
Soviet Rusland	2.830	405
Irak	2.475	354
Iran	2.150	307
Venezuela	1.350	193
Roemenië	633	90
Nederlandsch-Indië	450	65
Mexico	420	60
Britsch-Indië	275	40
Columbia	275	40
Peru	138	20
Argentinië	111	16
Trinidad	92	14
Andere landen	91	13
Totaal rond	24.350	3.480

Volgens de „Oil Weekly" van 29 Jan. 1940, p. 50—52, was de reservepositie van de Vereenigde Staten door het vinden van nieuwe terreinen en oliehorizonten gestegen tot 18,751 millioen barrels op ult. December 1939. Deze voorraad is bij een jaarproductie van 1.256 millioen barrels (in 1939) toereikend voor 14,8 jaar.

De wereldproductie van aardolie, die in 1939 (volgens cijfers in „World Petroleum" van Juli 1940) 283.844.283 ton bedroeg, komt uit drie hoofdcentra. Vooraan staat Amerika dat met 218.925.571 ton 77 % van de wereldproductie opbracht, waarvan 60 % der wereldproductie alleen al door de Vereenigde Staten geproduceerd werden, ruim 10 % door Venezuela, 2 % door Mexico, ruim 1 % door Columbia, bijna 1 % door Trinidad en Argentinië.

Op de tweede plaats komt het productiecentrum van Zuid-Oost Europa en het Midden Oosten, dat in 1939 in totaal 54.159.951 ton leverde. Hiervan is Rusland de grootste producent met 29.530.168 ton of ruim 10 % van de wereldproductie; dan volgt Iran met 3,6 %, Roemenië met 2,2 %, Irak met 1½ %, Bahrein met 0,4 %, Duitschland met 0,3 % en Polen met 0,2 %.

Het aandeel van het Europeesche productiegebied (inclusief Rusland) is 12,6 % en van het Midden Oosten is 5,6 %. Het aandeel van de eerst kortgeleden in productie gekomen olieterreinen in het Midden Oosten zal in de naaste toekomst waarschijnlijk stijgen.

Op de derde plaats komt het productiegebied in het Verre Oosten. De belangrijkste producent is hier Nederlandsch-Indie dat met een productie in 1939 van 7.948.694 ton 2,8 % van de wereldproductie opleverde. Hierop volgt Britsch-Indië (Burma) met 0,4 % en Britsch Noord Borneo met 0,3 %. Tenslotte Japan (inclusief Russisch Noord Sachalien) met slechts iets meer dan 0,1 %.

Het Oostaziatische productiegebied levert in totaal slechts 3½ % van de wereldproductie.

De aardolieproductie is dus zeer onevenredig over de aardoppervlakte verdeeld, doch in vredestijd is dit euvel te ondervangen door de betrekkelijk gemakkelijke vervoerbaarheid der aardolieproducten. In oorlogstijd krijgt deze onevenredige verdeeling der productie echter (door de gestoorde verbindingen) een belangrijke strategische beteekenis, aangezien enkele groote consumptiegebieden, zooals Europa en Oost Azië, niet voldoende aardolie produceeren om in hun eigen behoeften te voorzien.

Het vasteland van Europa (dus zonder Groot Brittannië) heeft een jaarlijksche oliebehoefte in vredestijd van 45 mill. ton, terwijl de jaarlijksche productie van dit gebied zonder Rusland nog geen 9 mill. ton bedraagt. De productie van synthe-

tische benzine legt nog onvoldoende gewicht in de schaal en is nog niet in staat om dit verschil tusschen productie en consumptie aan te vullen.

Rusland produceerde in 1938 ruim 29 mill. ton, doch dit land consumeert deze productie zelf bijna volledig. De russische aardolie-export bedroeg in 1932 nog 6,1 mill. ton, doch in 1937 ruim 2,0 mill. ton, en in 1938 nog slechts 1 mill. ton.

Alle beschikbare hulpbronnen van Centraal Europa zullen bij elkaar waarschijnlijk niet in staat zijn om aan de behoefte aan vloeibare brandstof en smeeroliën in oorlogstijd te voldoen, vooral als de oorlog van langeren duur mocht zijn en de opgeslagen voorraden verbruikt of vernietigd zijn. In dit verband mag echter niet verwaarloosd worden het feit, dat Duitschland in staat is enorme besparingen op het benzine- en smeerolieverbruik toe te passen door het particuliere en niet direct voor oorlogsdoeleinden dienende verkeer in een groot deel van Europa lam te leggen en ook auto's op allerlei andere brandstoffen te laten rijden (kolengas, houtgeneratoren e.d.). De ervaring van den vorigen wereldoorlog leert, dat het civiele gebruik in oorlogstijd tot minder dan een tiende van het vredesverbruik omlaag gedrukt kan worden. Daarom wordt in de vakpers herhaaldelijk gewaarschuwd tegen een overschatting van de strategische beteekenis der olie-situatie.

Doch door de wijze, waarop de Royal Air Force olieopslagplaatsen, transportmiddelen en fabrieken van synthetische olie bombardeert, wordt de olie-voorziening van het vasteland van Europa ernstig verstoord en het is daarom mogelijk, dat dit de achilles-hiel van de asmogendheden zal blijken te zijn.

Oost Azië is eveneens slecht voorzien op het gebied van aardolie. De grootste producent is hier Nederlandsch-Indië. Oost Azië bezit 55 % van de wereldbevolking en verbruikt slechts 5 % van de petroleumproductie, welk verbruik in de toekomst derhalve snel kan stijgen. Als geheel genomen is dit gebied op import van aardolieproducten aangewezen en het is niet te verwachten, dat door opvoer van de productie in deze situatie verandering zal kunnen komen.

Vooral Japan's positie op het gebied van voorziening met vloeibare brandstoffen is précair. Zelf produceerde Japan in 1939 slechts 3.100.000 barrels (379.161 ton), terwijl de import in dat jaar 37.300.000 barrels bedroeg. De Japansche consumptie in 1939 werd als volgt geschat:

voor civiele doeleinden	24.400.000 barrels,
en voor militaire doeleinden	16.000.000 ,,
dat is totaal . .	40.400.000 barrels.

Ruim 90 % van de Japansche behoefte moet dus door import voldaan worden. In 1939 kwam van den Japanschen olie-import (totaal 37.300.000 barrels) 19.400.000 barrels of ca. de helft uit Californië, 14.600.000 barrels uit Nederlandsch-Indië en 3.300.000 barrels uit andere landen.

De productie van Nederlandsch-Indië was in 1939 ongeveer 59 millioen barrels (7.948.694 ton), waarvan 40 millioen barrels (5.320.320 ton) van Sumatra, 13 millioen barrels (1.680.377 ton) van Borneo en 5.7 millioen barrels (840.950 ton) van Java. Serawak en Broenei leverden in dat jaar nog 7 millioen barrels. In totaal leverde dit gebied dus 66 millioen barrels in 1939. Men zou kunnen denken, dat dit gebied in staat zou zijn om aan de totale Japansche behoefte te voldoen, doch men moet in aanmerking nemen, dat dit gebied niet alleen in de binnenlandsche behoefte aan aardolieproducten voorziet, maar ook de leverancier van de omgevende landen dient te zijn.

Het verbruik voor civiele doeleinden voor Nederlandsch-Indië en van deze omgevende landen wordt voor 1939 als volgt geschat:

Australië	14,8	millioen	barrels
Nederl.-Indië	11,4	,,	,,
Malakka	4,6	,,	,,
Nieuw-Zeeland	4,4	,,	,,
Philippijnen	4,3	,,	,,
Hongkong	1,1	,,	,,
Siam	1,2	,,	,,
Indo-China	0,9	,,	,,
Serawak	0,8	,,	,,
Totaal	43,5	millioen	barrels.

Hierbij komt nog een verbruik voor militaire doeleinden van 8,4 millioen barrels, hetgeen het totaal verbruik op 51,9 mill. barrels brengt. Voor export naar Japan blijft dan nog 14,1 mill. barrels beschikbaar, dat is het volle bedrag dat Japan in 1939 uit dit gebied invoerde [1]).

[1]) Bovenstaande cijfers zijn meerendeels ontleend aan een artikel in het „Oil and Gas Journal" van 31 Aug. 1939.

Men kan wel zeggen dat waarschijnlijk het voornaamste strategische probleem van Oost-Azië de contrôle over de petroleumproductie van Nederlandsch-Indië is.

Groep 2.

a) KOPER is een onontbeerlijk metaal voor de moderne industrie, omdat het toepassing vindt in juist die industrietakken, die als de voornaamste overwinningen der moderne techniek gelden (electrische industrie, auto- en vliegtuigbouw, radio, e.d.).

De wereldvoorziening van koper (de productie in 1939 was ruim 2,3 mill. ton) berust voornamelijk op twee gebieden: Amerika (Vereenigde Staten en Chili) en Afrika (Rhodesia en Congo).

Europa levert slechts 10 procent van de wereld-koperproductie, doch consumeert bijna 60 %. Amerika daarentegen levert bijna 2/3 van de wereldproductie en verbruikt ca 1/3 deel ervan. Azië levert ca 5 % en verbruikt ruim 10 % van de wereldproductie.

WERELD-KOPERPRODUCTIE IN 1939 IN SHORT TONS (907 KG).

Vereenigde Staten	745.000
Canada	303.000
Mexico	47.500
Chili	350.000
Peru	40.000
Duitschland	37.000
Rusland	110.000
Spanje en Portugal	38.500
Japan	86.000
Afrika	375.000
rest	212.000
	2.344.000

Behalve de Vereenigde Staten zijn alle groote industriestaten importeurs van koper.

De wereldreserves aan koper zijn als volgt verdeeld:
Amerika 64 mill. ton (waarvan in Chili 36 mill. t. en in U.S.A. 21 mill. t.)
Afrika 30 mill. ton (waarvan in Rhodesia + Congo 29 mill. t.)
Europa 18 mill. ton (waarvan in Rusland 17 mill. ton).
Azië en Australië hebben geen groote koperreserves.

De tegenwoordige wereldreserves zijn slechts toereikend om de productie en het koperverbruik van tegenwoordig voor nog ca 50 jaren te dekken. Wel is waar neemt overal het terugwinnen van koperafval sterk toe, waardoor de termijn aanzienlijk verlengd kan worden, doch in koperarme industrielanden tracht men reeds zooveel mogelijk het koper door andere grondstoffen, zooals bijv. de lichte metalen (aluminium, magnesium) te vervangen. Vooral Duitschland (en ook Japan) tracht door den opbouw van een groote aluminium-industrie zich zooveel mogelijk vrij te maken van den deviezen verslindenden koperimport. Het totale effect van deze vervanging betreft echter slechts een gering percentage van de koperbehoefte. De koperimport van deze landen is de laatste jaren zelfs enorm toegenomen. De zwaar gesubsidieerde winning van de Mansfelder koperertsen leverde 14 % van de Duitsche behoefte, welk percentage men in 1940 tot 25 % hoopte op te voeren. Ondanks terugwinning van koperafval blijft Duitschland nog voor bijna de helft van zijn koperbehoefte afhankelijk van het buitenland.

De Duitsche koperimport steeg van 228.200 ton in 1937 tot 339.000 ton in 1938 en de Japansche van 193.000 ton in 1937 tot 240.000 ton in 1938. Men mag veilig aannemen, dat deze groote stijgingen het gevolg van voorraadvorming waren en dat deze beide landen in 1939 voor minstens een jaar koper in reserve hadden.

b) ALUMINIUM en MAGNESIUM.

Het lichte aluminium heeft in de laatste decenniën een vuurpijlachtige ontwikkeling doorgemaakt. De reden hiervan is, dat men thans de metallurgie van het aluminium technisch onder de knie heeft en dat het metaal door zijn lichtheid, duurzaamheid en sterkte op allerlei gebied toepassing vindt (vooral in de luchtvaart, voorts ook als vervanger van het koper in de electro-industrie).

Vooral Duitschland heeft in korten tijd een geweldige aluminium-industrie opgebouwd, die reeds de aluminiumproductie van de Vereenigde Staten overvleugeld heeft. Dit is begrijpelijk, wanneer men weet, dat Duitschland in het nabij gelegen Zuid- en Zuidoost Europa de beschikking heeft over groote voorraden aluminiumerts (bauxiet). Het aluminium is derhalve een grondstof, welks productie voor Duitschland ook in oorlogstijd practisch verzekerd is, wat van het koper niet gezegd kan worden.

Daar voor de aluminiumbereiding goedkoope electrische energie noodig is, heeft de Engelsche productie vooral in Canada plaats. De voorziening van de Engelsche industrie van aluminium (voor de vliegtuigfabricage !) geschiedt grootendeels over den Atlantischen Oceaan.

De aluminiumproductie was in 1938 als volgt verdeeld :

Duitschland	161.100	ton
Frankrijk	43.000	,,
U.S.S.R.	43.900	,,
Zwitserland	28.000	,,
Noorwegen	28.000	,,
Italië	25.000	,,
Oostenrijk	4.500	,,
Zweden	1.800	,,
Hongarije	1.500	,,
Yoegoslavië	1.300	,,
Spanje	800	,,
Europa (zonder Engeland)	238.900	ton
Vereenigde Staten	130.100	,,
Canada	55.000	,,
Engeland	24.000	,,
	209.100	ton
Japan	13.000	,,

De productiecapaciteit van Duitschland voor 1940 werd geschat op 250.000 ton en die der Vereenigde Staten op 200.000 ton. De wereldreserve aan bauxiet is tegenwoordig rond 900 millioen ton, waarvan 26 % aan de Afrikaansche Goudkust ligt [1]), en 18% in Britsch- en Nederlandsch-Guyana (Z. Amerika). Het Donaubekken levert 27% van de wereldreserves, Frankrijk 8% tegen de Vereenigde Staten slechts 4 %. Bauxiet is derhalve een der weinige delfstoffen, waarvan Europa beter voorzien is dan Noord Amerika, al kunnen beide gebieden nog langen tijd hun aluminiumindustrie met de door hun gecontroleerde reserves voeden. Het pacifische deel van Azië staat echter zwak wat betreft zijn bauxietreserves, die tegenwoordig voornamelijk op het kleine eilandje Bintan geconcentreerd liggen, en voorts komen op de Japansche Mandaat-eilanden een paar millioen ton bauxiet voor.

[1]) Het „Mining Journal" van Juli 1940 vermeldt een nieuw rijk voorkomen van 60 mill. ton in Nyassaland (Afrika).

Behalve het aluminium is ook het lichte metaal magnesium de laatste jaren sterk in opkomst. De wereldproductie, die voor een paar jaren slechts een paar honderd tonnen bedroeg, werd voor 1937 reeds op bijna 30.000 ton geschat, waarvan 2/3 uit Duitschland afkomstig was. De eindloogen van de kali-industrie van Stassfurt, die vroeger een lastig te verwijderen afvalproduct waren, zijn door de magnesiumproductie thans tot een waardevolle grondstof geworden.

Het zijn vooral de landen als Duitschland, Italië en Japan, die zich thans op de magnesiumproductie uit inheemsche grondstoffen toeleggen, ter gedeeltelijke vervanging van importmetalen, zooals koper en zink. Japan bezit de geweldige magnesietafzettingen van Tsaikiao in Mandsjoerije als grondstof, zoodat de magnesiumindustrie van Japan, wat betreft haar grondstofvoorziening, er beter voorstaat dan de aluminiumindustrie.

In Amerika is men begonnen met de productie van 6000 ton magnesium per jaar uit zeewater dat ca 1/10 % Mg bevat (Dow Chemical Co te Freeport, Texas, aan de golf van Mexico).

c) LOOD EN ZINK.

De wereldproductie van lood en zink bedroeg in 1937 respectievelijk 1,66 en 1.62 mill. ton. De rangorde der productie- en verbruiksgebieden van lood- en zinkertsen was in 1937 als volgt:

	lood prod.	cons.	zink prod.	cons.
Amerika	55.6 %	31.6 %	53.4 %	34.6 %
Europa	17.3 %	58.5 %	26.8 %	55.7 %
Australië	15.1 %	1.5 %	10.3 %	1.8 %
Azië	9.1 % [1]	8.1 % [2]	7.7 % [3]	7.6 % [4]
Afrika	2.9 %	0.3 %	1.8 %	0.3 %
	100 %	100.0 %	100.0 %	100.0 %

[1] Waarvan 5 % in Britsch Indië en 2,6 % in Aziatisch Rusland.
[2] Waarvan 7 % in Japan.
[3] Waarvan 2,4 % in Britsch Indië en 3.8 % in Aziatisch Rusland.
[4] Waarvan 5.6 % in Japan.

Wereld-zinkproductie 1939 (short tons van 907 kg)	
Vereenigde Staten	538.198
Canada	178.000
Mexico	43.000
België	210.000
Frankrijk	68.000
Duitschland	225.000
Groot-Brittannië	68.000
Polen	100.000
Australië	78.000
Rusland	88.500
Rest	226.000
	1.822.698

Wereld-loodproductie 1939 (short tons van 907 kg)	
Vereenigde Staten	462.200
Canada	196.000
Mexico	230.000
Duitschland	202.000
België	92.000
Italië	50.000
Spanje	47.000
Rusland	77.000
Australië	266.000
Burma	87.000
Rest	205.000
	1.914.200

Evenals dus reeds voor ijzer, cokes, steenkool, petroleum en koper het geval bleek te zijn, komt het leeuwenaandeel van de productie uit de nieuwe wereld, terwijl Azië (vooral het pacifische deel) tot de kleinste producenten behoort. Het vasteland van Europa is op import van een groot deel van zijn lood- en zinkbehoeften aangewezen, terwijl het Britsch Imperium (dat in 1938 0,62 mill. ton lood en 0,54 mill. ton zink produceerde) een uitvoeroverschot bezit. Japan importeert 90% van zijn lood en door het gebrek aan deviezen en de loodbehoefte voor militaire doeleinden, is het loodgebruik in dat land op velerlei ander gebied aan beperkende maatregelen onderworpen. Op het gebied van zink is Japan eveneens grootendeels van import afhankelijk [1]).

De geringe Oostaziatische productie is niet zoozeer het gevolg van de geringe industrieele ontwikkeling van dit gebied dan wel van het feit, dat de reserves van Oost Azië op het gebied van de minerale delfstoffen, welke de tegenwoordige industrie in groote kwantiteiten verwerkt, over het algemeen teleurstellend klein zijn gebleken. Intensiever geologisch onderzoek zal in deze situatie natuurlijk wel eenige verbetering kunnen brengen, doch het is niet waarschijnlijk, dat hierdoor in de naaste toekomst reserves van wereldbeteekenis aan het licht zullen komen, die een belangrijke wijziging in de natuurlijke minerale machtsverhoudingen veroorzaken.

[1]) De zinkimport van Japan 1937 bedroeg 45.500 ton metaal uit erts
40.000 ton metaal
85.500 ton.

Alleen voor enkele metalen, die weliswaar onontbeerlijk zijn voor de moderne techniek, doch slechts in betrekkelijk kleine kwantiteiten benoodigd zijn, bezit Pacifisch Azië eenige troefkaarten (n.l. tin, wolfram, antimoon).

Groep 3.

a). MANGAAN: Mangaan is voor de staalproductie onontbeerlijk. De wereldbehoefte aan mangaan bedraagt $2^1/_2$ % van de staalproductie en mangaan is derhalve één van de strategisch belangrijke metalen. Behalve Sovjet Rusland (44,2 % van de wereldproductie in 1937) en het Britsch Imperium (37.2 % van de wereldproductie in 1937) bezit geen grootmacht mangaanertsvoorkomens van voldoende beteekenis. Amerika, wiens grootste leverancier Rusland was, tracht zich op Cuba en in Brazilië een ertsbasis te verschaffen; Europa (buiten Engeland) is tegenwoordig vooral op Rusland aangewezen.

De mangaanertsproductie was in 1937 als volgt verdeeld:

Europa	2.970.000 ton	(waarvan 2.700.000 of 44.2 % van het totaal uit Rusland)
Azië	1.256.000 ton	(waarvan 1.068.000 of 17.5 % uit Br.Indië en 11.000 ton uit Ned.Indië)
Afrika	1.430.000 ton	(vooral uit Zuid Afrika, Goudkust en Egypte)
Amerika	452.000 ton	(vooral uit Brazilië en Cuba)
Australië	1.000 ton	
Totaal	6.110.000 ton.	

Alle groote ijzerproducenten, behalve Rusland, zijn afhankelijk van verafgelegen productiecentra. De Duitsche import van 1937 ad 554.169 ton kwam grootendeels juit Z.O. Afrika (290.680 ton) en Britsch Indië (121.318 ton).

Japan was tot voor tien jaren in staat de eigen behoeften met de productie van een groot aantal kleine ertsvoorkomens te dekken (70.000 ton in 1937), doch door de snelontwikkelde ijzer- en staalindustrie is dit thans niet meer mogelijk. De Japansche mangaanertsinvoer bedroeg in 1937 235.000 ton, waarvan 182.000 ton uit Br. Indië kwamen. Thans leveren ook Malakka [1]) en de Philippijnen [2]) toenemende hoeveelheden mangaanerts aan Japan, doch de voor-

[1]) 32.000 ton in 1938.
[2]) 49.000 ton in 1938, 36.000 ton in 1939.

raden schijnen niet groot te zijn. Nederlandsch-Indië is slechts een kleine producent van mangaanertsen (12.000 ton in 1939), terwijl ook de voorraden gering zijn. De positie van het Pacifische deel van Azië op het gebied van mangaanerts-verzorging is derhalve zwak.

b). CHROOM heeft eveneens een groote beteekenis voor de staalveredeling. De grootste chroomertsproducenten zijn Rusland met 20 % en Rhodesia eveneens met 20 % van de wereldproductie in 1937. Het Britsch Imperium leverde in dat jaar 37.6 % van de wereldproductie. Van beteekenis is ook de sinds 1935 opkomende chroomertsproductie van de Philippijnen [1]).

De wereldproductie over 1937 was als volgt verdeeld:

Europa	393.824 ton	(waarvan 275.000 of ruim 20 % van het totaal uit Rusland)
Azië	324.368 ton	(waarvan 192.500 of ca 14 % uit Turkije en 69.856 uit de Philippijnen)
Afrika	444.697 ton	(uit Z. Rhodesia en Unie van Z. Afrika)
Amerika	98.650 ton	(waarvan 94.592 uit Cuba)
Nieuw Caledonië	48.022 ton	
Australië	467 ton	
Totaal	1.350.000 ton.	

De Vereenigde Staten van Noord-Amerika blijken dus grootendeels op chroominvoer aangewezen te zijn, evenals zulks het geval is voor mangaan, welke beide metalen daarom tot de stragische delfstoffen der Vereenigde Staten behooren.In 1938 bedroeg de invoer van chroomertsen in de Vereenigde Staten 357.700 ton. De Duitsche invoer in dat jaar was 176.400 ton.

c). WOLFRAM. Wolfram is een belangrijk metaal voor staalveredeling en de gloeilampenindustrie. De vraag naar wolfram hangt sterk samen met oorlogsspanning en bewapening. De grootste wolfram-consument is Duitschland, welks import opliep van

[1]) De Masinloc-chroomertsmijn in Zambales levert volgens „Engineering and Mining Journal" van Febr. 1940, p. 71 ertsen van te laag gehalte om voor Amerika van beteekenis te zijn voor het aankoopen ten behoeve van de reservevoorraden volgens de „Strategic Material Act" van Juni 1939. De ertsen dienen voornamelijk voor vuurvast materiaal. De productie van deze mijn bedroeg 73.363 ton in 1939. De totale chroomertsprodcutie der Philippijnen in 1939 was 132.177 ton.

3.766 ton in 1933 tot 14.200 ton (= 43 % van de wereldproductie) in 1938. De wereldproductie van wolframerts bedroeg in 1938 bijna 33.000 ton, welke als volgt verdeeld was (in tonnen erts van 60 % WO_3):

Europa	3.670 ton	(waarvan 2.812 uit Portugal)
Azië	20.841 ,,	(waarvan 13.387 ton uit Cnina, 3.410 uit Burma en 2.000 uit Japan-Korea)
Amerika	6.627 ,,	(waarvan 2.761 uit de Ver. Staten en 2.530 uit Bolivia)
Afrika	700	
Australië	1.000 ,,	
Wereldproductie	32.838 ton.	

Chineesche productie liep terug van 17.895 ton in 1937 (50 % van de wereldproductie) tot ca 9500 ton in 1939. In Bulgarije schijnen in 1938 belangrijke wolfram-voorkomens ontdekt te zijn.

d) NIKKEL. Nikkel is een belangrijke veredelaar van staal (60 % van de productie dient voor nikkelstaalvervaardiging) en het dient voorts voor andere alliages en het vernikkelen van allerlei voorwerpen.

De wereldproductie neemt gestadig toe en bereikte in 1937 een hoogte van 116.900 ton. Deze productie van 1937 was als volgt verdeeld :

Europa	3.900 ton	(waarvan ca 1000 ton uit Griekenland en 2.000 ton uit Rusland)
Azië	1.200 ton	(uit Burma)
Afrika	300 ,,	
Canada	102.000 ,,	
Overig Amerika	500 ,,	
Nieuw Caledonië	9.000 ,,	
	116.900 ton.	

Uit deze cijfers blijkt dat Canada (Sudbury-district) vrijwel een wereldmonopolie bezit. Ook de reserves zijn hier verreweg het grootst (188 mill. ton erts). De nikkelreserves van de wereld zijn grootendeels in handen van de International Nickel Company, die volgens haar verslag op 31 Dec. 1939 een nikkelerts-reserve van 224 mill. ton bezat, dat is 12 mill. ton meer dan de reserves op ultimo 1938.

Een nieuwe producent in Europa kan Finland worden (Petsamo-district) waar 3-4 mill. ton erts met 1-2 % nikkel voorkomt.

In Midden en ZO-Celebes komen over het algemeen arme nikkelertsen voor. In 1938 ging een proefzending van 20.000 ton erts, inhoudende ca 530 ton metaal, naar Duitschland (Krupp). In 1939 verkocht de Oost Borneo Mij. ruim 23.000 ton erts. De ertsvoorraad van Midden Celebes wordt geschat op ruim 1 mill. ton met een gem. gehalte van 1.85 % Ni.

Japan heeft een snel stijgende nikkelbehoefte die normaal voor het Chineesche-Japansche conflict 3500 ton was, maar die daarna tot ca. 10.000 ton nikkel per jaar toenam. Japansche belangen hebben nikkelmijnen in NW Caledonië verworven, en zijn van plan daaruit een jaarlijksche productie van 5000 ton zuiver nikkel te halen. Ook inheemsche ertsen worden in exploitatie genomen.

e) VANADIUM. Tien jaar geleden was de wereldproductie van dit metaal vrijwel nihil, doch het wordt thans in toenemende mate gebruikt voor de fabricatie van zeer taaie staalsoorten (de loop van vuurwapens e.d.). De productie van vanadium bedroeg in 1938 bijna 3000 ton, welke productie voornamelijk uit vier centra afkomstig is.

WERELDPRODUGTIE VAN VANADIUM.

	1933	1938	% van het totaal
Noord Rhodesia	36	374	13
Peru	—	1.474	52
ZW. Afrika	18	509	17½
Vereenigde Staten	2	794	27½
Totaal	56	2.851	100

Europa en Azië zijn derhalve vrijwel geheel op import aangewezen. Duitschland heeft echter een proces ontwikkeld om vanadium te winnen uit de slak van Bessemer peren, waarin Minette- en Doggerijzerertsen versmolten zijn, die een zeer gering vanadiumgehalte (nog geen tiende procent) bevatten, waardoor dit land zich van den import onafhankelijk kan maken.

Ook de asch van Zuid- en Midden Amerikaansche petroleum is een kleine bron van vanadium. De wereldreserves van dit metaal zijn waarschijnlijk gering.

f) MOLYBDEEN. Dit metaal is pas sinds den vorigen wereldoorlog, doch vooral in de laatste 10 jaren als veredelende component

van staallegeeringen naar voren gekomen. De productie is van 1.313 ton in 1932 tot 14.530 ton in 1937 toegenomen. De wereldmarkt van het molybdeen wordt door de Vereenigde Staten, die met 13,344 ton ongeveer 90 % van de wereldproductie leveren, beheerscht. De productie van de Vereenigde Staten nam in 1938 nog verder toe tot 15.103 ton, waardoor hun monopolie-positie nog verder versterkt werd. Driekwart van de wereldproductie van molybdeen is afkomstig uit de Climax-mijn in Colorado. In Europa leverde Noorwegen 573 ton in 1937, dat is 3,9 % van de wereldproductie, en in Azië produceerde Japan (inclusief Korea) in 1937 65 ton, dat is nog geen $^1/_2$% der wereldproductie. Ook voor dit metaal zijn de wereldreserves waarschijnlijk gering.

g) TITAAN. Dit element vindt hoofdzakelijk toepassing als verfstof (titaanwit), maar zijn strategische beteekenis is vooral gelegen in zijn kwaliteit van staalveredelaar. Gedurende den vorigen oorlog werd het o.a. in de Vereenigde Staten toegepast als reiniger van staal, inplaats van het destijds schaarsche mangaan. Een andere strategische beteekenis is het gebruik van het titaanchloride voor het leggen van rookschermen.

De wereldproductie van het titaanijzererts „ilmeniet" bedroeg 270.000 ton in 1937, waarvan 184.000 (70 %) uit Britsch Indië (de titaanijzer-zeezanden van Travancore) en 67.500 ton (25 %) uit Noorwegen. De Britsch-Indische productie was in 1938 reeds tot 252.000 ton toegenomen.

Uit Malakka wordt ilmeniet (dat als bijproduct van de tinverwassching gewonnen wordt) geëxporteerd (6.461 ton in 1938). Ook op Banka en Billiton is een dergelijke productie mogelijk.

Op Java komen titaanijzerertsen voor, die eventueel electrometallurgisch tot titaanstaal verwerkt zouden kunnen worden. Hieraan zijn echter nog technische en economische moeilijkheden verbonden; uitgebreide proeven met analoge ertsen in Nieuw Zeeland hebben teleurstellende resultaten opgeleverd.

De grootste consument van titaan zijn de Vereenigde Staten, die in 1937 en 1938 resp. 156.000 en 205.000 ton ilmeniet (voor een waarde van ruim 1 mill. dollar) invoerden.

h) TIN. Dit metaal heeft in hooge mate een politiek-economische beteekenis, omdat het geproduceerd wordt in landen, die het niet verwerken, en verwerkt wordt in industrielanden, die het

niet produceeren (voor de conserve-industrie, auto's en radio's, als soldeermiddel en component van legeeringen).

De wereld-tinproductie bedroeg in 1937 224.200 ton, welke als volgt verdeeld was:

Azië (voornamelijk Z.O. Azië)	68.0 %
Bolivia	17.6 %
Afrika	10.4 %
Australië	1.6 %
Vereenigde Staten	1.1 %
Engeland	0.9 %
Vasteland Europa	0.4 %
	100 %

Amerika, dat de grootste tinconsument is (ca 85.000 ton per jaar), heeft besloten om zich te dekken tegen verstoringen in de tinvoorziening door oorlog en een reservevoorraad van 75.000 ton aan te leggen. Ondanks het wegvallen van de Europeesche markt, die ca 25 % van de wereldproductie opnam, is daardoor toch de wereldproductie momenteel nauwelijks in staat om aan de volle vraag te voldoen.

De wereldproductie-capaciteit wordt n.l. door het Intern. Tin Committee momenteel op 232.000 ton per jaar geschat (bij exportquota van 130 %) en het verbruik zonder Europa op 170.000 ton, wat met bovengenoemde extra-aankoopen van de Vereenigde Staten neerkomt op een afzetmogelijkheid in de jaarperiode 1940—'41 van 245.000 ton.

i). ANTIMOON wordt toegepast als component in tal van legeeringen (babbittmetaal, enz.).

De wereldproductie van antimoon is niet bijzonder groot (37.000 ton in 1937) doch vooral voor Azië van eenige beteekenis, omdat Zuid China één van de belangrijkste producenten is. De beteekenis van Zuid China is echter sterk teruggeloopen (65 % van de wereldproductie in 1937 tegen 40,5 % in 1937 en 26 % in 1938).

In 1938 liep de wereldproductie 20 % terug tot 29.500 ton, doordat de chineesche productie bijna gehalveerd werd tengevolge van den strijd aldaar. De eerste plaats in de antimoonproductie verkreeg Bolivia met bijna 30 % van de wereldproductie; China volgde als tweede met 26 % en Mexico als derde met 25 %.

j). KWIK. Het grootste deel van de wereld-kwikproductie, die in 1938 ca 5200 ton bedroeg, is afkomstig uit Europa dat met 4149 ton ongeveer 80% van de wereldproductie opbracht (waarvan 2300 uit Italië en 1380 ton uit Spanje). De productie van de Vereenigde Staten in 1938 was 620 ton en die van Mexico 294 ton, dat is tezamen bijna 18% van de wereldproductie. De kwikprijs is sedert het uitbreken van den oorlog tot meer dan het dubbele opgeloopen, doch de groote strategische beteekenis, die het kwik vroeger had, doordat het voor het afvuren van elk schot noodzakelijk was in den vorm van knalkwik, $Hg(CNO)_2$, in de slaghoedjes, is sinds het begin van den vorigen wereldoorlog verdwenen, door de uitvinding van het loodacid (PbN_6), dat het knalkwik volkomen vervangen kan.

Groep 4.

ZWAVEL EN ZWAVELVERBINDINGEN.

Een niet metallische, doch niettemin zeer belangrijke grondstof voor de grootindustrie is het zwavel(ig)zuur, dat bij groote hoeveelheden in tal van metallurgische en chemische industrieele processen toegepast wordt. Aangezien het zwavelzuur zelf moeilijk en gevaarlijk voor transport is, is het veiliger om de zwavel of de sulfidische ertsen te brengen naar de plaatsen waar het zuur benoodigd is en er ter plaatse zwavelzuur uit te fabriceeren.

Een verzekerde toevoer van zwavel of van sulfidische ertsen in vredes- zoowel als oorlogstijd is daarom noodzakelijk voor industriestaten, die economisch en strategisch onafhankelijk willen zijn.

De wereldproductie van zwavel was in 1937 rond 3.400.000 ton, waarvan 82% (2.786.000 ton) uit de zwavelbronnen van Texas en Louisiana kwamen en 10% (339.100) uit de zwavelafzettingen van Sicilië. Japan produceerde in dat jaar ca 200.000 ton zwavel of bijna 6 % van de wereldproductie.

De Europeesche industriestaten hadden een aanzienlijken zwavelinvoer uit de Vereenigde Staten. Het wegvallen van dezen import tijdens den oorlog zal door opvoer van de Siciliaansche productie zooveel mogelijk gecompenseerd moeten worden, hetgeen door de wijze van voorkomen en de primitieve winningsmethode van de Siciliaansche mijnen waarschijnlijk niet gemakkelijk zal zijn.

De Amerikaansche reserves zijn verreweg het belangrijkst en het gemakkelijkst te winnen. De Japansche zwavelproductie komt voor-

namelijk van vulkanische afzettingen van beperkten omvang, evenals de kleine productie van Nederlandsch-Indië (Kawah Poetih), die ruim 16.000 ton in 1938 en ruim 17.500 ton in 1939 bedroeg.

Groep 5.

GRONDSTOFFEN VOOR KUNSTMEST (FOSFOR, KALI, STIKSTOF).

Voor de productie van organische grondstoffen der grootindustrie (vezels, oliën enz.) en voedingsmiddelen zijn tegenwoordig kunstmeststoffen onmisbaar, zoodat de productie van de grondstoffen voor de bereiding hiervan van groote beteekenis voor de wereldeconomie is.

a) De wereld*natuurfosfaat*productie bedroeg in 1937 ruim 12½ mill. ton, waarvan bijna 10 % door het Britsch Imperium geleverd werd, terwijl de Vereenigde Staten en Noord Afrika elk een derde deel van de wereldproductie voor hun rekening namen.

	Productie in 1937	
	in tonnen	in % wereldprod.
Vereenigde Staten	4.019.000	32 %
Noord Afrika	4.312.000	34 %
Rusland	2.300.000	18 %
Zuidzee-eilanden	1.527.000	12 %
Japan	122.000	0.9 %
Nederlandsch Indië	26.000	0.2 %
Overige landen	350.000	2.9 %
	12.656.000	100 %

De wereldfosfaatreserves worden geschat op 17,5 milliard ton. De Vereenigde Staten bezitten de grootste fosfaatreserves (7,2 milliard ton).

Behalve natuurfosfaat is de fosfaatproductie door het Thomasmeel als nevenproduct van de Bessemer staal-ijzerproductie belangrijk. In Europa alleen al bedroeg de productie hiervan in 1937 niet minder dan 5.365.000 ton, grootendeels door Duitschland en Frankrijk geleverd.

De meeste continenten zijn over het algemeen goed van natuurfosfaat voorzien en kunnen hun fosfaatbehoeften uit inheemsche of althans nabijgelegen bronnen dekken. De Europeesche fosfaat- en apatietimport (zonder Engeland) bedroeg ruim 4,6 mill. ton in 1938. Deze import kwam grootendeels (ca 3,3 mill. ton) uit Noord-

Afrika en voorts uit Noord-Amerika (0,7 mill. ton) en uit Rusland (0,6 mill. ton). Oost Azië is echter voornamelijk op invoer over grooten afstand (uit Oceanië, Egypte en Noord Amerika) aangewezen.

Japan voerde in 1937 niet minder dan 1.251.000 ton fosfaat in en in 1938 ca 880.000 ton. De Japanners spannen zich in, om zich van den fosfaatimport vrij te maken. Men is begonnen met de winning van Thomasfosfaatmeel uit de basische slak van Bessemer peren. Een groote fosfaatafzetting schijnt gevonden te zijn op een eiland (Hashoma) tusschen Japan en Taiwan. De productie van fosfaat op de mandaatlanden neemt snel toe (219.572 ton in 1937 en 298.902 ton in 1938). Begin 1938 werden restrictiemaatregelen op den fosfaatimport van Japan toegepast. Zoo was bijvoorbeeld het quotum voor de vier maanden na 1 April 1939 300.000 ton.

b). De *kalizouten* zijn een tweede belangrijke kunstmeststof. De wereldproductie van kalizouten bedroeg in 1937 bijna 20.000.000 ton met een gehalte van 2.703.000 ton kaliumoxyde (K_2O).

De kaliproductie over 1937 en 1938 was als volgt verdeeld:

	Productie 1937		Productie 1938	
	K_2O gehalte in tonnen	percentage v/h totaal	K_2O gehalte in tonnen	percentage v/h totaal
Duitschland	1.689.500	60.6	1.860.000	59.9
Frankrijk	489.800	17.6	581.815	18.7
Vereenigde Staten	258.090	9.2	287.532	9.3
Rusland	266.000	9.5	275.000	8.8
Polen	62.489	2.2	72.139	2.3
Palestina	18.234	0.7	24.000	0.8
Andere landen	5.000	0.2	5.000	0.2
	2.789.000	100.0	3.105.500	100.0

De wereldvoorraden aan kalizouten zijn naar schatting als volgt verdeeld :

Duitschland	20 milliard ton	Europa met Rusland totaal 36 milliard ton of 97 % van de wereldreserve.
Rusland	15 ,, ,,	
Frankrijk	0.4 ,, ,,	
Polen	0.05 ,, ,,	
Spanje	0.5 ,, ,,	
Vereenigde Staten	0.1 ,, ,,	
Palestina (Doode Zee)	1.26 ,, ,,	
	37.31 milliard ton.	

Uit deze cijfers blijkt dat het vasteland van Europa, inclusief Rusland, 90% van de kali-productie van de wereld beheerscht, waarvan alleen al door Duitschland 60% der wereldproductie geleverd wordt. Europa bezit (met zijn 90% van de productie en 97% van de reserve) in het kali een zeer belangrijke troefkaart in het krachtenspel der minerale delfstoffenproductie der wereld, daar de voedselvoorziening van de wereld in groote mate van de distributie dezer kunstmeststof afhankelijk is.

De Vereenigde Staten hebben zich echter de les van den vorigen wereldoorlog ter harte genomen. Reeds sedert 1938 is hun afname van Duitsche kalizouten sterk teruggeloopen (van ca. 400.000 ton in 1937 tot 150.000 ton in 1938). Zij zijn momenteel in staat (door uitbreiding van hun eigen zoutraffinaderijen) geheel aan de binnenlandsche behoefte aan kalizouten te voldoen.

c. De *stikstof*-verbindingen zijn eveneens van het allergrootste belang voor den modernen landbouw. Vroeger bezat Chili het monopolie der natuurlijke nitraten, doch sedert de uitvinding van de binding van stikstof uit de lucht volgens het electrische vlamboogproces levert het nog slechts 10% van de wereldproductie van stikstofverbindingen.

Het is voor ieder land mogelijk om zijn eigen stikstofverbindingen te produceeren en zich van buitenlandschen invoer onafhankelijk te maken.

De grootste producent van kunstmatig gebonden stikstof is Duitschland, dat met 631.000 ton in 1937 iets meer dan $^1/_4$ van de wereldproductie opleverde. Ook bij het fabriceeren van cokes en gas worden aanzienlijke hoeveelheden ammoniak (NH_3) als bijproduct uit steenkool gewonnen.

Groep 6.

De productie van de *overige groep van niet-metallische delfstoffen*, zooals kalk, cement, steen-kleisoorten, gips, keukenzout, enz. omvat een zeer belangrijk deel van de totale waarde van de jaarlijks gewonnen minerale grondstoffen. Op deze groep zal hier echter niet nader ingegaan worden, omdat deze grondstoffen over het algemeen in alle landen in voldoende mate te verkrijgen zijn en hun verdeeling over de aarde derhalve niet zooveel strategischen en politieken invloed heeft op de wereldeconomie als die van de metallische delfstoffen.

III. GEVOLGTREKKINGEN.

Uit voorgaande korte analyse van de verdeeling van de productie en de reserve van minerale delfstoffen over de aarde zijn belangrijke gevolgtrekkingen te maken.

Voor den opbouw van een volledige grootindustrie zijn tal van minerale delfstoffen in meerdere of mindere mate benoodigd. Deze delfstoffen zijn onregelmatig over de aarde verdeeld, zoodat bepaalde naties over groote producties en reserves beschikken en andere door de natuurlijke omstandigheden minder goed bedeeld zijn.

Toch is geen één land en geen één continent onafhankelijk van de rest van de wereld. Terwijl *Noord Amerika* zeer sterk staat in tal van mineralen, die voor den opbouw van een industrie in groote kwantiteiten noodig zijn (steenkool, cokes, ijzer, petroleum, koper, lood, zink, zwavel, fosfaten, voorts ook bijkomstige metalen zooals molybdeen, vanadium), is het weer afhankelijk van den import uit andere landen op het gebied van bauxiet, tin, mangaan, chroom, nikkel, titaan, antimoon, kwik, e.d. 7 Juni 1939 teekende President Roosevelt de „Strategic Materials Act", welke wet voorzag in de uitgave van $ 100.000.000 voor het aanleggen van reserves van strategische grondstoffen, d.w.z. grondstoffen die de Vereenigde Staten zelf in onvoldoende mate produceeren. [1]) Voorts werd aan het Bureau of Mines en de Geological Survey een extrafonds van 500.000 dollar ter beschikking gesteld om intensiever naar deze delfstoffen in de Vereenigde Staten te zoeken.

Op de tweede plaats komt het *Britsch Imperium*, dat, zoolang het de zeewegen beheerscht, een machtige economische eenheid op het gebied van minerale delfstoffen vormt, doordat de diverse deelen van het Imperium min of meer supplementair zijn. Geen van hen kan het stellen buiten de mineralen van de andere. Doch het Imperium als geheel heeft behoefte aan toevoer van minerale producten van andere landen en omgekeerd zijn die andere landen ook afhankelijk van het Imperium. Zoo heeft

[1]) De vredesbehoeften van de Vereenigde Staten werden gedurende de laatste 5 jaarperiode voor de volgende percentages gedekt uit inheemsche productie:

Wolfram 50%, Kwik 40%, Antimoon 10%, Mangaan 5—6%, Chroom 1%, Nikkel 0.5%, Tin 0.2%.

De Wolfram- en kwikproductie kan tijdelijk worden opgevoerd tot „selfsufficiency" bereikt is, doch voor de 5 overige metalen is zulks practisch onmogelijk.

bijvoorbeeld Canada een overheerschende positie op het gebied van de nikkelproductie. Malakka en Nederlandsch-Indië samen beheerschen de tinmarkt. Daarentegen is het Imperium afhankelijk van den import van Europeesche kalizouten en kwik, voorts van wolfram, molybdeen, antimoon, zwavel, enz.

Als derde groote producent van delfstoffen volgt het *Europeesche vasteland* (*zonder Rusland*). Dit gebied heeft voldoende steenkool, cokes, ijzer, aluminium en magnesium, doch moet koper, zink, lood, nikkel, tin, mangaan, wolfram, chroom, antimoon, enz. invoeren. Het heeft voorts een groote macht wat betreft kalizouten en kwik, doch is afhankelijk van den import van aardolieproducten.

De *Soviet Rusland* is na de Vereenigde Staten en het Britsch Imperium het sterkste individueele land, dat binnen zijn grenzen groote hoeveelheden steenkool, cokes, ijzer, petroleum, koper, mangaan, chroom, fosfor en kalizouten bezit, doch afhankelijk is van den import van nikkel, tin, wolfram, molybdeen, vanadium, kwik, enz.

Zuid Amerika en Afrika zijn in vele opzichten belangrijke leveranciers van minerale delfstoffen, zooals koper, lood en zink, tin, mangaan, chroom, vanadium, doch over het algemeen zijn de omstandigheden daar minder geëigend voor den opbouw van een industrieele grootmacht. Deze continenten zullen in de toekomst waarschijnlijk in hoofdzaak leveranciers van de groote ijzer- en staalindustriegebieden rondom den noordatlantischen oceaan blijven.

Het *Midden Oosten* (Irak, Iran, enz.) is zeer belangrijk wegens zijn olierijkdom. De *Britsch-Indische* ijzer-, cokes- en mangaanreserves vormen den grondslag voor een regionaal belangrijke ijzer- en staalindustrie.

Ten slotte moeten we onze aandacht op het *pacifische deel van Azië* richten, wat voor de economische en politieke situatie van *Nederlandsch-Indië* van groot belang is.

In vroeger tijden spraken de berichten van ontdekkingsreizigers als Von Richthoven van de groote minerale rijkdommen van Oost Azië. Het is bij nader onderzoek gebleken, dat deze voorstelling van zaken in de meeste opzichten overdreven is. Oost Azië bezit als geheel teleurstellend weinig bronnen van minerale delfstoffen van wereldbeteekenis.

De troefkaarten van Oost Azië zijn slechts tin, wolfram en antimoon. Dit zijn metalen, die de industrie wel is waar niet ontberen kan, doch die slechts in betrekkelijk geringe kwantiteiten verwerkt

worden, zoodat zij steeds naar de industriegebieden toe vervoerd worden en nimmer in staat zijn om industrie tot zich te trekken. Voorts zijn de steenkool- en cokes-reserves van China groot, de reserves aan goed ijzererts daarentegen betrekkelijk gering, de petroleumvoorziening onvoldoende.

Vrijwel over de geheele linie van minerale delfstoffen is pacifisch Azië thans reeds op invoer aangewezen en bij verdere industrieele ontwikkeling zouden deze invoeren nog toenemen.

Zoo is pacifisch Azië als geheel (en Japan in het bijzonder) aangewezen op invoer van petroleum, ijzer, koper, lood, zink, bauxiet, mangaan, chroom, nikkel, molybdeen, vanadium, kwik, zwavel, fosfaten, kalizouten, enz.

De productie van de voornaamste minerale delfstoffen van Ned. Indië was in 1937, 1938 en 1939 als volgt :

		1937	1938	1939
Tin	(in tonnen)	39.760	27.734	28.200
Steenkool	,, ,,	1.363.596	1.456.647	1.780.632
Aardolie	,, ,,	7.262.008	7.398.144	7.948.694
Goud	(in kg)	1.730	2.378	2.525
Zilver	,, ,,	15.555	18.018	19.222
Fosfaat	(in tonnen)	26.167	33.113	18.777
Bauxiet	,, ,,	198.970	245.354	230.668
Asfaltkalksteen	,, ,,	2.199	6.224	5.383
Jodiumverbindingen	,, ,,	116	62	37
Koper	,, ,,	49	93	94
Mangaan	,, ,,	11.083	9.687	12.074
Monaziet zand	,, ,,	370	393	123
Nikkelerts	,, ,,	—	20.000	23.535
Platina	(gram)	—	646	873
Wolframiet	(ton)	0.4	0.4	3.5
Zwavel	,,	12.674	16.242	17.570

In 1939 bestond 61.5 % van de uitvoertonnage van Nederlandsch-Indië uit minerale delfstoffen en deze vertegenwoordigden 29 % van de uitvoerwaarde in dat jaar.

Het ijzer is in pacifisch Azië (eventueel tegen relatief hooge productiekosten) uit plaatselijke grondstoffen te bereiden, doch voor de meeste andere, voor een industrieele ontwikkeling benoo-

digde, minerale grondstoffen zijn zoowel de productie als ook de reservepositie onvoldoende voor de bestaande behoeften, laat staan voor een verderen uitbouw tot een blijvende positie als industrieele grootmacht in de wereldeconomie. *De industrieele ontwikkeling van het Verre Oosten wordt derhalve door vele natuurlijke begrenzingen belemmerd.*

Het is zeker mogelijk, dat, dank zij de goedkoope werkkrachten gecombineerd met de steenkool-energie en waterkracht, een groot aantal industrieën van regionale beteekenis tot ontwikkeling gebracht kan worden. Doch het moet onwaarschijnlijk geacht worden, dat door pacifisch Azië (cq. Japan) op den duur de economische, politieke en strategische positie van de landen rondom den noordatlantischen oceaan geëvenaard kan worden, omdat pacifisch Azië nu eenmaal door de natuur minder goed bedeeld is met minerale delfstoffen [1]).

Het is natuurlijk moeilijk om de verschillende troefkaarten op dit gebied der minerale wereldeconomie in vergelijkbare getallen uit te drukken. Een poging hiertoe is een paar jaren terug door een Duitscher gedaan. De strategische positie op het gebied van delfstofvoorziening werd uitgedrukt in procenten van een theoretische, volledig van den invoer van mineralen onafhankelijke, groote industrieele mogendheid:

Vereenigde Staten	90
Soviet Rusland	75
Duitschland	62
Groot Brittannië [2])	55
Frankrijk	48
Japan	43
Italië	20

[1]) Op pag. 511 werd er reeds op gewezen, dat in den machtstrijd tusschen de volkeren de voortbrenging van agrarische producten van minder beteekenis bleek te zijn dan de industrieele productiecapaciteit, die een moderne uitrusting voor de weermacht vermag op te bouwen.
De agrarische productie is natuurlijk voor de diverse landen van zeer groot belang; in het bijzonder ook voor Nederlandsch-Indië met zijn grooten uitvoer van plantaardige producten (rubber, oliën, suiker, thee, tabak, koffie, kapok, peper, enz.).
Doch in deze beschouwing wordt alleen de invloed van de verdeeling der minerale delfstoffen op de wereldeconomie in beschouwing genomen. Ook psychische factoren zijn voor deze vraagstukken van groote beteekenis (bijv. nationalistische sentimenten), doch op den invloed hiervan kan in dit verband evenmin ingegaan worden.

[2]) Dus niet het Britsch Imperium, welks positie met die der Vereenigde Staten te vergelijken is.

Uit dit staatje blijkt, dat *op het gebied van de delfstoffenvoorziening geen der grootmachten van de rest van de wereld op den duur onafhankelijk is.* De ongelijke verdeeling van industrieele delfstoffen over de aarde is een onverzettelijk feit dat groote politieke spanningen veroorzaakt. De niet rijk of naar hun meening onvoldoende bedeelde naties (zooals bijv. Duitschland, Italië en Japan) hebben getracht ten koste van geweldige kapitaalsinspanning vervangende stoffen te produceeren en laagwaardige inheemsche ertsen te exploiteeren ter voorziening in hun behoeften. Hun exportindustrieën werden vaak op kunstmatige wijze door den Staat gesteund. Hiertegenover ontwikkelde zich in vele landen een streven om door tariefmuren en andere maatregelen eigen industrieën te beschermen. Er ontstond een streven om, in plaats van het vrije spel der krachten, alle nationale hulpbronnen onder staatscontrôle te vereenigen en door deze vereeniging de internationale economische machtspositie te versterken. Al deze autarkische pogingen zijn ver genoeg gegaan om hun essentieele ontoereikendheid te bewijzen, zoodat deze mogendheden thans trachten door machtuitbreiding buiten de landsgrenzen hun grondstoffenvoorziening voor de toekomst te verzekeren.

Momenteel meten de grootmachten elkaars krachten door een ontzettenden materialenstrijd en *de mijnbouwproductie van de wereld heeft tot belangrijke taak dezen geweldigen materialenoorlog van minerale grondstoffen te voorzien.*

Het is opvallend, dat de rol van de *edele metalen,* die als internationale waardemeter een belangrijke beteekenis hebben, in dezen strijd om de industrieele, politieke en strategische macht, betrekkelijk gering is. Hiermee zij niet gezegd, dat de rol van het goud als internationalen waardemeter uitgespeeld is. Doch het gaat hier in de eerste plaats om de vraag, welke grootmacht of combinatie van industrieele grootmachten als overwinnaar uit de huidige materialenoorlog te voorschijn zal (zullen) komen. Aan de overwinnaars zullen dan in de toekomst het goud en het kapitaal en de welvaart door hun werk en hun productie automatisch ten deel vallen.

Uit de voorgaande analyse (welke zich uitsluitend met de verdeeling van minerale delfstoffen heeft beziggehouden en niet met de beteekenis van de agrarische producties en van psychische factoren, zooals nationale sentimenten) blijkt, dat de positie van het Britsch Imperium alleen, doch zeker in combinatie met de Vereenigde Staten, als producent van minerale delfstoffen veel

sterker is dan die van de as-mogendheden (Duitschland en Italië), zelfs al kunnen die mogendheden de minerale productie van de rest van het Europeesche vasteland (zonder Rusland) ten hunnen bate exploiteeren.

IV. LITERATUUR:

Bain, H. F., 1933: „Ores and Industry in the far East. The influence of keymineralresources on the development of oriental civilisation".
Council of Foreign Relations inc., New-York, 2e druk.

Leith, C. K., 1939: „The role of Minerals in the present international Situation".
Bull. Geol. Soc. Amer. Vol. L, No. 3, Mrt. '39, p. 433—442.

Meisner, M., 1939: „Weltmontanstatistik". Herausgegeben von der Reichsstelle für Bodenforschung IV. 1927—1937.
Ferd. Enke, Stuttgart, 1939.

Mineral Yearbook 1939, Review of 1938: United States Department of the Interior, Bureau of Mines, U.S. Govern. print. off., Washington 1939.

Read, H. H. 1937: „Mineral Politics."
Proc. Liverpool Geol. Soc., 17, III, p. 211—230, 1937.

Review of major metals: Engineering and Mining Journal, Febr. 1940, **141**, 2, p. 42—56.

Roush, G. A., 1939: „The Mineral Industry, its statistics, technology and trade during 1938."
Vol. 47, McGraw-Hill, New York and London 1939.

The Mineral Industry of the British Empire and Foreign Countries. *Statistical summary* (production, imports, exports). *1936-1938*. Imperial Institute, London 1939.

Inhoud:

pag.

I Inleiding: De beteekenis van delfstoffen voor de tegenwoordige technische beschaving . . 497

II De beteekenis en de verdeeling van de voornaamste industrieele delfstoffen. 499

Groep 1 501
a) IJzererts, b) Steenkool en Cokes, c) Petroleum.

Groep 2 515
a) Koper, b) Aluminium (en Magnesium), c) Lood en Zink.

Groep 3 520
a) Mangaan, b) Chroom, c) Wolfram, d) Nikkel, e) Vanadium, f) Molybdeen, g) Titaan, h) Tin, i) Antimoon, j) Kwik.

Groep 4 526
Zwavel en zwavelverbindingen.

Groep 5 527
a) Fosfaat, b) Kalizouten, c) Stikstofverbindingen.

Groep 6 529

III Gevolgtrekkingen 530
De delfstofvoorziening van:
Noord-Amerika, Britsch Imperium, Europeesche Vasteland (zonder Rusland), Soviet-Rusland, Zuid-Amerika en Afrika, Midden Oosten, Britsch-Indië, Pacifisch Azië (inclusief Nederlandsch-Indië).

IV Literatuur. 535

DE OPENSTELLING VAN JAPAN VOOR DEN WERELD-HANDEL EN DE ROL VAN VON SIEBOLD*)

DOOR Dr. W. M. F. MANSVELT

Steeds drukker werd het in de Chineesche en Japansche zeeën van Europeesch getuigde schepen. Het waren Engelschen en Amerikanen, die naar Kanton koers zetten of die in de Japansche zeeën ter walvischvaart gingen.

Sinds de Engelsche Oost-Indische Compagnie in 1834 opgeheven was, werd de Britsche vlag nog veelvuldiger gezien. De voortschrijdende industrialisatie noopte de Engelsche fabrikanten en kooplieden nieuwe afzetgebieden op te sporen, en zette de Engelsche Regeering aan tot het oefenen van pressie op politiek zwakkere staten om hen te dwingen den Britschen handel te begunstigen of althans niet te belemmeren. Nederland kon er van meepraten. Het oeconomisch veel belovende Koninkrijk van Willem I was in 1830 onder medewerking van Engeland uiteengescheurd en andermaal had Engeland Koning Willem den voet dwars gezet, toen het in 1837 een einde wist te maken aan het hooge beschermende recht in Nederlandsch-Indië, met behulp van welke protectie Nederland ten tweeden male den Engelschen lijnwaadhandel van Java dreigde te verdringen.

*) Dit stuk werd geschreven in 1922 als inleiding op een artikel over de werkzaamheden van Von Siebold voor de Ned. Handel Maatschappij in Japan. Over de werkzaamheden zelf zal wellicht een volgend artikel handelen. — M.

De openstelling van China.

Meer en meer werd in Engeland als een onduldbare belemmering van den handel beschouwd de zelfgenoegzaamheid, waarmee de twee groote, nog zelfstandige Aziatische mogendheden zich onthielden van verkeer met Europeesche volken. In Japan was het, behalve aan Chineezen, alleen den Nederlanders veroorloofd op een bescheiden voet handel te drijven en in China stonden alleen Kanton en Amoy voor Europeanen open, maar onder tallooze restricties. Vergeefsch waren alle pogingen geweest de Chineesche Regeering tot andere gedachten te brengen. Hooghartig en veelal op voor de Europeesche mogenheden krenkende wijze was alle intiemere aanraking van de hand gewezen.

Het kon niet anders of vroeg of laat moest aan dien toestand een einde komen, daar de machtsmiddelen van de Chineesche Regeering geheel onevenredig waren aan haar hoogen toon. Men weet hoe in 1839 het verbod van invoer van opium, het eenige groote handelsartikel dat de Engelschen in China ter beschikking stond om den uitvoer van thee te betalen, tot een gewapend conflict leidde, dat in weinig tijd de Chineezen toonde, hoever zij in bewapening en technische ontwikkeling bij Europa achter stonden. Bij het verdrag van Nanking in 1842 was China gedwongen vijf havens voor Engeland open te stellen en Hongkong aan Groot-Brittannië af te staan. Dezelfde voordeelen kon men ook andere Europeesche mogendheden en de Vereenigde Staten niet weigeren. Een reeks verdragen volgde, waarbij andere ,,barbaren" op den voet van ,,meest begunstigde" moesten toegelaten worden. [1])

Het liet zich aanzien, dat ook Japan er op den duur aan zou moeten gelooven. Met leede oogen zagen Amerikanen en Engelschen de begunstiging der Hollanders aan. De buitenwereld geloofde nog altijd, dat Nederland schatten in Japan verdiende en zich daarom de vereischte plichtplegingen en opgelegde restricties liet welgevallen. In werkelijkheid werden de betrekkingen tusschen Nederland en Japan meer uit traditie en politieke overwegingen volgehouden dan dat er veel bij verdiend werd.

De Japansch-Nederlandsche handel.

Door talrijke verbodsbepalingen en nadere overeenkomsten was de handel der Hollanders op ~~Java~~ Japan tot een ingewikkelde proce-

[1]) Zie Nederbragt, Pénétration pacifique en Chine.

dure geworden, die den naam van handel nauwelijks meer dragen mocht.

Men onderscheidde daar den ,,Comps''- en den ,,Kambang''-handel, d.w.z. den officieelen handel, oorspronkelijk dien der Oost-Indische Compagnie, en den officieusen, dien van ambtenaren en scheepshoofden, oorspronkelijk de tevergeefs bestreden particuliere handel van Compagniesdienaren. [1]) Toen in 1686 door de Japansche Regeering den omzet van den Hollandschen handel beperkt werd tot 300,000 Tails of 50,000 gouden Kobans (volgens toenmalige waarde ongeveer één millioen gulden) wisten de employé's toch hun aandeel te behouden door den Koban, die verdeeld was in 60 mazen, de Compagnie aan te rekenen voor 68 mazen. Sindsdien ontstond er op Decima onderscheid in Compagniesgeld en Kambanggeld. [2]) Ook na de opheffing der Oost-Indische Compagnie bleef de Kambanghandel bestaan. De voordeelen uit dien handel vormden de emolumenten voor de daarbij betrokken ambtenaren en werden officieel vastgesteld door het Reglement op het beleid van den Japanschen handel. [3])

De Nederlanders handelden op Decima niet met Japansche kooplieden, maar met de z.g. ,,geldkamer'', dat was een Japansche compagnie, die den buitenlandschen handel gepacht had van de Keizerlijke schatkamer, en verder door bemiddeling van ,,compradoors''.

De Compagnieshandel ging aldus. De Geldkamer stelde een een lijst op van gewenschte goederen, den z.g. ,,eisch'', en bepaalde zelf ook de prijzen, die het betalen zou, en die te laag waren om winst af te werpen. Op de leverantie verloren de Hollanders dan ook, doch aangezien de Geldkamer op haar beurt koper en kamfer leverde tegen te lagen prijs, sloot de rekening voor ons per slot voordeelig, zij het ook, dat de totale bate niet hoog liep.

Bij den Kambanghandel was het andersom. Daar verloren de Hollanders op den uitvoer, doordat men veel te hoog inkoopen moest, doch verdiende men op den invoer, niettegenstaande men

[1]) Von Siebold, Nippon 16e Heft p. 37 v.v. Het woord Kambang zou volgens sommigen van het Chineesche kan-pan afgeleid zijn. Kan-pan beteekent eigenlijk planken-beschouwing, een naam voor openbare veiling. Aldus van der Chijs en Kaempher (V.d. Chijs Nederlands streven tot openstelling van Japan voor den wereldhandel 1867 — p. 391) Hendrik Doeff leidt Kambang af van het Japansche woord Kapwanoe = onverschillig (H. Doeff. Herinneringen uit Japan, 1833, p. 71).

[2]) Een goed historisch overzicht van den Japanschen handel geeft F. Meylan in Werken Nat. Gen. v. K. en W. deel IV. zie aldaar p. 146 v.v.

[3]) Resolutie van 25 Mei 1826. No. 1(Niet in Ind. St. bl.).V.d. Chijs, p. 392, v.v.

een invoerrecht van 35% betalen moest en de Japansche dignitarissen eerst uit de partij namen, wat naar hun gading was.

Onze positie in Japan.

Behalve de geringe voordeelen, die hij afwierp, had de Japansche handel nog de schaduwzijde, dat hij geschiedde onder groote beperking van de bewegingsvrijheid der ambtenaren op Decima. Bovendien werd van de Nederlanders verwacht, dat zij zich aanpasten aan de Japansche etiquette bij den omgang met Japanners. De O.I.C. schreef haar dienaren voor : ,,Met groote discretie, zachtzinnig- en nederigheid moesten wij de Japansche vriendschap t'onswaarts conserveeren". [1]) Sinds de Factorij op Decima echter een vertegenwoordigster van de Indische Regeering was geworden, lag in die positie iets, dat voor onze nationale eer iets grievends had.

In buitenlandsche, vooral Engelsche literatuur wordt het voorgesteld alsof wij ons aan smadelijke bejegeningen onderwerpen moesten. Die voorstelling is onjuist en berust o.a. op geringe kennis omtrent het oude Japan, waar het ceremonieel een groote rol speelde. Men verwachtte in Japan van ons manieren, die daar te lande tot den goeden toon behoorden. Ten opzichte van ons werden dezelfde plichtplegingen stipt in acht genomen. Het ,,opperhoofd" van de Factorij op Decima werd op zijn jaarlijksche hofreis naar Yedo zelfs als een Daimio, een gewestelijk vorst, behandeld en begroet, hoewel in Japan de koopmansstand tot de allergeringste kaste behoorde.

Het oude Japan was streng en formeel, maar de innerlijke beschaving en de fijne kunstzin der bevolking oefenden een zoo groote bekoring uit, dat zij bij vele Nederlanders een onuitwischbare herinnering nalieten. Men schijnt ook bij voorkeur meer ontwikkelde en beschaafde Nederlanders naar Decima te hebben gestuurd. Talrijk zijn de werken over Japan door gewezen ,,opperhoofden" nagelaten. Daarin vindt men geen bitteren toon, maar belangstelling voor de zeer aparte beschaving van het Oostersche eilandenvolk. Pierre Loti heeft zijn voorgangers in talrijke Nederlanders, waarvan Gouverneur-Generaal Camphuys (1684—1691) wel een der eersten was.

[1]) Woorden van Van Diemen. V.d. Chijs, p. 2.

Wanneer men het leven der Nederlanders in Japan vergelijkt met dat van alle Europeanen, dus ook van de Engelschen in China, dan treft men vriendelijken en beschaafden omgang op Decima, tegenover onbeschofte bejegening en levensgevaar van de zijde der Chineezen te Kanton. [1])

De beperkingen in Japan hadden de Nederlanders zich grootendeels zelf op den hals gehaald door de voortdurende pogingen tot smokkelarij. De voor Japanners onbegrijpelijke minachting voor wetten en voorschriften noodzaakte hen de overtredingen met strengheid te beantwoorden. Ook leefde nog steeds in Japan de angst voor wederinvoering van het Christendom, dat zulk een bloedigen burgeroorlog had ontketend en waaraan de afsluiting van Japan voor de buitenwereld te danken was.

Vergeefsche pogingen Japan tot een onbelemmerd handelsverkeer over te halen.

Reeds spoedig na het herstel van ons gezag in den Archipel is de Indische Regeering bedacht geweest ook de betrekkingen tot Japan aan een herziening te onderwerpen. Om echter eerst van Japan wat meer te weten te komen en vooral om te onderzoeken welke vooruitzichten een vrije handel aldaar hebben zou, werd door G. G. Van der Capellen in 1823 naar Japan gezonden de later zoo bekend geworden Japan-kenner en publicist Jhr. Dr. Philipp Franz Balthasar von Siebold, die in 1822 als chirurg-majoor in Indischen dienst getreden was. Deze geleerde verzamelde een geweldig studiemateriaal, waartoe hij in staat gesteld was door zijn vrijeren omgang met Japanners. Hij won hun vertrouwen en de genegenheid door zijn optreden als medicus en als leermeester in de westersche wetenschappen. Hij kreeg van de Japansche Regeering verlof zich op een klein landgoed nabij Nagasaki te vestigen en trouwde met een Japanneesche vrouw. [2]) Het verzamelen van landkaarten door Von Siebold, iets dat den Hollanders verboden was, werd als landverraad beschouwd. Von Siebold werd gevangen genomen en is slechts door bemiddeling van de Nederlandsche Regeering der doodstraf ontgaan. Hij werd echter ten eeuwigen dage verbannen (1829). Eerst in het jaar 1854 heeft hij daarvan ontheffing gekregen.

[1]) Verslag Factorij N. H. M. 1827/8 p. 14.

[2]) Volgens N. Ned. Biog. Wb; volgens zijn zoon had Von Siebold alleen verlof Decima wel eens te verlaten. Alex von Siebold, Ph. Fr. von Siebold's letzte Reise nach Japan, 1859—61, Berlin 1903. zie p. 35

Directe resultaten voor den handel heeft de zending van Von Siebold niet gehad. Van groot belang is echter geworden de overbrenging van zaad van den theestruik naar Java, wat door bemiddeling van Von Siebold in 1825 is geschied. [1]).

Bij uitzondering stond Japan den Hollanders eenigen tijd een grooteren uitvoer van koper toe; van een principieele verandering wilde men daar echter niets weten, noch tegenover ons, noch tegenover andere Europeanen. Herhaalde pogingen van Russen, Amerikanen en Engelschen om met Japan in relatie te treden, werden afgewezen, omdat de voorvaderen in hun wijs beleid het aldus bepaald hadden. [2]) Japan werd zelfs strenger en dreigde in 1825 vreemde schepen, die de kusten van Japan terwille van de vischvangst bezochten, onvriendelijk te zullen bejegenen. [3])

De opiumoorlog, die zoo ongunstig voor China afliep, scheen in Japan echter wel eenigen indruk te hebben gemaakt. In 1842 werd het strenge verbod van 1825 weer verzacht en een goede behandeling toegezegd aan de schepen, die door storm of uit gebrek aan water en voedsel Japan wilden aandoen. [4])

Dat het echter nog geenszins in de bedoeling lag vriendschappelijke relaties aan te knoopen, bleek uit de weigering van een brief van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië, waarbij de troonbestijging van Willem II werd aangekondigd. De financieele crisis in het vaderland veroorloofde ons niet deze onbeleefde weigering door het zenden van een oorlogsschip te beantwoorden en de consequentie van een eventueel onvriendelijk optreden te aanvaarden. Het lag overigens in de bedoeling van Koning Willem II om Japan zoo mogelijk langs vriendschappelijken weg tot de openstelling van het land te bewegen, om het de onheilen te besparen, die China wedervaren waren. [5]) Z. M. besloot eigenhandig een brief en geschenken aan den Shogun te zenden. Hij riep voor de passende redactie van dat schrijven de hulp in van Von Siebold. [6]) Met een oorlogsschip werd 's Konings brief naar Decima gebracht. Het had echter zeer veel voeten in de

[1]) Volgens het N. Ned. Biogr. Wb. zou Von Siebold een levenden theestruik naar Java gezonden hebben; volgens zijn zoon gelukte de overbrenging door middel van zaden in klei verpakt. Letzte Reise. p. 27.

[2]) Zie over deze pogingen: Lauts, Japan, p. 309 v.v.

[3]) Van der Chijs, p. 12.

[4]) V.d. Chijs, p. 13/4.

[5]) idem p. 17/19.

[6]) idem p. 21.

aarde, voordat men van de Japansche autoriteiten de bijzondere behandeling, waarop een oorlogsschip en zijn bemanning aanspraak hadden, langs minnelijken weg verkreeg. Nog moeilijker viel het de Japansche Regeering den Koninklijken brief en de geschenken aan te nemen en te beantwoorden. De onbaatzuchtige bedoelingen en de vrienschappelijke geest, waarmee Japan gewezen werd op het gevaar van zijn isolatie-politiek, lieten echter niet na een aangenamen indruk te maken. [1]) De Japansche Regeering betuigde haar oprechten dank, doch verzocht verder met rust gelaten te worden. Men beschouwde daar de beantwoording van den Koninklijken brief als ,,eene gunst, ten hoogste strijdig met onze voorouderlijke wetten, die, eens vastgesteld zijnde, door nakomelingen getrouw moesten worden gehoorzaamd". [2])

Zoo bleef alles bij het oude, tot de Vereenigde Staten in 1852 besloten tot een demonstratie en desnoods tot een vijandig optreden. De Nederlandsche Regeering besloot nogmaals moeite te doen langs vredelievenden weg Japan tot een wijziging van zijn houding te brengen. Niet alleen werd de Japansche Regeering tijdig op de hoogte gebracht van de zending door de Vereenigde Staten van een eskader onder commando van Perry, maar ook werd een ontwerp-tractaat met Japan opgesteld. Onze verhouding tot Japan had tot dusverre niet op een verdrag berust, maar op een *pas* van het jaar 1609 en op die van 1617. Von Siebold is de man geweest, die de gedachte aan een tractaat tusschen Nederland en Japan het eerst geopperd heeft. Hij richtte zich in een nota tot den Minister van Koloniën en vond bijval. Een concept-tractaat werd door Von Siebold opgemaakt. Het doel, dat onze Regeering met dat tractaat had, was niet de verwerving van bijzondere privileges voor Nederland, doch blijkt uit art. 2 en 4, waar voorgesteld werd, Nagasaki ook voor handel en scheepvaart van andere natiën open te stellen. [3]) Met aanbieding van het ontwerp en de onderhandelingen werd belast Mr. I. H. Donker Curtius, tot dusverre Raadsheer in het Hooge Gerechtshof van Nederlandsch-Indië.

De openstelling van Japan voor den wereldhandel door Nederland bewerkt.

Tot de openstelling van de havens voor den handel bleek de Japansche Regeering nog niet te vinden. Wat de Amerikanen en

[1]) V.d. Chijs, p. 47 v.v.
[2]) idem p. 64.
[3]) V.d. Chijs, p. 78 v.v.

de hen op den voet volgende Engelschen in 1854 konden verwerven, was niets anders dan een uitbreiding en bevestiging van het Japansche bevelschrift van 1842. De openstelling van de havens Simoda en Hakodate ten bate der Amerikanen en van deze laatste benevens Nagasaki voor de Engelschen, geschiedde niet om handelsbetrekkingen aan te knoopen; deze havens werden alleen aangewezen als gelegenheden ,,where they can be supplied with wood, water, provisions and coal and other articles their necessities may require as far as the Japanese have them". (Art. II. Amer. tractaat) [1]), of, gelijk het Engelsche tractaat zegt : ,,for the purpose of effecting repairs and obtaining fresh water, provisions and other supplies of any sort they may absolutely want for the use of the ships". [2]) In het Engelsche tractaat werden de Engelschen zelfs uitdrukkelijk uitgesloten van het privilege tot handeldrijven, dat de Hollanders en Chineezen genoten, iets wat de Japanners niet overbodig bleek, daar de Amerikanen door ruimeren uitleg van het afgesloten tractaat en door overtreding tot handelsverkeer wilden komen.

Ruimere toezeggingen wist Rusland, dat zich eveneens van de adviezen van Von Siebold bediend had, [3]) in 1855 te verwerven, doch de openstelling van Japan voor den handel van alle naties is eerst bereikt door Nederland na langdurige besprekingen en door het geven van onmiskenbare bewijzen, dat Nederland het welzijn van Japan op het oog had.

Het Nederlandsche oorlogsschip de ,,Soembing", onder kapiteinluitenant ter zee G. Fabius, in 1854 van Decima gekomen, werd de eerste marineschool voor Japan, door de welwillende voorlichting van Nederlandsche marine-officieren. Japan gaf spoedig zijn wensch te kennen ook zelf eenige stoomschepen te bezitten. De Japansche Regeering droeg aan Nederland de bestelling op en verzocht om deskundig personeel. Niet alleen werd door onze Regeering gehoor gegeven aan het verzoek, maar ook werd de ,,Soembing" aan Japan ten geschenke gegeven.

Inmiddels werden de onderhandelingen over een tractaat voortgezet en kwam in 1855 een voorloopige overeenkomst tusschen

[1]) idem p. 118.

[2]) idem p. 122.

[3]) Von Siebold. Met oorkonden gestaafd vertoog van de pogingen door Nederland en Rusland gedaan tot openstelling van Japan, 1854. (uit 't hoog-Duitsch ver.aald); Zie p. 25 v.v.

Nederland en Japan tot stand, in 1856 gevolgd door het sluiten van van een tractaat. [1]) De vrijheid van handeldrijven voor andere naties was echter nog niet verworven, ook was niet verkregen de afschaffing van het voor alle Christenen stuitende gebruik van het z.g. „beeldtrappen", het met voeten treden van een crucifix, een gebruik dateerend uit den tijd der Christenvervolging in Japan. Deze beide concessies van Japan te verwerven bleef het streven van de Nederlandsche politiek. [2]) Eindelijk gelukte het onze diplomatie Japan over te halen. Bij de z.g. Additioneele Artikelen en de toevoegingen daartoe, werd de handel voor alle naties in de havens Nakoda en Nagasaki verkregen en het beeldtrappen afgeschaft. (1857) [3])

Terecht zegt Van der Chijs:

„De Vereenigde Staten van Noord-Amerika mogen zich nu beroemen de eersten te zijn geweest, die Japan tot het sluiten van een tractaat hebben weten te bewegen, Nederland is de eerste geweest, die zoowel aan die Staten als aan alle naties der wereld het eigenlijke nut hunner tractaten, een wettig handelsverkeer met Japan heeft bezorgd. Deze was de groote concessie, waarnaar ieder volk, dat met Japan in aanraking kwam, streefde, maar dat nog niet één had kunnen verkrijgen. Nederland wist echter zonder vertoon van magt aan Japan de belofte te ontlokken, dat ieder rijk, hetwelk met Japan een tractaat wilde sluiten, ook de vergunning tot handeldrijven in twee opengestelde havens zoude erlangen.

Nederland is alzoo de eigenlijke opensteller van Japan; en deze eer, deze voldoening mogt zij smaken als belooning voor haar edele, onbaatzuchtige, vriendschappelijke politiek". [4])

Een Japansch gezantschap bezocht daarop in 1858 de Europeesche mogendheden, met wie een tractaat gesloten was. Na een periode van reactie in de volgende jaren en een dreigenden oorlog met de Europeesche mogendheden, [5]) ging Japan eindelijk, gelijk overbekend is, na omverwerping van het Shogunaat en herstel van den Mikado in zijn wereldlijk gezag, zich in snel tempo naar Westersch model hervormen met behoud van een volledige onafhankelijkheid.

[1]) V.d. Chijs, p. 161 en 185.

[2]) idem, p. 223/4.

[3]) idem p. 280.

[4]) V.d. Chijs, p. 285/6.

[5]) Zie voor de eervolle rol, die onze vloot gespeeld heeft, Jhr. F. de Casembroot. De Medusa in de wateren van Japan in 1863—1864. en Rich. P. A. van Rees, Japan-Holland voor vijftig jaar. 1914.

Opheffing van den Comp.'s- en Kambanghandel.

Het vooruitzicht, dat de Japansche handel eerlang op geheel anderen voet zou gedreven worden, deed Donker Curtius reeds in 1854 bedacht worden op het treffen van een andere regeling van den Kambanghandel. Deze was na van 1826-'31 in den vorm van een Societeit te zijn gedreven, sindsdien verpacht. Pachter was in deze jaren J. R. de Lange te Batavia. In verband met de groote leveranties van de Japansche Regeering ter betaling der bestelde schepen, achtte de Nederlandsche Commissaris in Japan het wenschelijk, dat de Staat den Kambanghandel weer aan zich trok. De heer J. R. de Lange bleek geneigd het loopende contract tegen billijke schadevergoeding te ontbinden. Hij verklaarde zich tevens bereid de leiding van den Japanschen handel op zich te nemen. [1])

Bij de sluiting van de Additioneele Artikelen in 1857 kwam ook de Comp.'shandel officieel te vervallen. Sinds 1858 begonnen particulieren den handel op Japan te ondernemen. Zij werden daarbij door het Gouvernement begunstigd met de bezorging der nog aanwezige „eisch goederen" en de afhaling der tot betaling strekkende Japansche producten. [2])

Voorstel van Von Siebold.

Inmiddels had Von Siebold, die den gang van zaken in Japan met de grootste belangstelling volgde, zich weder tot het Departement van Koloniën gericht, thans met het voorstel een Maatschappij voor den Handel op Japan op te richten. De Minister verwees hem echter naar de N. H. M. Hij achtte dezen nieuwen handel juist iets voor het lichaam, dat nog altijd, volgens zijn statuten, voor den Nederlandschen handel en nijverheid nieuwe wegen zou banen. Z. Exc. zond de stukken van Von Siebold aan de N. H. M. ter inzage. [3])

Von Siebold bezocht daarop de Directie en zette zijn plannen uiteen. Het bleek dat hij niet alleen uit altruïstische belangstelling met deze voorstellen voor den dag kwam, doch lust had aan het eind van zijn leven ook eenige meer tastbare voldoening van zijn veeljarigen arbeid te genieten, en in ieder geval in de gelegenheid te komen Japan, waaraan hij zijn leven van studie gewijd had, weder te zien. Hij had zich, naar het schijnt, aanvankelijk zelf een leidende

[1]) V.d. Chijs, p. 391—413.
[2]) idem p. 413.
[3]) M.v.k. aan Dir. N.H.M. 14 Apr. 1858. A. 16.

positie toegedacht bij de op te richten Japansche Maatschappij. Bij zijn nader schrijven vergenoegde hij zich met een betrekking „zooals die van Adviseur en Agent of eene zoodanige als het bestuur mogt goedvinden aan mij op te dragen, waarmede een matig vast inkomen verbonden is". [1]) Toen de Directie in beginsel niet ongeneigd was hem tijdelijk als adviseur in dienst te nemen, leverde Von Siebold een nieuw ontwerp in, thans voor een op te richten „Factorij" van de N. H. M. op Decima, onder bijvoeging van een beschrijvende lijst van in Japan voor den uitvoer beschikbare producten en opgave van aldaar te debiteeren artikelen. [2]) Zijn voorstellen bevatten zeer goede gedachten. Hij wenschte niet alleen een vestiging, die zich beperken zou tot den handel met Nederland en Nederlandsch-Indië, maar een ook zelfstandig opereerend Agentschap, dat in samenwerking met te stichten filialen, zich ook zou mengen in den handel met China, Siberië, Korea, de Lioekioe-eilanden en Formosa. De reeds door de Japanners zelf in 1855 aan Donker Curtius voorgeslagen oprichting van een Nederlandschen maildienst tusschen Shanghai en Nagasaki werd thans wederom door Von Siebold warm aanbevolen. [3]) Met nadruk bepleitte hij ook de bevordering en instandhouding van onzen cultureelen invloed in Japan, die toenmaals niet gering was. Ten slotte gaf hij zijn hoop te kennen, dat een bevredigende uitvoering van zijn zending tot een vaste aanstelling leiden mocht.

Aanvankelijk nam Von Siebold genoegen met de beloofde toelage van *f* 1.000.— 's maands gedurende twee jaren, waarschijnlijk omdat er tegelijkertijd sprake geweest schijnt te zijn hem tevens vanwege de Regeering te belasten met de overreiking in Japan van het geratificeerde tractaat. [4]) Von Siebold solliciteerde bovendien naar het ambt van Consul-Generaal in Japan na het aftreden van Donker Curtius, en had den Minister van Koloniën verzocht hem het tractement van kolonel in actieven dienst benevens een toelage voor uitrustingskosten te geven. Hij genoot n.l. vanaf 1830 zijn tractement als stafofficier op non-actief. Toen hij hierin teleurgesteld werd, eischte Von Siebold van de N. H. M. aandeel in de winsten in Japan te behalen. [5]) Eindelijk werd een schikking

[1]) Von Siebold aan de Dir. 22 April 1858.
[2]) Ingekomen brieven 1858. port. Von Siebold.
[3]) V.d. Chijs, p. 174.
[4]) Letzte Reise p. 25.
[5]) Von Siebold aan de Dir. 23 Dec. 1858.

getroffen en vertrok Von Siebold in het voorjaar van 1859 als adviseur van de N. H. M. naar Japan met een salaris van *f* 2.000.— 's maands, gedurende twee jaren. Hij moest zich daarvoor verbinden den vertegenwoordiger der N. H. M. persoonlijk en uitsluitend van zijn raad te dienen. [1])

Uit het verslag van de reis van Von Siebold naar Japan door zijn zoon vele jaren later uitgegeven, blijkt dat deze geleerde de gelegenheid vooral te baat nam tot vermeerdering van zijn botanische en ethnografische kennis. Van handelsadviezen bemerkte de Directie van de N. H. M. niets. Zijn correspondentie uit Japan beperkte zich tot de wijze van uitbetaling van zijn salaris, waarvan ook zijn vrouw moest leven, die blijkbaar zonder voldoende middelen was achtergebleven.

Wat Von Siebold aan interessante informaties over Japansche aangelegenheden opstelde, meende hij door den druk meer algemeen te moeten bekend maken. [2]) Zijn „Open brieven" werden gedrukt op Decima met een zelf meegebrachte drukpers.

Voor de N. H. M. had zijn verblijf in Japan geen directe waarde. „Door het ophouden zijner betrekking tot de Maatschappij zal dan ook door deze geen groot verlies worden geleden", meende de Directie. [3])

Het engagement met Von Siebold liep dan ook in Maart 1861 af zonder verlengd te worden.

Ook van de zijde der Nederlandsche Regeering ontving Von Siebold geen opdracht of aanstelling onder bepaalden titel. Door den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië schijnt hem de positie van Adviseur voor Japansche aangelegenheden aangeboden te zijn met de belofte hem als diplomatiek vertegenwoordiger weer naar Japan te zullen zenden. [4]) Daar de Japansche zaken, die tot dusverre van uit Batavia geleid werden, juist op het zelfde oogenblik onder het ressort van Buitenlandsche Zaken gebracht werden, kon de G. G. zijn belofte niet gestand doen. Von Siebold scheepte zich zoo spoedig mogelijk in naar Nederland en meldde zich in Den Haag. Men was daar echter van zijn aanbiedingen niet

[1]) Die vertegenwoordiger was A. J. Bauduin, door de Fact. in 1859 naar Japan gezonden.

[2]) Open brieven uit Japan 1861, gedrukt te Decima ter Nederlandsche Drukkerij.

[3]) Alg. Versl. N.H.M. 1860 p. 91.

[4]) Letzte Reise p. 129.

gediend. Wat daarvan de oorzaak was, kunnen wij niet zeggen. Misschien omdat hij zich in zijn Japansche geschriften gemengd had in den strijd tusschen den wereldlijken en geestelijken keizer. Terwijl de Shogun nog in het volle bezit van zijn macht was, verdedigde Von Siebold de oude rechten van den Mikado. [1])

Von Siebold vroeg en verkreeg zijn ontslag uit den Nederlandschen staatsdienst in 1863. Hij vertrok teleurgesteld naar Duitschland en stierf in 1866.

Von Siebold was toenmaals misschien wel de meest geachte Europeaan in Japan. Dat de Nederlandsche Staat van deze omstandigheden geen gebruik maakte om onzen reeds tanenden invloed in Japan staande te houden, is zeker te betreuren. Treuriger werd het echter, toen onze consulaire dienst in Japan toevertrouwd werd aan menschen, die de belangen van hun committente, de N. H. M., en den vroeger zoo goeden naam van Nederland in Japan met voeten traden, terwijl zij zelf groote vermogens bijeengaarden.

[1] i dem.

BOEKBESPREKING

E. du Perron, De Muze van Jan Companjie. Overzichtelijke verzameling van Nederlands-Oostindische belletrie uit de Companjiestijd (1600-1780).

Bandoeng — Leiden, 1939

Met weemoed zetten wij ons aan de taak, hier het laatste werk aan te kondigen dat Du Perron in Indië voor den druk gereed maakte — op „Schandaal in Holland" na tevens zijn laatste grootere publicatie, vóórdat de inval in Nederland aan dit leven van studie en kunst een einde bracht. Toch mag de piëteit voor den verscheiden auteur ons niet weerhouden van een critische bespreking; Du Perron, zelf meester in het hanteeren der critiek, zou het niet anders gewild hebben. Magnus amicus Edgarus, magis amica veritas.

Wat beoogt dit verzamelwerk te geven? In zijn beknopt gehouden inleiding duidt de schrijver het nader aldus aan: „Nederlandse belletrie met Oost-Indië tot onderwerp", en dan beperkt tot de 17e en 18e eeuw. Voor zoover het de Nederlandsche auteurs betreft, die Indië niet uit eigen aanschouwing kenden, is dit schiftingsbeginsel volgehouden: wij vinden, telkens met een korte annotatie, fragmenten uit den „Lof der Zeevaart" en andere gedichten van Vondel, uit de poëzie van Jeremias de Decker, uit „De IJstroom" van Antonides van der Goes, uit Willem van Haren's verzen op den Chineezenmoord, uit Onno Zwier van Haren's „Agon, sulthan van Bantam".

Anders echter waar het de Indische schrijvers betreft. Du Perron, die moet erkennen dat de dichtkunst „in de eerste helft van de 17e eeuw (met uitzondering van Both) over Indië alleen (zou) spreken bij monde van wie Indië zelf nooit zagen" (blz. 5) en die ook voor de daarop volgende perioden niets voor poëzie wil uitgeven wat slechts rijmelarij was, nam in zijn verzameling allerlei in Indië gefabriekte verzen op, die op den avond van 5 December bijval zouden kunnen oogsten doch op andere dagen des jaars slechts lachlust of wrevel kunnen wekken.

Een zekere Isaac Sunderman b.v., een man van Duitsche origine die niet eens behoorlijk Nederlandsch kan schrijven, vergast zijn lezers op de volgende strofen:

In 't jaar sestien hondert negentigh dry
Zyn wij gekomen Indien by,
Elf weken zijn noch verloopen
Eer daer quamen ons hoopen
.....

Eindelijk krijgen wij Batavia,
Na negen maenden de Stad op Java,
Niet een boom is hier als dort,
Ook trekken wij al immer vort.
.....

Hollandse Boter, Kaes, Vleesch, Wijn, Bier,
Komt ons alles met de schepen hier,
Nederland versorgt ons hier,
Als eene Moeder goedertier.

enz. enz.

Maar er waren Hollanders die voor dezen representant der Duitsche cultuur niet onderdeden. A. van der Geugten publiceerde in 1766 een berijmde „Rouwklacht op het Smartelijk afsterven van den Weled. Gestr. Heere, den Heere Nicolaes Hartingh". Hartingh, een verdienstelijk man, was resident te Grissee, maar

Men riep hem van Grisee weêr naar Batavia.
Daar wierd hij aangesteld tot commissaris van den
Inlander, en ook tot den opperkoopmans-staat.
Men gaf aan hem 't bestier van de Prianger landen
Daar hij zijn wijs beleid toonde in den hoogsten graad.

Du Perron neemt dergelijke „gedichten" natuurlijk alleen als stukjes beschavingsgeschiedenis op, als tijdsbeelden. Verder op dezen weg doorgaande is hij echter ook allerlei dicht en ondicht — vooral het laatste — gaan opnemen, dat met Indië geen andere betrekking heeft dan dat het daar uit iemands pen is gevloeid. Aldus vond in deze bloemlezing een huwelijkszang onderdak, in 1758 door een anonymus te Batavia vervaardigd bij den echt van Pieter Cos en Cornelia Roos. Hoor Pegasus galoppeeren:

Cos krijgt dan eyndelyk zijn Bruid Cornelia;
Om in 't Huwelijk zoet en zuur te zaam met hem te deelen.
Reykhalzend na dees dag met zugten vroeg en spâ,
Na haar Aanminnigheid, die zoo zijn min kon streelen.

Een rijmwerk als dit, een acrostichon nog wel, dat wij met zijn vrijmoedige huldiging van Cornelia's bekoorlijkheden maar niet verder zullen afschrijven, geeft inderdaad een kijk op de zeden van den tijd. Maar van „Muze" gesproken .....

Eenmaal van het gebied der Muze afgedwaald en op dat van het kunstlooze historiebeeld aangeland, moest Du Perron ook het proza binnen den kring zijner beschouwing betrekken. Hier is de scheiding tusschen kunst en niet-kunst nog veel moeilijker. Verbeelding en voorstelling, volgens Hoogewerff in zijn jongste kunsttheoretische werk de essentieele elementen van kunst, zijn bij het proza minder spoedig te analyseeren dan bij de poëzie, die reeds door haren vorm de bedoeling van kunstschepping doet vermoeden. In zijn streven om curieuze tijdsbeelden en genrestukjes te geven is Du Perron er toe gekomen fragmenten op te nemen, die beter in de categorie der ambtelijke

rapporten dan in die van het kunstproza thuis behooren. Zoo citeert hij uit het rapport, dat de latere Gouverneur-Generaal Ryckloff van Goens in 1656 uitbracht omtrent een reis van Semarang naar „de koninklyke hoofdplaets Mataram". Ziehier een fragment:

„De eerste rustplaets van Samârangh is .... in een dorp, genoempt Ongâran, gelegen aen den voet van een hoogen ende seer plaijsanten berch, genaempt als het dorp Ongâran. Desen berch steeckt veeltijts met zijn top door de wolcken, niettemin is deselve meest tot boven toe gecultiveert ende met swarte suijcker ende andere vruchtboomen beplant, die van 't aff- en uijtvloeijende water altoos connen bevochticht werden; alhier begint zich 't eijlant als een wonder ende sieraet van de nature op te doen, met soo schoone en heerlijcke rijsvelden, item allerleij boom- ende aerdvruchten, dat sulx niet te plaisant can afgebeeld worden".

Dit alles in zeker „plaisant" om te lezen, maar toch veeleer om den inhoud van Van Goens' mededeelingen dan om den kunstrijken vorm. En dan: nu Du Perron dergelijke reisbeschrijvingen als geïnspireerd door de „Muze der Companjie" beschouwde, had hij op dit gebied veel meer kunnen geven: de werken van de Linschotenvereeniging zijn vol journalen van zeevaarders, wier vermogen tot uitbeelding van Indische landen en toestanden zeker niet voor dat van Van Goens onderdoet.

Moeten wij dus tegen de samenstelling van deze belletrie uit den Compagniestijd de bedenking opperen, dat zij eenerzijds meer geeft dan de Muze der Compagnie vermag te interesseeren, anderzijds niet genoeg biedt om de inzichten der toenmalige Nederlanders omtrent Indië te illustreeren, voor het overige kunnen wij voor deze smakelijk uitgevoerde, met afbeeldingen verluchte publicatie slechts lof hebben; met name past een woord van hulde aan den teekenaar Thomas Nix, die een rappe en geestige stift blijkt te bezitten. Hooge kunst werd in Indië in de 17e en 18e eeuw niet geboren, maar er zijn niettemin dichters geweest naar wier zang de bewoners van Indië ook thans nog gaarne zullen luisteren. Zoo Jan de Marre, dien Du Perron „de meest representatieve Companjiesdichter" noemt (1696-1763). Zijn „Batavia", dat in 1740 verscheen, zal door ons minder uitbundig worden geprezen dan door de tijdgenooten, maar loont toch nog altijd de aandacht. Ziehier wat De Marre waarneemt als hij den toren van Batavia's raadhuis (het tegenwoordige Gouverneurskantoor) bestijgt:

De Lente en Zomer pronkt met keur van boompluimaadjen.
Hier zien wij beemden, daar aanlokkende boschaadjen,
Ginds trotse daken, en een weêrgaloos verschiet
Van Hoven, daar zich 't oog al scheemrend blind in ziet.
Nu houd het hoog gebergt' mijne aandacht opgetogen;
Dan blinkt de vruchtbaarheid der landstreek mij in de oogen,
Door 't stroomende kristal der bergrivier besproeid,
Die, kronklende als een slang, langs welige akkers vloeit,
En snort, gelijk een pyl, in snelte, langs de zoomen
Van vruchtplantaadjen, en van hooge klappusboomen;
En dringt, door 't perssen van zijn zielverkwikkend nat,
Een reeks van Molens om, tot voordeel van de Stad.

De typisch Indische sfeer ontbreekt hier; maar wij zijn dan ook in de periode van de barok en niet in die van het naturalisme. Meer Indische kleur wist Abraham Bogaert (1663-1727) te bereiken in een beschrijving van een bandjir („de eerste waarschijnlijk in onze koloniale literatuur", voegt Du Perron er bij):

De boomen, van heur wortels afgerukt,
En voort gebonst, verstoppen bergrivieren,
En drijven 't nat ten velde in, thans verdrukt
Door water, aarde, en lyvelooze dieren.
Zelfs d'aarde, dat onweegbere element,
Boog haren rug, en trok die in bij vlaagen
Door eene kracht den menschen onbekent,
En lilde als riet, door fellen wint geslagen.
De hooftrivier, eer gloejende als kristal,
Wierd door het zand den gorgel toegekneepen,
Gestuuwt, gejaagt, gerukt van overal,
En weigerde den doorgang tot de scheepen.

* * *

Du Perron's vertrek uit Indië, medio 1939, beteekende niet dat hij het „land van herkomst" in zijn geest losliet. Hij zat nog vol met plannen. Toen hij begin September te Port Said, waar hij van een Engelsch schip was verdreven, zich op de „Indrapoera" had ingescheept, velde de woelige zee hem aanvankelijk eenigen tijd ter neder; maar na enkele dagen zond hij aan schrijver dezes zijn kaartje met het bemoedigende bijschrift: „Is alweêr overeind". En zoo vond hij gelegenheid, meer omstandig dan ooit te Batavia mogelijk was geweest, op de hem eigene enthousiaste en tevens snaaksche wijze uiteen te zetten, hoe hij zich als vervolg van „De muze van Jan Companjie" een nieuwe publicatie dacht. Deze moest heeten „Van Kraspoekol tot Saïdjah" en zou dus loopen van Dirk van Hogendorp tot Multatuli. Hij heeft, zijn wij goed ingelicht, het manuscript voltooid; de uitgave moet verzekerd zijn. Publicatie zal voor wie hem overleefden inderdaad niet meer dan een eenvoudige plicht zijn. Edgar du Perron heeft niet alleen behoord tot de vooraanstaande critici en essayisten van Nederland in de eerste helft der 20e eeuw, maar is ook een der zeer zeldzamen geweest, die ernaar heeft gestreefd zijn onmiskenbare letterkundige gaven in dienst te stellen van de Indische samenleving.

I. J. B.

Surinaamsch Staatsrecht door Dr. Mr. J. A. E. Buiskool, druk H. J. Paris Amsterdam 1937.

Een boek over Surinaamsch recht is een gebeurtenis. Er bestaat daarvoor slechts een uiterst geringe lezerskring; in Suriname zelf bevindt zich hoogstens een twintigtal juristen en juridisch onderlegde personen. Enkele Nederlandsche koloniale specialisten en eenige bibliotheken zullen misschien zoo'n boek aanschaffen; daarnaast kan wellicht in Indië nog een uiterst klein debiet gevonden worden. Doch meer heeft men niet te verwachten. Financieele voordeelen zijn natuurlijk uitgesloten; integendeel, de uitgeversfirma's zullen slechts dan tot drukken en uitgeven willen overgaan, als men zelf alle risico's wil dragen. Daarom behoort er moed en niet alleen moed, doch ook een groote liefde voor het land en volk toe, om met een staatsrechtelijk werk over dit gebied voor den dag te komen. Van deze liefde geeft de schrijver in zijn voorwoord blijk, waarin hij zijn in Suriname doorgebrachte jeugdjaren de mooiste van zijn leven noemt, zoodat het hem thans nog steeds leed doet „telkenjare weer te ervaren, dat er nog maar zoo weinig belangstelling voor dit overzeesche gewest bestaat". Hij wil nu trachten zijn steentje er toe bij te dragen deze belangstelling wat op te wekken. Vandaar zijn boek.

Schrijver verdeelt zijn stof over vier hoofdstukken, kortelijks samen te vatten als de staatsrechtelijke positie tot aan de grondwetsherziening van 1922, deze herziening zelf en haar gevolgen voor Suriname, de nieuwe staatsregeling van 1936 en ten slotte wenschen voor de toekomst, door hem samengevat onder den titel jus constituendum. Als bijlagen worden gegeven de teksten van het oude Regeeringsreglement en der nieuwe Staatsregeling.

De eerste indruk, een indruk, welke bij het lezen lang blijft, is, dat wij hier met een later als boek uitgegeven dissertatie te doen hebben. Heel de werkwijze, het aanhalen van literatuur, de behandeling, ja, zelfs de keuze daarvan, het gebruik van officieele gegevens en Kamerstukken alsmede de gebezigde stijl doen zulks vermoeden. Toch blijkt dit niet het geval te zijn, daar schrijvers promotie, gelijk uit zijn boek blijkt, een tweetal jaren vroeger viel en wel met een proefschrift over de onafhankelijkheid der Philippijnen.

De gekozen titel doet vermoeden, dat schijver bedoeld heeft een handboek over het Surinaamsche staatsrecht samen te stellen, waarbij dan de beide eerste hoofdstukken als historische inleiding moeten gelden, terwijl het derde het eigenlijke onderwerp uitmaakt. Is dat zoo, en de algeheele behandeling van de nieuwe staatsregeling wettigt deze meening, dan kan een gevoel van teleurstelling niet geheel en al achterwege blijven. Schrijver geeft nl. blijk ervan, voornamelijk oog te hebben op de plaats die Suriname in het grooter Nederlandsch staatsbestel inneemt, waardoor hij komt tot uitvoerige besprekingen omtrent de verhouding tot het moederland, de positie van den Gouverneur als 's Konings vertegenwoordiger en zelfstandig orgaan, de plaats der Koloniale

Staten als vertegenwoordigend lichaam, en al wat met deze vragen verband houdt, Deze stof is zeer grondig met weergave van de verschillende meeningen wetenschappelijk behandeld. Scherp wordt daarbij o.m. gehekeld het systeem van samenstelling der Koloniale Staten, gedeeltelijk door verkiezing, gedeeltelijk door benoeming (evenals bij den Volksraad). Daar Suriname sedert 1901 al een gekozen vertegenwoordigend lichaam gehad heeft, noemt hij deze nieuwe wijze terecht een stap terug, welke hij op goede rechtsgronden veroordeelt.

Men kan hiermede instemmen, indien men als Surinaamsch volk beschouwt de grootendeels in de steden wonende blanken, creolen en stadsnegers, dus buiten beschouwing laat de Britsch-Indiërs en de Javanen. Men huldigt dan het typisch Surinaamsche standpunt, hetwelk de beide laatste bevolkingsgroepen als minderwaardig aanmerkt, „aangezien zij slavenarbeid verrichten" (zij werden na de afschaffing der slavernij ingevoerd om op de plantages te werken). Juist om ook deze, thans de grootste, bevolkingsgroepen zetels te kunnen verschaffen, welke zij bij hun zwakke economische positie door het censuskiesrecht niet konden krijgen, is dit benoemingsrecht ingevoerd. Dat is weer de keerzijde.

Over de decentralisatie wordt weinig gezegd. Heeft men aan den lijve de vrijwel absoluut doorgevoerde centralisatie van Suriname ondergaan, waarbij bijv. een Districtscommissaris in Nickerie aan den Gouverneur moest vragen om een stoel te mogen repareeren, waarbij een vleeschventer in een der districten zijn ventvergunning centraal (bij de Regeering !) moest verzoeken, heeft men dit meegemaakt, dan zouden eenige huldebrengende zinnen aan de thans geschapen mogelijkheid tot verandering zeer welkom geweest zijn.

De laatste zes hoofdstukken van de staatsregeling worden als het ware in vogelvlucht behandeld. Noode worden bij het rechtswezen critische beschouwingen gemist over het beginsel van eenheid van recht en rechtspraak voor alle bevolkingsgroepen. Wie Indië kent met zijn drieledige onderscheiding en daarna Suriname met zijn eenheid mede maakt, kan daarover onmogelijk enthousiast zijn. Geen billijkheid doch onrecht komt daaruit voort (bijv. alle niet voor den ambtenaar van den burgerlijken stand gesloten huwelijken van Britsch-Indiërs en Javanen zijn onwettig; alle lijken moeten in een gesloten kist begraven worden, dus ook die der Mohammedanen, al is dit ook zoozeer in strijd met de adat). Dit onrecht werd soms zoo voelbaar, dat zich langzamerhand een rechtspraak over Britsch-Indiërs door den Agent Generaal voor de Immigratie buiten recht een wet om ontwikkelde.

Van het hoofdstuk over den godsdienst maakt schrijver zich in een zestal regels af. Gewezen wordt alleen op de gelijke bescherming van alle erkende kerkgenootschappen. Toch liggen hier voetangels en klemmen. In het harrewarrende Paramaribo ontstond in 1929 de vraag, of de officieren van het Leger des Heils wel recht op vrij reizen hadden gelijk de andere zendelingen en missionarissen; immers het Leger ders Heils is geen erkend kerkgenootschap, doch een godsdienstige vereeniging. Door deze organisatie als een liefdadige vereeniging te beschouwen kon door den Gouverneur de klip omzeild worden. Maar het college van regenten van de strafgevangenis te Nieuw Amsterdam, hetwelk te dien opzichte autonoom was, bleef om gemelde reden heilsofficieren den toegang tot deze strafinrichting weigeren.

Het laatste hoofdstuk is een pleidooi voor den dominionstatus. Uitvoerig wordt hierbij de wordingsgeschiedenis van Zuid-Afrika geschetst en een parallel getrokken. Schrijver is niet blind voor de moeilijkheden die zich voordoen. Een eerste vereischte ziet hij in de economische zelfstandigheid en een werkelijk *gekozen* vertegenwoordigend lichaam. Tal van bijkomende vraagstukken worden aangeroerd. Het is verleidelijk daarop in te gaan, maar een recensie mag nu eenmaal een bepaalde plaatsruimte niet overschrijden; bovendien verzocht de redactie mij kort te zijn.

Van den criticus wordt een eindoordeel verwacht. Ik zou dit aldus willen formuleeren : een wetenschappelijk hoog staand boek, zeer bruikbaar voor hen die zich oriënteeren willen in de vraagstukken, die zich t.a.v. de Koloniale positie van Suriname groepeeren, geen handboek, practisch het eenige werkelijke boek over Surinaamsch staatsrecht.

Makassar October 1940 J. H. HESLINGA.

ONTVANGEN BOEKEN EN TIJDSCHRIFTEN

1. Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde.
Deel LXXX — Aflevering 4, 1940.

Inhoud : Geschiedenis van het Indische Archiefwezen van 1816 — 1854, door Dr. F. R. J. Verhoeven.

Een rijstfeest in Lawele, door Dr. E. J. van den Berg.

Eenige aanteekeningen betreffende de mogelijkheid der 18e eeuw als categorie in de Indische geschiedsbeschrijving, door Dr. J. C. van Leur.

en andere bijdragen en overzichten.

2. THE ASIATIC REVIEW, Juli, 1940

Inhoud : The United provinces and the new constitution, by Sir Harry Haig.

Empire fibres, by A. Wigglesworth.

Forty years' public Health progress in India, by Colonel Sir Alexander Russell.

The British in India and the war, by F. E. James M. L. A.

en andere bijdragen en overzichten.

3. Djawa, tijdschrift van het Java-Instituut, No. 6, November 1940

Inhoud : Rapport inzake een te Batavia op te richten Faculteit der Letteren, door Dr. I. J. Brugmans

Mededeelingen van de Kirtya Liefrinck — Van der Tuuk.

Inhoud: De Poeara Madoewé Karang te Koeboetambalan een Noord Balisch agrarisch heiligdom.

en andere bijdragen en overzichten.

4. Tijdschrift : „The Listener"

Inhoud : Churchill : Master of the Dyke, by Dorothy Thompson.
Hitler over Austra : Juli 25, 1934, by R. H. S. Crossman.

en andere overzichten en bijdragen.

KOLONIALE STUDIËN

INHOUD

Bladzijde

De ontwikkeling van de bedrijfsreglementeering, door J. M. H. Timmermans 563

Een merkwaardig artikel in de Indische staatsregeling, door W. Zwart 577

Uitroeiïng van het analphabetisme in de Minahasa, door J. C. Notebaart 590

Onderzoek naar de mogelijkheid van een economische zoetwater-vischteelt op uitgebreide schaal op Sumatra, door W. Groeneveldt 601

Kopergieten in Lamangga, door Dr. E. J. van den Berg . 635

DE ONTWIKKELING VAN DE BEDRIJFSREGLEMENTEERING

DOOR J. M. H. TIMMERMANS

Wanneer gevraagd wordt een terugblik te werpen op 6 jaar bedrijfsreglementeering en daarover een kort overzicht te geven, dan is deze opgave, nu ieders blik gespannen is op heden of toekomst, niet zoo aanlokkelijk Ik vind echter aanmoediging in het feit, dat juist het laatste half jaar door eenige nieuwe reglementeeringsmaatregelen de interesse voor deze overheidsbemoeienis weer in grootere mate en in breederen kring is gewekt, terwijl aan dezen terugblik toch ook nog wel eenigermate een toekomstbeeld verbonden kan worden.

Wanneer het produceerend, het transporteerend of het distribueerend deel van het bedrijfsleven, dat de menschheid van noodzakelijke en gewenschte goederen moet voorzien, gedesorganiseerd is of dreigt te worden en de belanghebbenden geen kans zien om weer tot gezonde en evenwichtige toestanden te geraken, wordt meestal bij de overheid aangeklopt om hulp. Maar ook zonder dezen klop op de deur is het de taak van de overheid om een wakend oog te houden op de verschillende deelen van het bedrijfsleven en indien dit noodzakelijk is, organiseerend en ordenend in te grijpen.

Indien een dergelijke desorganisatie ontstaan is door verminderde afzetmogelijkheid, zal men zich gewoonlijk genoodzaakt zien het productieapparaat in te perken, dan wel aan banden te leggen. Men kan dit, van oude liberale begrippen uitgaande, een

onbevredigende oplossing noemen, doch het is dikwijls de eenig juiste, en thans alom aanvaard.

Zoo is ook hier in Indië de overheid genoopt geweest met hare maatregelen steeds verder in het bedrijfsleven in te grijpen. Deze greep omklemt nu eens de productie, dan weer den afzet, dan weer verkoop of inkoop; de nood heeft maatregelen gevorderd, dikwijls op verzoek van het bedrijfsleven zelf, welke men een tiental jaren geleden voor onmogelijk gehouden zou hebben.

Technisch is het productievermogen in hooge mate verbeterd, de menschheid was nimmer beter geoutilleerd om goederen te brengen van de plaats van productie naar de plaats van behoefte, de distributie kon aan iedere opgave voldoen, en toch bleek een tiental jaren terug, dat het stelsel niet behoorlijk werkte en het is sindsdien op verschillende punten steeds slechter gaan werken.

Indien dit te wijten is aan gebrek aan menschelijk organisatievermogen, dan moet de mensch op den duur in staat zijn dezen toestand geheel meester te worden.

NOODZAAK BEDRIJFSREGLEMENTEERING.

Toen in de jaren 1933 en 1934 de algemeene crisis ook in Nederlandsch-Indië steeds verder doorwerkte, werd de dreiging van een algeheele desorganisatie van verschillende takken van het industrieele productie-apparaat steeds heviger. De onderlinge concurrentie had zoodanige afmetingen aangenomen, de afzetmogelijkheid werd dermate fel omstreden, dat soms zelfs de best uitgeruste bedrijven tot aanzienlijke verliezen gedwongen werden.

Gevreesd moest worden, dat op deze wijze tal van bedrijven ter ziele zouden gaan. De daaruit voortvloeiende kapitaalsvernietiging zou voor dit toch al zoo kapitaalarme land van ernstige beteekenis zijn, nog afgescheiden van de sociaal ongunstige gevolgen. Vooral in die bedrijfstakken waar de afzet slechts een klein deel van de potentieele productiecapaciteit bedroeg, moest een in elkaar klappen van dit apparaat voorkomen worden.

Het was daarom noodig om van overheidswege ten aanzien van de productie regelend op te treden. Een dergelijke overheidsingrijpen was hier niet nieuw, immers reeds bij enkele takken van grooten landbouw hadden overeenkomstige overwegingen tot de restricties geleid.

BEDRIJFSREGLEMENTEERINGSORDONNANTIE 1934.

Zoo werd dan in October 1934 de bedrijfsreglementeeringsordonnantie in het leven geroepen. Bij deze geboorte trokken de leidende figuren in de ondernemerswereld een bezorgd en argwanend gezicht, omdat men vond dat de Regeering zich te ver gaande bevoegdheden aanmat; anderzijds klonken er stemmen in den Volksraad, dat de Overheid niet ver genoeg ingreep, en verlangde men corporatieve ordening.

Door deze nieuwe wet ontstond de mogelijkheid om regelend en ordenend in te grijpen in het bedrijfsleven. Daar de meerderheid van den Volksraad dezen maatregel echter uitdrukkelijk een crisiskarakter wilde geven, zegde de Regeering naar aanleiding van een desbetreffend amendement toe om aan de ordonnantie een beperkten werkingsduur van 3 jaar toe te kennen.

DOEL VAN DE NIEUWE WETGEVING.

De nieuwe wetgeving had hoofdzakelijk ten doel om, indien de noodzaak daartoe aanwezig was, een bepaalden bedrijfstak voor destructieve concurrentie te behoeden.

Door bij verordening de ordonnantie op een bepaalden bedrijfstak toepasselijk te verklaren, kon aan den Directeur van Economische Zaken de bevoegdheid worden gegeven om in het algemeen belang in dien bedrijfstak regelend op te treden. Door een stelsel van licenties kon de bestaande toestand bevroren worden, terwijl nieuwe vestigingen en uitbreidingen van bestaande bedrijven aan vergunningen werden gebonden.

Op deze wijze konden dus ook ongewenschte vestigingen worden tegengegaan. De wenschelijkheid hiertoe zou zich o.a. voor kunnen doen, wanneer buitenlandsche exportbelangen hier een z.g. strijdfabriek willen oprichten, waardoor een jonge Nederlandsch-Indische industrietak ernstig zou kunnen worden gehinderd en zelfs vernietigd zou kunnen worden. Dat een dergelijk gevaar niet denkbeeldig is, is reeds in andere landen gebleken. Nadat een buitenlandsch kartel met behulp van een vechtfabriek de jonge binnenlandsche industrie heeft doodgeconcurreerd, wordt dan weer de monopoliepositie herwonnen. Men gaat dan dikwijls weer tot sluiting van de vechtfabriek over, om de productie weer in het buitenland te concentreeren. Het zou ook mogelijk zijn, dat reëele

industrialisatieplannen uit vrees voor of onder dreiging van de oprichting van dergelijke fabrieken zouden kunnen afstuiten.

Voorts zat de bedoeling voor om de reglementeering te hanteeren in combinatie met de contingenteeringsmaatregelen, welke ten doel hadden om de binnenlandsche nijverheid te beschermen en welke eventueel door ongewenschte oprichting van bedrijven ondergraven zouden kunnen worden.

Ook door het overdragen van licenties en vergunningen aan een toestemming van den Directeur van Economische Zaken te binden kon voortaan worden voorkomen, dat ongewenschte manipulaties plaats hadden.

COMMISSIES VAN DESKUNDIGEN.

In de ordonnantie werd voorgeschreven, dat voor iedere categorie van bedrijven, waarop de regeling van toepassing zou worden verklaard, een commissie van deskundigen ingesteld moest worden, welke inzake die toepassing den Directeur van Economische Zaken van advies dient.

Deze commissies, hoofdzakelijk bestaande uit particulieren, hebben in den loop der jaren zeer nuttig werk gedaan. Zij werden bij moeilijke kwestie en bij alle aanvragen tot nieuwe vestiging of uitbreiding ingeschakeld.

De tijdsomstandigheden na 10 Mei hebben het wenschelijk gemaakt de tevoren bestaande werkwijze eenigszins te wijzigen, eenerzijds om den omvang van de administratie te beperken, anderzijds om aangelegenheden van eenvoudigen aard zoo weinig mogelijk te vertragen, uiteraard zonder dat daardoor een juiste en doeltreffende hanteering der voorschriften in gevaar komt.

TOEPASSING.

In de daarop volgende jaren werd, door middel van de daartoe vereischte verordeningen, de bedrijfsreglementeering toepasselijk verklaard op de volgende bedrijfstakken:

melkerijen (Bandoeng) *)	
drukkerijen	(430 bedrijven)
veembedrijven	(330 „)
sigarettenfabrieken	(9 „)

*) Deze reglemeenteering werd in Mei jl., als zijnde niet meer noodzakelijk, ingetrokken.

metaalgieterijen	(7 bedrijven)
weverijen	(2650 ,,)
ijsfabrieken	(210 ,,)

De tusschen haakjes vermelde cijfers geven het aantal bedrijven dat thans onder de reglementeering valt.

In de meeste van bovengenoemde bedrijfstakken was de capaciteit te groot ten opzichte van de gedaalde, of niet meer overeenkomstig de gekoesterde verwachtingen gestegen, consumptie. De invoering van de reglementeering verhinderde in deze gevallen onnoodige en onverantwoorde kapitaalsvernietiging en verzekerde de instandhouding van het levenskrachtig deel van dit bedrijfsapparaat.

Bij twee bedrijfstakken, nl. de metaalgieterijen en de weverijen, lagen de omstandigheden eenigszins anders. Deze industrieën waren, mede onder bescherming van invoercontingenteeringen, in ontwikkeling, waarbij er dus in de eerste plaats tegen gewaakt moest worden, dat deze bescherming niet ondergraven zou worden. Verschillende factoren werkten hierbij zoodanig stimuleerend, dat spoedig een in verband met de behoefte veel te groote uitzetting, of een uitzetting in te eenzijdige richting van de productie, te vreezen viel. Daarom werd van de metaalgieterijen de productie van oostpannen, en van de weverijen de productie van sarongs aan de reglementeering onderworpen. Vooral bij de laatste industrie moest de productie beheerscht en in juiste banen geleid worden, waarbij o.a. de zoo goed mogelijke afgrenzing van de productiegebieden der verschillende bedrijfsvormen (klein- en middenbedrijf, hand- en machinaalbedrijf) een belangrijke rol speelde.

Behalve het tegengaan van vernielende concurrentie werd soms ook een nevendoel beoogd. Als voorbeeld hiervan kan de sigarettenreglementeering dienen. De maatregel werd n.l. alleen toegepast op de fabrikage van machinaal vervaardigde sigaretten, maar door het voorschrijven van minimum prijzen werd een indirecte bescherming gegeven aan de handsigaretten- en strootjesnijverheid tegen destructieve actie van het machinale product, waardoor niet tot reglementeering van het handwerk overgegaan behoefde te worden.

Voorts werkte de bedrijfsreglementeeringsordonnantie ook wel

preventief, d.w.z. dat men niet direct tot toepassing op een bepaalden bedrijfstak behoefde over te gaan, doch de bevoegdheid om dit te kunnen doen voldoende was om geforceerde en destructieve concurrentie bij de vestiging van nieuwe industrieën te voorkomen.

De algemeene resultaten van de toepassing van de bedrijfsreglementeeringsordonnantie waren gunstig te noemen toen de driejarige periode was verstreken, en deze kwestie dus weer opnieuw aan de orde gesteld diende te worden.

HERZIENING ORDONNANTIE.

De voortzetting van de reglementeering was noodzakelijk, en wel voor onbeperkten tijd. In de eerste plaats omdat de bedrijfsreglementeering niet meer als een tijdelijke crisismaatregel beschouwd moest worden; terwijl voorts een beperking van den tijdsduur ook practische bezwaren gaf, b.v. bij pogingen tot onderlinge samenwerking, omdat de onzekerheid dikwijls remmend werkte op het verkrijgen van resultaten, terwijl ook uit een oogpunt van handelspolitiek een ongunstige factor werd ingevoerd.

Bovendien werd van deze gelegenheid gebruik gemaakt om de wenschelijk gebleken wijzigingen in de ordonnantie aan te brengen, o.a. hierin bestaande dat een meer beperkte, dus minder ingrijpende toepassing in voorkomende gevallen mogelijk werd gemaakt, nl. door het instellen van een vestigingsverbod, terwijl ook de mogelijkheid werd geopend om de uitbreidingen vrij te geven. Voorts werd ook het systeem van tijdelijke uitbreidingsvergunningen ingevoerd.

Het is hier wel vermeldenswaard dat in Nederland het jaar daarop (1938) een analoge wet, de bedrijfsvergunningenwet, werd afgekondigd, zoodat op dit gebied van ordening Nederlandsch-Indië het moederland vooruit was.

ALGEMEENE REGLEMENTEERINGSRAAD.

Ten slotte werd bij deze nieuwe ordonnantie een nieuwe adviesinstantie in het leven geroepen, n.l. de Algemeene Reglementeerings-Raad. De Commissies van Deskundigen welke voor iederen gereglementeerden bedrijfstak waren ingesteld, hebben tot taak den Directeur van Economische Zaken van advies te dienen en bewegen zich binnen den bedrijfstak en voornamelijk op technisch terrein.

Hiernaast werd het echter wenschelijk geacht om een lichaam te formeeren, samengesteld uit deskundigen op het gebied van het bedrijfsleven, dat zich bezig zou houden met de algemeene beginselen en vraagstukken van algemeene toepassing. De Raad dient den Gouverneur-Generaal van advies bij alle ontwerpen tot vaststelling, wijziging en intrekking van regeeringsverordeningen de bedrijfsreglementeering betreffende. Bovendien kan de raad ertoe meewerken om de beteekenis van de werking der bedrijfsreglementeering voor het bedrijfsleven, met name voor de nieuwe industrieele ontwikkeling, meer algemeene bekendheid te verschaffen.

In April 1938 werd de Algemeene Reglementeeringsraad geinstalleerd, en sindsdien heeft dit college tal van malen de Regeering van advies gediend.

VERDERE UITBREIDING.

Sedert zijn aan de bedrijfsreglementeering nog eenige bedrijfstakken toegevoegd, nl:

rubberrookhuizen	(165 bedrijven)
rijstpellerijen	(550 ,,)
rubberherbereidingsbedrijven,	(70 ,,)

terwijl een reglementeering van de geheele textielindustrie enkele dagen geleden het staatsblad heeft bereikt.

Hierbij kan nog op een gewijzigden vorm van toepassing gewezen worden. Vóór 1940 werd iedere reglementeering centraal uitgevoerd door den Directeur van Economische Zaken. Bij de herziening van de Bedrijfsreglementeeringsordonnantie was echter ook de mogelijkheid geopend om te bepalen, dat de aan den Directeur toegekende bevoegdheden geheel of gedeeltelijk zullen worden uitgeoefend door of namens de Hoofden van gewestelijk bestuur. Van deze mogelijkheid is nu gebruik gemaakt bij de reglementeering van de rijstpellerijen en de rubberrookhuizen en bij de textielbedrijven voor zoover het het kleinste apparaat betreft, n.l. de weverijen met minder dan 5 handgetouwen. De bevoegdheden zijn dus nu gedecentraliseerd en overgedragen op de Gouverneurs in de Vorstenlanden en de Residenten, die deze taak uitoefenden met medewerking en met inachtneming van de aanwijzingen van den Directeur van Economische Zaken. Aan-

gezien genoemde reglementeeringen zich over een groot aantal objecten uitstrekken, en daarbij direct bevolkingsbelangen zijn betrokken, terwijl de omstandigheden regionaal nogal uiteenloopen, leek het aanbevelenswaardig om in deze gevallen de reglementeering gedecentraliceerd toe te passen. De ervaring hiermede opgedaan is nog van te korten duur om daaromtrent een oordeel te kunnen uitspreken.

In den loop der jaren is meermalen van de zijde van belanghebbenden in andere bedrijfstakken het verzoek gedaan om de reglementeering toe te passen. De Regeering heeft zich echter steeds op het standpunt gesteld dat slechts bij absolute noodzaak daartoe dient te worden overgegaan. Breideling van ondernemingslust en remming van ondernemersenergie mag slechts plaats hebben als het algemeen belang dit uit sociaal of economisch oogpunt bepaaldelijk noodzakelijk maakt.

KLEINSTE BEDRIJFJES.

Uiteraard wordt de reglementeering toegepast ongeacht den landaard, dus zoowel het Europeesche, het Chineesche als het Inheemsche bedrijf worden erdoor gegrepen, met dien verstande echter, dat het kleinste bedrijf in den bedrijfstak (gewoonlijk in zuiver Inheemsche sfeer) zooveel mogelijk wordt vrijgelaten. De Regeering heeft herhaaldelijk verklaard, dat het betrekken van het kleinste bedrijf onder de reglementeering alleen zal plaats hebben, wanneer dit strikt noodzakelijk blijkt, en dan nog met groote voorzichtigheid. Vandaar dat ook de verschillende reglementeeringsverordeningen een grens van den bedrijfsomvang aangeven waar beneden de reglementeering niet van toepassing is. Slechts bij één bedrijfstak, n.l. de weverijen, bleek dit op den duur niet te handhaven. Oorspronkelijk waren de kleine bedrijven met minder dan 15 handgetouwen vrijgelaten. Daardoor werd dit gedeelte van het weverijapparaat sterk gestimuleerd en steeds meer uitgebreid. De grens bleek niet te handhaven en werd teruggebracht tot 5 handgetouwen, maar ook nadien ging de geweldige ongereglementeerde groei voort, zoodat het ten slotte noodzakelijk was om ook het kleinste apparaat onder de overheidsbemoeienis te betrekken. De onbeheerschte ontwikkeling, welke dit kleinbedrijf te zien gaf, eischte om verschillende redenen maatregelen om te

voorkomen, dat dit blijvend aan de overheidsbeheersching zou ontglippen.

PRIJSZETTING.

Indertijd werd wel gevreesd, dat de bedrijfsreglementeering de strekking zou hebben om de prijzen te hoog op te zetten. Het spreekt vanzelf dat het belang van den consument ook terdege in het oog gehouden moet worden, en dat de overheidsmaatregel geen extra bescherming mag zijn tot ongemotiveerde prijsopdrijving. Dit is echter ook niet het geval, immers het is niet de bedoeling om de concurrentie te doen verdwijnen, doch slechts om haar het vernielend karakter te ontnemen. Met deze reglementeering kan voorkomen worden, dat groote concerns een monopoliepositie zouden verkrijgen door de zwakkere concurrenten dood te drukken en daarna plaatselijk of algemeen de prijzen willekeurig zouden kunnen opzetten. Het is dan ook gebleken dat de indertijd uitgesproken vrees over het algemeen niet bewaarheid is geworden. Slechts bij uitzondering heeft het Departement ten aanzien van de prijszetting moeten ingrijpen.

CONTRÔLE-APPARAAT.

Aan het toezicht op de naleving van de reglementeeringsbepalingen is oorspronkelijk niet zoo'n groote aandacht besteed, omdat eenerzijds gemeend werd dat de verschillende belanghebbenden wel eenigermate toezicht op elkander zouden uitoefenen, anderzijds omdat de mate van list en vindingrijkheid van de Indische Maatschappij om bepalingen te ontduiken werd onderschat. Slechts bij twee bedrijfstakken, n.l. de drukkerijen en de ijsfabrieken, werd eenigermate contrôle uitgeoefend door ambtenaren van den dienst van het IJkwezen.

Gebleken is echter dat een effectieve en periodieke contrôle op de naleving der voorschriften niet gemist kan worden om deze het volle effect te doen sorteeren. Daarom is sinds enkele maanden bij dé bedrijfsreglementeering een contrôle-apparaat ingesteld, voorloopig alleen op Java, met de bedoeling om dit t.z.t. ook tot de Buitengewesten uit te breiden.

Java is daartoe verdeeld in een zevental contrôleressorten; terwijl de contrôleambtenaren, wier voornaamste taak een politioneele is, aan het Binnenlandsch Bestuur zijn toegevoegd. Tevens is het hiermede aan het bedrijfsleven gemakkelijker gemaakt om

omtrent de reglementeering inlichtingen in te winnen, terwijl ook het centraal kantoor nu over een aantal verkenningsposten beschikt, welke zoo noodig omtrent diverse kwesties aangaande de toepassing der bedrijfsreglementeering van advies kunnen dienen.

BALANS.

Wanneer dan nu eenigermate de balans wordt opgemaakt van 6 jaar bedrijfsreglementeering, dan kan allereerst worden medegedeeld dat thans rond 4400 bedrijven (van klein tot groot) onder de reglementeering betrokken zijn, terwijl de jaarlijksche omzet van deze bedrijven met een totaal van 130 millioen gulden niet te hoog geraamd zal zijn.

Het industriëele productieapparaat is staande gebleven, is gezond gebleven en is in verschillende takken nog gegroeid. Gevreesd is wel dat de reglementeering verstarrend zou werken. Het meest frappante tegenbeeld van deze vrees biedt wel de dynamische ontwikkeling van de Indische weefnijverheid. Terwijl in 1935 deze industrie rond 4000 handgetouwen en rond 400 machinale getouwen telde, heeft dit aantal zich thans uitgebreid tot rond 35000 handgetouwen en rond 6500 machinale getouwen. Bij dezen snellen groei is vooral aandacht besteed aan de ontwikkeling van het kleine bedrijf in inheemsche sfeer, dat van groot sociaal en economische belang is. Bij dit kleine bedrijf is de kapitaalsinvestatie zeer gering, terwijl het zich elastisch voegt naar de regelmatige terugkeerende seizoendepressies. De gunstige vestigingsfactoren op Java en de bijzondere geschiktheid van inheemsche wever en weefster voor dit werk hebben o.a. bijgedragen tot deze snelle ontwikkeling. De reglementeering heeft zich herhaaldelijk aan dit proces moeten aanpassen; de nieuwe textielreglementeering is daarvan het jongste bewijs. Deze nieuwe oplossing is gebaseerd op de outillage, en omvat thans de geheele textielindustrie, waarbij op het terrein van de sarongproductie eenerzijds meer vrijheid van bedrijfsvoering wordt gelaten, anderzijds minder mogelijkheid tot ontduiking wordt gegeven.

De drie in de afgeloopen periode onder het gereglementeerde bedrijfsleven gehouden enquêtes gaven een gunstig beeld van de werking van de overheidsbemoeienis. De overgroote meerderheid van de gereglementeerde bedrijven beaamt het nut van dezen maatregel en spreekt zich uit voor de handhaving daarvan. Op enkele

ondergeschikte punten bestaat nog eenig verschil van meening.

Een afwijzend standpunt tegen de reglementeering wordt veelal ingenomen, omdat men de kwestie slechts van beperkt eigen standpunt beziet, en in de meening verkeert dat opheffing voor het eigen bedrijf verbetering zal brengen. Sommigen hebben de neiging om nu alle ongunstige omstandigheden toe te schrijven aan de overheidsmaatregelen, of zijn van meening dat de overheid nu ook maar voor iedere moeilijkheid een oplossing moet geven.

Nog afgezien dat het vrijwel onmogelijk zou zijn om alles door overheidsmaatregelen op te lossen, is dit ook onwenschelijk. Het bedrijfsleven moet aan de eigen saneering en stabiliseering meewerken, waartoe de reglementeering ook voldoende vrijheid laat.

Wanneer nieuwe omstandigheden een vergrooting van de bedrijfsvrijheid toelaten, wordt dit mogelijk gemaakt door de remmen losser te zetten. Zoo worden soms de uitbreidingen van de bedrijven vrij gelaten en alleen de nieuwe vestigingen en de overdrachten aan een toestemming onderworpen.

Om te kunnen voldoen aan seizoensfluctuaties in de consumptie zijn bij enkele bedrijfstakken tijdelijke overschrijdingen der vastgestelde bedrijfscapaciteiten toegestaan.

Geleidelijk aan is de bedrijfsreglementeering ook voor andere doeleinden dienstbaar gemaakt en daarmede uitgegroeid tot een belangrijk onderdeel van de nijverheidspolitiek. De ontwikkeling van de productie in een bepaalden bedrijfstak kan erdoor in de juiste banen worden geleid, ongewenschte toestanden kunnen worden voorkomen of beperkt en wel ten eerste door het tempo van uitbreiding te regelen, zoo noodig een wilden uitgroei te remmen en een rustige ontwikkeling te bevorderen, ten tweede door het onderling afgrenzen van sterk uiteenloopende bedrijfsvormen (Inheemsche tegenover Westersche) in eenzelfden bedrijfstak, teneinde vernietiging van de financieel zwakkere partij te voorkomen. Een redelijke coördinatie tusschen het Indische nijverheidsbelang en het handelspolitieke belang kan zoo noodig worden nagestreefd.

Daarnaast blijft de oorspronkelijke noodzaak van dezen maatregel, n.l. dat de overheid in dit land ten aanzien van de zich in opkomst bevindende nijverheid naar vermogen heeft te waken tegen onnoodige kapitaalsvernietiging en -verspilling, onverkort bestaan.

De loonen van de arbeiders in de gereglementeerde bedrijven hebben over het algemeen verbetering ondergaan. Daarnaast heeft ook gelegenheid bestaan om een enkele maal het belang van de landbouwende bevolking te dienen. Zoo is bij de sigarettenfabrieken voorgeschreven, dat voor de fabrikage minstens 60% Inheemsche tabak gebezigd moet worden, terwijl voor de rijstpellerijen als voorwaarde is gesteld, dat men den door de Regeering vastgestelden padirichtprijs heeft te volgen.

TOEKOMSTIGE ONTWIKKELING.

Ook als deze oorlog uitgewoed zal zijn en een hernieuwde democratie gevormd en gevestigd zal zijn, ligt n.m.m. de „economie dirigée" nog voor een verre toekomst in het nieuwe staatsbestel vastgemetseld. Het lijkt mij uitgesloten dat, hoe men den nieuwen toestand in Nederlandsch-Indië, en in Nederland, ook denkt, aan de industrieele productie den vrijen teugel gelaten zal worden.

Het meest wenschelijk zou zijn als de bedrijfsgenooten in een bedrijfstak onderling tot overeenstemming en regeling zouden komen onder supervisie van de overheid. Was in Nederland een dergelijke oplossing al bezwaarlijk tot stand te brengen, voor Indië zal dit over het algemeen vooralsnog op nog grootere moeilijkheden stuiten, tengevolge van de enorme verschillen in bedrijfsvormen en de belangentegenstellingen in een bepaalden bedrijfstak. Het komen tot heilzame samenwerking en taakverdeeling vereischt een gewijzigde instelling. Het kost moeite om hen, die men vanouds heeft beschouwd als de concurrenten, die bestreden moesten worden en zoo mogelijk overvleugeld, ineens ook te zien als medearbeiders voor hetzelfde doel.

Toch heeft de bedrijfsreglementeering al eenigermate stimuleerend in deze richting gewerkt en verwacht mag worden dat in enkele gevallen een dergelijke organisatie wel mogelijk zal zijn. Het is verheugend te constateeren dat de eerste kort geleden geboren is, door samenwerking van de voornaamste producenten in de machinale sigarettenindustrie, waardoor de reglementeering van dezen bedrijfstak belangrijk vereenvoudigd kon worden, terwijl in een tweeden bedrijfstak een effectieve onderlinge overeenkomst binnenkort mag worden tegemoet gezien.

Niettegenstaande er dus groote hinderpalen staan op dezen weg zal er m.i. toch naar gestreefd moeten worden om het particulier

initiatief aan te wakkeren tot eigen ordening. In de bedrijfsreglementeering liggen de kiemen om tot organische samenwerking te komen en de ondernemers tot elkaar te brengen. Telkens wanneer dit in een bepaalden bedrijfstak zou gelukken, zou de overheid belangrijk kunnen retireeren; geheel uitgeschakeld zal de bemoeienis echter niet kunnen worden. Immers ook de ordening, opgekomen uit en gevormd door de maatschappij zelf, zal overheidssanctie en -beheersching behoeven. Door bepalingen in de verordening of door voorwaarden in licenties en vergunningen kunnen deelgenootovereenkomsten worden ondersteund, bevestigd of aangevuld.

Echter, zooals gezegd, voorloopig is een dergelijke ontwikkeling hier in Indië nog slechts sporadisch te verwachten, en aangenomen moet worden dat de bedrijfsreglementeering eerder uitbreiding dan inkrimping zal ondergaan.

Daarbij zal steeds meer van productiereglementeering overgegaan worden op outillage-reglementeering. De ervaring heeft geleerd dat de op de vastlegging van een max. productie gegronde regeling veelal faalt, ten eerste door de groote conjunctuur-gevoeligheid van de Indische markt, ten tweede doordat men steeds middelen tot ontduiking vindt, hetgeen alleen met uitgebreide en intensieve contrôle zou kunnen worden tegengegaan. Daarbij komt m.i. nog het belangrijke nadeel, dat door een productieregeling het bedrijf eenerzijds te veel in een keurslijf geperst wordt, anderzijds te veel wordt beschut. Dit laatste brengt het gevaar met zich dat het concurrentievermogen van die bedrijven niet voldoende prikkels van buiten ondervindt. Het kan niet de taak zijn van de overheid om verstarring te brengen, waar gezonde expansie en ondernemersinitiatief toelaatbaar zijn. Bij een outillage-reglementeering behoudt de bedrijfsleider tot op zekere hoogte de vrijheid om de installatie van zijn fabriek te bezigen en uit te nutten, zooals hem dat het meest gewenscht voorkomt.

Maar ook aan andere zijde bestaat dikwijls de neiging om een keurslijf aan te leggen, n.l. door bij het invoeren van een nieuwe reglementeering de uitvoerende overheid te voren zooveel mogelijk aan banden te leggen; tot hier toe moogt ge gaan en niet verder.

Dit is echter evenzeer onjuist.

Als de overheid eenmaal de regeling van een bepaalde materie op zich heeft genomen en daarmede dus ook een zekere verantwoordelijkheid heeft aanvaard, rust op haar de verplichting deze

materie ook in de toekomst te blijven beheerschen. Daartoe kan het na verloop van eenigen tijd noodig zijn om nieuwe voorwaarden te stellen, waarvoor de noodzakelijkheid aanvankelijk niet aanwezig was. Uiteraard zal dit steeds met de noodige behoedzaamheid moeten gebeuren, maar de mogelijkheid daartoe moet bestaan. Het is naar mijn idee over het algemeen een gebrek geweest van ons democratisch stelsel, dat verantwoordelijkheid gepaard ging met te weinig bewegingsvrijheid; maar dit is uiteraard een vraagstuk dat ver over de grenzen van dit artikel springt.

Voorts kan nog even opgemerkt worden dat het mogelijk is om met deze wet een Indisch pioniersbedrijf eenigen tijd te geven om op dreef te komen, alvorens concurrentie wordt toegelaten. Een dergelijk geval zou zich b.v. kunnen voordoen bij het vestigen van oorlogsindustrieën.

De wet zal eveneens toepassing kunnen vinden wanneer het noodzakelijk is om een bepaalde bevolkingsnijverheiid te beschermen tegen een kapitaalsintensief groot-bedrijf; aangenomen dat aan oprichting van dit laatste geen overwegende voordeelen (b.v. voor den consument) verbonden zouden zijn. Een dergelijk geval zal zich kunnen voordoen in geval van oprichting van een groot bedrijf voor gedrukte batiks.

Ten slotte zal de overheid ook blijvend waakzaam moeten zijn voor de belangen van den consument en zal het haar taak blijven om te voorkomen dat de bedrijfsreglementeering een belangrijke prijsverhoogende werking als gevolg zou hebben.

Gestreefd moet worden naar de meest doelmatige aanwending der productiekrachten in het belang van de hoogst mogelijke behoeftevoorziening.

Zoo zal bij de bevordering van de industrieele ontwikkeling van dit land — en de oorlog heeft de oogen van velen geopend voor de noodzakelijkheid daarvan — de bedrijfsreglementeering in afzienbare toekomst niet gemist kunnen worden. Momenteel is zij te rangschikken onder de economische defensie, waarbij, nu het economische leven telkens nieuwe beelden vertoont, aan de overheid groote bevoegdheden verleend moeten worden.

De waakzaamheid van de Regeering zal blijvend gevraagd worden om, daar waar dit noodig blijkt ter bevordering van de economische welvaart, in het industrieele productieproces in te grijpen om dit te voeren van ongebondenheid tot heilzame gebondenheid.

EEN MERKWAARDIG ARTIKEL IN DE INDISCHE STAATSREGELING

DOOR W. ZWART

§ 1. Bij de door de Regeering voorgestelde wijzigingen van de Indische Staatsregeling, welke dit voorjaar in den Volksraad werden behandeld, werden terecht eenige relieken, — zooals o.a. art. 169 t/m 172 betreffende slavernij en pandelingschap — die alleen historische waarde meer hadden, opgeruimd.

Artikel 50 luidende:

„De Gouverneur-Generaal vestigt zijn bijzondere aandacht op de bosschen van djatihout. Hij zorgt, dat de rechten van eigendom van den Lande op alle dusdanige bosschen, niet bij verkoop of op eenige andere wijze aan bijzondere personen afgestaan, worden gehandhaafd, en dat het in stand houden of uitbreiden der bosschen en de houtkap in de zelven door doeltreffende maatregelen worden geregeld".

bleef echter rustig gehandhaafd en lokte ook geen enkele opmerking uit.

Den Gouverneur-Generaal wordt dus opgedragen nog wel zijn bijzondere aandacht (cursiv. W. Zw.) te wijden aan die djatibosschen. Hij moet den eigendom van het Land op die bosschen handhaven; en zorgen niet alleen voor het in stand houden, maar zelfs voor het uitbreiden (cursiv. W. Zw.) daarvan, terwijl bovendien de kap van hout moet worden geregeld.

[1]) Zitting 1939 — 1940 Onderwerp 96.

De djatibosschen moeten dus wel van groot belang zijn, want er zijn niet veel andere onderwerpen in het Regeeringsreglement, waarin iets op deze manier aan den zorg van den Gouverneur-Generaal wordt aanbevolen. Artikel 179 bepaalt, dat het openbaar onderwijs een voorwerp is van a a n h o u d e n d e n zorg van den Gouverneur-Generaal, terwijl artikel 45 de bescherming der Inlandsche bevolking tegen willekeur een der „gewichtige plichten" van den Gouverneur-Generaal noemt.

Zooals bijna elk artikel van het Regeeringsreglement van 1854 had natuurlijk ook dit artikel zijn geschiedenis en het uitgangspunt moet men dan ook zelfs ver in den Compagniestijd terug zoeken.

Tegen het einde der 18de eeuw was men èn in Europa, èn merkwaardiger wijze tegelijk ook op Java uiterst bezorgd voor een toekomstigen houtnood. In dezen tijd kan men zich dit moeilijk meer indenken, doch door dien dreigenden houtnood moest men toen de toekomst van de beschaving tamelijk somber inzien! Evenals men nu kan spreken van de eeuw van kolen, ijzer en vooral het belang van „olie" door iedereen wordt ingezien, kan de 18de eeuw — en hier op Java ook nog een groot deel van de 19de eeuw — de eeuw van het hout worden genoemd [1]). De rol van kolen, ijzer en olie als materieele dragers der beschaving werd toen door het hout vervuld. Hout was nu eenmaal onmisbaar voor brandstof — de suikerindustrie om Batavia dreigde door gebrek aan hout ten onder te gaan — en timmerhout voor huizen, schepen, forten en industrie (allerlei soorten molens).

In Compagniestijd gebruikte men echter b ij n a uitsluitend het uitstekende djatihout. Wildhout — alle hout dat geen djati is — had men alleen noodig voor speciale doeleinden, waarvoor dus speciale eischen aan het hout werden gesteld. De Compagnie dacht bij haar maatregelen ten gunste van het bosch dan ook vrijwel uitsluitend aan de djatibosschen, die hoofdzakelijk langs de Noordkust van Java — met Rembang als centrum — lagen.

Evenals in Europa werden er ook op Java door de Compagnie reeds verschillende maatregelen genomen om het dreigende kwaad

[1]) Zie voor de beteekenis van het hout voor het economisch leven in die dagen :
Weber : Wirtschaftsgeschichte blz. 261 e.v.
Sombart : Der moderne Kapitalismus 4de druk I 1 blz. 483 en II 2 blz. 1065 en 1137 e.v.

zoo goed mogelijk te keeren en de noodige voorschriften daartoe uitgevaardigd. Deze hadden niet alleen betrekking op zuiniger gebruik van hout, waardoor indirect de bosschen gespaard bleven, doch bevatten ook positieve voorschriften betreffende een rechtstreeksche bescherming van het bosch (ontginningsverbod ; uitzaai van pitten; bescherming tegen diefstal enz.)

§ 2. Al de genomen maatregelen ter bescherming van de bosschen hadden echter bitter weinig resultaat, omdat de beheerders der bosschen, nl. de Residenten en Regenten, er zelf al te veel persoonlijk belang bij hadden de genomen maatregelen niet of zeer onvoldoende uit te voeren. Men had geen onafhankelijken deskundigen boschdienst, die geen persoonlijk belang had bij het beheer der bosschen. Dirk van Hogendorp was de eerste, die daarop in geschrifte wees! „Eindelijk dienen de houtbosschen, als een nationaal eigendom te worden aangehouden, en door een commissie van kundige en eerlijke mannen bestuurd te worden".[1])

Nicolaas Engelhardt, de laatste Gouverneur van Java's N.O. kust, ontwierp de organisatie en reglementen voor een dergelijk deskundig beheer, welke door de hooge Indische Regeering werden goedgekeurd, doch door de tijdsomstandigheden niet konden worden ingevoerd.[2]) Daendels was de man, die dit echter wel deed, doch helaas werd zijn werk weer geheel afgebroken door Raffles en het daarop gevolgde Nederlandsche bestuur. Was dit niet het geval geweest, dan had Indië 100 jaar vroeger dan nu, een op moderne beginselen berustend boschbeheer gehad en zou daarmee geheel Azië vèr vooruit zijn geweest. Intusschen was het belang van een behoud en goed beheer der djatibosschen ook tot uiting gekomen in de strijdschriften en polemieken over de nieuwe inrichting van het Koloniaal Staatsbestel.

In het bekende Charter van 1803 werd als resultaat daarvan reeds gewezen op : „Het groote belang, het welk de Staat heeft bij de instandhouding en goede administratie der Javasche Houtbosschen" waarover een afzonderlijke collegie het beheer moest voeren.

[1]) Bericht van den tegenwoordigen Toestand enz. 1799.

[2]) Eén van de argumenten, die daarvoor werden aangehaald was, dat men niet over voldoende Europeesche soldaten beschikte om de ontworpen reglementen te handhaven !

Artikel 40 van het Charter bepaalde:

„Er zal een Collegie zijn van Houtvesterij, uit drie deskundige Personen bestaande en resideerende op Java's Noord-Oostkust, het welk ondergeschikt zal zijn aan den Raad der Finantien en Domeinen, en het Toezicht en de Administratie hebben over alle de Houtbosschen in de Bezittingen van den Staat op het Eiland Java (curs. W. Zw.) en dat alle Ordonnantien en Reglementen, daaromtrent bereids geëmaneerd of nog te emaneeren, behoorlijk worden geobserveerd en nagekomen.".

Intusschen was men in Indië zelf in zekeren zin duidelijker geweest. Door het Plakaat van 8 September 1803 werd verklaard: dat alle de houtbosschen (curs. W. Zw.) onder het ressort van de Compagnie op Java voortaan zullen worden gehouden als te zijn haare domeinen en regalia . . . terwijl in 1806 in het contract met den Sultan van Cheribon werd opgenomen (artikel 18): „In de houtbosschen, aangemerkt als regalia van het Bataafsche Gouvernement en de geoctroyeerde Oost-Indische Compagnie, laat zij door den tijdelijken Resident in die soorten, [1]) die zij goedvindt aankappen, zooveel als de benoodigheid vereischt" (curs. W.Zw.).

§ 3. Toen eenmaal in het Charter van 1803 het belang der bosschen en een goed beheer daarvan waren erkend, geschiedde dit ook in de opeenvolgende Regeeringsreglementen, soms nog aangevuld of eenigszins uitgewerkt in de instructies voor den Gouverneur-Generaal, die voor de invoering moest zorgen. Het Regeeringsreglement van 1806 nam de bepalingen van het Charter betreffende de bosschen letterlijk over en het Regeeringsreglement van 1815, het eerste van het herstelde Koninkrijk was, bij gebrek aan ervaring slechts een eenigszins gewijzigde uitgave van dat van 1806.

Omtrent de bosschen bepaalde het in art. 32 en 33, dat het beheer der houtbosschen zou berusten bij den Raad van Finantien en dat er weer een afzonderlijke administratie in het leven zou worden geroepen.

[1]) Het is mogelijk dat „in die soorten" hier beteekent „sortimenten", nl. houtwerken met bepaalde namen met bepaalde afmetingen.

Een tweede serie van Regeeringsreglementen wordt gevormd door die van 1818, 1827 en 1830.

Art. 82 van het Regeeringsreglement 1818 en art. 84 van het Regeeringsreglement van 1827 bepaalde dat bijzondere verordeningen de wijze van beheer der h o u t b o s s c h e n, zoutpannen, vogelnestklippen enz. zouden regelen.

Het Regeeringsreglement van 1830 is echter geheel anders geredigeerd.

Art. 79 luidt:

„De bosschen van jatiehout — niet bij verkoop of anderszins aan bijzondere personen afgestaan — zijn over het geheele eiland Java en Madoera het eigendom van den lande.

Niemand mag in dezelve eenig hout vellen, dan uit krachte van bijzondere of algemeene vergunningen en op de wijze daarbij vastgesteld."

Voor het onderhavige onderwerp zou het van veel belang zijn te kunnen beschikken over de oorspronkelijke stukken, die tot deze redactie hebben geleid, want de mij bekende gepubliceerde bescheiden verschaffen daarover geen voldoende licht.

Deze tekst heeft een heel anderen en veel beperkter inhoud dan die van de voorafgaande Regeeringsreglementen.

In de vroegere Regeeringsreglementen werd de eigendom van alle bosschen stilzwijgend aangenomen en gesproken over de houtbosschen, hetgeen voor geheel Indië kon gelden en onverschillig of dit djati- of wildhoutbosschen waren.

Nu wordt slechts de eigendom van de d j a t i bosschen — behoudens voor zoover niet aan bijzondere personen afgestaan — slechts over het geheele e i l a n d J a v a e n M a d u r a uitdrukkelijk vermeld.

Juist voor deze verandering van den term „houtbosch" in djatibosch is wel een der voorontwerpen van het Regeeringsreglement van 1836 van belang.

Baud had nl. een artikel ontworpen, dat luidde:

„De bosschen van Jatti e n a n d e r h o u t (cursiv. W. Zw.) welke niet bij verkoop enz. ..... zijn het eigendom van den lande."

In dit ontwerp worden dus niet aleen de djati-, maar ook de wildhoutbosschen uitdrukkelijk tot eigendom van den lande verklaard.

In den nieuwen tekst was het noodig uitdrukkelijk de bepaling op te nemen betreffende de aan andere bijzondere personen afgestane bosschen. In West-Java kwamen nl. op de groote particuliere landerijen Tegalwaroe, Pamanoekan- en Tjiasemlanden, Kandanghaoer en Indramajoe groote oppervlakten djatibosch voor. Feitelijk was de tekst ook niet geheel juist — althans niet onberispelijk — ten opzichte van de djatibosschen in de Vorstenlanden. Men kan deze Zelfbesturen moeilijk als „bijzondere personen" beschouwen en het Gouvernement had in de bosschen der Vorstenlanden slechts het kaprecht gekregen.

Waarom men vasthield aan de redactie van 1830 is niet bekend, doch het Regeeringsreglement van 1836 bepaalde in artikel 67 weer:

„De bosschen van Jattiehout (niet bij verkoop of anderszins aan bijzondere personen afgestaan) zijn over geheel Java het eigendom van den Lande", terwijl de tweede alinea betreffende het kappen gelijk was aan die van Regeeringsreglement 1830 artikel 79.

In dit artikel wordt slechts gesproken over de djatibosschen van „Java". De bijvoeging „en Madura" uit het vorige Regeeringsreglement heeft men waarschijnlijk laten vallen, omdat de djatibosschen dáár van weinig belang waren en omdat men zich niet wilde bemoeien met het bestuur der Vorsten, mits deze zich aan hun militaire verplichtingen hielden [1]).

§ 4. De grondwet van 1848 schreef in art. 59 voor, dat voor Ned. Indië een nieuw Regeeringsreglement moest worden ontworpen. In het eerste ontwerp, dat in October 1851 bij de Tweede Kamer werd ingediend, werden geen bepalingen opgenomen betreffende de bosschen en in de Memorie van Toelichting evenmin eenige opheldering gegeven over het weglaten van bepalingen daaromtrent. De Commissie van rapporteurs noemde dit ontbreken van eenige bepaling betreffende de bosschen een der voorbeelden van de onvolledigheid van het ontwerp, terwijl tevens werd gevraagd of de djatibosschen op Java wel „domeinen" waren in den zin der wet.

In de Memorie van Toelichting op het tweede ontwerp, dat in December 1853 werd ingediend, werd verklaard, dat een bepaling

[1]) Knibbe : De vestiging der Monarchie, Utrecht 1935.

omtrent den landseigendom van djatibosschen overbodig scheen, omdat niemand er meer aan twijfelde en het opnemen van een dergelijke, alleen voor Java toepasselijke verklaring, niet verlangd mocht worden door hen, die het ontwerp Regeeringsreglement bestreden, omdat het een te Javaansch karakter droeg. Volgens Margadant was dit eigenlijk een eenigszins bevreemdende verklaring, omdat de Minister bij art. 59 had verklaard, dat het nog volstrekt niet vaststond, dat de eigendom van den grond bij den souverein berustte en dat daaraan een speciaal onderzoek gewijd diende te worden. Uitdrukkelijk werd nu echter verklaard, dat de djatibosschen tot de domeinen behoorden. De Commissie van Rapporteurs uit de Tweede Kamer was echter met deze weglating toch niet tevreden. [1])

Juist het stilzwijgen over den eigendom van de djatibosschen zou nu twijfel daarover kunnen doen ontstaan, terwijl gewezen werd op het gewicht dat Nederburgh en het Charter reeds aan deze kwestie hechtten en de bosschen ook nu nog van veel belang waren voor onze marine.

Dit laatste sloeg waarschijnlijk op de zooveelste poging in de 19de eeuw om met behulp van de djatibosschen hier een behoorlijke vloot te bouwen, terwijl het belang der djatibosschen voor de uitvoering van het cultuurstelsel (timmerhout voor den bouw van allerlei fabrieken en loodsen; brandhout voor de suiker enz.) eveneens gebleken was. Men dacht dus alleen aan de waarde der bosschen als producent van onmisbaar hout, doch nog niet aan de indirecte en veel grootere voordeelen door een betere regeling der waterdebieten voor de irrigatie enz.

De Regeering moest nu wel toegeven en ten slotte kwam zonder verdere bespreking — behoudens de verandering van een woord in het ontwerp — art. 61 in het Regeerings-reglement luidende:

„De Gouverneur-Generaal vestigt zijn bijzondere aandacht op de bosschen van djatihout. Hij zorgt dat de regten van eigendom des Rijks op alle dusdanige bosschen, niet bij verkoop of op eenige andere wijze aan bijzondere personen afgestaan, worden gehand-

[1]) 't Is niet onmogelijk, dat vooral de bekende liberale afgevaardigde Van Hoëvell opname van bepalingen inzake de djatibosschen bepleitte. Zijn bekende reis over Java in 1847 had hem ook diep in het djatibosch gebracht.

haafd; en dat het in stand houden of uitbreiden dier bosschen en de houtkap in dezelve door doeltreffende maatregelen worden geregeld."

Gezien de groote wijzigingen, die nu weer in de redactie werden aangebracht, is voor een juist begrip weer kennis der voorstukken noodig om te weten, waarom men deze redactie gekozen heeft, en deze staan evenmin als die van 1830 tot mijn beschikking.

Artikel 61 moet eenigszins in verband met art. 60 gelezen worden. Dit artikel nl. wilde aanmoediging van alle takken van nijverheid en de gemakkelijke levering van goed hout tegen goedkoope prijzen was daarbij een eerste voorwaarde.

De tekst brengt m. i. weer de djatibosschen van g e h e e l N e d.-I n d i ë onder de bijzondere aandacht van den Gouverneur-Generaal, zoowel die afgestaan op de particuliere landerijen op Java en Madoera, als die in de Buitengewesten. Toentertijd kwamen oorspronkelijke djatibosschen voor op het eiland Moena bij Celebes, doch het is de vraag of deze bekend waren, terwijl er nog restanten djatibosch, afkomstig van aanplantingen uit den tijd der Compagnie, op enkele eilandjes in de Molukken waren. Als verdere belangrijke bepaling werd nu uitdrukkelijk voorgeschreven, dat niet alleen de rechten van het Rijk uitdrukkelijk moesten worden gehandhaafd, maar dat de bosschen in stand moesten worden gehouden en zelfs uitgebreid. Deze laatste zin van het artikel zou men, als letterknecht, misschien zelfs op de particuliere djatibosschen kunnen laten slaan.

De doeltreffende maatregelen, die genomen moesten worden om den houtkap te regelen, zijn ook enkel uit de tijdsomstandigheden te verklaren. Ten tijde van het opstellen van het Reglement was men reeds eenige jaren bezig te trachten een organisatie van het Boschwezen onder leiding van technische ambtenaren te scheppen en te komen tot een betere regeling van den kap in de djatibosschen. Feitelijk was daarin sedert de Compagnie nog geen verbetering gekomen. Men kapte hoofdzakelijk z.g. „op eisch," d.w.z. dat men de door de andere Landsdiensten — Waterstaat, Genie, Marine enz. — gevraagde houtwerken in gedwongen dienst (blandongstelsel [1])) deed kappen in het bosch uit de

[1]) Ofschoon men tot 1865 doorging met het bestaande blandongstelsel, werd de mogelijkheid daartoe niet meer in het Regeeringsreglement opgenomen, zooals in art. 68 Regeeringsreglement 1836 nog wel het geval was.

verspreid staande boomen, die de gevraagde afmetingen beloofden te leveren. Men was reeds eenige tientallen jaren bezig deze wijze van kappen te vervangen door een z.g. perceels-gewijze kap, waarbij al het hout van een bepaalde oppervlakte werd geveld en zoodoende het aanleggen van nieuwe bosschen beter mogelijk zou zijn. Deze wijze van kappen werd nu — waarschijnlijk mede dank zij indirecten steun van het Regeeringsreglement — ingevoerd en op het oogenblik staat de kap der djatibosschen bij geen land ter wereld achter.

Een moeilijk te beantwoorden vraag is in hoeverre art. 61 aanleiding heeft gegeven tot uitbreiding der djati-bosschen, want juiste cijfers zijn daarover niet beschikbaar. Ofschoon de beschikbare cijfers wijzen op een uitbreiding van de djatibosschen in de laatste decennia, is hiet onmogelijk en zelfs waarschijnlijk, dat ten tijde van de totstandkoming van art. 61 de werkelijke oppervlakte der djatibosschen niet veel kleiner was dan de tegenwoordige.

Gezien de moeite, die de Kamer zich gegeven heeft om art. 61 in het Regeeringsreglement te krijgen, en de vele andere nieuwe regelingen, die door dit reglement moesten worden ingevoerd, is het wel merkwaardig, dat bij Haar boschbewind de Regeering zoo zelden een beroep op dit artikel heeft gedaan. Zelfs in het eerste boschreglement van 1865 Stbl. 96, dat zich bijna uitsluitend met de djatibosschen bezig hield, wordt in de considerans niet eens naar art. 61 verwezen!

§ 5. Art. 61 bepaalde zich, zooals de tekst luidde, tot de djatibosschen en legde den Gouverneur-Generaal geen bijzonderen plicht op t.o.v. de wildhoutbosschen, terwijl evenmin over rechten der Rijks op die bosschen werd gerept. Zoolang de voorstukken betreffende den gekozen tekst niet bekend zijn, mag zelfs met eenige fantasie gedacht worden, dat de Gouverneur-Generaal slechts aan de djatibosschen zijn bijzondere aandacht moest schenken, vanwege hun groot belang, doch dat een dergelijke verklaring voor de wildhoutbosschen (nog) niet noodzakelijk was.

Het is jammer, dat onder al het beraadslagen over de „woeste gronden" bij art. 62 van het Regeeringsreglement 1854 en de besprekingen over de agrarische kwestie in de volgende jaren, geen aandacht is geschonken aan de wettelijke positie der wild-

houtbosschen of juister uitgedrukt het recht der Regeering om „woeste gronden" tot in stand te houden wildhoutbosschen te verklaren en zoodoende ook te onttrekken aan het eigendomsrecht van toen — of beschikkingsrecht van heden — der desa. Deze kwestie is niet uitdrukkelijk in geding geweest, hetgeen toch bevreemdend mag worden genoemd. Evenmin als in den Companiestijd waren de wilhoutbosschen geheel „quantité négligeable". Het kamerlid Rochussen, de oud-Gouverneur-Generaal, had reeds in 1851 bij de ambtsoverdracht aan Duymaer van Twist gewezen op de nadeelige gevolgen van het ontwouden der bergen in een tropisch gewest en daarom dit punt in de bijzondere aandacht van zijn opvolger aanbevolen. Aan Fromberg was in 1855 een onderzoek opgedragen naar den invloed van het ontbosschen op het klimaat en de waterverdeeling. Geen van de voorstanders van de rechten der dessa op de woeste gronden, hetzij conservatieven of liberalen, protesteerden — voor zoover mij bekend — tegen rechten der Regeering ten eigen bate, bijv. kappen van wildhout, of tegen verbodsbepalingen omtrent de wildhoutbosschen, zooals die tot uiting kwamen in bijblad 1174 van 1862; het eerste boschreglement van 1865 Stbl. 96 of bijblad 2534 van 1871. Een van de redenen om dit eerste boschreglement reeds in 1874 te vervangen was de roofbouw, die in het wildhoutboschgebied gedreven werd en waarvan de schadelijke gevolgen zich begonnen te openbaren.

Het valt buiten het bestek van dit artikel hierop verder in te gaan, doch voor het volgende vraag ik echter nog even de aandacht.

De bekende Agrarische Commissie [1]) beschouwde de djatibosschen op Java en Madoera als eigendom van den Lande. Deze bosschen waren verkregen door contracten met de Soenans: de eigendom van het Land was door de wet erkend en de Commissie kon bovendien vrede hebben met deze opvatting, omdat de langdurige en consequente practijk van het beheer van die bosschen het beschikkingsrecht van de dessa over die bosschen zijn waarde had doen verliezen. Dit eigendomsrecht was bovendien gerechtvaardigd door de intensiteit van het uitsluitend op het algemeen belang gerichte djatiboschbedrijf. Daarentegen beschouwde de Agrarische Commissie de wildhoutbosschen als te behooren tot

[1]) Ingesteld G. B. 16/5/1928 No. 17. Verslag Landsdrukkerij 1930.

den beschikkingskring van de dessa. Alle argumenten, die aangevoerd kunnen worden om de djatibosschen tot eigendom van den Lande te verklaren, gelden echter eveneens en, wat het algemeen belang betreft, zelfs in nog sterkere mate, voor de wildhoutbosschen. Het wildhout was in den Compagniestijd niet van zooveel belang als het djatihout. Behalve in de onmiddellijke omgeving van Batavia, waar het wildhoutbosch de brandstofleverancier was, werden slechts enkele soorten voor speciale doeleinden gebruikt. Zoowel Compagnie als Soenan beschouwden echter het wildhoutbosch, evenzeer als het djatibosch, als domein, waarover zij op stuk van zaken alles te zeggen hadden. De toen gebruikte term „houtbosschen" omvatte al het bosch dat van belang was voor de levering van „hout", onverschillig of dit djati- of wildhout was.

Het verschil in opvatting, dat de Commissie maakt tusschen djati- en wildhoutbosch is dan ook inconsequent en bovendien onjuist, wat betreft de wildhoutbosschen. Althans voor zoover betreft het recht van het Gouvernement om deze bosschen zonder verdere bemoeienis van de dessa, doch met eerbiediging van particuliere rechten, af te zonderen als in stand te houden wildhoutbosschen ten bate van het algemeen belang.

§ 6. Eenmaal opgenomen in het Regeeringsreglement bleef het artikel betreffende de djatibosschen — ondanks alle voorstellen om het te laten vervallen — gehandhaafd.

De bekende Commissie tot herziening van de Staatsinrichting van Ned.-Indië (G. B. 17-12-1918 No. 1) meende in haar Verslag (1920 blz. 258) dat de bepaling van art. 61 thans niet meer van zooveel belang was, dat zij uitdrukkelijk moest worden gehandhaafd.

Het in 1922 aan den Volksraad aangeboden ministrieel voorontwerp [1]) voor de herziening der Staatsregeling wilde art. 61 eveneens laten vervallen, omdat het behoorde tot een serie „geheel of gedeeltelijk verouderde bepalingen".

De Volksraad ging daarmede accoord en geen stem ging op voor behoud van het artikel.

Waarom en hoe is weer niet bekend, doch als een duiveltje uit een doosje, kwam in het eindontwerp, zooals dit door de Regee-

[1]) Eerste gewone zitting van den Volksraad 1922 Onderwerp 5.

ring aan de Kamer werd voorgelegd[1]) toch weer een artikel, overeenkomende met art. 61 van het oude Reglement voor. Zelfs de bepaling omtrent de uitbreiding der djatibosschen bleef gehandhaafd en alleen werden de rechten van eigendom „des Rijks" weer veranderd in „van den Lande". Zonder bespreking gingen de beide Kamers weer met het ontwerp accoord.

§ 7. De huidige tekst van art. 50 is echter verouderd. De wildhoutbosschen van Java en die van de Buitengewesten zijn door hun rechtstreeksche en vooral zijdelingsche voordeelen van veel grooter belang dan de djatibosschen, hoe waardevol deze op zich zelf moge zijn.

Er is echter alle reden om in de volgende Staatsregeling van Ned.-Indië de kerngedachte van art. 50 te behouden, al zal men misschien belangen op kunnen noemen, die even groot of zelfs grooter zijn dan de bosschen, zonder dat men deze opnoemt.

De bepaling daaromtrent zou bijv. kunnen luiden:

„De Gouverneur-Generaal vestigt zijn bijzondere aandacht op de bosschen" . . . hetgeen dus de eerste zin is van het tegenwoordige artikel met weglating der twee laatste woorden: „van djatihout".

Een behoorlijk boschgebied met een goed boschbeheer is — ofschoon deze stelling hier niet uitvoerig bewezen kan worden — een volstrekte voorwaarde voor het behoud van de welvaart van Ned.-Indië. Belangen op langen termijn loopen echter altijd gevaar opgeofferd te worden aan belangen van het oogenblik. Het bosch is daar al een heel sterk voorbeeld van en de ervaring leert, dat toegevendheid van Regeeringen in het algemeen[2]) maar al te vaak er toe leidt, dat het bosch opgeofferd wordt aan de belangen van den landbouw, d.w.z. grondhonger — of de nijverheid. Het einde draagt dan den last, want binnen enkele jaren kan het bosch van een streek vernield worden, terwijl het tientallen jaren duurt voor het weer is opgebouwd en ondertusschen landbouw en nijverheid te grond gaan of kwijnen.

De belangen van landbouw, nijverheid en handel zullen altijd voldoende pleitbezorgers vinden. Het eigenbelang spreekt hier

[1]) Handelingen der Staten-Generaal 1923—1924 Onderwerp 181.
„ „ „ 1924—1925 „ 32.

[2]) In de 19de eeuw was dit in Europa ook een groot gevaar.

voldoende mee, om te zorgen, dat deze takken van volkswelvaart niet in de verdrukking zullen komen. Het bosch in Indië is echter — zeer algemeen uitgedrukt — van de Overheid en daar zal iedereen graag zijn voordeelen uit willen trekken op kosten der gemeenschap. De noodzakelijkheid van een behoorlijk percentage bosch in Ned.-Indië en een goed beheer daarvan is nog lang geen gemeengoed geworden. Als pleitbezorgers voor behoud van het bosch en voor een goed boschbeheer zullen in hoofdzaak de houtvesters moeten optreden, die men allicht eenzijdigheid en zucht tot behoud van hun bestaan zal verwijten.

Door de hierboven gegeven vereenvoudigde redactie van Art. 50 RR worden dan alle bosschen in Ned.-Indië, zoowel in rechtstreeks bestuurd gebied als in Zelfbestuurd gebied, aan de aandacht van den Gouverneur-Generaal aanbevolen. Binnen het Regeeringsreglement worden daarmee alle kwesties van domeinrecht, eigendom enz. van de bosschen vermeden, terwijl toch voor alle uitvoerende maatregelen een stevige basis geschapen is.

BUITENZORG, October 1940.

UITROEIING VAN HET ANALPHABETISME IN DE MINAHASA

DOOR J. C. NOTEBAART

Inleiding.

Veel is er in Nederlandsch-Indië tot nu toe gedebatteerd en geschreven over de mogelijkheid van afdoende analphabetismebestrijding door middel van een algemeene voorziening van volksonderwijs.

In verband hiermede mogen in herinnering gebracht worden de vele volksraadsdebatten in den loop der jaren over dit ongetwijfeld belangrijke onderwerp. Verder de publicaties 7 en 7a van de Hollandsch-Inlandsche Onderwijscommissie (resp. 1930 en 1931), waarin de meening werd uitgesproken, dat uitroeiing van het analphabetisme in Indië buiten onzen gezichtskring kwam te liggen.

De Regeering gaf in de volksraadsvergadering van 8 Augustus 1931 bij monde van den toenmaligen Directeur van Onderwijs en Eeredienst als Haar meening te kennen, dat algemeene verbreiding van driejarig volksonderwijs geen utopie was. In tegenstelling dus met hetgeen de vorengenoemde publicaties zouden doen verwachten.

Nu is het waar, dat de Commissie in bedoelde publicaties met velerlei onzekerheidsfactoren had te maken, welke gedeeltelijk wel en gedeeltelijk niet in haar berekening konden worden betrokken, waardoor de uitkomsten alleen maar leidden tot het vestigen van de overtuiging, dat de taak van de Regeering ten aanzien van deze materie alleen al op financieel gebied zeer zwaar zal zijn en de

oplossing van dit vraagstuk voorloopig wel tot de vrome wenschen zal blijven behooren.

Beperkt gebied.

Het is echter de vraag, hoe het met deze kwestie gesteld is in een meer beperkt gebied. Door deze beperktheid zal het mogelijk zijn de onzekerheidsfactoren tot een minimum terug te brengen, waardoor nauwkeuriger berekeningen kunnen worden verkregen. Als gevolg hiervan zal dan ook in een beperkt gebied nauwkeuriger uitgemaakt kunnen worden of uitroeiïng van het analphabetisme in zoo'n gebied mogelijk zal blijken door middel van algemeene volksonderwijsvoorziening.

Al direct zij er echter tegen gewaarschuwd de conclusie te trekken, dat de cijfers voor een beperkt gebied absolute uitkomsten zouden voorstellen. Ook in een beperkt gebied blijven de berekeningen zeer globaal, hetgeen daarom de mogelijkheid nog niet wegneemt om voor ons doel bestemde gevolgtrekkingen te maken.

Voorwaarde uitroeiïng analphabetisme.

Alvorens over te gaan tot nadere beschouwing van het vraagstuk van uitroeiïng van het analphabetisme, zal eerst nagegaan dienen te worden, welke voorwaarde we moeten stellen om uitroeiing door middel van algemeene volksonderwijsvoorziening mogelijk te maken. Naar schrijvers meening is algeheele of nagenoeg algeheele uitroeiing van het analphabetisme door middel van algemeene volksonderwijsvoorziening slechts mogelijk, indien een dergelijke onderwijsvoorziening gepaard gaat met invoering van leerplicht. Klaarblijkelijk hield de Hollandsch-Inlandsche Onderwijscommissie in bovengenoemde publicaties hiermede eveneens rekening bij het opstellen van haar calculaties, althans blijkens de opschriften boven de betrekkelijke hoofdstukken.

Zou de Regeering hiermede geen rekening houden, dan kan naar schrijvers meening uitroeiïng van het analphabetisme al direct wel zonder verder onderzoek naar het rijk der utopieën verwezen worden. Immers verloop- en verzuimpercentage zijn bij het volksonderwijs nog altijd betrekkelijk hoog. Het tegengaan hiervan is alleen afdoende mogelijk bij invoering van leerplicht.

Als beperkt gebied de Minahasa.

Als beperkt gebied stelt schrijver van dit artikel zich voor om de Minahasa aan een beschouwing te onderwerpen. De eerste vraag, welke bij de lezers rijst, is allicht waarom nu juist de Minahasa wordt uitverkoren om de mogelijkheid van een algemeene volksonderwijsvoorziening na te gaan. Het antwoord op deze vraag laat zich in hoofdzaak als volgt formuleeren:

a. De Minahasa behoort tot de oudste gebieden in Nederlandsch-Indië met Inlandsch Onderwijs. Het is dus in het geheel geen nieuw element meer in deze maatschappij;

b. Het percentage meisjesleerlingen komt dat van de jongens nabij;

c. De onderwijsverbreiding in de Minahasa verkeert reeds in een betrekkelijk vergevorderd stadium. Volgens het algemeen verslag van het onderwijs in Nederlandsch-Indië over het schooljaar 1936/1937 was de verhouding tusschen het aantal schoolgaande kinderen en de bevolking voor enkele gebieden als volgt :

Manado	1	:	19
Sumatra's Westkust	1	:	21
Sumatra's Oostkust	1	:	36
Celebes en Onderh.	1	:	55

De Residentie Manado spant hierbij de kroon. Voor de Minahasa afzonderlijk is dit echter in nog sterker mate het geval. Voor dit laatste gebied waren de verhoudingscijfers voor het schooljaar 1938/1939 1 : 16 ;

d. De Minahasa is een van de weinige gebieden, waar de uitkomsten van de volkstelling 1920 reeds een hoogen graad van nauwkeurigheid hadden bereikt, zoodat met behulp van de uitkomsten van de volkstelling 1930 het jaarlijksch accres der bevolking nauwkeuriger kan worden vastgesteld dan dit in het algemeen in Indië het geval is. Ook de leeftijdsgroepen zijn bij de volkstelling ten aanzien van de Minahasers in tegenstelling met de meeste andere bevolkingsgroepen vrij nauwkeurig nagegaan.

a. en b. hebben tot gevolg, dat een eventueele invoering van leerplicht minder ingrijpend zal zijn dan in vele andere streken van Nederlandsch-Indië. Het overgroote deel van de Minahasers be-

schouwt het onderwijs als een vanzelfsprekend iets, eigen aan hun maatschappelijk leven.

c. maakt, dat een eventueele invoering van leerplicht minder extra-onkosten met zich mede zal brengen dan over het algemeen genomen in andere gebieden het geval zal zijn.

d. schept de mogelijkheid om onze calculaties met hoogen graad van nauwkeurigheid uit te voeren. Nauwkeuriger dan dit tot nu toe meestal elders het geval zal kunnen zijn.

Doel van dit artikel.

Het doel van dit artikel is nu om na te gaan of het mogelijk is voor de Minahasa door middel van een algemeene volksonderwijsvoorziening het analphabetisme uit te roeien. Aan de hand van de uitkomsten van deze beschouwing is het wellicht mogelijk ten aanzien van andere gebieden in Nederlandsch-Indië of ten aanzien van geheel Nederlandsch-Indië bepaalde conclusies te trekken. Er zijn immers betrekkelijk weinig gebieden, waar een algemeene volksonderwijsvoorziening geen hoofdbrekens zou kosten, namelijk in de gebieden welke door bijzondere hulpbronnen over groote fondsen kunnen beschikken.

De primaire moeilijkheid.

Bij de invoering van een algemeene volksonderwijsvoorziening gepaard gaande met leerplicht zullen zich verschillende moeilijkheden voordoen. Ook ten aanzien van de uit onderwijsoogpunt gunstig bedeelde Minahasa zullen zich deze moeilijkheden, alhoewel in mindere mate, toch eveneens voordoen, zooals daar zijn kinderen welke door lichamelijke omstandigheden de school nimmer zullen kunnen bezoeken, kinderen die niet behoorlijk gekleed ter schole kunnen verschijnen e.d.m. Deze moeilijkheden zijn naar schrijvers meening echter van secondair belang. Primair is de financieele zijde van het vraagstuk, omdat hierdoor in de eerste plaats bepaald wordt of uitroeiïng van het analphabetisme door middel van algemeene volksonderwijsvoorziening mogelijk zal blijken te zijn. In dit artikel zal dan ook uitsluitend deze zijde van het vraagstuk aan een beschouwing worden onderworpen.

Plans.

Allereerst zal echter uitgemaakt dienen te worden, welken leertijd we willen aannemen bij een algemeene voorziening van

volksonderwijs. Houden we ons vast aan de reeds bestaande schooltypen van de driejarige volksschool en de tweejarige vervolgschool, dan zou invoering van leerplicht mogelijk zijn voor een driejarige school (volksschool) dan wel voor een vijfjarige school (volksschool + vervolgschool). We meenen echter, dat een beschouwing van leerplicht voor een driejarige school (volksschool) voorshands reeds voldoende zal blijken om tot bepaalde conclusies te komen, zoodat we op een leerplicht voor een vijfjarige school hier niet nader zullen ingaan.

Bij het plan voor een driejarige school kan als tijdstip voor verplichte inschrijving de zesjarige leeftijd worden genomen. Er zijn echter ter zake kundigen, die meenen, dat de achtjarige leeftijd het meest geëigend zou zijn voor toelating tot de volksschool. Het voornaamste, wat deze voorstanders hiervoor aanvoeren, is wel, dat de kinderen, die op den leeftijd van zes jaar de volksschool betreden, deze weer op veel te jongen leeftijd, namelijk acht à negen jaar, verlaten.

Het voor en tegen van deze plans daargelaten ligt het in mijn voornemen ten aanzien van elk dezer beide een kostenberekening op te stellen.

Calculaties.

Bij het maken van de berekeningen neemt schrijver het jaar 1940 als basisjaar. In de eerste plaats zal het dan noodig zijn het zielenaantal van de Minahasa voor dit jaar te berekenen aan de hand van de uitkomsten van de volkstellingen van 1920 en 1930.

In 1920 was de Minahasa een van de weinige gebieden, waar een geregelde telling kon worden gehouden, zoodat de uitkomsten hiervan betrouwbaar zijn. In het jaar 1930 bedroeg het totaal van de Inheemsche bevolking van de Minahasa 294.571 zielen. Het accrescijfer voor de periode 1920 — 1930 was 26,22%. M. i. verzet niets er zich tegen om voor de periode 1930 — 1940 ditzelfde accrescijfer aan te nemen, waaruit zou volgen, dat de bevolking in 1940 in totaal bedraagt 371.807 zielen.

Volgens de volkstelling 1930 bedroeg het aantal kinderen van de leeftijdsgroep 6 tot en met 8 jaar bij de Minahasers 8,09% van het totaal der bevolking en van de leeftijdsgroep 8 tot en met 10 jaar 7,58%. Deze leeftijdsgroepen zullen verder in dit artikel

gemakshalve achtereenvolgens aangeduid worden als leeftijdsgroep I en leeftijdsgroep II.

Uit het vorenstaande volgen de navolgende kinderaantallen voor het jaar 1940:

leeftijdsgroep I	30.079
leeftijdsgroep II	28.182

Tegen berekening van het zielenaantal voor 1940 kunnen vanzelfsprekend verschillende bezwaren geopperd worden. De Minahasa verkeert echter in een dusdanig stadium van ontwikkeling, dat er verwacht mag worden, dat het accres over de periode 1930 — 1940 niet anders zal zijn dan dat over de periode 1920 — 1930. Ook ten aanzien van de leeftijdsgroepen zou aangevoerd kunnen worden, dat deze alleen maar gelden voor Minahasers. Het aanwezig zijn van andere groepen van Inheemschen landaard zal hier geen groote verschillen kunnen teweegbrengen, daar zij vrijwel onder gelijke omstandigheden leven als de Minahasers.

Ultimo Augustus 1940 waren van de beide leeftijdsgroepen bij het Westersch Lager Onderwijs ingeschreven:

leeftijdsgroep I	824
leeftijdsgroep II	909

Deze kinderen zouden bij een eventueele invoering van leerplicht m. i. niet gedwongen kunnen worden zich te laten inschrijven voor het volksonderwijs.

Er is nog een andere factor, waarmede we rekening dienen te houden, namelijk het percentage zittenblijvers, hetwelk voor de Minahasa gemiddeld 22% bedraagt. Deze zittenblijvers toch vormen met de kinderen van de beide leeftijdsgroepen de schoolbevolking op een bepaald moment.

Het aantal kinderen van beide leeftijdsgroepen, dat op een bepaald tijdstip de school zal bevolken, is als volgt:

leeftijdsgroep I	35.872 [1])
leeftijdsgroep II	33.473

[1]) Om practische redenen werd hier voor de zittenblijvers 22 % van de bepaalde leeftijdsgroep genomen, alhoewel theoretisch niet juist. Ook bij volgende posten wordt de practische berekeningswijze gevolgd.

De onkostenberekening voor elk van beide plans zal dus gebaseerd moeten worden op bovengenoemde leerlingenaantallen.

De uitgaven voor 1940 laten zich splitsen in de navolgende posten:

nieuwbouw;
onderhoud en zware herstellingen;
salarissen personeel;
reis- en verblijfkosten bij mutaties;
individueele leermiddelen;
klassikale leermiddelen;
meubilair;
afschrijving gebouwen;
afschrijving meubilair.

De inkomsten voor 1940 bestaan uit schoolgelden en vergoeding voor het gebruik van leermiddelen.

Als gemiddeld aantal leerlingen per school neemt schrijver 120 aan. Een eenvoudige berekening leert ons, dat in dat geval bij gesplitsten schooltijd voor leeftijdsgroep I 299 scholen en voor leeftijdsgroep II 279 scholen noodig zijn. Momenteel zijn in de Minahasa 243 volksscholen gevestigd, zoodat voor leeftijdsgroep I nog 56 gebouwen en voor leeftijdsgroep II nog 36 gebouwen noodig zouden zijn.

Bij een eventueele invoering van leerplicht zou m.i. de bevolking niet meer de eisch gesteld kunnen worden zelf een schoolgebouw op te richten, zoodat hiervoor geld beschikbaar gesteld zou moeten worden. De kosten van een eenvoudig volksschoolgebouw bedragen in de Minahasa plusminus ƒ 700.—. In 1940 dient voor leeftijdsgroep I ƒ 39.200.— en voor leeftijdsgroep II ƒ 25.200.— uitgetrokken te worden.

Onkosten voor onderhoud en zware herstellingen kunnen getaxeerd worden op ƒ 10.— per school Dit is voor leeftijdsgroep I ƒ 2990.— en voor leeftijdsgroep II ƒ 2790.—.

Houden we ons aan de tegenwoordige bevoegdheden, dan worden aan de volksscholen onderwijzers met het diploma volksonderwijzer dan wel het diploma goeroe bantoe biasa te werk gesteld. Het gemiddeld salaris van de hulpkrachten van deze categorieën bedraagt ƒ 242,52 per jaar en van een hoofd ƒ 305,76. Voor leeftijdsgroep I zijn noodig 299 hoofden en 299 hulpkrachten en

voor leeftijdsgroep II 279 hoofden en 279 hulpkrachten. De personeelsvoorziening vraagt zoodoende respectievelijk ƒ 163.935.— en ƒ 152.970.—.

Reis- en verblijfkosten van het onderwijzend personeel bij mutaties worden getaxeerd op 1% van het salaris of respectievelijk ƒ 1639.— en ƒ 1529.—.

De uitgavenpost individueele leermiddelen bedraagt gemiddeld ƒ 0,50 per leerling of voor leeftijdsgroep I ƒ 17.936.— en voor leeftijdsgroep II ƒ 16.736.—.

Voor klassikale leermiddelen moeten we verder ongeveer ƒ 8.— per school in rekening brengen of voor beide leeftijdsgroepen respectievelijk ƒ 2392.— en ƒ 2232.—.

De aankoop van meubilair wordt per school becijferd op ƒ 360.—, zoodat hiervoor in 1940 ten naaste bij de beschikking zou moeten worden verkregen over respectievelijk ƒ 20.160.— en ƒ 12.960.—.

Een post voor afschrijving op de gebouwen zullen we niet mogen verwaarloozen. De gemiddelde levensduur van het tegenwoordige schoolgebouw bedraagt plusminus 15 jaar. Aangezien er echter nog heel wat gebouwen zijn, welke niet even duurzaam zijn opgezet als die van de laatste jaren, zal voorshands de levensduur het veiligst gesteld kunnen worden op 10 jaar, zoodat hiervoor in 1940 beschikbaar moet zijn respectievelijk ƒ 21.000.— en ƒ 19.600.—.

Ook een post voor afschrijving meubilair dient opgenomen te worden. Deze wordt getaxeerd op f 10.— per school of voor de beide leeftijdsgroepen respectievelijk ƒ 2990.— en ƒ 2790.—.

De inkomsten zijn bij het onderwijs uit den aard der zaak steeds gering in vergelijking met voor hetzelfde doel gedane uitgaven. Niettemin willen we deze toch ook in onze berekening betrekken. Voor dezen post komen slechts in aanmerking de schoolgelden en vergoeding voor het gebruik van leermiddelen. Aangezien het instituut gratis-leerling bij een eventueele invoering van leerplicht ongetwijfeld uitbreiding zal ondergaan, lijkt het schrijver veiligheidshalve gewenscht voor dezen post het totaal aan ontvangsten over het jaar 1939 te nemen. Dit bedroeg ƒ 38.118.—.

Recapituleerend zou een eventueele invoering van leerplicht voor het jaar 1940 de hieronder volgende onkosten met zich mede brengen:

		leeftijdsgroep I	leeftijdsgroep II
Uitgaven:	nieubouw	ƒ 39.200	ƒ 25.200
	onderhoud en zware herstellingen	,, 2.990	,, 2.790
	salarissen personeel	,, 163.935	,, 152.970
	reis- en verblijfkosten	,, 1.639	,, 1.529
	individueele leermiddelen	,, 17.936	,, 16.736
	klassikale leermiddelen	,, 2.392	,, 2.232
	meubilair	,, 20.160	,, 12.960
	afschrijving gebouwen	,, 21.000	,, 19.600
	afschrijving meubilair	,, 2.990	,, 2.790
		ƒ 272.242	ƒ 236.807
Inkomsten:	schoolgelden enz.	,, 38.118	,, 38.118
	Totale onkosten	ƒ 234.124	ƒ 198.689

Met bovenstaande onkostenberekening zijn we echter nog niet aan het eind, want bij een eventueele invoering van leerplicht behoort het jaarlijksch accres van vorengenoemde leeftijdsgroepen te kunnen worden opgevangen. Zooals gezegd bedraagt dit over de periode 1920 — 1930 26,22% of gemiddeld 2,35% per jaar. De gemiddelde toename bedraagt dus per jaar:

		leeftijdsgroep I	leeftijdsgroep II
Uitgaven:	nieuwbouw	f 4.200	f 4.200
	onderhoud en zware herstellingen	,, 60	,, 60
	salarissen personeel	,, 3.290	,, 3.290
	reis- en verblijfkosten	,, 33	,, 33
	individueele leermiddelen	,, 354	,, 331
	klassikale leermiddelen	,, 48	,, 48
	meubilair	,, 2.160	,, 2.160
	afschrijving gebouwen	,, 420	,, 420
	afschrijving meubilair	,, 60	,, 60
		f 10.625	f 10.602
Inkomsten:	schoolgelden enz.	,, 966	,, 966
	Totale toename per jaar	f 9.659	f 9.636

Bij de berekening van den toestand in 1940 zijn we er van uit gegaan, dat er nog voldoende reservepersoneel aanwezig was om de uitbreiding van het onderwijsapparaat mogelijk te maken. Van stonde af aan zullen we echter de volksonderwijzersopleiding ter hand moeten nemen om de jaarlijksche uitbreiding te kunnen mogelijk maken.

In verband met het vorengenoemde accres dient elke twee jaar (een opleiding duurt twee jaar) de beschikking te worden verkregen over respectievelijk 24 en 24 volksonderwijzers. Bovendien moet personeel in opleiding worden genomen ter vervanging van ontslagen leerkrachten, 't bereiken van den maximum leeftijd, etc. Dit bedraagt per twee jaar ongeveer 10% of respectievelijk 59 en 55 volksonderwijzers. Per twee jaar moet de opleiding dus afleveren respectievelijk 83 en 79 volksonderwijzers. Nemen we aan, dat 80% van de voor dit ambt in opleiding genomen candidaten slagen, dan zullen elke twee jaar respectievelijk 104 en 99 candidaten in opleiding worden genomen. De onkosten hieraan verbonden bedragen voor elk van beide groepen ƒ 12.000.— per jaar, waarvan voor de beide leeftijdsgroepen ƒ 9231.— komt ten laste van de gewone uitgaven voor 1940, welke telkenjare terugkeeren en ƒ 2769.— voor het opvangen van het accres.

Tenslotte zal ook het inspectieapparaat uitbreiding behoeven, waarvoor per jaar wordt becijferd voor elk van beide groepen ƒ 5696.—. De salarissen en reistoelagen der in dienst zijnde schoolopzieners bedragen ongeveer ƒ 14.000.— per jaar.

Bij bovenstaande berekening werden pensioenen van de schoolopzieners en de leiders der cursussen tot opleiding van volksonderwijzers buiten beschouwing gelaten. Ten rechte dient hiervoor eveneens een post uitgetrokken te worden.

De voorgaande onkostenberekening geeft nu het volgende overzicht:

	leeftijdsgroep I	leeftijdsgroep II
extra-onkosten 1940	f 59.360	f 38.160
gewone onkosten 1940, welke volgende jaren terugkeeren	,, 197.995	,, 183.760
jaarlijksch accres	,, 18.124	,, 18.101

Conclusies.

De uitgaven ten behoeve van het volksonderwijs over het jaar 1939 bedroegen voor de Minahasa ƒ 167.980.—. Hierin is echter begrepen een bedrag van ƒ 12.000.—, hetwelk wordt aangehouden voor de vorming van een kapitaalreserve voor het in de Minahasa werkende schoolfonds. De werkelijke uitgaven zijn dus ƒ 155.980.—. Hieruit en in verband met vorenstaande berekening kunnen we afleiden, dat de gewone uitgaven voor 1940 reeds een stijging vertoonen van respectievelijk ƒ 42.015.— en ƒ 27.780.—. Duidelijk springen echter de financieele consequenties in het oog als we in dit geval de volksonderwijsuitgaven bijvoorbeeld zouden becijferen voor het jaar 1950. De gewone uitgaven zouden in dat jaar respectievelijk ƒ 379.235.— en ƒ 364.861.— bedragen, hetgeen bij 1939 vergeleken een toename beteekent van respectievelijk 143% en 134%. Naast de nevenconclusie, dat het plan voor de leeftijdsgroep II goedkooper is dan dat voor leeftijdsgroep I, komen we tot de hoofdconclusie, dat deze vermeerdering van onderwijsuitgaven door invoering van een algemeene volksonderwijsvoorziening ter uitroeiing van het analphabetisme zelfs voor de op onderwijsgebied zoo rijk voorziene Minahasa in de naaste toekomst en dusdanig groet bedrag vergt, dat hier niet aan te denken valt.

We komen dus op dit gebied tot de slotsom, dat we, teneinde tot uitroeiïng van het analphabetisme te komen, ook in de Minahasa dit nimmer zullen kunnen bereiken door een algemeene volksonderwijsvoorziening. Hier zullen andere middelen te baat moeten worden genomen. Het ligt echter niet in mijn bedoeling hier nader op in te gaan, daar het doel van dit artikel slechts was de mogelijkheid na te gaan van een uitroeiïng van het analphabetisme door middel van invoering van een algemeene volksonderwijsvoorziening. Wel moge in dit verband verwezen worden naar het zeer belangrijke rapport over analphabetisme-bestrijding van de hand van den heer L. W. Klerkx, opgenomen in het Provinciaal Blad van Oost-Java van 21 September 1939 Serie A No. 17, waarin deze zelfde conclusie den grondslag vormde voor onderzoekingen op dit gebied.

MANADO, November 1940.

ONDERZOEK NAAR DE MOGELIJKHEID VAN EEN ECONOMISCHE ZOET-WATER-VISCHTEELT OP UITGEBREIDE SCHAAL OP SUMATRA

DOOR W. GROENEVELDT
RES. b.d.

Voor het voedingsvraagstuk van de Indische bevolking is van primair belang de beschikbare hoeveelheid eiwitten, welke binnen het bereik van de millioenenmassa valt.

De door die bevolking geconsumeerde eiwitten zijn voor het overgroote deel van plantaardigen oorsprong, i. c. van granen — rijst, ketan, mais — afkomstig. Uit verschillende onderzoekingen naar het menu in de desa blijkt dit wel zeer treffend en eenige cijfers uit het meest recente onderzoek, in 1935 in het Regentschap Grissee gehouden, geven daarvan een sprekend beeld. Zij geven de gemiddelde voeding per jaar en per ziel in KG.

Desa	Dierlijk voedsel	eiwitten	visch	eiwitten	granen	eiwitten
Grissee	2.6	0.5	12.6	1.9	118	9.2
Bendjeng	0.4	0.1	4	1	102.7	8.1
Tjermee	0.9	0.2	6.1	1.3	98.4	7.5
Glagah	4.6	0.9	14.6	2.1	130.2	10
Legervoeding	* 87.4	19	14.6	2.6	277	21.3
Gevangenis-voeding	* 10.4	2.2	9.4	1.6	270	20.8

* De eiwitcijfers van leger- en gevangenisvoeding zijn berekend naar het gemiddelde der uitkomsten van het Grissee-rapport.

Donath waarschuwt er voor, dat deze eiwitvoorziening in hoofdzaak van plantaardigen oorsprong (door rijst alleen al voor 60 — 70 %) bezwaren heeft, vooral bij kinderen in de groeiperiode.

Wat betreft de beteekenis van eiwitten, afkomstig van visch, moge ik verwijzen naar hetgeen Dr. A. G. van Veen daaromtrent mededeelt in zijn artikel in het Geneeskundig Tijdschrift voor Ned. Indië, Aflevering 20 Deel 76 — 1936 — blz. 1240, nl. dat vischvleesch als voedingsmiddel voor vleesch van zoogdieren niets onderdoet. Deze meening, die hij vier jaar geleden neerschreef, is hij nu ook nog toegedaan. Vleesch van zg. vette visch bevat bovendien veel meer kalk, jood en in vet oplosbare vitaminen (A en D), dan gewoon rundvleesch.

Volgens Sherman (lc. van Veen blz. 1249) bevat magere visch zeer weinig vitamine A; vette visch daarentegen minstens tweemaal zooveel als normaal rundvleesch. Ook stelt hij rundvleesch en vischvleesch op één lijn. Mitchell — Hamilton vermelden voor de visch-proteïnen hetzelfde. Plimmer (lc. van Veen blz. 1249) rangschikt de eiwitten van „fish-meal" in voedingswaarde boven die van „meat-meal" en ver boven peulvruchten.

Het vitamine-gehalte van gedroogde en gezouten visch is practisch te verwaarloozen. De verschillen tusschen de vitamine-gehalten van versche totaal-visch, versch vischvleesch en versch gebakken visch (berekend t.o.v. het eiwitgehalte) zijn klein.

Een nadeel van visch tegenover vleesch is, dat er veel van het totale gewicht verloren gaat (lc. van Veen blz. 1233): 30% bestaat uit kop en kieuwen (3% daarvan voor de kieuwen), 30% uit schubben en natte graten, 10% uit vinnen en ingewanden. Resteert dus 30% als vleesch. Verder bevat visch ook meer water dan rundvleesch.

Deze uiterst interessante publicatie behandelt voorts verschillende andere voedselproeven, betrekking hebbende op visch.

Als conclusie kan worden aangenomen, dat visch een element van bijzonder hooge waarde is voor de volksvoeding.

Nu is, algemeen gesproken, de prijs van vleesch helaas te hoog voor een groot deel van de bevolking. Ten plattelande is voor het slachten van vee, zelfs van kleinvee, de samenwerking van meerdere gezinnen noodig, een samenwerking, die slechts bij bijzondere gelegenheden, als slametans, te bereiken is. Dit schept al-

thans geen regelmatige mogelijkheid om zich vleesch tegen redelijken prijs te verschaffen.

Practisch geschiedt verder de geregelde distributie van vleesch door tusschenkomst van slagers en verkoopers, hetgeen den prijs weer doet stijgen en automatisch den kring van afnemers verkleint.

Gelukkig zijn er nog verschillende gebieden waar een sterke veestapel is en waar de bevolking vrij veel vleesch eet. Het blijft echter een groot bezwaar, dat veeteelt, door de daaraan verbonden desiderata, slechts gedreven kan worden door een beperkte groep van personen, meestal de meer welgestelden. De groote massa kan dit niet en moet dus koopen.

Het gaat er dus om, zonder het zeer vitale belang van de instandhouding en de uitbreiding van den veestapel ook maar het minst uit het oog te verliezen, uit te zien niet alleen naar een aanvullende bron van eiwitten, maar vooral ook van goedkoope, andere dan plantaardige eiwitten van een soort, welke binnen het bereik valt van de millioenen-bevolking, i.c. dus visch.

Voor de minder gegoeden heeft visch belangrijke voordeelen boven vleesch.

In de eerste plaats kan buiten de groote centra en behoudens bepaalde hygiënische eischen, practisch iedereen visch voor eigen consumptie kweeken. Men kan gezinsvijvers maken, om zoo te zeggen naast de deur, of wel meerdere gezinnen kunnen zich aaneensluiten voor de exploitatie van grootere vijvers, zooals in Sumatra vaak voorkomt; verder kan men visch kweeken op sawah's. De productie van dezen belangrijken vorm van eiwitten kan zelfs in een gesloten productenhuishouding geschieden; geld is er niet voor noodig.

Dan is men bij het slachten van vee steeds gebonden aan de afname van een zekere, toch nog vrij groote minimum-hoeveelheid vleesch, terwijl men bovendien verplicht is om die geheele hoeveelheid binnen zeer korten tijd voor onmiddellijke consumptie te verbruiken; bewaren kan men het niet. Bij visch staat het veel gunstiger. Men kan uit vijver, sawah of rivier precies zooveel uithalen, zelfs zeer kleine hoeveelheden, als men dadelijk noodig heeft, zoodat men niet gebonden is aan een zeker verplicht minimum-verbruik zooals bij vleesch. Het vischwater doet zoowat dienst als koelhuis: wat men niet noodig heeft laat men er in voor later.

Een ander punt in de tropen is de houdbaarheid van visch tegenover vleesch. De bereiding van gedroogd vleesch in den vorm van dèndèng eischt, behalve vakkennis, een vrij langdurige, ongestoorde periode van felle zon, die lang niet altijd aanwezig is. Dit is het gevaarlijke onzekere element, dat vooral in den regentijd of regenrijke klimaten in het gebergte tot veel tegenslag zal leiden. De betrekkelijk geringe productie van dèndèng is een duidelijke aanwijzing in die richting. Bij visch daarentegen, die onverhoopt niet dadelijk geconsumeerd kan worden, is het bijna altijd mogelijk deze door inzouten of drogen te conserveeren. Een betrekkelijk korte droogperiode, die zonder schade onderbroken kan worden, is voldoende en voor het zouten is geen vakkennis noodig; daarbij is zout goedkoop.

Het afzetgebied van gezouten en gedroogde vischproducten is voorshands in Indië nog wel onbeperkt. Ziehier eenige cijfers, getrokken uit Het Economisch Weekblad dd. 28 Juni 1940 — Invoer-, Handelsbeweging en Consumptie van gezouten en gedroogde visch in Ned.-Indië —, die een denkbeeld geven van hetgeen visch, vooral voor onze Inheemsche bevolking, beteekent. Opzettelijk is in deze getallen niet opgenomen de invoer van betere vischsoorten, die weliswaar nòg goedkoop zijn, maar toch niet meer vallen binnen bereik van de groote massa, terwijl uitsluitend Java, de groote afnemer, behandeld wordt.

	Invoer		
jaar	uit buitenland	uit Buitengewesten	totaal
1938	49.714 ton	41.773 ton	91.487 ton
1939	50.716 ,,	43.574 ,,	94.280 ,,

De Buitengewesten vertoonen een surplus-uitvoercijfer, voornamelijk door de groote vangsten van zeevisch uit de Oostkust van Sumatra (Bagan Siapi api) en in stijgende mate Celebes.

Jaar	uitvoer	invoer	surplus	waarvan alléén uit Oostkust van Sumatra
1938	41.773 ton	11.863 ton	29.910 ton	20.857 ton
1939	43.574 ,,	12.001 ,,	31.573 ,,	20.219 ,,

De invoer uit het buitenland komt practisch geheel uit Indo-Chine en Thailand (Siam) en geschiedt via Singapore als tusschenhandelsplaats. Van Singapore waren de cijfers als volgt:

jaar	invoer	uitvoer
1938	46.864 ton	49.047 ton
1939	50.808 „	52.041 „

Het aandeel van Singapore bedraagt 93.3% van den totalen import uit het buitenland naar Nederlandsch-Indië! De rechtstreeksche invoer uit Thailand (Siam) was in 1938 slechts 0.7% van het totaal en is ook als regel zeer gering, terwijl de rechtstreeksche invoer uit Indo-Chine te verwaarloozen is.

Een groot deel van de visch uit deze voornaamste leverantiecentra is z o e t w a t e r v i s c h! Helaas is het onmogelijk het juiste percentage daarvan aan te geven.

Door den Dienst der Binnenvisscherij werden in 1937 vakkundig in het Tempé Meer in Celebes de bekende Sepat siam, Tawès en andere goede visch uitgezet, waardoor een sterke verhooging van de vangsten verkregen werd. Tot welke verrassende resultaten deze technische verbetering van deze zoetwatervisscherij heeft geleid, kan het beste worden weergegeven door de volgende cijfers, aangevende den uitvoer van vischproducten uit Paré Paré, de voornaamste uitvoerhaven van dat gebied.

Jaar	zeevisch	Sepat siam	Tawès	andere visch	totaal
1935	26.451	—	—	—	26.451
1936	15.079	—	—	—	15.079
1937	18.424	—	—	3.240	21.664
1938	16.355	30.963	—	3.839	51.157
1939	15.587	942.373	1.171.170	1.872	2.131.002

Als regel heeft het publiek geen begrip van het rendement van vischwater.

Buschkiel constateerde in het Meertje van Tjiboeroej in de Preanger het volgende. [1]) Eigenlijk was dit een groote vijver, 24 HA, die niet geheel droog te leggen was en ook niet geheel kon worden uitgevischt. Er werd zorg gedragen voor een behoorlijke bemesting en bijvoeding, met een deskundige en kunstmatige bezetting van geschikte vischsoorten; het resultaat was een opbrengst van 2000 KG per HA in zeven maanden tijds!

[1]) Archief-Hydrobiologie Band I, Suppl. Band VIII — 1930 — Hoofdstuk II A. L. Buschkiel — Fischereiliche Früchte d. deutschen limnologischen Expedition n. Ned.-Indien. — blz. 25.

Nu mogen dergelijke producties natuurlijk niet worden vergeleken met die in natuurlijke wateren, als rivieren, meren e.d.

Krempf vermeldt[1]) in een rapport over de visscherij in Indo-Chine over 1927/'28, dat in het Meer van Tonlé-Sap gerekend kon worden op een jaaropbrengst van 300 tot 400 KG per HA. Dit schijnt echter niet juist te zijn, aangezien de geheele jaarproductie van 100.000 ton in feite verkregen wordt uit het geheele inundatiegebied van dat meer in den regentijd, het z.g. Grand Lac, dat een oppervlakte heeft van ongeveer 10.000 KM². Men komt dan op een resultaat van 100 KG per HA.

De meren in Koetei (Oost-Borneo) brengen ook ongeveer 100 KG op, evenals het Tempé Meer in Celebes; verder leveren Sitoe Bagendit, Rawah Djombor, Rawah Pening, Rawah Tjampoerdarat en vele wadoeks in Oost-Java ook goede producties.

In de Soenda-landen, waar de bevolking meer dan gewone zorg besteedt aan hare vischvijvers en de prijzen, vooral van levende visch, niet slecht zijn, schommelt de opbrengst van goede vijvers tusschen 400 en 2000 KG per HA en per jaar[2]).

Men ziet dus, dat de opbrengst van een behoorlijken vijver lang niet te versmaden is.

BIJ DE KAART VAN SUMATRA.

Waar nu bestaat in Sumatra een mogelijkheid voor een rationeele productie van zoetwatervisch in zoodanige hoeveelheden, dat deze het tekort aan eiwitten behoorlijk zullen verminderen?

Al dadelijk kan worden afgeschreven het enorme boschgebied van de Boekit Barisan-keten, die de ruggegraat vormt van het eiland. Het is een sterk gebroken, zwaar beboscht bergland met veelal smalle dalen en ravijnen, waar kleine rivieren doorheen stroomen. Misschien is de samenstelling van het water voor een goeden vischstand wel geschikt, maar waar het waterareaal zóó beperkt is, kan de economische beteekenis nooit groot zijn, temeer daar het meestal bijna onbereikbare streken geldt. Voorshands is van deze bergstroomen biologisch bijna niets bekend; waterondersoek heeft niet plaats gehad en van den vischstand weet men zoo goed als niets af. Alleen weten wij wel, dat er door de schaarsche bevolking van de randstreken, die er boschproducten zoekt, bij die

[1]) Als voren — blz. 26.
[2]) Als voren — blz. 35.

tochten onder den vischstand grondig wordt huisgehouden met fijnmazige netten, fuikjes en allerhande soorten vischvergiften.

Vervolgens moeten uitgestrekte gebieden worden uitgeschakeld in den vorm van de zwaar beboschte veenmoerassen, voornamelijk langs de oostkust van het eiland. De dichte begroeiing en de samenstelling van het donker gekleurde veenwater maken dat er vermoedelijk weinig van te verwachten zal zijn als rijk vischwater.

Wij kunnen voorloopig bovenstaande gebieden in hun geheel als onbruikbaar voor ons doel beschouwen. Aan de hand van de gegevens die ik van den Dienst van het Boschwezen mocht ontvangen, bedraagt de afschrijving van dit woudareaal niet minder dan 62% — t w e e e n z e s t i g p r o c e n t — van de geheele oppervlakte van Sumatra! Ziehier het beeld nog eens in cijfers herhaald.

Oppervlakte van Sumatra	473.606 KM²		
oppervlakte der boschgebieden	292.698 „	=	62%
natuurmonumenten en wildreservaten (ook alles bosch!)	11.133 „	=	2.31%

Het resteerende deel — 35.7% = 169.775 KM² — kunnen wij globaal als volgt onderverdeelen:

1. Het ladangareaal van de inheemsche bevolking.
2. de groote meren.
3. gronden waarop de Europeesche groot-landbouwindustrie wordt gedreven.
4. zoetwater-moerasgebied van eenigen omvang.
5. rivieren.
6. sawah's.
7. bewoonde gebieden.

Elk dezer onderdeelen is een afzonderlijke beschouwing wel waard.

1. HET LADANGAREAAL VAN DE INHEEMSCHE BEVOLKING.

In wezen zijn dit strooken terrein, behoorende tot het rechtsgebied der dorpen, waarop de bevolking periodiek en voornamelijk voedingsgewassen, in hoofdzaak rijst, verbouwt, doch waarbinnen zich eveneens bevinden hare overjarige aanplantingen van stapelproducten als rubber, koffie, peper, kaneel, e.d. Deze gebieden lig-

gen als regel tusschen de kust of de kustmoerassen eenerzijds en het hooggebergte aan den anderen kant, zoodat uithoofde van de gesteldheid alleen al een gedeelte zal moeten worden afgeschreven: berghellingen, zwaar heuvelterrein, waterlooze gedeelten, enz. Voegt men daarbij de oppervlakte ingenomen door de aanplantingen van overjarige gewassen, dan zal deze volgende vermindering zeker niet gering zijn. Lezers die in de Residenties Palembang of Djambi eenigszins bekend zijn, behoeven slechts te denken aan het in die gewesten met rubber en koffie beplante areaal.

Men oordeele zelf:

Bevolkingsrubber in:	
Djambi	69.509 HA.
Palembang	179.941 ,,
totaal	249.450 HA.

Bevolkingskoffie: opbrengsten in tonnen in 1937:

Palembang	24.828	Dit omgerekend tegen een gemiddelde
Benkoelen	10.501	productie van 3 quintalen per HA (re-
Lampongs	12.666	kenende met nog niet en niet meer pro-
		duceerende tuinen) geeft ongeveer
totaal	47.995	160.000 HA!

Het is onmogelijk om ook maar bij benadering een schatting te geven van de oppervlakte, gelegen binnen dit ladanggebied, waar de mogelijkheid om visch te kweeken in vijvers of moerassen niet uitgesloten zal zijn en slechts een plaatselijk onderzoek, dat uiteraard alleen zeer geleidelijk zal kunnen worden uitgevoerd, zal dit uitmaken.

2. DE GROOTE MEREN.

Bij personen, die Sumatra uit eigen aanschouwing kennen, zal natuurlijk dadelijk de vraag rijzen, waarom men dan toch niet een meer economisch gebruik maakt van de groote meren op dat eiland en waarom geen ernstige poging wordt gedaan om te trachten deze enorme watermassa's productief te maken door het poten van geschikte vischsoorten.

Als geboren visscher heb ik mij natuurlijk gedurende mijn diensttijd in Indië steeds bijzonder geïnteresseerd voor alles wat betrof visch en de vischwateren, die ik gedurende mijne vele reizen door

den archipel tegenkwam. Overal deed ik pogingen om den visch-rijkdom te weten te komen en het is mij opgevallen hoeveel armer op dit punt Indië is dan Nederland.

Behalve de Laoet Tawar, het Tobameer en het Meer van Kerintji, welke beide eerste meren ik echter op mijn tournées herhaaldelijk heb bezocht en waarin ik vaak heb rondgevaren en gevischt, kreeg ik geleidelijk toevallig a l l e g r o o t e m e r e n in de verschillende bestuursressorten, waar ik in den loop der jaren geplaatst werd. Het ligt voor de hand, dat ik over deze objecten op uitgebreide schaal inlichtingen inwon bij hoofden en visschers en steeds werd ik weer diep teleurgesteld in mijn hoop, daarin veel visch te vinden.

De mogelijkheid voor het voortbestaan van een grooteren of kleineren vischstand is niet, zooals een leek al gauw zou meenen, afhankelijk van de hoeveelheid mooi, helder water. Zij wordt beheerscht door de samenwerking van verschillende factoren, in de eerste plaats door de dikte van de trophogene laag, d.i. de waterlaag aan de oppervlakte, waarin voldoende zuurstof aanwezig is voor de visch om te leven [1]). Bij kleine meren is de zuurstof op 10 M diepte al uit het water verdwenen, bij grootere begint de afname eerst op 10 M diepte. Het Toba Meer heeft een gelijkmatig zuurstofgehalte tot op ongeveer 20 M onder de oppervlakte.

Een andere voorname beperking is de hoevelheid micro-organismen van plantaardigen en dierlijken oorsprong, welke als voedsel aanwezig moeten zijn, verder de begroeiing met waterplanten, de aanwezigheid van bepaalde soorten algen, de helling, de begroeiing en de uitgestrektheid van het omgevende oevergebied, waaruit voedsel moet toestroomen, enz.

Van al die groote binnenwateren in Sumatra is het aspect steeds weer hetzelfde: uitgestrekte, diepe plassen, met als regel langs den oever een zeer smal, ondiep randje met waterplanten en weinig visch. Dan wordt het hier en daar wat beter, hetzij bij de uitvloeiing, hetzij bij de instrooming van enkele niet al te kleine riviertjes. Daar heeft zich dan meestal een soort ondiepe modderbank gevormd, die zich op het land voortzet in een strookje drassigen grond, maar altijd zijn dit, vergeleken met den grooten omtrek en het oppervlak van die meren, slechts onbeduidende stukjes.

[1]) F. Ruttner — Merenonderzoek in Ned.-Indië (eenige resultaten der Duitsche Lemnologische Soenda-Expeditie). De Tropische Natuur — Jaargang XXI — 1932 blz. 181.

Het zou natuurlijk mogelijk zijn voor de bevolking om de drassige gronden langs den meeroever, waar de visch wel schijnt te kunnen gedijen, tot vijvers om te zetten, maar in de praktijk ziet men echter, dat waar ook maar de minste gelegenheid bestaat om daarop sawah's aan te leggen, dat bedrijf voorgaat bij vischteelt. Zoo ziet men bv. in de buurt van Singkarak zelfs zeer diepe, moeilijk te bewerken moerassawah's in exploitatie, hoewel een behoorlijk behandelde vischvijver daar vrij zeker een beter rendement zou geven. Hetzelfde verschijnsel dat men in Singkarak opmerkt, geldt z o n d e r u i t z o n d e r i n g voor alle groote meren in Sumatra.

Afwijkingen van dit algemeene droeve beeld van vischarmoede zijn misschien het ondiepe, zuurstofrijke Danau di Atas, de Laoet Tawar, waar wij geen gegevens van hebben, en het meer van Kerintji, waar langs een niet onbelangrijk gedeelte van den Noordelijken oever een breede, zacht glooiende moerassige strook voorkomt met een sterke vegetatie van riet en waterplanten. Die strook is, voor zoover ik dat uit eigen waarnemingen en mededeelingen van de bevolking kan beoordeelen, vrij vischrijk.

Ten slotte treedt nog een ongunstige factor op, doordat periodiek in verschillende dezer meren plotseling een catastrophale vischsterfte optreedt, waarbij de aanwezigheid van zwavelwaterstof doet denken aan vulkanische gasexplosies ergens op den bodem. Veel meer voor de hand liggend is de verklaring, gebaseerd op de onderzoekingen van de Deutsche Limnologische Sunda Expedition, namelijk dat men hier te doen heeft met een sterke vermenging van de betrekkelijk dunne, zuurstofhoudende opperlaag van het water met het zuurstofarme, zwavelwaterstof bevattende dieptewater. Deze vermenging kan het gevolg zijn van plotselinge, sterke temperatuursverandering in de verschillende waterlagen of van zeer harden wind. De visch sterft dan eenvoudig door gebrek aan zuurstof, maar in ieder geval is het practische resultaat van deze periodieke slachtingen, dat het beetje visch dat er nog is, voor eenigen tijd weer behoorlijk is verminderd.

Overigens is het wel opmerkelijk, dat de uitkomsten van bovengenoemde wetenschappelijke expeditie mijn leekenwaarnemingen op verschillende punten hebben bevestigd. Helaas vallen de Laoet Tawar en het Meer van Kerintji niet onder de door haar onderzochte objecten.

VERGELIJKENDE TABEL VAN DE GROOTE MEREN IN SUMATRA [1])

Naam	hoogte boven zee	oppervl. in KM²	omtrek in KM	grootste diepte in M	gem. diepte in M
Toba Meer	905	1129.7	294	450	—
Ranau Meer	540	125.9	56.8	229	174
Singkarak Meer	362	107.8	50	269	—
Manindjau Meer	465	97.9	48.8	169	106
Danau di atas	1531	12.4	19.8	44	—
Danau di baroeh	1462	11.1	17.9	309	—
Danau Talang	1664	1.2	5.6	88	—
Kerintji Meer	783	44.5	29.8	110	—
Laoet Tawar	1176	59.2	42.8	—	—

Toba Meer.

De oppervlakte der vrije watermassa is 1129.7 KM², de omtrek is 294 KM, het ligt 905 M boven zee, de grootste lengte bedraagt 87 KM, de grootste breedte 31 KM. Officieel is de grootste diepte 450 M; Ruttner vond daarvoor ten Westen van de Noordpunt van Samosir 387 M en Zuidoost van de lijn Samosir — Hoeta Gindjang 433 M. [2]).

De gedeelten waar nog een bekende vischstand van eenige beteekenis voorkomt, bevinden zich in de bekkens van Porsea in het Zuidoosten — groot 80 KM², en in dat van Pangaroeran in het Westen — groot 26 KM².

De vischgronden van Porsea strekken zich uit langs een gedeelte van den Zuidoostelijken oever van dat bekken, waar men bij de afwatering van het Toba Meer via de Asahan-rivier, een moerassige strook grond vindt. In het Pangaroeran-bekken, dat in het midden „slechts" 97 M diep is, treft men een ondiep gedeelte langs den oever aan, waar wat visch is. [3])

In beide bekkens zijn het eigenlijk weinig meer dan een paar smalle strooken, die aangegeven worden door een weligen groei

[1]) Archiv f. Hydrobiologie Band I — Suppl. Band VIII — 1930. F. Ruttner — Hydrogr. u. Hydrochemische Beobachtungen auf Java, Sumatra und Bali — blz. 401.

[2]) Archiv f. Hydrobiologie Band I — Suppl. Band VIII — 1930 — Aug. Thienemann — Reisebericht blz. 12/14.

[3]) F. Ruttner — Hydrographische u. Hydrochemische Beobachtungen auf Java, Sumatra und Bali, Suppl. Band VIII — Hoofdstuk XXII — blz. 379.

van waterplanten, die elders in het meer als regel kenmerkend ontbreken. [1]) Van het totaal van de oppervlakte dier twee bekkens — tezamen groot 106 KM² — blijft dus in verband met de groote diepte, die overal dicht bij de oevers geconstateerd wordt, en de armoede aan plankton in het water, helaas al zeer weinig over voor een belangrijken vischstand. Verder kunnen aan de uiterste koppen van enkele der diep ingesneden „fjorden" van het meer elders kleine strooken vlak bij den oever voorkomen, die wat visch herbergen; voor de geringe plaatselijke behoefte kan deze wellicht van waarde zijn, bv. bij Prapat, het bekende touristenoord.

Vergelijkt men echter al deze kleine strookjes met den geheelen omtrek van het meer — 294 KM — dan is het wel duidelijk dat het ook hier om geringe waarden gaat. Ten slotte laat het ook geen twijfel, dat al deze vischgronden bij elkaar, wat oppervlakte betreft, slechts een fractie kunnen bedragen van het geheele vrije wateroppervlak, dat rond 1130 KM² groot is!

Door Ruttner werd door metingen geconstateerd dat de zichtdiepte, d.i. de diepte tot welke het zonlicht doordringt, 12 M is [2]) en dat de trophogene laag, d.i. de bovenste waterlaag, waarin voldoende zuurstof voorkomt voor het voortbestaan der visschen, in het Porsea-bekken maximaal 20 M dik is; in het Pangaroeranbekken slechts 10 M. [3]).

Nu vertoont het Tobameer als regel reeds dicht aan den oever groote diepten — het is een kratermeer — met een maximumdiepte van ongeveer 450 M. Men kan zich zoodoende een voorstelling maken van het uiterst geringe gedeelte van deze enorme watermassa, dat in het gunstigste geval productief gemaakt zou kunnen worden voor vischteelt.

Ten slotte nog de volgende vergelijking. Aan plankton, dat de bestaansmogelijkheid van de hoeveelheid visch bepaalt, vond Ruttner slechts enkele honderden exemplaren per cc tegen ruim 100.000 in het Lamongan-meer op Java! [4]) Het Toba-meer wordt

[1]) (als voren — blz. 369)

[2]) De Trop. Natuur — Jaargang XXI — 1932 — F. Ruttner — Merenonderzoek in Ned.-Indië — blz. 179.

[3]) F. Ruttner — Hydrogr. u. hydrochemische Beobachtungen — Archiv f. Hydrobiologie — Band I — Suppl. Bd. VIII — 1930 — blz. 379.

[4]) De Trop. Nat. Jaargang XXI — F. Ruttner — Merenonderzoek in Ned.-Indie blz. 155.

door Ruttner in zijn beschouwingen vergeleken met een arm Alpenmeer [1]). Dat zegt voldoende, wat betreft den vischstand.

Singkarak Meer.

Aangenomen wordt, dat het niet vulkanisch, doch tectonisch is; het is dus eigenlijk een inzinking in het terrein, met water gevuld. Het is ongeveer 21 KM lang en 7 KM breed; de omtrek bedraagt 50 KM. Het ligt 362 M boven zeehoogte en het heeft een oppervlakte van 107.8 KM^2. [2]). De oevers loopen vrij steil af en reeds op korten afstand van de kust worden groote diepten aangetroffen; de grootste diepte is 269 M, welk punt slechts 100 M boven zeeniveau ligt. Op ongeveer 40 M beneden den spiegel is in het water geen zuurstof meer aanwezig, terwijl de diepere lagen zwaverwaterstof bevatten. [3]) De zichtdiepte varieert van 3,5 tot 6,5 M, terwijl de hoeveelheid nanoplankton, door Ruttner gevonden, bedroeg 2000 tot 7000 exemplaren per cc. Het organisch leven langs de oevers is arm, een factor, die een slechten voedingstoestand voor visch aangeeft.

Aan den Westelijken oever, bij Paninggahan, komt een uitgebreid kalkbronnengebied voor, terwijl langs den Oostelijken oever over groote afstanden een steenen beschoeiing loopt, die weg en spoorlijn moeten beschermen tegen de heftige branding, die door de sterke Westelijke winden wordt opgezweept. Deze Oostelijke oever is arm aan waterplanten, terwijl korte, steile schietbeken aanzienlijke hoeveelheden zand aanvoeren van de droge, kale bergen. Langs den Westelijken oever loopt een smal randje waterplantenvegetatie, die in rustige bochten wat weliger wordt. Slechts in het Zuidelijke gedeelte, bij Singkarak, waar de Soemani-rivier instroomt en een ondiepe modderbank ligt, wordt door de bevolking voor locale consumptie wat visch gevangen. Deze modderbank zet zich landwaarts voort in een moerassige strook, waar de bevolking sawah's heeft aangelegd.

Bij een meer-omtrek van 50 KM is dus de kuststrook waar visch schijnt te willen gedijen en die zich eventueel zou leenen voor vischteelt, niet meer dan enkele KM lang. Overigens staan

[1]) (als voren — blz. 179).

[2]) Archiv f. Hydrobiologie Band I — Suppl. Bd. VIII — 1930 — F. Ruttner — Hydrographische und hydrochemische Beobachtungen auf Java, Sumatra und Bali — blz. 401.

[3]) De Trop. Nat. Jaargang XXI — 1932 — F. Ruttner — Merenonderzoek in Ned.-Indië — blz. 178/9.

ons geen kwantitatieve gegevens van belang t. a. v. dit meer ter beschikking; wel schijnt het betrekkelijk rijk aan soorten te zijn.

Manindjau Meer.

Dit is een typisch, diep ingezonken kratermeer van een overweldigend natuurschoon; het ligt 465 M boven zeehoogte en heeft zeer steile, grootendeels met zwaar bosch begroeide wanden, welke minimaal 606 M en maximaal 1261 M hoog zijn. De oppervlakte is 97.9 KM^2, de omtrek 48.8 KM. De grootste lengte bedraagt 16.7 KM, de grootste breedte 8.5 KM, terwijl de waterinhoud werd becijferd op 10.4 KM^3. De grootste diepte is 169 M en de gemiddelde diepte 102 M. [1])

De oppervlaktelaag van het meer bevat betrekkelijk weinig zuurstof, terwijl deze op 50 M diepte geheel verdwenen is [2]); op 70 M diepte begint het water duidelijk te ruiken naar zwavelwaterstof. [3])

Langs de steile oevers is bijna geen visch. In het Noordelijke gedeelte ligt aan het meer een breed, moerassig terrein, dat door de bevolking tot bijna in het water tot sawah's is omgezet. Langs dien oever vindt men een smalle strook ondiep water met een sterke begroeiing van waterplanten, waar de vischvangst voor de locale markt nog wel loonend is; er wordt o.a. wat goerami gevangen. Ook bij de uitvloeiing van het meer, de Batang Antokan, is plaatselijk vrij veel visch, voornamelijk Labeobarbus (Kantjra — Soend.).

Alles bijeen genomen gaat het ook hier helaas alweer om een uiterst gering gedeelte van het geheele wateroppervlak. Daarbij komt dat het plankton-gehalte niet hoog is; dat van het nanoplankton ligt tusschen 2000 en 7000 exemplaren per cM^3. Een op den vischstand zeer ongunstig werkende factor is de niet zeldzaam voorkomende catastrophale sterfte door de vermenging van het dieptewater met de bovenste zuurstofhoudende laag, waardoor ook het kleinste vischbroed wordt vernietigd.

[1]) Archiv f. Hydrobiologie — Band I — Suppl. Band VIII — 1930 — F. Ruttner — Hydrographische und hydrochemische Beobachtungen auf Java, Sumatra und Bali — blz. 359.

[2]) (als boven — blz. 361)

[3]) („ — blz. 363)

Ranau Meer.

Over de vraag of dit een krater- dan wel een tectonisch meer is, zijn de meeningen verdeeld. (Verbeek en van Bemmelen versus Philippi). Het ligt op 540 M boven zeehoogte en wordt beheerscht door de Goenoeng Seminoeng — 1881 M —, aan den voet waarvan warme bronnen voorkomen. [1]) In 1933 had in die streek een geweldige aardbeving plaats, die vermoedelijk het aspect van de streek wel wat gewijzigd zal hebben.

De oppervlakte is 125.9 KM^2, de omtrek 56.8 KM, de grootste lengte 18.4 KM, de grootste diepte 229 M, de gemiddelde diepte 174 M. Het watervolume bedraagt bijna 22 KM^3. [2])

Langs de oevers ontbreekt de begroeiing van oppervlakte-waterplanten en waar dat nog mogelijk is heeft zich een smal zandstrand ontwikkeld.

Merkwaardig is dat de zuurstofbevattende laag hier zeer dik is, nl. ongeveer 70 M.; onder de 90 M diepte bevat het water zwavelwaterstof, waarvan de hoeveelheid naar de diepte snel toeneemt. [3])

Ook in dit meer is van een eenigszins behoorlijken vischstand geen sprake; hoogstens wordt hier en daar in de zeer smalle, ondiepe oeverstrook wat gevangen voor plaatselijk gebruik. Ook de inlichtingen van de bevolking luidden uiterst weinig hoopvol.

Danau di Atas.

Het is een typisch bergpas-meer, ondiep en blootgesteld aan hevige winden, die vooral in den middag komen opzetten en het water in de lengterichting opzweepen. [4]) Het ligt 1531 M boven zeehoogte; de oppervlakte is 12.4 KM^2, de grootste lengte 6.46 KM, de grootste breedte 2.6 KM, de omtrek 19.8 KM. De grootste gepeilde diepte is 44 M, hetgeen in vergelijking met de andere meren gering is.

In het Noorden en het Oosten zijn de oevers vlak en moerassig, met een rijke vegetatie van waterplanten zoowel boven als onder

[1]) Archiv f. Hydrobiologie — Band I — Suppl. Band VIII — 1930 — F. Ruttner — Hydrographische und hydrochemische Beobachtungen auf Java, Sumatra und Bali — blz. 324.

[2]) (als boven — blz. 324)

[3]) (als boven — blz. 334)

[4]) (als boven — blz. 353)

water. De met zuurstof verzadigde waterlaag is ongeveer 10 M dik, terwijl zelfs op den bodem nog zuurstof kon worden aangetoond. [1]) Zoo vond Ruttner op den bodem nog een levende mossel, hetgeen t. a. v. de mogelijkheid van organisch leven in dit meer wel hoopvol stemt.

Naast het meer van Kerintji zou dit een object kunnen zijn, dat de moeite van een nader onderzoek misschien wel waard is.

Dicht in de buurt van het Danau di Atas bevinden zich nog een tweetal meertjes, nl. Danau di Baroeh en Danau Talang.

Danau di Baroeh.

Het ligt op 1664 M boven zeehoogte, dus veel lager dan het Danau di atas; vandaar de naam: baroeh, hetgeen in het Minangkabausch beteekent: beneden. Dus niet „baroe" = nieuw. De oppervlakte is 11.1 KM², de omtrek 17.9 KM. Het is zeer diep, nl. 309 M. Het heeft zeer steile wanden, behalve in het Zuiden bij de uitvloeiing, de Soemani-rivier. [2]) Uit een oogpunt van visscherij is het te verwaarloozen, niettegenstaande het bijna even groot is als het Danau di atas.

Danau Talang.

Dit meer ligt op 1664 M boven zee en is voor zulk een klein meer betrekkelijk diep, nl. 88 M; de oppervlakte is 1,2 KM², de omtrek 5.6 KM. Voor cultuur van visch biedt het geen mogelijkheden.

Laoet Tawar.

Dit meer bij Takengon ligt op 1176 M boven zee; het heeft een oppervlak van 59.2 KM² en een omtrek van 42.8 KM. Professor Dr. de Beaufort verzamelde daaruit eenige visschen, maar bijzonderheden omtrent den vischstand, samenstelling van het water, plankton, e.d. ontbreken. Ook dit meer zou eventueel nog kunnen worden onderzocht.

Samenvatting.

Ook zonder dat een wetenschappelijk, kwantitatief onderzoek heeft plaats gehad naar den vischstand in de hiervoren behandelde meren, waag ik het toch om, zoowel aan de hand van het wetenschappelijk onderzoek als van de vele, plaatselijk door mij van de

[1]) (als voren — blz. 360)
[2]) (als voren — blz. 353)

bevolking verkregen inlichtingen, wel aan te nemen, dat een poging tot vischteelt op eenigszins belangrijke schaal in deze wateren hopeloos zal zijn. Met de gegevens die ons ten dienste staan, zou ik willen aanraden — voorloopig met uitzondering van het Meer van Krintji, het Danau di atas en de Laoet Tawar — den tijd en het geld welke beschikbaar zijn voor de verbetering van de binnenvisscherij in Sumatra, niet meer te besteden aan een verder onderzoek naar de mogelijkheden van vischteelt in de groote binnenwateren van dat eiland. Men zoeke liever een oplossing van het vraagstuk van een verhoogde en meer economische vischproductie in de richting van een rationeele exploitatie van ondiepe en kleinere wateren.

3. GRONDEN WAAROP DE EUROPEESCHE GROOTLANDBOUWINDUSTRIE WORDT GEDREVEN.

De gronden waarop deze cultures gedreven worden, nemen in Sumatra zulk een bijzondere en voorname plaats in, dat het gewenscht is ze afzonderlijk te behandelen.

In het algemeen zullen zich daarin geen groote watervlakten of moerassen bevinden, doch wel valt daarin de bovenloop van een groot aantal rivieren, die als regel in verband met het regenrijke klimaat zeer waterhoudend zijn.

Speciale overweging verdient de omstandigheid, dat op dergelijke terreinen bij normale exploitatie van de perceelen een talrijke, geïmporteerde koeliebevolking woont, waarvoor bijna al de benoodigde voedingsmiddelen, dus ook eiwitten, moeten worden ingevoerd. Gedeelten van die gronden dienen dus te worden beschouwd als bewoonde gebieden, terwijl de rest, d.i. het grootste gedeelte, zuiver aanplant is zonder bewoning.

Voor den erfpachter is het zeker wel een niet te verwaarloozen geldelijk belang om voor het werkvolk, waar dit mogelijk zou blijken, een economischen vorm van vischproductie te bevorderen. Mocht men van de zijde van den ondernemer tot het nemen van maatregelen in die richting besluiten, dan kan men er wel van overtuigd zijn, dat alle gunstige factoren voor het welslagen van een daartoe strekkende proef, als kapitaalkracht, efficiency en behoorlijk toezicht, ook medisch, wel volkomen gewaarborgd zijn.

Waar de controverse malaria versus vischvijvers practisch oplosbaar blijkt, zal een proef, genomen door ondernemers op Sumatra en onder geregeld toezicht der ondernemingsartsen, zeker wel

de grootste kans opleveren voor een reëele behandeling van dit moeilijke vraagstuk, dat ten slotte in beide uitersten een belang van de grootlandbouwindustrie is. Het is daarom noodzakelijk, dat bij de behandeling van dit probleem zeker de leiders der Europeesche cultures in Sumatra niet worden gepasseerd. Wanneer men hun medewerking heeft, is het halve werk voor een behoorlijke proef verricht!

4. ZOETWATER-MOERASGEBIED VAN EENIGEN OMVANG.

Van de groote moerasgebieden in Sumatra, die uiteraard practisch alleen voorkomen in de breede laaglandstrook langs de Oostkust van het eiland, is het water van verreweg het allergrootste gedeelte brak. Een scherpe grens tusschen het brakwater- en het zoetwatergebied — een grens die o.a. ook in den Oost- en Westmoesson sterk verandert — is onmogelijk aan te geven, zoodat slechts een plaatselijk onderzoek hieromtrent zekerheid kan geven. Maar ook al had zulk een onderzoek plaats gehad — wat intusschen niet gebeurd is — dan nog zou het zeker noodig blijken om weer elk object afzonderlijk te beoordeelen op de geschiktheid van een omvangrijke vischkweek.

Wèl staat vast, dat gunstig gelegen moerasgebieden zooals het Meer van Tèmpé in Celebes en vermoedelijk dergelijke ondiepe, vischrijke moeras-meren in Borneo, in Sumatra niet talrijk zullen zijn. Misschien zijn zij nog te vinden in het Palembangsche Benedenland, terwijl wel vaststaat, dat de meren in het Rokangebied vischrijk zijn.

Voorloopig tasten wij omtrent de biologische en economische resultaten van een dergelijk onderzoek op Sumatra geheel in het duister, maar zeker zal door de medewerking van de plaatselijke autoriteiten, in de eerste plaats van het Binnenlandsch Bestuur, geleidelijk, zij het voorloopig in grove trekken, een beeld kunnen worden gevormd van den omvang en den aard van die wateren. De moeilijke toegankelijkheid en de geringe bevolking zijn echter waarschijnlijk belangrijke beletselen voor een doelmatige exploitatie.

Beter gelegen zijn in dit opzicht de moerassige gebieden die zich in enkele lengtedalen van het Boekit Barisan-gebergte en op de hoogvlakten hebben gevormd. In dit verband verwijs ik o.a. naar de Ketahoenvlakte in Benkoelen, het dal van Rao in Su-

matra's Westkust en de vlakte van Mandhailing in Tapanoeli. Dit waren vroeger belangrijke vischgebieden, waar zeker wat van te maken zou zijn geweest, indien het malariagevaar niet tusschenbeide zou zijn gekomen.

Vooral de twee laatste gebieden zijn de slagvelden geweest over de controverse tusschen malaria en vischvijvers; zij hebben een uiterst onaangename reputatie gekregen door de verwaarloosde vischvijvers en het daarmede gepaard gaande besmettingsgevaar. Over dezen strijd, dien ik persoonlijk in verschillende phasen heb medegemaakt als toeschouwer, bestaat een uitgebreide literatuur, die nader behandeld zal worden in een ander gedeelte van deze publicatie, nl. bij vischvijvers in bewoonde gebieden. Toch heb ik gemeend deze moerasgebieden, waar zeer waardevolle proeven zijn genomen op gebied van malariabestrijding, afzonderlijk te moeten behandelen.

5. RIVIEREN.

Behalve een paar globale, wetenschappelijke onderzoekingen naar de voorkomende vischsoorten, is er al bitter weinig van bekend. Doordat ik bij voortduring veel belang stelde in den vischstand der rivieren in mijn talrijke, achtereenvolgende ressorten in Sumatra, heb ik mij op grond van zeer vele persoonlijke waarnemingen en door mij gecontroleerde gegevens van de bevolking een oordeel kunnen vormen over uitgestrekte stroomgebieden op dat eiland, waarbij ik de getijrivieren ditmaal uitsluit.

Practisch elke rivier, groot of klein, in de buurt van een bewoond oord, levert een niet te verwaarloozen hoeveelheid visch op voor het dagelijksche menu van de bevolking en speelt een belangrijke rol bij de eiwitvoorziening.

Zelfs bij bergriviertjes en beekjes is dit het geval. Nu moge misschien in vele gevallen het heldere, snelstroomende water niet rijk zijn aan plankton, de meestal zware begroeiing van de oevers maakt toch dat er groote hoeveelheden dierlijke en plantaardige stoffen in het water terecht komen, welke bezinken in de diepere kolken, waar weinig stroom meer staat. Daar vindt men dan een vischstand, die soms zeer aanzienlijk kan zijn.

Touristen in Sumatra herinneren zich wellicht nog de zg. „heilige visschen" in Baso bij Fort de Kock, waar bezoekers steeds heengebracht werden, of anders misschien een kolk van een ri-

viertje bij Batang Paloepoeh, even buiten Fort de Kock op den weg naar Medan, waarin honderden groote visschen, die uit de hand eten, rondkrioelen. Daarnaast vindt men in tallooze andere plaatsen in Sumatra dergelijke „ikan banjak"-plaatsen, maar dan zonder dat eenige kunstmatige bijvoedering plaats heeft door touristen of bevolking.

De Minangkabauers hebben dit weten te waardeeren door een groot aantal van dergelijke verzamelplaatsen van eenige beteekenis in en dichtbij de kampong — dus dáár waar geregeld toezicht mogelijk is — tot beschermde gebieden te verklaren, zg. Loeboek larangan. De bedoeling daarvan is, dat er maar niet raak gevischt wordt door iedereen, maar dat een economische exploitatie plaats heeft. Op gezette tijden worden deze plaatsen uitgevischt en de opbrengt onder rechthebbenden, i.c. alle dorpsgenooten verdeeld voor eigen consumptie en niet voor verkoop. Als regel zijn dan bij die vangst minimum maten vastgesteld en verschillende vangmiddelen verboden.

Iedere raming van de hoeveelheid visch, die dagelijks uit de Sumatraansche rivieren op het menu van de bevolking verschijnt, blijft een wilde greep, maar wel staat bij mij vast, dat het een veel belangrijker kwantum is, dan wij denken.

Als voorbeeld van den vischrijkdom in weinig betreden gebieden, moge het volgende dienen.

Tijdens een werk in het Way Tenong-gebied in Zuid Kroë, een onbewoonde streek, leverde de opvoer van levensmiddelen en vooral die van vleesch en visch groote bezwaren op. De oplossing werd ten slotte gevonden doordat drie visschers uit die streek in de Way Besai, een breede, woeststroomende bergrivier in dat ongerepte gebied, — let wel — met den hengel gedurende eenige dagen elken dag ruim voldoende visch vingen voor 125 volwassen menschen!

Bij den aanleg van ladangs in geheel Sumatra wordt door de bevolking vast rekening gehouden met visch uit beekjes en riviertjes in de buurt van het ladanghuisje. Met alle denkbare middelen, waarover straks meer, worden deze wateren eenvoudig schoongezeefd en ontdaan van alles wat daarin leeft, ook al zijn de waterbewoners maar enkele millimeters lang en zoo dun als een speld. Als het maar niet vergiftig, dus eetbaar is!

Uit eigen aanschouwing kan men zich een beeld vormen van opbrengsten uit rivieren, als men eens ziet welke hoeveelheden zoetwatervisch er op de markt komen in plaatsen als Palembang, e.d. Toch zou deze hoeveelheid over de geheele linie, vooral in den boven- en middenloop, overstelpend veel grooter kunnen zijn indien er eens, in verband met het volgende, meer ernstige aandacht werd geschonken aan deze productiebronnen. Het allergrootste euvel is namelijk de bijzonder grondige en systematische vernietiging van den vischstand door explosieven, vergiften en verdoovende middelen van den meest uiteenloopenden aard. Het is hier niet de plaats om over de details dezer middelen uit te weiden, maar het kwaad van te kleinmazige netten en fuiken verzinkt daarbij volkomen in het niet! Deze vischvernietiging heeft plaats op een schaal, die inderdaad niet anders dan ontstellend genoemd moet worden. Geen enkel beekje, plasje of riviertje, al is het minder dan een halve meter breed in heel het geweldige ladangareaal van Sumatra, geen verlaten watertje of poel in de uitgestrekte woudgebieden waar de bevolking boschproducten zoekt, noch de vele meters diepe kolken in de stille bochten van de groote rivieren ontkomen aan de ergerlijke uitmoording. Bovendien is er eigenlijk geen pauze in dit devastatiebedrijf, zoodat het eigenlijk alleen nog maar verbazing moet wekken, dat er in vele van die gebieden ook nog maar één vischje, garnaal of krabbetje leeft.

Een buitenstaander zal zich natuurlijk afvragen, waar de bevolking de daarvoor benoodigde hoeveelheden moordmiddelen vandaan krijgt. Het antwoord is: het fantastische gemak, waarmede practisch ieder zich voor weinig geld in het bezit kan stellen van dynamiet of cyaankalium.

Dynamiet is in vele streken — zeg maar in de meeste — een courant handelsartikel, dat òf gestolen wordt bij de uitvoering van openbare gouvernementswerken — afdoende contrôle daarop is vaak zeer moeilijk —, òf het is afkomstig van mijnbouwondernemingen; voornamelijk steenkolen- en goudmijnen. Men vrage Bestuursambtenaren met ressorten langs het Singkarak Meer, hoeveel dynamiet in de streken rondom dat meer, te oordeelen naar de hoorbare explosies, wel verhandeld moet worden. Nu is voor het gebruik van dynamiet toch altijd eenige technische vaardigheid noodig, wat niet het geval is bij cyaankalium. Voor de goudbedrijven wordt namelijk dit vergift in zeer groote hoeveelheden in-

gevoerd; het is goedkoop en het is een klein kunstje om er aan te komen. Bovendien levert het bezit daarvan in de meeste ressorten van Sumatra geen strafbaar feit op, wat met dynamiet wel het geval is. Allemaal dus voordeelen!

Overigens wordt cyaankalium, zij het dan in kleine hoeveelheden, gebruikt door inheemsche goudsmeden, die het op volkomen wettige wijze kunnen koopen. Daar maken zij ook een gepast gebruik van; zoo herinner ik mij althans dat in Benkoelen, waar ik Resident was, ten behoeve van dit „bedrijf" jaarlijks per man hoeveelheden werden ingevoerd, die voor alle goudsmeden in het heele gewest tezamen voor vele jaren voldoende zouden zijn geweest. Ik heb toen met veel moeite wettelijke maatregelen kunnen nemen tegen dit euvel, hetgeen in Palembang — waar het nog erger was — navolging vond.

Een ander middel, dat practisch in onbeperkte hoeveelheid aanwezig is en waarop iedere vorm van contrôle van overheidswege wel illusoir zal blijven, is derris (rotonon), dat in den vorm van „toeba akar" geplant wordt op ladangs en in kampongs. Ik zeg met opzet „van overheidswege", omdat nu reeds in vele streken t.a.v. dit gewas in onderling overleg een soort van plantrestrictie wordt toegepast, klaarblijkelijk in verband met misbruik voor vischvangst. Het mag daarbij alleen worden aangeplant als medicijn in de kampongs, veelal zelfs bij het huis van een hoofd en niet op afgelegen ladangs. Bij het treffen van verbodsbepalingen op dat stuk kunnen wij ons dan eventueel op deze adat aansluiten.

Daarnaast bestaan nog tallooze andere vergiften en verdoovingsmiddelen, die van minder beteekenis zijn, maar die plaatselijk toch een behoorlijke ravage kunnen aanrichten.

Wat moeten wij nu doen ons verbetering te brengen in den bestaanden toestand?

Natuurlijk in de eerste plaats maatregelen nemen ter bemoeilijking van het verkrijgen van dynamiet en vischvergiften, maar deze maatregelen alléén, hoe draconisch de bepalingen ook zouden luiden, zullen ons weinig verder brengen, omdat wij voor de uitvoering het onmogelijk kunnen stellen buiten de medewerking van de betrokken bevolking en de hoofden; zonder dit is een behoorlijke contrôle op de naleving der bepalingen volkomen uitgesloten. Vóór alles dient men dus bij die bevolking het besef bij te brengen, welk een groote schade zij zich zelf met deze praktijken toebrengen en hoe de enkeling het dorpsbelang schaadt. Men make zich voorloo-

pig geen illusies: zeker is, dat slechts een onvermoeide propaganda in dien geest, over een geruimen tijd loopende, er in slagen kan dit ingekankerde, verderfelijke systeem van ondoordachte en oneconomische vischverdelging uit te roeien. Maar in ieder geval is het de moeite waard om er mede te beginnen, willen wij ooit komen tot een verhooging van de vischproductie uit deze, zoo harmonisch over het geheele land verdeelde wateren.

6. VISCHTEELT OP SAWAH'S.

Wij beschikken niet over juiste cijfers wat betreft het bevloeibare sawahareaal van Sumatra; evenmin is het op dit oogenblik mogelijk om ook maar bij benadering aan te geven, welk gedeelte daarvan voor vischteelt te gebruiken zou zijn.

In de eerste plaats valt al veel uit wegens watergebrek, aangezien bij een groot gedeelte der sawah's het irrigatiewater beschouwd moet worden als een noodzakelijke aanvulling van de regens gedurende het padi-seizoen.

Vervolgens wordt een deel dier gronden gebruikt voor de teelt van tweede gewassen; dit is echter van weinig beteekenis. In tegenstelling met Java beperkt de aanplant van polowidjo zich in Sumatra tot zeer enkele streken en zelfs in Sumatra's Westkust geschiedt dit alleen in een paar dicht bevolkte gebieden in de Beneden- en Bovenlanden. In andere gedeelten van het eiland, en dat is het overstelpend grootste gedeelte, waar naast sawah's ook ladangs een belangrijke rol spelen in de rijstvoorziening, is geen sprake van polowidjo-aanplant op sawah's. Groenten, mais, komkommers e.d. worden op de ladangs geteeld.

In een groot gedeelte van Sumatra is het de gewoonte om de sawah's na den oogst eenige maanden droog en braak te laten liggen; het renteloos laten liggen van den grond speelde vroeger, in tijden van economisch gunstige constellatie, geen rol, maar het is de vraag of dit tegenwoordig wel verantwoord is. Intusschen schijnen de meeningen hieromtrent uit een landbouwkundig oogpunt verdeeld te zijn en zelfs sterk uiteen te loopen, maar vermoedelijk zal dit gebruik op zichzelf een remmenden invloed hebben op de uitbreiding van vischteelt tot sawahgebieden in verschillende streken. Zeker is dit niet het geval met sawahcomplexen, met de daaraan grenzende poelen en plassen, welke ook in den drogen tijd geen voldoende afwatering hebben en het is voornamelijk op deze, dat onze aandacht in de eerste plaats geconcentreerd dient te

worden. Als regel zullen dergelijke sawah's, gelegen in terreinzakken, niet groot zijn, maar toch vindt men hier en daar ook wel grootere arealen. Zeer vaak zijn deze gelegen in de onmiddellijke omgeving van bewoonde gebieden, niet alleen kampongs, maar ook van grootere en kleinere kotta's. Gewoonlijk zijn dit min of meer ernstige infectiehaarden van malaria, waarvan de assaineering uithoofde van de geldelijke consequenties welhaast volkomen uitgesloten is. Ik kan daarvan uit mijn ervaring zóó voor de vuist weg tallooze voorbeelden geven.

Het verdient zonder meer aanbeveling niet te lang te wachten met het beginnen van een geleidelijke inventariseering en plaatselijke bestudeering van dergelijke wateren op de mogelijkheid en de wenschelijkheid daarin visch te telen.

Nu zal de eventueele uitbreiding van vischteelt in vele gebieden, waar men daarvan geen ervaring heeft, moeilijkheden van allerlei aard met zich brengen. Ook al zouden wij nu reeds weten welke sawahcomplexen al dadelijk daarvoor benut zouden kunnen worden zonder toename van het malariagevaar en zelfs al maakten wij propaganda voor een vergroote vischproductie, dan nog zouden de resultaten sterk geremd worden door gebrek aan behoorlijk personeel voor voorlichting, onbekendheid met de keuze van de meest geëigende vischsoort, gebrek aan voldoende pootvisch, e.d.

Beschouwt men dit onderdeel van de vischteelt uit een oogpunt van voedselvoorziening van de bevolking, dan moet toch zeker opvallen welk een enorm, mogelijk productie-areaal thans ononderzocht en onproductief blijft liggen, terwijl daarnaast voorloopig practisch nog wel een onbeperkte vraag in Indië en zeker in Java blijft bestaan.

En dan herhaal ik weer mijn alarmkreet:

Wat doen wij als onverhoopt Indo-Chine en Thailand hun aanvoeren stoppen of als plotseling Singapore als de noodzakelijke tusschenhandelaar uitvalt? Het is helaas in deze tijden, dat wij niet weten wat de dag van morgen ons brengen zal, geen chimère om de mogelijkheid van zooiets te veronderstellen.

7. BEWOONDE GEBIEDEN.

Zoo komen wij dan tot de bewoonde gebieden en dan rijst de vraag, welke bijdrage dergelijke streken kunnen leveren voor de algemeene verhooging der vischproductie; wij schakelen hierbij het

sawahareaal, dat elders behandeling vond, uit. Deze mogelijkheid wordt bepaald tot vijvers.

Aan vijverkweek zijn voor- en nadeelen verbonden, die onmogelijk tegen elkaar kunnen worden opgewogen zonder dat men volkomen op de hoogte is van alle plaatselijke omstandigheden. De voordeelen zijn, zooals in het begin van dit stuk bij de vergelijking tusschen visch en vleesch als leveranciers van eiwitten werd aangegeven: geringe kosten, gemakkelijk onderhoud, de visch naast de deur, geen verplicht minimumverbruik ineens, enz.

De sterke beperking, die de hoeveelheid irrigatiewater aan de vischteelt op sawah's oplegt, geldt in belangrijk mindere mate voor laat ik het noemen huis- of dorpsvijvers in Sumatra, dat over het geheel genomen vrij regenrijk is; de doorstrooming behoeft eventueel niet groot te zijn en is in vele gevallen zelfs niet gewenscht. [1])

De bevolking in een groot deel van Sumatra volstaat bij het maken van een vijver met het graven van een gat en van de aanvoerleidingen; misschien komt er ook nog een afvoergoot. Dan brengt men er de minsteischende pootvisch in, die plaatselijk het gemakkelijkste en het goedkoopste te krijgen is en kijkt er dan verder nog maar sporadisch naar om.

Van een beetje ingewikkelde kweek met bijvoedering, e.d., komt alleen wat terecht in streken, waar men generaties lang gewend is aan vischteelt; het loont de moeite daarover het rapport over Sumatra's Westkust te lezen, dat in 1936 door het toenmalige Hoofd der Binnenvisscherij, den Heer Reyntjes, geschreven is.

En toch is de bevolking van Sumatra zeer gesteld op vischvijvers dicht bij huis; het behoeft wel geen betoog, dat hiervan best wat te maken zou zijn met toepassing van goede methoden, als bemesting, bijvoedering, enz. Weliswaar zouden aanvankelijk uitkomsten, zooals die op Java verkregen worden uit technisch juist behandelde vijvers met een rationeele bezetting van snelgroeiende visch, op Sumatra uitzondering zijn, maar een behoorlijke technische voorlichting zou zeker snel naar een hoogere productie kunnen leiden. En dat is toch wel iets om in deze onzekere tijden ernstig rekening mede te houden.

[1]) E. J. Reyntjes — Bericht n.a.v. een dienstreis i/h Gewest Sumatra's Westkust — 19 December 1936 — blz. 8.

Intusschen is dit het vraagstuk e e n z ij d i g bekeken uit een oogpunt van volksvoeding — overigens een hoogst belangrijk deel van de huidige taak van den Dienst der Volksgezondheid — waarvan de noodzakelijke oplossing zeker geen eenvoudige problemen stelt en die met den meesten spoed een voorziening eischen. Het gaat toch niet aan, dat wij maar rustig blijven wachten en hopen dat alles wel goed zal loopen!

Intusschen brengen wij mèt den vischvijver ook meteen het malariaspook vóór de deur en hoe dat er nu buiten te houden?

Gedurende mijn ambtsperiode heb ik nimmer vischteelt gepropageerd om de eenvoudige reden, dat er toen geen aanleiding voor bestond en de medische dienst, die steeds mijn vollen steun en medewerking had, er uit een oogpunt van malariagevaar in beginsel bezwaren tegen had. Ik herhaal uitdrukkelijk, dat er toen geen aanleiding toe bestond, omdat in de gedeelten van Sumatra, waar ik diende, de bevolking zeer behoorlijke geldelijke inkomsten had uit de cultuur van stapelproducten, rubber, koffie en kaneel. Daardoor heerschte in de meeste streken een welvaart, die op Java uitzondering was en is. Bovendien had men er een flinken veestapel en het geregeld gebruik van vleesch in het menu was normaal. Onder die omstandigheden kon men, om in de behoefte aan dierlijke eiwitten te voorzien, voldoende vleesch koopen; zeevisch, die vanwege de gebrekkige transportmiddelen onvervoerbaar was, speelde geen rol en zoetwatervisch, die alleen levend en over kleine afstanden vervoerd werd, kweekte men in hoofdzaak plaatselijk, als aangename afwisseling op het menu.

Geleidelijk is helaas deze gunstige economische constellatie sterk veranderd. Een groot deel van diezelfde stapelproducten is òf onverkoopbaar òf brengt weinig meer op en het ligt voor de hand, dat men onder deze verminderde welvaartsomstandigheden gaat uitzien naar goedkoopere eiwitten dan uit vleesch. Dat er tegenwoordig onder de bevolking en hoofden steeds krachtiger stemmen opgaan om zoetwatervisch op grootere schaal te kweeken dan voorheen in de weinige verwaarloosde vijvertjes, behoeft dan ook geen verwondering te baren.

Ik herinner mij, dat reeds jaren geleden herhaaldelijk op dorpsvergaderingen door de volkshoofden voorstellen werden gedaan, strekkende tot uitbreiding en verbetering van het vijverbezit of

kweek op sawah's, waarbij dan werd gevraagd om voorlichting van medische en landbouwkundige zijde. Ik heb mij uithoofde van het malariagevaar, dat ik ten volle heb leeren beseffen, steeds daartegen gekant; in het begin legde men zich daarbij neer. Maar op den duur werden mij vaak de meest pijnlijke vragen gesteld, waarop ik òf heelemaal niet, of slechts uiterst weinig overtuigend kon antwoorden. Alles werd dan maar weer geworpen op malaria als dooddoener. Ziehier eenige dier vragen, waarvan ik de strekking weergeef.

1. Wat zijn de bezwaren van den medischen dienst tegen vischcultuur in vijvers en op sawah's? Antwoord: Malariagevaar.

2. Als dat zoo is, waarom verzet de Overheid zich dan niet tegen dat euvel op Java, waar de kweek, ook op sawah's, op groote schaal plaats heeft? De hoofden die mij deze vraag stelden, deelden mij dan meteen, ter vermijding van misverstand, mede, dat ze het zelf gezien hadden tijdens een reis door Java! Antwoord: Dat weet ik niet; ik ken Java weinig.

3. Bestaat er dan minder gevaar voor malaria op Java dan hier? Antwoord: Vermoedelijk is Java gezonder dan Sumatra. Weet U dat zeker? Neen.

4. Weet de medische dienst heel zeker, dat het malariagevaar zeer ernstig zal toenemen door uitbreiding van vischkweek? Antwoord: Ja! Geldt dat voor heel Sumatra? Natuurlijk zeide ik dan ja, maar intusschen begreep iedereen dat dit niet juist kòn zijn; ik kreeg dan allerlei voorbeelden voorgelegd, waar veel vischvijvers waren en weinig malaria voorkwam. Vooral in de Padangsche Bovenlanden zette men mij daarmee vast.

5. Is het dan niet onverantwoordelijk, dat op Java geen verbodsbepalingen op dat stuk worden uitgevaardigd of durft men daar zulk een verbod niet aan? Antwoord: Ik weet daar niets van af; vermoedelijk heeft de arme Javaan die visch te veel noodig.

6. Volgens den dokter zijn verschillende plassen en sawah's in deze streek chronische malariahaarden. Als er van daaruit nu tòch eenmaal gevaar dreigt, dat niet is weg te nemen, wat is er dan verder voor bezwaar tegen vischteelt op die eenmaal endemisch besmette terreinen? De toename van de infectiekans nemen wij gaarne op den koop toe tegenover een belangrijke toename

van onze productie van visch, waarvoor wij nu duur moeten betalen en waarmede wij uit een oogpunt van inkomsten en voeding zeer gebaat zullen zijn. Hierop kon ik alleen antwoorden, dat ik niet wist of de toename van die vischproductie nu wel zoo heel groot zou zijn en wel opwoog tegen de kans van een catastrophale malariaexplosie.

Maar bij dat alles bleef ik toch het onvoldane gevoel behouden, dat de bevolking eigenlijk overtuigd was, dat slechts mijn persoonlijke bezwaren tegen vischteelt bij de beslissing den doorslag gaven en niet overtuigende, goed gefundeerde argumenten, die op onderzoek gebaseerd waren.

In het huidige tijdsgewricht is Indië, meer dan ooit te voren, aangewezen op eigen hulpbronnen op ieder gebied. Dan vraag ik mij af, of het in de eerste plaats voor den Dienst der Volksgezondheid niet een dwingende noodzaak is geworden om het vraagstuk van de productie van visch, primair noodig voor de volksvoeding, die thans in enorme hoeveelheden uit het Buitenland wordt ingevoerd — 50.000.000 KG per jaar en waarvan een groot gedeelte zoetwatervisch — eens grondig opnieuw in studie te nemen.

Er kan ten dezen niet meer worden volstaan met het aangeven van een algemeen te volgen gedragslijn, die meestal afwijzend staat tegen vischteelt. Ieder object afzonderlijk eischt een speciale behandeling, waarbij ook aan de economische factoren een belangrijke plaast toekomt. Hoe weinig deze factor voor sommige medici geldt, blijkt wel uit de kwalificatie, door een hunner gegeven aan den drang bij de bevolking om nieuwe vischvijvers te maken of de sawahcultuur van visch in te voeren: „een geleidelijke psychische besmetting vanuit de omringende streken". En toch is deze arts ongetwijfeld een plichtsgetrouw man, die hart heeft voor zijn werk!

Ik stel daar diametraal tegenover den uitmuntenden, gecombineerd medischen en economischen, visch-technischen arbeid van P. J. van Gulik, die in 1932/33 in de Ketahoenvlakte in Benkoelen, in hartelijke samenwerking met het Binnenlandsch Bestuur en de Diensten van Volksgezondheid en Binnenvisscherij, zulke treffende resultaten verkreeg met proeven in vijvers in een bekende malariastreek!

Ik herhaal uitdrukkelijk: elk object afzonderlijk, en niet een heele streek gemakshalve ineens, omdat het toch volkomen denkbaar is dat de onzekerheid van de te stellen veiligheidswaarborgen, die in het eene geval een kans geven op het scheppen van nieuwe, ernstige malariahaarden, zal leiden tot een afwijzende beschikking, terwijl in een ander geval wel degelijk vertrouwen moet bestaan in de behoorlijke nakoming van de gestelde desiderata.

Het is een primaire eisch, dat dergelijke besprekingen tusschen de betrokken diensten plaats hebben in een sfeer van nauwe en oprechte samenwerking, waarbij meer dan ooit vroeger geschiedde, de bevolking moet worden betrokken. In sommige gevallen is het standpunt van den plaatselijken medicus te academisch, terwijl anderzijds ernstige onderschatting van het malariagevaar aanwijsbaar is. Ik heb persoonlijk meermalen deze beide uitersten medegemaakt.

Eerst dàn, wanneer de discussies niet ontaarden in een onvruchtbaar krakeel met over en weer aanvoeren van vaak onvoldoende gecontroleerde sentiment-argumenten, bestaat er een goede kans op een reëele behandeling van dit onloochenbaar stijgende bevolkingsbelang. Hoe groot dit belang wel is, kan men eigenlijk eerst beseffen, wanneer men zich nogmaals de tegenwoordig volkomen denkbare mogelijkheid voor oogen houdt, dat door exportmoeilijkheden van de voornaamste leveranciers de helft van de consumptievisch voor Java, zegge 50.000.000 KG per jaar, eens wegbleef.

Ik wil nog eens extra den nadruk leggen op het belangrijke aandeel dat de bevolking in de behandeling van deze materie dient te hebben. Het staat wel vast, dat bij het steeds nauwer wordende contact tusschen Java en de Buitengewesten, vooral Sumatra — men denke eens aan de vele duizenden kolonisten — de kans groot is, dat het Javaansche voorbeeld van een meer intensieve vischteelt ook in Sumatra navolging vindt.

Het is natuurlijk volkomen kinderlijk om te veronderstellen, dat het op den duur mogelijk zou zijn een dergelijk streven tot staan te brengen middels een eenvoudig verbod door het Binnenlandsch Bestuur; dat ging vroeger misschien nog wel in de toenmalige primitieve, in zichzelf gekeerde maatschappij. Verbodsbepalingen op juridische gronden zouden een motiveering vereischen, die

inderdaad nog wel eens heel wat hoofdbrekens zou kosten en met voorschriften alléén, zonder overleg met de betrokkenen, zijn wij er nooit gekomen.

Is het dan niet veel verstandiger om tijdig de bakens te verzetten, dat wil zeggen om heel spoedig van hoogerhand de leiding te nemen inzake den niet te stuiten drang tot verhooging der productie van zoetwatervisch en te trachten die in overeenstemming te brengen met de eischen van verweer tegen de meest gevreesde volksziekte, malaria? De bevolking zal, mits zelf geroepen tot daadwerkelijke medewerking aan de oplossing van dit vraagstuk, zonder twijfel gaarne die leiding aanvaarden. Een ernstige waarschuwing, waar die gemotiveerd is, zal onder die omstandigheden zeker ter harte worden genomen.

Men verlieze één ding vooral niet uit het oog: naarmate de nood gaat knijpen, breidt de bevolking haar vischcultuur t o c h uit; als het kan m e t o n z e v o o r l i c h t i n g, m a a r a n d e r s z o n d e r d e z e. Vooral dit laatste geval zal een proces zijn, waarvan ons de contrôle practisch zeer snel zal ontglippen.

Het staat natuurlijk wel vast, dat het in het belang van de algemeene volksgezondheid noodzakelijk is, dat vischteelt in vijvers en op sawah's gebonden zal moeten worden aan beperkende bepalingen, bepalingen die echter het algemeen-draconische karakter niet zullen mogen hebben, dat gewenscht wordt door diegenen, die principieel medische bezwaren tegen vischteelt hebben. Het moet aan de hand van die bepalingen eenerzijds mogelijk zijn een bedrijf van groote waarde, zoowel uit een economisch als uit een voedingsoogpunt, te exploiteeren; anderzijds moeten zij krachtig kunnen beletten dat enkelingen door niet-nakoming van de vereischte malariavoorzorgen ernstig de volksgezondheid in hun omgeving bedreigen.

Wat is nu de voornaamste waarborg voor de nakoming van de veiligheidsmaatregelen? Het antwoord is voorloopig eenvoudig en luidt: Bevolking, voldoende werkkrachten om het water schoon te houden en dus ongevaarlijk te maken. Dit impliceert dus, dat voorloopig de onontkoombare uitbreiding van de vischteelt slechts geïntensiveerd mag worden in:

1. zoodanige wateren, waar het malariagevaar bij vischcultuur geen rol blijkt te spelen — ongeacht de bevolkingsdichtheid.
2. streken met een groote bevolkingsintensiteit.

3. dunbevolkte streken, uitsluitend in de onmiddellijke omgeving van het bewoonde centrum, het dorp.

Dit valt dus mooi samen met het economisch gebruik van de complexen malariagevaarlijke sawah's en plassen vlak bij de kampongs, waarbij het mogelijk zal zijn een soort assaineering door onderhoud te verkrijgen. De bestaande infectiekans zal daardoor als regel niet grooter worden, wèl veel kleiner door een oordeelkundige bezetting met vischsoorten, die eenerzijds de gevaarlijke vegetatie opeten — tawes bv. — en anderzijds de larven vernietigen — kepala timah bv.

In dit verband verwijs ik nogmaals met nadruk naar hetgeen door Dr. van Gulik daaromtrent in de Ketahoen-vlakte werd geconstateerd.

In de beperkende bepalingen t.a.v. vischteelt zouden o.m. moeten worden opgenomen voorschriften betreffende het schoonhouden, het verwijderen van oevervegetatie, eventueel het aanleggen van beschoeiingen, e.d. Overigens kan de Dienst der Volksgezondheid volkomen competent geacht worden deze technische bijzonderheden aan te geven.

In den loop van mijn diensttijd had ik het voorrecht verschillende van de meest vooraanstaande deskundigen op malariagebied te ontmoeten; ik heb met hen vele besprekingen gehad en maakte met hen verschillende tochten en onderzoekingen mede, waarvan de resultaten mij sterk interesseerden in verband met mijn bestuurswerk. Toch was dit alles voor mij eenzijdig, omdat het belang der vischvoorziening toen in het geheel geen rol speelde en zonder meer moest wijken voor medische overwegingen. Maar nu is het anders geworden! In het overleg dat thans ten gevolge van de wereldgebeurtenissen noodzakelijk is geworden, zullen zonder twijfel in tegenstelling met vroeger, naast medische factoren, zeker ook economische overwegingen in het belang van de volksvoeding, een uiterst voorname plaats innemen.

Ik heb de overtuiging dat de behandeling van dit complexe probleem, waarvan beide aspecten de volle aandacht van economen en medici eischen, in goede samenwerking tot een gelukkig resultaat zal kunnen leiden.

Alles kan, als de nood en de krachtige wil voor een oplossing er maar zijn!

CONCLUSIES.

I. In verband met den dwingenden eisch om voor de bevolking van Nederlandsch-Indië de beschikking te waarborgen over een geregeld beschikbare en voldoende hoeveelheid dierlijke eiwitten, is het noodzakelijk, de inheemsche productie van zoetwatervisch snel en sterk op te voeren.

II. Te dien einde moet onder meer spoedig een begin worden gemaakt met het onderzoek naar de uitbreidingsmogelijkheid daarvan op Sumatra.

III. Een voorloopig onderzoek geeft globaal aan:

a. dat in het algemeen de groote meren op dat eiland daarvoor ongeschikt zijn;

b. dat de oplossing in hoofdzaak gezocht moet worden in een technisch geleide vischcultuur in vijvers en op sawah's.

IV. Ten einde het malariagevaar, dat optreden kan bij uitbreiding der productie van zoetwatervisch, zooveel mogelijk het hoofd te kunnen bieden, is een permanente en zeer nauwe samenwerking noodzakelijk tusschen den Dienst der Volksgezondheid en de verschillende andere instanties, die tot de oplossing van dit vraagstuk geroepen zullen zijn.

Buitenzorg, September 1940.

GERAADPLEEGDE LITERATUUR.

Dr. A. G. van Veen. — Visch als voedingsmiddel — Geneeskundig Tijdschrift voor Ned. Indië — Aflevering 20 Deel 76 — 1936 — bl. 1230/59.

Archiv F. Hydrobiologie Tropische Binnengewasser.

BAND I — SUPPL. BAND VII — 1930 blz.

Einleitung . . . . . 1 — 4

Aug. Thienemann — Reisebericht . . . . . 5 — 22

A. L. Buschkiel — Fischereiliche Früchte d. deutschen Limnologischen Expedit. n. Niederl. Indien . . . . . 23 — 40

F. Ruttner — Hydrographische u. hydrochemische Beobachtungen auf Java, Sumatra u. Bali. . . 197 — 454

K. Hummel — Sedimente indonesischer Süszwasserseen. . . . . 615 — 677

BAND II — SUPPL. BAND IX — 1931

Aug. Thienemann — Tropische Seen u. Seetypenlehre. . . . . 205 — 231

BAND IV — SUPPL. BAND XII — 1933

V. Leinz — Petrographische Untersuchung d. Sedimente d. Tobasees — (Nord Sumatra). . . . 635 — 699

BAND V — SUPPL. BAND XIII — 1935

F. Ruttner — Kieselgur u. andere lakrustische Sedimente im Tobagebiet. . . . . 399 — 461

BAND VI — SUPPL. BAND XIV — 1936

A. L. Buschkiel — Periodizitäten u. Biozyklen im tropischen Süszwasser. . . . . 506 — 511

BAND VII — SUPPL. BAND XV — 1937

F. Ruttner — Stabilität u. Umschichtung in tropischen u. temperierter Seen. . . . . 178 — 186

BAND — SUPPL. BAND XVI — 1938

A. L. Buschkiel — Stoffwechsel im tropischen Teich, fischereibiologisch betrachtet. . . . . 156 — 273

De Tropische Natuur Jaargang XXI — 1932

Merenonderzoek in Ned. Indië — Eenige resultaten der deutsche limnologische Sunda-Expedition . . . 151 — 157
178 — 184

E. J. Reyntjes — Bericht naar aanleiding van een dienstreis in het Gewest Sumatra's Westkust — 19 December 1920.

Prof. Dr. W. Schuffner — Rapport No. 34 (over Mandahailing en Rao). 16 Februari 1920.

Dr. P. J. van Gulik — Civ. Geneesheer te Moeara Aman — Benkoelen. Verslag over de proefneming omtrent hygiënische exploitatie van Zoetwatervischvijvers in de Ketahoenvlakte — 1933.

Economisch Weekblad — 28 Juni 1940 — Invoer, handelsbeweging en consumptie van gezouten en gedroogde visch in Ned. Indië.

J. J. Ochse en Ir. G. J. A. Terra — Geld- en productenhuishouding, Volksvoeding en Gezondheid in Kotawinangoen — 1934 — Landbouwkundig Tijdschrift voor Ned. Indië — X Jaargang Nos. 4 en 5 — October/November 1934.

Instituut voor Volksvoeding — Mededeelingen No. 1 Segalaherang Rapport — 1937/39 — Maart 1940.

Instituut voor Volksvoeding — Mededeelingen No. 2 Patjet Rapport — 1937/39 — Mei 1940.

Mededeelingen van den Dienst van Landbouw en Visscherij No 20.

J. J. Ochse en Ir. G. J. A. Terra — Onderzoek naar de Voeding in het Regentschap Grissee.

W. F. Donath — De voedingswaarde van de menus in het Regentschap Grissee.

KOPERGIETEN IN LAMANGGA

DOOR Dr. E. J. VAN DEN BERG

Ten Zuid-Westen van Baoe-Baoe (Boeton), aan den voet van den heuvel, waarop de oude versterkte nederzetting Wolio is gelegen, ligt de kampong Lamangga. Tegenwoordig bevinden zich daar nog zes kopergieterijen (1) [1]), terwijl een zevende dicht in de buurt gelegen is. Vroeger schijnen er evenwel meer kopergieters (2) hun handwerk beoefend te hebben, zoodat men met een weinig overdrijving van „de kopergieterskampong" zou kunnen spreken [2]). Het komt in deze streken meer voor, dat men de handwerkslieden van een bepaalden tak van nijverheid niet aantreft in willekeurige verspreiding over het land, doch meer geconcentreerd in, of gebonden aan een bepaalde kampong. Zoo vindt men ijzersmeden voornamelijk, zoo niet uitsluitend, in Baadia, en pottenbakkers in Katobengke, al zijn er ook nog andere centra van pottenbakkerskunst.

De kopergieterij is geen kunstnijverheid in dien zin, dat de voortbrengselen alleen of voornamelijk om hun aesthetische waarde aftrek zouden vinden. Alle afgewerkte producten voorzien in

[1]) De getallen tusschen haakjes verwijzen naar de lijst van technische termen aan het slot van dit opstel.

[2]) In deel I van *Die Sunda-Expedition* (Frankfurt a. M. 1911) van Dr. J. Elbert, die in 1909 Boeton bezocht, komt een onderhoudend verslag voor van zijn echtgenoote over haar zwerftochten rondom Baoe-Baoe, waar haar taak was, ethnografica te verzamelen. Zij bezocht ook Lamangga, waar zij zich de wijze van gieten liet uitleggen. Haar summiere beschrijving ervan op blz. 210 en 211 is echter onvolledig en op enkele punten niet juist. In de technische termen, die zij er in een verdienstelijke hoeveelheid bij vermeldt, komt — afgezien van verkeerd opgevangen woorden — eenige verwarring voor. De opmerking: „Fast vor jedem Hause befindet sich hier .... die Gelbgiesserei" is volgens mijn zegslieden overdreven, doch illustreert duidelijk den achteruitgang van de messinggieterij in Lamangga in deze eeuw.

een behoefte van de eenvoudige levenswijze der bevolking ; zij zijn gebruiksvoorwerpen in den meest practischen zin des woords. Men vervaardigt kookpotten (3) van verschillende grootte, kalkdoosjes (4), gambirdoosjes (4a), ook wel keteltjes (5) van diverse afmetingen, sirihpruimstampertjes (6), versterkingsringen (7) voor heften van parangs enz.

Eigenlijk is het niet geheel juist, om van ,,koper" te spreken. De voorwerpen worden van een alliage gemaakt, die men beter ,,messing" (8) kan noemen, en die bestaat uit roodkoper (9) en zink (10). Dit laatste koopt men vrijwel steeds in den vorm van het verpakkingsmateriaal van groote pakken lucifers, of van binnenbekleeding van kisten. Het mengsel heeft overigens een lager kopergehalte dan wat men gewoonlijk onder messing verstaat : Men neemt hier nl. gelijke deelen koper en zink. Men meet deze deelen in de meeste gevallen slechts schattenderwijs af, zoodat alleen het langdurige vakmanschap waarborgt, dat men althans ongeveer de hier gewenschte legeering krijgt. In een enkele gieterij weegt men de deelen ook wel af op een hangende weegschaal (11), doch ook dan is de werkwijze nog verre van nauwkeurig. Ook wordt wel oud geelkoper opgekocht en in het mengsel versmolten, zoodat dan van een vaste mengverhouding in het geheel geen sprake meer kan zijn.

Versieringen worden bijna nooit aangebracht, behalve een paar randjes, die men voornamelijk op de kookpotten vindt. Als sierkunst is de kopergieterij dan ook reeds langen tijd van geen belang meer. Oude versierde (inheemsche ?) voorwerpen zijn nog in gebruik.

Het procédé van het messinggieten in Lamangga is dat van den zg. verloren wasvorm. Voor elk der te gieten voorwerpen moet een wasvorm gemaakt worden, die volgens de eischen van het procédé weer vernietigd wordt. Bij de hieronder volgende beschrijving zal worden uitgegaan van het vervaardigen van een kookpot. Hierbij worde echter aangeteekend, dat men natuurlijk niet pot voor pot afwerkt, doch verschillende potten na elkaar aan een bepaalde bewerking onderwerpt.

Zoo'n kookpot wordt in twee deelen vervaardigd, een onderste helft (12) en een bovenste helft of hals (13). De doorsnede ervan kan men het best vergelijken met die van een dikbuikige vaas met een vrij nauwe opening, en met een wijduitloopenden hals-

rand. De beide helften lijken bij de eerste bewerking zeer veel op elkaar, omdat de rand pas later op de bovenste helft wordt bevestigd.

Men gaat bij de bewerking uit van een wasmodel. De was (14), waarvan het gemaakt wordt, is gewone bijenwas. Eerst kneedt (15) men met de hand twee halve bollen van vrij regelmatigen vorm. De was wordt daartoe telkens een weinig verwarmd, terwijl de handen met water bevochtigd worden, om het vastkleven van de was tegen te gaan. Is de vorm reeds zooveel mogelijk naar wensch, dan slaat men de grofste oneffenheden aan den binnenkant van het model met een houten hamer (16) in stampermodel vlak, waarna men den buitenkant bewerkt met een houten plankje (17), waarop een handvat is gemonteerd. Beide voorwerpen moeten telkens vochtig gemaakt worden. Vervolgens maakt men in het midden van wat we gemakshalve den bodem zullen noemen, een gat, waardoor men de losse as (18) van de primitieve draaibank (19) steekt, waarna het wassen model met gesmolten was bijna aan het uiteinde van die as wordt vastgehecht. Dan pas wordt de halsrand op de bovenste helft met gesmolten was vastgezet, en thans is er voor een buitenstaander verschil te zien in de beide helften.

Die draaibank bestaat uit twee dikke balken, die aan de voorzijde op korte pooten (20) rusten, doch aan de achterzijde op den grond liggen, zoodat zij een schuinen stand krijgen. Zij zijn door een dwarsbalk (21) verbonden, zóó, dat het mogelijk is ze uit elkaar te bewegen, maar ook, om ze door middel van een wig (22) bij dien dwarsbalk onwrikbaar vast te zetten. Op een losse dwarslat (23) neemt nu de modelleur, de draaier, (24) plaats, terwijl vóór het toestel iemand op den grond gaat zitten, die aan de as een draaiende beweging geeft. Aan het uiteinde van de beide hoofdbalken is een dikke ijzeren pin (25) geslagen, die naar binnen toe rechthoekig is omgebogen. Deze pinnen eindigen in een vrij behoorlijk afgewerkte, niet al te scherpe punt. De draaiende as, die van hout is vervaardigd, en waaraan, zooals boven werd aangegeven, het wasmodel is vastgehecht, is aan de beide uiteinden een weinig uitgehold, zoodat de punten der ijzeren pinnen er in passen, en de as aldus draaien kan. Een touw (26) wordt driemaal om de as geslagen. Degene, die vóór het toestel op den grond zit (27), trekt nu het touw, aan welks uiteinden een dwarshoutje is bevestigd, heen en weer, zoodat de as snel ronddraait, nu eens vooruit, dan weer achteruit, om en om.

De andere persoon bewerkt nu met een ijzeren voorwerp (28), dat veel van een beitel weg heeft, den met de hand gekneden en gladgeslagen wasvorm, om hem op die wijze een zuiver ronden vorm te geven. Hij steunt daarbij met zijn onderarmen op een lat (29), die over de beide balken heengelegd is. De slierten (30) was vliegen er af, maar worden later weer zorgvuldig bijeengezocht. Tot dat doel legt men meestal onder de draaibank een huid (van een hert) met den binnenkant naar boven, opdat er niets van de was verloren zal gaan. Ook legt men er wel matten neer, doch ook dan heb ik steeds die huiden aangetroffen.

Men bewerkt eerst de bovenste helft. Bij het draaien van de onderste helft past men ze telkens op elkaar, om ze zoo goed mogelijk sluitend te maken. Men heeft er voor gezorgd, dat er aan de bovenste helft een klein, naar binnen uitstekend randje (31) gemaakt is, en aan de onderste helft een opstaand randje (31), zoodat de beide helften eenigszins op elkaar klemmen, terwijl na het gieten de binnenkant nog eens met een hamer wordt beslagen, zoodat het opstaande randje van de onderste helft om het uitstekende randje van de bovenste helft heengrijpt, en de helften aldus aan elkaar vastzitten. Tijdens de bewerking van het wasmodel op de draaibank past men de helften telkens op elkaar, terwijl men ze dikwijls op elkaar laat zitten, om vervormingen te voorkomen, althans voor zoover de techniek daardoor niet belemmerd wordt.

Heeft men het wasmodel van binnen en van buiten den vereischten vorm gegeven, dan snijdt men het onder het draaien vlak bij de as met den beitel los, zoodat een vrij groot, rond gat ontstaat. Dit gat wordt naderhand gedicht door een kleine hoeveelheid was op een vochtige plank te pletten tot de vereischte dikte, en uit te snijden ter grootte van het gat, en het aldus ontstane schijfje en het voorwerp met gesmolten was aaneen te voegen.

Daarna wordt de wasvorm op oneffenheden gecontroleerd. Stukjes aanklevende was, zandkorrels enz. worden er uitgestoken (32), zooals de oogen uit een aardappel gepit worden. De gaatjes worden later met gesmolten was weggewerkt (33). Daarbij gaat men als volgt te werk : Men verwarmt een ijzeren staaf (34), die daarna in een klomp was wordt gestoken. De aan de staaf hangende druppels gesmolten was strijkt men uit, waardoor de gaatjes verdwijnen, maar ook kleine oneffenheden ontstaan, die echter aan den wasvorm niet meer worden bijgewerkt ; men vijlt die aan het koperen product bij.

Op dezelfde manier werkt men ook de dunne plekken in het wasmodel bij. Deze zijn te herkennen aan de meerdere doorschijnendheid van de was op die plaatsen. Doch men moet wel in het oog houden, dat nieuwe was steeds doorschijnender is dan oude, zoodat men er zich eerst van moet overtuigen, wat de oorzaak der doorschijnendheid is. De nieuwe was kan nl. uit practische overwegingen niet steeds apart gehouden worden. Als de dunne plekken en de „pit"-gaatjes zijn weggewerkt, is de wasvorm gereed op één onderdeel na.

Het is nl. de bedoeling, dat de wasvorm nu met aarde wordt bekleed, die, na gedroogd te zijn, verwarmd moet worden, opdat de was er uit kan loopen, zoodat er dan een aarden gietvorm ontstaat. Daarom moet men zorgen, dat er voor de was een uitweg is uit het aarden omhulsel. Men bevestigt daartoe op het wasmodel een plat, nogal breed latje van was, welks uiteinde een tuitmodel heeft. Dit latje (35) ondersteunt men nog met wassen stokjes (36), aan de bovenste helft met twee, aan de onderste helft met één stokje. In dat latje behoeft natuurlijk geen kanaaltje gemaakt te worden: De was kan uit den aarden vorm loopen door de ruimte die door het smelten van het wassen latje zelf ontstaat. Het tuitvormig uiteinde van het latje, dat men bij het bekleeden met aarde aan de bovenzijde uitspaart, en de daardoor na het uitvloeien van de gesmolten was ontstane tuitvormige opening in den aarden gietvorm, heeft alleen ten doel, het ingieten van het gesmolten metaal te vergemakkelijken.

Dan is de wasvorm geheel gereed, en kan men er toe overgaan, hem met een laag aarde te bekleeden, hem in aarde „in te pakken" (37). De aarde, die men daarvoor gebruikt, is een mengsel van fijngestampte houtskool (38), gewone roode aarde (39), die hier overal voor het oprapen ligt, en een bepaalde soort grijs zand (40) uit Laompo, een kampong op ongeveer 25 km afstand. Men mengt deze ingrediënten met wat water, doch de hoeveelheden worden nooit afgemeten of afgewogen: Men gaat tijdens het kneden van het mengsel tot een plastische klei uitsluitend af op het gevoel. Als het te gieten voorwerp klein is, doet men minder houtskool door het mengsel; is het grooter, zooals een kookpot, dan voegt men er wat meer houtskool bij. Het zand schijnt er in vermengd te worden om het bros te maken.

Men bedekt nu het wasmodel van buiten met deze bakaarde, in een vrij dikke laag, er zorg voor dragende, dat ook het wassen

latje en de wassen steuntjes geheel bedekt worden, behalve — zooals reeds werd aangegeven — de mond van het tuitvormig uiteinde, zoodat aldus de gietopening ontstaat. Dan laat men het voorwerp eenige uren in de zon bakken, en brengt daarna een even dikke laag aan op den binnenkant van het wasmodel. Ook de binnenkant wordt dan in de zon gebakken. De was bevindt zich nu nog steeds in het aarden omhulsel, en dient dus eerst gesmolten te worden. Daartoe legt men den aarden vorm even bij den oven, (41) waarvan men de hitte opvoert door het gebruik van een blaasbalg. De gesmolten was laat men dan boven een bakje met water uit den aarden gietvorm druipen.

De blaasbalg (42) bestaat uit twee cylinders, uitgeholde stammen (van een a s a n a-boom bijv.), die een hoogte van ongeveer 130 cm, en een doorsnede van ongeveer 20 cm hebben. In de mooi afgeronde holte past een houten zuiger (43), met een zuigerstang (44) van dunne bamboe. De zuiger is langs den rand voorzien van kippenveeren, die bij het omlaagbrengen de lucht behoorlijk afsluiten. In de holle stammen is onderaan een klein gat gemaakt, waardoor de weggeperste lucht kan ontsnappen in twee dunne bamboes (45), die een weinig naar elkaar toe loopen, zoodat de er aan bevestigde koperen tuiten (46) vrij dicht bij elkaar uitmonden. Die koperen tuiten zijn aangebracht, omdat de bamboebuizen door de groote hitte anders al gauw verteerd zouden zijn. Die tuiten monden weer uit in een bepaalde soort grijzen steen (47), die uitgehold is, zoodat al de uitgeperste lucht op één plaats komt te ontsnappen. Deze steen ligt meestal in den grond verzonken. Daarvóór legt men nu in een holte een potje, van klei en fijngestampte arang gebakken. Daaromheen legt men dan wat houtskool ; erin doet men de te smelten voorwerpen van geelkoper, of het roodkoper, terwijl men over het geheel nog eens een paar handen met stukjes houtskool werpt. Dan maakt men vuur, waarna met den blaasbalg zoo'n hitte ontwikkeld wordt, dat het metaal vrij gauw smelt. Men moet den blaasbalg zóó bedienen, dat de lucht niet met stooten uit de zuigers wordt geperst, doch dat er een aanhoudende luchtstroom door dien grijzen steen in den oven geblazen wordt. Wanneer men — zooals een ieder geneigd zal zijn te doen — den linkerzuiger omhoog haalt tegelijk met het neerdrukken van den rechterzuiger en andersom, dan is het niet te vermijden, dat de lucht er in stooten uit ontsnapt. Men dient dan ook tijdens het neerdrukken van den

eenen zuiger den anderen snel omhoog te halen en dien reeds beginnen neer te drukken, voordat de eerstbedoelde zuiger geheel omlaaggedrukt is. En dit moet natuurlijk bij elken zuiger zoo gebeuren : Alleen op die wijze kan voor een aanhoudenden luchtstroom gezorgd worden.

Is het metaal eenmaal gesmolten, dan gooit men ook nog wat zink in het aarden bakje. Tijdens het smelten van de metalen werpt men nu en dan nog een handvol houtskool op de gloeiende massa. Als het metaal vloeibaar is, kan deze houtskool gemakkelijk worden verwijderd, omdat het natuurlijk zooveel lichter is. Voor de samenstelling van het mengsel worde verwezen naar de opmerkingen aan het begin van dit opstel.

Inmiddels heeft men in een kuil, vlak in de buurt van den oven, om den aarden gietvorm — waarin zich thans dus geen was meer bevindt — stukken van de hoofdbladnerf van een klapperblad geschikt, die men vervolgens in brand steekt, om aldus den aarden gietvorm roodgloeiend te maken (48). Dit doet men, omdat anders het vloeibare metaal in den kouden gietvorm al gauw zou stollen, en derhalve niet overal heen zou kunnen vloeien. Dit bakken moet met de uiterste zorg geschieden: Als de gietvorm niet roodgloeiend (49) is, stolt het metaal tijdens het gieten ; wordt de gietvorm oververhit, dan loopt men kans, dat vervormingen optreden.

Als het metaal in de verlangde samenstelling gereed is om gegoten te worden, dan legt men den roodgloeienden gietvorm met zijn tuit omhoog tegen een steen of iets dergelijks aan. Vervolgens neemt men met een lange ijzeren tang (50) het potje met gesmolten messing, verwijdert eerst met een langen pook (51) de stukjes houtskool, die er op drijven, en giet dan het metaal voorzichtig door het tuitje in den gietvorm, zoodat het metaal komt te zitten, waar eerst de wasvorm zich bevond, en het zoo geheel den vorm van het wassen model aanneemt. De aarden vorm met het metaal, dat weldra stolt, wordt dan in de lucht ter afkoeling neergelegd. Als het voldoende is afgekoeld, slaat men het aarden omhulsel stuk, en dan komt het koperen product te voorschijn.

Vervolgens knijpt men het platte tuitje en de steunseltjes af, en vijlt men de hierdoor ontstane en andere oneffenheden bij. Tenslotte wordt dan de onderste helft aan de bovenste vastgehamerd, zooals boven werd beschreven. Deze verbinding is niet

zóó precies, dat de pot niet zou lekken, en daarom appliceert men aan den buitenkant een kalkmengsel op de plaats, waar de beide helften aan elkaar bevestigd zijn. Deze kalk mag er tijdens het gebruik afgeschuurd worden.

De slotbewerking bestaat in het bijwerken van den koperen pot op de draaibank, waarop men het voorwerp door middel van een houten tusschenstuk bevestigt. Het eenige nadeel is, dat de onderste helft daardoor niet geheel bijgewerkt kan worden.

En dan is het product voor verkoop gereed.

Een gietvorm wordt dus slechts éénmaal gebruikt: Het wasmodel wordt immers op een gegeven moment in het aarden omhulsel versmolten, terwijl de aarden gietvorm zelf wordt stukgeslagen, om het koperen voorwerp te voorschijn te doen komen.

Men is ook bedreven in het, door middel van gieten, herstellen van voorwerpen, waarin bijv. bij de bewerking een gat is gekomen. Men gaat daarbij op geheel analoge wijze te werk: Eerst modelleert men de was in den vereischten vorm om de te repareeren plaats, appliceert daartegen het mengsel van aarde, houtskool en zand, laat de was later smelten, verhit de aarde tot zij roodgloeiend is, en giet vervolgens het metaal in de plaats, waar zich eerst de was bevond. Het metaal is van dezelfde legeering als het metaal voor nieuw te gieten voorwerpen. Het nieuw ingebrachte koper voegt zich door de groote hitte tot één geheel met het koper van het te repareeren voorwerp. Vervolgens klopt men de aarde er af, en werkt men het koper verder bij door vijlen, of op de draaibank. Misvormen ontstaan meestal door: te weinig verhitten van den aarden gietvorm, oververhitting van dien gietvorm, of door een verkeerde legeering van het metaal: te veel zink zou het bros maken, naar men mij mededeelde.

Wat de economische zijde van de kopergieterij betreft, moge volstaan worden met het vermelden van cijfers betreffende de kosten der materialen, en de verkoopprijzen.

Roodkoper, geelkoper en zink worden meestal van Java betrokken, soms ook wel van Ambon, of van Makassar.

De prijzen der materialen en de andere cijfers, die mij door de kopergieters werden verstrekt, moeten met eenige reserve worden beoordeeld: Men is er nl. steeds op uit, om de onkosten te hoog, de verkoopprijzen te laag en ook de productie te laag op te geven,

omdat dan hun belastingaanslag door deze mededeelzaamheid althans niet verhoogd zal worden!

Roodkoper afkomstig v. Java, Ambon, Makassar *f* 35.— per 100 kg
Geelkoper ,, ,, ,, ,, ,, ,, 30.— ,, ,, ,,
Zink ,, ,, ,, ,, ,, ,, 10.— ,, ,, ,,
Was ,, ,, o.a. Lamboesango (Boeton) ,, 0.60 per kg
Grijs zand ,, ,, Laompo (Boeton) ,, 0.20 p. petr. bl.
Houtskool ,, ,, verschillende plaatsen ,, 0.10 ,, ,, ,,
Klapperbladeren ,, ,, o.a. Wangkanapi (Boeton) ,, 0.10 p. 100 st.

Onkosten voor dengene, die den blaasbalg bedient: *f* 0.02 per kookpot

Aanschaffingskosten blaasbalg ..... *f* 15.—
Idem draaibank ..... ,, 2.50

Een groote kookpot zou aan materiaal ongeveer *f* 1.35 kosten, de verkoopprijs zou *f* 1.50 à *f* 2.— bedragen. Andere verkoopprijzen zijn:

Kleinste kookpotten ..... *f* 0.40
Groote ketels ..... ,, 1.20
Kleine ketels ..... ,, 0.80
Stampertjes voor sirihpruimen ..... ,, 0.15
Kleine kalkdoosjes ..... ,, 0.07
Ringen voor gevesten van parangs ..... ,, 0.05

Volgens mijn inlichtingen zou één man *alleen* in één week 3 kookpotten kunnen vervaardigen van het kneden van den wasvorm af, tot aan het klaarmaken voor den verkoop. Overigens werkt er nooit één man alleen ; men werkt in één gieterij meestal met 4, soms zelfs wel met acht menschen, al dient te worden aangeteekend, dat in dat laatste geval niet alle acht personen steeds maar doorwerken. Het tempo wordt voornamelijk bepaald door de eigen behoeften, en die zijn hier niet zoo erg groot.

Meestal werkt men niet voor gezamenlijke rekening. Iedereen betaalt zijn eigen materialen, en draagt de risico van de verhandeling van zijn eigen producten. De anderen zijn echter bij de vervaardiging behulpzaam, zonder dat hun daarvoor overigens eenige geldelijke belooning of eenig aandeel in de winst wordt gegeven. De tegenprestatie wordt evenwel geleverd, als die anderen bij hun arbeid geholpen dienen te worden.

Natuurlijk is ook hier de vraag, en dan vooral in den vorm van bestelling, een factor van beteekenis voor de bedrijvigheid in de

gieterij. Sommigen trekken er ook wel zelf op uit, om hun producten van de hand te doen, bijv. naar Roembia en naar Kobaena.

Men werkt nl. niet alleen voor de plaatselijke behoeften. Uitvoer heeft plaats naar La'iwoei (Kendari), Wawoni'i (een eiland in het Kendarische), naar Poleang en Roembia, naar Kobaena, terwijl soms ook naar verder gelegen streken wordt uitgevoerd.

Er staan mij over dezen uitvoer momenteel slechts weinig officieele cijfers ter beschikking; zij betreffen den uitvoer van koperen rijstpotten in 1938, voor zoover die bij de Douane werd opgegeven, en luiden :

Verscheept naar Kendari 10 stuks, 40 kg, met een waarde van *f* 48.—

Verscheept naar Kolaka 50 stuks, 160 kg, met een waarde van *f* 85.—.

Deze cijfers hebben echter vrijwel geen waarde, aangezien de meeste handelaars hun waren niet de Douane laten passeeren. Langs den weg van informatie bij de kopergieters zelf kwam ik tot de volgende getallen, die afgerond zijn, doch verder over het algemeen aan den lagen kant zullen zijn.

Over het afgeloopen jaar (1939) werkten er 23 kopergieters in 6 gieterijen. Zij vervaardigden in totaal 700 kookpotten (250 grootere, en 450 kleinere) met een verkoopwaarde van *f* 850.—; voor binnenlandsch gebruik bestemd waren 250 potten van verschillende grootte (waarde *f* 250.—); uitgevoerd werden naar Roembia 100 potten (*f* 150.—), naar La'iwoei 300 potten (*f* 390.—) en naar Kobaena 50 potten (*f* 60.—). Er werden 5 ketels uitgevoerd (waarde *f* 8.—). Voorts werden voor binnenlandsch gebruik nog vervaardigd: 40 sirihpruimstampertjes (totale waarde *f* 5.—), 150 kalkdoosjes (*f* 15.—), 120 gambirdoosjes (*f* 10.—). Op de totale productie van bijna *f* 900.— werd naar schatting *f* 230.— winst gemaakt. Neemt men in aanmerking, dat er 23 producenten waren, dan kan het niet anders, of deze tak van nijverheid voorziet slechts voor een klein deel in het levensonderhoud van de meesten der kopergieters. Vermeldenswaard is, dat iets minder dan een derde deel van den totalen uitvoer door eenige producenten zelf werd ter hand genomen.

Zooals ik in het begin van dit opstel reeds opmerkte, schijnt de kopergieterij vroeger heel wat meer beteekenis te hebben gehad. Volgens verkregen inlichtingen zouden er vóór de intensie-

vere bemoeienis van het Gouvernement met Boeton, in Lamangga ver in de twintig kopergieterijen zijn geweest. Verschillende oorzaken hebben tot het verval van deze nijverheid meegewerkt, waarvan ik er twee noem : De gewoonte in het zuidelijkste gedeelte van het zuid-oostelijke schiereiland van Celebes, om een deel van den ,,bruidsschat" te betalen in koperen rijstpotten van Lamangga, schijnt uitgeloopen te zijn op betaling in geld, waardoor de vraag naar die potten sterk verminderde. De andere factor is de omstandigheid, dat door het toenemen van het interinsulair verkeer ook Boeton uit zijn isolement werd verlost, zoodat Europeesche en Japansche waren ook hier een gretige markt vonden, terwijl de koperen potten van Lamangga het moesten afleggen in den concurrentiestrijd tegen de buitenlandsche potjes, pannetjes en ketels. Het lijkt dan ook niet al te gewaagd, om te veronderstellen, dat binnen afzienbaren tijd de vervaardiging van koperen rijstpotten en ketels niet meer loonend zal zijn, terwijl het van de vraag naar de kleine koperen voorwerpen zal afhangen, of zelfs niet de geheele kopergieterij na verloop van tijd verdwenen zal zijn, tenzij de gieters zich kunnen en willen werpen op het vervaardigen van andere voorwerpen, waarvan de verdienste en het belang meer in het artistieke liggen, en waarvoor dan, ook buiten het voor de huidige producten zoo beperkte afzetgebied, belangstelling zal bestaan.

Tenslotte worde nog vermeld, dat men alleen bij het kneden van de was en bij het eigenlijke gieten (dus niet bij de andere werkzaamheden) terdege rekening houdt met goede en slechte dagen. Men telt deze op de hand af, met den eersten van een (Mohammedaansche) maand beginnend midden in de palm van de hand, en vervolgens den duim, den wijsvinger enz. aanwijzend voor de volgende dagen, en zoo telkens weer rond. In dezen cyclus van 6 (5 vingers + palm) zijn de palm, de wijs- en de middelvinger aanduiders van gunstige dagen ; resultaat : 1, 3, 4, 7, 9, 10, 13, 15, 16, 19, 21, 22, 25, 27, 28 zouden gunstige dagen zijn. De verklaringen, die de bevolking geeft voor deze regelen, zijn voor een deel gebaseerd op klankovereenkomst, voor een deel op speculaties betreffende plaats of grootte der vingers: De groote opening tusschen duim en wijsvinger zou wijzen op gaten in en vervormingen van de producten ; de ringvinger (,,soso") wijst door zijn naam op ,,berouwen" (ook : *soso*, Mal. sĕsal); de pink is door zijn kleinheid omineus genoeg, om er een slechten invloed aan toe te kennen.

Behalve nog het staken van het werk op den dag van een sterfgeval in de naaste familie, zijn mij geen belemmerende voorschriften bekend geworden.

Volgens een bepaalde traditie zou de kopergieterij door een zekeren Malaitamoe uit Djohore hier gebracht zijn. Volgens een andere overlevering zou zij van Java overgenomen zijn. Nadere gegevens of uitvoeriger inlichtingen hieromtrent heb ik tot nog toe niet kunnen verkrijgen.

I Links: 2 ruwe wasvormen, aan de losse as van de draaibank bevestigd. Midden: 2 wasmodellen van boven- en onderhelft, na het draaien. Rechts: beide helften passen reeds zuiver op elkaar.

II De draaibank van opzij gezien. Op den voorgrond een reeds gedraaide bovenhelft van een kookpot en drie nog te draaien bovenhelften.

III Het draaien van een wasvorm van een bovenste helft van een kookpot.

IV De blaasbalg en de oven.

V De oven bloot gelegd. Links de doorboorde steen, waar de lucht uit den blaasbalg doorheen geleid wordt. Rechts de zuiger met kippenveeren en bamboezuigerstang. Onder den oven eenige werktuigen.

VI De oven in werking. Op den voorgrond 2 roodgloeiend gebakken, aarden gietvormen. Boven den oven een te repareeren kookpot.

Bijlage.

1 boesoa (eig.: blaasbalg)
2 pande riti
3 poloeka
4 kolongkoe
4a boenoe²
5 tjere
6 nosoena pangana
7 saloena poeoena kapoeloe
8 riti
9 tambaga
10 timara (ook = tin = lood)
11 kaloësa
12 tambe
13 boroko
14 taroe
15 pisi
16 paloe
17 kabebe
18 pasola
19 kalaria
20 aena kalaria
21 baratana kalaria
22 kapaso
23 kaoentjoeramaka (eig.: zitplaats)
24 molarina
25 ngintji (eig.: tand)
26 kahela
27 mohelana (eig.: de trekker)
28 paseda
29 polango (eig.: hoofdkussen)
30 karoesia
31 simpi
32 soeba
33 dadami
34 kadadamia
35 dala (eig.: weg)
36 kapadola
37 tange
38 haoe
39 tana male'i
40 bonena Laompo
41 rapoe
42 boesoa (zie 1)
43 kaoe²wa
44 kaoe²na boesoa
45 mbalo²na boesoa
46 mbalo² riti
47 batoe awoe
48 toenoe
49 mawaa
50 soepi
51 kasoeloei

De wasvorm, al of niet met aarde bekleed, en ook de aarden gietvorm worden *pasitaka* genoemd, dat men veelal *pastaka* hoort uitspreken.